Operele lui
SPIRU HARET

VOLUMUL V PARLAMENTARE
1901–1904

comunicare.ro

Operele lui Spiru C. Haret

Operele lui Spiru C. Haret

Ediție îngrijită și note de Constantin Schifirneț

Volumul V
Parlamentare

Rapoarte, expuneri de motive, discursuri

1901–1904

comunicare.ro

Redactor: Lucian Pricop
Coperta: Cristian Lupeanu
Tehnoredactor: Olga Machin

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii Comunicare.ro, 2009

SNSPA, Facultatea de Comunicare și Relații Publice
Strada Povernei 6, București
Tel./fax: 021 313 58 95
E-mail: editura@comunicare.ro
www.comunicare.ro
www.editura.comunicare.ro

Editat cu sprijinul Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică.
Tiraj: 1000 de exemplare.
Preț de vânzare al unui exemplar (mai puțin adaosul comercial): 107 lei (vol. I–VI).

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HARET C., SPIRU
Operele lui Spiru C. Haret / Haret C. Spiru; pref.: Remus Pricopie, Constantin Schifirneț. Ed. a 2-a, rev. – București: Comunicare.ro, 2009
11 vol.
ISBN 978-973-711-206-4
Vol. V: Parlamentare: 1901–1904. – Bibliogr.
ISBN 978-973-711-212-5

I. Pricopie, Remus (pref.)
II. Schifirneț, Constantin (pref.)

821.135.1-821
821.135.1

INTRODUCERE

Activitatea parlamentară a lui Haret în anii 1901–1904 și împrejurările politice în care s-a desfășurat

După demisiunea guvernului prezidat de Dim. Sturdza la 30 martie 1899, Regele a voit să încerce o altă formațiune ministerială liberală cu Dimitrie Gianni, președintele Camerei. Acesta ar fi trebuit să concentreze pe toți liberalii, dar drapeliștii[1] se mențineau încă în atitudinea lor ostilă, iar amicii lui Fleva erau prea depărtați acum de liberali; de aceea Regele se decide a face apel la conservatori.

Aceștia erau și ei împărțiți: de o parte conservatorii vechi, de alta junimiștii. Ar fi trebuit o concentrare; dar nu s-a putut realiza, și atunci s-a constituit un guvern sub prezidența lui George Gr. Cantacuzino, numit de popor *Nababul,* din cauza marii sale averi. Desigur altă persoană ar fi fost indicată pentru aceasta: Lascăr Catargi, șeful Partidului Conservator dar el murise chiar în timpul crizei de guvern. Acest nou guvern format în ziua de 11 aprilie și-a zis conservator-*omogen* (fiindcă lipseau junimiștii) și a dobândit sprijinul lui N. Fleva, care a intrat în guvern ca ministru de domenii. Alături de el figurau personalități marcante ca frații Iacob și Ion Lahovari[2], generalul Manu, Take Ionescu cu amicul său dr. Istrati și cu tovarășul mai vechi C. Dissescu[3]. Camerele liberale se dizolvă, iar în mai și iunie se fac alegeri noi care dau o bună majoritate susținătoare a guvernului.

Situațiunea lui, însă, nu era deloc ușoară, fiindcă trebuia să lupte cu criza economică și financiară care începuse și cu o opoziție dublă: a junimiștilor, nemulțumiți că nu li se satisfăcuse pretențiile la formarea guvernului; a liberalilor, supărați că fusese forțați a se retrage prin lupta atât de aprigă desfășurată de conservatori.

Forța combativă a ministerului era reprezentată prin Take Ionescu, dobândise mare autoritate în guvernarea trecută; dar se vede că conservatorii vechi îi atribuiră Ministerul Instrucției, iar Finanțele – cel mai important în acele momente – fură date generalului Manu, ceea ce desigur l-a supărat.

Guvernul a fost nevoit să contracteze în condițiuni foarte grele împrumutul de 175 milioane pentru lichidarea datoriei flotante.

Asemenea împrejurări au făcut, firește, dificilă situația generalului Manu la Finanțe, deși este sigur că nu putea să fie vorba de vreo greșeală și o răspundere personală a acestui ministru, om ponderat și – se zicea atunci – chiar fricos când era vorba să angajeze banii statului. Zvonul public – hrănit, negreșit, de unii amici politici – zicea că era așa de circumspect încât, de câte ori semna o ordonanță de plată pentru o sumă mare, întreba pe șeful contabilității dacă semnătura nu-l angajează și pe el personal. De aceea în urma vacanței de Crăciun au urmat discuții și tratative, după care la 9 ianuarie 1900, când s-a deschis Parlamentul, guvernul s-a prezentat remaniat: generalul Manu era la Interne, Take Ionescu la finanțe, dr. Istrati la Instrucție, iar în locul acestuia I. C. Grădișteanu(4), cunoscut sub numele de Ionaș, persoană simpatică din cauza acțiunii sale naționaliste.

Acum, ministrul cel mai important al guvernului este Take Ionescu; acum începe ascensiunea rapidă a acestui bărbat politic, știa să atragă în jurul persoanei sale mai mult decât în jurul partidului numeroase simpatii și chiar nemărginite devotamente, printr-o dibace acțiune de largheță financiară și de binevoitoare îngăduință față de slăbiciunile omenești. Ușa casei sale larg deschisă fiecărui partizan, farmecul persoanei sale (de pe atunci i se zicea de admiratori „Tăchiță gură de aur“) și interesul ce arăta pentru nevoile individuale ale celor ce veneau să-i solicite bunăvoința, au contribuit ca numărul partizanilor personali în lăuntrul partidului conservator să crească în fie zi.

* * *

Trei acte foarte importante au caracterizat această sesiune (1899–1900): tranzacția cu guvernul ungar în privința rentei școalelor din Brașov(5), afacerea Hallier(6) și bugetul pe 1900–1901.

* * *

Violenta campanie a conservatorilor contra guvernului Sturdza în 1898–1899 avusese ca motiv că a șters din buget subvenția ce se cuvenea bisericii Sf. Nicolae din Brașov și că a intrat în tratative cu guvernul ungar pentru a se găsi mijlocul legal de a se plăti suma cuvenită bisericii[1]. S-a pronunțat atunci chiar cuvântul de *trădare.*

Sturdza făcuse aceasta în 1897, pentru a împiedica închiderea școalelor din Brașov, cum anunțau ungurii. Modalitatea înțelegerii era ca guvernul român să depună o dată pentru totdeauna un capital care să dea venit egal cu suma care în trecut era înscrisă în buget, dar tratativele s-au întrerupt, pentru că Sturdza

1. Vezi vol. II, p. 89.

cerea ca acel capital să se dea mitropoliei din Sibiu, iar ungurii voiau să se dea guvernului lor.

A început atunci campania „trădării“ şi guvernul lui Sturdza s-a retras. Tratativele au continuat apoi şi s-a ajuns la înţelegerea ca zisul capital să se depună la banca de stat din Budapesta. Această convenţiune s-a votat de Parlamentul român la 29 ianuarie 1900. Era dovada netemeiniciei campaniei care s-a sfârşit cu scandalul din strada Enei şi se recunoştea că Sturdza nu putuse să facă altfel.

* * *

În martie 1900 s-a produs afacerea Hallier, care a pricinuit mare tulburare în viaţa noastră politică: afară de luptele din Parlament, au fost multe întruniri publice ale Partidului Liberal, şi agitaţii în stradă.

Iată despre ce este vorba.

În 1895 şi 1896, pentru a se desăvârşi lucrările portului de la Constanţa, s-au încheiat două contracte cu constructorul francez Adrien Hallier. Statul avea să plătească 15 milioane în doi ani, când totul trebuia să fie terminat. Lucrările mergeau însă încet, iar Hallier declară la 5 martie 1899 că nu mai poate continua. Atunci statul întreprinde a urma lucrările în regie pe socoteala antreprenorului. El protestează şi cere despăgubiri de 17 milioane. Cine avea să hotărască? După contract, ar fi trebuit să judece tribunalele ţării. Hallier însă voia să fie judecat de un tribunal arbitral, compus din un român şi un francez plus un supra-arbitru.

Nu putem şti ce s-a întâmplat, vreau să zic că eu nu-mi pot forma prin mine o convingere, deoarece n-am studiat dosarele şi mă mulţumesc a povesti după discuţiile din ziare şi din Parlament. Fapt este că guvernul a admis pretenţiunea lui Hallier. Unii oameni politici au afirmat că la acordarea împrumutului de către consorţiul de bănci străine s-a pus condiţia ca diferendul lui Hallier să se judece de un tribunal arbitral; alţii au negat. Curios este că generalul Manu, care era ministru de Finanţe când s-a făcut împrumutul, a declarat în Senat că nu s-a impus statului român acea condiţiune, pe când Take Ionescu, ministru de Finanţe în momentul când afacerea a început a se desfăşura, zicea că s-a impus[1].

În opinia publică s-a produs mare nemulţumire, s-a socotit aceasta ca o jignire adusă statului român. Liberalii au luat atitudine energică contra acestei soluţiuni, având alături pe junimişti.

Procesul a ţinut de la 1 până la 24 martie.[2] Era un motiv de senzaţie şi procesul însuşi, dar şi faptul că avocatul lui Hallier era un fost ministru francez, un

1. Iată propriile lui cuvinte: „Partizanii d-voastră [aceasta se adresează Partidului Liberal] au adus ţara într-o situaţiune aşa de teribilă încât am fost siliţi să primim tribunalul [arbitral] ori să cadă împrumutul. Dacă nu-l admiteam, venea controlul străin în România“.

2. Tribunalul era compus din: Mihail Suţu, fostul director al Băncii Naţionale, preşedinte, Lemans şi Mauffre, membri. Avocaţii Statului: G. Panu, Ion Boambă, Barbu Păltineanu.

mare om politic, Raymond Poincaré(7), acela care, peste optsprezece ani, avea să fie un cald susținător al țării noastre în împrejurările războiului mondial.

Poincaré a susținut că vina este a statului român, in spesele a inginerilor, care tot întârziau cu planurile și celelalte, schimbând diferitele părți ale devizului, ceea ce i-a adus pagube mari; că Hallier avea credite mari și deci nu se putea zice că n-avea cu ce să continue lucrările; în fine cerea în numele clientului său 17.000.000. Avocații statului au susținut, la rândul lor, că vina este a antreprenorului, care a părăsit lucrările pentru că lăsase un rabat mai mare decât se putea (ca să poată dobândi lucrarea), că-și petrecea timpul cu alte lucruri și neglija treburile, că nu dispunea de capitalurile necesare. Sentința tribunalului a obligat pe stat să plătească lui Hallier 6.226.632 lei, în care intra și restituirea garanției de 700.000 lei.[1]

În cursul procesului (la 16 martie), Dim. Sturdza a publicat o scrisoare către redacția „Voinței Naționale". El răspundea afirmațiunii lui Poincaré, care susținuse că Hallier avea capital destul, dar a fost încurcat de inginerii români, și spunea: în iulie 1898, solicitat de Hallier, care se plângea că este în jenă, i-am dat suma de 300.000 lei, am chitanța lui (o reproduce); Hallier s-a angajat să-i plătească în trei rate până la finele anului; însă, în decembrie, Hallier a cerut să se amâne plățile. Sturdza spune și de unde a avut banii: îi dăduse Regele, care dorea să se termine mai repede portul.

Se înțelege că această scrisoare a produs mare zgomot și – ce e curios – acuzațiunea adusă lui Sturdza de gazetele conservatoare că nu a publicat mai înainte acest fapt. Sturdza a răspuns că l-a comunicat guvernului, dar, dacă nu s-a servit de el la proces, nu este dânsul de vină.

S-a mai petrecut atunci un fapt demn de notat. Poincaré a fost violent în pledoaria sa și i-a scăpat unele aprecieri grele despre inginerii români și despre țara noastră. Panu a relevat unele în fața tribunalului; i s-a mai răspuns și prin câteva scrisori publicate în ziarul francez al liberalilor („L'independance roumaine"). Tot aici s-a publicat o scrisoare lungă și plină de mâhnire semnată: *Un ami de la France quand même.* După informațiile mele, această scrisoare este a lui Spiru Haret. El arată toate motivele pentru care românii sunt datori recunoștință Franței, arată toate manifestările de iubire față de Franța pe care le au dat și le dau românii și deploră atitudinea guvernului francez în împrejurările acelea, încheind cu afirmarea amiciției noastre față de Franța *cu toate acestea.*

Într-una din întrunirile publice ale liberalilor organizate în campania contra afacerii Hallier a luat cuvântul (28 martie 1900) și Spiru Haret.

Experți: A. Saligny, P. Zahariade și Balaban. Avocații lui Hallier: R. Poincaré, Payzan și Audom. Expert francez: Barrés.

1. Pe atunci leul era egal cu francul francez.

* * *

Bugetul prezentat de Take Ionescu a dat naştere la oarecari discuţii în Cameră, dar scânteietoarea cuvântare a ministrului de Finanţe a avut de rezultat nu numai un vot de aprobare, dar o manifestaţie entuziastă pentru dânsul. Fixând la venituri 245.325.400 lei şi la cheltuieli 238.278.376 lei, prevedea un excedent de peste *şapte milioane* şi zicea că, chiar de nu s-ar obţinea excedentul aşa cum l-a socotit, e afară de orice îndoială că bugetul va fi perfect echilibrat. Sfârşind, zicea: *„Ei bine, salutaţi-l, căci este cel dintâi buget echilibrat în* care s-au trecut adevăratele cheltuieli ale statului! Salutaţi-l! căci a avea un buget echilibrat după un buget care a dat 32 milioane deficit acesta este un lucru pentru care *omul are drept să fie mândru".*

Negreşit, peroraţia aceasta şade foarte bine într-o antologie de discursuri, dar oamenii care trăiau atunci şi aşteptau rezultatele unei bune aşezări a finanţelor statului aveau nevoie să vadă realizate frumoasele prevestiri ale ministrului. După două luni, însă, a început să se vadă că bugetul un merge spre excedent, ci mai mult spre deficit, iar mai târziu s-a constatat deficitul de 28 milioane.[1]

* * *

Închizându-se Parlamentul discuţiile politice se făceau – cum s-ar zice – între culise. Precum autorul bugetului exagerase în optimismul său, tot aşa junimiştii exagerau în sensul contrariu, scriind în ziarul lor „Constituţionalul" că guvernul a făcut „operă de ocnaşi". Dar dacă şi una şi alta erau rachete pentru marele public, în forul lor interior atât cei de la guvern cât şi cei din opoziţie se arătau îngrijoraţi şi atunci începură discuţiile pentru o fuziune între conservatorii vechi şi junimişti şi prin aceasta formarea unui nou guvern tot conservator. Astfel s-a ajuns la demisia lui G. Cantacuzino şi la constituirea ministerului sub prezidenţa lui P. P. Carp în ziua de 7 iulie 1900. Şeful partidului rămânea, firesţe, tot Cantacuzino. Carp se găsea deci în situaţia liberalilor din 1896, când susţinuse că nu se poate ca şeful guvernului să nu fie şi şeful partidului. Asemenea preocupare era însă prea minimă faţă de situaţia grea a ţării, de aceea Carp formă guvernul, luând

1. Despre acest buget a zis P. P. Carp în şedinţa Senatului de la 12 februarie 1901: „Vă aduceţi aminte cu ce eleganţă şi cu ce încredere în sine trata d. Take Ionescu pe d. Maiorescu de diletant. D. Ionescu zicea: Vă afirm că are să se poată, vă afirm că aşa are să fie şi noi diletanţii ne tăceam mici, tăceam. Care este rezultatul? Dacă a fost vreodată făcut în ţara aceasta, nu de mine, nu de diletanţi ca mine, dar de oameni competenţi ca dl Take Ionescu, un buget fantastic, este acel făcut de d-sa… Când d-v. veniţi să vorbiţi de vasta d-voastră experienţă şi se dovedeşte peste un an că d-v. sunteţi răspunzător de un deficit de 20 de milioane, atunci eu aş crede că ar fi nimerit nu să recunoaşteţi ceea ce zicem noi, ci măcar că vă puteţi înşela, să ziceţi; se vede că şi eu mă pot înşela".

departamentul finanțelor, cel mai important atunci. Alături de el intră, dintre vechii conservatori, generalul Lahovari[8], om cu autoritate, fost de multe ori ministru, profesor de matematici la Universitate, inginerul C. Olănescu[9], care se găsea atunci președinte al Camerei și își face debutul ca ministru, Ionaș Grădișteanu, și Nicolae Filipescu, tot un debutant ca ministru, dar cunoscut prin activitatea sa politică mai potrivită parcă pentru rolul de opozant, cunoscut și ca om de mare corectitudine și puternică hotărîre. El luă departamentul agriculturii, la care nevoia de o forță nouă era adânc simțită. Junimiștii aveau pe Carp și pe Maiorescu, ca vechi oameni politici, pe Alex. Marghiloman, care fusese de mai multe ori ministru și care se găsea acum mai aproape de junimiști, deși făcuse parte din cabinete pur conservatoare, și pe un debutant Const. C. Arion, debutant ca ministru, dar cunoscut prin calitățile sale de avocat, prin conferințe aplaudate ș.a.

Deși alcătuit aproape numai din elemente de prima ordine, guvernul lui Carp avea în față-i trei dificultăți: o situațiune financiară primejdioasă care cerea o grabnică rezolvare, a opoziție viguroasă din partea liberalilor, o opoziție surdă din partea foștilor guvernanți care încercase să rezolve problema la ordinea zilei și, nereușind, n-ar fi fost prea încântați să reușească ceilalți, mai ales că, prin aceasta, s-ar fi zdruncinat puternic poziținea pe care și-o stabilise în lumea politică Take Ionescu.

Pentru îmbunătățirea situației financiare guvernul a retras partea statului din capitalul Băncii Naționale și a prelungit privilegiul Băncii până la 1920. A încasat astfel (ianuarie 1901), 14 milioane cu care a lichidat parte din deficite. În același scop a prezentat alte proiecte: unul prin care se ceda unui consorțiu de bănci străine monopolul hârtiei de țigări pe 12 ani și al doilea prin care se modifica impozitul băuturilor spirtoase. Era și un proiect pentru modificarea impozitelor directe. Pe lângă acestea se propunea și vânzarea sau cedarea „disponibilităților" statului. Ce erau acestea? Carp a definit altfel într-o ședință a Senatului: „Prin *disponibilități* înțeleg acea parte a averii unui stat, pe care niciun stat din lume nu o posedă și care existând la noi dovedește că noi ne-am dat luxul unor rezerve *de care trebuie să ne felicităm* astăzi…" Citează ca exemplu: partea din capitalul Băncii Naționale, flota comercială care e a statului și adaugă: „vom avea recurs și la alte disponibilități ale acestei țări".

Dim. Sturdza, în interpelarea sa de la 5 februarie 1901, a combătut această denumire, zicând că este găsită anume ca să dea iluzia că ceea ce se propune spre vânzare este ceva superfluu și deci se poate mai lesne înstrăina. În realitate, acestea formează „averea" statului și dacă le-ai numi așa, mai greu ar fi să zici cetățenilor: vând *averea,* pe când e mai ușor să zici: vând *disponibilitățile.*

* * *

Față cu aceste măsuri, Partidul Național-Liberal a luat o atitudine de energică protestare. Puterea sa era acum sporită, fiindcă dizidența drapeliștilor

încetase. E interesant de însemnat cum s-a petrecut acest fapt. În octombrie 1899 Dim. Sturdza publică o scrisoare către Aurelian în care îi arată situația grea a țării și datoria partidului de a fi gata să o servească, apoi îl invită să-și reia locul în partid. Aurelian răspunde afirmativ și împăcarea se face.

Se mai întâmplase încă ceva: intrarea în Partidul Liberal a fruntașilor Partidului Socialist. Aceasta aducea forțe combative de prima ordine.

Mișcarea socialistă a început în țara noastră pe la 1875–80. Ea a venit pe două căi: prin câțiva nihiliști veniți din Rusia, prin câțiva tineri români care și-au făcut studiile în Paris sau în Bruxelles și au intrat acolo în legături cu cercurile socialiste. Diferitele guverne au luat măsuri mai severe sau mai blânde contra mișcărilor socialiste; dar curentul a devenit destul de puternic, încât a venit momentul în care unii dintre fruntașii lor au putut fi aleși în Cameră. Atunci au început în Parlament campania pentru votul universal. În fiecare an, la discuția răspunsului la mesajul tronului, Vasile Morțun[10] ținea un discurs și propunea intercalarea unui pasaj despre introducerea votului universal. Firește, în situația electorală din acele vremuri, când devenea cineva senator cu 40 de voturi, o asemenea idee era întâmpinată cu simpatie de deputați care nu aveau, altfel, nicio legătură cu principiile socialismului, de aceea în unii ani moțiunea lui Morțun întrunea chiar 40–45 de voturi, deși nu se găseau în Cameră decât 2–3 socialiști. Deși socialiștii erau, prin doctrinele lor, adversarii tuturor partidelor, totuși câteodată exprimau preferințe pentru liberali. Iată, de exemplu, ce zicea Morțun în 1897: „Am credința că Partidul Liberal este chemat să săvârșească și marea reformă electorală, să dea țării votul universal. *Voi ați scăpat țăranul de iobăgie, tot voi trebuie să-i dați și dreptul de a vota".* Așa se explică faptul că prin 1898 încep a se face apropieri între socialiști și Partidul Liberal cu ocazia alegerilor în diferite orașe. Mai intervine încă un fapt[1]: un început de neîncredere a muncitorilor în conducătorii lor, care cei mai mulți erau oameni culți și se opuneau adesea pornirilor răzvrătitoare ale unora. Ba se desemnează chiar o disidență: un grup antisemit. Aceste împrejurări fac pe intelectualii socialiști să se simtă slăbiți în propriul lor partid și să ajungă la convingerea că ar fi bine să intre în partidul liberal. După oarecari convorbiri particulare, s-a fixat consacrarea acestui eveniment pentru ziua de 9 februarie 1900, când „un grup de tineri" au dat un banchet în onoarea lui Dimitrie Sturdza (în sala Liedertafel). Acești „tineri" erau membri mai vechi ai partidului, generația între 30 și 40 de ani, vreo 40 la număr, care au chemat pe bătrâni și alături de ei au venit un număr de socialiști, care se rupsese de tovarășii lor de idei și aveau, de acum înainte, să fie membri ai partidului liberal. Banchetul a fost prezidat de N. Coculescu[11], profesor de astronomie la Universitatea din București. Cuvântări

1. Pe care l-am găsit relevat în cartea lui I. C. Atanasiu despre mișcarea, socialistă (1933).

s-au ținut multe. A vorbit Sturdza, mulțumind și felicitând pe noii veniți. În numele acestora a vorbit V. G. Morțun, zicând: „Venim cu inimă curată și cu nestrămutată hotărîre să luptăm din toate puterile pentru întărirea Partidului Liberal". Au luat cuvântul și Ion I. Brătianu și Haret, care a salutat „mișcarea tineretului cult și entuziast".

Partidul Socialist, a primit cu supărare acest fapt și la 20 februarie s-a convocat o întrunire a muncitorilor în sala constructorilor și s-a publicat în „Lumea nouă"[(12)] o proclamație, în care se zicea: *„Remușcarea conștiinței* ce, prin atitudinea noastră, am trezi-o în cei ce ne-au părăsit, *dacă mai au conștiință,* va răsplăti poate în cumpăna vremii durerea acelora din noi care s-au văzut pedepsiți pentru idee și care se văd părăsiți într-un mod atât de neașteptat, *fie prin mișelia altora, fie prin propria lor mișelie".*

Combătând măsurile luate sau proiectate de guvern, liberalii nu se mărgineau la o atitudine de negațiune, ci propuneau o soluție a lor. Ei ziceau că remediul stă în *economii* bugetare. Trebuia să se studieze amănunțit toate nevoile statului și toate veniturile posibile și reducându-se cheltuielile să se stabilească o cifră *realizabilă,* care să se fixeze pentru un număr de ani până când va trece criza. Firește că o asemenea campanie era privită de mare parte a opiniei publice cu simpatie, de alta – și anume de funcționari – cu oarecare temere, dar toți simțeau greutatea situației și necesitatea de a ieși dintr-însa cu orice sacrificii. Afirmațiunea liberalilor că salvarea stă în *economie* era considerată de partizanii guvernului ca „un refren obsedant", iar „Epoca" (ziarul lui N. Filipescu) zicea: „Numai pe temeiul acestui cântec monoton, numai cu această *vagă promisiune* Partidul Liberal năzuiește să ia puterea în împrejurările actuale care reclamă *un plan, chibzuit până in cele mai mici amănunte, de măsuri menite a îndrepta situația financiară".* Dar tocmai aceasta făceau liberalii: cercetări și calcule până la cele mai mici amănunte și planul bazat pe studii serioase. Faptele ulterioare au dovedit că așa a fost.

* * *

Care era situația guvernului față de Parlament? Președintele consiliului a caracterizat-o astfel: *„este nedefinită și neclară*". În adevăr, în sesiunea deschisă la 15 noiembrie 1899, se alesese președinte al Camerei G. Cantacuzino, șeful partidului conservator *concentrat,* care declarase că „actul contopirii tuturor elementelor conservatoare într-un singur mănunchi va înlesni funcționarea regulată a regimului reprezentativ și va dovedi țării că fruntașii partidului sunt însuflețiți de apărarea intereselor superioare ale țării". Declarațiunea aceasta n-a împiedicat ca chiar discuția răspunsului la mesaj să aibă câteva momente în care „contopirea" să fie dezmințită.

Lucrurile au mers cum au mers: dar, după vacanță, în ianuarie 1901, când s-au discutat în secțiuni proiectele financiare ale guvernului, s-au dat pe față serioase împotriviri din partea unor deputați din majoritate și îndeosebi din partea comitetului delegaților, între care figurau Take Ionescu, Mihail Cantacuzino, fiul președintelui Camerei, generalul Manu, Ioan Lahovari. Ce putea să zică șeful guvernului când aceștia se arătau protivnici? „Eu cred – zice Carp în ședința de la 25 ianuarie 1901 – că, după cele întâmplate, nu mai am tăria necesară ca să pot căuta împreună cu dv. dezlegarea chestiunilor ce se prezintă." Iar la 27 ianuarie el declară, în ambele Camere, că a prezentat demisiunea cabinetului. Regele a încercat să facă un minister nou tot cu majoritățile de atunci dând prezidența consiliului lui Cantacuzino, dar n-a reușit și a cerut lui Carp să continue. Aceasta la 31 ianuarie.

Era zadarnic. Principiile proiectelor lui Carp deveneau din zi în zi mai puțin susținute de parlamentari, mai ales după interpelarea de la 5 februarie a lui Sturdza în Senat, care combătea politica lui financiară și propunea în mod hotărât: „să facem sforțarea care va reda încrederea în puterea noastră materială și morală, să facem 20 *de milioane* economii în cheltuielile bugetare!

A doua zi chiar, guvernul a început a fi atacat și de glasuri din majoritate și anume de Barbu Păltineanu, amic devotat al lui Take Ionescu, deci cu consimțământul acestuia. Era evident că lucrurile nu mai puteau merge. Fie teama lui și a amicilor săi că ar putea reuși Carp în ceea ce dânsul se arătase neputincios, fie convingerea ce și-au format despre consecințele primejdioase pentru țară ale politicii lui Carp, fapt este că din acel moment conservatorii vechi sub impulsiunea lui Take Ionescu au hotărât să răstoarne guvernul. Carp a înțeles și a văzut că este inutil a rămâne într-un adevărat impas, de aceea la 12 februarie – într-o memorabilă ședință – a cerut adunării „să pună capăt, cu o oră mai 'nainte, unei situațiuni dăunătoare și pentru partid și pentru interesele cele mai vitale ale țării".

Atunci deputatul C. Hiotu a propus o moțiune de încredere în guvern, Barbu Păltineanu a propus ca comitetul delegaților să cerceteze proiectele guvernului și să expună Camerei rezultatul. N. Filipescu, în numele guvernului, a cerut să se voteze prima moțiune, pentru ca guvernul, dacă va avea încrederea Camerei, să poată lucra în liniște. Discuțiile au fost violente, lungi, pasionate; s-a pus la vot moțiunea deputatului Hiotu și a întrunit 74 voturi, fiind contra 75. Camera, deci, cu majoritate de *un vot a respins încrederea* în guvern.

De aceea, la 13 februarie, guvernul a demisionat și la 14 s-a format ministerul lui Dim. Sturdza.

* * *

Astfel, Haret devine pentru a doua oară ministru de Instrucție, alături de foștii săi colegi în guvernul trecut, Dim. Sturdza, C. I. Stoicescu și Ion I. C.

Brătianu, alături de ministrul mai vechi George Pallade, de fostul drapelist Aurelian şi de Vasile Missir, vechi liberal, intrat pentru prima dată în guvern.

Pentru ceea ce avea de realizat acest guvern în primele momente se cerea o desăvârşită unitate de vederi şi hotărârea de a lucra repede şi fără reticenţe. De aceea Sturdza ia Ministerul de Externe şi interimatul Ministerului de Război, iar Finanţele se atribuie lui Pallade.

Este uimitor ceea ce s-a petrecut atunci. După doi ani de tulburare, de nesiguranţă, se cerea o cât mai *grabnică* orânduială, pentru ca ţara să simtă că lucrurile au intrat în ordine şi că toată lumea trebuie să se pună la muncă. De aceea Camerele se dizolvă la 14 februarie, colegiile electorale se convoacă pentru 9–10 martie şi 13–15 martie, sesiunea ordinară a Parlamentului se deschide la 24 martie şi se închide la 28 martie. În aceste cinci zile se votează bugetul *statornicit la 218 milioane* şi toate legile financiare necesare.

Acestea n-ar fi fost posibile, dacă Partidul Liberal n-ar fi avut totul preparat înainte de a veni la guvern. Astfel el se ţinea de cuvântul dat şi realiza cu prisosinţă făgăduielile sale. Era deci natural ca toată ţara să dea toată încrederea sa noului guvern.

La regularea situaţiunii financiare a contribuit şi Haret. Pe lângă reducerile în buget la capitolele *materialului,* trebuia să se micşoreze numărul funcţionarilor şi să se reducă lefurile celor rămaşi. Haret a găsit formula pentru efectuarea acestei reduceri, ceea ce s-a numit „curba lui Haret“. El zicea că reducerea *proporţională* sau nu dă decât o economie neînsemnată, dacă coeficientul e mic, sau face imposibilă viaţa funcţionarilor cu lefuri mici, dacă coeficientul e mare; trebuie deci o reducere *progresivă,* care să înceapă de la 2% şi să meargă până la 20% (aceasta pentru lefurile ce trec de 800 lei). Suma care trebuia scăzută se află prin formula: $r = l^2/4000$ în care *r* înseamnă reducere şi *l* leafă[1].

Proiectul de buget alcătuit de ministrul Pallade este prezentat Camerei prin raportul lui Emil Costinescu, care este remarcabil prin curajul cu care constată greşelile guvernelor trecute fără a voi să facă polemică politică aplicând aprecierile sale numai adversarilor, şi prin claritatea expunerii măsurilor propuse de guvern. „De mulţi ani trăim cu toţii, stat şi ţară, într-o viaţă economică factice, ne bucurăm de un belşug care nu este bunul nostru propriu, căci izvorăşte numai din acumularea datoriilor contractate de stat în străinătate… De mult timp luasem obiceiul de a plăti anuităţile prin noi împrumuturi… Aşa a mers până în 1899… Situaţiunea nesocotită care se urma de un lung şir de ani a ajuns fatal la deznodământul ei“. Aşa începe Costinescu şi, după ce arată toate scăderile ce se propun, termină printr-un mişcător apel nu numai la patriotismul, dar şi la

1. Exemple: leafa 300; la pătrat 90.000; împărţit cu 4.000, dă 22,5. Făcându-se rotunjire, avem 23; deci 300–23 = 277, care va fi leafa redusă. Dacă leafa este 1.000, atunci 1.0002 = 1.000.000:4.000 = 255, apoi 1.000–255 = 745. Iar la cei mici cu 100 lei, leafa redusă e 98 lei.

înțelepciunea practică a cetățeților. *„Fără suferințe* și *sacrificii nu se poate salva țara* din pericolul în care a pus-o un lung șir de ani de cheltuieli nesocotite. Dacă am fi amenințați în independența noastră, n-am sta, desigur, la îndoială a trimite la măcel sute și mii de tineri, floarea și viitorul națiunii. Ei bine, astăzi *o parte din independența noastră este în joc* și putem s-o salvăm cu sacrificii mai puțin dureroase. Vom ști să le facem toți, mare și mic, cum suveranul nostru a zis și cum a dat exemplu.“[1]

* * *

După contribuția sa, a cărei valoare se cunoaşte, la regularea situațiunii financiare, Haret trebuia să înceapă munca sa în organizarea școlară, întreruptă în 1899. Nu putea însă face niciun pas înainte, fără a restabili legile din epoca primului său ministeriat. O nouă sesiune de opt zile (14–21 iunie), în care guvernul avea să prezinte câteva chestiuni urgente în strânsă legătură cu situația tezaurului, a permis lui Haret să aducă un proiect de lege prin care se restabileau legea învățământului primar a lui Poni din 1896, legile învățământului secundar și profesional din 1898 și 1899 și prin care se introduceau câteva modificări în legea administrației centrale a ministerului din 1892 și în legea clerului din 1893.[2]

După votarea acestora, Haret se apucă de lucru, cu hotărâre și cu un plan bine stabilit. Problema care i se înfățișa era: să aplice bugetul redus, pe care adversarii săi l-au numit „sălbatic“, în așa fel ca să nu se dezorganizeze mersul învățământului. Din expunerea asupra activității sale administrative din acest timp s-a putut vedea cum a izbutit să pună în aplicare o lege nouă, care fusese modificată în unele privințe chiar în economia generală, și alta care fusese înlăturată chiar înainte de a se fi făcut un început de aplicare; mai mult: acum s-a pornit un nou gen de activitate, numit al activității extrașcolare, care a avut însemnate urmări și morale și materiale.

Este desigur foarte curios, pentru observatorul obiectiv al acestor împrejurări, să vadă cele petrecute atunci. Un guvern încearcă să dea soluție crizei financiare și economice și, nereușind, se retrage pentru a înlesni o nouă formațiune ministerială a aceluiași partid întregit cu o fracțiune ce stătuse departe; soluțiunea propusă de noul guvern e combătută și de amicii primului guvern și de reprezentanții opoziției, care propunea o a treia soluțiune. Această soluție – a economiilor – rămânea dar singura ce se putea aplica în acel moment; însă, când vine guvernul care-și propune s-o aplice, el nu află sprijinul necesar din partea celor care trecuse acum în opoziție, ba este chiar combătut cu mare străşnicie și împiedicat să realizeze ceea ce, cu un moment înainte, fusese aprobat, fățiș sau tacit, de cei care nu putuse găsi atunci o soluție mai bună.

---

1. Regele ceruse să i se reducă și lui lista civilă.
2. Vezi vol. V, nr. XIV. Vol. II, pp. 33, 47, 56, 58.

În lupta aceasta ce se dădea contra guvernului, Haret a avut să sufere o mare nedreptate: este campania în *chestiunea macedoneană.* Făcând parte dintr-un guvern care a luat cârma statului pe baza unui program ce prevedea în primul loc economiile bugetare, era natural că nu putea să nu aplice principiul acesta în vreuna din ramurile de activitate ce țineau de departamentul său. L-a aplicat deci și școalelor românești din Macedonia. O campanie politică violentă, din partea ramurii vechilor conservatori se pornește contra lui Haret, hrănită în special de Take Ionescu; o grevă a profesorilor români din Macedonia se pune la cale. Cel acuzat de „trădare a cauzei naționale" n-are ocazie să se explice, căci articolele de polemică din ziarele politice ale partidului național-liberal sunt combătute vehement în ziarele adversarilor și în întruniri publice. Haret face atunci un lucru neobișnuit: adresează Regelui un raport expunând, cu documente, chestiunea întreagă și acest raport se răspândește și în public. Se deschide Parlamentul; se aștepta ca aici să se înceapă discuția pentru a vorbi în contradictoriu cu cei care îl combăteau, dar niciun deputat, niciun senator nu-l interpelează. Atunci interpelarea pornește din sânul majorității. Deputatul G. C. Dragu îi cere el explicații asupra celor afirmate de opoziție și, astfel, Haret are prilejul să rostească un discurs foarte interesant și care e primul de acest fel în cariera parlamentară a lui Haret, fiindcă are să prezinte fapte și să le interpreteze, să răspundă unor acuzațiuni. În polemica aceasta, fiind stăpân pe o documentațiune bogată, nu numai că justifică satisfăcător toate măsurile luate de el, dar prin logica lucrurilor, devine el acuzatorul și replica deputatului Mihail Vlădescu[13] care ia cuvântul după el, nu poate știrbi nimic din succesul dobândit de Haret. aici sever, aici ironic, făcând să se simtă totdeauna sinceritatea accentelor sale de revoltă sau de mâhnire, el dovedește, pentru ascultătorii sau cititorii nepărtinitori că lucrarea lui a fost condusă de preocuparea pentru adevăratele interese ale statului și că a pășit pe calea cea bună.

* * *

Deși liniștea de care avea nevoie Haret pentru activitatea sa i-a fost tulburată de campania aceasta, el n-a putut fi împiedicat în mod real de la lucru, pentru că la începutul acestei guvernări național-liberale se simțea unitatea deplină a partidului, care dorea să facă posibilă realizarea programului pe baza căruia fusese chemat la cârma țării; iar opoziția nu era destul de puternică.

În adevăr, prin votul de la 12 februarie 1901, fuziunea din iulie 1900 se desfăcuse. Poate că nici nu purta în sine puterea de coeziune necesară, căci pe de o parte Carp declarase în ziua când s-a făcut fuziunea: „Rămâne bine înțeles că noi *ne unim viitorul,* dar nu ne unim trecutul și *fiecare rămâne răspunzător de faptele lui";* iar pe de alta generalul Manu a zis, după ce s-a desfăcut fuziunea: „Am declarat că *se decapita Partidul Conservator* prin alipirea unui grup care

se zicea și el cu tendințe conservatoare, dar care și-a luat numirea de junimist și a *rămas totdeauna străin de organizarea Partidului Conservator*".

* * *

În prima parte a legislaturii acesteia, începută în 1901, Haret a prezentat două proiecte de legi importante, se zicea atunci, noi am putea zice *azi:* de mare importanță.

În decembrie 1901: Casa Bisericii.

Ideea acestei înființări a pornit de la preocuparea de a vedea că averile bisericilor și mănăstirilor se administrează bine. Lăsând neatins modul de administrare stabilit prin legi și testamente, dând o organizație serioasă pentru cele ce nu au un asemenea temei, el a voit să instituie un organ superior de *supraveghere* pentru toate aceste averi. Deși dispozițiile din proiect sunt destul de clare, s-a ridicat din primul moment obiecțiunea că statul ar voi să ia în mâna sa *administrarea* averilor așezămintelor bisericești de tot felul și prin aceasta să ajungă la o nouă secularizare. Se înțelege cât se poate broda pe o asemenea temă. Tot așa și cu a doua învinuire: că administrația averilor bisericești se centralizează; alții au zis că acest amestec al puterii civile în cele bisericești este o știrbire a rolului episcopilor și al sinodului. Nu i-a fost greu lui Haret să risipească această atmosferă tulburată, arătând cu toată sinceritatea și în mod limpede ce urmărește prin proiectul său. Interesante, pentru a vedea cu câtă rea voință se fac de multe ori polemicile în politică, sunt două obiecțiuni de alt ordin ce s-au adus: de ce a făcut excepție pentru Eforia Spitalelor civile, Epitropia Sf. Spiridon din Iași, Așezămintele brâncovenești și Epitropia Madona Dudu din Craiova? De ce s-a ocupat numai de averile bisericilor ortodoxe și nu și de alte culte și rituri? Haret a răspuns cu sinceritate că cercetările sale nu erau suficiente asupra acestor chestiuni și de aceea n-a voit să se ocupe de ele, lăsându-le pentru alte timpuri, și grăbindu-se a pune în lege numai ceea ce era necesar în acel moment.

Trebuie să observăm că în Senat, unde sunt membri și reprezentanții Bisericii, a avut mai puțin de luptat, mai ales că mitropolitul primat Iosif Gheorghian și episcopul de Râmnic, Atanasie, au declarat că ministrul a consultat pe episcopi și a ținut seamă de observațiile lor, că legea e bună și necesară și că ei nu doresc să aibă amestec în administrarea averilor bisericilor. Mai mult de luptat a avut Haret în Cameră și cele mai multe obiecțiuni au fost făcute de deputați liberali. Pe unii i-a liniștit el prin explicațiile date, alții au rămas nemulțumiți. N-a putut, firește, să fie luată în serios acuzația reprezentantului opoziției conservatoare că proiectul acesta este *începutul despărțirii Bisericii de stat.*

Cu aceste dificultăți, proiectul s-a votat și, astăzi, după atâția ani, constatăm că a dat bune rezultate.

În decembrie 1902, Haret a prezentat legea pentru înființarea Casei de economie a corpului didactic. În genere vorbind, proiectul a fost bine primit; toate observațiile făcute au fost relative la chestiuni de amănunt și îndeosebi la creațiunile de venituri prin subvențiuni eventuale de la stat, prin reținerea unei cote din diurnele pentru examenele particulare și din beneficiile din vânzarea cărților didactice. A produs mare ilaritate răspunsul dat de Haret la o obiecțiune făcută de conservatori prin care a arătat că articolele criticate sunt luate din legea făcută de generalul Lahovari pentru casa de economie a ofițerilor. Se procedase după „Manualul perfectului opozant", care trebuie să combată cu orice preț.

Corpul didactic însă trebuie să poarte veșnică recunoștință memoriei lui Haret pentru această lege.

* * *

Activitatea generală a guvernului în această legislatură a fost foarte fructuoasă. Cele mai multe legi erau impuse de însăși nevoia de a satisface noile cerințe ale vieții publice.

În primul rând trebuie să vorbim de legea meseriilor, după proiectul adus de Vasile Missir, și legea pensiilor. Cu ocazia celei dintâi, s-a făcut de către o parte a opoziției conservatoare o campanie violentă, care s-a terminat printr-o manifestație a unui număr de meseriași la Cameră. Cu aceea ocazie s-au petrecut dezordini și forța publică a trebuit să intervină. Deputatul dr. I. Radovici[14], din majoritate, a învinovățit guvernul de slăbiciune și a afirmat că meseriașii au fost instigați de Iancu Brătescu, cunoscut agitator în București, amic devotat al lui Take Ionescu. Din contră, deputatul opozant M. Vlădescu a negat vinovăția lui Brătescu (care ar fi sfătuit pe meseriași să nu se ducă la Cameră) și a acuzat guvernul de prea mare asprime.

Legea pensiilor, făcută într-o epocă de așa mari economii, nu putea să fie o îndulcire a situației funcționarilor ce părăseau serviciul statului, dar a fost utilă prin câteva măsuri de natură administrativă.

Pe lângă convertirea în rentă amortibilă a bonurilor de tezaur de 5% și alte legi de minimă importanță, acum s-au votat două legi de mare însemnătate *economică,* una *administrativă* și alta *politică.*

Vom vorbi întâi de marea reformă financiară prin care s-au desființat accizele și s-a înființat fondul comunal.

Cei mai vârstnici dintre noi și-aduc aminte câte neplăceri aveau când intrau într-un oraș și erau siliți, la barieră, să declare tot ce au în trăsură sau în căruță. Imposibilitatea pentru cei mai mulți de a cunoaște tarifele taxelor comunale, aroganța și, adesea, venalitatea agenților (*acsitari*, cum îi numea mulțimea) erau curate piedici pentru cine voia să călătorească în țara sa. Temându-se de a fi obligați să plătească prea mult, nu puțini ascundeau cât puteau și se deprindeau

cu frauda; ascundeau – din neştiinţă – chiar obiecte ce nu erau supuse la nicio taxă. Mi-aduc aminte de un caz comic într-adevăr, dar destul de supărător. Proprietarul unei moşii din jud. Ilfov avea obicei să-şi prepare sticlele de bulion pentru iarnă la moşia lui, unde cultiva însuşi pătlăgelele roşii necesare. Ca să nu plătească taxa accizului, ascundea sticlele într-un car mare cu fân, pe care îl aducea în Bucureşti pentru caii săi şi asista, la barieră, cum agenţii înţepau grămada de fân cu nişte lungi frigări, cu care, firește, spărgeau destule sticle. După mulţi ani de asemenea practică – şi pagubă – s-a decis să întrebe care este taxa ce trebuie să dea pentru sticlele de bulion. Vă închipuiţi mirarea lui, când a auzit că e nicio taxă! Operaţia pe care o făceau agenţii era explicabilă prin trebuinţa de a descoperi mai ales spirtul care se introducea în mod clandestin. Dar, dacă bietul proprietar se alegea cu sticlele sparte, introducătorii de spirt ştiau să-şi ia măsurile cuvenite, fie prin anumite sume strecurate cu abilitate în mâna agenţilor, fie printr-o organizaţie de contrabandă, care înflorea ca o industrie specială sau ca o profesiune care, deşi avea multe riscuri, era foarte rentabilă. Se vedea atunci cum se îmbogăţeau, îşi clădeau case, îşi cumpărau pământuri diverşi funcţionari de accize şi mulţi oameni care n-aveau nicio profesiune şi care, dacă ar fi existat pe atunci legea controlului averilor, n-ar fi putut să justifice prin nimic înfloritoarea situaţie materială în care se găseau.

Va să zică cetăţenii erau necăjiţi, pe de o parte, iar, pe de alta, comunele pierdeau foarte multe venituri ce li se cuveneau.

Legea prezentată de Costinescu a stabilit modul în care taxele cuvenite pentru anumite producţiuni industriale să se plătească chiar la locul de producţie şi a desfiinţat contrabanda, a făcut un bine şi comunelor şi particularilor. Afară de aceasta, din fondul comunal ce se constituie în fiecare an din impozitele respective şi se împarte de către Ministerul de Finanţe, se pot ajuta şi comunele mai sărace.

A doua este *legea băncilor populare*, în strânsă legătură cu acţiunea extraşcolară a lui Haret şi putem zice, în mare parte datorită lui. Acest lucru este afirmat de ministrul de finanţe, Emil Costinescu, care a prezentat proiectul şi care zice în *Expunerea de motive*: „Dl Haret este acela care s-a gândit pentru prima oară la înfiinţarea unei instituţiuni centrale cu menirea de a controla şi ajuta băncile populare. În vara anului trecut a pregătit un proiect cu concursul dlui C. Stere, dar considerând că e mai mult financiar mi l-a încredinţat mie“.

Costinescu arată că prima bancă populară s-a înfiinţat la Urziceni în 1891 şi în 1893 au luat fiinţă patru, între care a învăţătorului Gr. Rădulescu din Bezdead. Aminteşte atenţiunea pe care Haret a dat-o în 1898 acestui învăţători propunând Regelui să-l distingă cu „răsplata muncii“ şi publicând cu elogii activitatea lui[1]. „Prin aceasta a produs deşteptarea şi încurajarea printre învăţători

1. Vezi Colecţia de faţă, vol. I, p. 387.

de a imita exemplul lui Rădulescu“. Când a venit a doua oară ministru, a urmărit ideea și a însărcinat (în februarie 1901) pe învățătorul Dumitrescu-Bumbești să meargă prin țară și să facă propagandă pentru băncile populare. A reușit astfel să vadă la 1 decembrie 1901 încă 168 bănci noi, iar la septembrie 1902 alte 444.

De la Haret veneau, deci, primele măsuri de înfăptuire[1], de la el primele studii pentru organizarea lor legală. El avea viziunea marei importanțe ce puteau să aibă ele în viitor și de aceea nu voia să le lase sub forma de instituții cu totul particulare, care pot azi să fie și mâine să nu fie, ci să le dea o temelie pe care statul s-o susțină, deoarece acțiunea lor în folosul statului este. Astfel fiind, era firesc ca ministrul propunător să-și înceapă motivarea proiectului său cu aceste cuvinte: „Acest proiect nu are de scop a înființa ceva nou, a alcătui din capul locului instituțiuni concepute acum și cu care am voi să înzestrăm țara… Avem fericirea de a trata o chestiune cunoscută și experimentată în multe părți din țara noastră“. Erau atunci 700 bănci populare și legea își propunea să le consolideze, să facă propagandă pentru înființarea altora noi și să înființeze o casă centrală, care să le controleze și să le ajute în dezvoltarea activității lor.

Importanța băncilor populare și meritul lui Haret în privința lui a fost mărturisit și de un deputat din opoziție, de Constantin Mille[(15)], care a zis că „băncile populare – dacă vor reuși – vor fi, după legea din 1864, *cea mai mare reformă pentru țărănime și deci pentru țară“;* dar, fiindcă nu-l lasă inima să mărturisească și adevărul despre rolul lui Haret în această chestie, zice: *a avut numai meritul că a văzut această idee pornită de la popor, a îmbrățișat-o și a dezvoltat-o.*

Organizarea poliției generale a statului este o încercare de mare îndrăzneală de a remedia vechile neajunsuri ale acestei instituții, moștenite de ani și ani, trecute din generație în generație; este punerea în practică a doctrinei lui Vasile Lascar de a *face din poliție a doua magistratură.*

În fine legea procedurii electorale era menită să garanteze libertatea de exprimare a voinței cetățenilor la alegerile parlamentare pentru ca astfel Parlamentul să fie o reprezentare cât mai fidelă a dorințelor poporului.

* * *

În a doua parte a legislaturii 1901–1904 Haret a mai prezentat patru proiecte de legi, dintre care trei s-au votat: prin unul se înființa un fond de construcții în Macedonia, prin alte două se aduceau oarecari modificări în legile pentru învățământul primar și pentru învățământul secundar.

---

1. Vezi vol. II, p. 438.

Economiile făcute de guvern prin reducerile bugetare au permis, pe lângă stabilirea în fiecare an a echilibrului între venituri şi cheltuieli, să se formeze şi un al doilea buget zis extraordinar, din care să se poată întreprinde acţiuni care nu puteau să intre în bugetul ordinar. Astfel, vedem că în noiembrie 1903 Haret aduce un proiect pentru crearea unui fond de 600.000 lei din care să se facă construcţiuni şcolare şi bisericeşti în Macedonia. Cine a urmărit discursul lui Haret în Parlament cu ocazia interpelării deputaţilor Dragu şi Vlădescu sau a citit raportul adresat Regelui în chestia macedoneană a observat că în bugetele făcute de miniştrii Take Ionescu şi Istrati figurau şcoli pentru care nu se prevăzuse chiria localului. Această anomalie trebuia să înceteze, trebuia ca şcoalele să aibă asigurat localul în care să funcţioneze. În acest scop vine el în faţa Parlamentului cu proiectul de care vorbim. Cu toate că nu se putea face nicio obiecţiune asupra scopului urmărit, cu toate că, din contră, toată lumea ar fi trebuit să fie mulţumită că, într-o epocă de mari economii, s-a putut încropi din excedente o sumă pentru construire de biserici şi şcoli în Macedonia, totuşi proiectul depus de Haret a dat naştere la mari discuţii de natură *politică.* Ce curioasă e câteodată lupta politică! Se vede că nu se poate concepe ca în luptă să zici vreodată că adversarul a făcut un lucru bun. Nu-ţi vine să crezi că argumentul cu care a fost combătută legea de către conservatori şi în Cameră şi în Senat era acesta: D-ta care ai tăiat subvenţiile date de conservatori şi în special de Take Ionescu pentru Macedonia, d-ta vii acum şi dai o sumă respectabilă pentru aceeaşi Macedonie; deci recunoşti că ai greşit în 1901, deci tot ce ai vorbit atunci contra noastră a fost neîntemeiat. Degeaba arăta Haret că situaţia din 1901 impunea să se facă economii *cu orice preţ,* degeaba repeta ce spusese atunci că banii daţi de Take Ionescu nu serveau cu adevărat cauzei naţionale, degeaba preciza, ceea ce se vedea de altfel din însuşi proiectul, că altceva urmăreşte el acum cu crearea fondului de 600.000 lei; degeaba toate, căci opoziţia părea că exultează, strigând: Te-am învins!.

E inutil să spunem că proiectul s-a votat şi chiar generalul Lahovary, care combătuse acţiunea lui Haret, declara că va vota legea; dar nu e inutil să adăugăm că a fost şi un vot contra.

Celelalte două proiecte propuneau câteva modificări de amănunt. Haret, care avea respectul legilor şi nu voia să le calce, când vedea că vreo dispoziţie nu dă rezultate bune, căuta s-o modifice. Notându-şi, cum avea obiceiul, toate cazurile de acest fel, când îşi forma convingerea că anume articole trebuie modificate, prezenta Parlamentului un proiect modificator şi punea în discuţia publică constatările sale. Şi totuşi trebuie să notăm că adversarii săi l-au acuzat de multe ori tocmai de călcarea legilor!

Astfel, în februarie 1904, a cerut Parlamentului modificarea câtorva articole din legea învăţământului primar şi din a celui secundar. Ca să ajute la dezvoltarea

învățământului primar, prevedea că învățătorii ajutor (care se recrutau dintre absolvenți de gimnaziu sau dintre foşti normalisti care nu terminase studiile) să poată deveni titulari şi să se poată lega astfel de şcoală. Ca să înfăptuiască o mai lesnicioasă recrutare a corpului didactic secundar, a simplificat în unele privințe lista specialităților. Apoi, în ambele legi, a modificat dispozițiile privitoare la disciplina corpului didactic de toate gradele şi anume: a stabilit că orice membru al învățământului, trimis în judecata comisiunii disciplinare să poată fi asistat de un apărători care să facă şi el parte din învățământ; a pus principiul *suspendării* pedepsei psntru cei ce se găsesc la prima lor greşeală şi posibilitatea *radierii* pedepsei pentru cei dovediți că s-au îndreptat.

Afară de alte mici lucruri, dispozițiile enumerate aici se văd a fi folositoare pentru personalul învățătoresc. Totuşi reprezentanții partidelor de opoziție au atacat proiectul cerând ca apărătorul acuzatului să poate fi un avocat de profesiune, ca şedințele să fie publice, sau stabilind că chestia suspendării pedepsei este o imitație după legea Béranger din Franța şi nu s-au respectat principiile acelei legi ş.a. Ba, ce este mai curios, moțiunea care prevedea că apărătorul să fie avocat a fost subscrisă şi de mai mulți deputați din majoritate.

Până să se prezinte Haret cu al patrulea proiect de lege, Parlamentul a discutat multe legi, unele foarte importante, ca: legea taxelor de timbru şi înregistrare, un nou tarif vamal, organizarea comunelor rurale, legea burselor, a licenței pentru băuturi spirtoase etc.

* * *

Sesiunea deschisă la 15 noiembrie 1904 a început sub impresia tristă a relei recolte de porumb, care aducea o cheltuială neprevăzută, deoarece trebuia ca statul să procure sătenilor porumbul necesar. După stăruințele lui Haret, s-a hotărât ca operațiunea ajutorării sătenilor să se facă prin băncile populare şi pentru aceasta s-a modificat (23 noiembrie 1904) un articol din legea băncilor populare ca să li se dea putința de a realiza aceasta. Cu această ocazie Haret a dat o circulară către învățători[1] îndemnându-i să lucreze cu devotament în campania pentru asistența sătenilor în lipsa în care se găsesc: „aveți o datorie de onoare să dovediți ce servicii ați făcut țărănimii când i-ați dat băncile populare". Tot din preocupările acestea şi, desigur, după propunerea lui Haret, s-a votat o lege (1 decembrie 1904) prin care formalitățile necesare la întemeierea cooperativelor s-au simplificat mult pentru „societățile cooperative sătești" şi s-a stabilit ca şi ele să fie controlate de Casa Centrală a băncilor populare.

1. Vezi vol. II, p. 438.

* * *

Dacă, din punct de vedere al legiferării, activitatea lui Haret a fost mai puțin importantă în a doua parte a legislaturii, ea s-a manifestat prin discursurile la buget pentru 1902–1903 și 1903–1904, cum și prin o serie de răspunsuri la interpelări. Unele din interpelări au fost făcute de deputați din majoritate spre a dobândi explicațiuni pentru anume fapte sau spre a provoca anume măsuri administrative; altele, au venit din partea opozanților care ridicau acuzațiunea că Haret ar fi sectar și că ar lucra în ministerul său condus de considerațiuni politice de partid și că acestea l-ar împinge la dispoziționi de o mare rigoare.

În ianuarie și în martie 1903 este atacat de deputații M. Vlădescu și Take Ionescu pe tema că a introdus politica în școală. Aceste interpelări au dat ocazie lui Haret să stabilească principial cum înțelege rolul profesorilor în politică. E bine, zice el, ca profesorii să ia parte la luptele politice, însă să știe găsi singuri măsura peste care situațiunea lor nu le permite să treacă, să n-ajungă niciodată ca deosebirile politice între profesorii unei școli să influențeze relațiile între dânșii în școală, unde trebuie să lucreze în bună înțelegere pentru educațiunea și instrucțiunea tinerilor ce le sunt încredințați. De altă parte, partidele politice să nu scoboare niciodată pe profesori la rolul de agenți electorali. Dezbaterile acestea au adus în Parlament o sumă de cazuri concrete, între care lupta dintre profesorii liceului din Ploiești, împărțiți în două tabere care se luptau prin gazetele locale aruncându-și tot felul de aprecieri defavorabile, pe care le citeau elevii și desigur acest lucru nu era spre folosul unei bune educațiuni. Cercetând împrejurările de acolo, Haret a putut arăta deosebirea între modul cum au privit faptele administrația școlară a conservatorilor și acea a liberalilor, adică a lui. A mai dovedit cu acte atitudinea sa indulgentă față de necuviincioasa purtare a unora din profesori și încercările pe care le-a făcut pentru a stabili între toți o înțelegere necesară pentru bunul mers al școalei, cum toate măsurile de indulgență au întâmpinat răspunsuri din ce în ce mai îndrăznețe din partea lor.

Ceea ce se pare astăzi întristător citind discursurile contra lui Haret, este concluzia la care ajunge deputatul Vlădescu, declarând că, în adevăr, conservatorii au făcut favoruri partizanilor lor politici, dar au făcut și liberalii. Maiorescu ar fi zis: *Slabă scuză! Tristă scuză!* Dar ce trebuie să zică cititorul de azi când vede la ce se reduc în fapt acuzațiile aduse administrației lui Haret!

* * *

Ca interpelări adresate de amici politici, notăm pe a deputatului Tudor Vasiliu, pe a deputatului Moisescu și pe ale senatorului Petre Grădișteanu.

Deputatul M. Moisescu îl întreabă (ianuarie 1903) ce măsuri a luat cu privire la atitudinea necuviincioasă a unui profesor la un banchet în onoarea lui

Take Ionescu. Haret are ocazie să mai expună odată părerile sale cu privire la amestecul profesorilor în politică. „Cuvântul *politică*, în sensul lui primitiv şi mare – zice el –, înseamnă mare lucru: *afacerile publice.* A face cineva politică va să zică a se ocupa de interesele cele mari ale ţării, aşa că ar fi absurd a interzice tocmai corpului celui mai luminat de a zice cuvântul lui în anumite împrejurări în afacerile care privesc ţara… După părerea mea, rolul corpului didactic în politică e foarte mare şi de un ordin superior. Politica are acest mare rău, că pasionează pe om şi pasiunea nu-l lasă să vadă cu atâta sânge rece cât se cere pentru a judeca afacerile publice… Corpul didactic este chemat să fie elementul ponderator… Din nenorocire, punctul acesta de vedere a fost nesocotit… dar sunt convins că corpul didactic cu vremea va ajunge, să judece singur situaţiunea cu sânge rece şi să dea înapoi acolo unde va fi înaintat prea mult.“[1]

Citând apoi o serie de cazuri în care profesorii au trecut limitele impuse de misiunea lor, – Haret critică procedeurile întrebuinţate de miniştrii conservatori şi găseşte că vina este nu a membrilor corpului didactic care comit fapte reprobabile, din acest punct de vedere, ci a oamenilor politici, care îi îndeamnă să se coboare la felul de politică nepermis pentru un membru al corpului didactic. Aceste observaţiuni dau naştere unei cuvântări („în chestie personală“) a lui Take Ionescu, care cere să i se precizeze unde s-au întâmplat cele povestite de Haret ca să poată răspunde. Era numai o formă abilă de a răspunde, căci indicaţiile lui Haret fuseseră destul de precise, unele chiar cu nume proprii.

Răspunzând deputatului Vasiliu (februarie 1903) care, întreba de ce mijloace dispune pentru dezvoltarea învăţământului rural, Haret are ocazie să precizeze concepţiunea sa despre această mare problemă socială şi să expună punctele principale ale programului său de activitate în această direcţiune. Dar el arată în acelaşi timp care sunt piedicile ce a întâmpinat şi insistă mai ales asupra necesităţii de a se continua măsurile bine chibzuite, fără care progresul nu se poate realiza.

Chestiunea pe care a ridicat-o Petre Grădişteanu (30 noiembrie 1904) în Senat este una din cele mai penibile pe care le-a întâmpinat Haret în legislatura aceasta. E vorba de şcoalele catolice de fete din Galaţi şi Iaşi.

Aceste şcoale particulare întemeiate şi ţinute de comunităţi de călugăriţe franceze au avut, de la întemeierea lor, o numeroasă clientelă din clasele bogate ale societăţii româneşti. Concepţiunea pe care se baza funcţionarea lor era aceasta: părinţii care ar dori să dea copiilor lor o educaţie franceză şi nu s-ar putea despărţi de ei trimiţându-i în străinătate, vor putea găsi în ţară o instituţie care să se dezvolte într-un mediu cât mai depărtat de societatea românească şi cât mai

1. Vol. V, nr. XXII.

asemănător celuia din țara străină. Era natural ca în aceste școale să nu se predea limba și literatura românească, istoria poporului român să fie ignorată, iar pentru religie să aibă în față elevele numai cultul catolic. Ce educație dobândeau aici fetele române? O bună cunoștință a limbii franceze, maniere alese, deprindere cu conversații elegante, adică totul superficial, strălucitori dacă se poate, dar deloc profund. În ce privește metoda de predare, era arhaică, bazată numai pe memorizare și toate cărțile aduse din străinătate, făcute anume de autori pentru școalele catolice. Amestecul autorităților noastre școlare era privit totdeauna cu rezervă, deși se mărginea la vizite sumare și cu privire la ordine și curățenie, care nu lăsau niciodată de dorit.

Se creșteau deci niște viitoare mame și soții într-un spirit cu totul străin și, cum ele erau din familiile cele mai alese, urmarea firească era ca aceste familii să se înstrăineze de societatea și țara românească. Cu vremea autoritățile școlare au început a se îngrijora de urmările acestui fel de educație și a privi mai de aproape ce se petrece în acele institute. Pe la 1893–1894 a început a se trimite delegați la examene. Mi-aduc aminte că am avut însumi o asemenea însărcinare la școala de fete din Galați. La examenul de istorie, fiecare elevă avea un subiect pe care-l pregătise și când era chemată la rândul ei debita toate pasajele din carte privitoare la subiectul ei. Asupra altor chestiuni nu se puneau întrebări. Am încercat, deși nu era obiceiul ca delegații să pună întrebări, să abat pe o elevă de la rândul cărții, mi-a răspuns că nu știe, dar am avut mirarea să constat că la un moment al recitării a răspuns la întrebarea pusă de mine.

Haret nu putea primi această concepțiune de școli străine în țară, care să fie niște centre de înstrăinare a spiritului tinerelor generații. Cu începutul, în primul său ministeriat, a luat măsuri de a îndrepta lucrurile, dar a întâmpinat o îndărătnicie din partea direcțiilor acestor școale, sprijinită de părinții elevelor, care, fiind tocmai oameni din păturile conducătoare, aveau trecere și influență. Haret nu s-a lăsat convins, dar schimbările politice au zădărnicit, firește, rezultatele acțiunii sale. Revenind în 1901 a căutat să continue cu măsurile din trecut, dar n-a putut pune lucrurile în rânduială și, după o amănunțită anchetă făcută de inspectorul general D. A. Teodoru[16], a dat în judecată pe directoarele celor două institute.

Acest proces, care, în definitiv, n-a produs vreo supărare prea mare acuzatelor, căci s-au ales numai cu un avertisment, a dat naștere, în schimb, unui mare scandal politic. Opoziția s-a ridicat contra lui Haret, acuzându-l de călcarea constituției care vorbește de *libertatea învățământului,* de *libertatea de conștiință.* Și pe lângă oameni politici din Partidul Conservator cum a fost Alexandru D. Xenopol[17], care a apărat direcțiile școalelor în fața consiliului permanent și s-a făcut directorul de studii al celei din Iași spre a putea, prin autoritatea persoanei sale, să mai paralizeze din acțiunea administrației școlare, s-au găsit chiar din Partidul Liberal unii care le-au sprijinit. E destul să pomenesc pe

Mihail Pherekyde, președintele Camerei, un fost colaborator al lui Ion Brătianu bătrânul, pentru ca să înțelegem cu câte și cu ce forțe avea să lupte Haret.

Și interpelarea lui Petre Grădișteanu[1] venea să-l acuze de slăbiciune, să-i amintească nesupunerea la regulamentele școlare ale direcțiilor școalelor catolice și să pună în față chiar pericolul convertirilor. Totuși, această interpelare a fost un bine pentru Haret, căci i-a dat posibilitatea de-a arăta în fața Parlamentului ce a făcut el și ce au făcut cei care l-au combătut și care sunt concepțiunile lui despre rolul școalelor particulare, încheierea lui era aceasta: dacă am avut slăbiciune, pricina este ca n-am o lege pe care să mă întemeiez și de aceea am adus în Parlament proiectul de lege pentru învățământul privat.

Acest proiect de lege, al patrulea prezentat de Haret în această legislatură, depus la 3 decembrie 1904, vine în discuția Camerei la 11 decembrie 1904.

Dar în ce atmosferă?

* * *

Partidele politice, fiind reuniri de oameni pe baza unor idei comune, au nevoie de un număr de aleși dintre ei care să aplice ideile, mai ales când partidul are în sarcina sa guvernul țării. Modul cum se constituiesc diferitele organisme de conducere și de aplicare, miniștrii și înalții funcționari, deputații și senatorii, poate da naștere la divergențe. Pot fi și divergențe cu ocazia aplicării unor principii politice, la facerea unor legi sau în alte împrejurări, cu deosebire în acțiunile așa numite de tactică politică. Neajunsurile acestea sunt posibile și serioase într-un regim parlamentar, dar ele sunt inevitabile și, desigur, mai puțin primejdioase pentru țară decât alte tulburări care se produc în regimele absolutiste, căci dacă un partid ajunge la o criză, el părăsește puterea și vine altul care servește țara tot așa de bine sau poate mai bine decât el. De aceea s-a zis că partidele nu cad prin acțiunea opoziției, ci prin propriile lor greșeli sau frământări.

Așa s-a întâmplat cu Partidul Liberal în 1904.

Fără să am la îndemână toată documentația necesară, din cele publicate în ziare, din cele vorbite în Parlament și din amintirile mele personale, socotesc că divergența din partid a fost provocată și de chestiuni de principii și de chestiuni de persoane. După o vorbă a lui Ion I. Brătianu (la o întrunire la clubul liberal), „Partidul Național-Liberal s-a călăuzit în toată viața lui de două principii: *tradițiile trecutului și aspirațiile viitorului*“. Cu alte cuvinte, acest partid trebuie să vadă care sunt cerințele momentului și ce anume prevederi se pot face pentru viitor și astfel să realizeze pe cele dintâi și să se pregătească pentru cele de al doilea; iar toate acestea, fără a rupe legăturile cu trecutul fie în privința unor

1. Petre Grădișteanu i-a mai adresat o interpelare de același fel, despre școlile ungurești din București, în ziua de 10 decembrie 1904.

principii fundamentale fie în privința oamenilor care trebuie să conducă partidul. Dacă nu trebuie să fie revoluționar, se cere să urmeze evoluția ideilor și faptelor. În vremea aceea se agitau câteva idei în sânul partidului: ca reformă politică, votul universal; ca reformă economică, ridicarea stării materiale a țărănimii pentru ca – pe ea – să se bazeze ridicarea morală. Unii credau că este momentul ca partidul să se îndrepte spre realizarea lor; alții ziceau că nu: iată divergența din chestiuni de principii. Din alt punct de vedere, deoarece în partid erau oameni de vârste diferite și diferiți în opinii, se cere ca în compunerea cercurilor de conducere să fie o contopire a diferitelor personalități în așa fel ca scopurile partidului în mișcarea lui evoluționistă să poată fi realizate: iată divergența în chestiuni de persoane. Dar ceea ce avea să aducă sau nu aplanarea divergențelor a fost, în ultimul moment, o chestiune de tactică. Din partea unora, se cerea o remaniere ministerială imediată; din partea altora – și în primul rând din partea lui Dimitrie Sturdza – se obiecta că guvernul are nevoie să se voteze întâi bugetul și să se reînoiască convenția cu Bulgaria și apoi să se facă remanierea. Cei dintâi replicau că starea spiritelor în partid este tulburată și, în alegerile generale ce se apropie, n-ar putea să aibă forța necesară pentru a învinge și de aceea e mai bine să se retragă imediat.[1] Nu se poate tăgădui că în această mișcare au avut rol important și foștii socialiști intrați în partid în 1900.

Câtva timp această neînțelegere a rămas în cercurile intime, dar apoi a fost cunoscută de public.

În Parlament ea se manifestă la 9 decembrie. Pherekyde, președintele Camerei, își dă demisia, motivând-o astfel: „Alegerea mea a avut caracterul unei depline înțelegeri între membrii majorității. Cu o vie părere de rău, constat că ea nu mai poate astăzi păstra acest caracter“ Tot atunci demisionează și vicepreședinții Dimitrie Protopopescu și V. G. Morțun. Atunci D. Sturdza zice: „sunt încredințat că divergențele nu s-au iscat împrejurul persoanei mele, căci Partidul Național-Liberal este prea bine organizat ca să dea pe povârnișul personalităților“. Apoi cere un vot ca să se vadă un semn dacă i se acordă mai departe încrederea sau nu. Pherekyde observă că Adunarea nu poate lucra fără a avea președinte, deci trebuie să se facă întâi această alegere. Punându-se la vot, se alege cu 70 voturi Ștefan Șendrea care era vicepreședinte. Atunci Sturdza cere votul de încredere. Rezultatul e 127 pentru guvern, 12 contra. Adunarea a exprimat încrederea în guvern. Se aleg vicepreședinți: I. A. Mitescu, C. F. Robescu și Ioan V. Teodor.

Prin urmare, majoritatea nu voia ca ministerul să se retragă, iar Pherekyde declară că acțiunea sa nu trebuie luată ca o manifestare contra partidului: „nu este forță omenească care să fie în stare să mă ducă la luptă contra Partidului

1. Erau, desigur, și nemulțumiri personale, cum a afirmat într-o ședință Toma Stelian, zicând că membrii partidului sunt mâhniți că nu s-a găsit în sânul său nici un om ca să devină ministru de justiție. (Sturdza oferise portofoliul lui A.Gianni, consilier la Casație).

Liberal“. Dar a doua zi demisionează 12 membri ai comisiei bugetare (Vintilă Brătianu, Toma Stelian, Dim. Protopopescu, V. G. Morțun, M. G. Orleanu, N. Coculescu, Em. Culoglu, Dr. I. Radovici, C. I. Brătianu, Al. Djuvara, I. Procopiu, Victor Antonescu) și se aleg în locul lor alții (C. Arghir, P. Bancotescu, Gr. I. Buicli, Petre Chițu, G. Dimitriu, G. Esarcu, T. Frumușanu, C. Gârleșteanu, Iuniu Lecca, C. Lecca, V. Missir, I. Stănculeanu).

Se înțelege că nu se putea ca lucrurile să rămână astfel, adică majoritatea să înlăture pe o sumă de parlamentari și oameni politici de mare valoare ai partidului.[1] Retragerea guvernului se considera ca sigură.

Totuși la 11 decembrie începe discuția legii învățământului privat. Criticată violent de Take Ionescu, Al. Marghiloman și Petre Carp, adică de forțele de prima ordine ale opoziției conservatoare, era acuzată că e contrară constituției și celor mai elementare idei de libertate, că e făcută ca să acopere greșeala politică a procesului școalelor catolice, că, prin obligația ca orice școală privată să aibă autorizarea guvernului, instituie regimul bunului plac. Majoritatea nu avea liniștea sufletească ce trebuia pentru a da sprijinul cuvenit unei legi necesare și unui ministru care făcuse atât de mult și pentru interesele școalei românești și pentru prestigiul Partidului Național-Liberal.

Legea este retrasă prin forța lucrurilor, căci până la 23 decembrie nu se țin ședințe, iar în ziua aceasta se prezintă noul guvern prezidat de G. Gr. Cantacuzino.

* * *

Care a fost, în aceste împrejurări, atitudinea lui Haret? O gazetă conservatoare din acel timp relatează că el ar fi zis: nu mă ocup nici de liberali nici de conservatori îmi văd de legile mele. Sub forma aceasta răspunsul nu e de crezut; dar fapt este că el a păstrat o atitudine rezervată, deși a rămas alături de șeful guvernului și, când a demisionat V. Lascăr și Ion Brătianu, a primit Internele alături de Sturdza care a luat Externele (13 decembrie). Mie nu mi-a făcut nicio mărturisire în această privință; dar, judecând după împrejurări, socotesc că explicarea atitudinii lui Haret, ar fi următoarea. Cerințele reformatoare ce se manifestau în sânul partidului erau, în multe puncte, în acord cu păreri exprimate de el în diferite ocaziuni, iar Ionel Brătianu, spre care se îndreptau privirile multora ca spre acel care ar fi menit să le realizeze, era privit de el cu multă simpatie. De altă parte, însă, se simțea legat de Sturdza prin atâtea fapte din trecut și-i păstra o considerație atât de înaltă, încât socotea că nu s-ar putea despărți de dânsul, chiar dacă l-ar vedea greșind în unele cazuri.

El prețuia calitățile lui Sturdza și nu se uita la defectele lui, pe când mulți alți liberali se simțeau adesea supărați de temperamentul irascibil al bătrânului

1. Atitudinea Parlamentului se înțelegea din faptul că 127 deputați au votat încredere în Sturdza, dar numai 70 au fost pentru alegerea lui Șendrea ca prezident; ceilalți s-au abținut.

ministru (căci de aici îi veneau defectele). Pentru a se înțelege lucrurile acestea, voi povesti o întâmplare caracteristică.

Pentru aplicarea legii învățământului profesional, Haret luase măsuri ca să deschidă un număr de școale de meserii și de agricultură la 1 septembrie 1901, însă cu cheltuieli foarte mici, făcând mai mult apel la comune, județe și particulari și transformând unele școale secundare în profesionale. Acest început cerea însă pentru bugetul următor 1902–1903 o suma mult mai importantă. Proiectul de buget avea să se discute în sesiunea de iarnă, dar trebuia să fie gata și prezentat ministrului de finanțe în vara anului 1902. Haret stabilise toate normele după care șeful contabilității avea să lucreze și plecă în concediu în străinătate, rămânând interimar Dimitrie Sturdza. Eram atunci secretar general. Când m-am dus la dânsul cu șeful contabilității și i-am prezentat proiectul, i-am atras atenția asupra sumei cu care trecea hotarele puse pentru patru ani și i-am arătat considerațiile pe care Haret mă însărcinase să i le comunic. Cine a cunoscut pe Sturdza nu se va mira când voi spune că *a sărit în sus* și a urmat o serie de observațiuni asupra purtării celor care nu prețuiesc silințele lui pentru înlăturarea crizei. Toate încercările mele de a-l convinge au rămas zadarnice și ne-a înapoiat proiectul cu indicația ca a treia zi să-l prezentăm fără cheltuielile acelea. Suferința mea – când mă gândeam cum să comunic lui Haret această întâmplare – nu pot s-o descriu. Dar trebuia să mă supun. Serviciul contabilității a lucrat zi și noapte și la ora hotărâtă, am prezentat proiectul refăcut. De astă dată, nu a deschis dosarul, ci – zâmbind – ne-a spus: „îmi pare rău că ați lucrat degeaba, să-mi aduceți proiectul celălalt. Pentru Haretu (așa îi pronunța el numele) trebuie să facem tot ce se poate. Am reușit să reduc de la Ministerul de Război suma cerută de el".

* * *

Aceasta a fost, în linii generale, activitatea parlamentara a lui Haret în anii 1901–1904 în împrejurările de atunci.

Gh. Adamescu

XIV.
Punerea în vigoare a legilor din 1896, 1898, 1899

Expunere de motive la proiectul de lege pentru punerea în vigoare cu oarecari modificări a legilor: a) învățământul primar și normal din 29 aprilie 1896; b) învățământul secundar și superior din 23 martie 1898; c) învățământul profesional din 31 martie 1899; d) administrațiunii centrale a Ministerului de Instrucție din 31 august 1892; e) clerului mirean și seminariilor din 29 mai 1893. Prezentată în ședința Senatului de la 18 iunie 1901

Problema organizării învățământului formează, în toate țările culte, una din preocupările de căpetenie ale oamenilor politici.

La noi această problemă a căpătat pentru prima dată o soluțiune generală prin legea din 1864, care, deși alcătuită cam în pripă și nu tocmai potrivit cu nevoile țării, a stăpânit școalele românești în curs de 30 ani.

Neajunsurile pe care aplicarea ei le scotea la iveală au îndemnat pe oamenii competenți să studieze cestiunea și să pregătească reforma ei.

Este cunoscut că, după studii, cercetări și consultări îndelungate, s-a alcătuit, așa zicând, un corpus al întregii reforme, care însă nu s-a putut o dată pune în practică, și a luat ființă prin trei legi separate: legea învățământului primar din 1896, legea învățământului secundar și superior din 1898 și legea învățământului profesional din 1899, care constituiau reforma generală a învățământului nostru național.

Împrejurările însă au oprit ca această legiuire să-și dea roadele sale.

În 1900, prin legea de la 5 aprilie, această întreagă operă a fost oprită în loc. Dintre cele trei legi, numai una a fost aplicată întreagă în curs de trei ani: legea învățământului primar. Cea din 1898 a primit numai un început de aplicare. În amândouă s-au adus modificări esențiale și de principiu, în completă opoziție cu tendințele liberale ale țării, și altele pe care practica le-a dovedit cu totul neaplicabile. Cea de a treia a fost pur și simplu desființată și s-a revenit la cea din 1893, a cărei insuficiență era pe deplin dovedită.

* * *

Legea din 1900 restrânge învățământul primar pentru săteni, căci stabilește că învățământul primar se va preda întreg numai în unele sate, iar în altele se va face numai cursul inferior și cel mediu. În acest chip principiul obligativității nu se mai poate aplica într-un singur mod, ci se fac două feluri de obligativități: una pentru copiii de la țară și una pentru copiii de la oraș. Această piedică de a se chema la viața cultă și civilizată o mare parte din cea mai interesantă pătură socială este dăunătoare pentru progresul general și trebuie înlăturată. Îndată ce într-un sat se poate face școală, ea trebuie să fie așa organizată încât să dea copiilor de acolo întregul învățământ primar.

Legea din 1900 arată o tendință foarte clară spre desființarea treptată a învățătorilor bărbați și înlocuirea lor cu femei, chiar în școalele de băieți.

Este adevărat că în genere femeile sunt mai apte pentru creșterea copiilor decât bărbații; dar trebuie să ținem seama, când legiferăm, de condițiunile speciale ale țării noastre.

Numai în Statele-Unite și în Anglia, învățământul primar al băieților e lăsat pe deplin în mâna femeilor. În Germania e o excepție, și acolo întâlnim o dispoziție particulară: că femeia, îndată ce se căsătorește, trebuie să părăsească corpul didactic. În celelalte țări europene nu aflăm nicăieri dispoziția pe care o stabilește legea din 1900.

La noi și mai puțin ne putem gândi la așa ceva. Încercările făcute până acum cu unele clase, care s-au încredințat femeilor n-au arătat că acestea sunt superioare celor conduse de bărbați; ba în multe locuri le aflăm chiar inferioare, mai ales din punctul de vedere al disciplinei.

Constatarea aceasta s-a făcut la oraș. La sate greutatea este și mai mare. Aici rolul învățătorului nu este numai să învețe carte pe copii; el primește sarcina unui apostolat, el trebuie să fie modelul și îndemnătorul spre progres al sătenilor. Privit cu neîncredere de conlocuitorii săi, adesea împiedicat în acțiunea sa, el trebuie să lupte și să convingă pe toți despre foloasele școalei. La aceasta se adaugă o serie de îndatoriri grele ca: facerea recensământului copiilor în vârstă de școală, urmărirea părinților care nu se supun legii de obligativitate. Se pot oare pretinde asemenea lucrări unei fete tinere, care iese din școală la 20 de ani și se duce în mijlocul unui sat, adică într-un mediu cel puțin indiferent, dacă nu răuvoitor? Cu bărbați maturi, și încă constatăm lacune și vedem zilnic neajunsuri de îndreptat; dar ce va fi când tot corpul învățătoresc de la sate va fi alcătuit numai din femei?

Legea din 1900 face aproape imposibilă pentru fiii de săteni pătrunderea în școlile secundare și profesionale.

Condițiunea generală pentru ca un elev să intre în învățământul profesional sau secundar este absolvirea cursului primar complet. Am văzut însă că pentru

majoritatea sătenilor lucrul ar fi peste putință, căci în majoritatea satelor învățământul primar nu ar fi complet.

La școalele secundare se pune o limită de vârstă; dar această condițiune e mai grea pentru orășeni decât pentru săteni. Vârsta maximă pentru orășeni este 12 ani, cu posibilitatea unei dispense de un an; pentru săteni este 13 ani, cu posibilitatea unei dispense de 6 luni. Se știe că învățământul primar rural este împărțit pe 5 ani, iar cel orășenesc pe 4 ani; trebuia deci ca, precum s-a dat pentru săteni un an deosebire de vârstă, să se dea posibilitatea de dispensă tot de un an. Nu s-a făcut astfel, și de aici va rezulta o piedică care va opri pe sătean să meargă mai departe decât școala primară.

Legea învățământului secundar și superior, modificată în 1900, reduce cursul superior liceal la trei ani în loc de patru, și pune la loc, sub altă numire, instituțiunea bacalaureatului.

Ideea trifurcării este izvorîtă din nevoia ce se simțea ca tinerii să intre destul de pregătiți în universitate. Specializarea care se face în secțiunile liceului superior trebuie să aibă timp suficient pentru a se desăvârși, și în mai puțin de patru ani ea nu se poate face. A lua materialul dispus pentru patru ani și a-l grămădi în trei ani, este a anihila principiul specializării și a încurca fără niciun folos spiritul tinerimii.

Trebuie, deci, să se revină la cursul de patru ani pentru clasele superioare în loc de trei, și, dacă acest timp nu i se acordă, e mai bine să renunțăm la principiul trifurcării.

În orice caz trebuie numaidecât să renunțăm la dispoziția legii din 1900, care cerea ca numai în clasa a VII-a să se dea mai mare număr de ore matematicilor sau limbilor clasice, după felul secțiunii. Această dispoziție, în loc să conducă la o pregătire serioasă pentru universitate, conduce la prepararea unui examen de bacalaureat, cum a fost odinioară în Franța, unde s-a constatat după 12 ani de practică că era un sistem nenorocit.

Noul examen de bacalaureat din 1900 e cerut numai unora din absolvenții liceelor: celor ce vor să intre în universitate. Pentru ce aceasta? Ori se dă certificatul de absolvirea liceului numai în baza examenelor anuale, și atunci nu e niciun motiv ca să se pună o barieră la intrarea în universitate, ori certificatul liceal nu cuprinde în sine destulă sancțiune și mai e nevoie de o cercetare nouă, și atunci măsura trebuie aplicată tuturor.

O altă schimbare puțin norocită, făcută de legea din 1900, este suprimarea autonomiei universităților.

Legea din 1898 privea universitatea nu numai ca adunarea sub același acoperământ a câtorva facultăți, ci ca un corp cu un rol hotărâtor pentru progresul culturii, căci ea trebuie să dea direcțiunea și să hotărască propășirea științifică într-o țară. De aceea s-a dat universității autonomie și a fost pusă mai presus de nevoile și schimbările zilnice; de aceea s-a instituit și Senatul Universitar, care să reprezinte unitatea de acțiune a acestei înalte instituțiuni.

Modificările din 1900 au rupt legătura între facultăți, stabilită prin legea anterioară, și a înmulțit prerogativele ministrului față de corpul didactic universitar.

Recrutarea corpului didactic superior este de asemenea un punct asupra căruia trebuie să insistăm, căci, după modificările din 1900, ea devine cu totul impracticabilă, mai ales pentru medicină și pentru drept.

Legea din 1898 instituia: profesori, agregați și docenți. Cea din 1900 desființează docenții, sub cuvânt că „fac dublă întrebuințare" cu agregații, deși deosebirea între aceste categorii ale corpului didactic universitar era pe deplin stabilită.

Docența este cel dintâi grad pentru intrarea în corpul didactic universitar. Docentul face cursuri libere; poate avea diferite însărcinări în universitate, precum: șef de laborator, director de seminar, conferențiar etc.; poate, în fine, să ajungă agregat și de aici profesor universitar. Profesura universitară fiind cel mai înalt grad în corpul didactic, e bine ca ea să se capete după un stagiu – în care timp să se poată vedea măsura capacității candidatului la profesura, – lăsându-se în același timp posibilitatea pentru unele persoane cu titluri de tot superioare pentru știință să pătrundă în universitate și fără a trece prin gradele pregătitoare.

Legea din 1900 păstrează agregații, dar pe cei de la medicină și de la drept vrea să-i recruteze prin concurs, iar pe cei de la litere și științe prin recomandația universității. Agregații de la medicină și de la drept primesc leafă numai cinci ani și pe urmă rămân fără nici un drept și fără o situație definitivă. Cei de la litere și de la științe pot să rămână totdeauna agregați, îndeplinind oarecare condițiuni. Cu modul acesta, situația de agregat încetează de a mai fi prima treapta a profesoratului universitar; iar pentru drept și medicină ea are ceva umilitor care o face să fie evitată de tinerimea pe care legea din 1899 caută să o tragă spre universitate.

Aceasta e o situațiune cu totul dăunătoare pentru bunul mers al învățământului universitar.

În ce privește școalele profesionale, legea din 1900 desființează pe cea din 1899 și revine în întregime la cea din 1893. Aceasta nu se poate admite, căci țara are nevoie de o lege care să încurajeze îndrumarea spre comerț și industrie, spre profesiune. Legea din 1893 nu aducea nimic nou, ci da numai reguli pentru cele 14 școale existente atunci. Rămâneau deci pentru toată țara patru școli de agricultură.

Este oare posibil de admis ca țara noastră, care-și întemeiază toată bogăția pe cultura pământului, să aibă numai patru școli de acest fel? Și ce absolvenți produc aceste școli? Administratori și îngrijitori de moșii. Acești absolvenți, când nu au cerut funcțiuni, s-au dus în adevăr pe la moșii, dar n-au avut nicio putință de a îmbunătăți sistemul de cultură, care la noi lasă atât de mult de dorit.

Negreșit că nu se putea ca numai pe aceștia să-i aibă în vedere legiuitorul. Dacă schimbarea modului de a cultiva pământul nu se poate aștepta nici de la proprietari, nici de la arendași, trebuie să ne gândim la agricultorii cei mici, la săteni. Dacă asupra lor vom putea să influențăm, suntem siguri de reușită. Legea din 1893 tocmai pe ei îi uită.

Acelaşi lucru se poate zice în ceea ce priveşte învăţământul meseriilor şi al comerţului.

Neîndestulătoarea lege din 1893 fusese înlocuită cu alta, care reprezenta un întreg sistem de organizare, când deodată ea fu pusă din nou în vigoare prin modificarea din 1900.

E bine acum ca lucrurile să se restabilească. De vreme ce învăţământul profesional trebuie să se adreseze cu deosebire stratelor de jos ale populaţiunii noastre, şi de vreme ce acest scop îl urmăreşte legea din 1899, natural este că trebuie să revenim la dânsa.

* * *

Iată câteva din motivele pe care socotim ca una din primele noastre datorii, să reluăm cu energie opera întreruptă acum doi ani a reformei învăţământului. De aceea aducem prezentul proiect de lege spre a pune din nou în vigoare legile din 1896, 1988 şi 1899.

Totuşi se aduc câteva schimbări în legile acestea: unele datorite situaţiunii de fapt create din unele puncte de vedere în ultimii doi ani, altele impuse de actualele nevoi financiare.

Astfel este suprimarea şcoalelor normale de institutori, care aduce modificări însemnate în recrutarea corpului didactic primar, – apoi introducerea înaintării pe loc a învăţătorilor, măsură propusă încă în sesiunea 1898–1899, – cestiunile privitoare la salarii, şi alte câteva cestiuni de mai mică importanţă.

În ce priveşte legea învăţământului profesional, s-a lăsat sub dependenţa Ministerului de Domenii şcoala superioară de agricultură de la Herăstrău şi şcoala de silvicultură de la Brăneşti.

Cu acest prilej se modifică şi legea de organizare a Ministerului de Instrucţie, pentru a o pune de acord cu întocmirea mai restrânsă ce i s-a dat anul acesta; iar în legea clerului mirean şi a seminariilor s-au introdus modificările necesare pentru a face posibilă suprimarea seminariilor inferioare.

(Dezbaterile Senatului în sesiunea extraordinară 1901. Şedinţa de la 18 iunie 1901, nr. 3 din 31 august 1901, p. 35).

Discurs rostit în ședința Senatului de la 18 iunie 1901 la discuția proiectului de lege pentru restabilirea unor legi și introducerea câtorva modificări în alte legi

Legea învățământului primar din 1896 a lui P. Poni, și al cărei raportor a fost Haret, legea învățământului secundar din 1898 și legea învățământului profesional din 1899 ale lui Haret au fost înlăturate sau modificate în principiile fundamentale de miniștrii următorii prin legea de la 5 aprilie 1900. Venind din nou ministru în februarie 1901, Haret își vede paralizate posibilitățile lui de a continua și de a dezvolta începuturile reformei sale. De aceea alcătuiește un proiect de lege prin care: se abrogă legea din 5 aprilie 1900, se restabilește legea învățământului primar din 29 aprilie 1896, legea învățământului secundar din 1898, legea învățământului profesional din 1899, se introduc câteva modificări în legea administrației ministerului din 31 august 1892 și în legea clerului mirean din 29 mai 1893. În expunerea de motive care însoțește proiectul, Haret arată motivele pentru care a alcătuit proiectul (Vezi pag. 2. din acest volum.)

Proiectul trimis în dezbaterea Senatului cu mesajul regal nr. 2431 din 14 iunie 1901 e cercetat de secțiuni care numesc delegați pe: Gr. Ștefănescu, Stroe Beloescu, P. Chenciu, C. Ionescu și Dragomir Demetrescu, raportor. Raportorul prezintă raportul în ședința de la 18 iunie 1901. În discuția generală iau cuvântul Teodor Rosetti și Matei Corbescu, apoi Haret, după care C. Ionescu, ca membru în comitetul delegaților, dă oarecari explicațiuni.

Legea se ia în considerare și se începe discuția pe articole. Iau cuvântul: Episcopul de Roman, Dr. Gr. Râmniceanu, Episcopul de Râmnic, ministrul Haret, Dr. Demetrescu, raportorul, N. Crătunescu, Dr. Gr. luliano, Stroe Beloescu, Valerian Urseanu, Dim. Sturza, președintele consiliului, Matei Corbescu. În fine, Senatul adoptă proiectul de lege cu 53 de voturi din 54 votanți.

Dl Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor senatori țin să mulțumesc atât dlui Theodor Rosetti,[1] pentru forma perfect urbană în care d-sa a expus îndoielile și dezideratele d-sale, cât și dlui Corbescu[2] care, cu competența d-sale de jurist consumat, a binevoit să răspundă obiecțiunilor aduse de dl Rosetti.

Perfectă dreptate are dl Corbescu când spune că proiectul de lege de față nu este întru nimic neconstituțional.

Nu voi reveni asupra celor zise de d-sa, dar aș putea să mă refer la un exemplu, care nu este deloc vechi, la însăși legea din 1900[3]. Această lege, cu a cărei

1. Teodor Rosetti (1834–1923), fost prezident al Curții de Casație, ministru în mai multe guverne conservatoare, prezident de consiliu în 1888 la retragerea lui I. C. Brătianu.

2. Matei Corbescu fusese în comitetul delegaților când s-au votat legile lui Haret, asupra cărora se discuta acum. Vezi vol. IV, p. 197.

3. E vorba de legea din 1900 prezentată de ministrul conservator și care urmează a se desființa acum.

modificare ne ocupăm astăzi, a fost adusă în discuțiune sub o formă cu totul neobișnuită până atunci la noi. În 13 articole s-au modificat cinci legi organice ale învățământului, care cuprindeau 199 articole. (Ilaritate). Nu aș avea nimic de zis în privința acestei proceduri, pe câtă vreme o întrebuințez și eu astăzi; dar în ceea ce privește constituționalitatea procedurii, rog pe dl Theodor Rosetti să binevoiască a citi art. 13 din acea lege în care se spune:

„Ministerul Instrucției Publice este autorizat a publica noi ediții ale legilor modificatoare prin această lege și a schimba numerotarea articolelor, astfel ca să corespundă cu modificările făcute, precum și a suprima toate articolele din legile modificate, ale căror dispoziții ar fi contrarii modificărilor făcute prin prezenta lege".

Pentru întâia oară de când există Constituțiunea s-a dat unui ministru dreptul să modifice el articole de lege după părerea lui. Cel puțin eu vă spun drept că nu-mi aduc aminte ca o asemenea dispoziție să mai fi fost vreodată pusă în vreo lege. Atunci ar fi fost pentru dl Rosetti să vorbească de lege neconstituțională; căci nimeni nu are dreptul să facă și să schimbe legile decât numai Camerele în unire cu puterea executivă. A se da acest drept numai ministrului este în adevăr o călcare evidentă a Constituției.

Dar anul trecut era necesar, pentru legea promulgată la 5 aprilie, ca asemenea dispoziție să fie introdusă, pentru că altminteri legea ar fi fost și mai neaplicabilă decât este.

D-vs. știți precipitarea cu care a fost adusă această lege în dezbaterile corpurilor legiuitoare, deși atunci nu se puteau invoca scuzele pe care le avem noi astăzi.

Era vorba de a schimba întregul sistem al învățământului, de a se suprima și a se pune în locul lor altele cu tendințe diametral opuse. Și cu toate acestea s-a adus legea într-o luni în dezbatere și până vineri a fost votată în Cameră și până lunea viitoare și în Senat, lege care conținea 200 de articole.

O voce: Uită cam lesne conservatorii.

Dl Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice: Cât pentru chipul cum s-a făcut discuțiunea aceea nu aș insista, pentru că nu țin să fac proces adversarilor politici.

Ceea ce țin e ca, cu o oră mai înainte, să fie pusă țara în poziție de a relua activitatea sa pe tărâmul școlar, activitate care a fost întreruptă în mod violent acum doi ani. Cu toate acestea nu mă pot abține de a da o dovadă de modul cum a trecut această lege anul trecut.

Dl Rosetti cita unele articole din legea propusă de mine, comparând cu unele articole care se modifică doar în redacțiunea lor.

Dlor, legea din anul trecut a fost făcută cu așa zor încât nici citațiile articolelor nu sunt exacte. Și s-au publicat așa neexacte chiar în „Monitor".

Așa de exemplu, se modifică unele articole și nu se spune că se modifică; se introduc articole noi și nu se spune nimic.

Era un art. 99 din legea din 1898, în care se zicea că şcoli secundare nu se mai pot înfiinţa decât printr-un anume proiect de lege.

Când s-a modificat acea lege, nu s-a băgat de seamă că există un asemenea articol şi s-a introdus altul nou, zicând că „nicio nouă şcoală secundară nu se poate înfiinţa decât pe cale bugetară".

Va să zică, dispoziţie contrarie art. 99. Art. 99 nu s-a abrogat, dar s-a votat şi celălalt articol, aşa că rămâneau în lege două articole absolut contradictorii.

A trebuit ca un membru din opoziţie să atragă atenţiunea guvernului asupra acestei împrejurări, şi în urmă să se facă modificarea cuvenită pe cale lăturalnică, prin un amendament, despre care se zice că nici nu a trecut prin Cameră, ca toate celelalte amendamente introduse în proiectul guvernului din anul trecut.

Mai este apoi un art. 38 în legea învăţământului primar de la 1896, în care se zicea că în şcolile normale de învăţători se primesc numai fii de săteni. Guvernul nu atinge acest articol, dar propune la art. 39 o modificare că: „în aceleaşi şcoli nu se vor primi decât fii de români".

Două articole unul după altul cu dispoziţiuni contrarii.

Şi pe urmă, când au venit inspectorii şcolari, care au dat adevărata formă a legii acesteia, în virtutea art. 13 pe care l-am citat acum, ei au băgat de seamă contradicţia, şi pentru ca să ocolească dificultăţile, pe lângă textul votat de Cameră, devenit inutil, au mai adăugat o frază anodină pentru ca să aibă aerul că au introdus ceva nou.

Aşa că art. 39 din legea de anul trecut nu este opera nici a Camerei, nici a Senatului, care nu au ştiut de dânsul şi nici chiar a guvernului, ci a inspectorilor şcolari.

Exemple de acestea, dlor, aş putea să vă citez cu zecile. Eu am reunit câteva dintr-însele cu care a umplut un volum, dar dacă le-aş fi reunit pe toate aş fi umplut trei[1].

Prin urmare, înţelegeţi că este de prisos să revenim asupra acestor constatări.

Dar dl Rosetti ne întreabă:

„Ce trebuinţă e ca să se facă modificările ce propuneţi? Ce necesitate e ca să se voteze această lege cu atâta zor?"

Dlor, eu îi voi răspunde un singur lucru:

Motivul e că noi nu avem timp să pierdem, nu putem pierde nici măcar un minut din activitatea ce am destinat-o interesului şcolii.

În sesiunea cealaltă, în Camera liberală, ştiţi cu cât foc s-a lucrat pentru a se face legea instrucţiei; aş putea zice că întreaga legislatură de 4 sesiuni a fost ocupată în cea mai mare parte cu votarea acestor 4 legi: legea învăţământului primar, legea casei şcoalelor, legea învăţământului secundar şi superior şi legea învăţământului profesional.

---

1. E vorba de publicaţiunea lui Haret din anul 1900 intitulată: „Schimbarea legilor instrucţiunii".

Şi dlor, vă pot asigura că activitatea noastră nu era lipsită de roade; fiecare dovedea că sămânța aruncată de noi căzuse în pământ bun şi are să dea roade bune.

Nenorocul însă a voit ca toată această activitate să fie oprită în loc în aprilie 1899, sau mai bine zis în 28 martie 1899.

Nu ar fi fost nimic de zis despre schimbarea regimului politic pe câtă vreme e admis în regimul parlamentar că toate partidele trebuie sa-şi dea pe rând partea lor de activitate pentru binele țării.

Însă , în ceea ce priveşte cestiunea aceasta n-a fost aşa, pentru că atunci n-a fost vorba numai de o schimbare de oameni care să îndrepte lucrul după propria lor direcțiune, ci a fost o răsturnare deplină, a fost o încercare de a se opri în loc, de a se da chiar înapoi mişcarea pe care noi o determinasem. Socotesc că nu este trebuință să lungim vorba, ca să mai dau dovadă de aceasta. Chiar în corpul legii votate anul trecut, aş putea să găsesc dovezi cât de multe, dar pe urmă şi în măsurile administrative luate în decursul acestor doi ani, mai cu seamă în prima formațiune a guvernului conservator.

Ei bine, dlor, precum guvernul conservator s-a crezut în drept ca să oprească în mod violent mişcarea pe care noi am determinat-o cu atâta tragere de inimă, şi pe care țara o urma cu atâta voie bună, să ne fie şi nouă permis ca, nu în mod violent, ci pe cale foarte regulată, pe calea legală şi cu toată blândețea cuvenită, să revenim la vechea noastră linie de conduită şi să reluăm vechea noastră activitate pe care am lăsat-o întreruptă.

De altmintrelea, dlor, dacă este proces a se face pentru asemenea încercare, înțelegeam să se facă anul trecut, când s-au schimbat cinci legi în mod fundamental în câteva zile numai.

Dar astădată ce vi se cere?

Nu vi se cere să schimbați nimic; vi se cere a reveni la legile pe care d-voastră le-ați votat după ce le-ați discutat luni întregi. Vă rog să vă aduceți aminte că legea învățământului secundar a stat în dezbatere *patru luni*, aceea a învățământului profesional *două luni* întregi, acum nu vă cerem decât să reveniți la acele legi pur şi simplu. Din acest punct de vedere, legea care s-a prezentat astăzi în dezbaterea d-voastră ar fi putut foarte bine, la rigoare, să fie mărginită numai la art. 1: Se desființează legea cutare pentru a se înlocui cu legile cutare pentru că nu e nicio deosebire de principii între legile de acum doi ani şi cea de astăzi.

Sunt exact aceleaşi legi cu modificări în totul neînsemnate: unele dictate de experiența făcută de atunci încoace, altele dictate de împrejurările supravenite în aceşti din urmă doi ani.

În adevăr, două sunt cauzele care au făcut ca numărul articolelor atinse să devină relativ considerabil. Întâi a fost cestiunea desființării şcoalelor normale de institutori şi al doilea chestiunea bugetară.

Anul trecut s-au desființat școalele normale de institutori, și starea noastră financiară nu permite să ne gândim la reînființarea lor, căci ar fi o cestiune de vreo 250.000 lei, de cheltuieli nouă de introdus în buget, și lucrul acesta nu-l putem face. Ei bine, în legea din 1896 școala normală de institutori ocupa un loc bine definit. Evident că, atunci când ea dispare, trebuie să modificăm legea și să o amenajăm în așa fel încât să putem trăi fără acele școli. Aceasta este cauza pentru care se modifică mai bine de 20 de articole care se referă la această singură cestiune. Iacă dar singur faptul acesta că a dispărut școala normală de institutori, e întâia pricină că se aduc modificări, în cea mai mare parte de detaliu, la multe articole din lege.

Pe de altă parte, cum situațiunea financiară ne-a obligat să modificăm mai toate cifrele salariilor prevăzute în legile anterioare, și cum venim cu o lege care sperăm că va trăi mai multă vreme decât cea trecută, înțelegeți că nu puteam lăsa această lege să fie în opoziținue cu starea actuală a lucrurilor și a trebuit ca o sumă de articole să fie modificate, pentru ca să se poată pune legea de acord cu starea de fapt.

De asemenea, legea organizării Ministerului Instrucțiunii Publice trebuie modificată, pentru ca iarăși să o punem de acord cu organizațiunea actuală a ministerului, schimbată prin bugetul anului trecut; pentru că legea, cum fusese făcută la 1892, trecea peste puterile noastre și peste trebuințele noastre administrative.

Iată, dlor, cauza care a făcut ca numărul articolelor atinse să fie relativ considerabil, dar fără ca, cu toate acestea, să fie atinse principiile legilor noastre dintre 1895 și 1899, afară numai, dacă vreți, de cestiunea școalelor normale; și chiar asupra acestui punct, amintesc că acum doi ani era depus la Cameră un proiect de lege, care a trecut chiar prin comitetul delegaților, dar n-a avut vreme să treacă și în discuțiunea publică. Acest proiect cuprindea dispoziținui pe care le-am găsit introduse și în legea din 1900 și pe care le menținem și aici, care permit să ne lipsim de școalele normale de institutori, așa încât în realitate nu facem decât să ne întoarcem la ideea propusă de guvernul liberal în Camerele liberale de acum doi ani.

Iată, dlor, motivul pentru care am fost silit a aduce această lege în dezbaterea d-voastră.

De altmintrelea este ușor să facem o mică socoteală ca să vedeți la ce consecințe ne-ar duce nevotarea acestei legi cât se va putea mai curând, bine înțeles rezervând toate drepturile Camerelor de a face discuțiunea atât de largă cât vor voi ele.

Dlor, suntem astăzi aproape de sfârșitul lui iunie 1901, peste două luni începe anul școlar 1901–1902; o lege școlară nu poate însă fi pusă în aplicare decât la începutul anului școlar. Prin urmare, dacă n-am avea legea înainte de 1 septembrie, am pierde anul școlar viitor și în anul bugetar viitor am trebui să mergem cu cele două părți ale legii, pentru ca tocmai în aprilie 1903 să o avem pe deplin pusă în aplicațiune.

Se va zice că în viața unei țări nu este mare lucru doi ani mai mult sau mai puțin; decât, să-mi permiteți să observ că tot după socoteala aceasta a trebuit 37 de ani până când legea de la 1864 să poată fi modificată.

Pe lângă acestea, organele conservatoare, și acum doi ani, și anul acesta, nu scapă nicio ocaziune ca să anunțe că îndată ce partidul conservator va reveni la guvern va răsturna tot ce am făcut noi. Știți că anul trecut s-a ținut de cuvânt. Dacă de rândul acesta se va petrece din nou același lucru ca, după un an, doi, să vină un alt guvern care să dea peste cap tot ce am făcut și să o ia iar de la început într-o direcțiune diametral opusă, se va produce în învățământul nostru o așa de mare dezordine, încât nu cred că va mai fi cu putință cuiva să mai regăsească firul conducător.

Eu unul vă asigur că niciuna din părțile vieții mele nu a fost mai grea și mai muncită decât aceste patru luni de când am revenit în capul Ministerului Instrucțiunii Publice; pentru că am găsit aici, – să nu zic o dezordine, – dar o încurcătură așa de grozavă, încât îmi este greu mie, care am trăit numai cu școala, să o mai recunosc.

V-aș cita numai o dovadă. Sunt licee în țară unde se aplică deodată patru programe în 7 clase; așa că avem o amestecătură de direcțiuni cum nu se poate închipui, și dacă vom reuși să ieșim din această amețeală, vă asigur că vom face lucrul cel mai greu ce se putea face.

Să facem dar cât mai neîntârziat să intre lucrurile pe calea regulată, și să fim convinși că vom fi făcut prin aceasta cel mai însemnat serviciu țării. Fără îndoială, nu vom avea putință de a împiedica pe viitorul guvern conservator de a schimba legile ce va voi, pentru că nu noi vom uza de mijloace, violente pentru a-l împiedica; dar aceea ce trebuie să facem, este să facem ca legile care s-au votat anii trecuți să prindă rădăcini adânci, așa ca să nu se poată desființa cu ușurință.

Ca să se facă simțit efectul unei legi trebuie timp, și de aceea nu trebuie nicidecum să credem că putem să amânăm după voie o lege cu un an sau doi, căci această vreme ar putea servi pentru a-i permite să prindă rădăcini.

De aceea vă rog, rezervând tot dreptul d-voastră de largă discuțiune, să binevoiți a vota legea care s-a supus deliberării d-voastră. (Aplauze).

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea extraordinară 1901, nr. 3 din 31 august 1901, p. 50 și următoarele.)

Discurs în Adunarea Deputaților în ședința de la 21 iunie 1901 la discuția legii care pune în vigoare legile din 1896, 1898 și 1899

Votat de Senat, acest proiect vine în discuția Camerei la 21 iunie. Comitetul delegaților e compus din: N. Coculeseu, Șt. Șendrea, Th. Vasiliu, Șt. C. Ioan, Dim. Cerchez, C. Stere și C, Dimitrescu-Iași, raportor.

După ce raportorul citește raportul său (p. 76), se ia în discuție legea (textul p. 76 ș.u.). Iau cuvântul deputații: Leon Cosmovici, Al. Marghiloman, Mihail Vlădescu, care vorbesc contra proiectului, G. Diamandi și G. C. Dragu, care susțin; apoi vorbește Haret.

În aceeași ședință se votează legea în total, fiind 72 voturi pentru și 5 contra.

Dl Spiru Haret, *ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Domnilor deputați, onorabilii membri ai majorității, care au vorbit înaintea mea, mi-au înlesnit foarte mult sarcina, care de altminteri nici nu era grea, chiar în urma vorbirii membrilor din opozițiune, d-nii Marghiloman[1] și Vlădescu.[2]

Să-mi dați voie să nu număr printre aceștia pe dl Cosmovici,[3] pentru că obiecțiunile pe care le-a făcut d-sa și care îl îndeamnă să voteze contra legii, nu sunt dintre acelea la care sunt îndreptățit să răspund eu, atât pentru că nu eu sunt de vină dacă delegații s-au ales altfel decât dorea dl Cosmovici, cât și pentru că nu văd nicio legătură între alegerea delegaților și legea ce se discută.

Domnilor, o vorbă însemnată a dlui Marghiloman la începutul vorbirii sale. D-sa a zis că ușurința cu care se răstoarnă la noi legile instrucțiunii publice îl uimește. Fără îndoială că nu numai pe domnia-sa îl uimește această ușurință, ci pe noi toți ne-a uimit. Pe mine, cu deosebire, care de 20 de ani nu mă ocup decât de aceste chestiuni, desigur că m-a lăsat încremenit ușurința cu care anul trecut am văzut răsturnându-se întregul sistem al instrucțiunii publice.

Dar dacă este a se exprima uimirea, era locul să se exprime anul trecut; astăzi însă nu este la locul ei. Ce s-a făcut anul trecut, ce s-a făcut acum doi ani, și ce se face azi?

D-voastră știți, și opoziția știe ca și noi că, în timpul dintre 1895–1899, se poate zice că principala sarcină ce-și asumase Partidul Liberal, fusese de a

---

1. Alexandru Marghiloman (1859–1925) a fost de la 1884 membru aproape în toate legislaturile și de multe ori ministru. În ultimul timp, în epoca în care se petrec lucrurile acestea, el fusese în guvernul lui P. P. Carp din 1900, după ce se desființase legile făcute de liberali de către guvernul precedent.

2. Mihail Vlădescu este azi directorul Institutului botanic din București și profesor la facultatea de științe. Fusese în vremea guvernului conservator din 1891 și următoarele inspector al învățământului secundar. Mai târziu a fost și ministru al Instrucțiunii.

3. Leon Cosmovici (1857–1921) era profesor de zoologie la Universitatea din Iași.

stabili învățământul public pe baze temeinice. Și, pare-mi-se că pe atunci, nici chiar opoziția care, slavă Domnului, nu era tocmai dulce pentru noi, nu făgăduia cum că Partidul Liberal își dăduse toată silința, așa că pusese în serviciul cauzei învățământului o sumă de cunoștințe și o cantitate de muncă mai presus de ce se poate spune.

Și, nu putem să fim învinovățiți că am căutat atunci să facem, o operă de partid, ceea ce era în totul în dreptul nostru să facem, dacă am fi vrut; pe câtă vreme tot timpul Partidul Conservator nu face altceva decât să amestece considerațiile de partid în tot ce face.

Vă aduceți aminte că, cu ocaziunea discuției celor două legi,[1] pe care am avut onoarea să le pun în discuțiunea Parlamentului, nu am încetat de a repeta mereu: „Nu considerați legea aceasta ca o operă personală a mea; nu vreau – cu toate că am destulă parte într-însa – s-o revendic numai pentru mine și să-mi fac laudă cu dânsa. Considerați-o ca opera unui lung șir de oameni, care au lucrat ani întregi la alcătuirea și desăvârșirea ei".

Dacă vreunul dintre aceia care nu trăiesc decât cu reclamă și prin reclamă, ar fi avut în vreo lege organică importantă partea pe care am avut-o eu în legea instrucției, nu am mai fi putut să trăim în toată țara aceasta, de zgomotul pe care l-ar fi făcut cu laudele ce și-ar fi adus. (Râsete).

Dar eu nu sunt în categoria aceea, și ar fi fost și de prost gust din partea mea, ca într-o lucrare a cărei geneză toată lumea o știe, și în care se vede partea adusă de fiecare partizan și de fiecare adversar, să-mi atribui merite pe care nu le am. Niciodată nu am avut tragere de inimă pentru rolul gaiței împăunate.

Dar, ce a ieșit din toată acesta lucrare absolut obiectivă, pe care Partidul Liberal a făcut-o în cei trei ani și jumătate de trecere pe la putere? Care a fost folosul abnegației cu care noi am renunțat la revendicarea meritului unei lucrări vaste, care voiam să fie o lucrare a țării, iar nu de partid?

Anul trecut, Partidul Conservator a dovedit din nou că acest mod de a concepe lucrurile nu poate intra în înțelegerea sa și, pentru a-și da satisfacție de a nu lăsa să subziste nimic din munca adversarilor săi, nu s-a sfiit să spulbere în 25 de minute ceea ce noi munciserăm ani ca să edificăm.

Este trist ca, după 35 de ani de viață parlamentară, un partid politic să aibă încă o astfel de concepție a datoriei sale în stat; și vă asigur că este trist și pentru mine că-mi amintesc cele petrecute anul trecut, că sunt silit să le reamintesc aici.

Nu aș dori să se pună discuțiunea pe acest teren, mai cu seamă când partea adversă are să-și impute totul; ar fi fost mai bine pentru dânsa să caute argumente de altă natură pentru a-și face datoria de a interveni în discuțiune. Dar să ne vorbească nouă de ușurința cu care votăm legea instrucțiunii, dumnealor care

1. Legea învățământului secundar din 1898 și legea învățământului profesional din 1899.

sunt vinovați până peste cap de scandalul de anul trecut, aceasta cred că ar fi fost în interesul dumnealor să nu o facă. (Aplauze).

Dl Marghiloman a amintit că fracțiunea din care d-sa face parte a protestat anul trecut contra procedeului întrebuințat. Dar, oricât ar fi protestat d-sa atunci, niciodată protestarea nu va fi de ajuns, oricât de energică ar fi.

Să se aducă în întregul învățământ perturbația colosală ce s-a adus, numai pentru considerații meschine, numai pentru ambițiunea deșartă de a se vedea sub o lege iscălitura unuia și nu a altuia, lucrul acesta n-am destul de energice cuvinte să-l calific și mai cu seamă când s-a făcut așa cum s-a făcut.

Nu știu care dintre cei doi domni adversari a reclamat dreptul la o discuțiune largă. Oare am auzit bine? Ne cer dreptul la o discuțiune largă inventatorii obstrucționismului, nouă, victimele lor? Și încă, dreptul acesta ni-l cer în chestia legii instrucțiunii?

Dar încă nu ne-au ieșit bine din auz cele petrecute în această Cameră acum doi ani, când o enormă majoritate liberală era dominată și ținută în loc de o mână de oameni, cărora, pe cât știu, nu li s-a pus călușul la gură. Dar mai știm că legile noastre asupra instrucțiunii au stat în discuție publică săptămâni și luni, și țara întreagă a putut să vadă cu câtă răbdare noi am ascultat pe adversari în vorbiri de zile întregi.

Dar oare așa s-au petrecut lucrurile anul trecut? Atunci un singur deputat din opoziție a luat cuvântul, acela era dl Săveanu.[1] Știți ce s-a întâmplat? Întreaga Cameră conservatoare, cu ministrul Instrucțiunii în cap, a făcut tot ce a putut ca să-l împiedice să vorbească. În timp de o jumătate de oră, dl Săveanu a suferit cincizeci de întreruperi, din care trei sferturi pornind de la banca ministerială. În cele din urmă, nici nu i-a fost cu putință să continue.

Vă rog să-mi spuneți: aceasta se cheamă discuțiune largă la d-voastră? Dacă este așa, nu vă fac complimentul meu. Cât pentru noi, ne mulțumim cu discuțiunea largă așa cum se face la noi, și promitem că vom continua tot așa.

De altmintrelea dl Vlădescu a făcut experiența singur, căci, timp de o oră și jumătate cât a vorbit, nimeni nu l-a întrerupt. (Aplauze).

Tot asemenea resping cuvântul de improvizațiune ministerială, cu care dl Marghiloman a calificat legile asupra instrucțiunii, prezentate la noi în anii din urmă și în special pe cea de astăzi. Nu mai vorbesc de legile dintre anii 1896 și 1899.

Eu doresc Partidului Conservator să aibă la activul său măcar o singură improvizațiune ministerială ca aceea pe care am avut-o noi cu legile instrucțiunii votate de noi. Dacă aceea se cheamă improvizațiune ministerială, aș fi dorit, cât voi mai trăi, să mai fac una sau două și le doresc și dumnealor același noroc.

---

1. Nicolae Săveanu (1841–1922), tatăl actualului președinte al Camerei, atunci deputat de Putna, a fost primar, prefect și de multe ori în Parlament ca membru al Partidului Liberal.

Improvizație, sau și mai rău, se poate numi o lege de 199 articole, alcătuită în două zile, discutată și votată în 25 de minute. Dar o asemenea numire nu se potrivește nici legilor noastre trecute, nici celei de azi. (Aplauze).

În adevăr, ce este legea de astăzi? Este aceasta o lege nouă? Este vreo profundă și radicală deosebire între ceea ce se propune acum și ceea ce s-a făcut de noi în 1896, în 1898 și în 1899?

Nicidecum. Noi nu facem decât să revenim la niște legi care s-au votat în urma celei mai largi discuții ce s-a văzut vreodată la noi; nu facem decât să repunem în vigoare niște legi bine cunoscute nouă și pe care le-am admis în deplină cunoștință de cauză.

Anul trecut a fost cu totul altceva. Guvernul conservator a venit atunci animat de sentimente pe care dl Vlădescu, cu o generozitate deplină, a venit să le desfașure înaintea noastră și care erau în completă opoziție cu principiile legilor în ființă. El venea cu o lege al cărei scop, atunci disimulat, azi pe deplin mărturisit, era de a opri pe săteni de a pătrunde în învățământul secundar, superior și profesional, iar pe cel primar nu li-l da decât pe jumătate.

E adevărat că partidul advers găsește că atâta nu era de ajuns, de vreme ce dl Vlădescu ne promite că în viitor vor merge și mai departe pe această cale. Nu văd până unde ar mai putea merge, afară doar dacă își propun a interzice sătenilor chiar acea jumătate de învățământ primar pe care le-o lăsase. Nu e vorbă, s-ar batjocori Constituția prin aceasta, dar se batjocorise ea deja și prin faptul că se scoseseră sătenii din legea comună, în ceea ce privește învățământul primar, și cu toate acestea nu se pare că conservatorii s-au tulburat peste măsură.

Anul trecut se mai desființa pe de-a-ntregul o lege organică, legea învățământului profesional; se schimba organizația universităților, a învățământului secundar și, ce este mai frumos, se schimba într-un sens opus vederilor exprimate, nu cu mulți ani mai înainte, chiar de autorul acestui cataclism.

În adevăr, dl Take Ionescu, la 1895, ne-a lăsat un proiect de lege, căruia i-a făcut o reclamă cum numai d-sa știe să facă; și tot d-sa anul trecut a venit să dea cu piciorul și în legea din 1898, pe care pretindea că am copiat-o după domnia-sa și în propriile sale idei de la 1895. Dacă aș avea vreme și dacă aș crede că mai merită discuție ideile în materie de învățământ ale dlui Take Ionescu, care sunt mai mobile decât pana în suflarea vântului, aș avea de spus lucruri care cred că ar procura câteva momente de veselie Camerei. Dar nu e vreme de aceasta, și trec înainte.

Ei bine, această lege de 200 de articole, care răsturna întregul edificiu ridicat cu atâta muncă, care introducea în învățământ principii uitate de demult, readuse din vremile de aur ale conservatorismului, de pe când era o lege pentru boieri și alta pentru mojici, această lege a fost votată nu în două, trei zile, nu în câteva ceasuri, ci în douăzeci și cinci de minute.

Iacă ce se cheamă uşurinţă, iar nu ceea ce facem noi, care nu căutăm decât să restabilim legile bine cugetate, pe care d-voastră nu aţi voit, nu aţi ştiut, sau aţi fost incapabili să le aplicaţi.

Şi cu toate acestea, noi nu împiedicăm Camera să discute, cum aţi împiedicat-o d-voastră anul trecut. Şi cu toate acestea tot d-voastră numiţi procedarea noastră insolită şi revoluţionară? (Aplauze prelungite).

Şi cine zice aceasta? Onor. dl Marghiloman şi onor. dl Vlădescu.

Dl Marghiloman, care anul trecut era alături cu cei care protestau în contra apucăturilor guvernului de atunci, aş mai înţelege să vorbească aşa; dar dl Vlădescu! Mă rog, ce aţi făcut d-voastră în 1900? Aveţi cunoştinţă de legea pe care aţi votat-o atunci şi de chipul în care aţi votat-o? Dacă nu aveţi, mă mir că-mi faceţi obiecţiuni ca acelea pe care mi le faceţi; dacă o aveţi, mă mir de ce aţi votat-o. Mi se pare chiar că aţi fost şi delegatul unei secţiuni.

Dlor, am aici prima redacţiune a legii dlui Take Ionescu din anul trecut, redacţiune care era tipărită şi gata a se depune la Cameră în ziua de 11 martie 1900; dar care s-a evaporat şi s-a înlocuit cu alta, cu totul diferită, în cele 48 de ore care au trecut de la 11 martie până la 13 martie. Iată ce citesc în acest prim proiect născut-mort:

„Art. V. Legea asupra învăţământului profesional din 31 martie 1899 este şi rămâne desfiinţată.

„Art. VI. Legea pentru organizarea învăţământului profesional din 7 aprilie 1893 se repune în vigoare, cu deosebire că şcoalele comerciale de rangul I se vor desfiinţa pe măsură ce se vor înfiinţa şcoli primare superioare şi că în aceste din urmă şcoale se vor primi şi absolvenţii şcoalelor primare inferioare.

De asemenea se desfiinţează internatele de pe lângă şcoalele de meserii şi se înlocuiesc cu ajutoare în bani date elevilor cei mai silitori şi cu cantine şcolare“.

Apoi ce deosebire este, vă rog, între ceea ce făceaţi d-voastră anul trecut şi ceea ce facem noi astăzi? Noi desfiinţăm o lege, înlocuind-o cu alta din trecut, cu oarecari modificări. Făceaţi d-voastră altceva?

E adevărat că d-voastră, nu ştiu din ce cauză, aţi fost siliţi să puneţi la dosar textul tipărit sâmbătă la 11 martie şi să veniţi luni cu alt proiect de lege, care conţinea 93 de articole ce nu figurau în legea de sâmbătă.

Când s-au făcut articolele acestea, vă rog? Dacă sâmbătă încă nu le aveaţi, ele s-au făcut, desigur, ori sâmbătă seara şi duminică, adică cel mult în 48 ore. Şi d-voastră, care vă alcătuiţi legile în felul acesta, veniţi să vorbiţi de uşurinţa legilor noastre? (Aplauze).

Socotesc că cele ce am spus sunt de ajuns pentru a respinge învinuirile ce ni s-au adus, cu toate că aş fi în drept să judec lucrurile cu mai multă asprime decât este temperamentul meu. Procedarea noastră de acum o va judeca lumea şi nu mă tem de judecata ei; căci, dacă astăzi sunt silit să vin cu o lege ca

aceasta, care desființează ceea ce s-a făcut anul trecut, în mare parte cred că răspund la sentimentul general, făcând și un serviciu învățământului și un act de moralitate politică, pentru ca cel puțin pe viitor să se dezvețe oamenii de a mai zdruncina cu atâta ușurință cele mai grave interese ale țării. (Aplauze).

Dl Marghiloman, ca să ilustreze mirarea sa că se modifică legea instrucțiunii cu atâta ușurință, a spus o vorbă care are tot adevărul cu ea, anume că este în învățământ o dezordine mare. Are perfectă dreptate dl Marghiloman, și nici nu-și închipuie câtă dreptate are. Nu este dezordine în învățământ, domnule Marghiloman, este haos; este o stare de lucruri cum nu s-a pomenit în țara aceata, de când este pe lume și cum nu cred că este cu putință să fie mai rău. Ce s-a petrecut în învățământ în acești doi ani, este mai prejos de calificare. Nu vreau să vorbesc despre schimbarea legii, pentru că dacă în locul unei reguli se pune altă regulă, chiar rea, cel puțin știi unde te afli. Dar este o dezordine absolută, pentru că legile au fost puse de o parte, și s-au făcut lucruri pe care nici nu mai știi de la ce capăt să le iei.

Dl Marghiloman a citat exemplul cu programele de liceu. Ziceți că într-un liceu sunt două programe. Vă înșelați, domnule Marghiloman, sunt licee unde sunt nu două, ci patru programe aplicate în același timp.

Iată ce ne-a adus guvernarea dlui Take Ionescu. Dacă legea din 1898 ar fi fost lăsată să se aplice în pace după cum începuse, până astăzi noile programe ar fi fost deja introduse în cea mai mare parte, fără nicio perturbare, în modul cel mai liniștit, după cum se aplicase deja o mare parte din lege; și tocmai faptul că aplicarea ei se făcuse în mod așa de liniștit era cea mai bună dovadă de chibzuiala cu care fusese concepută. Vine însă guvernul conservator și, fără să fie autorizat prin nicio lege – căci legea conservatoare a venit tocmai peste șase luni –, decretează că noile programe nu se vor aplica decât în 10 licee din 19.

Dezordinea, haosul care a rezultat de aici, este de nedescris. În unul și același oraș, într-un liceu se urmează o programă, în altul altă programă. Chiar în unul și același liceu se găsesc, în diversele clase, aplicate două, trei și patru programe în același timp. Unii școlari trebuie să facă liceul în șapte ani, alții în opt; de aici grămădirea lor în unele școli, și dezertarea completă a altora. Unii trebuie să dea examen de admitere în universitate, alții nu. Și așa mai departe.

Vă spun drept că, cu toată munca încordată pe care o depun de patru luni, nici până astăzi nu am ajuns încă să cunosc adevărata situație creată în învățământ prin această dispoziție absurdă. Și, cel puțin, dacă am cunoaște motivele care au dictat-o, dar până acum eu nu am putut încă găsi niciunul.

Voit-au să facă o simplă experiență? Mai întâi nu aveau dreptul să o facă, căci trebuiau mai întâi să schimbe legea, care impunea aplicarea integrală a noilor programe. Prin urmare, absurditatea măsurii se complică aici și cu o călcare fățișă a unui text precis de lege.

Dar, independent de această considerație, ce fel de experiență este aceea care se face deodată asupra mai mult de jumătate din licee? Se înțelege a se face o experiență asupra unuia, mult două, dar nu asupra a 10 din 19.

O experiență presupune că se admite putința de a se înșela și că e temere ca rezultatele să nu fie bune. Dacă este așa, cum de s-au expus zece licee deodată la pericolul unei experiențe nenorocite? Or, dacă se credea că programele sunt bune și că aplicarea lor la cele 10 licee nu va da efecte rele, pentru ce nu s-au aplicat și la celelalte nouă? Care este explicația dezordinii produse? Ce scop s-a urmărit?

Dacă nu este aici încă una din dovezile de neprevedere și lipsă de cugetare, cu care ne-a deprins guvernul conservator în acești doi ani din urmă, singura explicație posibilă ar fi că dl Take Ionescu a căutat într-adins să aplice legea din 1898 în așa chip, încât să dea cele mai rele rezultate posibile, pentru ca pe urmă să fie îndreptățit a o abroga. Și atunci, rog pe dl Vlădescu, care mă trata adineaori de sectar, să-mi spună ce nume merită omul care și-a înțeles astfel chemarea lui de consilier al Coroanei?

Am vorbit despre aplicarea programelor. Se cuvine să spun câteva vorbe și despre cestiunea catedrelor secundare. Aici haosul este și mai inexplicabil, dacă se poate. Mi-ar trebui o oră întreagă ca să descriu chipul cum s-a uzat și abuzat de o dispoziție, excelentă în sine, a legii din 1898, pentru a se favoriza partizanii și a se lovi în aceia care nu purtau stampila conservatoare.

Cine nu-și aduce aminte de nepomenita învălmășeală la care au dat loc faimoasele numiri din septembrie 1899? Întregul corp didactic secundar a fost atunci frământat și revoltat de cele petrecute și nici în noiembrie nu se terminaseră încă schimbările, potrivelile și ticluielile pentru căpătuirea celor bine cugetători. Atunci s-au strămutat de la locurile lor profesori titulari, pentru a se face loc cine știe cărui protejat, s-au tăiat catedre în două și s-au plătit cu două lefuri în loc de una, pentru a se înmulți slujbele; s-au creat clase nouă de câte zece școlari, pentru a se putea face lefuri la rude și la oameni de casă. Și acestea se făceau în anul de criză, când țăranii mureau de foame și când eram în pericol să nu putem face față angajamentelor țării!

Iată situațiunea ce am moștenit și pe care mă chinuiesc de patru luni ca să o descurc. Dumnealor știu aceasta și jubilează. Dumnealor și-au făcut treburile, și-au creat partizani; dar eu, care sunt dator să fac să înceteze risipa, să pun lucrurile la locul lor, să suprim sinecurile și să trimit de unde au venit pe cei care s-au grămădit la pradă, eu voi fi arătat ca inamic public și adversarii asmuță deja în contra mea pe suplinitorii inutili, cărora dumnealor le-au creat lefuri. Și acesta se cheamă partid de guvernământ! (Aplauze).

Nu mai vorbesc despre alte lucruri de o natură mai delicată. Prefer să trec mai repede asupra lor, tocmai pentru acest motiv și pentru că nu voiesc să ating și pe alți oameni nevinovați sau cel puțin în mare parte nevinovați de ceea ce s-a făcut. Aș mai vorbi de numirile făcute în învățământ, pentru că aș găsi aici una

din principalele explicațiuni ale precipitării cu care s-a desființat legea învățământului, fără să se știe măcar ce se va pune în locul ei.

S-a urmărit scopul ca corpul didactic să fie manipulat întocmai cum se manipulează o parte din corpul electoral de către adversarii noștri.

Și s-a găsit momentul oportun, tocmai atunci când se votase o lege care nu apucase încă să se aplice în întregime, nici să-și producă efectele.

În ceea ce privește recrutarea corpului didactic, guvernul conservator a căutat să se strecoare printre cele două legi, pentru ca sa introducă în corpul didactic întregul aparat electoral conservator. (Aplauze).

Această explicare se impune când vede cineva cele ce s-au făcut cu ocazia răsturnărilor de anul trecut. Amintesc în această privință art. 95 din legea învățământului secundar de anul trecut, care da putința de a se recruta corpul didactic secundar fără concurs, fără examen de capacitate, fără nimic aproape, prin voia exclusivă a ministrului și a inspectorilor școlari.

Norocul a fost că acela care a făcut legea n-a putut să-i culeagă fructele: pentru unii s-a gătit, pentru alții s-a nimerit. Și s-a întâmplat că cei chemați a uza de noua lege au fost oameni corecți, care n-au permis a se consuma răul pe care îl proiectaseră autorii ei, care deja umpluseră lumea cu făgăduieli, a căror împlinire ar fi nenorocit școala pentru 30 de ani.

Voi da un exemplu: art. 95 cerea un stagiu de 10 ani ca suplinitori pentru a fi numit cineva profesor titular în învățământul secundar. Deja aceasta era destul de rău; dar nici atâta nu le-a ajuns, pentru că au voit să interpreteze propriul lor articol de lege, admițând stagiul de suplinire făcut în învățământul primar, în loc de cel secundar. Au mai voit să-i extindă aplicarea la învățământul profesional, pentru care nu era făcut. Și așa mai departe.

Odată intrați pe calea aceasta, ne putem întreba unde s-ar mai fi oprit interpretarea și care ar fi fost nulitățile și incapabilii care să nu fi fost consacrați profesori titulari, contra chitanței de plată a cotizației la clubul conservator. (Aplauze).

De altfel știm că „interpretarea legilor“ este un eufemism, care pentru adversarii noștri face posibilă ceea ce noi numim „călcarea legilor“. În acești doi ani, și fără a ieși din sfera școlară, am avut destul dovezi de acestea, despre care poate vom avea ocazia de a vorbi vreodată.

Înțelegem a interpreta un articol de lege, a cărui redacție nu este destul de clară, pentru a stabili marginile între care acea redacție permite aplicarea lui. Dar să se caute interpretări fantastice la texte perfect clare, să se tortureze sensul cuvintelor, pentru a scoate dintr-o dispoziție legală foarte lămurită consecințe pe care ea nu le-a voit, aceasta nu se mai cheamă interpretare. Este călcare, este alterare a legii, este tot ce voiți, numai interpretare nu.

Art. 95 era clar, cu toate astea s-a căutat a se interpreta și s-a interpretat astfel încât să se desființeze și stagiul de 10 ani, singura barieră foarte neînsemnată pe care o mai cuprindea el. Faptul nu s-a consumat, din cauze independente

voinței celora care îl plănuiseră. Ce s-a făcut însă, tot este destul, pentru că face un precedent nenorocit, acela de a renunța la toate garanțiile de capacitate, tocmai în momentul când se întreprinde o reformă capitală, al cărei scop este de a procura învățământului elemente încă și mai bune decât în trecut. Tocmai acest moment au ales conservatorii pentru a ne întoarce cu 37 de ani înapoi, la vremile dinainte de 1864, când nu se cereau cuiva nici titluri, nici concurs, nici examen de capacitate pentru a fi numit profesor. Singura deosebire este că acum se cerea candidaților examen asupra convingerilor lor politice, ceea ce înainte de 1864 nu se făcea. (Aplauze.)

Aceasta este procedarea absolut nenorocită contra căreia m-am ridicat cu toată puterea convingerii și indignării mele; și când d-voastră ne amenințați că mâine, poimâine, revenind la guvern, vă veți întoarce la aceleași apucături, ne creați nouă o adevărată datorie de patriotism să facem tot ce vom putea, ca să vă punem în imposibilitate atunci de a face răul pe care v-ați încercat a-l face acum, dar nu ați putut, (Aplauze prelungite).

Ce vom face pentru aceasta? Negreșit că nu vom face ce ați făcut d-voastră acum doi ani. Noi am dovedit, și în opozi-țiune și la guvern, că suntem oameni de ordine și cu răbdare, și această dovadă o vom mai da și în viitor. Să nu vă așteptați dar a vă întâlni cu noi pe la răspântiile stradelor. Dar ne punem la lucru fără a pierde un minut, pentru a pune în aplicare legea noastră în mod cinstit, cum o înțelegem noi. Și odată pusă bine în aplicare timp de câțiva ani, după ce va fi prins bine rădăcina și va fi produs măcar în parte binele ce poate să producă, cu o aplicare cinstită și stăruitoare, atunci veți putea încerca d-voastră să stricați ce am făcut noi, dar nu veți putea reuși; sau, de veți putea în parte, nu vor mai fi atunci în mintea nimănui îndoielile ce puteau fi acum doi ani, când legea nici nu se putuse aplica în întregime, ci veți fi judecați în cunoștință de cauză, ca oameni incapabili de a crea ceva, dar capabili numai de a strica.

Aceste lucruri le-am spus și dlui Take Ionescu acum doi ani, când d-sa, de pe acele bănci, mă anunța că, îndată ce va veni la guvern, are să desființeze legea învățământului profesional. I-am răspuns: dacă vom aplica noi legea, d-voastră n-o veți putea desființa; iar dacă noi nu o vom putea aplica și d-voastră o veți desființa, atunci când vom reveni la putere o vom reînființa și aplica și va rămânea să facă țara comparație între noi care clădim și d-voastră care dărâmați, și această comparație va fi pentru noi cea mai bună recompensă.

Ei bine, domnilor, noi nu facem astăzi altceva decât să ne ținem de vorba dată acum doi ani. Atunci noi am construit, conservatorii au dărâmat. Noi reconstruim, și ne grăbim a începe reconstruirea fără a pierde un minut, pentru ca să avem vreme să o terminăm și să o consolidăm, înainte de a se întoarce vrăjmașii operei noastre. Nu este niciun minut de pierdut și de aceea ne vedeți venind cu acest proiect chiar acum. Trebuie să ne dați timpul să lucrăm pentru desăvârșirea operei noastre, pentru ca peste câțiva ani să putem avea satisfacția

de a face haz de silințele neputincioase ale acelora care vor încerca fără succes a reîncepe opera lor de vandalism contra edificiului trainic și sănătos ce vom fi ridicat noi. (Aplauze).

Dacă am fi lăsat să treacă momentul acesta, am fi pierdut întregul an școlar viitor și punând la socoteală și nepotrivirea anului școlar cu cel bugetar, am fi ajuns tocmai la aprilie 1903, de când am fi trebuit să începem cu temei lucrarea noastră. Erau dar doi ani pierduți; și nu ne este permis să pierdem doi ani, când avem drept adversari oameni care nu fac decât să amenințe cu distrugerea tot ce facem noi. (Aplauze).

Domnilor deputați, nu pot să nu relevez cuvântul de „procedare revoluționară", întrebuințat de dl Vlădescu la adresa noastră.

Deja exemplul ce am citat, de propriile dumnealor procedeuri, ar fi o destulă pedeapsă pentru d-sa, dacă am fi chemați să ne pedepsim unii pe alții.

Dacă este revoluționar procedeul nostru, prin modul cum am adus această lege în discuție, atunci meritul invențiunii aparține domniilor-lor, pentru că dumnealor l-au întrebuințat înaintea noastră.

Dar procedeul revoluționar nu este aici; este aiurea, este, de exemplu, în faptul de a se afirma lucruri neexacte, cu intențiune de a se revolta lumea, de a se face imposibilă situațiunea guvernului pe bază de fapte neexacte. (Aplauze).

De exemplu, când afirmi prin gazete, când afirmi mai ales în Parlament, cum că se lasă pe drumuri sute de suplinitori deși cel ce afirmă nici nu știe cum stă lucrul; când se afirmă asemenea lucruri, și se repetă cu insistență, cu scopul de a se provoca tulburări, aceasta se cheamă procedeu revoluționar. (Aplauze).

Să-mi permiteți să profit de ocaziune, pentru ca totdeodată să fac și un comunicat verbal, în loc de a-l face prin „Monitorul Oficial": nu este exact ce se spune în privința suplinitorilor, absolut deloc exact. Nu pot să dau acum explicații cum se rezolvă, în mod foarte simplu, chestia suplinitorilor dar repet că nu este absolut nimic exact în cele ce spun adversarii noștri. Peste puține zile se va vedea. Îmi pare rău că nu vă dau satisfacțiunea de a face întruniri la Dacia și pe această cestiune, dar n-am ce să vă fac. (Aplauze).

Dl M. Vlădescu: Vom ieși în cestiunea Macedoniei.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Iau act de declarația d-voastră. Dar, fiind vorba despre cestiunea Macedoniei, poate faceți aluzie la congresul ce voiți să țineți la 23 iulie?

Dl M. Vlădescu: Este adevărat că pe vacanță nu iau leafă cea mai mare parte din suplinitori?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu este deloc adevărat. (Aplauze).

Dl M. Vlădescu: Vom vedea.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Vedeți, eu când iau o măsură, mă gândesc până la cele mai din urmă ale ei urmări și când am

făcut bugetul, am ştiut cum am să-l aplic. De aceea nu mi se va întâmpla mie, ceea ce s-a întâmplat guvernului d-voastră acum doi ani, când s-a făcut această colosală perturbare în învățământ, cu ocaziunea numirilor.

Ca să vedeți singuri deosebirea, vă voi spune că jumătate din lucrare, şi tocmai partea cea mai grea, regularea situației titlurilor, s-a şi făcut deja în modul cel mai uşor şi mai liniştit, fără a se ridica o singură protestare. S-a făcut lucrul în mod aşa de liniştit, încât nici nu s-a simțit şi nici nu au putut gazetele conservatoare să găsească aici materie măcar pentru un „entrefilet“ de două rânduri. Şi doar ştiut este că ele nu se jenează mult, când au a-şi alege mijloacele de luptă.

Vă pot asigura că cu suplinitorii lucrul va merge încă şi mai lesne decât cu titularii.

Ca exemplu de procedeuri revoluționare, aş mai cita planul proiectat de adversarii noştri politici în cestiunea macedoneană, despre care fu vorba. Vedeți că am curajul să vorbesc despre dânsa.

Dl M. Vlădescu: Care este acel plan?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: s-a dat pe față acum trei zile de un jurnal din Capitală.[1] Mă surprinde că o cestiune pe care o are la inimă aşa de mult Partidul Conservator o cestiune pe care pretinde că a inventat-o el în 1895, care însă există de la 1867, mă mir că n-ați adus-o în discuțiunea Camerei şi că au trecut opt zile din sesiune, fără ca nimeni din reprezentanții partidului care a inventat-o să nu ia cuvântul ca să-mi ceară socoteală. Am aşteptat o interpelare, şi fiindcă d-voastră nu ați avut curajul s-o faceți, o fac eu cel dintâi. (Aplauze). Procedeu revoluționar este atunci când guvernul ia măsuri disciplinare contra unor oameni vinovați, pe cale perfect regulată, şi când partidul advers se ridică în picioare şi declară că ia sub protecția lui pe aceşti oameni, promițându-le că-i va restabili în drepturile lor! (Aplauze).

Dl M. Vlădescu: La Târgovişte avem un exemplu recent de un preot condamnat de către consiliul permanent.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: vorbeam de cazurile de la Ploieşti; dacă voiți însă, sunt gata să vă dau explicațiuni şi despre acelea despre care vorbiți acum.

Dar, ce să facem? Procedeurile revoluționare sunt în deprinderile unor oameni şi altele în ale altora şi este natural ca acei care au condicuță să aibă pe cine scrie într-ânsa. Noi nu avem condicuțe şi de aceea nu avem trebuință să făgăduim celor care sunt pedepsiți de justiție că le vom lua parte în contra justiției. (Aplauze prelungite).

Să revenim la cestiune. Onor. dl Marghiloman n-a voit să intre într-însa, dar dl Vlădescu ne-a vorbit tot timpul despre grămădirea cea mare de copii la

1. Aluzie la pregătirea grevei profesorilor din Macedonia.

învățământul secundar și superior și ne-a făgăduit că partidul d-sale are să aducă remedii la acest rău. Să-mi dați voie să restabilesc lucrurile așa cum sunt și rog pe dl Vlădescu, care trebuie să fie în curent cu cestiunile de școală, căci a fost inspector școlar, să-mi spună cine este acela care a dat alarma contra acestui curent nesănătos, numai spre învățământul secundar, dumnealor sau eu?

Cine este acela care a zis că învățământul secundar în țară este în afară de orice proporțiune cu trebuințele țării? Dumnealor, sau eu?[1]

De altă parte, cine este acela care, în acești doi ani de sărăcie, a dezvoltat încă învățământul secundar, peste trebuințele țării, și a înființat licee, gimnazii și clase divizionare, unde i-a ieșit înainte?

De ce vorbiți de asemenea lucruri, când este așa de ușor să vi se răspundă?

În 1888, când liberalii au părăsit puterea, am lăsat învățământul secundar în dezvoltarea lui deplină, potrivit cu trebuințele țării. Exista un plan de buget tip, publicat în 1886, când era ministru dl Sturza, care arată cum și cât înțelegeam noi să se dezvolte învățământul, atât primar, cât și cel secundar și superior.

Dar, între 1888 și 1895, au venit conservatorii, care nici nu au voit să știe de planurile noastre și au înființat gimnazii până și prin sate. Licee, pe care le lăsaserăm cu 7 clase, le-am regăsit cu 13, pentru că li s-au adăugat clase divizionare pe tot anul. Măsurile ce luaserăm noi pentru a stăvili înscrierile cele multe în clasa I, prin introducerea unui examen de admitere, dumnealor le-au desființat și au lăsat să se înscrie până la 150 școlari într-o clasă. Chiar în acești din urmă doi ani, când măsurile erau deja luate și aplicate, când legile din 1898 și 1899 dau mijloacele pentru a se abate curentul spre căi mai sănătoase, conservatorii au dat la pământ toate barierele, au înscris pe cine au voit, au înființat chiar contra legii licee noi, clase divizionare noi, uneori pentru 8 sau 10 școlari.

Noi am făcut legea învățământului profesional și d-voastră, numai din meschină pornire de a desființa un lucru făcut de noi, ați desființat-o. Și, după toate acestea, aveți încă curajul să vorbiți despre planurile d-voastră de a abate curentul și să criticați ce am făcut noi?

Dar faptele sunt [de] față și tocmai ele ne îndreptățesc să credem că este în programul Partidului Conservator de a împinge pe toți spre învățământul secundar, pentru că prin aceasta îi face robii bugetului și prin urmare viitorii clienți pentru condica sa. (Aplauze).

Măsuri de îngrădire pentru învățământul secundar au luat conservatorii, în adevăr; dar ele sunt îndreptate exclusiv contra fiilor de săteni. Vasăzică, nu ai dezvoltării exagerate a învățământului secundar sunteți adversari d-voastră, ci ai dreptului sătenilor de a se folosi și ei de dânsul. Vasăzică, ați rămas aceiași

1. Haret se gândește la circulările ce făcuse în această privință și la măsurile ce se străduia să ia pentru a împiedica curentul excesiv spre învățământul secundar teoretic. Vezi vol. I, pp. 378, 382. Vol. II, p. 58.

care ați fost totdeauna; nu ați învățat nici nu ați uitat nimic. Prin dispozițiile d-voastră de anul trecut, 88% dintre fiii de săteni nu au dreptul nici putința de a se ridica la cunoștințe mai superioare decât cititul, scrisul și socotitul. Aceasta este cert. Când d-voastră faceți ca pentru 88% dintre copiii de săteni să nu fie posibil alt învățământ decât acela a trei clase primare, pe când cereți cinci pentru înscrierea în orice școală superioară, până chiar și în școlile de meserii și agricultură, ce concluzie să tragem noi alta, decât că legea d-voastră era îndreptată în special în contra sătenilor?

Și nu v-ați mulțumit numai cu dispozițiile de programă, dar ați pus și condiții de vârstă, mai grele pentru săteni decât pentru orășeni.

Puteți să ziceți, pentru trebuința cauzei, că lucrul nu are importanță. Nu-mi închipuiesc să cunoașteți atât de puțin starea lucrurilor, încât să afirmați din convingere un asemenea lucru. Toată lumea știe că copilul de țăran, rareori poate începe să meargă la școala de la 7 ani. Mai puneți iernile grele, distanțele cele mari, lipsa de îmbrăcăminte și de cărți, munca câmpului, și veți ajunge lesne să înțelegeți pentru ce vârsta obișnuită, la care copilul de țăran termină cele cinci clase ale lui, este aceea de 15 ani în loc de 12. Prin urmare, dacă era de făcut o deosebire de condiții între orășeni și săteni, ea trebuia făcută în favoarea sătenilor, în loc de a o face contra lor, cum ați făcut-o d-voastră.

Și acum vă întreb: la câți copii de săteni contați d-voastră să lăsați putința de a învăța mai mult decât trei clase primare? Pe 88% îi excludeți de la început, pentru că nu le dați învățământul primar întreg; din ceilalți 12% desigur cel puțin jumătate se exclud prin condiția de vârstă. Mai rămân 5 sau 6%.

După aceasta, când veți mai vorbi despre solicitudinea d-voastră pentru săteni, vor ști ei ce să creadă. Din cele ce am spus se poate acum judeca deosebirea de vederi, care ne desparte.

D-voastră ziceți: să restrângem învățământul secundar, dar restrângerea să o facem închizându-l cu totul pentru săteni. Cât pentru orășeni, să le deschidem cât mai larg ușile și să le mai facem și altele nouă, dacă cele de astăzi nu ajung. Cu chipul acesta, țăranul va rămânea țăranul țăran, legat de glie, cum îi este lui scris să fie; iar noi vom avea destui candidați la buget, pentru a îngroșa rândurile Partidului Conservator.

Noi zicem: să restrângem învățământul secundar, împuținând liceele și gimnaziile până la numărul strict necesar; dar acelea care vor rămânea să fie deopotrivă deschise la toți, fie orășeni, fie săteni. (Aplauze).

Nu este nevoie să încerc a discuta meritele relative ale fiecăruia din aceste două sisteme. Camera care ne ascultă este în majoritate liberală și are convingerea făcută; iar pe dl Vlădescu, desigur, nu-l voi putea converti, pentru că d-sa este conservator convins și de veche dată. (Aplauze).

Domnilor, dl Vlădescu a vorbit despre școala primară superioară. Este bine să lămurim această chestiune, pentru că Partidul Conservator are aerul de a voi

să opună această concepție, pe care și-o atribuie, concepției noastre asupra învățământului profesional.

Mai întâi să-mi dea voie dl Vlădescu să contest cu totul Partidului Conservator meritul de a fi introdus școalele primare superioare în legislațiunea noastră. Aceste școli au figurat pentru prima oară în proiectul de lege de la 1886, printr-o dispoziție care a fost reprodusă întocmai la 1893 în art. 33; și d-voastră nu ați făcut nimic nou, absolut nimic în această materie. La 1900 ați luat art. 33 și l-ați diluat în patru articole, care însă nu cuprind nimic mai mult decât era în vechiul art. 33.

Nu numai atât, dar în perioada dintre 1895 și 1899, noi am înființat școalele de la Târgul-Ocnei, de la Focșani, de la Drăgășani, care sunt tocmai de tipul pe care pretindeți d-voastră că l-ați inventat. Noi, înființându-le, nu facem decât să dăm ființă unei idei a noastre, veche de 15 ani. Dar d-voastră ce ați făcut în acești din urmă doi ani? Ce făcuserăți în anii de la 1893 până la 1895? Absolut nimic; dovadă că înscriseserăți în legea d-voastră de la 1893 dispoziția luată din proiectul de la 1886, fără ca măcar să-i înțelegeți rostul și însemnătatea.

Prin urmare, să lăsăm la o parte cestiunea paternității școalei primare superioare. De altminteri, cestiunea paternității e cu totul secundară aici; cestiunea principală este interesul țării.

D-voastră voiți să faceți din școala primară superioară câmpul unde să se dezvolte învățământul profesional. Cred că v-ați înșelat asupra caracterului școalei primare superioare, când ați crezut că ea este chemată să împlinească această sarcină.

Ați găsit în străinătate școli primare superioare, ați văzut că ele se dezvoltă mai cu seamă în centrele industriale și v-ați zis: școalele primare superioare sunt cauza că au luat acolo avânt industriile; să le facem și noi, ca să creăm și la noi industria. Dar d-voastră ați luat efectul drept cauză. Nu școalele primare superioare, pe unde sunt, au determinat dezvoltarea industriei; ci, din contra, ele nu sunt decât consecința existenței acelei industrii.

În orașe, unde mare parte din populațiune este compusă din uvrieri, copiii care la 11 ani termină școala primară propriu-zisă, și care nu pot intra în uzine decât la 14 sau la 15 ani, ce erau să facă în intervalul acesta de la 11 până la 15 ani? Pentru acești copii s-au înființat școalele primare superioare, cu scopul de a utiliza acești câțiva ani, pregătindu-i pentru viața de atelier, pe care au să o ducă mai târziu. De aceea, în aceste școli programa și organizația lor variază de la oraș la oraș, potrivit cu natura și cu trebuințele industriilor locale. Așa, într-un oraș unde fierăria este dezvoltată, sunt altfel de studii și de aplicații decât în alte orașe unde este dezvoltată lemnăria ori fabricația stofelor.

Un lucru este însă comun la toate școlile primare superioare: este că ele nu sunt ateliere; că în ele nu se învață meseria. Ele nu fac decât să dea principiile necesare pentru învățarea meseriei, uneori și abilitatea manuală pentru aceasta. Meseria însăși o lasă să se învețe în uzină.

Acum d-voastră ce voiți să faceți din școala primară superioară? Voiți ca în ea să se învețe chiar meseria? Atunci ea nu-și mai merită numele de școală primară superioară, ci devine o curată școală profesională, cum o înțelegem noi; dar atunci care a mai fost motivul răsturnării de anul trecut? Să nu fi fost oare pur și simplu acela de a schimba numele obiectului, pentru a nu se mai cunoaște de unde vine? Dacă, din contra, voiți ca în școala d-voastră să nu se învețe meseria, ci să rămână o școală primară superioară propriu-zisă, vă întreb: dar meseria unde se va învăța? În uzinele pe care nu le avem? Și dacă este așa, cum rămâne cu pretenția d-voastră de a înființa un învățământ profesional?

Noi, domnilor, nu facem așa. Noi voim ca în școalele ce voim să înființăm să se învețe chiar meseria; și, așa fiind, le păstrăm numele ce li se cuvine de școale *profesionale*, de vreme ce nu avem niciun interes a le disimula originea.

Noi vrem mai ales să dăm o mare dezvoltare învățământului profesional elementar, chiar la sate, pentru că nu avem niciun interes, nici intenția de a opri pe țărani de la orice fel de activitate care nu ar fi munca exclusivă a pământului. Din contră, constatând puțina aplicare pe care poporul nostru o are în genere spre industrie, noi ne silim ca, prin învățământul profesional elementar, să creăm un curent spre industrie, pentru că, atunci când va veni vremea să fondăm industria cea mare, sa găsim terenul pregătit chiar în țară și să nu fim siliți a o înființa numai cu elemente străine.

Iată ce vrem noi.

În schimb cred că pot prezice, fără a mă înșela, că școalele d-voastră primare superioare, de s-ar înființa precum voiți d-voastră, înainte de a exista o industrie, nu ar avea alt rezultat decât de a forma o nouă categorie de oameni neisprăviți, care nu vor avea altă scăpare decât tot la buget.

Aceasta noi nu o vrem. (Aplauze).

A mai vorbit dl Vlădescu despre universități și ne-a spus că scopul unei universități este să facă cinste țării – prin învățământul ei, bineînțeles – și că noi am oprit curentul pe care-l determinaseră dumnealor spre învățământul superior.

Părerea mea este că o universitate trebuie să fie cel mai înalt centru cultural al unei țări, care să concentreze toate manifestările științifice și culturale ale țării, să fie pe cât se poate centrul către care să concurgă întreaga activitate culturală a țării.

Dar, d-voastră credeți că singurul mijloc de atracțiune pentru tinerime ar fi lefurile?

Eu am o mai bună opinie de tinerimea noastră și am dovezi că eu am dreptate și nu d-voastră. Ați desființat pe docenți, pentru că nu erau plătiți.

Cum, d-voastră credeți că în țara aceasta nimeni nu este condus de alte vederi decât numai de leafă? Vă înșelați cu totul. Există o întreagă pleiadă de tineri merituoși, care au dorința să se manifestezde mare, care v-ar fi arătat că pot să mai fie oameni care să se gândească și la altceva decât numai la leafă.

În orice caz, ce rău vă făceau docenții? Ce combinație a d-voastră o deranjau ei? Dacă ar fi fost adevărat că docenți fără leafă nu erau să se găsească, ar fi dispărut instituția de sine însăși. Dar d-voastră ați ținut să o desființați înșivă, fără a o pune le încercare, pentru că nu trebuia să rămână urmă din ceea ce făcuseră liberalii. Totdeauna și pretutindeni aceeași meschină preocupare!

Cât pentru concepția agregaților, așa cum ați alcătuit-o d-voastră, permiteți-mi să vă spun că nu vă fac complimentul meu. Agregații pentru facultățile de litere și pentru științe i-ați lăsat aproape așa cum fuseseră concepuți la 1898; dar pentru facultățile de medicină și de drept ați făcut agregaților o astfel de situație, încât, timp de un an, nu ați putut numi mai niciunul; și, slavă Domnului, nu dorința v-a lipsit. Este caracteristică în această privință o recomandație făcută mai deunăzi, de una din facultăți, și care era cam astfel: „recomandăm pe dl cutare pentru postul de profesori dar dacă se va restabili legea din 1898, să fie numit agregat".

Așadar, agregații, după cum îi înființa legea din 1898, răspundeau la o necesitate; dar la ce necesitate răspund agregații d-voastră de la medicină și de la drept, pe care îi plătiți cu 250 lei pe lună și pe care după 5 ani îi dați afară din învățământ? În ce chip această bizară sistemă poate contribui la împrospătarea și îmbunătățirea personalului nostru didactic universitar?

Dl M. Vlădescu: Există și la alte universități, domnule ministru.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: voi veni la aceasta, domnule Vlădescu, și vă voi arăta cum e la acele universități. Să lămurim însă bine situația pe care o faceți d-voastră agregaților de la drept și de la medicină.

D-voastră luați pe un tânăr, presupus că e un tânăr de merit, muncitor și cu dorința de a se produce; îl supuneți la concursuri, la probe mai mult sau mai puțin grele și, după ce a reușit, îi dați 300 de lei pe lună, iar după cinci ani îi tăiați și pe aceștia. Binevoiți, vă rog, a-mi explica unde vedeți d-voastră aici mijlocul de a vă recruta profesorii facultăților de drept și de medicină? Care vor fi tinerii care să se supună la acest regim? Și dacă e vorba de plată, pot să vă asigur că mult mai lesne vom găsi docenți de ai noștri, neplătiți deloc, dar având speranța de a fi plătiți în viitor decât agregați de ai d-voastră, plătiți azi ca niște sub-șefi de birou, și având siguranța de a fi goniți din învățământ peste cinci ani. (Aplauze).

Dl Vlădescu ne spune că există agregați în felul dumnealor și pe la alte universități. Da, există în Franța. Altădată erau și la facultățile de litere și la cele de științe, dar s-au desființat de mult, ca niște superfetații ce erau. Cât pentru facultatea de medicină și de drept, d-voastră trebuie să știți, ca și mine, că la dânsele instituția agregaților este întocmai ca a cincea roată la car. La aceste facultăți, titlul de agregat nu este decât un simplu titlu onorific, cu care rămân după ce ies din universitate. De fapt ei nici nu fac parte din universitate, care de fapt nu consideră ca membri ai corpului său didactic decât pe profesori. Titlul de agregat nu este deci decât un mijloc de satisfacere a gloriei celor amatori de titluri.

Şi d-voastră din acest mijloc aţi voit să faceţi mijlocul de recrutare al corpului didactic superior? Aceasta nu este serios. De aceea, şi în acest punct noi nu facem decât să revenim, pur şi simplu, la legea din 1898, care era foarte bine făcută şi ar fi dat foarte bune rezultate, dacă se aplica în litera şi spiritul ei.

A fost însă aplicată rău, şi în special în ceea ce priveşte recrutarea corpului didactic superior, ea nu a fost aplicată în spiritul ei şi de multe ori nici în litera ei. (Aplauze).

Dlor, nu voi lungi vorba mai mult, pentru că nici dl Vlădescu nu a formulat alte puncte de acuzare în contra legii de azi, decât acelea pe care le-am atins şi eu în răspunsul meu.

Să lămuresc însă întrebarea pusă de dl Diamandi.[1] D-sa întreabă: de ce să se pună la pensie profesorul, care înaintea limitei de 30 de ani ar fi atins de o infirmitate sau de o boală cronică? În alte legi, cum este legea armatei şi a căilor ferate, există dispoziţiuni de acest fel, şi am socotit că pericolele profesiunii didactice nu sunt mai mici decât în alte meserii. În adevăr, într-însa nu eşti expus să ai o mână ruptă sau capul spart, dar sunt boli grave, profesionale, la care sunt expuşi profesorii; şi avem, din nenorocire, în învăţământ, destule exemple de profesori şi de institutori cuprinşi de asemenea boli, care nu pot să-şi liniştească zilele ce le-au mai rămas, pentru că nu au încă anii de pensie. Atunci suntem siliţi să-i ţinem în învăţământ, punându-le suplinitori. Cu modul acesta suferă nu numai ei, dar şi învăţământul.

De aceea, domnilor, a trebuit să adoptăm şi în învăţământ măsura despre care a vorbit dl Diamandi.

Dl Diamandi a mai formulat o obiecţiune mai serioasă, aceea ca învăţământul profesional să nu fie specializat numai într-o şcoală, ci în toate şcoalele rurale. Iată o obiecţiune serioasă, la care voi căuta să răspund în câteva cuvinte.

Foarte mult s-a învinuit învăţământul primar rural că n-a dat rezultatele ce trebuia să dea. Această învinuire, în parte, este meritată, în parte nu. Nu este meritată, pentru că nu este cu putinţă să se ceară de la un copil până la vârsta de 12 ani un efort fizic prea mare. Ar fi logic ca şcoalele rurale să fie îndreptate spre învăţământul practic agricol.

Dar acest lucru este în mare parte cu neputinţă, pe de o parte din cauza vârstei puţin înaintate a copiilor, şi de altă parte din cauza mijloacelor neîndestulătoare de care dispune şcoala. Cu toate acestea este un însemnat mijloc de îndreptare, pe care sper să-l pot utiliza de la toamnă înainte.

Ştiţi, domnilor, că multe din şcolile rurale au pământuri, care li s-au dat cu ocazia diverselor împroprietăriri. Până acum, aceste pământuri au fost mai mult

---

1. George Diamandi (1867–1917), deputat liberal, făcând parte din grupul de foşti socialişti care au intrat în Partidul Naţional Liberal în 1900, sub numele de „tinerimea generoasă“.

o încurcătură. Uneori el se exploata de învățători alteori se da în arendă. Eu sper să-l pot utiliza, obligând pe copiii de la o vârstă oarecare înainte să facă lucrări practice pe dânsul și, pentru ca să-i atragem la această muncă, să le lăsăm lor venitul pământului cultivat de ei. O dificultate este, însă, că învățătorii nu posedă, în genere, cunoștințele necesare pentru aceasta. Sunt abia 10 sau 15% dintre ei care au aceste cunoștințe. Atunci m-am gândit să utilizăm pe aceștia ca învățători ambulanți, pentru practica agricolă.

Este imposibil să vă detaliez întregul plan al acestor organizațiuni, care nu-și are locul aici. Dar eu cred că are să dea foarte bune rezultate, cel puțin pentru acele școli care posedă, adică vreo 1.300 din 3.600. Pentru celelalte voi uza de toate mijloacele ca să le procur și lor câte un mic petec de pământ.[1]

Cât pentru școalele profesionale elementare, pe care umblăm să le înființăm, ele vor da bune rezultate, prin îmbunătățirea metodelor, prin introducerea unor culturi încă necunoscute la noi, lucruri pe care nu putem să le realizăm cu mijloacele foarte restrânse de care dispune simpla școală rurală.

Școalele elementare profesionale, cu caracter agricol, este probabil că cu timpul se vor împuțina, dacă vom reuși ca școalele rurale, care nu au pământ, să capete și ele pământ, fie prin donațiune, fie în alt chip, și dacă acest pământ va fi utilizat după cum am spus.

Cred dar că obiecțiunea dlui Diamandi, deși serioasă, va fi în mare parte înlăturată prin aceste mijloace.

Acestea sunt motivele pentru care guvernul s-a crezut îndreptățit să aducă în dezbaterea d-voastră, chiar în această scurtă sesiune, proiectul de lege care este în dezbatere.

Rog să apreciați aceste argumente și să vedeți că în adevăr nu era timp de pierdut și că se cuvenea să facem ceea ce am făcut. (Aplauze prelungite).

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea extraordinară 1901, nr. 4 din 5 septembrie 1901, p. 97).

1. Haret a luat în cursul ministeriatului sau dintre 1901–1904 o suită de măsuri relative la aceste chestiuni. Vezi vol. I, p. 376. Vol. II, p. 138.

XV.
Răspuns la interpelare

Răspuns la interpelarea deputatului Titu Frumușanu despre pedeapsa dată de minister unui elev, în ședința Camerei de la 3 decembrie 1901

Titu Frumușanu (1861–1919)[18] avocat în Târgul-Jiului, ales pentru prima oară în această legislatură, membru devotat al Partidului Național-Liberal, dar spirit cam frondeur și îngăduitor în multe privințe pentru slăbiciunile omenești; adresează interpelarea sa în ședința de la 19 noiembrie 1901, cerând și niște acte, o mai repetă în altă ședință, dar se amână din cauza discuției adresei de răspuns la mesajul regal. El spune că, fără cercetare, Ministerul a pedepsit pe un școlar Titi Bălănescu din clasa a III-a a școalei comerciale, gr. II din București „presupus autor al unui articolaș fără noimă și fără duh" publicat într-o revistă, cu pedeapsa eliminării nu numai „din toate școalele de același fel", ci din „toate școalele din țară". Pedeapsa este de o gravitate prea mare, căci ea înseamnă că se ia dreptul la viață onestă unui copil.

Urmează răspunsul dat de Haret.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Domnilor deputați, dl Frumușanu a început vorbirea sa, mirându-se de mine, că am zis că m-a intimidat interpelarea d-sale. D-sa a justificat foarte bine temerile mele, pentru că, vedeți, că un lucru pe care noi, dascălii, îl considerăm ca foarte regulat și foarte la locul lui, a luat, din cauza d-sale, proporțiuni cu totul neașteptate.

Pedeapsa unui băiat din școală, chiar greșită fiind, ia așa proporțiuni, încât ocupă timpul unei ședințe întregi a Camerei, abia la o săptămână după deschiderea ei.

Am motiv de a fi intimidat, pentru că nu știu care vor fi în mintea d-voastră proporțiunile acestei afaceri, pe care dl Frumușanu o privește ca atingând până și Constituțiunea în temeliile ei.

Domnilor, eu mă voi sili să fac economie de timp, și de aceea mă voi sili să expun lucrurile și să vă las pe urmă pe d-voastră să judecați între dl Frumușanu și mine.

Am primit un raport de la directorul gimnaziului din Târgul-Jiu, care avea data de 12 iulie, anul acesta, în care – din ce cauză este indiferent – îmi raportează cum că unul din foștii școlari ai acestui gimnaziu publică într-un jurnal

articole, ca acela de care dl Frumușanu v-a citat o parte, dar nu tot, căci cuprindea lucruri de acelea, pe care nu poate cineva să le citească într-o Cameră, pentru respectul locului unde se află.

Dl director al gimnaziului din Târgu-Jiu a fost criticat cu multă asprime de dl Frumușanu. Să-mi dați voie să nu-l urmez pe d-sa pe acest tărâm. Pentru mine, directorul unui gimnaziu este reprezentantul meu; el este dator să-mi spună drept, pe răspunderea lui, și știe că, dacă nu va spune drept, are față de mine o răspundere grea și care nu este deloc iluzorie. Cei care servesc sub ordinele mele, știu bine că eu nu neglijez nimic pentru a-i ținea în cele mai stricte limite ale datoriei și nu ezit de a pedepsi pe acei care se abat de la dânsa. Așa aș fi făcut și cu directorul gimnaziului din Târgul-Jiu, dacă și-ar fi permis să-mi raporteze lucruri inexacte. Oricum ar fi, un director de gimnaziu pentru mine are o altă însemnătate decât un elev de clasa a II-a și dacă este să aleg între un director și elev, nu stau la gând un minut, ca să dau crezământ celui dintâi mai cu seamă când acel director este un om pe care-l știu că-și face perfect datoria. Mă și mir că este atacat cu atâta furie și înverșunare tocmai de dl Frumușanu, care este primar al orașului Târgul-Jiu și datorește dlui Moisil oarecare recunoștință. Un om în situațiunea precară, în care se află d-sa ca suplinitori să aibă energia de a conduce un gimnaziu bine și cu mijloace foarte restrânse și în afară de datoriile lui să facă localității servicii la care nimic nu-l obligă, înființând școale în care predă gratuit, înființând și o școală de ceramică, cum nimeni nu s-a gândit să facă și cum nu mai avem alta în țară, un asemenea om să se vadă răsplătit în așa fel de părintele orașului, găsesc că nu este nici drept, nici bine.

Dl Titu Frumușanu: Cer cuvântul.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Sunt sever cu acei care sunt sub ordinele mele, dar sunt dator să-i apăr și să-i susțin când își fac datoria; și apăr pe directorul gimnaziului din Târgul-Jiu, fiindcă și-a făcut bine datoria în împrejurarea de față ca și în altele.

Dl Frumușanu nu se găsește satisfăcut de raportul directorului gimnaziului din Târgul-Jiu. Chestiune de apreciere. Eu am fost foarte satisfăcut și am considerat ca perfect dovedită vina școlarului Bălănescu. Cum să admitem că un om care totdeauna și-a făcut perfect datoria, care nu este în gâlceava cu părintele acelui școlar, care nu are niciun interes de urmărit în această afacere, să vină din cer senin să denunțe pe un școlar, pentru niște fapte închipuite, mai ales când îmi dă și dovezi? Cum să presupun că omul acesta, care nu mi-a mințit niciodată, are să mintă ca să lovească în Titi Bălănescu? Dl Frumușanu va fi având motivele sale ca să considere pe acest băiețel ca un personaj de mare seamă; dar nu e niciun motiv ca și directorul gimnaziului, și eu, să-l privim astfel.

Am luat dar măsura criticată de dl Frumușanu pe deplină dreptate. De nu o luam, nu mi-aș fi făcut datoria.

După publicarea pedepsei prin „Monitorul Oficial“, cel dintâi semn de viață ce am văzut din partea acelora ce trebuiau să fie interesați în această afacere, a

fost un articol într-un jurnal, succesor al lui „Moș Teacă“, apărut la trei sau patru zile după publicarea măsurii mele.

Decizii pentru eliminări de școlari apar, din nenorocire, destul de des în „Monitor“.

Vă rog să-mi spuneți, domnule Frumușanu, pentru ce până la Titi Bălănescu, pentru niciun altul nu s-a făcut aceasta? Pentru ce a luat jurnalul în chestie tocmai apărarea lui Titi Bălănescu și nu pe a altuia? Pentru ce a făcut aceasta anume în termeni și în cuvinte care amintesc, cât de colo, corespondențele atribuite lui Titi Bălănescu? Pentru ce tot acest concurs de dovezi? De ce cu altul nu s-a întâmplat aceasta?

Pentru mine nu este umbră de îndoială că corespondența aceasta a fost publicată chiar de dânsul, înainte de a se gândi sa cerce a-și dovedi nevinovăția sau, dacă a greșit, să-și ceară iertare și să promită a nu mai greși. Tocmai pe urmă a venit dl Titu Frumușanu și mi-a zis: după ce constatați că copilul ar fi vinovat? Deoarece dovezile, care mă convinseseră pe mine, nu aveau darul de a-l convinge și pe d-sa, am cerut directorului ca să-mi dea lămuriri noi și mai complete asupra faptului. Directorul îmi trimite atunci un nou raport, mult mai complet și mai amănunțit decât cel dintâi. Din amândouă aceste rapoarte, iată ce rezultă:

Prima dovadă ce a avut-o directorul că Titi Bălănescu este autorul corespondențelor din „Moș Teacă“, a fost scrisoarea pe care a primit-o de la un student de la facultatea de științe, dată în 12 aprilie 1899; prin urmare nu e scrisă, cum crede dl Frumușanu, pentru trebuința cauzei. Originalul scrisorii există.

Dl T. Frumușanu: Eu am originalul scrisorii redactorului de la „Moș Teacă“.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Să-mi dați voie să discut cu dvs. și cu directorul gimnaziului din Târgul-Jiu, iar nu cu redactorii de la „Moș Teacă“.

Aici e o cestiune prea serioasă și de ordine morală prea ridicată, ca să stau cu redactorii de la „Moș Teacă“. Așadar, un student de la facultatea de științe, adresează directorului o scrisoare cu data de 12 aprilie 1899. Iată, o citesc în întregime:

„Stimate domnule Moisil,

Ce trist lucru e din partea tinerimii noastre, când caută a călca în picioare tot ce e mai sfânt: sentimentul național, religie etc. E și mai trist când, pe lângă aceasta, lipsesc respectul și bunacuviință.

Trebuie, și-mi este impus, a arăta unei lumi întregi pe un asemenea tânăr, ce poate mâine sau poimâine va fi un element mai puternic de corupție.

Mai deunăzi ne întâlnim cu dl Bălănescu, elev al școalei de comerț de aici, București, și, ca puțin cunoscut ce-mi era, îmi arată corespondența ce vrea să o dea la ziarul „Moș Teacă“. Era foarte mulțumit că mi-o arată. În naivitatea lui credea că mă mulțumește și pe mine. Am citit-o, am văzut ce era într-însa, i-am arătat că nu e frumos din partea lui să facă așa ceva și mai ales să nesocotească o serbare sfântă, ca aceea a patronului gimnaziului „Tudor Vladimirescu“.

Din respectul ce am către instituțiunile țării și mai ales de aceea unde mi-am căpătat primele cunoștințe, vă comunic, Domnule Directori că sus numitul elev este autorul articolului din „Moș Teacă“. Sunt satisfăcut că am putut găsi un elev apucat pe așa drum, cu care trebuie dat un exemplu.

Vă salut. Dl Ruptureanu“.

Iacă o dovadă din partea unui om care a văzut lucrul cu ochii lui. Această dovadă singură mi-ar fi fost de ajuns și nu aveam nevoie să urmez sfatul dlui Frumușanu, să mă duc la „Moș Teacă“, să cer să mi se arate originalul. Cum gândiți că aș fi făcut eu așa lucru?

Și mă mir că directorul a avut ideea de a intra în vorbă cu redactorii de la Moș Teacă! Asemenea jurnale cu astfel de lucruri trăiesc; aceasta este pâinea lor de toate zilele și este evident că pentru nimic în lume nu se vor lipsi de dânsa.

Trec mai departe și citez textual raportul directorului:

„Având de gând atunci să fac pașii necesari pentru pedepsirea acestui elev, mi-am zis: mai întâi trebuie să atrag atenția părintelui său. Am căutat ocazia și am rugat pe dl I. Bălănescu, bătrânul, să spună fiului d-sale să nu mai scrie corespondențe în care să batjocorească biserica, școala, sentimentul național, profesorii. Dl I. Bălănescu spuse mai întâi că ce-l interesează pe d-sa ce face fiul d-sale? Mai apoi, că nu crede că fiul d-sale a scris. I-am spus atunci că am sigure informațiuni că el a scris, și că nu-l voi ruga a doua oară, și că urmările îl privesc. Astfel, pentru un timp oarecare, au încetat corespondențele scandaloase din Tg.-Jiu, la adresa școalei și a profesorilor. În timpul din urmă, a început o nouă serie de corespondențe injurioase în „Biciul“, la adresa mea, a unor profesori și a unor familii respectabile din oraș, între alții contra respectabilului bătrân domn Mihail Dimitrescu, proprietar, care de mai multe ori a intervenit pe lângă dl I. Bălănescu, să facă ca fiul d-sale să înceteze cu injurioasele sale corespondențe. D-nii profesori I. Popescu-Voitești și A. Niculescu, și alții, atacați în astfel de corespondențe, susțin că, din informațiile lor, corespondentul este tot Titi Bălănescu. Și de altfel este de notorietate publică în orașul nostru că el este corespondentul.

Un servitor al gimnaziului, George Voiculescu, mi-a comunicat în timpul vacanței, că fiul dlui I. Bălănescu, care fusese în anul școlar expirat în clasa a II-a și a rămas repetent din cauza purtării, s-a exprimat că acum în vacanță se ocupă cu scrierea de corespondențe la ziare.

Însumi eu am auzit, din cancelaria gimnaziului, într-o zi pe acest elev din clasa a II-a, strigând înaintea gimnaziului cuvinte injurioase la adresa gimnaziului“.

Apoi, domnilor, dacă aș avea totdeauna atâtea dovezi, câte am avut contra lui Bălănescu, m-aș socoti foarte fericit; dar aceasta rareori se întâmplă.

Văd însă că din toate acestea, dl Frumușanu tot nu și-a făcut convingerea de culpabilitatea protejatului d-sale. Cât pentru mine, însă, convingerea este perfectă.

Pentru mine este afară din discuțiune că Titi Bălănescu este vinovat; și de aceea asupra punctului acestuia nu voi mai lungi vorba.

Toate aceste dovezi le-am adus la cunoștința dlui Frumușanu, dar se vede că nu l-au convins; căci departe de a solicita clemența mea, după cum spune d-sa, îl rog să-și aducă aminte, că mi-a cerut să revin pur și simplu asupra măsurii mele.

Mi-a zis aproape textual: „Dumneata ai greșit când ai aplicat pedeapsa, pentru că băiatul nu este vinovat, te rog să retragi pedeapsa". Pe terenul acesta, nu puteam să dau urmare dorinței dlui Frumușanu; nu puteam eu să-mi dau dezmințire mie însumi, pe câtă vreme aveam convingerea că lucrul s-a petrecut așa; nu puteam eu să dau o primă de încurajare unui act de nedisciplină din cele mai grave, de care se poate face culpabil un școlar.

Dacă aș fi văzut că vinovatul își recunoaște greșeala și promite să se îndrepte, l-aș fi iertat, căci nu este nicio vină pe care să nu fiu dispus s-o iert atunci când am speranțe de îndreptare; dar, când acel vinovat se încăpățânează în contra evidenței, pretinzând că el are dreptate – și vrea să mă facă pe mine, ministrul, – nu mai vorbesc de director – să dau înapoi în fața lui, ce trebuia să fac? Să-i cer scuze lui Titi Bălănescu? Aceasta nu pot s-o fac. Eu sunt răspunzător de bunul mers al școalelor și nu mai pot răspunde de dânsul, atunci când nu am putința de a de a pedepsi pe cei vinovați. (Aplauze).

Când m-am întors din concediu, trecuseră două luni și jumătate de la publicarea pedepsei. A doua zi s-au deschis Camerele. În aceeași zi, un senator din Tg.-Jiu m-a întrebat: „Ce ai de gând să faci cu Titi Bălănescu? Așa are să rămână?" I-am răspuns: „Să-mi facă părintele său o cerere, să recunoască greșeala, să promită îndreptare, și am să-i reduc pedeapsa". (Aplauze).

Dl Iunian îmi promite să vorbească cu dl Bălănescu, tatăl, și mă asigură că în curând voi primi petiția lui. După amiază mă întâlnesc cu un domn deputat, care e prieten cu tatăl băiatului, cu dl Take Protopopescu, și d-sa m-a asigurat de asemenea că părintele e dispus să facă hârtie; ba, mi se pare chiar, că mi-a spus că și văzuse petiția făcută.

În aceeași seară, însă, am aflat un lucru pe care nu-l știam, pentru că se petrecuse pe când eram în străinătate, anume că dl I. Bălănescu trăsese în judecată, pentru calomnie, pe directorul gimnaziului, că dl Frumușanu îi servise de avocat și că ceruse ca eu să fiu chemat la interogatoriu, pentru a-mi da seama înaintea justiției de măsura ce luasem. Nu e vorbă, procesul a fost pierdut, dar nu e mai puțin adevărat că o asemenea faptă nemaipomenită, nu putea să mă dispună bine în favoarea clientului dlui Frumușanu.

Un director de școală tras în judecată pentru calomnie, de un școlar, pe care-l denunțase ministrului pentru un fapt de care era perfect convins! Ministrul chemat la răspundere înaintea justiției! Mai auzit-ați vreodată de un asemenea lucru? Eu vă mărturisesc că de când sunt n-am auzit. Vă mai declar că, dacă aș fi știut de acest fapt înainte de convorbirea mea cu dl Iunian, aș fi fost mult mai aspru. Dar

apucasem să spun cuvântul și nu-l mai puteam retrage. A doua zi dimineața, după convorbirea mea cu d-nii Iunian și Protopopescu, am întâlnit pe dl Frumușanu. Nu e vorbă, i-am arătat nemulțumirea mea pentru procesul intentat directorului, dar i-am mai spus că vorba ce am dat dlui Iunian nu o iau înapoi.

Dl Frumușanu însă îmi răspunde: „Cum să ceară iertare, căci pretinde că e nevinovat?“.

Dl T. Frumușanu: V-am spus altfel: că în Partidul Liberal nu se cere iertare; dacă ar fi pe sărut-mâna, ne-am duce la boieri.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Vă pot spune că în școală nu e niciun Partid Liberal, nici conservator; nu sunt decât școlari, care trebuie să fie disciplinați. (Aplauze).

Dl T. Frumușanu: Să dea Dumnezeu.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Eu înțeleg să țin disciplină, una pentru toți, și această datorie mi-o voi face fără șovăire, vă rog să mă credeți.

Rezultatul a fost, după câte ați văzut, că, pe când eu așteptam ca să primesc hârtia, care știu că a fost chiar scrisă și adusă la Cameră, ca să mi se remită, mă pomenesc cu interpelarea dlui Frumușanu, și încă ce interpelare! și cum formulată! Aș vrea acum să văd pe dl Frumușanu în locul meu, să văd ce ar face domnia-sa. Oare își dă d-sa seama de situațiunea pe care a creat-o, nu mie, ci însuși protejatului d-sale? Voit-a să-i facă un serviciu? Probabil că da.

Dar constat că, dacă ar fi voit să-i facă un rău, nu putea proceda altfel decât cum a procedat; pentru că mă pune pe mine în alternativa, ori de a menține pedeapsa lui Bălănescu, ori de a mă intimida de dânsul; și, atunci vă întreb, ce aș mai căuta eu pe această bancă? Dar, zic dlui Frumușanu: să zicem că eu aș fi greșit, că rău am aplicat pedeapsa școlarului de la școala de comerț. Găsiți însă d-voastră că este proporție între vină și pedeapsă? Găsiți că este bine, ca precedent parlamentar, de a târî pe un ministru la bara parlamentului pentru fiecare măsură disciplinară ce va lua? Găsiți că este spre binele școalei și al moralei ceea ce ați făcut? În fine, crezut-ați că mă veți sili să părăsesc această bancă, pentru ca Titi Bălănescu să-și poată continua în liniște colaborarea la „Moș Teacă“? Eu unul vă pot spune, că și când voi pleca de aici, nu de frica lui Titi Bălănescu voi pleca. (Aplauze).

Să trec acum la altceva, la întrebarea dacă pedeapsa pronunțată de mine este bine pronunțată. Și întrebarea se pune din două puncte de vedere: întâi, nu este disproporție între pedeapsă și vină? Și al doilea, este ea legală?

Dacă este sau nu proporție între vină și pedeapsă, dl Frumușanu, ca om de lege, va înțelege că este o cestiune mai mult de conștiință. Ei bine, eu găsesc că vina este nu mare, ci foarte mare, și am pedepsit-o în consecință.

Eu consider că principala datorie a școalei este să dea educația morală, și pun pe al doilea plan pe cea intelectuală. Mai puțin preț pun pe cunoașterea

exactă a formelor de trigonometrie, decât pe un caracter cinstit în toată puterea cuvântului. Şi când văd că un şcolar, la vârsta de 14 ani, nu se sfieşte a-şi bate joc de tot ce noi suntem deprinşi să respectăm, mai ales de tot ceea ce noi căutăm să facem să se respecte în şcoală, ce trebuie să fac? Să consider fapta lui ca o vină neînsemnată sau ca cea mai mare vină posibilă? Eu în aşa fel o consider.

Cu toate acestea, cum ziceam adineaori, dacă aş fi constatat cel mai mic semn de pocăinţă, şi în faţa stăruinţelor binevoitoare ale dlui Frumuşanu, înţelegeţi că greu mi-ar fi fost să nu micşorez pedeapsa.

Dar pe câtă vreme constat, din contră, obstinaţia vinovatului în vina lui, şi chiar îndrăzneala de a mă brava pe mine însumi, vă declar că o voi menţine, pentru că trebuie făcut un exemplu răsunător.

Dar, dl Frumuşanu şi alţii au fost impresionaţi de pedeapsa extremă a eliminării pentru totdeauna din toate şcolile. Bine ar fi fost să nu fiu silit să mă explic asupra acestui lucru; însă înaintea Camerei, ca înaintea duhovnicului, trebuie să se spună tot.

Mai întâi, eliminarea din toate şcoalele din ţară nu înseamnă îndepărtarea de la orice mijloc de cultură, pentru că rămân şcolile private, de unde n-a fost eliminat niciodată (întreruperi). Resursa aceasta este prevăzută chiar în regulament.

Al doilea, însuşi dl Frumuşanu a citit în regulament că eliminarea se face din toate şcoalele de acelaşi fel.

Noi ne cunoaştem regulile şi ştim ce înseamnă hotărârile noastre. Pe urmă, chiar eliminarea pentru totdeauna nu se aplică în fapt decât cu multe temperamente.

Care a fost pedeapsa mai severă care a mers vreodată până la limita ei de aplicaţiune? Cunoaşteţi d-voastră vreun exemplu? Eu unul nu cunosc niciunul. A putut să se pronunţe de multe ori pedepse aspre, dar în aplicaţiune niciodată nu au fost duse la extrem, pentru că totdeauna ministrul ştie ce trebuie să pună pe socoteala minţii uşuratice a copilăriei.

Dar pentru aceasta, se înţelege, trebuie ca situaţiunea ministrului să fie înlesnită, iar nu îngreunată, cum s-a făcut în cazul de faţă, când chiar de la început am fost pus în imposibilitate de a da înapoi.

Pedepse de acest fel, dl Frumuşanu spune că nu a mai văzut aplicându-se. Eu îl pot încredinţa că, din nenorocire, se întâmplă cazuri de acestea şi am să citez îndată câteva. Dar mai întâi să mă opresc un moment asupra dreptului ce mi se contestă de a pronunţa asemenea pedepse.

Domnilor, dl Frumuşanu ne-a citat articole din regulamentul şcoalelor secundare şi a tras concluzia că ministrul n-are drept să aplice pedepse şcolarilor din şcoalele secundare. Vă asigur că aceasta este prima dată că o asemenea teorie se susţine, mai ales într-o Cameră.

Domnilor, regulamentul l-am făcut eu şi puteam să scriu în el ceea ce vroiam, numai să nu fie contra legii. Legea nicăieri nu limitează dreptul meu de a pedepsi pe şcolarii secundari, şi astfel fiind, puteam prea bine să introduc în regulament dispoziţiunea aceasta: „Toate pedepsele prevăzute de acest regulament se pot da şi de către ministru“. Ce ar mai fi zis atunci dl Frumuşanu? Eu, însă, nu am pus în regulament această dispoziţie şi nu aş pune-o, chiar dacă ar fi să fac acum din nou regulamentul, pentru că faptul de a se înscrie o asemenea dispoziţiune în regulament ar lăsa să se înţeleagă că dreptul ministrului n-ar exista decât fiindcă i-l dă regulamentul şi aceasta eu n-o pot admite. Regulamentul nu face decât să defere o parte din dreptul meu de a pedepsi la anumite autorităţi care sunt puse sub ordinele mele. Regulamentul spune că directorul are dreptul să pedepsească în cutare şi cutare caz şi până unde poate merge cu pedeapsa. El are de scop să spună ceea ce eu permit să facă cei de sub ordinele mele şi nimic mai mult. Dar să mi se limiteze dreptul meu de a pedepsi, printr-un regulament oarecare, când eu sunt capul suprem al şcoalei, de la care emană dreptul de a pedepsi, drept pe care nu mi-l limitează nicio lege, cum pot eu să admit aşa ceva? Când legea a înţeles să-mi limiteze dreptul meu de a pedepsi, a spus-o expres, şi anume când a fost vorba de studenţii universitari. Pentru aceştia dreptul meu de a pedepsi este limitat; dar în cazul acesta, legea însăşi îl limitează şi spune până unde pot eu merge. Dar pentru şcoalele secundare, această limitare nu există.

Urmează însă de aici că la universitate aş avea dreptul să pedepsesc, iar pe Titi Bălănescu nu? Se poate admite lucrul acesta?

Domnilor, ministrul de Instrucţie este deja destul de puţin înarmat ca să menţină buna disciplină în şcoală. Vă rog nu mai căutaţi să-i mai luaţi şi drepturile pe care le are în mod aşa de evident, căci atunci vă asigur că nici ordinea câtă este astăzi în şcoală nu va mai fi şi, mă întreb atunci, cine ar mai avea atunci curajul să ia răspunderea conducerii lor?

Domnilor, ca să închei, vă citez exemplele pe care le-am promis adineaori, de pedepse analoage cu acelea de care se plânge dl Frumuşanu şi voi vedea ce va zice şi dumnealui de dânsele.

S-a întâmplat ca un şcolar de liceu să comită un fals în acte publice. Dacă direcţiunea nu l-ar fi pedepsit, ce trebuia eu să fac, după dl Frumuşanu? Să stau să mă uit?

Acum doi sau trei ani, la un liceu din Moldova, vreo câţiva şcolari de naţionalitate străină făcuseră un fel de tovărăşie, care nu făcea decât să-şi bată joc de ţara şi de credinţa noastră. Eu i-am eliminat pe toţi pentru totdeauna din toate şcolile ţării. (Aplauze).

În sfârşit, printr-o ciudată coincidenţă, chiar în ziua când dl Frumuşanu anunţa interpelarea d-sale, a ieşit în „Monitorul Oficial“ o deciziune de eliminare a unui şcolar pentru totdeauna din toate şcolile din ţară şi previn pe dl

Frumuşanu că acea deciziune o voi menține până la capăt, chiar dacă mi s-ar face o nouă interpelare; acela este Ştefan Vlădoianu[1].

Vă întreb pe d-voastră ce era de făcut în cazul acesta? Dacă ministrul nu ar fi avut dreptul să pronunțe o asemenea pedeapsă, trebuia el să aştepte pe alții ca să ia inițiativa? Trebuia să vină Ştefan Vlădoianu să stea în bancă alături cu copiii d-voastră? Era cu putință aceasta?

Eu nu am ezitat să iau măsura pe care am luat-o şi sunt convins că mi-am făcut datoria cum trebuie şi în acest caz, cum mi-am făcut-o şi acum trei luni.

Domnilor, toată discuția de azi provine numai din cauză că punctul de vedere în care s-a pus dl Frumuşanu diferă de acela în care mă pun eu. D-sa se întreabă: ce se face şcolarul care este pedepsit aşa de sever? Eu mă întreb: ce s-ar face cei 20.000 de şcolari ce am în şcoli, dacă aş lăsa în mijlocul lor o cauză de corupție evidentă? Când un copil în şcoală este atins de o boală contagioasă, eu sunt în drept să-l elimin; şi să nu pot elimina o cauză de contagiune morală, care este cu mult mai periculoasă? Atunci care mai este chemarea mea? Şi pentru ce mă mai numesc eu cap al şcoalelor?

Mă rezum, pentru că obiectul nu merită o discuțiune mai lungă. Chestia se pune aşa: un şcolar de 14 ani comite o greşeală foarte gravă, care este dovedită în mod neîndoios; în loc să se îndrepte, el şi-o agravează încă prin încăpățânarea lui în rău şi prin îndrăzneala cu care sfidează evidența.

Ce este de făcut? Trebuie ministrul să mențină pedeapsa ce i-a dat, ori să-i ceară iertare? Altă alternativă nu este.

Dacă în impasul acesta a voit dl Frumuşanu să mă pună, recunosc că a reuşit pe deplin. Rămâne acum ca cei interesați să vadă dacă, făcând aşa, le-a servit bine interesele. (Aplauze).

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară 1901–1902, nr. 15 de la 12 decembrie 1901, p. 92).

---

1. Se întâmplase atunci o groaznică crimă comisă de un şcolar Candiano-Popescu, care ucisese o femeie, şi care a fost osândit la mai mulți ani de închisoare (nu muncă silnică, fiindcă era minor). Din cercetările de atunci se dovedise că şcolarul cu numele acesta era tovarăş de petreceri cu Candiano-Popescu[(19)].

XVI.
Răspuns la interpelare

Răspuns la interpelarea deputatului G. C. Dragu în şedinţele Camerei de la 8 şi 10 decembrie 1901, relativă la situaţia şcoalelor româneşti din Imperiul Otoman

În şedinţa de la 7 decembrie 1901, deputatul G. C. Dragu, reprezentant al jud. Tutova şi profesor în Bucureşti la liceul Lazăr, interpelează pe ministrul de Instrucţie cerând a se lămuri împrejurările care au adus în Macedonia, în populaţiunea română şi între membrii corpului didactic de acolo, o stare de nemulţumire, având ecou şi în ziarele din ţară. Sunt acestea provocate de reducerile bugetare din acest an? Este adevărat că în 1899 s-au lăcut cheltuieli exagerate peste prevederile bugetare? Avut-au acele cheltuieli de efect o întărire simţitoare a cauzei românilor de acolo?

Acţiunea lui Haret era criticată cu o mare violenţă de către oamenii politici conservatori; prin ziare, prin întruniri publice, se formulau acuzaţiuni şi se calificau drept „crimă“ măsurile luate de Minister; dar în Parlament nu vorbea nimeni, ca să se poată discuta contradictoriu. De aceea interpelarea deputatului Dragu era binevenită. Haret lămurise lucrurile în raportul adresat Regelui la 15 noiembrie 1901 (Vezi vol. II, p. 66 şi următoarele); dar acum avea ocaziune să se explice şi în faţa reprezentanţilor ţării.

Răspunsul lui Haret ţine 2 şedinţe (8 şi 10 decembrie). În a doua şedinţă vorbeşte şi deputatul Mihail Vlădescu.

Domnilor deputaţi, sunt recunoscător dlui Dragu fiindcă s-a gândit să-mi facă această interpelare, pe care – ce este drept – o aşteptam din altă parte, nu de la d-sa.

Dar, fiindcă acei care erau datori s-o facă n-au făcut-o, este bine că a făcut-o dl Dragu.

Dl M. Vlădescu: Cer cuvântul.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: îmi pare bine că dl Vlădescu a binevoit – deşi cam târziu – să ceară cuvântul. Dacă doreşte să vorbească înainte, sunt gata să-i cedez cuvântul.

Voci: Să vorbească înainte.

Dl M. Vlădescu: voi vorbi după d-voastră.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Să respectăm voința minorității, mai ales când ea este așa de mică. (Aplauze). Dar, fiindcă dl Vlădescu se rezervă a vorbi după mine, să-mi permită și mie să vorbesc după d-sa.

Până acum, aici în Parlament, opoziția s-a ferit să aducă cestiunea macedoneană, cu toate îmboldirile ce i le-am dat noi, de la aprilie încoace. Dl Dragu a binevoit să constate că ziarele opoziției și-au făcut un cal de bătaie din această cestiune, și că corifeii conservatori au mers să anunțe, și la Iași, și la Craiova, și peste tot, că au să răstoarne guvernul liberal pe cestiunea macedoneană. Ar fi fost de dorit ca răsturnarea aceasta de guvern să o facă în Parlament, pentru ca să se introducă odată și în partidul advers obiceiurile civilizate la care este așa de recalcitrant. (Aplauze).

Constat însă marea grijă cu care dlor se feresc să discute piept la piept cu noi această cestiune, ci caută să o țină în regiuni pe unde noi nu avem obiceiul să ne ducem.

Dlor, interpelarea dlui Vlădescu…

Voci: A dlui Dragu.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Mă iertați, sunt așa de deprins cu ideea că această interpelare trebuia s-o facă dl Vlădescu, că mi-a luat gura pe dinainte. (Ilaritate)

Interpelarea foarte precisă a dlui Dragu îmi va da ocaziunea să expun cestiunea în toată întregimea ei, și să-mi dați voie să o fac, cu toate că vorbirea mea poate să fie cam lungă. Dar cestiunea merită tot interesul d-voastră, cu atât mai mult cu cât e foarte rău cunoscută; și d-voastră, reprezentanții țării care sunteți cei dintâi interesați a ști pe ce se duc banii țării, tocmai d-voastră o știți mai puțin.

Și nu este lucru de mirat, pe câtă vreme nu este ministru al Instrucțiunii care, venind la minister, să cunoască cestiunea macedoneană. Trebuie pe urmă să-și facă educațiunea cu multă muncă și osteneală. În rândul trecut știu că mi-a trebuit mai bine de un an, pentru ca să mă descurc într-însa, și credeam că o cunosc; am văzut însă anul acesta că nu este așa, și a trebuit să o studiez din nou, ca să fiu în stare să răspund în mod convenabil la întrebarea dlui Dragu.

Dlor, vorbirea mea va cuprinde două părți. Mai întâi, voi face un istoric al cestiunii din anii din urmă, cât se va putea mai succint, și pe urmă voi lua întrebările dlui Dragu pe rând, și voi răspunde la dânsele.

De altminteri, o bună parte din aceste întrebări vor avea răspunsul chiar în cursul expunerii istorice pe care voi face-o. Nu voi uza deloc de reticențe, lucru de care se teme dl Dragu. Voi spune totul pe de-a-ntregul, pentru că, încă o dată, tocmai d-voastră care trebuie să știți totul, tocmai d-voastră nu-l știți, pe când cei de care poate s-ar cuveni să ne ferim, aceia știu totul.

Nu se cheltuiește o centimă, nu este un școlar în Macedonia, care să intre în școalele noastre, de care să nu se știe în oarecari sfere. Numai noi cei de aici nu știm nimic din cele ce se petrec acolo.

Trebuie să încetăm de a ne ascunde după deget, şi a ne da aere misterioase într-o chestie care nu comportă nici un mister. Ceea ce voim noi să facem în Macedonia se face la lumina zilei, cu ştirea şi învoirea guvernului otoman; şi vă rog să credeţi că este şi cu ştirea, deşi nu cu învoirea, oarecăror rivali, care fiţi siguri că ştiu de demult toate lucrurile pe care ni le ascundem noi înşine, cu aere de conspiratori de operetă. Numai când cestiunea ne va fi bine cunoscută, vom şti să lucrăm într-însa cu pricepere; numai atunci vom face să înceteze încercările de a pescui în apă tulbure ale celor puţin scrupuloşi în alegerea armelor lor de luptă. (Aplauze).

Este adevărat că obiceiul din născare leac nu are, şi nu vom putea noi să împiedicăm pe adversarii noştri, ca mereu să se învârtească împrejurul cestiunii şi să o exploateze aşa cum ştiu dlor. Dar dacă noi vom spune adevărul, şi tot adevărul, nu se poate ca încercări ca acele pe care le-am văzut anul acesta şi acum trei ani să nu rămână zadarnice. (Aplauze).

Dlor, cestiunea Macedoniei este o cestiune de creaţiune curat liberală.

Mă aştept să văd pe dl Vlădescu protestând şi aici, d-sa care deunăzi găsise, nu ştiu de unde, că Partidul Liberal este emanaţiune a Partidului Conservator! Fără îndoială va găsi şi acum că şi această mare concepţiune a lui Kogălniceanu, a lui Boerescu, a lui Urechiă şi, mai presus de toţi, a lui Ion Brătianu, a ieşit tot din mintea conservatorilor.

Eu nu voi discuta cu d-sa pe această temă. Meritele respective ale celor două partide în această cestie, ca şi în altele, nu aici, nici astăzi se vor stabili. Dar faptele pe care le voi dezveli vor contribui, sunt sigur, pentru a lumina pe urmaşii noştri asupra modului cum şi noi şi conservatorii ne înţelegem datoria în chestia macedoneană, şi eu unul sunt liniştit asupra modului cum voi fi judecat. (Aplauze).

Vă previn că şi astăzi, ca şi totdeauna, mă voi feri de a face fraze. Las altora specialitatea de a învălui adevărul într-un potop de vorbe de efect. Eu nu am interes a ascunde adevărul, ci, din contră, a-l spune întreg şi fără meşteşugire.

De aceea vorbirea mea va fi cât se poate de aridă, plină de cifre şi de date, şi vă voi lăsa pe d-voastră să trageţi concluziunea şi să fiţi judecători împreună cu ţara întreagă, între noi şi adversarii noştri. (Aplauze).

Dlor, cestiunea macedoneană îşi are originea ei în 1867. Mulţi din d-voastră îşi aduc încă aminte de şcoala de la Sfinţii Apostoli, de cine a făcut-o, de cine a susţinut-o, şi de modul cum această creaţiune a fost apreciată pe atunci în oarecari cercuri, scumpe dlui Vlădescu.

În 1870, pentru întâia oară, apare o cifră foarte modestă de 14.000 lei, în bugetul ministerului pentru şcolile din Macedonia. Mai târziu cifra aceasta a crescut, însă deocamdată foarte încet. D. Sturdza, în ministerul său de la 1885–1888, aproape a îndoit-o, ridicând-o de la 81.000 la 144.500 lei.

După aceasta a urmat o perioadă de oprire de câțiva ani. La 1891 a venit dl Take Ionescu ministru, și imediat cifra a crescut la 400.000, iar în anul următor la 525.000. Cifra aceasta s-a menținut neatinsă până în anul trecut, când a fost de 530.000. Anul acesta ea s-a redus la 300.000, și toată gâlceava, cel puțin pretinsa gâlceava, stă în această reducere.

Dlor, cred că pot să spun, fără temere de a mă înșela, că adevărata perioadă de activitate rodnică și de entuziasm în lupta culturală din Macedonia a fost nu atunci când bugetul trecea peste o jumătate milion, ci atunci când era de 10 sau 20.000 lei.

Acest lucru l-am mai spus și altădată, și-l repet și acum, pentru că așa este convingerea tuturor celor care urmăresc afacerile macedonene. Pe atunci românii de acolo se înjugau cu tot focul la lupta pentru reînvierea limbii și naționalității lor. Dar, cu cât cheltuielile au mers crescând în anii următori, cu atât aprinderea aceasta a mers scăzând. Va veți convinge de aceasta din cele ce vă voi arăta.

Când s-a făcut creșterea cea mare a alocației, de la 144.000 la 400.000, și pe urmă la 525.000 lei, pe vremea ministerului dlui Take Ionescu, nimeni dintre noi nu s-a gândit să facă o vină partidului advers pentru această mare creștere a unei singure cifre bugetare. Și, cu toate acestea, d-voastră știți că totdeauna, pe atunci, ca și acuma, ca și totdeauna, noi am bătut război contra creșterii bugetului, mai ales în perioada aceea când partidul conservator îl creștea cu câte 17 milioane pe an, când toate excedentele mergeau în înmulțirea cheltuielilor, așa încât, la momente grele, când excedentele dispăreau, sau când erau înlocuite prin deficite, țara se găsea descoperită. Cu toate acestea, chiar atunci, noi nu am găsit de cuviință să zicem un singur cuvânt de protestare contra creșterii bugetului școalelor din Macedonia.

Și aceasta era natural. Cestiunea macedoneană era copilul nostru, era una din întrupările tendințelor și idealului nostru de partid.

Cum era să facem noi opoziție unui guvern care dădea semne că ar dori să dea dezvoltare acțiunii acesteia, s-o așeze pe baze mai bune?

Departe dar de a face dificultăți guvernului de pe atunci, l-am lăsat în deplină liniște să-și aplice ceea ce credeam că este programul său, și am așteptat să vedem rezultatul. (Aplauze).

Dar să vedem acum ce s-a făcut cu această jumătate de milion, în perioada celor 4 ani, cât dl Take Ionescu a condus Ministerul Instrucțiunii?

Dlor, două sunt cauzele care împiedică pe un ministru de Instrucțiune să realizeze tot ce ar dori el să facă pentru binele țării și pentru binele școalei: întâi lipsa de mijloace, și al doilea lipsa de timp. Dl Take Ionescu nu are să se plângă de niciunul din aceste două neajunsuri. Mijloacele i se puneau cu profuziune la dispoziție; d-sa a avut apoi rarul noroc de a fi un ministru din aceia cărora nu i s-a cerut niciodată socoteală de partidul său, nici de banii pe care i-a cheltuit,

nici de vorbele pe care le-a zis. D-sa n-a avut să se lovească nici de lipsa de timp: patru ani de zile la acelaşi minister este o raritate în ţara românească, şi la Ministerul Instrucţiunii Publice, în particular, e un caz unic. Afară de aceasta, d-sa îşi face laudă că este protagonistul cestiunii naţionale pe toate căile şi în toate părţile, peste munţi ca şi peste Dunăre.

Eram dar în dreptul nostru să credem că, atunci când s-a repezit să ceară deodată o creştere de 3–400.000 lei, ştia ce are să facă cu ea. Şi a ştiut, în adevăr. În cei patru ani ai ministerului său, numărul slujbaşilor în Macedonia a crescut, ce e drept; e probabil că şi numărul şcolarilor va fi crescut, deşi în minister mai că nu există documente din care să se constate aceasta. Dar, dacă considerăm rădăcinile pe care acţiunea noastră în Macedonia le-a prins în timpul acesta, rezultatele pe care le-au produs curentul naţionalist pe care trebuia să-l determine în poporul românesc de acolo, ar trebui să constatăm că nimic nu s-a făcut, cu toate cheltuielile cele mari. Nu pot să documentez pe larg ceea ce spun, cu toate că afirmaţia are mare greutate; mă voi mulţumi să vă dau două, trei dovezi.

Este în Bitolia un liceu înfiinţat încă din 1878 de repausatul G. Chiţu. Liceul acesta era menit, în mintea celui care-l înfiinţase, să fie centrul culturii româneşti din Macedonia, farul care să lumineze întregul popor românesc de acolo şi către care să tragă el, precum trag fluturii la lumină.

Ei bine, dlor, la 1895, la ieşirea din guvern a dlui Take Ionescu, liceul acesta nu avea catedră de limba română, nici catedră de matematici la cursul inferior, deşi avea pe cea de matematici la curs superior; nu avea decât şcolari interni, şi nici un extern!

În Bitolia, centru românesc atât de puternic, de vreo 20.000 de români, unde era un liceu, s-ar fi cuvenit să vedem şcoli primare numeroase şi bine populate, care să fie pepiniera liceului. Era însă, cum e şi astăzi, o singură şcoală primară. Puţin de tot; dar, dacă ar fi mers cum trebuie, tot ar fi fost ceva. Însă şcoala aceasta, care număra patru institutori, nu avea decât vreo 40 de şcolari, dintre care abia 5 sau 6 din Bitolia! Ceilalţi erau aduşi de pe aiurea şi întreţinuţi cu diferite mijloace; unii erau ţinuţi interni la liceu ca să urmeze la şcoala primară!

Chiar dacă nu ar fi decât această dovadă, ea ne-ar arăta îndestul că, în cei 30 de ani care trecuseră până ia 1895, încercările noastre de a dezvolta cultura românească erau departe de a fi produs rezultatul dorit de noi. Pentru ce?

Mai multe pot fi cauzele; dar eu reţin pe aceea care priveşte activitatea partidului care ne învinovăţeşte pe noi astăzi că nu lucrăm cum se cade în cestiunea macedoneană. Este că acest partid, care dispusese de atâtea mijloace, de atâta timp şi de cea mai deplină libertate de acţiune, nu avusese nici un plan, nici o sistemă, nici o ţintă bine definită în acţiunea sa. Timp de 4 ani, unica sa preocupare a fost doar de a înmulţi funcţionarii, fără a se preocupa cât de puţin de ce lucrau ei acolo, şi împingând până acolo indiferenţa, încât să nu-şi dea cea mai mică osteneală, pentru a organiza cel puţin un control, o administraţie cât de rudimentară. (Aplauze).

Căci, ce să zicem de o administrație care, după patru ani trecuți, nu băgase încă de seamă că nu există catedră de limba română în liceu? Trebuie să credem că în Ministerul Instrucțiunii nici nu se știa ce se petrece în Macedonia, și că ministerul nu era altceva decât un birou de expediție pentru mandatele de plată, or de procurare de slujbe mai mult sau mai puțin bine plătite, ori o agenție de laude pentru cei care cheltuiau banii cu sutele de mii, fără să se știe pe ce se cheltuiesc. (Aplauze).

Exemple de acestea aș putea aduce, pot zice, la infinit.

Vă spuneam adineaori că n-aș putea stabili cu documente, care era numărul școlarilor din Macedonia la 1891. Aceasta este perfect exact, pentru că afacerile Macedoniei n-au posedat o arhivă regulată în minister, și de aceea niciodată nu s-a știut nici măcar personalul ce era în serviciu, nici ce titluri are, nici unde se află; nimic, nimic! Și dacă astăzi eu am atâtea greutăți ca să țin în mână firul afacerilor și să pun puțină regulă în încurcăturile care pe fiecare zi se ivesc acolo, în mare parte cauzele acestei stări de lucruri trebuie reportate tocmai în timpurile acelea, când școlile erau în formație, când trebuia să se înjghebeze un cadru de organizare și să se formeze elementele cu care trebuia să se lucreze în urmă. Nimic din toate acestea nu s-a făcut.

Lucrurile au mers cum le-a dus apa și, dacă la 1895 am fi întrebat pe dl Take Ionescu care era rezultatul ostenelilor sale și al sacrificiilor țării, singurul lucru ce ar fi putut să ne răspundă ar fi fost: am de patru ori mai mulți slujbași decât acum patru ani. (Aplauze).

După dl Ionescu a venit ministru al Instrucțiunii dl Poni, care știți că un an de zile a avut să se apere contra atacurilor adversarilor pe o cestiune diferită de cestiunea macedoneană; dar care a fost exploatată în același fel cum se exploatează și azi cestiunea macedoneană[1].

Pe urmă am venit eu. Mi-a trebuit mai mult de un an ca să mă descurc puțin în afacerile din Macedonia și să știu ce e acolo și ce se poate face. Mi-am făcut atunci convingerea că acolo era un haos, și că trebuia a se reface totul de la început, menținând creditul de care dispuneam și căutând să utilizez cât voi putea mai bine puținele elemente de care dispuneam în Macedonia.

La 1898, în septembrie, eu am închegat aceste năzuințe ale mele într-o deciziune pe care cei mai mulți macedoneni pe atunci o considerau ca fiind pentru prima oară un punct de plecare al unei organizațiuni serioase, organizațiune pe care ei recunoșteau că nu o aveau deloc[2].

---

1. E vorba de chestiunea Mitropolitului Ghenadie.

2. Deciziunea aceasta este din 21 septembrie 1898 și s-a publicat în parte în anexele Raportului către Rege despre școalele din Macedonia din 1901, p. 4. Prin ea se aprobă bugetul prezentat de inspectorul Apostol Mărgărit la 25 iulie 1898 și se fac oarecari modificări. Ele privesc creațiuni de catedre (cum sunt acelea de care vorbește în această parte a discursului), despărțiri de catedre, fixări de lefuri etc.

În această privință posed documente foarte caracteristice. Unele dintre dânsele provin de la actualii redactori ai gazetei „Macedonia“ și ai corespondenților din „Conservatorul“ și din „La Roumanie“; dar pe d-voastră nu vă interesează aceste relații personale ale mele cu actualii mei adversari și de aceea nu cred necesar să vă comunic extracte din corespondența mea de pe acele vremuri.

Este destul să spun că unul din ei compara ceea ce se găsea în Macedonia înainte de 1898 cu o „șandrama veche“.

Curioasă coincidență de întrebuințare a unui cuvânt rămas celebru de când a fost aplicat unei alte șandramale, care de atunci a avut deja vremea să se prăbușească de două ori! (Aplauze).

Deosebirea este că șandramaua din Macedonia nici autorul scrisorii, nici eu, nu gândim să o azvârlim la pământ. De va vrea Dumnezeu, o vom înlocui cu ceva mai stabil și mai bun, dar de dărâmat nu o vom dărâma. (Aplauze).

Dlor, deciziunea din septembrie 1898 cuprindea câteva puncte asupra cărora să îmi permiteți să atrag atențiunea d-voastră.

Mă ocupam de liceul din Bitolia și cream catedra de limba română, pe care dl Take Ionescu o găsea inutilă; cream și pe cea de matematici din cursul inferior, pentru că eu mi-am închipuit, în concepțiunea mea de conțopist, cum o numește dl Take Ionescu, că nu poate să învețe cineva algebra și trigonometria când nu știe încă aritmetica și geometria elementară.

În câmpul conservator se crede altfel, și de aceea merg așa de pe dos lucrurile pe care pretind să le reguleze d-lor. (Aplauze).

Mă mai ocupam atunci de regularea plății institutorilor din Macedonia. Ei erau plătiți până atunci în modul cel mai neregulat; lefurile variau fără nicio normă de la 30 lei până la 190 lei lunar, și mai mult. Unii, care nu aveau decât patru clase primare erau plătiți cu 120 lei, și alții care aveau liceul, primeau numai 30!

Am luat atunci dispoziținea ca lefurile să fie gradate, potrivit meritului, studiilor, precum și numărului școlarilor și vechimii în serviciu.

Va să zică căutam să introduc un soi de gradațiune analoagă cu cea de la noi, și totdeodată să interesez pe institutor să caute a-și mări numărul școlarilor, pentru că scopul școalelor era să atragem la ele câți mai mulți români, iar să nu avem școli numeroase, dar pustii. Până atunci institutorul, nu numai că nu avea niciun îndemn de a-și îmmulți școlarii, dar, din contră, era interesat să aibă cât mai puțini, sau chiar deloc, ca să nu aibă de lucru. Eu am pus norma ca acel care va avea școlari mai mulți să fie plătit mai mult. (Aplauze).

Am mai luat dispoziținea ca lefurile să varieze după localități, după vechime și după meritul institutorilor.

Va să zică era o înjghebare, un început de organizare, care până atunci lipsea cu desăvârșire.

Tot atunci m-am îngrijit, pe cât îmi permiteau mijloacele, de partea materială a întreținerii școalelor. De exemplu, erau o sumă de școli unde se plăteau

profesorii şi nu se prevedea nimic pentru local, aşa încât nici profesorul nu făcea nimic, căci, neavând local, pretexta că n-are unde face lecţiile. Am adăugat la aceste şcoli cheltuieli de chirie.

Dar, în altă ordine de idei, eu am ridicat atunci o cestiune, care, ca şi acum, mi se pare că era fundamentală în organizaţiunea şcoalelor din Macedonia. Era cestiunea gimnaziilor. Aveam atunci un liceu la Bitolia, un gimnaziu la Ianina, unul la Berat şi o şcoală secundară de fete la Bitolia, cu multă greutate populate numai de interni; dacă s-ar fi desfiinţat internii, toate ar fi rămas goale de a doua zi.

În privinţa gimnaziilor din Ianina şi Berat era ceva şi mai greu. La Ianina, populaţiunea întreagă a gimnaziului nu a trecut peste cincizeci de şcolari, cu interni cu tot. La Berat erau 30–40; acum în urmă rămăseseră numai douăzeci şi trei, toţi interni, având 14 profesori!

Atunci m-am întrebat: care să fie pricina că românii nu vin la şcoalele noastre secundare?

Răspunsul era lesne de găsit. Nu era decât să se pună întrebarea: Ce se vor face acei băieţi, după ce vor ieşi din liceu sau din gimnaziu? Câtă vreme va dura perioada înfiinţării şcoalelor şi înmulţirii institutorilor, absolvenţii liceelor puteau să găsească aici un debuşeu, căpătând treizeci sau patruzeci lei pe lună ca institutori. Dar era o limită, căci nici noi nu puteam să sporim la infinit numărul şcolilor.

De altă parte, spiritul populaţiunii româneşti din Macedonia este îndreptat în altă direcţiune decât către speculaţiile pur intelectuale; toată lumea ştie că ei sunt mai ales buni industriali şi buni comercianţi. Atunci m-am întrebat: nu ar fi mai bine ca gimnaziile din Berat şi Ianina să fie transformate în şcoli comerciale?

Vedeţi, încă din 1898 pusesem această întrebare.

Şi, prin ordinul prin care numisem pe directorul de la liceul din Bitolia, îi ziceam lămurit:

„*Vă punem întrebarea* dacă, pentru trebuinţele locale, nu ar fi mai nimerit a se transforma liceul din Bitolia, ori gimnaziul din Berat, ori cel din Ianina, într-o şcoală comercială, ori a se adăuga o secţie comercială pe lângă vreunul din ele“.

Fără să mai insist asupra altor măsuri de ordine mai secundară, vedeţi dar că, în septembrie 1898, eram preocupat de o reorganizare a şcoalelor din Macedonia pe baze mai temeinice, mulţumindu-mă tot cu vechiul buget.

Aceasta era de ajuns, era poate chiar mai mare decât trebuia, fiindcă din cei 525.000 lei erau 38.500 care mergeau la Braşov, şi mai erau aproape 100.000 lei de cheltuieli extraordinare. Pentru Macedonia propriu-zisă nu rămânea decât vreo 294.000 lei.

Însă o bună parte, pot zice totalitatea măsurilor ce proiectam, nu le puteam lua imediat, din pricină că în minister lipseau statisticile necesare, lipseau tablourile de personal, lipseau toate, şi, până a aduna aceste elemente, a venit campania trădării, isprăvile din strada Enei, şi conservatorii s-au însărcinat să

reguleze ei lucrurile. Cum le-au regulat? Au pus la o parte întreaga mea deciziune din 1898 şi nu au dat urmare nici uneia din dispoziţiunile proiectate de mine.

Şi doar dispoziţiunile acelea nu aveau vreun caracter politic şi nu aveau de scop să facă reclamă Partidului Liberal; ele erau dictate numai de interesul Macedoniei, şi nimic altceva. (Aplauze).

Pentru ce nu le-a pus în aplicare? Pentru singurul motiv că erau concepţie liberală şi că dl Take Ionescu ţinea să nu lase să subziste vreo urmă din nişte măsuri care ar fi pus şi mai mult în evidenţă completa lipsă de miez şi de seriozitate a tot ce făcuse d-sa în Macedonia.

Dl Take Ionescu a suprimat dar tot ce încercasem eu a face, şi a format la 1 septembrie 1899 faimosul său buget pentru şcolile din Macedonia, asupra căruia mă voi opri mai mult, fiindcă tot ce s-a întâmplat de atunci încoace, şi neajunsurile de azi, şi dezordinele din Macedonia, şi campania dusă de la aprilie încoace, de acolo provin. (Aplauze).[1]

Dlor, dl Take Ionescu a luat direcţia Ministerului Instrucţiunii Publice în ziua de 12 aprilie 1899.

Din bugetul Macedoniei nu era cheltuită nici o centimă, iar bugetul era alcătuit pentru perioada până la 1 septembrie 1899.

La 1 septembrie ne pomenim deodată cu o explozie de articole ditirambice prin ziarele conservatoare: „de astăzi, 1 septembrie 1899, începe pentru Macedonia o *eră nouă“*.

Am aşteptat cu curiozitate să văd ce are să fie acea *eră nouă.* Am văzut mai pe urmă în ce consta ea: a fost doar o creştere de cheltuieli absolut fantastică, căreia dacă aş căuta în viaţa noastră publică un termen de comparaţie, n-aş putea găsi altul decât faimosul buget al dlui Take Ionescu, cel cu 7 milioane excedent. (Aplauze).[2]

Vă spuneam că bugetul ministerului conţinea pentru şcolile şi bisericile române din străinătate 525.000 lei, şi în această sumă erau cuprinse şi cei 38.500 lei cuveniţi şcoalelor din Braşov,[3] aşa că rămânea pentru Macedonia 486.500 lei.

Atât era în drept să cheltuiască sau să angajeze dl Take Ionescu. Ei bine, d-sa a făcut un buget pe care nici măcar nu l-a încheiat. Era o simplă înşirare de numiri şi de cifre, pe care nici măcar de curiozitate nu a crezut de cuviinţă să le adune, ca să vadă la cât se ridică. Ca buget al unei ere noi îşi merita în adevăr numele, căci până atunci nu cred ca vreodată risipa banului public să se fi făcut cu o mai mare sfidare a datoriei şi răspunderii unui ministru. (Aplauze).

---

1. Take Ionescu a fost ministru de Culte şi Instrucţie în anii 1892–1895 şi apoi în 1899–1900.

2. Aluzie la bugetul prezentat de Take Ionescu pentru exerciţiul 1900– 1901, pe care ministrul de Finanţe îl anunţa cu un excedent de 7 milioane, şi a dat un deficit de 20 de milioane.

3. Vezi chestia acestei sume a a şcoalelor din Braşov în vol. II, p. 89.

Ei bine, dlor, eu am avut curiozitatea pe care n-o avusese dl Take Ionescu, și am însumat bugetul d-sale. Am găsit că se ridică la 761.646 lei pe an, în loc de 486.500 cât avea dreptul să cheltuiască! Un adaus de 275.146 lei la un singur articol din bugetul ministerului!

Mă întreb acum, și desigur că vă întrebați și d-voastră, este oare permis unui ministru să nesocotească în așa fel votul Camerei? Când reprezentația țării acordă 486.500 lei, este permis ministrului să cheltuiască 761.646 lei cu de la sine putere, fără să ceară un nou vot, fără măcar să prevină pe colegii săi din minister?

E adevărat că Parlamentul trecut nu știa să refuze nimic dlui Take Ionescu, și este mai mult decât probabil că nu el i-ar fi cerut socoteală pentru această nepomenită risipă; dar la fixarea bugetului concurează mai mulți factori esențiali în stat, și dlui Take Ionescu nu-i era permis a se pune mai presus de toți acei factori. (Aplauze).

Dar mai este întrebarea: chiar presupunând că era o trebuință de a se crește cheltuielile în Macedonia, de a se face oarecari creațiuni noi, era oare o trebuință așa de urgentă, așa de strigătoare la cer, încât să nu se poată aștepta un moment mai puțin critic decât anul 1899?

Vă aduceți aminte ce era în vara lui 1899. Aceea era vara anului teribil, anul când țăranii mureau de foame, când vitele lor piereau cu miile pe câmp, când veneau și întindeau mâna pentru o bucățică de mămăligă.

Tocmai momentul acesta îl alege însă dl Take Ionescu ca să urce bugetul Macedoniei cu 275.000 lei, aruncând literalmente banii pe fereastră, după cum vă voi dovedi îndată. Putea să fie o aberație mai mare? (Aplauze).

Dar chiar dacă nu am cunoaște modul cum înțelege dl Take Ionescu dreptul său de a uza de bugetul statului în folosul partidului său, numai ceea ce a făcut d-sa cu bugetul Macedoniei din 1899 ar fi de ajuns ca să dovedească că nicio înțelegere nu poate fi între d-sa și noi în privința modului de a concepe cestia macedoneană.

Ca și într-o altă împrejurare analoagă, dl Take Ionescu crede că cestia națională este exclusiv o cestie de bani, de lefuri, de slujbe. Noi nu credem așa, și de aceea, pe tema aceasta, n-o să putem niciodată să ne înțelegem cu conservatorii, niciodată. Noi credem că se poate face treabă în Macedonia și cu bugetul din 1898 și cu cel de astăzi, precum s-a putut face și altădată cu 14.000, și chiar cu 10.000 lei. Trebuie numai să se întrebuințeze bine banii. (Aplauze).

Vom vedea dacă dl Take Ionescu a știut să întrebuințeze cum se cuvine bugetul de 762.000 lei, ce și-a atribuit, și pentru aceasta să-mi permiteți să analizez, cu oarecari detalii, acest fenomenal buget.

Creșterile dlui Take Ionescu sunt de mai multe feluri.

Mai întâi a crescut lefurile la unii din învățătorii în ființă. Știți că, în același an, se agita în țară chestia reducerii lefurilor funcționarilor noștri, și anul acesta am și fost puși în dura necesitate de a realiza aceste reduceri.

Ei bine, pe când noi în țară umblam să reducem cheltuielile și plata funcționarilor, pe care îi aveam sub ochii noștri și vedeam ce lucrau, dl Take Ionescu a crezut de cuviință să crească lefurile funcționarilor din Macedonia.

Să zicem că erau rău plătiți; dar, bine sau rău, puteau să trăiască cu leafa lor, cum trăiseră până atunci, fără ca să fi fost vorba despre o mărire a lefurilor. Ce trebuință era ca tocmai în 1899, când țăranii noștri mureau de foame, să se crească lefurile în Macedonia?

Dar dacă cel puțin s-ar vedea o normă oarecare în această creștere, tot era ceva. Însă, când funcționarul care avea 30 lei a fost lăsat tot cu 30, iar cel cu 100 a fost crescut la 250, este permis să ne întrebăm: ce a urmărit dl Take Ionescu?

O voce: A voit să-și facă agenți.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Aveți perfectă dreptate, și voi dovedi-o mai târziu. (Aplauze).

O altă creștere făcută de dl Take Ionescu a fost aceea a numărului institutorilor din școalele deja existente. Așa la o școală unde erau deja doi învățători, s-au făcut trei; acolo unde era unul, s-au făcut doi, și așa mai departe.

Asupra acestui punct să-mi dați voie să mă opresc un moment.

Înmulțirea numărului institutorilor de la școală se înțelege dacă numărul școlarilor este prea mare. Dar ce veți zice de ministrul căruia i-ar trece prin minte să înmulțească profesorii unei școale aproape pustii? Ei bine, pot cita școli unde institutorul nu avea decât 12 școlari, și căruia, cu toate acestea, dl Take Ionescu i-a mai dat un ajutor. (Ilaritate, Aplauze).

Alta. Mețovo este un orășel pe granița grecească, curat românesc e adevărat, dar unde școala românească nu avea nici un singur școlar, deși avea un institutor. Ce a făcut dl Take Ionescu? A mai adăugat un institutor și o institutoare. (Ilaritate, Aplauze).

Rezultatul știți care a fost? Niciun școlar nu era în 1899; niciunul nu a fost în 1900; niciunul nu este nici astăzi; dar cei trei institutori ai dlui Take Ionescu au fost plătiți până la 1 iulie trecut, când am suprimat eu doi dintr-înșii. (Aplauze).

Îmi pare bine că d-voastră găsiți că am făcut bine. Nu știu, însă, care e părerea specială a dlui M. Vlădescu asupra acestui punct.

Dl M. Vlădescu: Aveți puțină răbdare.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Așadar, în unele părți s-au mărit lefile; în altele s-a mărit numărul institutorilor.

Știți care a fost rezultatul? Rezultatul a fost că s-au împuținat școlarii. Și constat aceasta din datele statistice venite anul trecut, și care nu se va putea zice că au fost fabricate din ordinul meu, numai pentru plăcerea de a supăra pe dl Take Ionescu. Citez astfel școlile din Livezi, Gopeș, Ohrida, Perlepe, Veles, Abela, unde numărul școlarilor a scăzut, pe când al institutorilor a crescut!

Iată la ce rezultat au dus sporirile de cheltuieli ale dlui Ionescu.

Aș trage chiar de acum învățământul ce reiese din acest fapt, dar prefer să-mi rezerv concluziunea pentru la sfârșit. Acum mă mulțumesc numai să constat lucrul.

Mai departe, ceea ce a absorbit o bună parte din creşterea bugetului dlui Take Ionescu a fost creaţiunea de şcoli noi. Şi îmi aduc aminte că, acum doi ani, aceasta era marele fapt care se glorifica ca inaugurarea erei celei nouă în Macedonia.

Să cercetăm. S-au înfiinţat 24 de şcoli primare, noi şi 2 şcoli de comerţ, una la Veria, şi alta la Cruşova.

O voce: Şi la Salonic.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Da, şi la Salonic o a treia.

Dlor, mă opresc un moment asupra înfiinţării de şcoli primare.

În Turcia şcolile nu se pot deschide decât după ce capătă autorizaţia guvernatorului provinciei, uneori pe a ministerului de la Constantinopol. Prin urmare orice încercare de a se înfiinţa o şcoală fără probabilitatea de a se obţine autorizaţia legală, este o curată iluzie. Pe lângă aceasta mai trebuie considerat că sunt unele împrejurări locale care fac că, în cutare provincie, autorizaţia se capătă mai lesne decât în cutare alta. Astfel, în circumscripţia Bitoliei, noi avem aproape numărul complet de care avem trebuinţă, şi, din contră, în Albania şi Epir, este o mare lipsă de şcoli, din pricină că acolo se dă autorizaţia foarte greu; este aproape imposibil să se dobândească.

Dl Take Ionescu a înfiinţat 24 de şcoli primare, aproape toate în Epir şi în Albania. Nu voi face vină dlui Take Ionescu că nu le-a putut deschide. Ar putea să zică că speranţa de a le deschide îi era permisă.

Dar ceea ce nu era permis era ca institutorilor noi numiţi la aceste şcoli, rămase fictive până astăzi, să le plătească cu anticipaţie leafa pe patru luni, şi mai mult, cheltuieli de drum, cheltuieli pentru obţinerea autorizaţiei, şi toate acestea fără cea mai mică garanţie din partea lor. Unii din ei au primit câte 1.000 şi 1.200 lei, de care nu au dat nicio socoteală, iar şcoalele lor nu au fost deschise niciodată. Pentru unii am dovezi sigure că nici nu au încercat vreodată să obţină autorizaţia. Banii ce li s-au dat au fost o simplă gratificaţie din partea dlui Take Ionescu, plătită din punga ţării, pentru ca d-sa să aibă pe cine să-l glorifice ca creatorul erei noi în Macedonia. Frumoasă eră nouă! Eră de jaf şi de corupţie! (Aplauze).

Repet, niciuna din cele 24 de şcoli *înfiinţate pe hârtie* de dl Ionescu nu s-a deschis; pentru niciuna nu s-a obţinut autorizaţia. Bineînţeles, nici o centimă din ceea ce plătise ministerul pentru aceste autorizaţiuni nu a mai venit înapoi. (Aplauze).

Să mergem mai departe. S-au înfiinţat trei şcoli noi de comerţ. Vă amintesc că şi eu, în 1898, voisem să înfiinţez şcoli de comerţ, însă prin transformarea gimnaziilor din Ianina şi Berat. Dl Ionescu a preferat să păstreze acele şcoli secundare şi să înfiinţeze deosebit trei şcoli de comerţ.

La Salonic a fost vorba un moment a se înfiinţa o şcoală de comerţ superioară, deşi în Macedonia nu exista nicio şcoală de comerţ inferioară. Mai pe urmă s-a revenit şi s-a înfiinţat o şcoală inferioară. Dar, natural, în primul an şcoala începea cu o singură clasă; cu toate acestea s-a dat întregul corp profesoral, ca şi

cum ar fi fost completă cu trei clase. Cu modul acesta, fiecare profesor nu avea, în mijlociu, decât câte trei ore de curs pe săptămână, pentru care era plătit cu câte 300 şi 350 lei pe lună!

La noi un profesor secundar, când are leafa de 360 lei, e dator să dea 12 ore pe săptămână. Dl Ionescu plătea dar pe profesorii de la Salonic de trei şi patru ori mai scump decât plătim noi pe cei de la liceele din Bucureşti. (Aplauze).

Pentru aceeaşi şcoală, dl Take Ionescu a adoptat regimul internatului, adică a făcut pe toţi şcolarii ei interni bursieri. Sistemul care domina la gimnaziile şi liceele din Ianina, Berat şi Bitolia, care costa scump şi care era una din principalele cauze pentru care aceste şcoli rămăseseră înstrăinate de românii macedoneni, dl Ionescu a crezut că se cuvine să-l introducă şi la Salonic. Cum să facă altfel? Sistemul acesta avea în ochii dlui Ionescu meritul de a costa scump, şi pentru d-sa aceasta este cea mai bună recomandaţie. (Aplauze).

La şcolile din Veria şi Cruşova s-au numit câte 3, 4 şi 5 profesori; dar niciunul din ei nu călcase vreodată prin vreo şcoală de comerţ. Unii dintr-înşii erau tineri licenţiaţi în litere sau în ştiinţe, alţii aveau abia liceul terminat. Dar nu era unul din ei care să aibă cea mai mică cunoştinţă de ştiinţele comerciale. Ce au fost în fapt aceste şcoli de comerţ, vă puteţi închipui! Nici macedonenii înşişi nu le-au luat în serios, de vreme ce la doi ani după înfiinţarea lor, nu aveau decât 4 şcolari fiecare; mai mulţi profesori decât şcolari. (Aplauze).

Acum de curând mi-a ajuns la ureche o vorbă, care a căpătat oarecare consistenţă prin un act oficial. Mi s-a spus că dl Take Ionescu făgăduise cruşovenilor să le dea o sumă de 8.000 lei, ca să-i ajute la facerea unei biserici; dar mai în urmă şi-a schimbat gândul, şi, în locul ajutorului pe care era să-l dea pentru facerea bisericii, a înfiinţat şcoala de comerţ. Dar cruşovenii, pe baza făgăduielii ce avuseră, începuseră lucrarea şi contractaseră angajamente. Rezultatul a fost că deunăzi m-am pomenit cu o hârtie de la ei, prin care îmi cer mie să plătesc făgăduiala dată de dl Take Ionescu.

Dar aceasta nu este singura dată când plătim noi fantaziile d-sale. (Aplauze).

Urmez mai departe.

S-a înfiinţat o şcoală primară de fete în Salonic.

Dar în Salonic nu exista nici o şcoală primară de băieţi români. De vreme ce se înfiinţa acolo o şcoală comercială de băieţi, era logic să se creeze o şcoală primară de băieţi, care să servească de pepinieră, în care să se formeze viitorii elevi ai şcoalei comerciale. În loc însă să se facă aşa, se face o şcoală de fete, unde s-au pus două institutoare cu câte 250 lei pe lună. Institutoarele noastre din ţară sunt plătite cu câte 225 lei, iar după legea dlui Istrati de anul trecut erau plătite abia cu 160 lei.

Care să fi fost cauza acestei creaţiuni, evident inutile şi costisitoare? Cauza a fost că doi din profesorii de la şcoala comercială au găsit că sunt plătiţi prea puţin cu 360 lei pe lună pentru cele 3 ore de curs pe săptămână pe care le dau

şcolii, şi, ca să li se dea un adaos, s-a înfiinţat o şcoală de fete, la care s-au numit soţiile lor institutoare. Cu modul acesta li se făcea peste 600 lei pe lună, ce aveau să se plătească tot din punga nenorociţilor noştri săteni, care în timpul acesta se hrăneau cu rădăcini. (Aplauze).

Mai departe: s-a înfiinţat o librărie la Bitolia. S-a numit un librar cu leafa de 300 lei pe lună… (ilaritate, Aplauze). I s-a dat un ajutor cu 60 lei pe lună, i s-a plătit chiria, servitori, încălzit, şi s-a mai dat 18.000 lei capital de rulment, sub forma de cărţi ce i s-a trimis de aici. Librăria aceasta avea de scop a procura cărţi copiilor români din şcolile din Macedonia. Şi noi le procurăm cărţi acestor copii, fără să avem nevoie de a plăti un librar cu 300 lei pe lună. Nu târziu s-a dovedit că librăria era deschisă în un colţ de prăvălie, că se plătea abia a treia parte din chiria trecută în buget, că contabilul şi servitorul nu existau, sau nu erau plătiţi deloc; dar asta nu a împiedicat pe librar să încaseze regulat ceea ce i se alocase prin generozitatea dlui Take Ionescu. (Aplauze).

Mai departe. În şcolile secundare, care existau înainte de 1 septembrie 1899, s-au făcut adaose. Anume la liceul din Bitolia s-a adăugat un profesor de muzică instrumentală, de vioară, şi la gimnaziul din Ianina s-a adăugat un profesor de dans. (Aplauze, ilaritate).

Amintesc mereu că, în momentul când dl Take Ionescu voia să facă să cânte şi să danseze pe băieţii de la Bitolia şi de la Ianina, ţăranii de la noi mureau de foame. (Aplauze).

Mai departe. La cheltuielile de material ale aceloraşi şcoli, am să citez câteva cifre. La liceul din Bitolia s-a prevăzut: 6.000 lei pentru uniforme, 1.000 lei ca să se cumpere un piano; 400 lei ca să se cumpere 10 viori; 1.500 lei ca să se cumpere biciclete. (Ilaritate, Aplauze).

Dl Emil Culoglu: Este adevărat aceasta, dle ministru? Nouă nu ne vine să credem. Dacă este exact, atunci e un curat scandal.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Absolut exact.

La şcoala de fete din Bitolia: 1.000 lei pentru piano; 2.000 lei pentru zestrea şcoalei!

Uniforme la Ianina, uniforme la Berat, uniforme la Salonic, în total vreo 25.000 lei cheltuiţi pentru biciclete, uniforme, piano etc.

Vedeţi că avea dreptate dl Ionescu când zicea că inaugurează o eră nouă; o eră cu dans şi cu biciclete nu mai fusese de când lumea în Macedonia. (Aplauze).

Iată, dlor, câteva din principalele cifre care reprezintă creşterile bugetului d-ui Take Ionescu; dar vă rog să credeţi că nu sunt singurele; ar fi prea lung să le dezvolt pe toate.

Ceea ce este însă ciudat este că, în momentul când se punea 1.500 lei pentru biciclete, numărul şcoalelor care primeau indemnizaţiuni de chirie scădea de la 65 la 47.

Va să zică, dl Take Ionescu, pe de o parte înfiinţa 24 de şcoli noi, introducea profesori de dans şi celelalte, şi pe de altă parte suprima mijloacele de trai ale

şcolilor existente. Înaintea d-sale erau 65 şcoli care primeau indemnizaţiuni de chirie, iar d-sa a făcut ca acest număr să scadă la 47. Ce dovadă mai bună ne trebuie cum că înfiinţările de şcoli ale dlui Ionescu nu aveau alt scop decât de a înfiinţa posturi pentru noi slujbaşi, dar că d-sa nu avea nici cea mai mică grijă dacă aceste şcoli vor putea sau nu funcţiona? (Aplauze).

Iată, dlor, în linii mari, care a fost economia bugetului dlui Take Ionescu. Rezultatul care a fost? A fost o grămădire de apetituri spre acest buget fantastic, cum nu se mai văzuse niciodată; şi de unde eu lăsasem în Macedonia 69 de şcoli primare eu 142 institutori, dl Take Ionescu a ridicat numărul acesta la 93 şcoli cu 200 institutori. Dar, adăugând şi personalul cel nou de la licee, de la şcoala secundară de fete şi de la şcolile de comerţ, ajungem la o adăugare de 100 de posturi noi, pe lângă cele 227 care existau mai înainte; adică, în urma bugetului dlui Take Ionescu, numărul funcţionarilor din Macedonia a crescut cu 42%!

Chiar dacă această creştere ar fi fost justificată prin oarecari rezultate care se puteau realiza, fie imediat, fie mai târziu, nu trebuia să se facă atunci, ci să se aştepte timpuri mai bune. Nu era permis a se mări cu 42% numărul funcţionarilor din Macedonia, în anul teribil, când toţi oamenii cuminţi nu mai ştiau cum şi de unde să pornească reduceri în cheltuieli. Aceasta este lucru absolut de neiertat. (Aplauze).

De altminteri, dlor, cum credeţi că s-au făcut aceste adaose de personal? Întotdeauna am dus lipsă de personal care să fie bine pregătit pentru chemarea de institutor în Macedonia. Sunt unii care aveau abia două clase de gimnaziu, alţii şi mai puţin, şi eram nevoiţi a-i numi institutori, ca să ocupăm locurile goale.

Crescuse oare în 1899 numărul personalului capabil, aşa încât să se poată justifica o asemenea creştere bugetară? Desigur că nu. Prin urmare, când s-a făcut o îmulţire de o sută de posturi noi, vă închipuiţi cine au fost numiţi în aceste posturi. Un singur exemplu, dlor: un cafegiu din Bucureşti a fost numit institutor cu însărcinarea de a crea o nouă şcoală în Macedonia. (Aplauze).

Mi se spune că, în septembrie 1899, era un soi de „sergent recrutor“ – ca să întrebuinţez un cuvânt al dlui Take Ionescu – care umbla din cafenea în cafenea prin Bucureşti, ca să adune recruţi pentru noile posturi ale dlui Take Ionescu. Nou şi ingenios sistem de a se înmulţi rândurile partidului de la putere! (Aplauze).

Dlor, nu pot să găsesc cuvinte destul de energice pentru a reproba acest mod de a se înţelege chestia macedoneană, acest sistem de corupţie pus în mişcare, sub pretext de a se realiza o idee nobilă. Ideile nobile nu pot fi contaminate prin întrebuinţarea de mijloace necurate, decât cu pericolul de a fi compromise cu desăvârşire. În Macedonia noi urmărim un ideal nobil, un ţel curat, care trebuie să fie lipsit de orice preocupare meschină de folos personal sau de partid. (Aplauze).

Dacă vrem să ajungem la rezultate care să fie în raport cu aspiraţiile noastre, deoarece noi nu putem nici să cheltuim mult acolo, nici să facem să se

conceapă pentru viitor speranțe prea mari, care să fie în disproporție cu mijloacele noastre, trebuie să facem tot timpul apel la sentimentul patriotic al macedonenilor, la inima lor, iar nu să deșteptăm poftele lor. (Aplauze).

Dar când un ministru vine și pune deodată această cestiune de cea mai înaltă ordine morală pe tărâmul josnic al interesului personal, vă puteți închipui efectul dezastruos pe care îl produce. Afacerea macedoneană a fost prefăcută de dl Take Ionescu într-o afacere de buget și de căpătuială. D-sa este răspunzător că acești oameni, care până la d-sa își căutau de treabă, acum nu se mai gândesc decât cum să capete slujbe, cum să-și mărească leafa și cum să lucreze cât mai puțin. (Aplauze).

De unde noi, înainte de 1899, puteam să ne îndreptăm gândul spre o organizațiune temeinică și rațională a cestiunii Macedoniei, acum toate preocupările acestea trebuie să le punem la o parte, și să ne pierdem vremea și puterile luptând contra poftelor deșteptate și aţâțate de dl Take Ionescu. Adevărata răspundere a dlui Take Ionescu în această chestiune va fi, nu că a aruncat în vânt 300.000 lei, într-un an de sărăcie. Aceasta este o boală cu leac. Vor munci contribuabilii și vor pune la loc ceea ce d-sa a risipit pentru trebuințele popularității sale. Dar ceea ce nu i se va ierta, va fi că a dezonorat chestia macedoneană, scoborând-o și pe dânsa la nivelul josnic al unei speculații imorale, în loc de a lăsa să rămână chestia nobilă și înaltă, pe care o creaseră marii bărbați de altădată. Ceea ce nu i se va ierta va fi că, după ce a făcut din chestia macedoneană o unealtă în serviciul intereselor politice personale ale sale, după ce a transformat pe luptătorii unei cauze mari în agenți ai clubului conservator acum caută să împiedice încercarea de vindecare, și umblă să întrețină anarhia, pe care singur a creat-o. (Aplauze).

De altminterea, dacă nu am fi deprinși cu modul de a vedea și de a lucra al partidului advers, și mai ales al unicului său reprezentant autorizat în cestiunea macedoneană, vă spun drept că de multe ori ar fi să ne crucim de ceea ce auzim și vedem.

La o întrunire, de prin septembrie, mi se pare, ținută la clubul conservator dl Take Ionescu m-a tratat de om cu puțină înțelegere în cestiuni de naționalism, pentru că nu le concep așa cum le înțelege d-sa. Dl Take Ionescu a spus atunci că a dat bani pe biciclete și a făcut lux, ca să vină la d-sa elevii români (Ilaritate), de aceeași origine. (Ilaritate). Dar oare cum își închipuise d-sa pe macedoneni? Crede că doar bicicletele lipseau ca să vină la școlile dlui Take Ionescu? (Ilaritate). Ori cartea nu le intră în cap decât când sunt călări pe biciclete? (Ilaritate).

Mai târziu, la Craiova, a revenit asupra aceleiași idei, și a zis că, cine nu înțelege bicicletele, nu înțelege idealul național. (Ilaritate).

Dacă e așa, eu mărturisesc cu umilință că nu înțeleg idealul național al dlui Ionescu, pentru că nu îmi închipui steagul cestiunii naționale cu o bicicletă zugrăvită pe el. (Ilaritate).

Dl Ionescu a mai spus că avea de gând să înfiinţeze o universitate la Constantinopol. (Ilaritate).

Va spun drept că oricât ar fi de deprins cu îndrăznelile retorice ale dlui Ionescu, când am auzit de universitatea d-sale de la Constantinopol, am rămas pe gânduri. Dar pe urmă nu m-am mai mirat. Dacă ar fi ca universitatea d-sale să fie croită tot pe tipul şcolilor sale de comerţ, în care nu se ştia ce e comerţul, şi al şcoalei sale de la Meţovo, unde 3 institutori munceau ca să înveţe carte pe… niciun şcolar, dacă profesorii ei se vor recruta dintre cafegiii din Bucureşti, şi dacă studenţii nu vor veni la cursuri decât călări pe idealul naţional cel cu 2 roate al dlui Ionescu, admit prea bine că înfiinţarea universităţii de la Constantinopol era lucru uşor. (Aplauze, ilaritate).

Dar noi liberalii, în priceperea noastră cea îngustă, ne permitem să găsim că concepţia unei asemenea universităţi trebuie să meargă tot acolo unde a mers şi bugetul cel cu 7 milioane excedent, adică în domeniul fanteziei. (Aplauze).

Noi voim în Macedonia lucruri serioase. Noi nu voim să aruncăm praf în ochii lumii. Cu un cuvânt, ca să mă folosesc de o proprie expresie a dlui Take Ionescu, noi nu voim să fim în Macedonia nici farsori, nici mincinoşi. (Aplauze).

Dlor, aş putea să insist cât de mult asupra lucrurilor care caracterizează starea actuală a cestiei macedonene, pentru că, vă asigur, când intră cineva în cercetarea lor, îl interesează aşa de mult, încât nu-i mai vine să le părăsească. La fiecare foaie întoarsă într-un dosar descoperi un giuvaer.

Astfel am găsit o cerere a unui profesor care spune că, deoarece leafa nu-i ajunge, să-i dea ministerul 6.000 lei, ca să deschidă o prăvălie. (Ilaritate).

Am mai aflat că părinţii copiilor care veneau de la ţară trăgeau cu carul cu boi în curtea gimnaziului din Ianina, şi dormeau în dormitorul elevilor ca la un han. (Ilaritate).

Mai scrie că se dau cheltuieli de călătorie pentru venirea la Bucureşti şi întoarcerea în Macedonia a acelora care aveau vreo trebuinţă la minister, cum de exemplu când un profesor venea să stăruiască ca să-i se mărească leafa. (Ilaritate).

Şi s-a cheltuit 19.000 lei în 1899, numai pe acest condei.

Am mai descoperit modul ingenios în care se ţineau relaţiile băneşti cu Macedonia.

Când se întorcea vreun macedonean în ţara lui, îl ruga ministrul: „domnule cutare, tot te duci acolo, ia banii aceştia şi dă-i cutăruia“. (Ilaritate).

Aşa că, de multe ori, se întâmpla că banii îşi perdeau urma, şi astăzi eu sunt silit să alerg după aceste sume; dar vorba românului: „prinde orbul, scoate-i ochii“. (Ilaritate).

Ceea ce a trecut însă peste orice margine a fost atunci când s-a descoperit, în timpul ministerului dlui Istrati, un mare număr de neregularităţi în manipularea fondurilor macedonene, comise de un funcţionar inferior din minister. Funcţionarul n-a fost nici destituit, nici dat în judecată; i s-a cerut doar demisiunea. Dar pe

raportul în care se denunța aceste nereguli se găsește rezoluțiunea aceasta: „*Se vor lua măsuri pentru ca pe viitor asemenea lucruri să nu se mai întâmple*“. (Ilaritate, aplauze.)

Și cu toate acestea, era vorba de 160.000 lei!

Dlor, nu vom mai urma cu aceste exemple. Nu vreau să abuzez de răbdarea d-voastră, deși, cum spuneam de la început, cred că trebuie ca Parlamentul și țara să cunoască odată pe deplin cele ce se petrec în Macedonia.

A părăsit, în fine, dl Ionescu Ministerul Instrucțiunii Publice și a venit dl dr. Istrati[1]. D-sa, chiar de la început, s-a lovit de o dificultate, la care dl Take Ionescu, cu toate că avea stofa de Ministru de Finanțe, pe care a arătat-o în urmă, nici nu s-a gândit: anume, că având un buget de 762.000 lei și o alocațiune de 525.000, nu era să se ajungă banii. Lucrul acesta, care a scăpat perspicacității dlui Ionescu, dl dr. Istrati l-a văzut. Și atunci a fost silit ca să revină asupra bugetului dlui Take Ionescu. Și, deși ministerul dlui Istrati nu era decât continuarea ministerului predecesorului său, deși continuau a face parte amândoi din același guvern, ne-a fost dat să vedem cum bugetul erei noi a dlui Take Ionescu a fost aruncat la o parte de dl Istrati, ca un lucru netrebnic, împreună cu idealul național întrupat în biciclete, și aceasta abia după șapte luni de aplicare. (Aplauze, ilaritate.)

În ce consta bugetul dlui Istrati? D-sa, ca să reintre în cifra bugetară, a redus toate lefurile pe care dl Ionescu le crescuse; dar nu le-a redus la starea în care erau cu 6 luni în urmă, ci a făcut o reducere fără niciun plan, micșorând lefurile unora cu 20%, pe ale altora cu 50% sau și mai mult.

A încercat să suprime librăria din Bitolia, însă peste două luni a fost silit să o reînființeze. Ceea ce l-a silit la aceasta au fost reclamațiile cunoscutului librar, care pretindea că suprimarea aceasta i-ar cauza prea multe pierderi. Cred și eu! Așa librărie cu leafă, cu capital pus de stat, unde era să mai găsească el? (Aplauze, ilaritate.)

Bugetul dlui Istrati a fost încheiat cu cifra de 487.529 lei, în loc de 761.646 lei, cât era al dlui Ionescu. Dl Istrati a revenit dar aproape exact la cifra lăsată de mine, care era de 483.951 lei. (Aplauze).

Se vede dar cât de colo care a fost scopul dlui Istrati. D-sa a voit să reintre în cifra bugetară care era înainte de dl Take Ionescu, însă a voit în același timp să conserve și creațiunile dlui Take Ionescu; și fiindcă amândouă nu se puteau deodată, a redus lefurile personalului. Au fost atunci nemulțumiri mari, pe care dl Dragu nu avea de unde să le știe. Nemulțumirile au fost foarte mari, dar ele nu au ieșit la suprafață, căci gazetele liberale nu s-au făcut ecoul lor și nu au căutat să atâțe răzvrătiri, precum fac azi gazetele conservatoare. Eu însumi am fost ținut în curent, chiar de macedoneni, cu tot ce se făcea, și vă rog să credeți că doar atâta pricepere am și eu ca să fi înțeles folosul ce aș fi putut trage din

1. Dr. Istrati, ministru de Culte și Instrucție de la ianuarie până la iulie 1900.

nemulțumirile acelea, pentru a crea încurcături și greutăți adversarilor mei. Dar eu înțeleg altfel decât alții datoria mea de om de guvern, și martori sunt toți macedonenii care au venit să mă vadă pe atunci, că la toți am dat sfaturi de moderațiune și răbdare, având în vedere situația cea grea a țării. (Aplauze).

Dl Istrati a rămas la guvern până în iulie. A venit apoi dl Arion care, în fața nemulțumirilor pe care le ridicase bugetul dlui Istrati, a fost silit să-l revadă și să-l prefacă.

În ce constau aceste prefaceri? Mai întâi în desființarea a 19 școli. Dintre acestea, patru erau înființate înainte de anul 1899, 14 erau înființate de dl Take Ionescu și una de dl dr. Istrati.

Pe ce motiv le-a desființat dl Arion? Pentru că, neavând autorizație, nu s-au putut deschide și nu au avut niciun școlar. (Aplauze).

Ei bine, de ce atunci nu s-au făcut imputări dlui Arion că a desființat 19 școli? Zis-a cineva ceva? Dar cine ar fi îndrăznit să zică ceva?

Dl Arion nu a făcut decât să suprime o cheltuială care se făcea în vânt. În realitate nicio școală nu s-a desființat, ci numai 19 ficțiuni de școli. (Aplauze).

Nu mă opresc asupra celorlalte modificări mai puțin importante aduse de dl Arion în bugetul dlui Istrati.

Dar acest buget al dlui Arion, pus în aplicare la 1 septembrie 1900, nu putea fi cel definitiv. Nevoia economiilor a silit pe dl Arion ca, în proiectul de buget al ministerului pentru anul 1901–1902, să reducă de la 530.000 la 430.000 lei cifra alocată pentru școlile și bisericile române din străinătate. Din această sumă d-sa a rezervat 300.000 lei pentru școlile și bisericile din imperiul otoman. Dar, pentru ca să nu mai ridice protestările pe care le provocase dl Istrati, d-sa a cerut macedonenilor înșiși să-i arate modul cum să repartizeze această sumă. Răspunsul ce a primit a fost scurt și cuprinzător. Macedonenii au răspuns că ei nu pot primi cifra de 300.000 lei, pentru că reducerea aceasta ar provoca prea mari nemulțumiri. (Ilaritate).

Ca să se înțeleagă toată valoarea acestui răspuns, voi spune că cheltuielile pe care dl Arion voia să le cuprindă în 300.000 lei figurau în bugetul lăsat de mine cu un an mai înainte cu 315.894 lei. Prin urmare toată reducerea ce cerea dl Arion pentru a reveni la starea de lucruri dinainte de dl Take Ionescu, era de 15.8941ei asupra unei cifre de 300.000 lei, ceea ce face abia 5 la sută.

Pentru ce însă macedonenii au opus un astfel de *non possumus* la o reducere așa de neînsemnată? Pentru că bugetul dlui Take Ionescu le luase mințile, și pentru că, pentru ei, nici vorbă nu mai putea fi de o reîntoarcere la starea de lucruri din august 1899. Bugetul dlui Take Ionescu va fi încă multă vreme în calea tuturor celor ce se vor încerca să readucă lucrurile din Macedonia la starea normală. (Aplauze).

A plecat dl Arion din guvern înainte de a realiza proiectul său de buget, și a voit soarta mea ca eu să termin cu regularea situației create de dl Take Ionescu. (Aplauze).

D-voastră ştiţi în ce împrejurări s-a făcut bugetul anului acesta: în câteva zile, sub îmboldirea nevoii momentului şi a timpului scurt. La 30 martie trebuia să avem bugetul gata echilibrat, sub greutatea unui deficit colosal, care ştiţi că s-a ridicat la peste 60 de milioane, lăsat de predecesorii noştri.

În aceste grele împrejurări a trebuit să studiez tot bugetul, ca să dau economiile ce mi se cereau. Şi ştiţi că economiile acestea s-au simţit greu în multe părţi ale bugetului. Ei bine, în simplicitatea mea, eu am crezut că, dacă noi toţi în ţara românească ducem lipsă, trebuie şi Macedonia să mai lase ceva din ceea ce-i dădusem până atunci cu toată voia bună. De aceea am fixat la 300.000 cifra alocată pentru Macedonia anul acesta.

Ei bine, dlor, mă înşelasem. Se pare că noi nu avem dreptul să atingem nimic din ceea ce plătim Macedoniei. Aceasta este o datorie nereductibilă, pentru că Macedonia este apanajul sacrosanct al dlui Take Ionescu, şi că d-sa nu consimte să ne ierte nici un leu din tributul ce trebuie să-i plătim. (Ilaritate).

În adevăr, abia se votase bugetul, şi a şi început campania pe care o cunoaşteţi, dusă nu numai de dl Take Ionescu şi de gazetele sale, dar şi de macedoneni, care au ajuns, se vede, să creadă serios că guvernul regatului României trebuie să trateze cu dânşii ca Putere cu Putere. (Ilaritate).

Am să analizez puţin cifrele mele, precum am analizat şi pe ale dlui Ionescu, pentru ca să vedeţi până la ce punct este justificată campania de anul acesta.

Primul punct de acuzaţie a fost împuţinarea şcolilor.

Spuneam adineaori că dl Arion a desfiinţat 19 şcoli. Eu am desfiinţat 11, am reînfiinţat două din cele desfiinţate de dl Arion şi am înfiinţat din nou alte două.

Împuţinarea de şcoli făcută de mine a fost dar de 7. Iacă acum pentru ce am făcut aceste supresiuni.

La *Armada* nu exista şcoală; institutorul nici nu locuia în comună, ci la Băiasa.

La *Laca* nu era şcoală; institutorul locuia în Ianina şi Meţovo.

La *Grebenici*, la *Seracu*, de asemenea; institutorii locuiau unul la Meţovo, şi altul la Furca.

La *Gabrova*, şcoala nu mai exista de doi ani.

La *Meţovo*, de mai mulţi ani nu era niciun şcolar.

La *Dobrinovo*, la *Leşniţa*, la *Padeş* nu existau şcoli; institutorii locuiau la Laca si la Băiasa.

La *Macrini* şi la *Nicea* nu existau şcoli, nici nu era local pentru şcoală.

Acestea sunt toate şcolile primare pe care le-am desfiinţat, şi pentru care mă trage la răspundere presa conservatoare. (Ilaritate, Aplauze).

Vă întreb, care dintre d-voastră, aflându-se în locul meu, ar fi consimţit ca, într-un an de sărăcie ca acela prin care trecem, să plătească nişte şcoli care nici nu existau, şi ai căror institutori nici măcar act de prezenţă nu făceau în satul unde trebuiau să profeseze? (Aplauze).

Credeți, d-voastră, dlor din opoziție, că este demn de noi, cei din Regat, să ne jucăm de-a chestia națională? (Aplauze).

Credeți că, dacă noi vom înscrie în buget școli care acolo nici nu există, vom orbi lumea, și că este destul să plătim banii noștri, foarte cu greu adunați, ca să ne facem laudă în ochii lumii și să o facem să creadă că avem școli în Macedonia? (Aplauze).

Dlor, repet, nu este nici o potrivire între modul nostru de a vedea și modul de a vedea al reprezentanților dlui Take Ionescu. Și nu mă voi mira de campania ce se va duce în contra noastră, ori de câte ori vom fi la guvern, căci, ori de câte ori vom fi aici și vom găsi cheltuieli inutile, ca cele ce am găsit în Macedonia, le vom suprima fără cruțare. (Aplauze).

Dl M. Vlădescu: voi vedea la buget.

Dl Spiru Haret, ministru Cultelor și Instrucțiunii Publice: vom vedea. Și, dle Vlădescu, îmi iau angajamentul acesta, nu numai pentru mine, dar pentru întreg partidul liberal, că întotdeauna așa vom proceda. (Aplauze).

Dl M. Vlădescu: Eu sunt convins că azi sunt multe cheltuieli ce se fac degeaba.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: mă surprinde revolta d-voastră de azi, când vă vorbesc de aceste lucruri. Revolta aceasta este comprimată de aproape zece luni; ea n-a izbucnit nici astăvară, la iunie, nici astăzi, când un amic al nostru v-a dat ocazia să vă spuneți păsul, nici când eu însumi v-am oferit să vă cedez cuvântul. Cum se face dar că revolta d-voastră nu izbucnește decât sub formă de întreruperi? (Ilaritate, Aplauze).

Dl M. Vlădescu: Sunt înscris.

Dl președinte: Dl Vlădescu este înscris a vorbi la această interpelare.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: dlor, când v-am dat lista școlilor suprimate de mine, v-am dat explicațiuni la fiecare în parte de ce le-am desființat. Eu nu le-am desființat cu ochii închiși, ci am știut ce fac.

Eu nu sunt din aceia care fac bugete fără să le încheie, ci trag linia și fac suma eu însumi. (Aplauze).

Dar am să justific afirmațiile mele cu documente, din care însă nu voi cita decât părți foarte restrânse, ca să nu lungesc prea mult vorba.

Dlor, vă închipuiți că, în fața deslănțuirii de supărări a partidului conservator mă cam cuprindea grija, când mă gândeam că are să mă ia la socoteală dl Vlădescu în Cameră asupra acestei cestiuni. De aceea, toată vara am întors filele dosarelor și mi-am făcut notițe.

Să nu vă mirați dar dacă, în loc de a arunca doar invective sau afirmații în vânt, cum face dl Take Ionescu și partizanii săi, eu vă voi citi extracte din dosare, abținându-mă de la comentarii.

Să începem.

Am găsit o serie de rapoarte ale revizorilor școlari din Macedonia, din vara anului 1900; prin urmare, dintr-un timp când eu nu eram în capul ministerului.

Nu pot dar să fiu bănuit că aș fi pus să se fabrice aceste rapoarte pentru trebuința cauzei ce susțin.

În unul din aceste rapoarte, datorită dlui Nuși Tulliu, din 22 august 1900, după ce se înșiră o listă de mai multe școli, vine această frază:

„Școlile acestea n-au putut funcționa regulat din două motive primul este…; al doilea este intervenirea guvernului otoman, care a oprit pe institutori de a funcționa, fiind lipsiți de autorizațiile legale.

În așa condițiuni… logic ar fi să fie șterse din buget școlile ce n-au putut funcționa regulat".

De la același dl revizor sunt alte două rapoarte despre numărul școlarilor din diversele școale din Epir. În acest raport găsesc că școalele din Alasona, Vlaho-Livadia, Cochinopol, Leșnița, Dobrinovo, Pades, Smixi, Mețovo, nu au niciun școlar.

Dl Em. Culoglu: Pe acestea le revizuia dl Nuși Tulliu? (Ilaritate).

Dl Spiru Haret, ministru Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar în aceleași rapoarte ale dlui Nuși Tulliu, găsesc un lucru însemnat. Găsesc că școala din Pepelište are 28 școlari. Aici o mică explicație. Dl Nuși Tulliu era revizor pe circumscripția Epirului; alături de dânsa vine circumscripția Bitolia, și dincolo vine circumscripția Salonic. Va să zică circumscripția Epirului este despărțită de circumscripția Salonic prin toată lărgimea circumscripției Bitolia, care vine la mijloc. Pepelištea nu este în Epir, ci în Salonic, cale de cel puțin 130 kilometri de la marginea cea mai apropiată a circumscripției Epirului. Cum a putut dl Nuși Tulliu să inspecteze școala din Pepelištea și să găsească că este frecventată de 28 școlari? (Ilaritate).

Așadar, școala aceasta, care există în buget, nu știu de când, nu se știe unde este, și fiecare revizor o dădea ca inspectată de dânsul, fără să se știe unde se află. (Aplauze, ilaritate).

Mai deunăzi îmi băteam capul căutând să-mi însemnez pe harta Macedoniei locurile diferitelor școli. Am căutat multă vreme Pepelištea în Epir, fără să o găsesc, și numai din întâmplare o găsesc în circumscripția Salonicului, nu departe de Veles, și așa s-a descoperit ce rost avea acea școală. Nu târziu după aceea a venit și un raport, care consacra descoperirea mea. (Ilaritate).

Mă întreb acum unde au mers banii aceștia atâția ani? Cum a funcționat școala? (Aplauze, ilaritate).

Aș putea să fac citațiuni din rapoartele tuturor celorlalți revizori din Macedonia, pentru a dovedi că erau acolo școli fictive, care nu aveau nici un școlar; dar trec peste ele, și ajung la un memoriu pe care l-am găsit la minister, redijat de un dl Adam, și care este intitulat: *„Studiu asupra chestiunii române din Macedonia. Școalele române din Turcia,* de *C. V. Adam,* însărcinat cu urmărirea afacerilor școlare și bisericești pe lângă autoritățile otomane".

Nu am putut descoperi de la cine avea dl Adam această însărcinare; probabil de la minister.

Memoriul începe astfel:

„Școlile române din Turcia se pot deosebi, din punctul de vedere al situației lor actuale, în trei categorii:

Școli al căror mers este asigurat și luptă spre a deveni școală comunală, prin dispariția școalei grecești și îmbrățișarea lor din partea tuturor locuitorilor comunelor unde funcționează;

Școli care funcționează regulat, dar care sunt mai puțin populate decât cele grecești;

Școli a căror funcționare este neregulată, sau care există *fiindcă sunt institutori care le reprezintă"*. (Ilaritate, Aplauze).

Mai jos dl Adam dă lista școalelor din cele trei categorii:

În prima categorie, aceea a școalelor bune, d-sa numără 12 școli; în a doua categorie, 16 școli; în a treia categorie d-sa numără 65 școli. (Aplauze, ilaritate.)

Aș putea face încă multă vreme citațiuni de acest fel, dar mă dispensez. Totuși vă rog să-mi dați voie să citesc încă trei scurte extracte din niște hârtii oficiale care merită atențiune.

Adresa din 23 noiembrie 1899 a Ministerului Instrucțiunii Publice către Ministerul de Externe, semnată de dl Take Ionescu, zice:

„Fiind informați că în unele comune de prin Macedonia sunt câte doi și trei institutori fără elevi și fără școală, iar în altele titularii au plecat și școlile nu s-au mai deschis, căci cei nou numiți nu sosesc, iar la cele deschise nu sunt cărți, unii institutori nou numiți nu au certificate legalizate, iar în alte părți nu e permisiune de deschidere a școlilor, și în Ianina sunt doi institutori fără nevoie, deoarece sunt numai 10–12 elevi, am onoare etc". (Ilaritate, aplauze.)

Așadar, constatări făcute chiar de dl Take Ionescu că sunt școli cu câte 12 elevi și doi institutori, că sunt școli fără școlari, că sunt institutori care nu s-au dus la post. Acestea sunt școlile pe care le-am desființat; pentru acestea îmi cereți socoteală? (Aplauze prelungite).

O altă adresă, acea din 20 octombrie 1899, tot către ministerul de externe, și semnată tot de dl Take Ionescu, zice:

1) Dacă este adevărat că școlile încă nu s-au deschis, și mulți din institutori de prin comune stau în Bitolia, așteptând comunicări oficiale de numirea lor, neascultând de măsurile luate prin intermediul autorităților din Bitolia.

.....

3) Dl Maimuca, însărcinat cu deschiderea unei librării române in Bitolia, n-a închiriat până acum localul necesar, nici n-ar fi angajat contabilul și servitorul pentru care i s-au liberat sumele necesare". (Ilaritate, aplauze.)

Vedeți dar că, și în vremea dlui Take Ionescu, nu se deschideau școlile până la sfârșitul lui octombrie, și cu toate acestea noi nu întețeam pe nimeni ca să țină școalele închise, cum se face astăzi. Pentru ce dar opoziția de azi face atâta zgomot că în Epir sunt încă două sau trei școli nedeschise, când se face de aici tot ce este posibil ca să nu se deschidă? (Aplauze).

Iată, în fine, o ultimă citație interesantă. Dl Arion, la 9 septembrie 1900, face și d-sa o adresă către Ministerul de Externe, în care zice:

„Precum știți, una din aceste măsuri a fost ca, pe ziua de 1 septembrie, să înceteze salariul profesorilor și institutorilor care, neavând autorizația de a funcționa de la guvernul otoman, încasau salariul fără a da o singură lecție.

Școalele primare neavând cele mai multe decât un singur institutor, faptul că institutorul nu funcționa echivala cu anihilarea chiar a școalei. Propaganda culturii române se făcea, așadar, numai prin plata institutorului, care primea o leafă mensuală, și toată activitatea sa, neputând să aibă elevi, o întrebuința în demersuri mai mult sau mai puțin active ca să obțină autorizația.

Convins că *dorința unanimă este ca în Macedonia să avem „școli și școlari, iar nu numai institutori fără școli și fără școlari*, am luat măsuri ca să înceteze această stare de lucruri". (Aplauze).

Care va sa zică, d-voastră înșivă, miniștri conservatori de ambele nuanțe, însuși dl Take Ionescu, marele preot al naționalismului macedonean, constată că în Macedonia au fost școli, care nu existau altmintreli, decât pentru că figurau în buget cu leafă. Și d-voastră pretindeți că această stare de lucruri să continue mai departe? (Aplauze).

Dați-mi voie să vă spun, că nădejdea d-voastră de a duce o campanie pe această temă și asigurarea pe care o dați macedonenilor, că o să răsturnați guvernul pe această chestiune, este o pură iluziune. (Aplauze).

Este o zicătoare românească, că lupul unde a mâncat oaia se întoarce de miroase locul un an. D-lor miroase locul din strada Enei de 3 ani. (Ilaritate)[1]. Decât de1 mai este și altă zicătoare: că nu merge ulciorul de multe ori la apă. (Aplauze).

A putut să meargă ulciorul dlui Take Ionescu o dată la apă, dar vă asigur eu că nu va mai merge a doua oară; cel puțin nu la același izvor. Pentru aceasta un singur lucru Trebuie să se cunoască tot adevărul în această chestie, în care se pun în mișcare numai neadevăruri, pentru a amăgi opinia publică. (Aplauze).

Eu fac tot ce pot ca să luminez opinia publică, și am convingerea că ea va fi alături cu mine, și nu alături cu d-voastră. (Aplauze).

Dlor, am să mai vorbesc un moment despre școalele secundare pe care le-am suprimat.

În Macedonia erau în primăvara aceasta 7 școli secundare: liceul din Bitolia, înființat în 1878, gimnaziul din Ianina, cel din Berat, școala secundară de fete din Bitolia, și cele 3 școli comerciale înființate de dl Take Ionescu la Salonic, Veria și Crușova.

Eu, deocamdată, suprimasem gimnaziile din Ianina și Berat și cele două școli comerciale din Veria și din Crușova. Mai târziu am avut o economie neprevăzută în buget, și atunci am menținut gimnaziul din Ianina, transformându-l în școală

1. Aluzie la demonstrațiile făcute de opoziție în martie 1895 în strada Enei.

comercială. Știți că intenția aceasta o aveam încă de la 1898. Dar acum pot a vă cita o părere mai extremă decât a mea, și aceasta tocmai din partea celui mai aprig membru al delegației macedonene, din partea faimosului dl Nușu Tulliu.

La 1 iunie 1900, d-sa a propus ministerului ca gimnaziul din Ianina să fie mutat la Meţovo, pe motivele următoare: *„La Ianina gimnaziul nostru nu are raţiunea de a fi, primo pentru că Ianina este un oraș pur grecesc, și al doilea pentru că, sub toate raporturile, nu e avantajos, afară de avantajul că este capitala vilaietului“.*

Dar știm ca la Meţovo exista deja o școală primară, care de ani întregi nu avea un singur școlar. Mutarea gimnaziului acolo ar fi echivalat cu distrugerea lui completă. Eu, în loc de a-l distruge, l-am prefăcut în școală comercială. Și, cu toate acestea, pentru dl Take Ionescu dl Nușu Tulliu este mare patriot, iar eu sunt un vrăjmaș al cauzei macedonene. (Aplauze).

Opinia d-sale îmi este perfect indiferentă. Pot să vă asigur că, în acțiunea mea, nu de la dl Take Ionescu voi lua inspirațiile mele. Voi lăsa dar pe dl Take Ionescu și pe dl Nușu Tulliu să zică ce vor vrea, iar eu voi ține neschimbat ceea ce am făcut, pentru că este bine făcut. (Aplauze).

Gimnaziul din Berat avea 23 elevi și 14 profesori. Eu l-am suprimat și am dispus ca școlarii lui să treacă la școala comercială din Ianina. Când delegația macedoneană a fost la mine în audiență, a găsit și ea că nimerită era suprimarea gimnaziului din Berat; am la aceasta trei martori, trei deputați, printre care și pe dl Dragu. Pentru ce dar acum se duce campanie pe suprimarea aceasta? Când a fost delegația de bună credință, atunci, ori acum? (Ilaritate, aplauze.)

Cât pentru școlile din Cruşova și Veria, școli care aveau câte 4 sau 5 școlari și câte 4 sau 5 profesori, care nu văzuseră cu ochii vreo școală de comerț în viața lor, socotesc că nici nu ar merita să mă opresc asupra lor.

Însă deunăzi am primit din Cruşova o petițiune, din care trebuie să citesc numai o frază.

În petiție sunt iscăliți vreo zece inși – care se intitulează unii efori, alții epitropi.

Petiția se termină așa:

„Vă declarăm că ne vom retrage, atât noi, cât și întreaga comunitate română în numele căreia vorbim, de la românism, pe care l-am servit cu cel mai mare zel și abnegație timp de 30 de ani gratis“. (Ilaritate, aplauze.)

Este vorba de școala comercială pe care eu am desființat-o. Mă amenință că, dacă nu o reînființez, ei își dau demisia din românism. Pe când o aveau, nici nu voiau sa știe de dânsa, de vreme ce școala nu avea decât 4 școlari, ceea ce înseamnă că nici semnatarii petiției nu-și trimiteau copiii la dânsa. E probabil că și-i trimiteau la școlile grecești, precum fac mulți din eforii de acolo, care îmi cer mie socoteală pentru că distrug chestia românească. (Ilaritate, aplauze.)

Dar și aici, ca și peste tot, în campania de care mă ocup, este o explicație de natură curat personală a atitudinii celor de la Cruşova. Explicația este că

preşedinte al Eforiei din Cruşova este dl Petraşincu, socrul dlui N. Papahagi, membru în delegaţie, şi fost profesor la şcoala desfiinţată. Iată toată cauza nedemnei petiţii, care caracterizează aşa de bine nivelul moral al celor care luptă alături cu dl Take Ionescu contra mea. (Aplauze prelungite).

Iată, dlor, şcolile pe care le-am suprimat şi motivele pentru care le-am suprimat.

Pe lângă acestea am redus lefurile. Dar cu aceste reduceri de lefuri nu am mers mai departe decât aţi mers d-voastră. Dl Istrati este care a fixat cifra de 30 de lei pe lună ca minimul lefii institutorilor, dl Arion a conservat-o, şi eu am conservat-o după dl Arion. De unde scoateţi dar că eu nu dau decât 20 de lei? Este acesta un neadevăr sau nu? Şi, dacă este ce nume merită acei care se servesc de dânsul, pentru a încerca să înşele lumea?

Tot aşa afirmaţi că am redus la 15 lei pe lună leafa preoţilor. Nu este exact. Minimul este de 20 de lei, cum l-au pus d-nii Istrati şi Arion.

Cântăreţilor ziceţi că le plătesc 9, ba şi 5 lei pe lună. Este neexact. Eu le plătesc cel puţin 15 lei, pe când dl Istrati şi Arion îi scoborau până la 10 lei.

Şi, cu toate acestea, nu aţi zis nimic când dlor reduceau lefurile în proporţia aceasta; nu aţi zis nimic când dl Arion reducea 19 şcoli; dar ameninţaţi să părăsiţi românismul, acum când eu suprim postul inutil al ginerelui dlui Petraşincu. Şi mai aveţi pretenţia să vă iau în serios?

Printre întrebările pe care mi le-a pus dl Dragu, este una foarte importantă, şi pentru care-i mulţumesc că mi-a pus-o. D-sa mă întreabă dacă reducerile făcute de mine scoboară cifra salariilor mai jos decât ceea ce se plăteşte pentru învăţătorii celorlalte naţionalităţi din Macedonia.

Să vă dau câteva cifre care vor răspunde la întrebare. Posed date statistice pentru circumscripţiunea Bitolia. Găsesc că în această circumscripţiune sunt 24 şcoli româneşti, 366 greceşti, 40 sârbeşti şi 245 bulgăreşti. Am şi numărul şcolarilor din fiecare şi numărul institutorilor, şi găsesc că în şcolile greceşti vin în mijlocie câte $1^{1/4}$ institutori de fiecare şcoală; la cele sârbeşti 1%; la cele bulgăreşti $1^{1/2}$; iar la cele româneşti vin câte 3 institutori de fiecare şcoală.

Numărul şcolarilor în şcolile greceşti este, în mijlocie, de 37 pentru fiecare şcoală; în cele sârbeşti de 25; în cele bulgăreşti de 38, în cele româneşti abia de 17, adică abia pe jumătate de câţi sunt la greci şi la bulgari.

La liceul românesc din Bitolia sunt 20 profesori; la cel grecesc 10; la gimnaziul sârbesc 7; la liceul bulgăresc 9. Din această cauză, la liceul grecesc fiecare profesor lucrează în mijlociu 19% ore pe săptămână, la cel sârbesc 16, la cel bulgăresc 22, la cel românesc abia 10.

Iată cifre care vorbesc prin ele înseşi. (Aplauze).

Acum să vorbim de lefuri. La liceul grecesc din Bitolia, lefurile sunt de la 96 până la 249 lei pe lună; la şcoala secundară de fete de 38 până la 115; la

şcolile primare de la 29 până la 86. bulgarii plătesc 188 până la 278 lei pe lună la liceu, cu obligaţie de a face curs şi la şcoala secundară de fete; institutorii lor primesc 29 până la 67 lei pe lună. Sârbii plătesc 50 până la 200 lei la gimnaziu, şi 40 până la 70 lei institutorilor.

Ca comparaţiune citez imediat că la liceul românesc din Bitolia, lefurile variază între 132 şi 272 lei pe lună; la şcoala secundară de fete între 100 şi 150; la institutori între 30 şi 110.

Vedeţi că, chiar în urma reducerilor din anul acesta, personalul nostru este tot mai bine plătit decât acela al naţionalităţilor rivale; şi cu toate acestea el nu ne dă decât pe jumătate mai puţină muncă decât dă acela. (Aplauze).

Dar mai este o consideraţie importantă, care nu trebuie pierdută din vedere.

Când aude cineva de 30 lei pe lună pentru un institutor, poate să i se pară cam puţin, deşi, după cum aţi văzut, sunt alţii care dau şi mai puţin. Trebuie însă să se ştie că în Macedonia, viaţa în genere este mai ieftină decât la noi.

Dar, chiar la noi în ţară, câţi sunt care ar fi bucuroşi să fie plătiţi atâta cât mulţi institutori de ai noştri din Macedonia! Un învăţător suplinitor din ţară primeşte abia 58 lei pe lună; un învăţător de cătun are 40 lei; un cântăreţ are 11 lei. Şi să nu uităm că la noi cerem unui învăţător să fie normalist, sau cel puţin să aibă câteva clase secundare, că este supravegheat de primar, revizor şi inspector şi că cea mai mică abatere este îndată cunoscută şi pedepsită. Unde ar fi posibil unui învăţător de la noi să ia leafa ani întregi, fără să aibă niciun şcolar! (Ilaritate, aplauze.)

Să nu mai vorbim dar de învăţătorii macedoneni care mor de foame. Nu aceasta este care pune în mişcare pe adversarii noştri. Altele sunt mobilurile lor, şi printre acestea fiţi siguri că Macedonia rămâne tocmai pe al nouălea plan. (Aplauze).

* * *

Dlor, închei aici prima parte a expunerii mele, pentru că cifrele vorbesc de sine, şi nu mai e trebuinţă de alte explicaţiuni. Să venim acum la expunerea celor întâmplate anul acesta, de la aprilie încoace.

Bugetul meu a suferit două schimbări anul acesta. Până la 1 iulie am lăsat să continue bugetul dlui Arion, pentru că nu aveam vreme să fac în el schimbările necesare. În iulie şi august a fost aplicat un buget de tranziţie, de care nu mă voi ocupa, iar de la 1 septembrie s-a pus în aplicare bugetul a cărui economie v-am spus-o.

Abia se auzise cum că se fac reduceri în bugetul şcoalelor din Macedonia, şi campania a şi început.

Pe la finele lui aprilie, 5 institutori, profesori şi revizori şcolari din Macedonia adresează dlui Take Ionescu o scrisoare, pe care a publicat-o „Voinţa

Națională“ de la 12 iunie. Mai târziu, tocmai la finele lui iunie, scrisoarea aceea a fost contestată. Cam târziu a venit dezmințirea, mai ales că până atunci ziarele conservatoare nu numai că nu au dezmințit-o, dar au căutat numai să pledeze circumstanțe atenuante. Când știut este că acele ziare nu se sfiesc a tăgădui până și lumina zilei, când nu le convine să o recunoască, este lucru neobișnuit ca, timp de 3 săptămâni, să aibă cunoștință de un act de asemenea gravitate și să nu-l dezmintă imediat, dacă știu că este apocrif. Ele însă s-au mărginit să susțină că scrisoarea nu are importanță, că e cu totul nevinovată – o scrisoare care vorbea de nimic mai puțin decât de declararea grevei generale în Macedonia, și care era adresată unui fost ministru de instrucție! (Aplauze).

Recunoscută sau nu, scrisoarea în chestie desfășura un întreg plan de campanie, care de atunci se urmărește și se execută punct cu punct, căci publicarea ei nu a făcut decât să întârzie executarea acestui plan, fără să o oprească. Chiar de nu aș avea altă dovadă, atâta ar fi de ajuns pentru a dovedi că scrisoarea a existat. (Aplauze).

De aici înainte intervine un element nou, intervine o așa zisă *delegație macedoneană,* care își ia rolul de apărător al *drepturilor* celor din Macedonia în contra noastră, a românilor din Regat, și aceasta într-un mod pe care-l veți aprecia din cele ce vă voi spune.

Voi face să se observe că, printre cei 5 delegați, era și un revizor școlar, funcționar pus direct sub ordinele mele, a cărui datorie era să execute acele ordine. Dacă nu-i conveneau aceste ordine, dacă nu-i plăcea direcțiunea în care conduceam eu școlile, era lucru cinstit să-și dea demisiunea și pe urmă să lucreze cum va pofti. D-sa n-a făcut așa. Revizor fiind, a pornit în Macedonia campania de răzvrătire în contra mea, folosindu-se de autoritatea pe care eu i-o conferisem, ca să lucreze contra mea. E bine înțeles că l-am destituit îndată. (Aplauze).

Ceilalți erau profesori. Unul din ei fusese profesor la desființată școală din Crușova. Bine era să nu fi intrat în delegațiune, pentru că putea să fie bănuit că lucrează pentru recăpătarea postului pe care-l pierduse. Bine era și pentru un alt motiv, că-l destituisem acum 3 ani, pentru că cutezase să dea afară din școală pe un revizor pe care-l trimisesem în inspecție. Dl Take Ionescu s-a grăbit să-l recheme și să-i dea înaintare, pentru că numai cu astfel de oameni se poate susține felul special de politică pe care îl face d-sa. (Ilaritate, Aplauze).

Dar când se dă cuiva sarcina de ambasador, este lucru elementar că trebuie să se vadă dacă este în bune relațiuni cu acela pe lângă care se acreditează; altfel obiectul ambasadei riscă mult să rămână nerealizat. Puteau oare macedonenii să-și închipuie că puteam eu să stau de vorbă cu un asemenea om despre afacerile lor?

Șeful delegațiunii are la pasivul său că, pe când era încă în liceul din Bitolia, a sărit cu cuțitul asupra directorului liceului. Mai pe urmă, la Ianina, s-a pus el și cu doi albanezi de a gonit din școală cu ciomagul pe niște profesori. Apoi astfel de delegațiune se trimite să vorbească cu ministrul Instrucțiunii Publice din Țara Românească?

Dl Em. Culoglu: De ce i-ați primit?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Onorabile dle Culoglu, să vă spun de ce i-am primit. Când au venit la mine, știam cine sunt și eram perfect în dreptul meu sa nu-i recunosc ca delegați ai cuiva, precum nici nu i-am recunoscut. Dar i-am primit pentru că nu am voit să se creadă în Macedonia că-mi este frică să stau la vorbă cu cei ce vin de acolo, chiar când aceştia veneau cu intenții ostile, pe care nu le ascundeau.

Dar de atunci n-am mai dat ochi cu niciunul din ei, deşi în mai multe rânduri s-au încercat.

Să vedem acum în ce constă delegațiunea aceasta a dlor.

S-a spus și s-a afirmat că această delegațiune are semnături de adeziune din partea întregii populațiuni române din Macedonia. Eu somez pe delegațiune să publice acele semnături. Eu afirm că o mare parte din cei iscăliți nici nu există în Macedonia; că alții, tot așa de mulți, nici nu au cunoștință că sunt semnați, și că alții, care în adevăr au semnat, văzând modul cum se procedează și felul cum s-au adunat semnăturile, au voit să și le retragă, dar delegații nu i-au lăsat.

Să publice delegațiunea acele semnături, și vom vedea câți vor mai rămânea, din cei iscăliți, și cine sunt aceia. (Aplauze).

Iată cazuri concrete.

Învățătorul Pandu Rusa, de la Resna, care semnase, văzând calea pe care apucă delegațiunea, a voit să-și șteargă semnătura, dar delegații nu l-au lăsat și l-au tratat de laș. Am declarațiunea lui formală că nu recunoaşte mandatul delegației. Și mai am și alte declarații de felul acesta. (Aplauze).

Înțelegeți bine că o delegație care mi se prezintă în asemenea condiții nu are în ochii mei nicio valoare. Delegațiunea macedoneană nu reprezintă pe nimeni altul decât pe sine însăşi, şi în momentul acesta, nici atât, pentru că sunt unii dintre ei care, văzând calea pe care au apucat capii, i-au părăsit și mi-au declarat că nu se mai solidarizează cu dânşii. (Aplauze).

Toate cele ce spun în privința delegației se documentează prin acte, care vi se vor pune la dispozițiune, ca să judecați chiar d-voastră cine sunt oamenii și care sunt mijloacele la care recurg. Veți mai găsi acolo dovezi de indignarea pe care a stârnit-o delegația în mai multe din orașele macedonene, prin purtarea sa necalificabilă și prin modul cum îşi permite să vorbească guvernului țării care, în timp de 30 ani, i-a ajutat cu dragoste și cu sacrificiu, și fără a aştepta nicio răsplată pentru aceasta. (Aplauze). Voi citi numai unul din aceste acte pentru că are o importanță mai deosebită. Aceasta este declarațiunea membrilor Eforiei centrale din Bitolia, d-nii dr. P. Christovici, Filip Apostolescu și George Chiristigiu. O citesc în întregime:

Domnule ministru,

„Subsemnații, membri ai Eforiei centrale din Bitolia, singurii reprezentanți ai poporului român din Turcia, și ca atari recunoscuți de autoritățile imperiale

otomane, constatând că d-nii: C. I. Cosmescu, N. Bațaria, Tulliu Nuși, Pericle Papahagi și Nicolae Papahagi, însărcinați ca să intervină pe lângă d-voastră pentru ameliorarea poziținii corpului didactic și bisericesc din aceste locuri, *au depășit mandatul ce li s-a dat, înrolându-se in politica de partid din România*; constatând că, prin recentele măsuri ale d-voastră, ați binevoit a înființa o școală comercială la Ianina; având deplină încredere în sentimentele patriotice ale d-voastră că veți bine voi a ne da și pe viitor aceeași solicitudine, în vederea propășirii cauzei noastre culturale;

Declarăm, *în numele poporului ai cărui reprezentanți suntem*, că mandatul dat sus-zișilor domni *încetează de a mai fi,* rămânând de acum încolo nul și neavenit.

Deci nici noi, nici poporul, nu ne solidarizăm câtuși de puțin cu cele ce ar face zișii domni din acea comisiune, rămânând ca faptele lor să fie considerate ca personale ale lor". (Aplauze).

Persoanele care semnează această declarație nu sunt niște necunoscuți; ele au jucat un rol însemnat în cunoscuta afacere a eforiilor din Macedonia, despre care am să zic câteva cuvinte.

Iată, dlor, cum stă chestiunea cu delegația, ce valoare are mandatul pe care pretinde că-l are, precum și chipul cum și l-a înțeles. Eforia din Bitolia spune curat ceea ce eu am știut din prima zi și ceea ce este acum în afară de orice discuție: delegații nu sunt altceva decât niște ordinari agenți tulburători în solda acelui partid politic de la noi, care nu trăiește decât prin asemenea mijloace. (Aplauze prelungite.)

Dar, pentru a pune bine în evidență tendințele acestei pretinse delegații, nu pot să mă opresc de a cita câteva cuvinte dintr-o serisoare, prin care unul din membrii ei cerea de la un institutor din Macedonia ca să iscălească procura lor.

Este o scrisoare foarte lungă, în care găsesc fraza aceasta:

„Acum ni se impune să fim oameni serioși, ca să le dovedim celor din țară că noi niciodată nu ne-am considerat ca pomanagii, după cum dânșii s-au obișnuit să ne considere; *să le arătăm lor că nu le mai permitem* să ne considere ca pe simple unelte".

Auziți, dlor, delegația are să ne arate nouă că nu ne mai permite. Își închipuiesc delegații, și umblă să convingă și pe alții, că dlor sunt o putere, și că noi, cei de aici, Guvern, Parlament, și țara întreagă, suntem datori să luăm permisiunea dlor ca să ne administrăm banii țării, banii noștri. (Ilaritate).

Dar urmez mai departe:

„Regele român se întâlnește la Abazzia cu Regele grecilor, și *face politică pe socoteala noastră".*

Aici nu mai este vorba de o fanfaronadă ridicolă și insolentă, dar acești domni își permit să ridice atacurile lor până și la capul statului. Deja este a se trece peste toate limitele permise, când, în capitala regatului independent al nostru, acei care

ne sunt datori numai recunoștință, vin să înființeze un mizerabil pamflet ca să insulte autoritățile țării care-i plătește de patruzeci de ani. (Aplauze).[1]

Dar să îndrăznească să-și ridice atacurile până și la capul statului, pe care noi îl înconjurăm cu respectul și iubirea noastră cea mai neîngrădită, ca pe acel care prezintă chintesența înțelepciunii și patriotismului luminat și prevăzători aceasta este o infamie. (Aplauze prelungite).

Eu mă consider datori sunt obligat, prin poziținea ce ocup, să iau toate măsurile posibile ca să fac să înceteze acest scandal. (Aplauze prelungite).

Dlor, să scurtăm vorba și să ne întrebăm, cum se întreabă și dl Dragu, care este pricina că anul trecut, când s-au desființat 19 școli de către dl Arion, și când s-au redus lefurile într-o proporție enormă de către dl Istrati, nimeni n-a zis nimic, agitațiuni nu s-au făcut și nu s-au înjghebat delegațiuni care să întreprindă răsturnarea guvernului și să-și ridice nerușinatele ei atacuri până și la rege.

Pricina este că anul trecut eram în opoziție noi, iar nu conservatorii; că noi n-am voit să ne facem arme din această cestiune. Astăzi s-au schimbat lucrurile; astăzi opoziția provoacă agitația și împinge la răzvrătire pe macedoneni, precum încearcă să provoace dezordini în atâtea alte direcții.

Am scrisori, am dovezi numeroase, că cei din Macedonia contează pe sprijinul celor din București pentru ca să-și recapete *drepturile pe care* eu li le-am luat. Nu numai atât, dar delegațiunea lucrează în Macedonia, promițând că, îndată ce va veni la putere Partidul Conservator cei răzvrătiți își vor recăpăta posturile și lefurile pe care le făcuse bugetul dlui Take Ionescu, și că, pe lângă aceasta, vor primi și leafa pe tot timpul cât vor fi fost suspendați.

Nu numai atât: delegațiunea amenință de aici cu destituirea pe institutorii din Macedonia care ar asculta de ordinele mele și care ar îndrăzni să deschidă școlile.

Iată, dlor, un act oficial care provine de la primăria din Băiasa. Citez textual:

„Pe la finele lui august a venit de la cei în drept din Bitolia lista institutorilor români din Epir. În această listă se prevedeau ca institutori pentru școala noastră d-nii: Sterie Damașoti, directori și George Zissi. La 3 septembrie, dl George Zissi a deschis școala noastră. Dl Damașoti a spus, în mod categoric, că nu recunoaște această listă și că nu se prezintă la postul său; ba a amenințat și cu destituire din partea comisiunii pe dl George Zissi, fiindcă a deschis școala.

La 14 ale lunei curente (octombrie), a fost aici dl S. Damașoti, cerând ca și institutorii din Băiasa să iscălească demisiunile lor în bloc cu dânșii. Nu a consimțit însă niciunul, și, la 17 ale lunii curente, a plecat dl S. Damașoti în Grecia, la tatăl său."

Așadar, delegația este un guvern ocult, un guvern care împiedecă acțiunea mea, care lucrează contra ordinelor mele. Eu dau ordin într-un fel, și dl Damașoti dă ordin contrariu! Dar ce este anarhia aceasta? (Aplauze).

---

1. Ziarul de care vorbește Haret se numea „Macedonia" și a apărut în București în noiembrie 1901.

Cum am să tolerez eu asemenea lucruri, şi cum am să tolerez să funcţioneze şcoli în care asemenea scandaluri să se poată petrece? (Aplauze).

Când voi suprima o şcoală ca aceasta, are să se găsească o suflare românească cinstită care să-mi facă vină? (Aplauze).

Dar, dlor, aici mai este vorba şi de altceva. Aţi auzit că la Băiasa un agent al delegaţiei s-a încercat, în numele ei, să facă să se închidă şcoala şi să facă pe institutori să demisioneze în bloc. Înţelepciunea şi energia românilor de acolo au zădărnicit această criminală încercare; dar nu e mai puţin stabilit că ea a existat şi că s-a făcut în numele delegaţiei. Tot delegaţia a încercat să provoace închiderea şcolilor în toate părţile. Am dovezi de acestea de la Cruşova, Bitolia, Grebena, Perlepe, şi din alte părţi. De altfel delegaţia nici nu ascunde scopul ce urmăreşte, ci are cinismul de a-l declara pe faţă prin gazeta sa.

Este aceasta sau nu este o adevărată crimă contra existenţei şcolilor din Macedonia? (Aplauze).

Cu toate acestea, care este atitudinea Partidului Conservator faţă de acest atentat? Acest partid, care plănuieşte trădări închipuite, nu numai că nu se mişcă contra acestei trădări reale, dar încă încurajează şi susţine pe acei care o comit la lumina zilei. (Aplauze).

Avut-am eu dreptate când am zis că dlor se tulbură de Macedonia mai puţin decât de un pai, si că tot jaful ce au făcut în averea ţării, sub numele Macedoniei, nu era decât un mijloc de a-şi cumpăra agenţii tulburători cu bani care nu erau ai dlor? (Aplauze).

Dlor, ca să închei vorbirea mea, mă voi opri un moment ca să lămuresc încă o cestiune cu dl Take Ionescu: cestiunea eforiilor.

Dl Take Ionescu, şi la Iaşi, şi la Craiova, şi la clubul conservator de aici, şi în gazete, şi peste tot, spune: „Am voit să facem multă treabă în Macedonia; am voit să-i dăm autonomia şcolară, şi dovadă e că noi am lucrat pentru constituirea eforiilor din Macedonia“.

Eu am să fac istoricul înfiinţării acestor eforii, şi atunci se va vedea partea de acţiune a dlui Take Ionescu se va vedea până la ce punct are d-sa dreptul să se prezinte ca creator al acestor eforii din Macedonia.

Eu nu am să fac decât să expun faptele sprijinite pe documente. De la comentarii mă voi abţine, pentru că faptele vorbesc îndestul prin ele înseşi.

Un lucru care rezultă din acte, în mod nediscutabil, este că eforiile nu au fost deloc plănuite pentru a asigura autonomia şcolară a Macedoniei, după cum afirmă acum dl Take Ionescu, ci pur şi simplu pentru a se distruge autoritatea lui Apostol Mărgărit, inspectorul de pe atunci al şcoalelor din Macedonia. Lahovari, împreună cu ministrul nostru de la Constantinopol şi cu consulul de la Bitolia, voiau să înlăture pe Mărgărit, pe când dl Take Ionescu voia să-l menţină. Această situaţie a durat de la decembrie 1894 până la octombrie 1895, când

guvernul conservator a căzut. În tot timpul acesta, a fost o continuă luptă între Lahovari, care cerea cu insistență constituirea eforiilor, și dl Take Ionescu, care regulat punea la dosar toate insistențele lui.

Acesta este adevărul, iar nu cel pe care îl spune dl Ionescu. Și acum să o dovedesc. (Aplauze).

Primul semn de existența chestiei eforiilor este din decembrie 1894; însă primul act scris este din 3 februarie 1895. Acesta este un raport al consulului român din Bitolia către ministerul de externe. Printr-însul se făcea cunoscut că s-a pregătit terenul pentru instituirea la Bitolia a unei eforii, și se cerea instrucții pentru a procede îndată la alegerea definitivă a eforilor.

Adresa aceasta s-a trimis ministerului de culte, cu următoarea rezoluție a lui Al. Lahovari: *„Se va comunica dlui ministru al instrucțiunii publice, spre a grăbi soluțiunea acestei chestiuni care interesează in primul grad progresele școalelor noastre din Macedonia“.*

Nu numai atât, dar în adresa trimisă ministerului de instrucție găsim fraza: *„îmi permit a vă ruga* din nou *să binevoiți a grăbi soluțiunea chestiunii eforiilor“.*

Aceasta înseamnă că Lahovari insistase deja și mai înainte pe lângă dl Take Ionescu în favoarea eforiilor, dar fără succes.

Niciun succes n-a avut nici această intervențiune, căci dl Take Ionescu scrie pe dânsa, chiar cu mâna sa, rezoluția aceasta: *„La dosarul afacerii, având a se lua informații asupra persoanelor propuse“.*

A luat, se vede, așa de multe informații, încât, peste o lună, la 4 martie, ministrul nostru de la Constantinopol pierde răbdarea, se adresează din nou ministrului de externe și-i zice: *„Este absolută necesitate ca ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice să autorizeze imediat pe consulul nostru de la Bitolia, ca să procedeze fără întârziere la formarea eforiei centrale“.*

Lahovari pune rezoluția: *„La Ministerul Cultelor, de urgență“.*

Imediat după aceasta, la 7 martie, Lahovari, care vedea ce succes au adresele *sale urgente* către dl Take Ionescu, îi adresează și o scrisoare particulară, care, detaliu interesant, este scrisă în limba franceză.

Extrag dintr-însa părțile acestea:

Scumpul meu coleg,

„Îți trimit aceste patru rapoarte ca să iei cunoștință de ele îndată, și să iei de urgență măsurile ce sunt recomandate într-nsele.

Jumătățile de măsuri nu sunt bune de nimic, și nu produc decât confuziune și scandal. Ori școlile din Macedonia, până la constituirea eforiilor, vor fi puse sub influența și controlul reprezentanței noastre diplomatice și consulare, ori trebuie să le punem iar sub dictatura lui Apostol Mărgărit.

Dar, ceea ce este mai rău, este *această situație hibridă și ambiguă, în* care nimeni nu știe cine este stăpân.

Această situație trebuie *să înceteze imediat,* într-un sens sau în altul. Contez pe d-ta, ca să-i pui un capăt".

Actul acesta este zdrobitor. El arată adevăratul scop al eforiilor; arată că Lahovari era singurul lor inițiator; că dl Take Ionescu rezista la solicitările lui Lahovari; în fine, că era o completă divergență de vederi între cei doi miniştri, unul stăruind în mod aproape cominatoriu pentru înființarea eforiilor, celălalt făcându-se că nu aude şi punând la dosar adresele stăruitoare ale colegului său. Temperamentul lui Lahovari nu era făcut ca să se acomodeze cu această situație, şi tonul scrisorii ce am citit arată îndeajuns iritația lui contra colegului său. (Aplauze).

Aş putea să mă opresc aici cu citațiile mele, pentru că am dovedit deja ceea ce voiam să arăt, că, la 1895, dl Take Ionescu, departe de a fi fost partizan al înființării eforiilor, departe de a fi contribuit cât de puțin la înființarea lor, a fost, din contră, adversarul lor declarat, şi că a făcut tot ce a putut pentru a împiedica realizarea lor. (Aplauze).

Dar, pentru că țin ca această afacere să fie pe deplin elucidată, o dată pentru totdeauna, voi urma cu cercetarea actelor, ca să se vadă că această atitudine dl Ionescu nu şi-a schimbat-o niciun moment, până ce a ieşit din minister.

La 24 martie, ministrul nostru de la Constantinopol face cunoscut cu bucurie că eforia de la Bitolia s-a constituit, că este oficial recunoscută şi că a obținut autorizația pentru instalarea liceului într-un nou local.

Trebuie să lămuresc că chestia aceasta a localului liceului era una din cele mai iritante în momentul acela. Apostol Mărgărit ținea ca liceul să rămână în vechiul local. Ministrul de la Constantinopol ținea să se mute. În toate adresele sale către ministerul cultelor, Lahovari este de partea acestuia din urmă, şi încă uneori în termeni destul de energici. Cât pentru dl Take Ionescu, părerea sa în această afacere se cunoaşte îndată din răspunsul său de la 29 martie, care începe aşa:

„La adresa d-voastră No. 5.494, am onoare a răspunde că regretăm foarte mult că dl consul a închiriat alte localuri, fără consimțământul nostru".

Mai jos urmează:

„Nu este o purtare cuviincioasă aceea de a ne pune în fața unui fapt împlinit, în urma tocmai a unei greve de profesori din cele mai scandaloase".

Printr-o altă adresă, din 10 aprilie, Ministerul Cultelor accentuează încă atitudinea sa, zicând:

„La adresa d-voastră No. 5.494, am onoare a vă răspunde că, în urma celor făcute fără ştirea noastră în Bitolia, nu luăm nicio măsură până la întoarcerea dlui Virgiliu Arion".

Precum vedeți, înțelegerea era admirabilă între cei doi miniştri în toate chestiile care priveau Macedonia. (Aplauze).

Ca să ilustrăm bine purtarea dlui Ionescu, să ne aducem aminte că, cu câteva luni mai târziu, după venirea la putere a guvernului liberal, opoziția de pe atunci, care, ca toate opozițiile conservatoare, era în căutarea unei *chestii*, a

crezut că a găsit-o în persoana lui Apostol Mărgărit. Luni de zile numele acesta a fost obiectul tuturor atacurilor celor care credeau că, lovind în Apostol Mărgărit, lovesc guvernul în temeliile sale. Pe atunci dl Take Ionescu era alături cu cei care loveau în Mărgărit, și pare că îmi aduc aminte cum se lăuda că d-sa i-a dat lovitura de grație prin instituirea eforiilor. (Ilaritate, aplauze.)

Acum, iată, vă pun sub ochi acte autentice, din care se poate vedea cum lucrase și ce gânduri avusese dl Take Ionescu în astă privință, numai cu câteva luni mai înainte. Judecați și după aceasta de soliditatea convingerilor sale, de valoarea afirmațiilor sale și de scrupulozitatea cu care își alege mijloacele de luptă. (Aplauze).

Ca să termin cu ce privește pe Apostol Mărgărit, voi spune că dl Take Ionescu a luat cu hotărâre partida lui în chestia faimoasei greve de profesori de la 1895, care a făcut atâta rău chestiei macedonene.

Situația ce se crease în timpurile acelea avusese de efect de a zdruncina cu totul autoritatea lui Mărgărit, ceea ce a încurajat pe un număr din profesorii liceului din Bitolia să se pună în grevă și să formeze un liceu deosebit, în noul local închiriat de consul, contra vechiului liceu, rămas sub autoritatea lui Mărgărit, în localul de mai înainte.

Din cele două adrese ce v-am citit, ați putut vedea că Lahovari susținea pe greviști, cărora pusese să li se închirieze local deosebit, pe când dl Take Ionescu s-a pronunțat contra lor.

Atitudinea aceasta a accentuat-o încă prin o altă adresa, tot din 29 martie, pe lângă care înaintează Ministerului de Externe un avertisment, conceput în termeni violenți, la adresa profesorilor greviști, pentru purtarea lor față de Mărgărit.

Adresa aceasta o văd pusă la dosar de către Ministrul de Externe. Dezacordul nu era dar de tot complet între cei doi miniștri; se înțelegeau bine unul cu altul când era vorba a-și pune la dosar adresele lor reciproce. (Ilaritate, aplauze.)

Trebuie însă să recunosc că, în această parte a afacerii, dl Take Ionescu este cel care avea dreptate. Dar în aceasta, ca și în toate, părerile sale au variat de atunci. La 1895 d-sa pedepsea pe cei ce făceau grevă la o singură școală contra unui inspector; azi organizează și încurajează greva în întreaga Macedonie contra unui ministru. (Aplauze).

Dar să revenim la chestia eforiilor.

În toate actele citate până acum, ați văzut că dl Take Ionescu a luat atitudine hotărâtă contra eforiilor; că a pus la dosar adresele lui Lahovari, prin care îi cerea să le dea recunoașterea, și a luat parte contra lor, oriunde a putut, cum a fost în chestia localului liceului din Bitolia.

Atitudinea aceasta, dl Take Ionescu a menținut-o neschimbată și mai departe.

Ministerul de Externe i-a înaintat un proiect de regulament, făcut de Eforia din Bitolia, cu rugăminte de a-l cerceta și a-l aproba de urgență.

La 13 aprilie, Ministerul de Culte răspunde:

„Văzând proiectul de regulament al eforiei din Bitolia, ce ne-ați înaintat pe lângă adresa d-voastră cu No. 5.977, din 29 martie a.c, subscrisul are onoarea a vă răspunde că, deocamdată, până se va hotărî ce facem cu aceste eforii care s-au înființat în Macedonia cam fără veste, căci chestiunea era încă în cercetarea noastră, nu putem întocmai regulamentul acelor eforii, care în niciun caz nu poate fi cel ce ni s-a prezentat".

Vă las să judecați dacă acesta este tonul unui amic, al unui creator al eforiilor; și dacă așa va fi, mă întreb cum s-ar fi purtat un adversar declarat al lor, un om care ar fi voit să facă tot posibilul pentru a împiedica realizarea lor? (Aplauze).

Această din urmă adresă se pare că a descurajat cu totul pe Al. Lahovari, căci de aici înainte dosarul ministerului de externe nu mai conține niciuna din cele acele adrese ale sale, energice și stăruitoare, prin care până atunci căuta să învingă rezistența colegului său. Pe o telegramă a ministrului nostru din Constantinopol, de la 4 mai, prin care insistă din nou pentru confirmarea de către Ministerul Cultelor a eforiei de la Bitolia, Lahovari pune această rezoluție, din care transpiră în mod evident dezgustul și descurajarea:

„Se va comunica dlui ministru al Instrucțiunii Publice, pentru a face ce va crede de cuviință".

Am examinat până aici dosarul Ministerului de Externe. Trec acum la acela al Ministerului de Culte, din care am citat deja câteva acte.

Găsesc mai întâi adresa lui Lahovari din 6 februarie, despre care am vorbit, și la care Lahovari nu a avut răspuns. Cum era să aibă? Dl Take Ionescu pusese pe dânsa, chiar cu mâna sa, rezoluția: *„La dosar".* (Ilaritate).

Găsesc hârtia din 8 aprilie a delegației române care se afla atunci la Constantinopol, pentru a stărui în chestia înființării unui episcopat român, prin care – o ironie! – mulțumește dlui Ionescu pentru înființarea eforiilor. Rezoluția dlui Ionescu este: *„La dosarul școlilor din Bitolia".* (Ilaritate).

Este nota ministrului nostru din Constantinopol din 31 mai, însoțită de raportul consulului din Bitolia, asupra fazelor prin care a trecut constituirea eforiei. Rezolvată de dl Take Ionescu: *„La dosarul confidențial".* (Ilaritate).

Altă notă a ministrului de la Constantinopol, din iunie, cu privire la înființarea eforiilor: *„La dosarul confidențial".* (Ilaritate, aplauze.)

Începe pe urmă corespondența cu eforia însăși.

La 31 august, eforia, care își ia rolul în serios, trimite de a dreptul ministerului o serie întreagă de rapoarte. Prin unul cerea un acompt[20] pentru cheltuielile internatului și pentru combustibil; prin altul propune măsuri privitoare la administrația școalelor. Amândouă acestea nici nu au avut onoarea unei rezoluții.

Prin altul, eforia recomandă pe un profesor pentru postul de director al liceului din Bitolia. Dl Take Ionescu îl pune la dosar. Şi ştiţi cum se numea cel recomandat de eforie? Ştefan Mihăileanu![1]

Pe un alt raport al eforiei se găseşte această rezoluţie, care, ce e drept, nu este de mâna dlui Take Ionescu: *„Se va aştepta răspunsul d-lui Mărgărit“.*

Cum? Aşadar, la 23 septembrie 1895, cu o săptămână înainte de căderea guvernului conservator numai atâta preţ avea eforia în ochii ministerului? Oropsitul de Apostol Mărgărit era dar tot oracolul din a cărui vorbă nu se ieşea? Dar atunci cum se potriveşte asta cu campania furioasă începută de acelaşi dl Take Ionescu, împreună cu întreaga opoziţie de pe atunci, contra aceluiaşi Apostol Mărgărit, abia cu 3 luni mai târziu? (Aplauze).

Ca să termin cu aceste citaţii, reproduc această rezoluţie scrisă la 24 septembrie 1895, cu însăşi mâna dlui Take Ionescu, pe un altul din rapoartele eforiei: *„Se va comunica copie dlui ministru la Constantinopol, prin Externe, cu rugare a ne arăta care este, din punctul de vedere al dreptului turcesc, situaţia legală a acestor eforii faţă cu autorităţile locale“.* (Ilaritate, aplauze.)

Pare-mi-se că dl Ionescu a spus, în nenumărate rânduri, că d-sa a făcut din eforii baza organizării culturii române în Macedonia, şi acum vedem că, în momentul de a ieşi din minister, întreabă pa alţii care este situaţia acestor eforii. Aşadar, nu numai d-sa nu a făcut nimic pentru constituirea acestor eforii, nu numai a făcut tot ce a putut pentru a zădărnici silinţele lui Al. Lahovari de a le înfiinţa, după cum v-am dovedit cu acte oficiale, dar nici măcar nu a ştiut vreodată ce sunt aceste eforii şi ce rost au. A crezut însă că va putea şi aici, ca în atâtea şi atâtea alte ocazii, să se împodobească cu pene străine şi să-şi facă reclamă, cum ştie d-sa să facă, socotind că dosarele ministerelor sunt prea înfundate prin pivniţe, ca să se mai gândească cineva să le scotocească vreodată. (Ilaritate, Aplauze).

Eu am făcut-o şi asta, şi nu-mi pare rău, pentru că am mai dat lumină ceva material, încă necunoscut, pentru aceia care vor avea vreodată să studieze starea morală şi sufletească a unui leader politic în ţara românească, la începutul secolului XX. (Aplauze).

La octombrie 1895, guvernul conservator cade, Partidul Liberal ia puterea şi o păstrează trei ani şi jumătate. Vă aduceţi aminte ce schimbare s-a produs atunci deodată în convingerile dlui Take Ionescu. D-sa, vrăjmaşul de până atunci al eforiilor, adversarul lui Al. Lahovari, omul care, cu 5 zile mai înainte, întreba ce sunt eforiile acelea, este cuprins deodată de o dragoste nemărginită pentru dânsele.

---

1. Ştefan Mihăileanu (1859 – 1900), macedonean, profesor în Bucureşti, care a fost ucis de un bulgar, în semn de protestare contra campaniei pe care o ducea pentru apărarea şcoalelor din patria sa.

În timpul celor patru sesiuni parlamentare, care au avut loc în timpul acesta, ajunsese o adevărată obsesiune pentru toată lumea cestiunea eforiilor. La fiecare 3 zile, d-sa şi cu amicii săi ne întrebau din opoziţie: Ce facem cu eforiile? Ce are să se facă Macedonia fără eforii? (Ilaritate, aplauze.)

În martie 1899, dl Take Ionescu a ţinut de la acea bancă pe care este acum dl Vlădescu un lung discurs, în care ne judeca, ca pe Cristos, că am prăpădit eforiile, şi promiţând cu solemnitatea pe care o pune d-sa în nenumăratele sale promisiuni, că, îndată ce va veni la putere, le va înfiinţa la loc. (Ilaritate, aplauze.)

Întâmplarea a voit ca să fie prins cu vorba mai curând poate decât credea. Peste două săptămâni a venit la minister. Ce a făcut? Înfiinţat-a eforiile? Ce vorbă! Le-a pus la dosar. (Ilaritate).

Nu numai atât, dar discursul său din martie 1899 nu l-a lăsat să se publice în „Monitorul Oficial“, până nu a ieşit din minister. Oricât de puţin se tulbură d-sa când se găseşte pus în contradicţie cu sine însuşi – lucru prea obişnuit pentru d-sa – i s-a părut, se vede, şi d-sale că de astădată prea ar fi izbitoare nepotrivirea între vorbele şi faptele sale, pentru ca să merite această mică operaţiune. (Aplauze).

Dar se vede că, cu toată nepublicarea discursului, macedonenii luaseră act de promisiunea d-sale de a înfiinţa eforiile, căci, abia intrat în minister, i s-au şi prezentat câţiva care l-au întrebat când îşi împlineşte făgăduiala. Ştiţi ce le-a răspuns dl Ionescu? Le-a zis că d-sa nu vrea să aibă republică în Macedonia. (Ilaritate, Aplauze).

Ei bine, dlor, când se dovedeşte astfel că dl Take Ionescu nu a avut niciodată şi nu are nici acum gândul de a înfiinţa eforiile; când a împiedicat pe Al. Lahovari de a le înfiinţa; când, acum câteva luni, d-sa răspundea în zeflemea celor care îi cereau împlinirea făgăduielii din martie 1899, cu ce curaj mai poate vorbi dl Ionescu despre eforiile pe care pretinde că le-a înfiinţat? Cum îşi închipuia d-sa că aceste lucruri nu se vor da pe faţă odată? (Aplauze).

Dar poate că d-sa conta pe norocul pe care l-a avut în chestia şcolilor din Braşov, când consideraţii de înaltă ordine nu ne permiteau să-l demascam precum merita. Socotea că şi de rândul acesta ne vom sfii a dezveli adevărul, şi va putea d-sa să-şi exercite sistema pe care, pentru prima oară, a introdus-o în viaţa noastră politică!

Socoteala d-sale a fost greşită. De rândul acesta, niciun un motiv nu este ca să nu arătăm ţării tot adevărul în chestia macedoneană, aşa că acum va putea judeca şi ţara şi macedonenii sistema dlui Ionescu în această chestie, de a vorbi unele şi de a face altele.

Cât pentru noi, atitudinea noastră, în afacerea eforiilor, a fost totdeauna francă şi netedă. Noi am fost opuşi înfiinţării eforiilor, aşa cum au fost înţelese, şi cele ce se petrec astăzi dovedesc cu prisosinţă cât de mult aveam dreptate. (Aplauze).

V-am citit o parte din adresa nedemnă, pe care eforia de la Cruşova mi-a trimis-o deunăzi, şi prin care declară că, timp de 30 de ani, a lucrat *gratis* pentru

cestiunea națională și că azi, când nu mai este gratis, părăsește românismul!

Apoi, când o instituțiune este susceptibilă de a lua o asemenea formă și să ducă la un asemenea rezultat, ea este condamnată; și un guvern va da dovadă de cea mai mare neprevedere, când va da pe mâna unor asemenea instituții fructul atâtor sacrificii și al atâtor ani de muncă.

Acum iese dreptatea bătrânului care stă alături de mine, și pe care d-voastră, cei din opoziție, l-ați acoperit atâta vreme cu injuriile și calomniile d-voastră. (Aplauze prelungite.)

D-sa și-a zis: ar fi de dorit să avem în Macedonia un ochi care să privească cestiunea cu interes și cu iubire; dar cum ni se garantează că, dacă am înființa eforii, aceste eforii nu vor depăși mandatul lor, nu vor greși calea, sau nu se vor întoarce cândva tocmai în contra cauzei pe care sunt chemate să o servească? (Aplauze).

Iată pentru ce a ezitat să facă eforii în Macedonia, și exemplul eforiei din Crușova, care voiește să închidă școlile, i-a dat deplină dreptate.

Pentru noi, dar, este lucru lămurit pentru ce nu am înființat eforiile. Dar d-voastră pentru ce nu le-ați înființat?

Cu ce curaj veniți d-voastră, și la Iași, și la Craiova, și la clubul conservator să ne acuzați că comprimăm avântul sentimentului național, neînființând eforiile, d-voastră care, având puterea, nu v-ați ținut angajamentele?

Cine să vă mai creadă când vorbiți de dragostea d-voastră pentru chestia națională, când vă purtați astfel?

Cine să vă mai ia în serios, când făgăduiți acum autonomia școlilor din Macedonia și universitatea de la Constantinopol? (Aplauze).

Nu vorbesc despre oamenii serioși și cunoscători pentru că aceia nu pot decât să râdă de asemeni făgăduieli; dar vorbesc chiar despre macedonenii cei lesne crezători care de atâtea ori s-au luat după vorbele dlui Take Ionescu.

Ei bine, sunt astea lucruri serioase? Este aceasta o campanie de partid de guvernământ, care pretinde să ia cârma afacerilor țării chiar a doua zi după ce a căzut, în felul cum a căzut? Acestea sunt mijloacele prin care d-voastră căutați să căpătați încrederea țării? (Aplauze).

Noi spunem franc ce voim, și avem curajul să luăm în piept o cestiune când ni se pare că este dreaptă. Dar d-voastră una spuneți și alta faceți. D-voastră timp de luni de zile agitați țara pe cestiunea Macedoniei, dar vă sustrageți de la discuțiune în Parlament, unde trebuie să se facă o asemenea discuțiune, iar nu pe stradă. (Aplauze).

Astăvară v-am provocat eu să aduceți aici chestia macedoneană, dar n-ați cutezat. Acum speram că vă veți asocia la interpelarea dlui Dragu, dar nu v-ați asociat; ci așteptați ca să vorbiți după mine, pentru a vă putea agăța de cuvintele mele, doar ca să puteți zice că nu ați tăcut.

Noi, dlor, nu ne jucăm cu lucrurile de felul acesta. Noi, când putem face ceva, facem, dar nu făgăduim lucruri de pe lumea cealaltă; nu făgăduim biciclete,

nici rente perpetue, nici universitate la Constantinopol. Nu făgăduim nimic din toate acestea, căci nimic nu este serios. (Aplauze).

Dlor, nu pot încheia prea lunga mea vorbire decât exprimând părerea mea de rău că a trebuit şi în această chestie a Macedoniei, o chestie de o ordine aşa de înaltă, în care nu ar trebui să fie nicio divergenţă de vederi (Aplauze prelungite), a trebuit, zic, ca şi aici să se amestece nota personală a dlui Take Ionescu.

La Iaşi, vorbind despre învinuirile ce le aduceam noi şcoalei politice create de d-sa, dl Take Ionescu aducea aminte de o zicătoare franceză: *„On dirait du veau“.* Apoi, viţel este şcoala din Meţovo, unde d-sa pune trei institutori pentru nici un şcolar? Viţel este înfiinţarea universităţii din Constantinopole? Viţel sunt bicicletele de la Bitolia? (Aplauze).

Dlor, acesta este un mod de a discuta, care nu e la înălţimea obiectului în discuţie, care poate să fi fost bun în jurul unei mese de banchet, dar care nu este demn de tribuna unui Parlament. (Aplauze).

Dar poate tocmai pentru că nu au altceva de zis în această privinţă, tocmai pentru aceea se feresc a aduce cestiunea în discuţiune aici, şi o duc în jurul meselor de banchet. (Aplauze).

Dlor, partidul advers are deseori partea nenorocită de a pune pe cele mai mari cestiuni stigmatul său special, de a amesteca într-însele consideraţii şi interese de ordinea cea mai de jos.

Proiectaseră altădată liberalii podul de peste Dunăre, ca să înfrăţească şi să reunească cele două jumătăţi ale ţării; conservatorii nu au găsit aici decât ocazia de a-şi zgâria numele pe pietre. (Aplauze).

Noi am voit să facem portul Constanţa, ca să dăm ţării mijlocul să respire liber şi să întindă mâna lumii întregi. Conservatorii au introdus aici afacerea Hallier. (Aplauze).

Noi am făcut legi bune şi adânc cugetate, pentru a pune fundament solid învăţământului public, conservatorii au găsit aici ocazia de a-şi da curs invidiei lor neputincioase şi de a-şi înrola partizani plătiţi din bugetul statului. (Aplauze).

În cestiunea Macedoniei, încă de acum 36 de ani, pe când conservatorii nici nu ştiau de dânsele[21] altfel decât pentru a-şi bate joc de ea, bătrânii liberali lucrau pentru a face din ea cestiunea nobilă şi înaltă pe care o dorim să rămână. Dar a trebuit să vină şi aici dl Take Ionescu, pentru ca, în numele partidului conservator să facă dintr-însa o farsă şi o minciună. (Aplauze prelungite).

Domnilor deputaţi,

Când am văzut pe dl Vlădescu că, după atâtea stăruinţe din partea noastră, şi în particular din partea mea, a consimţit în fine să ia cuvântul într-o cestiune în care partidul d-sale a făcut atâta zgomot, prevedeam ce turnură are să ia vorbirea d-sale. Cine cunoaşte o cestiune şi este convins că are dreptate, nu aşteaptă să-l îmboldească adversarul pentru ca să-l apuce la socoteală. Dar dl Vlădescu aceasta

a aşteptat; căci modul neaşteptat cum explică d-sa întârzierea de a lua cuvântul, socotesc că pe nici unul din d-voastră nu a putut să-l amăgească.

Se adăposteşte d-sa după o cuvântare aşa de scurtă, încât nici nu-mi aduc aminte de dânsa, după o cuvântare ţinută cu ocaziunea discuţiei bugetului, când s-a propus reducerea cifrei pentru şcolile din Macedonia, fără să ştie încă nici în ce intenţiune făceam această reducere, nici cum aveam să o aplic.

Dacă d-sa crede că atâta este de ajuns ca să acopere responsabilitatea d-sale de şef al opoziţiei în Cameră (Ilaritate), mie mi se pare că este cam puţin.

Adevărul este altul. Adevărul este că dl Vlădescu a fost poate jenat întrucâtva de spiritul său ştiinţific, ca să ia cuvântul într-o cestiune în care de mai înainte ştia că are să fie aşa de slab.

Şi poate mai este şi altceva. Este că dl Vlădescu, ca soldat disciplinat al Partidului Conservator a ţinut ca să se supună tacticii acestui partid, cel puţin aşa cum s-a inaugurat în anii din urmă.

Partidul Conservator are sistemul de a lupta prin oarecari mijloace şi în oarecari medii unde noi nu-l putem urma, şi aceasta îi dă putinţa de a acuza, de a arunca învinovăţiri fantastice, fără să i se poată răspunde. De aceea, eşti silit de multe ori să alergi după dlor şi să-i tragi de haină ca să-i sileşti să stea de vorbă. Altfel nu am putea da ochi niciodată cu dlor. De aceea, înţeleg prea bine că dl Vlădescu a trebuit să fie jenat când am fost siliţi cu toţii să-l forţăm ca să ia cuvântul. De nu era aşa, d-sa ar fi trebuit să ia cuvântul ca acuzator, iar nu să fie silit a se ţinea în defensivă, atitudine care nu se potriveşte deloc cu aceea pe care a avut-o până acum.

Afară din Parlament, dlor de la început au devenit agresivi; prin ziare, în întruniri, pe la banchete, veşnic ne-au acuzat. Era dar de aşteptat să vedem acuzările acelea aduse şi aici, iar nu să aştepte dl Vlădescu ca să răsturnăm rolurile.

Asta mă face să mă tem pentru d-sa, că nu-i va atrage complimentele tacticianului partidului d-sale, a cărui deviză este, precum ştiţi, de a nu se apăra niciodată, ci de a ataca.

Recunosc că sistemul acesta este destul de ingenios. El scuteşte de a răspunde pe acela care nu are ce răspunde; şi, de vreme ce partidul dlui Take Ionescu, cu d-sa împreună, are nenorocul de a se găsi cam prea des în această neplăcută situaţie, înţeleg prea bine că nu poate face altfel. (Aplauze).

De când suntem la guvern, în zece luni, am adus adversarilor, în mai multe rânduri, învinovăţiri precise şi grave. Îndeosebi, în expunerea de motive a bugetului, am formulat acuzaţiuni grave, bazate pe cifre nediscutabile. Am dovedit că, în cele 15 luni ale primului guvern conservator, a fost în averea statului o risipă cum nu s-a văzut nici în vremile cele mai rele din trecut. La aceasta nu mi s-a răspuns nimic, nici un cuvânt, căci nu pot considera ca răspuns o ploaie de injurii, pentru care am cel mai suprem dispreţ. (Aplauze).

Tot aşa se petrec lucrurile şi în cestiunea Macedoniei.

Dl Vlădescu s-a mulţumit să conteste unele din lucrurile pe care eu le-am afirmat alaltăieri, bazat pe documentele ce vi se vor distribui în copie, la sfârşitul şedinţei, ca să le puteţi judeca înşivă.

Puteam să ne aşteptăm la mai mult din partea unui mare partid, care pretinde că a creat cestiunea Macedoniei. La acte trebuie să se opună acte, iar nu numai denegaţiuni nedovedite. Iar dacă acte nu ai, mai bine nu răscoleşti lucrurile.

Nu mă voi opri mult asupra denegărilor dlui Vlădescu. voi examina repede pe cele mai însemnate dintr-însele, şi voi dovedi că nu au nici o consistenţă.

Dar mai întâi, să-mi fie permis a exprima o mare părere de rău. Cunoaştem principiile adversarilor noştri în privinţa alegerii mijloacelor de luptă. Ştim că, pentru dlor, contra adversarului, totul este permis. Le-a fost dat dlor să introducă la noi, acum în secolul XX, apucăturile sălbatice din vremile când nu era nici lege, nici Dumnezeu.

Mi-era însă permis să sper că, cel puţin aceia dintre dlor pe care spiritul ştiinţific îi protejeze, nu vor cădea în excesele acelora pe care nimic nu-i reţine. Cu regret văd că m-am înşelat. Dl Vlădescu, profesorul universitar, nu s-a dat în lături de a uza şi d-sa de arme, pe care, în propriul d-sale interes, ar fi fost bine să nu le vadă nimeni în mâinile d-sale. (Aplauze).

Dl Vlădescu a spus că aş fi zis eu, alaltăieri, că toţi macedonenii sunt venali.

Noroc că avem aici stenografi. Dacă nici când vorbeşti faţă cu sute de martori încă nu eşti sigur că nu ţi se vor pune în socoteală vorbe ce nu ai zis, ce trebuie să fie când vorbeşti numai între patru ochi? Şi cum mai poate fi discuţie posibilă când, în loc de a urmări obiectul în discuţie, eşti silit la fiecare moment să înlături invenţiunile ce ţi se pun în socoteală?

Să-mi daţi voie să nu mă ocup a respinge învinovăţirea dlui Vlădescu. Eu mă ţin în ceea ce am spus, îmi iau deplina răspundere a vorbelor mele, şi atâta tot. Dar dacă ar trebui să-mi pierd vremea, respingând toate plăsmuirile celor din tabăra opusă, nu mi-ar mai rămânea timp de a-mi face datoria la care sunt chemat. (Aplauze).

Dlor, eu am zis că cestiunea macedoneană este o creaţiune a Partidului Liberal, lucru pe care socotesc că nici dl Vlădescu nu poate să-l conteste. Pentru ca să aibă însă ceva de zis, a schimbat şi aici cuvintele mele, spunând că aş fi zis că este o cestiune curat liberală, adică proprietate a noastră!

Între a spune însă că o cestiune a creat-o cineva, şi a spune că ea este proprietatea cuiva, este o mică deosebire, de care dl Vlădescu trebuia să ţină seamă.

Adevărul este că liberalii au creat-o, şi pe atunci Partidul Conservator nu avea destule sarcasme pentru acei care o inventaseră, cum nu aveau nici pentru cestiunea Transilvaniei, pe care ştiţi cum au exploatat-o mai pe urmă.

Îmi aduc aminte de o caricatură, operă a conservatorilor de pe la 1868, arsă în piața Teatrului de o mână de tineri indignați, care găseau că se mersese cam departe cu zeflemeaua într-o cestiune sfântă tuturor românilor. (Aplauze).[1]

Tot așa și cu cestiunea macedoneană, creată de bătrânii noștri. Atât mai rău pentru amicii dlui Vlădescu, care își bat astăzi joc de chestia macedoneană, precum la 1868 își băteau joc de chestia transilvană. Deosebirea este doar că altădată zeflemelele erau scrise, iar acum ele sunt puse în acțiune!

Mi-e greu ca să iau toate punctele pe care le-a atins dl Vlădescu. Mă voi opri numai la cele care merită răspuns, pentru că la simple afirmațiuni, ce pot opune alt decât afirmațiunile mele, care au cel puțin meritul de a fi bazate pe acte?

A zis dl Vlădescu că conservatorii, între anii 1891 și 1895, ar fi înființat în Macedonia revizoratele școlare.

Dlor, e vorba să ne înțelegem. Ce voiește d-sa să înțeleagă prin cuvântul acesta?

Totdeauna a fost în Macedonia un inspector Apostol Mărgărit, cel atât de oropsit de dlor după 1895. Pe la 1894, Apostol Mărgărit, fiind bătrân și drumurile fiind grele prin Macedonia, i s-a dat un ajutor, creându-se un post de revizor. Sunt meritele partidului conservator în așa scădere, încât să fie redus a-și face laudă și din această neînsemnată măsură? Apoi, dacă ar fi să admitem că chestia macedoneană s-a creat de câte ori s-a înființat câte un nou post de revizor, trebuie să-mi concedeți că am creat-o și eu tot atât cât dl Take Ionescu, pentru că și eu am înființat un nou revizor în 1898. (Aplauze).

Se miră dl Vlădescu că am zis eu că, înainte de 1895, nici o organizare nu exista în Macedonia, și mă trimite la recipisele de plată ale institutorilor, ca să văd ce școli erau și cum funcționau. Asta este organizarea dlor cea lăudată? Se cheamă că exista o administrație, când mă trimiteți să răscolesc fițuicile de acum 6 ani, ca să cunosc starea lucrurilor? Este aceasta serios? Dlor pot numi aceasta administrație, eu o numesc curată destrăbălare, și am dreptate eu, iar nu dlor.

Repet și afirm din nou: administrație în afacerile macedonene nu exista în 1895, și de aceea noi umblăm orbește într-însa. Pentru cel mai mic lucru, trebuie să o luăm de la început, și să urmărim dosar cu dosar și foaie cu foaie.

La 1898, am încercat să mă descurc; am început a face statele personale al învățătorilor, căci nu știam nici ce învățători sunt acolo; plăteam leafă unuia într-o parte pentru altul din altă parte, care nici nu știa ca figurează în state. Se

---

1. Cred că e vorba de ziarul umoristic „Scrânciobul“, care a publicat în septembrie sau octombrie 1868 o caricatură în care se reprezenta o armată caraghioasă (cu figurile multor liberali, care făceau parte din Parlament sau din ministerul I. Brătianu – N. Golescu) armată care pornește la război sub comanda lui Brat-Ivan (Brătianu) și Berlicocos (Rosetti). Povestea în versuri, care explică gravura e intitulată: „Moftul mofturilor sau luarea Transilvaniei“.

înființau și se desființau școli, se numea și se înlocuia personal, de care nici o urmă nu era în minister.

Ca să vă faceți însă idee de dezordinea ce era, să vă citez un caz: în septembrie 1897, mi se cere să înființez o școală la Prisrend, și mi se recomandă cutare învățător; am aprobat.

Un an de zile am plătit leafa, socotind că școala funcționează; în septembrie 1898, adică peste un an, îmi vine alt raport, prin care din nou mi se cere să înființez aceeași școală din Prisrend, cu același învățător, pe care-l numisem cu un an mai înainte, și pe care-l plătisem un an întreg! Va să zică, dezordinea era așa de mare, încât revizorul nici nu știa că tot el ceruse în 1897 înființarea aceleiași școale , cu același învățător; și dacă nu s-ar fi întâmplat ca eu personal să-mi aduc aminte, poate nici până azi nu s-ar fi descurcat această afacere.

Iată administrația pe care am moștenit-o de la conservatori. (Ilaritate, aplauze.)

Dar, dlor, organizarea unei acțiuni culturale nu constă numai în plata de institutori, fără să știi măcar cui plătești și pentru ce plătești. Ea cere în prima linie ca aceste școli să fie puse în poziție de a funcționa, să aibă dotația materială necesară, să aibă programe și regulamente potrivite cu mediul în care au să funcționeze și cu greutățile cu care au să se lupte. Gânditu-s-au conservatorii la toate acestea?

La 1898 s-a făcut prima încercare de organizare, și aceea, să mă ierte dl Vlădescu, nu este datorată conservatorilor. Atunci am voit să fac un regulament și programe speciale pentru Macedonia, și am și pus lucrul în mișcare, după cum v-am dovedit alaltăieri. Dar eu am ieșit din guvern, înainte de a le fi făcut. După noi, conservatorii au guvernat doi ani, și ei, care nu se gândiseră înainte de 1895 că aceste lucruri sunt necesare, nu au înțeles aceasta nici după 1899, căci nu le-au făcut. Acum trebuie să reiau eu lucrurile de unde le lăsasem în 1898.

Dl Vlădescu ne-a spus că dlor, înainte de 1895, regulaseră a se face cărți anume pentru Macedonia. Care cărți? Să mi se arate una singură. Nu este nici una, și mă mir cum poate dl Vlădescu să afirme așa ceva. Dacă e vorba de cărți, eu nu cunosc altele decât acele care se cumpărau cu cântarul de la unii librari „bine cugetători“ din București, vechituri scoase din școalele noastre, și care se trimiteau faimoasei librării din Bitolia, pe care o cunoașteți. (Ilaritate, aplauze.)

Dl Vlădescu mai spunea: de ce vă faceți laude cu deciziunile din 1898? Ele au fost platonice; nu s-au pus în execuțiune, și în politică nu contează decât faptele împlinite!

Dar, dle Vlădescu, eu am făcut cel puțin un început de execuțiune, am dat ordine, și dacă nu venea afacerea din strada Enei, aș fi dus întreprinderea la bun capăt. Dar d-voastră ce ați făcut? Nu numai că nu ați luat nici măsuri platonice, dar nu ați fost în stare nici măcar să înțelegeți și să duceți mai departe pe cele luate de alții. (Aplauze).

Încă o afirmare riscată a dlui Vlădescu: zice că am destituit pe d-na Capsali ca să fac supărare dlui Ionescu. Apoi pe d-na Capsali o numisem tot eu, iar nu dl Ionescu.

Mai zice dl Vlădescu că la şcoala comercială din Cruşova erau 16 şcolari în momentul când am suprimat-o eu. Să mă ierte d-sa: erau numai 4, cum am spus eu, căci nu contează încă 6 fete care urmau alături cu băieţii. Acestea nu erau eleve serioase, şi eu nu ţin seamă de glume în afacerile serioase. (Aplauze).

Spune dl Vlădescu că bicicletele de la Bitolia nu s-au cumpărat, şi dl Take Ionescu la Craiova a avut curajul să afirme acelaşi lucru. De s-au cumpărat sau nu, asta ar fi indiferent; chestia este că dl Ionescu a aprobat atunci, şi a repetat şi pe urmă că bine a făcut să cumpere biciclete. Acesta este faptul care-l caracterizează pe d-sa, şi pe care îl reţin. Dar nici nu este exact ceea ce spun dlor; afirmă acum un lucru neexact, cu speranţa de a micşora indignarea stârnită de acest jaf nepomenit. Bicicletele au fost ordonanţate la 2 septembrie 1899, adică chiar a doua zi după punerea în aplicare a revoltătorului buget, şi dacă dl Ionescu ştie că bicicletele nu s-au cumpărat, lucrul este cu atât mai grav, fără să micşoreze responsabilitatea d-sale. Dar aici nici nu este vorba de asta: vorba este ca dl Take Ionescu a alocat 1.500 lei pentru cumpărarea lor, că a voit să arunce banii ţării pe asemenea cheltuieli absurde, tocmai într-un moment de lipsă teribilă, şi acest lucru nu se poate ierta. (Aplauze).

M-a acuzat dl Vlădescu, că am fost sever cu institutorii care nu au căpătat autorizaţii. Negreşit că am fost. Credea d-sa că voi face şi eu ca dl Take Ionescu? Să-şi ia nădejdea asta. Am spus, şi mai repet, că de la mine nu va primi nici-un ban acela despre care voi căpăta convingerea că nu lucrează. (Aplauze).

Am suprimat şcolile neautorizate, pe de o parte pentru că ştiam că pentru cele mai multe din ele nici nu se putea obţine autorizaţia, şi pe de alta, pentru că cei mai mulţi din institutorii lor nicio mişcare nu făceau ca să capete autorizaţia. V-am arătat cum mai toţi nici măcar act de prezenţă nu făceau în localitate. Şi vă declar că, dacă aş mai găsi institutori care să-şi înţeleagă datoria în acest fel, i-aş suprima şi pe dânşii fără cruţare. (Aplauze).

A vorbit de Meţovo, şi n-am înţeles bine cum a crezut dl Vlădescu că a scuzat înfiinţarea a trei institutori la o şcoală fără niciun şcolar. Pare că a voit să dea a înţelege că cauza lipsei de şcolari ar fi fost numirea acolo ca institutor a dlui Diamandi. Dar oricare ar fi cauza, înfiinţarea de trei institutori la o şcoală pustie era un jaf, a cărui unică explicaţie este că dl Take Ionescu a voit să-şi cumpere doi partizani mai mult cu banii ţării. La aceasta să mi se răspundă, dar nu să se umble cu alegaţii lăturalnice. (Aplauze).

Pe urmă, ce folos are dl Vlădescu să vorbească despre numirea dlui Diamandi? Ştie d-sa în ce împrejurări a fost numit dl Diamandi la Meţovo? Dacă nu ştie, să-i spun eu. Dl Diamandi a fost numit în urma destituirii de către dl Take Ionescu a unui alt învăţător. Acesta, ca să-şi răzbune, când a plecat a luat

cu sine autorizația școalei, care era liberată pe numele său; și fiindcă în Epir este aproape imposibil a se mai obține azi autorizații, școala nu a mai putut funcționa. Învățătorul care este cauza acestei situații, individul care, ca să-și răzbune de o pedeapsă meritată, a fost cauza închiderii singurei școli românești dintr-un centru românesc așa de însemnat ca Mețovo, se numește Nicolae Papahagi! El este astăzi membru în delegația macedoneană, care a venit să-mi ceară socoteală mie că nu sunt bun patriot. El mai este amicul bun al dlui Take Ionescu, și unul din principalii agenți provocatori de care se servesc d-sa pentru a produce în Macedonia răzvrătirea institutorilor și închiderea școalelor! (Mișcare).

A afirmat dl Vlădescu că școalele suprimate de mine erau bine populate, și a citat vreo câteva cifre; am prins din zbor că la Laca ar fi fost 40 de școlari. Dar eu am chiar raportul dlui Nuși Tulliu, amicul dlui Take Ionescu, care arată că la Laca sunt 5 școlari. De unde a scos dl Vlădescu 40? O fi având d-sa puterea de a înmulți școlarii, precum înmulțea Cristos peștii? (Ilaritate, Aplauze).

S-au suprimat 80 de institutori. Vă spun drept că nu i-am numărat, dar știu că am suprimat școlile inutile. Atât mai rău dacă au fost atât de mulți institutori care nu și-au dat silința a face ca școalele lor să fie utile. (Aplauze).

De altminteri, eu, când am făcut suprimările acestea, am avut în vedere starea lucrurilor de la 1 septembrie 1899.

Mi-am zis: dacă la 1899 lucrurile puteau merge cu atâți institutori câți erau atunci, trebuie să ne mulțumim și astăzi cu aceeași stare de lucruri. Ce era absurd în raționamentul meu?

Dl Take Ionescu adăugase 100 de institutori noi. Dacă eu am suprimat 80 – cu toate că verificarea mea nu mă duce la atâția – va să zică rămân încă 20 institutori peste cei care erau în 1899.

Cei suprimați de mine sunt dar toți oameni abia introduși în buget de dl Take Ionescu acum câteva luni de zile. Se vor întoarce la meseriile și la comerțul pe care-l exercitau mai înainte, și pe care nu au avut încă vremea să-l uite. (Aplauze).

A mai zis dl Vlădescu că am trimis agenți în Macedonia, ca să-mi facă partizani.

Aș putea răspunde că, dacă alții trimit în Macedonia agenți să facă răscoală, eram și eu în drept să trimit agenți ca să facă liniște. (Aplauze).

Pot zice chiar că ar fi trebuit să trimit acolo cât mai mulți agenți, ca să zădărnicească silințele nenorocite ale delegației care lucra pentru închiderea școlilor. (Aplauze).

Cu toate acestea, nu am făcut-o. Eu am oroare, am scârbă de a face meseria de *raccoleur*; și afară de aceasta, consider ca un adevărat act de delapidare faptul de a cheltui banii țării pentru interesul popularității sau situației personale a unui om politic. (Aplauze).

Nu am făcut-o, și pentru că am cel mai deplin și absolut dispreț pentru acțiunea delegațiunii, și pentru că continui încă a crede că macedonenii vor

cunoaşte ei înşişi interesul lor, interesul cauzei naţionale, şi vor ţintui pe aceşti mercenari, care lucrează pe faţă pentru desfiinţarea ei.

Am destule dovezi că aşa va fi, până în cele din urmă.

Un singur om a căutat să-mi facă serviciu, dar şi acela în mod dezinteresat, şi pe acela nu l-am trimis eu acolo. Cu toate acestea, declar că am lucrat, şi voi lucra şi mai departe, ca să ţin în frâu şi să reduc la neputinţă pe aceia care lucrează contra existenţei şcoalelor macedonene. (Aplauze).

A dat dl Vlădescu o listă de şcoli care zice că nu s-au deschis.

Cunosc lista aceasta, şi ştiu de la cine o are dl Vlădescu, pentru că mi s-a dat şi mie încă de pe la începutul lui octombrie, tot de acelaşi personaj. Lista dlui Vlădescu nu are decât un defect: că este falsă de sus până jos.

Aşa, se spune că nu s-au deschis şcolile din Ciariciani, Pertori Damaşi, Vlahoiani. Cred şi eu. Acestea sunt şcoli de iarnă, care nu se deschid în niciun an înainte de luna lui noiembrie. Căci d-voastră nu ştiţi încă, şi vă spun acum, că în Macedonia sunt unele şcoli de vară şi altele de iarnă, care funcţionează numai câte patru luni pe an, deşi sunt plătite tot anul. Populaţia de pe acolo, fiind nomadă, petrece vara la munte, iar iarna se scoboară la câmpie. Dar institutorul nu o urmează; el stă pe loc, şi când românii pleacă, el continuă a reprezenta şcoala, figurând doar în buget, după cum zicea dl Nuşi Tulliu în raportul pe care l-am citat.

În cazul acesta sunt nu numai cele patru şcoli citate de dl Vlădescu, ci mai sunt şi cele din Grebena, Paltina, Alasona, care încă nu s-au deschis, precum şi acele din Abela, Perivoli, Samarina, care deja trebuie să se fi închis.

Aş vrea să văd ce s-ar zice despre un învăţător de la noi din ţară, care ar lucra numai patru luni şi ar fi plătit tot anul? (Aplauze).

A mai zis dl Vlădescu că nu s-au deschis şcolile din Moscopoli, Poroia, Jancoveţi, Resna, care funcţionează foarte regulat. Pot chiar să spun că învăţătorul de la Resna a trebuit să se opună aproape cu forţa agenţilor delegaţiei, care voiau să-i închidă şcoala cu sila. (Mişcare).

A zis dl Vlădescu că nu s-a deschis nici şcoala din Plesna. Asta se poate. Acolo este institutor, trecut de mine, preotul Haralambie Balamace[22], a cărui istorie este bine să o cunoaşteţi. Pe acest preot, dl Take Ionescu îl numise în acelaşi timp institutor la Corita, preot la Pleasa şi director la Fraşari, cale de 70 de kilometri una de alta. (Ilaritate). Toate acestea, ca să-i facă 250 lei pe lună!

Dl Take Ionescu este inventatorul acestui nou fel de căpătuială. În primul său minister, d-sa a avut meritul de a da unui profesor deodată o catedră în Buzău şi una în Brăila, iar altuia una în Ploieşti şi alta în Alexandria. Precum vedeţi, de rândul acesta, d-sa şi-a transportat sistemul şi în Macedonia, perfecţionându-l şi adăugându-l. (Ilaritate, aplauze.)

Ei bine, am venit eu să stric această bună petrecere, şi am lăsat pe preotul Balamace numai la Pleasa, ca institutor şi preot. Nu mă îndoiesc că măsura aceasta nu-i este tocmai pe plac, şi că, comparându-mă pe mine cu dl Take

Ionescu, găseşte că d-sa, pe lângă mine, este un mare om. Aşa fiind, nu m-aş mira deloc ca şcoala din Pleasa să nu se fi deschis. (Mişcare).

Zice dl Vlădescu că nici şcoala din Corița nu s-a deschis. Şi aici se înşeală dl Vlădescu, să-i dau toată dovada; acum câteva zile, revizorul Hondrosom, trimis de mine pe acolo ca să-mi raporteze cum merg şcolile, a fost bătut de moarte chiar în localul şcolii, în prezența copiilor, de către agenții delegației din Bucureşti. (Mişcare).

După acest fapt, puteți judeca mijloacele de care se servesc delegația, pentru a face să se închidă şcolile!

Dar, dacă domniile lor îşi fac laudă cu asemenea fapte, nici eu nu voi sta cu mâinile în sân şi îi rog pe aceia care sunt autorii si intelectuali şi materiali ai actelor de anarhie care se petrec în Macedonia, să ia act de declarațiunea mea, că nu am să cruț nici un mijloc ca să aduc ordine acolo. (Aplauze prelungite.)

Am datoria mea aici, ca să priveghez la buna stare a şcoalelor din Macedonia, în limitele mijloacelor de care dispun, şi am să fac aceasta. Dar am să şi pedepsesc cu cea din urmă energie pe acei mişei care umblă să mă împiedice de la aceasta. (Aplauze prelungite.)

Ca să termin cu cele zise de dl Vlădescu, voi releva afirmația d-sale că bulgaria cheltuieşte în Macedonia un milion şi jumătate pe an. Vă mărturisesc că nu ştiu cât cheltuieşte în total. Judecând după valoarea celorlalte afirmațiuni ale dlui Vlădescu, aş fi în drept să reduc la jumătate sau la sfert cifra dată de d-sa. Dar s-o admitem ca adevărată, şi să completăm informația dlui Vlădescu, punând față în față şi rezultatele dobândite de bulgari şi de noi.

În singura circumscripție a Bitoliei, bulgarii au 366 şcoli cu 491 institutori şi 18.071 şcolari; noi avem 24 de şcoli cu 69 de institutori şi 1.178 de şcolari. Se potriveşte? Dacă ar fi să ținem o dreaptă proporție, pentru cei 525.000 lei ce am cheltuit noi până acum pe an în Macedonia, bulgarii ar fi trebuit să cheltuiască opt milioane pe an, iar nu un milion şi jumătate. Iar dacă bulgarii fac ceea ce fac numai cu un milion şi jumătate, noi ar fi trebuit să cheltuim, pentru ceea ce facem noi, numai 35.000 lei pe an, iar nu 525.000. Să îndoim, să încincim această cifră, şi tot rămânem departe de socoteală. Dar vezi că bulgarii nu au avut un Take Ionescu. (Aplauze).

Să-mi dați voie să nu insist mai mult asupra celorlalte afirmațiuni ale dlui Vlădescu, şi să reiau firul argumentării mele din ziua cealaltă.

Am fost învinovățit că dezorganizez şcolile din Macedonia. Am demonstrat alaltăieri că în Macedonia erau şcoli reale şi şcoli fictive. Am desființat pe cele fictive şi am păstrat pe celelalte. Făcând aşa, mijloacele pe care le am la dispoziție sunt de ajuns pentru a nu ştirbi acțiunea noastră de până acum. Dacă ar fi vorba să reînființăm şcolile fictive, este evident că ar trebui să reviu la bugetul dlui Take Ionescu; dar aceasta noi nu o vom face.

Ştiu că este trebuință să se mai înființeze şcoli primare; dar afirm că pentru aceasta nu este trebuință deocamdată a se mări bugetul, căci, având acum un

profesor numai la 17 şcolari, vedeţi bine că am de unde să iau personalul cu care să înfiinţez alte şcoli, cel puţin pentru câtăva vreme.

Din partea macedonenilor, dlor, să nu vă temeţi că combinaţia aceasta ar da loc la dificultăţi. Acolo se acomodează lucrurile mai lesne decât la noi; dovadă este acest fragment dintr-un raport de anul trecut al revizorului şcolar Ilie Papahagi:

„La Lunca dl A. D., care a fost însărcinat cu obţinerea autorizaţiei, n-a făcut măcar act de prezenţă. Vă rog respectuos să binevoiţi a revoca pe dl A. D. şi a-l utiliza la vreuna din şcolile din Macedonia ca institutor secundar".

Va să zică, institutorii care nu sunt buni pentru şcolile primare sunt recomandaţi pentru cele secundare. (Ilaritate).

În condiţiunile acestea, este lesne de înfiinţat câte şcoli ar vrea cineva şi chiar universitatea de la Constantinopol. N-am avea decât să luăm pe învăţătorii cei proşti din Albania şi să-i punem la universitatea din Constantinopol. Se vede că la acest mijloc se gândise dl Take Ionescu, când a promis înfiinţarea acelei universităţi. (Ilaritate, aplauze.)

Dar eu nu am trebuinţă să alerg la acest mijloc ca să îmbunătăţesc starea lucrurilor, chiar în limitele actuale ale bugetului.

N-am decât să iau ca comparaţie cele ce avem la noi în ţară, căci doar nu vor pretinde macedonenii să facem la ei lucruri ce nu le putem face la noi.

Legea fixează la noi un număr de 80 de elevi pentru un institutor. De regulă nu se ajunge la acest număr, dar de ordinar un institutor are 50 până la 60 de elevi. Atunci de ce în Macedonia să nu se poată impune mai mult de 17 copii? Pentru ce să mi se zică că nu ştiu să mă înalţ în regiunile superioare ale politicii şi că nu înţeleg marile cestiuni de naţionalitate şi de organizare pentru Macedonia, dacă nu admit ca acolo institutorii să stea cu mâinile în sân? (Aplauze).

Poate cineva pretinde că nu se poate lucra în cestiunea macedoneană decât cu condiţie de a întreţine o legiune de slujbaşi fără treabă? Şi până nu vom avea institutori fără şcoli şi fără elevi, până atunci cestiunea macedoneană nu poate să existe? Eu pretind, din contră, că cestiunea macedoneană este o pură cestiune de cultură naţională, şi că, dacă nu vom face ca şcolile româneşti să cuprindă pe toţi copiii români, n-am făcut nimic. (Aplauze).

A umfla bugetul, a înfiinţa şcoli fictive şi a ne lăuda pe urmă în străinătate că avem şcoli în Macedonia, pentru că cheltuim bani cu dânsele, acestea sunt vorbe de pe lumea cealaltă, care nu plătesc două parale şi care nu înşeală pe nimeni. (Aplauze).

Dl Take Ionescu înţelege cestiunea naţională cu totul altfel. D-sa, prin gura dlui Vlădescu, zice că eu nu mă ocup decât de cifre, că sunt un iscoditor numai de mărunţişuri, şi că sunt incapabil să înţeleg şi să-mi asimilez înaltele concepţiuni care se menţin în sfera dansului şi a bicicletelor.

Aceasta este cam adevărat. Eu sunt incapabil de a concepe cestiunea naţională în acest fel, precum şi dl Ionescu este incapabil să înţeleagă că această

cestiune este o cestiune de muncă încordată şi onestă, iar nu de poveşti goale şi de reclamă de bâlci. Din pricina aceasta, nu va fi niciodată posibil ca gândurile noastre să se întâlnească, precum nu era posibil să dăm piept cu dl Vlădescu. (Aplauze).

Cunoşteam modul cum dl Ionescu consideră această afacere de înalta ordine; citisem şi prin gazete dări de seamă despre discursurile ce a ţinut în această privinţă în diferite locuri, şi în special despre cel ţinut la Craiova. Dar până astăzi încă nu citisem textul însuşi al părţii din discursul său, care priveşte învinovăţirea ce-i adusesem eu, că cheltuieşte prea mult cu bicicletele.

Cred că se cuvine ca această pagină de elocinţă conservatoare să treacă la posteritate, şi pentru aceea am să o citesc rar, pentru că nu cumva stenografii să facă vreo greşeală sau să piardă vreun cuvânt din această minunată bucată:

„Ştiu, dlor, chipul unora de a trata această mare chestie. I-aţi auzit, şi-i veţi auzi vorbindu-vă de bicicletele pe care le cumpărasem la Bitolia, şi spunându-vă că dânşii nu pot să înzestreze şcolile cu biciclete.

Daţi-mi voie să vă spun că, spre marea mea părere de rău, faimoasele biciclete au fost numai un proiect: nu le-am cumpărat niciodată".

Aici mă opresc un moment, ca să consolez sufletul îndurerat al dlui Take Ionescu. Să fie liniştit d-sa: bicicletele au fost cumpărate, şi încă cu precădere chiar asupra înfiinţării şcoalelor fictive. Nu rămâne dar, din fraza ce am citat, decât constatarea că, dacă dl Ionescu ar reveni la minister, nu ar lipsi să doteze şcolile din Macedonia şi cu baloane, după cum mai deunăzi a spus unui macedonean că are de gând să facă. (Ilaritate).

Dar să urmăm lectura:

„Primesc discuţia pe biciclete. Ele sunt un simbol, şi plâng pe acei ce nu-l înţeleg". (Mare ilaritate.)

Vedeţi, dlor, ce mult eram noi înapoiaţi! Şi cum nu înţelegem noi nimic! Şi ce fericită e ţara românească că are un mare om, care înţelege un asemenea simbol! (Ilaritate). Urmez mai departe:

„Despre ce era vorba, dlor? Nimeni nu poate să tăgăduiască că de câtva timp iar fierbe cazanul în Răsărit, şi nimeni nu ştie când are să sară capacul.

Mi -am adus aminte de parabola fetelor leneşe, care în ceasul în care a trecut Mântuitorul, au rămas cu candelele stinse, pentru că nu turnaseră din vreme untdelemn.

Când partidul conservator şi ţara îmi făcuse mie cinstea să-mi încredinţeze ulciorul cu untdelemn, aş fi fost un mare vinovat dacă lăsam candelele să se stingă!" (Ilaritate).

Imaginea aceasta, a untdelemnului înlocuit prin biciclete, este demnă de marele talent al leaderului conservator. De eram eu în locul d-sale, poate aş fi preferat să las untdelemnul tot untdelemn. Acest ingredient are proprietatea preţioasă de a unge roţile care scârţie, de a micşora rezistenţele, şi chiar de a înmuia

degetele partizanilor cu care ai de gând să lucrezi. (Ilaritate). E păcat că, în loc de untdelemn, dl Take Ionescu a turnat bicicletele în candela Macedoniei. (Ilaritate).

Să continuăm:

„Știam cu cine aveam de luptat. Cu școala greacă, în care se citesc Platon și Sofocle; cu școala bulgară, ai cărei copii visează cu ochii ațintiți pe harta unei împărății uriașe, care se întinde din inima Europei până la Pacific! Voiam să lupt cu acești rivali, și atunci căutam orice, ca să ridic școala noastră: muzica, dansul și faimoasele biciclete. Cine râde de biciclete, dovedește că nu este mistuit încă de dorul românesc“. (Mare ilaritate, aplauze.)

Ei bine, dlor, spuneți d-voastră dacă este cu putință să se discute pe un asemenea tărâm! (Aplauze, ilaritate.)

Ați văzut că eu nu am făcut decât să citesc proza dlui Ionescu, și râsul d-voastră a izbucnit de la sine. Dar cum să nu fie așa?

Să pretindă cineva a lupta cu bicicletele contra lui Platon și Sofocle! Să voiască a opune dansul contra idealului unui mare imperiu! Să conceapă cineva lupta naționalităților din Macedonia ca un fel de bâlci de la Moși, în care paiații își dispută clienții, bătând toba și suflând în trâmbițe de tinichea! (Ilaritate).

Vă spun drept, până în acest punct nu credeam că se poate scoborî respectul cuiva pentru sine însuși, pentru bunul simț și pentru țara care i-a făcut onoarea de a-i încredința interesele sale. (Aplauze).

Dar, dlor, pe acest tărâm eu nu pot urma pe dl Take Ionescu. Eu cu lucrurile serioase nu glumesc, și teoria d-sale asupra bicicletelor eu nu o pot considera decât ca o glumă de un gust foarte îndoios. Idealul național, simbolizat în biciclete, eu declar că nu-l înțeleg. Și nu numai o declar, dar mă onorez cu aceasta, și resping cu indignare și cu toată revolta onestității mele orice bănuială că aș fi vreodată capabil de a înțelege asemenea farse nedemne de un om serios. (Aplauze prelungite.)

Dlor, dl Take Ionescu are un noroc: este că vorbește bine, și că are reputațiune de a duce pe umerii săi fortuna partidului conservator. Așa fiind, se bucură în partidul său de privilegiul copiilor răsfățați, cărora li se trece orice ar zice.

Dacă la noi s-ar risca cineva să spună niște enormități ca acelea pe care le debitează dl Take Ionescu, în mod așa de imperturbabil dinaintea auditoriilor sale conservatoare, ce i-ați face d-voastră? Ce-i ar face țara?

Ei bine, dlor, vedeți în ce situațiune mă găsesc eu, om pozitiv – am acest păcat, precum are dl Take Ionescu pe acela de a fi absolut nepozitiv – să fiu nevoit a veni în urma dlui Take Ionescu, și să găsesc situațiunea așezată pe baze ca acele din care v-am dat un eșantion. Și pe când eu lucrez ca să pun lucrurile pe baze serioase, omenești, coborîte din nori în lumea realității, să mă văd învinovățit că eu, iar nu dl Take Ionescu, urmăresc distrugerea cestiei macedonene, și să mă găsesc în fața unor răzvrătiri organizate de aici, ca să mă împiedice de a face și ce bruma se mai poate face, în greutățile financiare prin care trecem, și cu situația absurdă pe care am moștenit-o. (Aplauze).

Dlor, în politică, ca în toate, este o limită, şi fantezia trebuie să se mărginească undeva, pentru că altmintrelea ce s-ar mai alege de munca generaţiilor trecute, care au lucrat la ridicarea edificiului nostru naţional?

Dacă ar fi cu putinţă ca în nouă luni un om să poată da peste cap o întreagă situaţie, să creeze încurcături care ani întregi să nu se poată descurca, atunci pentru ce să ne mai muncim ca să limpezim încurcăturile făcute de alţii?

Ar fi să disperăm de toate, să părăsim sarcina cu care suntem onoraţi, şi să lăsăm lucrurile să meargă pe calea prăpăstioasă pe care le-au împins adversarii noştri. (Aplauze).

Dar mai este un lucru care ne desparte de dl Take Ionescu.

D-sale nu-i cade o cestiune în mână din care, cu o artă extraordinară, să nu ştie să scoată un mijloc de a face reclamă. Noi nu suntem însă oameni de reclamă. Cu câtă muncă am pus noi pentru binele public, şi care nu se ştie de nimeni, ar fi de ajuns să facem trei sau patru Take Ioneşti. (Ilaritate).

Nu tot aşa face dl Take Ionescu.

Vedeţi în cestiunea macedoneană. Eu, anul acesta, am muncit la dânsa luni întregi. În rândul trecut, un an şi mai bine m-am ocupat tot de dânsa. Şi cu toate acestea, nu afirm că o cunosc încă cum se cade. Dl Take Ionescu, în cei patru ani cât a fost la minister în primul rând, nici nu a pus mâna pe dânsa, pentru că dacă ar fi pus mâna, s-ar fi văzut un început de organizare cât de neînsemnat. Nu te rabdă inima să nu cauţi să pui ordine acolo unde găseşti haos.

Sunt dar îndreptăţit să spun că d-sa nu a intrat în inima cestiunii. Cu toate acestea, la septembrie 1899, după ce până atunci se ocupase numai cu alegerile, a găsit deodată de cuviinţă să se apuce de cestiunea macedoneană şi să inventeze o eră nouă.

Ştiţi cât zgomot s-a făcut atunci pe această eră nouă. V-am dovedit alaltăieri ce a fost această eră nouă, o eră cum, în adevăr, nu se mai văzuse alta, nici în Macedonia, nici la noi.

Acum, a cui este vina dacă dlui n-a fost în stare să se ţină la guvern şi să ducă era aceasta până la desăvârşirea ei? Venind noi după d-sa, trebuia să se aştepte, fără nici o îndoială, că noi nu avem să ţinem câte trei institutori la o şcoală fără şcolari, nici să întrupăm idealul nostru naţional în biciclete. Idealul nostru naţional este altul. (Aplauze).

Nu împărtăşim deloc modul de a vedea al dlui Take Ionescu, nici nu urmăm morala sa politică; dar avem şi noi modul nostru de a vedea, care are şi el părţile lui cele bune.

Dlor, adineaori, amărât de cele ce văd petrecându-se, am avut un moment de descurajare. Această descurajare ar fi profundă şi reală, dacă în adevăr aş avea credinţa pe care dl Vlă-descu mi-o atribuia. Dacă aş crede că macedonenii toţi intră în modul de a vedea al dlui Take Ionescu, şi gravitează împrejurul d-sale numai de hatârul bugetului de 800.000 lei, este sigur că ar trebui să închidem îndată toate şcolile, şi vă asigur că aş avea curajul să o spun cu tărie şi fără înconjur.

Dar nu este așa. Sunt, ce e drept, destui macedoneni pe care bugetul dlui Take Ionescu i-a prefăcut în robi necondiționați ai d-sale. Cu aceia, multă vreme nu va mai fi nimic de făcut, pentru că mirajul celor 800.000 lei le-a luat ochii. Dar sunt destui macedoneni și de aceia care s-au scandalizat de jaful ce se făcea cu banii țării.

Macedonenii aceia sunt care, acum doi ani, au denunțat dlui Take Ionescu însuși scandaloasa risipă care se făcea sub perdeaua luptei culturale, arătându-i fapte concrete și precise, enumărându-i școlile fictive, institutorii care nu știau unde se află școala lor, și altele de același fel.

Anul acesta, când s-a încercat a se organiza acea infamă campanie pentru închiderea școlilor, ea a avortat mulțumită institutorilor care s-au opus, și școlile s-au deschis, grație acelor institutori. Iată pentru cine lucrez eu, iată cine mă mai face să sper că tot mai este mult de făcut în Macedonia, chiar după ce dl Take Ionescu a lucrat ca să ruineze, ca să desființeze orice avânt nobil dezinteresat în inimile macedonenilor. Dar dacă aș crede că toți macedonenii sunt la fel cu mercenarii dlui Take Ionescu, cu indivizii pe care d-sa i-a plătit când era la guvern, pentru ca să-i facă servicii de stradă în opoziție, declar neted că aș fi cerut suprimarea deplină și imediată a întregii alocații.

Toate acestea putea să le vorbească și dl Take Ionescu, pentru că și d-sa a avut ocazie să cunoască în Macedonia destui oameni de inimă, iar nu numai alergători după buget. Dar d-sa a preferat concursul celor din urmă, în loc de a se adresa celor dântâi.

Iată, dlor, pentru ce am zis și am repetat cu atâta insistență că căile dlui Take Ionescu nu se întâlnesc cu ale noastre. (Aplauze).

Acum, dlor, ce a rămas din cestiunea macedoneană?

Pentru noi un subiect de grijă și de muncă grea; pentru conservatori încă un mijloc de agitațiune, pe lângă atâtea altele. (Aplauze).

Lucrul acesta am să vi-l dovedesc cu probe materiale. De aceea ziceam dlui Vlădescu că mai bine era dacă ar fi rămas în regiunea frazeologiei, cea scumpă dlui Take Ionescu, unde nu-l puteam urmări, și să nu se aventureze pe tărâmul faptelor pozitive, unde sunt foarte la largul meu.

Încă de la mai, eu am fost înștiințat de ce se pregătește în Macedonia. Încă de atunci am avut cunoștință și de constituirea delegației, și de modul cum s-a constituit, și de textul procurii, și de un alt act care, la vreo trei săptămâni după publicarea lui, s-a contestat. Am știut că delegația celor 5 a fost aleasă într-o întrunire la Bitolia, la care nu au luat parte mai mult de 10 inși, și cu toate acestea, ea avea să reprezinte toată Macedonia și să lucreze în numele ei.

Mai știam că planul de campanie nu se făurise acolo, ci venise de la București, ticluit gata.

Știam că ideea procurii, precum și textul ei venise de la București; că trebuia să se capete semnături și peceți prin toate mijloacele, permise sau nu; că

delegația trebuia să vină la București, să ceară audiențe la mine, la dl prim-ministru și la M. S. Regele; în fine că, dacă nu se va obține restabilirea vechiului buget, să se declare greva generală în Macedonia.

S-a întâmplat, nu știu prin ce indiscreție binevenită, că un ziar din București a avut cunoștință și de textul procurii și de textul documentului la care am făcut aluzie adineauri, și le-a publicat pe la începutul lui iunie. Aceasta a deranjat întrucâtva acțiunea delegaților, și așa se explică pentru ce, în loc de a veni la București la jumătatea lui iunie, au venit la începutul lui septembrie. Dar de atunci s-a urmărit pas cu pas planul făcut la început, așa că nu mai este nicio îndoială că toate informațiile mele de la mai erau exacte, între care și aceea că totul fusese plănuit și ordonat de la București.

Dar lucrul acesta se dovedește și prin o probă scrisă. Un dl Vasile Naca, unul din agenții delegației în Macedonia, adresează o scrisoare unui institutor de acolo, prin care îl îndeamnă să semneze procura delegației, și-i zice:

„Asemenea procuri s-au făcut din toate comunele românești din Macedonia, *în înțelegere cu cei din București, care doresc salvarea chestiunii*, și după al căror exemplu am făcut și noi de aici".

Dar venirea delegației la București mai avea și un alt obiect, care și el a fost arătat de „Voința Națională". Delegația își propunea să provoace chiar aici, în capitală, manifestații și tulburări pe strade; și dacă nu ar fi decât acest singur indice, el ar fi de ajuns pentru a ne dovedi, fără umbră de îndoială, unde era motorul care o punea în mișcare, căci se știe acum cine sunt aceia care nu se sfiesc a recurge la asemeni mijloace. (Aplauze).

Mai întâi, posed mai multe acte, care concordă întru a spune că delegații, când au plecat din Macedonia, au lăsat vorbă că ei vin la București ca să răstoarne guvernul.

Oricât de lipsiți de minte i-am crede, este imposibil să admitem că o asemenea vorbă o puteau zice, dacă nu le-ar fi fost sugerată de cineva, pentru a le da curaj.

În minister se află un memoriu, privitor la desființarea gimnaziului din Berat, în care se spune fără înconjur, că dacă această desființare se va menține, sau chiar dacă numai s-ar schimba corpul didactic al gimnaziului, *„se vor naște diferite episoade curioase și neașteptate"*.

Posed originalul unei scrisori, venită în iunie din Macedonia în București, în care se spune:

„Vara aceasta se vor petrece lucruri destul de interesante. Fericiți de voi, cei care vă găsiți *la fața locului, unde vor avea loc toate acestea! Mai ales începutul anului școlar viitor va fi cât se poate de bogat în surprize"*.

Ce dovezi mai evidente se pot da de complotul organizat cu scopul de a provoca aici tulburări, poate răscoale?

Și puteau delegații să aibă îndrăzneala de a-și ridica gândul până la asemenea întreprinderi nebunești, dacă nu ar fi fost încurajați de undeva? (Aplauze).

Ca să vedem de unde venea încurajarea, să luăm colecția gazetelor conservatoare. Aduceți-vă aminte că ele anunțau, întocmai cum anunțase înaintea lor și dl Nuși Tulliu, că guvernul liberal va cădea pe cestia macedoneană, și, dacă nu mă înșel, dl Take Ionescu a venit să confirme acest pronostic la unul din nenumăratele banchete conservatoare.

Alta.

Încă de la începutul agitației, delegații făceau propagandă în Macedonia, pe tema că dl Take Ionescu, când va reveni la minister, va pune la dispoziția macedonenilor o rentă perpetuă, în genul celei date la Brașov, pe care ei să o administreze cum vor vol. Nu trebuia multă filosofie, ca să se cunoască originea unei asemenea enormități. Un singur om în țara noastră are monopolul făgăduielilor absurde. Și, în adevăr, nu trecu mult, și dl Take Ionescu repetă în vileag, la clubul conservator această făgăduială.

Vă întreb, ce scop putea să aibă o asemenea făgăduială, a cărei realizare este desigur mai grea decât aceea a eforiilor, dacă nu de a întreține ardoarea partizanilor cu speranța unei răsplate și mai mari?

În orice caz, ce înseamnă această concordanță între cele ce spunea dl Take Ionescu la clubul conservator și vorbele ce se colportau în Macedonia cu trei luni înainte?

Și cum să nu înțelegem curajul acelora dintre macedoneni care ne-au declarat război pe față, când li se spunea, în numele dlui Take Ionescu: „Luptați vitejește, că, dacă vor veni conservatorii la putere, vă vor da milioane pe mână".

Mai mult decât atât. Au fost îndemnați institutorii suprimați să intenteze proces ministerului pentru suprimarea lefurilor.

În legătură cu acest fapt, ziarul „Conservatorul"[23] publică un articol în care se susținea că „Nu avea dreptul ministrul de instrucție să reducă nimic din lefurile celor din Macedonia, pentru că, în momentul când ei au fost numiți, s-a contractat între ei și minister un contract sinalagmatic, care nu putea fi schimbat decât cu consimțământul ambelor părți". (Aplauze, ilaritate.)

Nu se vede cât de colo relația care este între întețirile din Macedonia și această stranie teorie a „Conservatorului"? (Aplauze).

Înțelegeți că asemenea teorii nu se combat. Eu nu le relevez ca să fac onoarea unui răspuns articolului din „Conservatorul", ci observ coincidența suspectă, care este între apariția articolului și agitația din Macedonia pe aceeași temă. (Aplauze).

Mai observ că și dl Istrati redusese lefurile, și încă foarte mult, precum și dl Arion, care desființase chiar posturi, și, cu toate acestea, atunci „Conservatorul" nu a vorbit de contract sinalagmatic. Pentru ce l-au scos acum la iveală? (Ilaritate, aplauze.)

Să urmăm mai departe.

Vine delegațiunea la București, și, peste o lună, înființează un ziar pe care nu-l voi califica. Ziarul acesta, scris de acei care ani întregi au trăit din banii țării

acesteia, duce o campanie infamă de injurii, calomnii şi provocări, nu numai contra guvernului, dar şi contra ţării însăşi, care, prin reprezentanţii ei, în deplinul ei drept de a hotărî însăşi de întrebuinţarea banilor ei proprii, hotarâse să se facă cunoscutele reduceri. Acel ziar întreprinde, de la o vreme, a îndemna pe faţă pe institutorii din Macedonia să se pună în grevă şi să închidă toate şcolile. Această acţiune mizerabilă, adevărată trădare contra naţionalităţii macedonene (Aplauze), se urmăreşte în ziua mare, şi ziarele conservatoare nu găsesc niciun cuvânt ca să o reprobeze. Ce zic? Ele o laudă şi o încurajează. (Aplauze).

Apoi, dacă este aşa, răspunderea pentru încercarea criminală a celor de la gazeta „Macedonia“[24] cade nu asupra obscurilor ei scriitori ci asupra acelui partid politic care i-a sfătuit, i-a îndemnat şi i-a încurajat la dânsa, şi care, cu toate acestea, mai are curajul a se pretinde partid de guvernământ. (Aplauze prelungite.)

Dar mai este un fapt care întrece pe celelalte, dacă se poate.

Mai acum o lună, ziarul „Macedonia“ lăţeşte zvonul că „Guvernul s-ar fi înţeles cu guvernul turcesc pentru ca membrii delegaţiunii să fie prinşi îndată ce vor călca pe pământul turcesc şi exilaţi în Asia Mică“.

Amintesc lucrul fără nici un comentariu, deşi, când îmi aduc aminte de această nouă ticăloşie, simt că mă sufocă indignarea.

Ei bine, conservatorii ştiu bine că aceasta este o minciună infamă. Ei ştiu că delegatul Cosmescu a fost chiar în palatul valiului[25] din Bitolia, în ziua de 23 septembrie, de unde şi-a luat paşaport în regulă. Ei ştiu că Cosmescu a plecat în Serbia, unde a petrecut la o nuntă timp de două săptămâni. Ei mai ştiu că Baţaria, alt delegat, a plecat din Bucureşti şi a ajuns la Bitolia în ziua de 15 octombrie, cu ştirea şi a noastră şi a guvernului turcesc, şi că, cu toate acestea, nu s-a întâmplat nimic nici lui Cosmescu, nici lui Baţaria. Conservatorii ştiu toate acestea, şi totuşi dl Vlădescu, deputat, profesor universitar, viitor ministru… (Ilaritate), în orice caz, şi dacă nu va fi, d-sa este aici singurul reprezentant al partidului conservator (Ilaritate) – totuşi zic, dl Vlădescu, reprezentant în Cameră al unui partid de guvernământ, nu se sfieşte a se pune alături cu Nuşi Tulliu şi cu Nicolae Papahagi şi a lua asupra sa răspunderea infamiei lor. (Aplauze prelungite.)

Ei bine, avem noi dreptul să tragem la răspundere partidul conservator şi să-i cerem seamă pentru anarhia din Macedonia, care este numai fapta lui? (Aplauze).

Dlor, mă întorc cu sufletul scârbit de la aceste triste lucruri. Ora este înaintată şi aş dori să scurtez cât mai mult impresia penibilă ce trebuie să vă producă faptele neauzite, pe care de trei zile le desfăşor înaintea d-voastră. Dar nu pot să nu mai revin încă asupra părţii celei mai nedemne, celei mai criminale, din toată această înscenare.

Am spus cum că greva şcolilor din Macedonia a fost ordonată din Bucureşti şi că de aici se lucrează prin toate mijloacele pentru ca să se împiedice şcoalele de a se deschide.

Am să arăt câteva fapte, relative la această parte a campaniei.

La Perlepe, învățătorul Zograf a deschis școala la 5 septembrie. Însă se pomenește că doi din efori, Chiru și Pentefranga, vin și îi dau ordin să o închidă, „considerând că școala trece prin niște împrejurări grele!".

Trebuie să spun că Pentefranga are o fiică pentru care dl Take Ionescu crease un post inutil, suprimat de mine.

Norocul a fost că institutorul a fost un om energic și cinstit și, sprijinit de întreaga comunitate românească, a rezistat ordinului și a continuat lecțiile: „Am mâncat 20 de ani pâinea țării" – zice el în scrisoarea prin care arată toate acestea – „și numai la această opinie de a închide școala nu mă pot asocia".

La Băiasa, institutorul G. Zissi a deschis școala la 3 septembrie. Dar colegul lui, Sterie Damașoti, vine de-i declară că el nu recunoaște numirile făcute de minister, și-l somează să închidă școala, amenințându-l cu destituire *din partea Comisiei,* fiindcă a deschis școala.

Exemplul acesta este conchizător. Delegația își permite să dea ordine, care sunt contrarii ordinelor mele, să ordone închiderea școlilor, să amenințe cu destituirea. Cum ar avea acești trei, patru indivizi neruşinarea de a se purta astfel, dacă nu s-ar simți încurajați de cineva? Cu ce îndrăzneală ar umplea ei Macedonia de minciuni și de amenințări, dacă nu ar avea pe cineva la spatele lor? (Aplauze).

Dar v-am citit alaltăieri fragmente dintr-o scrisoare chiar a unuia din membrii delegației. În aceeași scrisoare se mai află această frază:

„Să nu uităm că cei care ar avea să stea la o parte, profitând de lupta și de sacrificiile celorlalți, n-au să pățească bine. Oamenii aceia, de ce au frică n-au să scape".

Mai amenințare pe față decât aceasta, cum poate fi? Și pe ce se baza dl Cosmescu când spunea că n-au să scape de pedeapsă cei ce nu-l vor urma? De la cine ținea d-sa și colegii d-sale puterea de a pedepsi pe cineva?

V-am citit alaltăieri sfârșitul din adresa nedemnă ce mi-a trimis eforia din Cruşova, prin care mă anunța că vor părăsi românismul, dacă nu voi împlini cererile lor. Printre aceste cereri este și restabilirea în slujbă a lui Nicolae Papahagi, membru în delegație. Trebuie să spun că prezidentul eforiei, omul care toată vara a lucrat pentru a se închide școlile din Cruşova, este Petrașincu, socrul lui Nicolae Papahagi; iar adresa aceea mi-a fost adusă și depusă acasă chiar de Nicolae Papahagi. Și delegația mai are curajul de a vorbi de abnegația sa? (Aplauze).

Socotesc că atâta ajunge. Poate că chiar dl Vlădescu, dacă ar fi față, nu ar putea contesta că membrii delegației s-au făcut culpabili de încercarea de a desființa dintr-odată întreaga – mișcare culturală din Macedonia, fructul unor sacrificii și unei munci la care dlor nu au avut nicio parte.

Și acum, că știm cine pune în mișcare pe acești delegați, vă întreb: asupra cui cade responsabilitatea acestei criminale încercări? Asupra delegaților, obscure și josnice instrumente? Ori asupra aceluia care-i pune în mișcare? (Aplauze).

Pentru mine, îndoială nu există. Mişcarea grevistă este pornită de acei din Bucureşti. Autorii ei sunt membrii delegaţiunii şi acei membri sunt ei înşişi agenţii partidului advers. Fac această acuzaţie în mod formal şi cu toată convingerea. (Aplauze prelungite.)

De altfel, dlor, şi fără suma de dovezi ce v-am adus, şi pe lângă care mai am şi altele în rezervă, cât de puţină pătrundere este de ajuns oricui are puţin spirit de observaţie, pentru a cunoaşte originea multor lucruri, numai după caracterele lor. În politică, oamenii au nota lor personală, apucăturile lor proprii, care se arată, chiar fără voia lor, în cele ce fac; aşa că n-ai decât să vezi faptul, pentru ca să poţi de multe ori să zici: aici este mâna cutăruia.

Eu, când am văzut agitaţia macedoneană şi calea pe care apucă, mi-am zis îndată: Asta cât de colo miroase a viţel. (Ilaritate).[1]

Dar, dlor, poate că adversarii vor zice că dovezile mele nu sunt suficiente, că eu le apreciez rău şi cu pasiune, că sunt nedrept faţă de dlor. Ei bine, este un chip ca să le iasă dreptatea. Şi iată cum:

Mijlocul principal de care se servesc delegaţia în Macedonia, ca să producă tulburări şi închiderea şcoalelor, este de a proclama că mişcarea este patronată şi încurajată de dl Take Ionescu şi de Partidul Conservator. Ei zic că dl Take Ionescu promite că, îndată ce se va întoarce la putere, nu numai că va restabili bugetul de la 1899, dar că-l va ridica chiar până la un milion. Ei mai spun că dl Take Ionescu ameninţă că va destitui pe aceia care nu vor asculta poveţile delegaţiei, şi nu vor închide şcolile. Din contră, acei care îi vor urma, nu vor avea nimic să sufere, căci dl Take Ionescu, îndată ce va veni la guvern, nu numai că îi va numi la loc în posturile lor, dar încă le va restabili leafa pe care le-o făcuse la 1899 şi le-o va plăti şi pentru timpul în care vor fi fost demisionaţi sau destituiţi.

Acestea sunt vorbele pe care delegaţii le colportează şi macedonenii, care nu au idee de ce este şi ce nu este posibil la noi, îi cred. Asta este principala, pot zice singura, cauză a dezordinii care se vede în şcoalele în care delegaţii au trecere. (Aplauze).

Eu mă bizuiesc ca, în scurtă vreme să înfrânez aceste începuturi de răscoală. Dar aceasta s-ar face imediat şi fără nici o măsură din partea mea, dacă adversarii noştri ar primi să facă un singur lucru: să declare, prin ziarele lor autorizate, că zvonurile ce lăţesc delegaţii despre făgăduielile dlui Take Ionescu sunt curate neadevăruri şi că, prin urmare, este neadevăr că d-sa ar fi promis să numească la loc pe grevişti şi să le rede a lefurile şi pe timpul cât vor fi fost fără post. (Aplauze).

Dacă acuzaţiile mele sunt neadevărate, o asemenea declaraţie din partea dlor se impune, şi ar fi şi conformă cu presupusele sentimente ale dlui Take

---

1. Era pe vremea aceea o expresie ce se întrebuinţa în conversaţii familiale la Paris: „on dirait du veau“ şi pe care o întrebuinţau adesea şi unele persoane din Bucureşti, între care şi Take Ionescu, care se vede că s-a servit de ea şi în Parlament; şi de aceea o întrebuinţează Haret aici, fără să pomenească vreun nume, dar desigur că toţi deputaţii ştiau de cine e vorba.

Ionescu, care nu s-ar putea împăca cu ideea unei închideri a şcoalelor din Macedonia, ce ar echivala cu înmormântarea pentru veşnicie a cestiei macedonene. (Aplauze).

Să fie însă bine înţeles că, dacă această declaraţie nu se va face, şi încă fără întârziere, va rămânea stabilit că acuzaţia formulată de mine este perfect fundată. Va fi dovedit că cei care caută să închidă şcoalele din Macedonia sunt conservatorii, şi atunci să se ştie bine că noi nu vom avea nevoie să spunem cine sunt trădători în această afacere, pentru că ţara întreagă îi va cunoaşte. (Aplauze).

Aceasta este o somaţie formală pe care o adresez adversarilor noştri. Vom vedea dacă vor avea curajul să o releveze. (Aplauze prelungite.)

Dlor, ca să închei, recunosc că cestiunea macedoneană astăzi trece printr-o criză grea, care însă, în cea mai mare parte, nu provine din alte cauze decât din reducerile bugetare. Sunt acolo elemente bune, dar sunt rău întrebuinţate sau sunt de tot lăsate în părăsire, din cauză că lucrurile şi oamenii sunt rău cunoscuţi, şi pentru că lipseşte orice organizaţie. Va trebui câtva timp până când lucrurile să poată fi puse în regulă. Mă silesc să le adun şi să utilizez elementele necesare, şi, cu timpul, să pun oarecare ordine, dar nu este mai puţin adevărat că, în momentul acesta, este o mişcare anarhică, care trebuie stăpânită cu orice preţ. (Aplauze).

Ca să vă faceţi o idee de starea de anarhie ce se tinde a se introduce în Macedonia, şi de mijloacele sălbatice ce se întrebuinţează, voi povesti un incident întâmplat nu de mult.

La octombrie am numit revizor şcolar pentru Albania şi Epir pe dl Hondrosom, institutor la Serres, în vilaetul Salonic. Dl Vlădescu a crezut de cuviinţă chiar să se agate de acest fapt, ca de un lucru criticabil. Institutor la Serres şi revizor în Albania! Mă mir că dl Vlădescu, care este profesor şi care a fost inspector şcolar, a putut să formuleze o învinovăţire ca aceasta. Apoi revizorul nostru de la Suceava este institutor în Bucureşti. Ce urmează de aici? Şi copiii ştiu că e suplinit la catedră şi că-şi caută de revizorat. (Ilaritate, aplauze.)

Când dl Hondrosom a fost numit revizor, dl Nuşi Tulliu, unul din delegaţi, îl întâlneşte în Bucureşti şi-i spune neted: „*Să nu calci în Albania sau în Epir, căci rămân oasele acolo!* Nu trebuie să primească nimeni funcţiuni sub guvernul liberal, pentru *ca astfel să se închidă şcoalele*, şi, în cele din urmă, să fie nevoiţi să revină asupra reducerilor făcute. Cine nu va asculta, va fi rău de el“.

Ameninţarea aceasta, care mi s-a comunicat îndată, am consemnat-o în documentul ce vi se va distribui.

Hondrosom merge în Constantinopol, ia autorizaţiunea necesară şi se duce la Bitolia. Acolo se întâlneşte cu Andrei Balamace, unul din institutorii de la Coriţa, din Albania, care-i spune: „Ai de gând să te duci în Albania? Să nu te duci, că *acolo rămâi!*“.

Hondrosom îşi caută de treabă, se duce la Coriţa, şi merge să viziteze şcoala de fete. Cum soseşte el, institutorul Beza care, notaţi, fusese şcolarul lui Hondrosom, concediază fetele, şi, pe urmă, împreună cu alţi trei inşi din familia

Balamace, bate pe bietul bătrân cu ciomegele aşa de grav, că au trebuit să-l stropească cu apă, pentru ca să-l poată desmetici. (Mişcare).

Aşadar, ne aflăm în faţa unor adevăraţi criminali de drept comun. Acesta este un atentat comis cu o lungă precugetare, căci reiese din cele ce v-am spus că el a fost prevestit încă cu o lună înainte de către Nuşi Tulliu, şi de asemenea de către Andrei Balamace, fratele şi unchiul celor care au comis atentatul. Delegaţiunea s-a transformat dar într-o bandă de răufăcători care pune la cale, ordonă şi face să se execute chiar crime ordinare, pentru a-şi ajunge scopurile. (Aplauze).

Dacă pe tărâmul acesta este pusă cestiunea, datoria guvernului este evidentă. Ea este de a menţinea ordine, de a reduce la neputinţă pe cei care caută să o tulbure, şi de a împiedica comiterea crimelor şi a delictelor. În ceea ce mă priveşte, vă pot asigura că sunt absolut hotărît să-mi fac datoria cu toată energia, şi nu mă dau înlături să ţin piept delegaţiei. Dar să ştie că nu vor avea să conteze pe nici o cruţare din partea mea. (Aplauze).

Dlor, între delegaţie şi noi, cestia este pusă aşa: delegaţii ne zic: d-voastră ne daţi 300.000 lei pe an; noi nu primim, ci cerem 530.000. Ori ni-i daţi, ori, dacă nu, închidem toate şcolile din Macedonia, ca să vă silim să ni-i daţi.

Dar, atunci, noi ce suntem? Suntem tributarii Macedoniei? Suntem tributarii delegaţiunii? Este delegaţiunea o putere europeană, şi ajuns-am noi, regatul liber românesc, în halul de a ne supune tăcând la somaţiile a doi, trei aventurieri fără ruşine? (Aplauze prelungite).

Nu suntem noi ţară independentă, stăpână pe banii noştri, pe care îi muncim noi? Venit-a vremea ca bugetul ţării să fie supus la aprobarea oricăror mercenari care s-ar închiria celor ce ar avea interes să tulbure ordinea publică? (Aplauze).

Dar, când delegaţii au curajul să ne facă somaţii în numele naţionalităţii române din Macedonia, nu avem şi noi dreptul de a-i întreba: după 35 de ani de sacrificii grele din partea noastră, unde aţi ajuns? Ce rezultate ne arătaţi, pentru a ne da satisfacţia că sacrificiile şi aşteptările noastre nu au fost zadarnice? (Aplauze).

Aţi ajuns la adresa ruşinoasă a eforiei din Cruşova, care ne spune că, dacă nu-i dăm cât cere, părăseşte cauza românismului, pe care până acum a servit-o gratis. (Aplauze).

Dlor, noi suntem hotărâţi, cum am fost totdeauna, să dăm tot spijinul nostru acestei cestiuni naţionale. (Aplauze).

Vom da şi de aici înainte acest sprijin, precum totdeauna l-am dat, însă în limita puterilor noastre, pe care noi avem să o judecăm, şi cu condiţiune ca cei cu care lucrăm să muncească şi ei în realitate, pentru propria lor cauză. (Aplauze).

Însă, tot cu aceeaşi energie, declarăm că nu vom tolera cu niciun preţ, şi nimănui, să facă numai patriotism cu leafă, cum au făcut unii până acum, ci patriotism real, sincer şi adevărat. (Aplauze).

Nu vom tolera, cu nici un preţ, şi nimănui, să se amestece în afacerile noastre interne şi să ne dicteze condiţii în ţara noastră. (Aplauze).

Cât pentru procesul nostru cu partidul advers, să facă bine macedonenii să nu se amestece într-însul, precum se amestecă astăzi. Macedonenii trebuie să fie

toți de un singur partid, de partidul naționalității lor, precum și noi, cei de aici, când e vorba de dânșii, trebuie să fim într-un singur gând. Dar macedonenii au uitat aceasta. Ei au crezut de cuviință a se face și ei liberali sau conservatori și trebuie să recunosc că partizanii liberalilor sunt printre ei în minoritate. A știut ce face dl Take Ionescu cu bugetele sale. Din această cauză, de câte ori Partidul Liberal vine la cârma țării, totdeauna i se fac cele mai mari greutăți în Macedonia, și de aceea nu e cu putință ca cestia aceasta să facă un pas înainte.

Și, ca să vă faceți o idee până unde merg ei cu sectarismul lor politic, vă voi spune că, mai anul trecut, când dl Djuvara, fostul ministru de la Constantinopol, la întoarcerea sa în țară, a oferit biblioteca sa liceului din Bitolia, puțin a lipsit ca profesorii liceului să refuze de a-i face o adresă de mulțumire, sub cuvânt că dl Djuvara este liberal.[1]

Apoi, dlor, dacă este ca noi în Macedonia să avem de luptat cu aceleași greutăți ca și în țară; dacă, în această cestiune, în care noi nu voim să introducem considerațiunile de partid, trebuie totuși să ne lovim de aceleași considerațiuni josnice care ni se pun în cale în țară, ne întrebăm: care mai este scopul luptei noastre acolo? Să transportăm neînțelegerile noastre de aici și în Macedonia?

Nu sunt acolo destule cauze de zizanie? Macedonenii sunt în luptă cu bulgarii, cu sârbii, cu greci. Vor să mai fie și între dânșii, între conservatorii și liberalii de acolo?

Noi, dlor, nu avem trebuință de nici un fel de agenți în Macedonia, nu avem trebuință de macedoneni liberali. Și nu avem trebuință, pentru că noi, aici în țară, suntem destul de tari ca să ne descurcăm singuri treburile cu adversarii noștri, prin propriile noastre mijloace.

Nu avem trebuință ca, în vreme de opoziție, în lipsă de partizani în țară, să ni-i importăm de peste graniță.

Când am fost în opoziție, deunăzi, am tras greul noi singuri, cum am putut, și l-am tras destul de bine.

Adversarii noștri nu se află însă în aceeași situațiune ca noi. Pentru dânșii, bugetul macedonean este un mijloc, când sunt la guvern, de a-și prepara contingente pentru vreme de opoziție.

Iată pentru ce cestia macedoneană ne dă nouă numai muncă grea și greutăți de tot felul, iar adversarilor noștri numai ocazie de risipă și de fraze goale. Dar, în urma destăinuirilor mele, țara va judeca acum, în cunoștință de cauză, între noi și dl Take Ionescu. Eu aștept verdictul ei cu liniște și cu încredere. (Aplauze prelungite.)

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea 1901–1902, nr. 17 de la 21 decembrie 1901 și nr. 18 de la 29 decembrie 1901, p. 145, p. 159).

---

1. E vorba de dl Trandafir Djuvara, fost ministru plenipotențiar în diferite țări, fost secretar general al Ministerului de Externe, fost membru al comitetului Ateneului român, în care calitate a publicat un Buletin al acestei societăți, autorul unei mari lucrări asupra chestiunii împărțirii Turciei. Azi d-sa trăiește retras la pensie.

După Haret ia cuvântul Dim. Sturdza, președintele consiliului de miniștri, care, după o serie de precizări istorice, vorbește de situația actuală și justifică încă o dată îndreptățirea măsurilor luate de guvernul liberal.

După această cuvântare, deputatul Emil Culoglu propune moțiunea următoare, care se votează de Adunare:

„Adunarea deputaților ascultând pe dl Haret, ministrul Instrucțiunii, în expunerea sinceră și documentată a stării școlilor române din Macedonia, aprobă modul d-sale de vedere, care singur corespunde unei îndrumări sănătoase și sigure spre dezvoltarea și întărirea sentimentelor românești în populațiunea română din Pind și, plină de încredere că înțelepciunea și energia lui vor face să înceteze starea de dezordine de astăzi și va îndrepta activitatea tuturor spre îndeplinirea datoriilor lor – trece la ordinea zilei“.

Semnați: Emil Culoglu, Șt. C. Ion, V. G. Morțun, St. Sihleanu, Th. Vasiliu, Mih. Ștefănescu, G. G. Assan, G. Văleanu, G. C. Dragu, I. Vilacrose, A. Bușină, I. N. Gheorghiu, N. Crapeleanu. I. Negrea.

XVII.
Răspuns la interpelare

Răspuns la interpelarea lui Nicolae Ionescu despre desființarea seminarului din Roman și înființarea unei școale profesionale în locul lui. Ședința Camerei de la 20 decembrie 1901

Nicolae Ionescu (1820–1905), bătrânul profesor de la Universitatea din Iași, care funcționase la catedra de istoria românilor timp de 30 de ani și era acum retras la pensie, fost ministru, fost parlamentar din epoca unirii principatelor, se arată nemulțumit de desființarea seminarului din Roman și întreabă pe ministru, care-i răspunde prin cuvântarea ce urmează.

Dl Spiru Haret, ministru al Instrucțiunii și Cultelor: Dlor deputați, întrebările pe care onor. dl Nicolae Ionescu a binevoit să mi le pună, pot avea un răspuns foarte ușor, după cum veți vedea îndată.

Mai întâi, o primă întrebare, pe care dacă d-sa n-a făcut-o formal, dar care e cuprinsă în mod latent în interpelarea sa, este: de ce am desființat seminarul din Roman? Aș putea să răspund că deoarece lucrul e consacrat prin o lege, nu ar mai fi trebuință de alte explicațiuni[1]. În două cuvinte, însă, pot să reamintesc cum s-a rezolvat această cestiune. Prin legea clerului din 1893 se dispunea ca cele 8 seminarii ce erau până atunci, să se reducă la 5, din care două superioare și trei inferioare, cu alte cuvinte seminariile se tăiau în două părți: cele inferioare rămâneau la R. Vâlcea, la Curtea-de-Argeș și la Roman, iar cele superioare unul la București și altul la Iași.

Combinațiunea aceasta nu avea decât un merit, anume acela: că satisfăcea interese ale câtorva orașe.

De altă parte însă, combinațiunea aceasta avea inconvenientul prea marei cheltuieli ce se făcea cu administrația, căci aveam cinci administrații, în loc de două, precum și pe acelea că cursurile se făceau în opt ani, în loc de șapte. În

1. Legea clerului mirean și a seminariilor din 1893. De altfel ideea reducerii numărului seminariilor a formulat-o Haret chiar în raportul său – ca inspector general – din 1884. Vezi vol. I, p. 263.

fine mai era dificultatea practică, care rezulta din despărțirea unui curs unic în două orașe depărtate unul de altul, din care rezulta pentru mulți seminariști imposibilitatea de a-și termina cursurile începute.

Iată pentru ce legea de la iunie trecut a hotărît să rămână numai cele două seminarii din Iași și București, completându-se și cu cursul inferior, iar celelalte trei seminarii să se desființeze. Astfel s-a desființat seminarul din Roman.[1]

Contra acestor argumente, dl N. Ionescu invoacă, că seminarul din Roman era mai vechi decât celelalte seminarii desființate. D-sa însă se înșeală, căci seminarul din Buzău era înființat la 1836, cel din Socola la 1803, cel din București la 1834, cel din Huși la 1853, pe când cel din Roman era de la 1859.

Prin urmare, dacă acest neajuns s-a întâmplat Romanului, el putea să i se întâmple chiar de la 1893, când s-a votat legea clerului și a seminariilor.

Seminarul din Roman a fost dar desființat în mod normal. Prin voturile ambelor Adunări și prin o lege organică.

În urma acestei desființări, a rămas un local foarte mare, care putea să conțină, după cum spunea dl Nicolae Ionescu, 130 interni, deși era loc acolo și pentru 50.

Pe de altă parte țineam ca Romanul să nu piardă nimic din instituțiile sale culturale. Fiindcă a fost nevoie să se desființeze seminarul, am pus în locul său școala de meserii, mai ales că această școală trebuia a se înființa în virtutea legii învățământului profesional, votat de d-voastră, care cere ca în fiecare capitală de județ să se înființeze, până în trei ani, o școală de meserii. În fine mai este în Roman și școală profesională de fete, care există de mai mulți ani.

Școala profesională de fete ocupă un local cu chirie, al cărui contract expira la octombrie trecut; localul acela era nespus de rău și era și destul de scump pentru ceea ce prețuia.

Chiria o plătea ministerul, iar nu muncipalitatea, după cum mi se pare că a spus dl Ionescu; pe de altă parte exista în Roman un embrion de școală de meserii, înființat acum câțiva ani de zile, prin o donațiune făcută de repausatul Stroie,[2] consistând dintr-o casă și o sumă de 7.300 lei.

Casa aceea a lui Stroie, în care era instalată școala de meserii cea veche, era cu desăvârșire insuficientă, chiar pentru școala mică, așa cum era până acum. Noi însă ne-am propus să dăm acestei școli o extensiune cu totul alta decât acea pe care a avut-o până acum, și să o facem cu mijloacele noastre în tovărășie cu comuna, conform legii. Comuna a primit să ne ajute cu 17.000 lei, restul îl punem noi. Aceasta era situațiunea prin luna septembrie trecută. Aveam pe de o parte localul fostului seminar, foarte mare și încăpător, proprietatea statului,

---

1. E vorba de legea prezentată de Haret în iunie, prin care se puneau în vigoare legile din 1896, 1898 și 1899 și care modifica și articole din legea seminariilor din 1893.

2. În „Cartea de aur“ a Casei Școalelor, care cuprinde numele donatorilor n-am găsit informațiuni despre această persoană.

care rămânea pustie; de altă parte aveam o şcoală de fete, care ocupa până atunci o casă al cărei contract de închiriere expira şi eram pus în alternativa: ori să reînoiesc contractul unei case insuficiente şi scumpe, ori să iau o alta cu chirie, pe când aveam casa mea goală.

Şcoala de meserii de băieţi era instalată în casa Stroie, dar era imposibil să rămână tot acolo, dacă voiam să-i dăm extensiunea pe care voiam să o dăm. Trebuia negreşit un local mai mare. Atunci, dar, având un local gol, mare, proprietatea mea, şi două şcoli de instalat, nu era logic să mă gândesc a instala acele două şcoli în localul meu?

Ceea ce nemulţumeşte încă pe dl Ionescu, este că le-am pus pe amândouă în acelaşi local. Localul, dlor, este foarte mare, mult mai mare decât ar fi trebuit ori pentru şcoala de fete, ori pentru şcoala de băieţi. Este destul de mare pentru ca să le cuprindă pe amândouă.

De altă parte, este aşa dispus, încât mi-a fost destul să trag un zid la mijloc, pentru a-l separa în două părţi cu totul distincte, aşa că acum fiecare şcoală are localul său propriu, cu totul deosebit de al celeilalte, având şi intrări deosebite în două strade distincte.

Dar dl Ionescu se supără, pentru că locuiesc în acelaşi local ambii directori. Aceasta, dlor, este rezultatul legii. Directorul trebuie să locuiască în şcoală, în interesul şcoalei, şi mai ales că aceasta este singura recompensă, care se dă directorului, pentru serviciile ce face, de vreme ce altă leafă nu are.

Dacă este aşa, unde este răul acestor dispoziţiuni care s-au luat independent de municipalitate? Căci municipalitatea nu este deloc de vină în această afacere, ea nu face decât să ne plătească 17.000 lei pe an, şi să ne pună la dispoziţie casa Stroie.

Dl Ionescu a mai făcut aluzie la o dispoziţie testamentară a lui Stroie, cum că şcoala de meserii să fie instalată anume în casa sa.

Dlor, dacă este să interpretăm testamentul în sensul cel mai strâns, atunci ar trebui să nu mai avem şcoli de meserii în Roman, pentru că n-ar încăpea cu nici un chip în casa lui Stroie.

De altmintreli casa aceasta este în foarte proastă stare şi ar trebui să facem întruna reparaţiuni aşa de mari, încât ar face mai mult reparaţiunea decât casa însăşi.

Pe urmă, dacă ar fi să facem construcţii noi, nici donaţiunea nu ar fi suficientă, nici terenul.

Şi pe urmă de ce să facem o clădire nouă când avem deja o casă foarte bună? De aceea am admis o combinaţiune, care satisface şi testamentul şi trebuinţele şcoalei. Şcoala propriu-zisă este instalată în localul vechiului seminar, iar casa lui Stroie am conservat-o ca să ne servească de cantină pentru şcoala de meserii. Şcoala de meserii fiind frecventată de mulţi copii săraci, care vin chiar de prin satele vecine, o cantină trebuia negreşit instituită, ca să dea cel puţin dejunul pentru copiii aceştia.

Această cantină am aşezat-o în casa lui Stroie.

Cu modul acesta, această casă contribuie şi ea la existenţa şcoalei de meserii; dar nu se poate cere cele ce nu se poate, ca într-însa să încapă chiar şcoala de meserii.

Iată combinaţiunea care, precum vedeţi, se explică în mod natural şi simplu; dl Morţun a binevoit să-mi amintească că şcoala de meserii înfiinţată de Stroie avea condiţia ca să poarte numele lui. Acest nume îl va purta şi pe viitor. Eu nu am pus nici o piedică indeplinirii acestei dorinţe, care este justificată prin faptul donaţiunii lui Stroie, dar mai ales prin acela că iniţiativa înfiinţării lui Stroie îi revine.

Numai un lucru mai am de atins din vorbirea dlui Nicolae Ionescu, anume: că d-sa, pe cât am înţeles, ar fi nemulţumit că în localul seminarului s-ar fi pus şcoala de meserii şi una profesională, care crede d-sa că sunt de o ordine inferioară seminarului.

Să-mi permită dl Nicolae Ionescu, vechi profesor, pe care-l respectăm cu toţii, să nu admit modul acesta de a vedea al d-sale.

Eu nu cred că trebuie să facem distincţiune între diversele şcoli. Trebuie, din contră, să le considerăm ca deopotrivă nobile şi înalte, în scopul pe care-l urmăresc, mai ales în împrejurările de astăzi, când s-a dovedit prin experienţa aspră a timpurilor din urmă: că învăţământul profesional a fost neglijat mai mult decât se cuvenea, după importanţa lui, şi că acest învăţământ are în stat un rol mare şi însemnat, pe care-l simţim acum când ne-am lovit – cum se zice – cu capul de prag.

Tocmai acum nu se cuvine să aruncăm discreditul asupra acestui învăţământ. De aceea nu împărtăşesc temerea dlui Nicolae Ionescu că, punându-se o şcoală de meserii şi una profesională în loc de un seminar, s-a micşorat în câtva nivelul cultural al Romanului.

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor 1901–1902, numărul de la 1 ianuarie 1902, pp. 229–230.)

XVIII.
Înființarea Casei Bisericii

Expunere de motive la proiectul pentru înființarea Casei Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Române

Scopul Casei Bisericii, care se înființează prin alăturatul proiect de lege, este expus în art. 1 al proiectului. Utilitatea acestei creațiuni este evidentă.

În adevăr, bisericile, mănăstirile, schiturile și așezămintele religioase dispun de însemnate fonduri, care provin din izvoarele cele mai diverse: legate, donațiuni, împroprietăriri pe moșiile statului sau pe cele particulare, cumpărări etc.

Legile și uzurile existente stabilesc modul de administrarea multor din aceste averi. Pentru altele, administrația este regulată prin testamente sau prin actele de donație. În ceea ce privește însă controlul acestor diverse administrații, el este foarte nesuficient.

Epitropiile bisericilor parohiale sunt supuse controlului comunelor, care însă îl exercită în mod neîndestulător din cauză că nici nu au competența cuvenită, nici nu pot consacra acestor afaceri toată atențiunea necesară.

Mănăstirile și schiturile sunt puse sub controlul ministerului.

Sunt însă multe averi, adică mai toate cele provenite din legate și donațiuni, care scapă de orice control.

Casa Bisericii va lăsa neatinsă organizația actuală și toate drepturile stabilite. Va avea însă sarcina de a exercita supravegherea sa asupra administrației oricărei averi consacrate Bisericii și așezămintelor religioase, oricare ar fi originea ei.

Organizația ce i se dă prin proiectul de lege este imitată după aceea a Casei Școalelor, care a dat așa de bune rezultate în acești șase ani de când s-a înființat.

Totodată se trece la Casa Bisericii și administrația fondurilor prevăzute în bugetul statului pentru biserică, precum și afacerile care azi sunt de competența biroului cultelor din administrația centrală a ministerului.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1901–1902, numărul de la 22 decembrie 1901, p. 123.)

Discurs rostit în ședința Senatului de la 18 decembrie 1901 În discuția legii pentru înființarea Casei Bisericii

Proiectul de lege pentru înființarea Casei Bisericii vine în discuția Senatului în ședința de la 17 decembrie 1901. Comitetul delegaților (Mitropolitul Primat Iosif, Gr. Cereșanu, Petre Grădișteanu, C. Ienescu, Dragomir Demetrescu raportor) prezintă raportul său în ședința aceasta. (Vezi: Dezbateri, p. 117; Proiectul, p. 118) și, înainte de a începe discuția generală, generalul G. Manu zice că ar trebui luat în cercetare acest proiect întâi la Cameră, fiindcă e vorba de venituri și cheltuieli. Îi răspund: N. Crătunescu și președintele Eug. Stătescu. Propunerea se pune la vot și se respinge. În discuția generală vorbesc: Mitropolitul Primat, Episcopul de Râmnic, D. A. Sturza, președintele Consiliului; apoi, în ședința de la 18 decembrie, Grigore Ștefănescu, G-ral G. Manu, dr. N. Manolescu și M. Corbescu; apoi ministrul Haret. Se votează apoi luarea în considerare.

Discuția pe articole se face în ședința de la 19 decembrie. Iau cuvântul: Episcopul de Râmnic, Dl A. Sturdza, Haret, C. Costescu-Comăneanu, Ilariu Isvoranu, N. Crătunescu, Gr. Ștefănescu, Dl Sturdza, Anton Carp. Apoi se face votarea în total; rezultatul este: 55 voturi pentru, 2 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Domnilor senatori dl general Manu, între alte obiecțiuni pe care le-a făcut legii, a făcut și pe aceea că e prea autoritară, învinovățirea aceasta, vom vedea dacă o merită legea. În orice caz nu o merit eu, pentru că eu, când propun o lege, niciodată nu o propun în mod autoritar. Știu că cu legile nu e de jucat și dea ceea niciodată nu am pus persoana mea înainte, făcând cestiune de amor propriu, și cerând să se treacă o lege de a cărei bunătate nu aș fi convins.

De altminteri știți că legea aceasta e prezentată la Senat de 12 zile și nu am dat nici un zor ca ea să treacă repede. Din contră, înainte de a o prezenta dvs., P. S. S. Părinți v-au spus că am discutat-o cu dlor de mai multe ori, ca să-mi fac mai bine convingerea și să elimin toate cauzele de erori care puteau să se fi strecurat într-însa. După cea venit legea în dezbaterea Senatului, nu am făcut nicio dificultate ca să se înlăture toate punctele obscure și cele care puteau să se interpreteze rău. De aceea nici în vorbirea mea de acum, să nu credeți că voi amesteca considerațiuni de amor propriu. Vă asigur însă că obiecțiunile care s-au făcut legii acesteia, în cea mai mare parte nu m-au convins că legea nu ar fi bună, și mai ales că ar fi absolut rea, cum zicea dl general Manu.[1]

Să-mi permiteți să iau pe rând obiecțiunile făcute, cel puțin obiecțiunile de caracter general, căci celor cu caracter mai special, care nu se referă la puncte organice din lege, le voi răspunde când va veni dezbaterea pe articole.

---

1. Generalul George Manu (1833–1911) a avut în câteva momente importante roluri politice. A fost ministru de război în 1869, 1870 și mai târziu în 1888 și 1889; apoi ministru de Interne, de Finanțe, în diferite cabinete conservatoare (1899 și 1904), președinte al Camerei și președinte al Consiliului (1889).

Dlor, pentru ca să fie discuțiunea bine clarificată, să-mi dați voie să precizez în două cuvinte care este caracterul acestei legi și care e scopul ei principal sau mai bine scopurile principale, pentru că are două. Dacă lucrul acesta va fi bine lămurit, atunci se vor înțelege toate celelalte dispoziții ale legii, și care decurg din aceste două idei fundamentale.

Iată scopurile legii Casei bisericilor: întâi, să asigure o bună administrațiune a averilor bisericești, averi pe care bisericile le-au în propria lor proprietate; al doilea, să facă ca acele averi care, din diferite împrejurări, au rămas fără administratori și sunt expuse a cădea pe mâini străine, contra intențiunii fondatorilor, să aibă o administrație bine determinată, care va fi Casa Bisericilor.

Acestea sunt cele două scopuri ale legii. Acum, cum am făcut noi ca să ajungem la realizarea acestei idei? Astăzi sunt averi bisericești, de mai multe origini. Așa, bisericile parohiale și cele filiale au fonduri care vin de la stat, adică acele înscrieri în bugetul statului pentru plata preoților. Unele au averi dăruite de particulari. În fine sunt și fonduri ce provin de la comune. Toate aceste averi se administrează de o epitropie, care este pusă astăzi sub controlul primăriei respective, în acest sens că trebuie să-i prezinte proiectele de buget, precum și conturile și actele justificative de cheltuieli, pe care primăria le aprobă.

De altă parte, sunt mănăstirile și schiturile, care nu sunt supuse controlului primăriilor. În fine sunt bisericile particulare, care nu primesc nimic nici de la stat nici de la comună, care au averile lor proprii și regimul lor special, determinat prin actele de donațiuni și prin testamente, și care sunt supuse în mare parte, la controlul primăriilor.

Ce se întâmplă însă? Sistemul ca gestiunea averilor bisericești să fie pusă controlului primăriei s-a dovedit că este nepractic.

Este o experiență făcută deja de 8 ani, de când s-a votat legea clerului și chiar mai înainte de aceasta. În adevăr acest regim nu e stabilit pentru prima oară prin legea clerului de la 1893; găsim în regulamentul Sinodului de la 1873 aceste dispo-ziții care sunt consacrate prin legea de la 1893, deși nu în termen destul de expres.

Se spunea chiar de atunci că bisericile se vor administra de către o epitropie, iar conturile se vor da la primărie.

Va să zică experiența este veche. Ei bine, această experiență nu este favorabilă.

Nu voi zice că primăriile nu sunt competente, – cuvântul pe care l-a relevat dl Corbescu poate să fie prea sever și îl iau înapoi – dar, fie că primăriile au neglijat fie, că cei însărcinați nu au dat atențiunea cuvenită, faptul este că averile bisericești nu sunt administrați în mod regulat și folositor pentru biserică. Aș putea să citez exemple de comune unde conturile bisericilor nu sunt verificate pe mai mulți ani și nu mi-ar trebui altă dovadă mai evidentă pentru a arăta că sistemul e defectuos, decât acesta, pentru că, dacă conturile nu s-au verificat pe mai mulți ani, ele nici nu se mai pot verifica, din cauză că, sau epitropii s-au

retras, sau poate unii dintr-înşii au murit şi este iluzoriu acum să mai alergi după dânşii, să-i urmăreşti şi să-i tragi la răspundere.

Mai este un alt rău, anume că averile pe care le posedă bisericile, prin acte de donaţiuni sau testamente, scapă în totul sau în cea mai mare parte de control. Şi cu toate că dl Corbescu a stabilit cu multă competenţă şi dreptul de control al statului, este în afară de orice discuţie, cu toate acestea, de fapt dacă statul sau primăriile încearcă să-l exercite nu ar putea-o face, că li s-ar opune sentinţe judecătoreşti.

Pentru lucrul acesta n-aş putea să citez alt exemplu mai bun, decât acela pe care însuşi dl Corbescu l-a citat, a propos de biserica Madona-Dudu, din Craiova.

O voce: Doamna Bălaşa.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dar pot cita exemple mult mai multe în ceea ce priveşte averile şcoalelor, care se aflau exact în acest caz, înainte de votarea legii Casei Şcoalelor: erau şcoale care aveau fonduri dăruite pentru uzul lor propriu, şi care, cu toate acestea, se întrebuinţau pentru alte destinaţiuni, iar noi nu puteam face absolut nimic.

Îmi aduc aminte un caz:

Era o şcoală primară din provincie, căreia i se lăsase o avere de 25.000 lei venit, care n-avea nevoie decât de 12–13.000 lei anual.

Vasăzică, fondul era mai mult decât suficient. Şi cu toate acestea, abia se plătea din el un profesor de franceză cu 100 lei pe lună; încolo plătea statul toate.

Ei bine, n-a fost cu putinţă să se facă ca administraţia aceea să intre pe calea cea dreaptă. A trebuit să vină legea Casei Şcoalelor, care să dea drept statului de a interveni şi să oblige pe epitropia acelei şcoli de a da socoteala.

Tot aşa se petrec lucrurile şi la biserici, cu deosebire că statul pentru dânsele rareori intervenea pentru ca să facă să reintre în regulă, chiar când constata că administraţia nu se făcea bine.

În afară de aceasta, bisericile se mai găsesc într-o îngreunare diferită decât acea a şcoalelor şi din altă cauză. Şcoala, în toate timpurile, a fost sub administraţia statului şi numai excepţional au intervenit alţi factori; pe câtă vreme la administrarea bisericilor, din contra, acţiunea statului a fost de mult înlăturată, sau subordonată acţiunii comunelor. S-a văzut cazul ca o comună să ia chiar capitalul bisericilor şi să-l întrebuinţeze la alte destinaţiuni, precum de asemenea s-au văzut cazuri ca averea unei biserici, constituită prin donaţiuni sau testamente, să fie rău administrată.

În aceste cazuri nu există absolut niciun mijloc legal de a se asigura conservarea sau buna administrare a averii bisericeşti.

Ei bine, pentru şcoli s-a îmbunătăţit situaţiunea aceasta prin legea Casei Şcoalelor care a permis ca numai în câţiva ani să facă şcoala să reintre în o sumă de averi, care erau dăruite şcoalei şi care se risipeau. Şi a fost de ajuns ca să se ştie că există o Casă a Şcoalelor, care asigură executarea voinţei donatorilor, pentru ca administratorii multor averi şcolare să vină ei singuri şi să facă act de

supunere. Aşa încât, de unde noi ne aşteptam, când s-a înfiinţat Casa aceasta, să avem nenumărate procese, în realitate au fost foarte puţine, şi am putut cu înlesnire să începem a face o bună administraţie, aşa cum trebuia să fie.

Cei mai mulţi din deţinătorii averilor au venit la Casa Şcoalelor şi au prezentat actele de donaţiuni, cerând ei înşişi indica-ţiuni cum să facă de aici înainte, pentru ca să se conforme testamentului. Cu atât mai bine că s-au regulat lucrurile prin bună înţelegere. Arareori numai, Casa Şcoalelor a fost silită să recurgă la calea judiciară pentru ca să facă să se respecte testamentul, şi numai în două sau trei cazuri ea a fost pusă în poziţiune, ca, în virtutea legii să ia ea însăşi administraţiunea averilor, pentru care nu era cu putinţă să se facă o bună administraţiune de către acei care erau chemaţi de testament la aceasta.

Iată situaţiunea în ceea ce priveşte Casa Şcoalelor. Experienţa a fost făcută timp de 6 ani. Ea a reuşit pe deplin şi îmi pare bine că mi se prezintă ocazia să pot aduce aici omagii dlui P. Poni, autorul acestei legi, care a avut prevederea şi înţelepciunea de a o face aşa cum a făcut-o.

Ce voim noi astăzi prin legea Casei Bisericii? Voim pur şi simplu să imităm ceea ce a făcut Casa Şcoalelor. Nu schimbăm nimic din starea actuală a lucrurilor, în ceea ce priveşte administraţiunea averilor bisericii. Cum s-au administrat până astăzi, cu epitropii lor, cu consiliile lor de administraţiune, aşa cum o fi stabilit de testamente sau de actele de donatiune, tot aşa se vor administra şi de aici înainte. Singurul lucru ce-l are în vedere Casa Bisericii este să controleze, să vadă dacă aceste diferite instituţiuni administrează aşa cum sunt datoare să administreze în virtutea legii, actelor de donaţiuni şi a testamentelor.

Aceasta este scopul legii de faţă şi nimic altceva. Legea ar fi putut, poate, cuprinde un singur articol: să se zică bunăoară: să instituie Casa bisericească cu scopul de a controla administraţiunea bisericilor. Dacă sunt însă 19 articole, aceasta este numai ca să se stabilească modalităţile în diversele împrejurări care se pot ivi.

Apoi, dacă este aşa, vedeţi că deja pot răspunde la cea mai însemnată dintre obiecţiunile ce s-au făcut legii, astăzi şi ieri, anume la obiecţiunea de centralizare. S-a crezut cum că scopul Casei Bisericii este de a centraliza în mâinile ministrului, prin intermediul administratorului său, administraţiunea tuturor averilor bisericeşti. Aceasta nu este exact. Averile bisericeşti se vor administra întocmai ca şi până acum; singura deosebire va fi că bugetele lor, în loc să fie aprobate de primărie, au să fie aprobate de Casa Bisericii.

Pentru ce motiv? Pentru cel pe care l-am spus adineauri: că comunele sunt debordate de alte sarcini ale lor, şi că nu pot da toată atenţiunea, toată ştiinţa cuvenită acestor cestiuni de o natură de multe ori foarte delicată.

Domnilor, regimul acesta există pentru toate ramurile noastre de administraţiune, să nu merg mai departe decât la şcoli: aici, ministerul face nu numai controlul administraţiunii şcoalelor dar însăşi administraţiunea lor, şi o face în

nişte împrejurări la care s-ar părea puţin justificată. Spre exemplu: comunele sunt datoare a da şcoalei anumite fonduri, de a le da localul, servitorii, încălzitul şi altele câteva; logic ar fi, – dacă ar fi să ne punem din punctul de vedere din care s-au pus onorabili preopinenţi, – să zicem: de vreme ce primăria dă bani pentru localul şcoalei, primăria este în drept să închirieze localul de şcoală, cum ştie şi cum vrea, fără nici un amestec al ministerului. Dar aşa se întâmplă? Întreb pe acei dintre domnii senatori care sunt sau au fost primari. Nu se face aşa. Lucrurile se fac totdeauna prin bună înţelegere între primărie şi stat, şi, în cele din urmă, ultimul cuvânt statul îl are, fiindcă, dacă primăria dă un local pe care statul nu-l găseşte propriu, statul refuză, şi primăria este datoare să dea altul.

În ceea ce priveşte clădirile localurilor şcolare, ştiţi că legea Casei Şcoalelor obligă pe primării să facă localuri în anume condiţiuni, vedeţi că şi aici autonomia comunală este restrânsă şi ce este de mirare? În guvernarea societăţilor nu este nici un principiu absolut. Dacă nu ar fi aşa, uşor ar fi să guvernezi pe oameni, ar fi de ajuns a se pune câteva reguli şi reteza tot ce nu ar încăpea pe un calapod. Dar aceasta nu se poate. Şcoalele, şi mai ales şcoalele primare, sunt un serviciu care desigur că are în cel mai înalt grad caracterul de serviciu comunal; dacă este un serviciu care ar trebui să intre în competenţa comunelor, este desigur acesta.

D-voastră ştiţi că, mai în toate părţile, învăţământul primar este în sarcina comunelor pentru întreţinerea lui cu totul, cu personal, cu administraţie, cu tot.

Eu, unul, cred că ar trebui să ne îndreptăm şi noi către ţinta aceasta, să ajungem ca şcoalele primare să constituie una din atribuţiunile comunelor. Dar cum stau lucrurile astăzi, trebuie să recunoaştem că nu este încă timpul venit pentru aceasta. Cam acelaşi lucru se întâmplă şi cu bisericile.

Dar dl Corbescu zice: de ce nu găseşti o formulă, pentru ca să salvgardezi şi dreptul comunelor, ca să aibă parte în administraţia bisericilor, atât în virtutea autonomiei comunale, şi din cauza împrejurării că ele contribuie la întreţinerea bisericii. Dar nu am nevoie să scriu aceasta în lege. Ce este de fapt? Bisericile se administrează de epitropii, care sunt constituite din trei membri, preotul paroh, un membru numit de parohiile urbane, şi un membru ales pe parohie şi confirmaţi de primărie.

Vasăzică comuna are parte în administraţie, prin unul din membrii care este numit de dânsa. Şi afară de aceasta, alegerea celui de al doilea membru este confirmată tot de primărie.

Ce facem noi? Noi lăsăm primăriei partea sa de administraţie şi dăm Casei Bisericii dreptul de control.

Ei bine, va să zică, formula pe care o cere dl Corbescu, este realizată, căci nu am atins nimic din ceea ce este astăzi, şi comunele păstrează partea lor de influenţă în administraţia bisericească.

Bineînţeles, dlor, că, în ce priveşte mănăstirile şi schiturile, unde comunele nu contribuiesc cu nimic, şi care se întreţin numai cu averile lor proprii sau de către stat, acolo nu e loc de a vorbi de obiecţiunea făcută de dl Corbescu.

Dar, dlor, cuvântul de centralizare, s-a mai pronunțat și ieri de către P. S. S. Episcop de Râmnic, dintr-un alt punct de vedere. P. S. S. a zis: legea e centralizatoare din cauza dispozițiunilor pe care le prevede în privința administrațiunii pământurilor bisericești. Să-mi dea voie P. S. Sa să-i spun că cuvântul acesta nu mi se pare propriu aici. Când zici că o instituțiune e cu caracter centralizator trebuie să se gândească la altceva decât la o dispoziție de detaliu, privitoare la câteva pământuri, care nu constituiește regula, ci numai excepțiunea. Vreau să zic că în cele mai multe comune nu e exces de terenuri pentru biserici, afară de numărul bisericilor din comună, potrivit dispozițiunilor din art. 7, ci mai adeseori e lipsă. Când într-o comună am trei biserici, de cele mai multe ori am trei pământuri sau două, de mai puține ori am patru sau cinci. Vasăzică, această dispoziție pe care o critică P. S. Sa, e excepțională, potrivită numai acelor comune pentru care sunt pământuri prea multe.

Ce scop are dispoziția din art. 7? După cum s-a explicat în cursul vorbirii de azi dl Dr. Manolescu și dl General Manu, la 1864 s-au făcut împroprietările pentru biserici după norma ca să se dea 17 pogoane în Muntenia, 8½ fălci în Moldova, de fiecare biserică. La aplicare însă s-a înțeles rău, și în mare parte legea s-a aplicat altminteri, dându-se câte un pământ de fiecare preot. De atunci au trecut 37 ani și s-au schimbat lucrurile: la cutare biserică, unde erau 3 preoți, a rămas unul, dar cele trei pământuri au rămas bisericii; la alte comune, unde erau două biserici fiecare cu câte trei preoți, s-a întâmplat că a dispărut o biserică cine știe din ce împrejurări, și a rămas o singură biserică și un singur preot, care prin urmare are pe seama sa cele 6 pământuri ale celor 6 preoți de la 1864. Și neegalități de acestea sunt multe, și multe din ele foarte mari. P. S. S-lor Chiriarchi desigur că au cunoștință de starea aceasta de lucruri, precum și noi la minister avem. Eu n-am aici decât vreo trei patru hârtii de reclamațiuni din partea preoților rurali în contra acestei stări de lucruri. Dar dosarele ministerului sunt pline de reclamațiuni de aceste. Iată, spre exemplu, o hârtie pe care o am de la niște preoți din Moldova. Mi se vorbește aici de un preot care are 54 de fălci de loc, adică peste 150 de pogoane, cu un venit de 2500 lei pe an, peste leafa lui de 600 lei pe an ca preot.

Știu pe un preot care are 85 pogoane în județul Ilfov.

Dl D. Micescu: O moșie întreagă.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Neapărat. Ia să vedem acum ce zice legea clerului. Ea zice: preotul rural are să primească leafă de 600 lei pe an și să se bucure și de trei sferturi din venitul pământului bisericii, iar cei care nu vor avea pământuri vor primi ca compensație 25% din leafă, ceea ce face 150 lei pe an. Ei, bine, se potrivește situația unui preot care primește 150 lei pe an, cu a aceluia care se bucură de venitul a 80 sau 150 de pogoane?

Este bine să fie așa?

Scopul legii clerului nu a fost să stabilească deosebiri așa de mari între diferiți preoți. P. S. S. Episcopul de Râmnic a zis să se păstreze sistemul actual. Aceasta

este o părere care se poate discuta. Eu cred însă că economia legii clerului a fost de a face pe toți preoții egali, şi cred că aceasta e mai bine decât categoriile existente, căci acolo unde sunt categorii, este veşnic luptă pentru ocuparea locului celui mai bun. Pe urmă, ştim fiecare că este foarte greu lucru ca să nu dai fiecare loc bun decât celui care merită mai bine; mai întâi pentru că foarte rar eşti pus în poziţiune ca să-l cunoşti pe cel mai merituos, şi pe urmă pentru că, cu cât deosebirile vor fi mai mari, cu atât vor creşte şi presiunile, care nu vor lăsa Chiriarhilor libertatea lor de acţiune. Pentru ce dar să ne creăm dificultăți de bunăvoie?

Dar chiar dacă s-ar crea parohii de diferite categorii, deosebirile între ele nu trebuie să fie aşa de mari, încât un preot să primească 150 lei anual, iar altul 3.000 lei.

Prin urmare, articolul acesta din lege este foarte bun, căci el vrea să egalizeze condiţiunile preoţilor pe cât este cu putinţă.

Dacă aş fi vrut să fiu om de cifre până la capăt, luam venitul total al pământurilor bisericilor, îl împărţeam cu numărul preoţilor din toată ţara, şi dam fiecărui preot partea care-i revenea în chipul acesta; dar aceasta ar fi fost nepracticabil şi de aceea m-am mulţumit să fac ca cel puţin preoţii din aceeaşi comună să fie deopotrivă recompensaţi. Când însă numărul pământurilor dintr-o comună este mai mare, decât se cuvine după spiritul legii din 1864 şi după circulara explicativă a lui M. Kogălniceanu, din acelaşi an, acele pământuri de prisos, le dau Casei bisericilor să le administreze tot în folosul bisericilor.

Dl General G. Manu: Aceleaşi biserici?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Lucrul nu este lămurit în articol şi dacă credeţi de cuviinţă să faceţi aceasta, nu mă voi opune.

Dl General G. Manu: Altfel, ar fi o spoliaţiune.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice: Toate bisericile au nevoie de întreţinere, de reparaţiuni, de lumânări etc., şi toate trebuie să aibă cu ce funcţiona. Casa bisericilor are de scop să facă să meargă bine biserica în întregimea ei. Dar, dacă am intra prea de aproape în modul de vedere al dlui General Manu, mă tem să nu greşim. Dacă s-ar întâmpla, de exemplu, ca într-o comună numărul pământurilor să fie aşa de mare, încât veniturile acelor pământuri să nu se poată întrebuinţa întregi pentru bisericile din acea comună, ele ar rămâne neîntrebuinţate, pe când în satul de alături bisericile ar sta în ruină.

Dl General G. Manu: s-ar înfrumuseţa biserici!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Să luăm, de exemplu, biserica aceea din judeţul Tecuci, cu 2500 lei venit din pământuri; aceea are un preot plătit de stat, cântăreţ plătit de stat, lumânări şi celelalte cheltuieli plătite de comună; apoi acest venit de 2500 lei se cuvine numai preotului?

Dl General G. Manu: Să repare biserica sau să reclădească.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar biserica are tot ce-i trebuie pentru serviciul zilnic; să zicem că-i vom da încă ceva, ca să facă

serviciul mai pompos, dar va mai rămânea tot restul până la 2000 lei anual pentru reparație. Apoi credeți dvs., că se va putea întrebuința o asemenea sumă pentru o biserică de sat, și mai cu seamă dacă se va întâmpla să mai aibă și averea proprie a ei? Și să nu credeți că este rar acest caz, căci eu am avut ocazia să văd biserici sătești cu averi însemnate.

De exemplu, în județul Dolj, o biserică mică și neînsemnată ca dimensiuni dispunea de o moșie de 250 pogoane, dăruită de un moșnean, care în localitatea aceea trebuia să producă cel puțin 5.000 lei pe an; presupuneți că biserica aceea dispune și de două pământuri rurale, cum și este; ce trebuie să se facă cu tot acest venit? Să se cheltuiască tot? Dar aceasta nu se poate face în fiecare an.

Dl General G. Manu: Dar nici socialism pe neștiute.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dle General Manu, pe mine cuvintele nu mă sperie; când îmi zice cineva: ești socialist, stau să văd dacă faptul pentru care sunt acuzat este bun sau rău; și dacă e bun, las să mi se zică socialist, fără să mă supăr și fără să mă sperii. Tot așa, când mi se zice: faci centralizare, caut să văd ce este centralizarea pe care o fac, căci numai cuvântul însuși mie nu-mi spune nimic.

Dl General G. Manu: Aceasta e teoria celor două morale.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu știu ce vreți să înțelegeți prin cuvintele acestea. Eu am o singură preocupare: să facem cum e mai bine, și încolo nu mă turbur de cuvinte.

P. S. S. Episcopul de Râmnic, cu ocaziunea obiecțiunii pe care a făcut-o privitoare la art. 7, a făcut o citație dintr-un ziar, care m-a făcut să cred că P. S. Sa comite o eroare în interpretarea legii de față. Ziarul pe care l-a citat era din 6 februarie 1901.

Pe atunci nu eram eu, ci dl Arion ministru al instrucțiunii publice și articolul nu se putea referi decât la proiectul de lege a Casei Bisericești, pregătit de dl Arion. Aș putea dar să nu mă preocup de obiecțiunea făcută de P. S. Sa, dar profit de această împrejurare ca să stabilesc deosebirea profundă care este între proiectul de azi și acel al dlui Arion. Cu totul alt scop decât mine urmărea dl Arion, e numai o asemănare de nume între cele două legi.

Vă aduceți aminte că anul trecut guvernul de atunci, în fața dificultăților bugetare, proiectase să se dea comunelor monopolul cârciumilor și pentru aceasta comunele trebuiau în schimb să întrețină bisericile, ca să se poată suprima din bugetul statului cele 5 milioane consacrate bisericilor. Când s-a emis ideea aceasta, a fost un strigăt din partea preoților, cerând să nu fie dați pe mâna comunelor, ci să fie plătiți de stat, ca și până atunci. Dl Arion, ca să evite o încurcătură, a imaginat o casă unde să fie adunat venitul acela de la comune, din care să se plătească preoții. Era aceasta un chip de a face pe preoți să creadă că sunt plătiți de stat, iar nu de comună.

Nu este, dlor, nicio asemănare între această concepție și proiectul nostru. Dl Arion nu se preocupa nici de controlul, nici de administrația averii bisericilor, nici de exacta îndeplinire a testamentelor.

Dl general Manu a mai făcut o obiecțiune. D-sa a zis: de ce vă preocupați de administrarea bisericii ortodoxe? Administrarea ei e regulată prin legea clerului din 1893. Mai bine vă preocupați de celelalte culte.

Eu sper, dlor, că din cele ce v-am spus voi fi reușit să vă conving că legea clerului din 1893, oricât de perfectă ar fi pentru dl General Manu, tot lasă lacune care trebuie umplute, și dovadă este chiar administrarea averii bisericelor, care a fost făcută în așa mod, că a lăsat mult de dorit.

Noi am încercat să umplem golul acesta în special, legea stabilește dreptul de a se supraveghia fundațiunile particulare de care legea clerului nu se preocupă deloc.

Din punctul nostru de vedere, dar, eram foarte în drept să aducem legea de față. Îmi pun însă întrebarea: dacă aș fi venit cu o lege asupra cultului israelit sau catolic, sau oricărui alt cult, nu mă expuneam oare ca tot dl General Manu să mă ia la socoteală și să zică: ce vii cu legea aceasta? D-voastră ați criticat legea clerului și ați făgăduit s-o amendați: pentru ce nu veniți cu modificarea ei?

Dl General G. Manu: Cercați și veți vedea ce o să zic. (Ilaritate).

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Poate voi cerca, dar deocamdată să terminăm cu ce am început.

Dlor, este un caz de forță majoră care mă împiedecă să împlinesc dorința dlui General Manu, și anume că nu ne este destul de bine cunoscut regimul culturilor acelora, pentru ca să putem legifera asupra lor; și când nu ești bine edificat asupra unei cestiuni, nu este prudent să legiferezi asupra ei. Am dat dovadă despre aceasta chiar în legea pe care o propun astăzi votului d-voastră, dând la o parte toate cestiunile care nu erau destul de bine cunoscute.

Mă feresc să intru în cestiuni pe care nu le cunosc destul de bine. Nu puteam dar să mă aventurez pe un tărâm care nu-mi era destul de bine cunoscut. Nu numai atât, dar am căutat să înlătur din lege toate aceste cestiuni, care puteau să facă dificilă aplicarea ei, deși în aparență ele păreau a fi inofensive.

Așa cum este legea prezentată, eu sper că nu vor fi dificultăți serioase pentru aplicarea ei; pot chiar zice că sunt sigur de aceasta. Avem deja experiența făcută de Casa Școalelor; și nu pot fi mai multe dificultăți în legea de față, de câte erau în legea Casei Școalelor.

Dar, dlor, tocmai pentru ca să nu fac drumul prea spinos, am căutat să dau de o parte toate dificultățile. Una din dificultăți era aplicarea art. 6, pe care-l propusesem în proiectul meu de lege, articol privitor la moștenirea călugărilor. Dlor, eu credeam bun acest articol, și îl cred și azi că era bun, fiindcă mă puneam în acest punct de vedere: pe călugăr nu-l silește nimeni să se facă călugăr; când intră în călugărie, el face un contract cu el însuși, pe cinstea și conștiința lui, pe care

trebuie să-l țină. Ei bine, cea dintâi datorie pe care o contractează călugărul este de a se despărți cu totul de preocupările lumești. Așa fiind, am socotit că e bine să pun art. 6 așa cum era redactat. Când am văzut însă din câte puncte de vedere se poate privi acest articol și câte cestiuni poate pune în discuțiune, n-am ezitat un minut să dau articolul la o parte, lăsând ca mai târziu, un alt ministru să-l readucă, dacă va găsi că e bine.

Acum vin la cele patru excepțiuni de la alin. c, din art. 1, și vă declar că și aceste excepțiuni, dacă le-am introdus, pot zice că aproape tot numai pentru aceste considerațiuni le-am introdus. Acele patru administrațiuni au un regim al lor, care și astăzi diferă de al celorlalte fundațiuni pioase, prin diverse împrejurări, pe care e inutil să le analizăm. Eforia spitalelor civile din București, epitropia Sf. Spiridon din Iași, epitropia așezămintelor Brâncovenești și epitropia bisericii Madona Dudu din Craiova, au bugetul lor aparte; așezămintele acestea au un alt regim, care nu se aseamănă cu regimul celorlalte biserici, adică regimul de a fi puse sub controlul direct al primăriilor.

Apoi noi, prin legea aceasta, facem ca acele biserici care dădeau socoteli de administrarea averii lor primăriilor respective, să ni le dea nouă, plus că regulăm situația celor cu fonduri particulare.

O voce: Dar controlul?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar dreptul de control? Acest drept de control nu există pentru fondurile particulare, și noi prin lege îl desființăm.

Dacă am făcut unele excepțiuni, aceasta am făcut pentru că nu am găsit că e momentul să ne ocupăm acum de situația acestor patru instituții, al căror regim, ale căror fundamente ar reclama un studiu special mai îndelungat.

Dar aceasta se poate face oricând, atunci când chestia va fi bine cunoscută. Ceea ce este important, însă, este ca să nu revenim decât la momentul oportun și în deplină cunoștință de cauză. Altminteri putem risca să comitem greșeli, care să aibă urmări neplăcute, căci nu orice măsuri se pot lua chiar prin lege. Spre exemplu, este evident că nu am putea face o lege care, sub pretext de control, să poată fi interpretată ca un mijloc de expropriere, căci exproprierea are, în legile noastre și în puterea Constituțiunii, regulile ei speciale.

De frica aceasta, de a nu călca pe un tărâm care să nu-mi fie bine cunoscut, și cu preocuparea de a înlătura din cale orice cauze care ar putea îngreuia aplicarea legii, am lăsat la o parte cele patru instituții, a căror înlăturare nu compromitea deloc economia legii. Guvernul și Parlamentul vor putea să vină cu o lege prin care să supună și aceste așezăminte regimului legii, atunci când va veni momentul.

După cum vedeți, nu vreau să prejudec nimic. Averile care astăzi se pierd în mare parte printr-o administrație rău înțeleasă, de ce să nu fie administrați în mod rațional? Pentru că este de datoria noastră a tuturor să ne îngrijim de biserică, și statul, cu puterile de care dispune, nu poate contribui așa cum ar fi trebuit la aceasta.

Buna întreținere a bisericii, iată în două cuvinte scopul legii în discuțiune.

Dlor, s-a mai criticat de către onor. dl General Manu, și mi se pare că și de P. S. S. Episcopul de Râmnic, dispoziținea din lege prin care se obligă averile bisericilor de a contribui cu 10% în folosul Casei Bisericilor.

Dați-mi voie ca să analizez puțin dispoziținea aceasta, pentru ca să vedeți la ce se reduce. Ce spune aliniatul acela? „10% din prisosul de venit net al bisericilor care se întrețin din averile lor proprii, scăzând cheltuielile proprii bisericilor, precum eventual și pe acelea pentru întreținerea de instituțiuni filantropice sau de interes general, întreținute din fondul bisericii".

Iacă ce am vrut să înțelegem prin dispoziținea aceasta: este o biserică care are un venit, să zicem de 10.000 lei, și care, printr-un act de fondațiune, este obligată să se întrețină pe sine. Venitul întreg este destinat numai bisericii. Biserica însă nu are nevoie de toată suma aceasta. Această biserică poate să reclame 2.000 lei pe an, ca să fie întreținută cât se poate de bine. Cu diferența de 8.000 lei ce se face? Testamentul a putut să lase executorilor testamentari sau epitropiilor dreptul de a uza de acești 8.000 lei, în genere în folosul bisericii. Dar a consacra 10.000 lei pentru o singură biserică de sat, care nu poate să aibă trebuință decât de cel mult 2.000 lei, înseamnă a face un lux enorm la acea biserică, pe câtă vreme în alte părți bisericile suferă. Cu toate acestea, legea de față nu zice să se ia de la această biserică întregul excedent pentru folosul altor biserici, ci ca acea biserică să contribuie numai cu 10% din prisosul său pentru binele bisericii în general. Este aceasta a se depărta de intențiunea testatorului? Când testatorul a lăsat o avere pentru cutare biserică, intențiunea lui a fost oare că lasă numai pentru zidurile bisericii aceleia? Scopul lui a fost ca biserica românească în întregimea ei să progreseze, și a contribuit la aceasta cu cât a putut contribui: dar, dacă acolo unde a lăsat averea să fie întreținută, se satisfac din larg acele nevoi, nu este bine ca din prisos să fie întrebuințată o mică parte pentru îmbunătățirea stării bisericii din țara întreagă?

Și am împins scrupulul până acolo, dlor, încât mai târziu după ce se redijase legea, după ce a fost depusă la Senat, eu însumi, din propria-mi pornire, am cerut ca să-i se adauge cuvintele subliniate din acest articol, fiindcă am vrut să se excepteze cheltuielile considerate ca pioase, chiar când ar fi făcute nu pentru trebuințele propriu-zise ale bisericii, ci chiar pentru instituțiuni de binefacere de altă natură. Spre exemplu, o biserică e așa de avută încât poate întreține un spital; partea din cheltuieli care privește spitalul nu este socotită ca prisos. Tot așa bisericile care întrețin aziluri pentru bătrâni, care dau pensii la bătrâni infirmi; toate fondurile acestea nu sunt supuse reținerilor. Prin urmare, punând această reținere de 10 la sută, este mai mult o cestiune de principiu pe care o stipulăm, anume că bisericile sunt solidare, fac toate un corp, trebuie să se ajute între dânsele; dacă ar fi fost vorba să împing principiul până la extrem, aș fi zis că tot ce trece peste obligațiunea netedă, clară a testamentului, se ia pentru Casa Bisericii; dar nu acesta a fost scopul meu.

Dlor, mai este o dispoziţiune care, deşi are un caracter mai particular, dar, pentru că s-a vorbit în repetite rânduri de ea în discuţiunea generală, mă opresc un minut asupra ei; este anume dispoziţiunea ca administratorul să fie numit pe 5 ani, şi sa aibă un titlu în ştiinţa teologică.

Vă rog să credeţi că şi eu, ca şi toată lumea, nu zic: „Doamne, ia-mi“; toată lumea zice: „Doamne, dă-mi“. Nu de bunăvoie şi fără nici un scop am îngrădit acţiunea ministrului în acest punct: trebuie să fi fost o necesitate. dlor, administraţiunea Casei Bisericii are să cuprindă de aici înainte administraţiunea cultului ortodox în întregimea ei.

Biroul cultelor are să treacă acolo.

Ei bine, cestiunile de cult nu sunt despărţibile în mod absolut de cestiunile de pură administraţie bisericească; ele se ating în nenumărate puncte; şi de multe ori, ca să se ia o deciziune, trebuie să-şi deschidă cineva ochii ca să nu calce pe un teren care nu este al lui. Trebuie oarecare ştiinţă pentru aceasta – pe care nu poate să o aibă cineva care nu este deprins cu lucrările religioase. De ce nu vă miraţi că în cutare administraţie se cere să fie numai ingineri şi licenţiaţi în matematici, şi în cestiuni de cult vă miraţi că se cere competenţă? Dacă voiţi să pun alte condiţiuni, arătaţi-mi care ar fi acelea, numai să fie de natură a se evita greşelile.

În ceea ce mă priveşte pe mine personal, cum eu nu am să fac decât o dată această numire, îmi este indiferent dacă veţi menţine sau nu această dispoziţiune; dar întrebaţi pe P. S. S. Chiriachi ce zic. Sper că P. S. L., acum la început vor avea a face cu o persoană bine aleasă. Dar se poate întâmpla altădată ca numirea să o facă un ministru care să nu cunoască pe cei ce-l înconjură sau care să fie pus în cine ştie ce împrejurare care să-l forţeze să numească un om care să nu corespundă chemării sale. De ce să nu luăm precauţiuni şi să-l asigurăm contra unei greşeli posibile?

Dacă găsiţi o altă formulă mai bună decât a mea, eu nu voi face dificultăţi ca să primesc şi nici P. S. Chiriachi nu vor ţinea la formula aceasta; dar o garanţie este necesară.

Dlor, cred că am răspuns la toate obiecţiunile principale ale dlor preopinenţi în această materie; cât pentru cestiunile de detaliu, care se referă la anumite articole, cred că nu trebuie să răspund acum, şi mai bine la discuţiunea pe articole. (Aplauze.)

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1901–1902, nr. 18 de la 22 decembrie 1901, pp. 143–147).

Discurs în discuția legii pentru Casa Bisericii Ortodoxe române. Ședința Camerei de la 11 ianuarie 1902

Votată de Senat în ședința de la 19 decembrie 1901, legea aceasta vine în dezbaterea Adunării Deputaților în ziua de 11 ianuarie 1902. Comitetul delegaților se compune din: Th. Vasiliu, N. Romanescu, I. Bianu, Al. Radovici, C. Dimitrescu-Iași, P. Gârboviceanu și St. Sihleanu care e ales raportor. După citirea raportului, iau cuvântul Mihail Vlădescu, Nicolae Ionescu, care cere amânarea. Camera respinge amânarea și vorbesc apoi în discuția generală ministrul Haret și N. Ionescu. Luarea în considerare se face cu vot cu bile, fiind 73 pentru și 8 contra. La discuția articolelor iau cuvântul Titu Frumușanu, Dim. Sturdza, președintele consiliului, N. Constantinescu, Barbu Știrbei, Spiru Haret, Pană Buescu, Sihleanu și N.. T. Popp.

Votarea în total se face în ședința de la 12 ianuarie 1902, fiind 81 pentru și 13 contra.

Urmează discursul lui Haret în discuție generală.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Domnilor deputați, cerusem cuvântul înainte ca dl președinte să fi pus la vot propunerea de amânare, pentru că voiam să vă rog să nu vă uniți cu propunerea dlui Ionescu, de a se amâna votarea legii, căci această lege, dacă nu se va vota înainte de bugete, atunci se va vota foarte târziu și riscăm de a nu o putea pune în aplicare anul acesta. Dar acum, fiindcă cestiunea de amânare s-a rezolvat, nu mai insist asupra ei și trec la obiecțiunile pe care le-au făcut, atât dl Vlădescu, cât și dl Ionescu, și încep cu cele făcute de dl Ionescu, asupra caracterului centralizator al legii, căci sub această învinovățire se ascunde o învinovățire mai gravă, că legea ar fi anticonstituțională. Îmi veți permite să răspund mai întâi la această observațiune și apoi la celelalte.

Dl Ionescu[1] a susținut în tot timpul că bisericile noastre trebuie să continue a se administra ca până acum de către epitropii, căci altfel se va face centralizarea administrativă, și aceasta ar fi în contra constituțiunii. Ei bine, legea nu spune altceva decât ceea ce ce spune dl Ionescu, căci ea zice tocmai că administrațiunile actuale rămân cum sunt. Legea spune că Casa Bisericii are datoria de a controla modul de administrare al bisericilor, dar nu are să se amestece în ce privește administrația propriu-zisă, care se va face, ca și până acum, de către epitropi, care se vor alege ca și până acum.

Cine a vorbit de desființarea epitropiilor?

Eu le las așa cum sunt. Dar voiți d-voastră ca aceste epitropii să lucreze fără niciun control?

Veți zice, poate: este azi un control creat prin legea clerului de la 1893. Dar acel control nu este decât parțial, este controlul care trebuie să se facă de comunele respective, pentru bisericile comunale.

---

1. Nicolae Ionescu, bătrânul parlamentar și oratorul atât de apreciat de mulți, deși T. Maiorescu în articolul său „Oratori retori și limbuți“ nu face aprecieri favorabile.

Eu cer ca controlul acela să fie făcut de Casa Bisericii; în privința administrațiunii, însă, o las să rămână ca până acum.

Ce scop mai are Casa bisericilor? Ea are un scop care primează pe acesta, şi anume pe acela ca averile care au fost lăsate bisericilor de diferiți testatori să se întrebuințeze în modul şi felul cum a voit testatorul.

Azi, cum sunt lucrurile, nu este nicio autoritate care să aibă dreptul de a interveni pentru a face să se execute testamentele. Căci, dacă ar interveni comuna ca să cerceteze dacă se administrează averea conform dorinței testatorului şi daca ar fi caz de judecată, comuna nu poate sta în judecată, ea neavând acest drept. Cunosc o mulțime de cazuri de felul acesta; chiar Ministerul a pățit-o; de câte ori a încercat să intervină în administrația unei averi pe care o vedea că se delapidează, totdeauna justiția ne-a respins, zicându-ne că nu avem dreptul să stăm în judecată, căci nu avem o lege care să ne autorizeze la aceasta.

Ei bine, azi sunt averi lăsate prin testamente, care se delapidează sub ochii noştri şi ai comunei, şi nici noi, nici comuna, nu avem dreptul de a interveni pentru a opri răul.

Golul acesta îl umple legea de față.

Ce poate fi mai moral şi mai bine decât aceasta?

Apoi, sub pretextul că legea este inconstituțională, voiți să lăsăm să nu se respecte voința testatorului; voiți să se risipească aceste averi sub ochii noştri, şi noi să nu putem face nimic? Evident că nu.

Lăsați-ne dar să ne dăm mijloacele de a face să se respecte această voință a testatorilor.

Zicea dl Ionescu că are delegațiune de la preoții din jud. Neamț ca să facă să se respingă legea.

Dl N. Ionescu: Am citit-o.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar dvs. ați avut una şi eu am aici 20 care cer, din contra, ca legea să se voteze,

Domnilor, trebuie să explic rostul art. 7, fiindcă acest articol a fost singurul de care a vorbit dl Ionescu în fond, şi a fost atins şi de dl Vlădescu.[1]

Art. 7 din proiect regulează modul de întrebuințare a pământurilor lăsate bisericilor prin legea de împroprietărire.

Domnilor, în punctul acesta se petrec azi neregularitățile cele mai mari. Legea de împroprietărire din 1864 dispune ca bisericile să fie împroprietărite; când însă a venit vorba să se execute legea, s-a executat astfel, că nu bisericile au fost împroprietărite, ci preoții, cu alte cuvinte, la o biserică unde erau trei până la patru preoți, s-au dat trei până la patru pământuri; cu toate acestea autorul însuşi al legii, Mihail Kogălniceanu, a dat circulara din 8 noiembrie 1864 şi a explicat sensul legii: ca să se dea de fiecare biserică, iar nu de fiecare preot, câte un pământ.

---

1. Mihail Vlădescu, care în 1904, după retragerea lui Haret, a devenit ministru al Instrucțiunii.

Prin urmare, legea este explicată şi prin textul ei şi printr-o circulară dată chiar de autorul legii.

Ce s-a întâmplat acum? S-a întâmplat că unele biserici, care la 1864 aveau 3–4 preoţi şi au primit 3–4 pământuri, au rămas astăzi cu un singur preot. Acel preot stăpâneşte singur acele patru pământuri, care sunt proprietatea bisericii, şi le stăpâneşte preotul în profitul lui personal. În timpul acesta, la biserica de alături, care la 1864 nu exista, dar care s-a înfiinţat pe urmă, preotul nu are deloc pământ.

În legea rurală nu sunt trecuţi aceşti preoţi; dar azi, când la două biserici vecine se găsesc preoţi, dintre care unul are patru pământuri, iar celălalt nu are niciun pământ, din care să poată scoate vreun venit, noi trebuie să stăm să ne uităm la acest lucru şi să-l tolerăm mai departe?

Dar, precum dl Nicolae Ionescu a citit hârtia preoţilor din jud. Neamţ, tot aşa şi eu pot citi multe hârtii, pe care le am de la preoţi din toate judeţele, şi în care se plâng în contra acestei stări de lucruri.

Sunt, domnilor, lucruri pe care nici eu nu le-aş fi crezut înainte de a le fi văzut scrise. În judeţul Ilfov este un preot care stăpâneşte 85 de pogoane de pământ, care a venit astăvară la minister, îmbrăcat într-o haină de mătase, el care era preot de sat. Nu ştiu în ce stare se află biserica lui, căci nu am văzut-o; dar pot cita un exemplu din alt sat, unde am văzut biserică bogată, al cărei preot trăieşte foarte bine, pe când în biserică plouă.

În judeţul Tecuci, un preot stăpâneşte 54 părţi de pământ, adică peste 150 de pogoane, iar biserica este în ruină.

Scopul articolului 7 este ca să facă ca preoţii să fie împroprietăriţi în spiritul legii de la 1864 şi ca pământurile care s-au dat în plus să servească pentru interesele bisericii. Acest lucru nu va conveni preoţilor care stăpânesc moşii întregi. Ei vor face hârtii, le vor trimite dlui Nicolae Ionescu, îmi vor adresa şi mie, dar vă spun, de mai înainte, că nu voi ţinea seamă de dânsele. Domnilor, fiindcă aceasta a fost singura obiecţiune făcută de dl Ionescu, voi trece acum la obiecţiunile dlui Vlădescu. Să-mi dea voie să-i spun că a înţeles rău raportul comitetului de delegaţi, când zice că aceasta este interpretarea d-sale, cum că legea aceasta ar fi făcută fără nicio pregătire.

Pasajul despre care vorbeşte d-sa se referă la cele patru administraţiuni speciale şi despre care se vorbeşte la art. 1 şi despre care şi eu am spus că nu sunt lucruri bine cunoscute, şi tocmai de aceea le-am pus la o parte, rezervându-le pentru o lege deosebită. Legea aceasta a fost foarte bine studiată în toate detaliile ei, astfel cum este prezentată.

Dl Vlădescu se ridică contra celor 10%, pe care cere să le dea bisericile din excesul veniturilor lor.

Ce spune articolul pe care l-a citit dl Vlădescu în vorbirea d-sale? El spune că atunci când o biserică are avere destulă pentru ca să acopere toate nevoile ei şi-i mai rămâne avere neîntrebuinţată nici în sensul testamentului, nici pentru

acte de binefacere, din această parte neîntrebuințată să se dea 10%. Întru ce se atinge atunci testamentul? Testatorul a lăsat moştenire cu condițiunea ca din venitul ei să se întrețină biserica, să se mai facă cutare şi cutare lucru. Tot ce spune testamentul eu respect; şi nu numai ce este în testament, dar şi ce este peste testament. Orice instituțiune pioasă, orice instituțiune de binefacere, pe care o vor fi făcut epitropiile, chiar dacă nu este prevăzut în testament, este scutită de reținerea de 10%. Dacă rămân, însă, bani neîntrebuințați, sau care se întrebuințează rău ori pentru scopuri profane, nici cu 10% să nu beneficieze biserica din ei? Aceasta este contra spiritului testamentului?

Dl Vlădescu spune că testatorul, când lasă ceva, spune că înțelege ca acea avere să fie numai a bisericii cutare, să se întrebuințeze numai pentru acea biserică.

Dar dacă lasă, de exemplu, 10.000 franci, să se întrebuințeze pentru acea biserică şi nu se întrebuințează decât 5.000, iar celelalte 5.000 se pun în buzunar sau se întrebuințează pentru alte lucruri, nu este bine ca din aceasta să beneficieze şi interesele generale ale Bisericii? Întru ce am atins voința testatorului? Mai zicea dl Vlădescu, că prin această lege se va lovi simțul religios al credincioşilor, şi că de aici înainte nu se vor mai face dăruieli bisericilor. Îl rog să mă ierte; eu cred că tocmai din contra se va întâmpla, căci de unde, până acum, cei care voiau să lase ceva, vedeau cum averile lăsate de cei dinaintea lor pe jumătate se risipeau, astăzi văzând că acest lucru nu se va mai întâmpla, cu mai dragă inimă vor lăsa bisericii. Dovadă este Casa Şcoalelor; pot spune că de la înființarea ei, donațiile pentru şcoli curg aproape în fiecare zi, şi sunt desigur mai multe donațiuni făcute şcoalelor astăzi, decât se făceau înainte. Ceea ce se petrece cu Casa Şcoalelor, fiți sigur că se va petrece şi cu Casa Bisericii, aşa că această creațiune va fi un nou titlu de glorie a Partidului Liberal.

Dl N. Ionescu: Cer cuvântul.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucțiunii Publice: Tot cu privire la art. 7, dl Vlădescu zicea: unde este pământ mai mult decât sunt biserici, să se întrebuințeze venitul pământului pentru înzestrarea bisericii. Nici eu nu zic altfel; dar pentru aceasta trebuie ca venitul pământului, ce este în exces, să nu-l mai întrebuințeze preotul pentru folosul lui personal, căci sunt preoți care sunt adevărați proprietari mari, care au până la 150 pogoane, de la care au venit 2–3.000 lei, şi care mai au pe lângă aceasta leafă şi veniturile patrafirului; pe când sunt alții care n-au decât leafa lor şi sporul de 25%. Cred că nici scopul legii conservatoare de la 1893 n-a fost ca să creeze preoți mari şi preoți mici, după cum sunt proprietari mari şi proprietari mici.

Cât pentru puterea mare administrativă, pe care dl Vlădescu o atribuie administratorului Casei Bisericii, să-mi dea voie să-i spun că-şi face spaimă degeaba.

În ceea ce priveşte administrațiunea Bisericii, ea nu se schimbă absolut cu nimic din ceea ce e astăzi, cu deosebire că biroul cultelor, care figurează în minister, are să figureze şi de aici înainte în administrațiunea Casei Bisericilor.

Ceea ce administrează ministerul astăzi, va administra şi în viitor nici mai mult nici mai puțin. Iar în ceea ce priveşte celelalte atributiuni ale Casei Bisericilor, ele sunt atribuțiuni curat de control, iar nicidecum de administrație.

Întrebarea dlui Vlădescu, dacă desființez biroul cultelor pentru motive de economie, socotesc că nu mai are obiect, pe cât timp spun că biroul cultelor nu se desființează, ci trece numai de colo dincolo, şi cheltuiala lui o va susține statul, cum a fost şi până acum. Vedeți dar, când iau şi analizez obiecțiunile care se fac legii acesteia, găsesc că nu sunt obiecțiuni consistente, care să comporte o lungă vorbire.

Toate obiectiunile pe care le-a făcut dl Vlădescu le-am luat pe rând şi cred că la toate am răspuns în mod satisfăcător.

Cât pentru obiectiunile făcute de dl Nicolae Ionescu, cum că legea ar fi centralizatoare, am demonstrat că nu sunt fondate.

Administrațiile descentralizate, cum sunt astăzi, vor rămânea întocmai şi pe viitor. Aşa fiind, socotesc că niciun motiv nu e nici de a se amâna legea, nici de a se respinge. (Aplauze).

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară 1901–902, nr. 23 de la 18 ianuarie 1902, pp. 260–261.)

XIX.
Discurs la buget

Discurs la discutarea bugetului Ministerului Instrucțiunii pe anul 1902–1903. Ședința Camerei de la 5 februarie 1902

După ce V. G. Morțun, raportorul bugetului ministerului, citește raportul său, iau cuvântul deputații C. Ciocazan, Nicolae Ionescu și ministrul Haret. Proiectul de buget se votează cu 61 voturi pentru, nefiind niciunul contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Domnilor deputați, în urma vorbirii domnilor Sihleanu[1] și Nicolae Ionescu, eu voi spune puține lucruri, pentru a lămuri îndoielile dlui Ciocazan[2]; și poate că nu ar trebui să zic îndoieli, pentru că d-sa, pe cât văd, are convingeri bine stabilite asupra lucrurilor despre care a vorbit.

În rezumat, ce cere dl Ciocazan? Cere să tăiem de la Academie, de la bibliotecă, de la laboratorii, de la episcopii, și să dăm teatrului din Craiova… (Întreruperi). Mă iertați, aceasta este esența vorbirii dvs. E prea mult colo, e prea mult dincolo, e prea puțin la Craiova; vrea să zică, să luăm de la Academie și de la celelalte instituții, la care ziceți că e prea mult, pentru ca să facem la loc subvenția teatrului din Craiova. E destul ca să prezint lucrul așa, pentru ca să vedeți cât de puțină dreptate are dl Ciocazan.

Dacă teatrul din Craiova ar fi o instituțiune din acelea pentru care s-ar cuveni să se sacrifice orice alte instituțiuni, aș înțelege să se raționeze așa; dar e de ajuns să mă gândesc că funcționarea unei singure instituțiuni, de pildă a Academiei, ar fi jenată prin propunerea dlui Ciocazan, pentru ca să zic că d-sa s-a înșelat în proporția pe care a atribuit-o diferitelor puncte pe care le-a atins în vorbirea d-sale. De altmintrelea, veți vedea îndată cât de puțin este întemeiat dl Ciocazan, când îmi face vină că nu mai tai de colo sau de dincolo, pentru ca să se dea teatrului din Craiova. Zice d-sa ca să tai de la Academie, pentru că Academia este bogată. Cunoașteți situațiunea bănească a Academiei, pentru ca să vorbiți așa? Academia este un fel de executor testamentar pentru toată lumea,

1. Ștefan Sihleanu (1857–1923), deputat liberal de Râmnic. Era profesor la facultatea de medicină. Fusese secretar general al Ministerului Instrucției.

2. Constantin Ciocazan, deputat de Dolj.

care nu-i aduce decât sarcini şi greutăţi. Toate fondurile sunt lăsate cu destinaţii speciale, să se întreţie şcoli, să se dea burse; iar pentru trebuinţele Academiei, pentru lucrările ştiinţifice, pentru cercetări, pentru misiuni, pentru toate celelalte lucrări, pe care Academia este chemată să le protejeze, singura ei resursă certă este această subvenţie de 30.000 lei care i se dă prin lege.

Şi acum s-o tăiem şi pe aceasta? E posibil? Dar vă gândiţi dvs, care este chemarea unei Academii naţionale într-o ţară ca a noastră, unde avem să ne îngrijim limba şi istoria naţională? E o sarcină enormă, şi trebuie să avem cea mai mare recunoştinţă pentru această instituţiune, care cu mijloace aşa de restrânse a ajuns să producă ceea ce a produs ca publicaţiuni, colecţiuni, biblioteci.

A doua cestiune este aceea a bibliotecii naţionale. Dl Ciocazan zicea: Nu este destul că am dat biblioteca Academiei? Să-i mai dăm şi bani?

Dar în ce constă darea bibliotecii către Academie? Ce? Academia a luat biblioteca ca să vândă cărţile şi să le facă bani? Este o sarcină ce am dat Academiei. Căci până anul trecut biblioteca ne costa anual 48.800 lei şi azi ne costă numai 50.000 lei, pentru că astăzi Academia împlineşte diferenţa cu personalul ei, cu localul ei. Şi acum voiţi să tăiaţi şi aceşti 25.000 lei? Când ai o bibliotecă pe care trebuie să o pui la dispoziţia publicului, aceasta trebuie să te coste ceva; dacă d-voastră cereţi să se taie şi această mică subvenţie, care deja în anul trecut s-a redus cu aproape 50%, este ca şi când aţi zice că trebuie să închidem biblioteca.[1]

Vin la laboratorii. Incontestabil că organizarea laboratoriilor universitare este defectuoasă. Nu fac nicio greutate ca s-o recunosc, căci nu pentru întâia dată o recunosc şi o spun. Dar lucrul este foarte explicabil. Acum 15 sau 16 ani, universităţile nu posedau niciun laboratoriu; se făceau cursuri, nu numai cele teoretice, dar chiar cele experimentale, ca anatomie, fizică, chimie, numai cu creta pe tablă; şi este tocmai venerabilul nostru coleg, dl. N. Ionescu acela care a făcut începutul acestor institute, prin cererea unui fond de 500.000 lei în anul 1885, anume pentru dotarea universităţilor cu materialul necesar, pentru ca învăţământul experimental să-şi merite numele.

Acesta a fost începutul. De atunci lucrurile s-au dezvoltat mereu, în fiecare an, însă fără niciun plan; fiecare profesor venea şi cerea ce îi trebuia şi i se dădea de cameră prin buget.

Dacă s-ar fi organizat lucrul în mod sistematic, ar fi trebuit să se tragă un plan de la început şi toate creaţiunile ulterioare să se fi făcut în vederea acestui plan. Atunci lucrurile se făceau mai bine şi cu mai puţine cheltuieli.

Astăzi însă, de bine, de rău, lucrul există cum există; este o situaţiune de fapt de care trebuie să ţinem cont şi vor trebui mai mulţi ani, până ce vom putea da acestor laboratorii o organizaţiune pe care ar fi fost bine să le-o dăm de la

1. Legea prin care statul a cedat Academiei biblioteca sa s-a promulgat în anul 1901, „Monitorul Oficial“, 17 aprilie 1901.

început. Acum, încetul cu încetul, trebuie readuse lucrurile la planul tras și dacă dl Ciocazan va binevoi să examineze bugetul de față, va vedea într-însul o sistematizare a laboratoriilor universitare, din care rezultă o oarecare economie.

Așa, domnia-sa zicea că sunt 19 laboratorii în București. Se înșală dl Ciocazan. Sunt mai multe, pentru că d-sa numără numai pe cele care sunt înscrise în bugetul Ministerului Cultelor. O să vă mirați însă când vă voi spune că numai de chimie sunt 22 de laboratorii în București.

Este evident că, dacă am fi avut un singur institut de chimie mare, cu secțiuni pentru diversele servicii, era să fie serviciul mai sistematic și mai ieftin, și ca personal și ca material. Anul trecut s-a făcut deja o centralizare în acest sens; institutul de chimie al d-rului Bernard din București, s-a unit cu institutul de chimie al d-rului Istrati, și de aici a rezultat o economie de 60.000 lei, la un buget de 110.000 lei.

Vasăzică peste 50%. Vă închipuiți ce ar fi dacă toate ar fi organizate într-un mod sistematic. Dar, cum am zis, acest lucru nu se poate face repede. Pentru realizarea lui trebuie sprijinul dvs., dar mai trebuie și timp.

A mai atins dl Ciocazan chestiunea chiriilor și aici a atins un punct foarte dureros pentru mine, pentru că chiriile acestea reprezintă pentru noi 83.000 lei pe an, curat aruncați pe fereastră.

Pe de altă parte însă îmi pare bine că dl Ciocazan mi-a dat într-un mod indirect ocaziunea să ating această cestiune. În bugetul ministerului instrucțiunii publice am găsit anul trecut chiriile înscrise cu suma de 510.000 lei. Însă tot anul trecut s-a mutat în palatul facultății de medicină de la Cotroceni întreaga facultate de medicină, cu toate laboratoriile și institutele ei. Ar fi trebuit dar, ca în ziua când am început să ne servim de acest palat, care a costat aproape 5 milioane, să ștergem din buget chiriile pe care le plăteam pentru toate institutele și laboratoriile facultății de medicină. Noi însă continuăm a plăti aceste chirii și le vom plăti încă 4 sau 5 ani de azi înainte; iar casele în care erau aceste institute stau goale și astăzi, cu toate că plătim chirie.

Dl C. N. Ciocazan: Reziliați contractele.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Domnule Ciocazan, dacă aveți mijlocul să o faceți, eu vă făgăduiesc toată recunoștința mea și a Camerei. Vă dau *carte blanche* să faceți ce puteți ca să reziliați contractele acestea și vă făgăduiesc că am să fac toate rugăciunile către Cameră, ca din cei 83.000 lei să vă dea la teatrul din Craiova măcar 10.000 lei.

Dl B. M. Missir, ministrul Domeniilor: 15.000.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Iată, colegul meu de la Domenii este și mai generos. (Ilaritate).

Este un an de zile de când mă chinuiesc să fac rezilierea aceasta și nu am reușit, căci contractele sunt făcute în așa fel, încât mi-a fost imposibil să obțin rezilierea lor. Să-mi dați voie, domnilor, să vă dau vreo două exemple, căci sunt tipice.

Era un institut, cel de histologie, care era instalat în palatul Universității din București. În toamna anului 1899 ocupa două camere acolo. Atunci palatul de la Cotroceni era aproape gata, de vreme ce la Sf. Gheorghe trecut ne-am și mutat într-însul.

Ei bine, cu un an și jumătate înainte de a se da în întrebuințare palatul de la Cotroceni, s-a găsit de cuviință să se închirieze pentru institutul de histologie două case, care amândouă împreună costă, mi se pare, 15.000 lei pe an cu contract nereziliabil pe timp de 5 ani.

Dl A. Delimarcu: Cine a făcut contractul?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Faceți socoteală cine era ministru în 1899.

Alta: s-a desființat școala normală de institutori, prin legea dlui doctor Istrati, de la 1900; dar cu câteva luni mai înainte s-a reînoit contractul casei în care era instalată această școală normală, pe 5 ani, cu chirie de 16.000 lei pe an.

Voci: Cine a făcut aceasta?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nomina odiosa. Să le lăsăm. Toate aceste lucruri le veți găsi în expunerea de motive a bugetului meu de anul trecut.

Ei bine, cazurile de acest fel însumează la un loc 83.000 lei, chiriile a 7 case, care stau pustii în București și pentru care eu, cum zic, plătesc chirii.

Iată un condei cu care aș fi putut ușura bugetul sau l-aș fi întrebuințat mai bine în altceva, poate pentru subvențiunea teatrului din Craiova, poate pentru alte nevoi care nu sunt mai puțin imperioase.

Aceasta sper că va servi de lămurire și onor. d-n Vlădescu, care, cu ocaziunea discuției generale a bugetului, a aruncat câteva pietre în grădina mea.

Cât pentru lefurile episcopilor, să-mi dați voie să nu insist, fiindcă socotesc că nu e bine să facem apropierea aceasta neașteptată între lefurile preoților și subvențiunea teatrului din Craiova.

Nu pot însă să mă opresc de a zice două cuvinte de explicație asupra rotunjirii lefurilor de la universitate, lucru despre care a vorbit și dl Vlădescu deunăzi, și dl Ciocazan astăzi.

În adevăr, cine citește bugetul universității este izbit de nepotrivirea de lefuri pe care o constată acolo.

Dar nu sunt eu de vină dacă situațiunea se prezintă astăzi în așa mod. Profesorii de la universitate, înainte de legea din 1898, aveau două situațiuni: erau unii profesori vechi, numiți înainte de 1883, care aveau ca leafă fundamentală 550 lei; alți profesori noi, de la 1883 încoace, care aveau ca leafă inițială 500 lei. A venit pe urmă legea din 1898, care a prevăzut ca profesorii de la universitate să aibă toți 900 lei pe lună și această leafă să se realizeze în patru ani. În primul buget se apucase ca să se adauge numai câte 100 lei la toți; astfel că erau unii profesori universitari care aveau ca leafă fundamentală 650 lei, iar

alții 600. Legea din 1898, pe care eu nu am apucat a o aplica deloc, în ceea ce privește numirile la universitate, prevedea pe de o parte gradul de profesor cu 900 lei pe lună, iar pe de altă parte gradul de agregat cu 500 lei pe lună. Catedrele care erau vacante la aprilie 1899, eu le înscrisesem în buget cu leafă de agregat cu 500 lei, deoarece era mai mare probabilitatea că noii titulari vor fi numiți cu titlul de agregat. Schimbându-se însă guvernul, a venit guvernul conservator care în mod sistematic a dat titlul de profesori, iar nu de agregați, la mai toți acei pe care i-a numit în învățământul superior. Pentru azi nu voi insista asupra spiritului în care s-au făcut acele numiri. Acest spirit a fost foarte criticabil; dar în același timp chestiunea este așa de delicată, încât, într-o discuțiune incidentală ca aceasta, nu pot să tratez cu tot tactul și cu toată extensiunea cuvenită. Rezultatul care a fost? A fost că profesorii pe care i-a numit guvernul de 1899 au găsit în buget leafa de agregat, prin urmare s-a făcut o a treia categorie de profesori cu 500 lei, pentru că cel care i-a numit nu a avut grija de a le pune în buget și leafa gradului pe care li-l conferea.

A venit pe urmă bugetul din anul trecut, care a atras curba de reducere peste tot, astfel că a scoborît pe cei cu 650 la 535, pe cei cu 600 la 501, pe cei cu 500 la 430, fără să mai număr pe cei care au fost numiți cu titlul de agregați, fie în timpul guvernului trecut, fie în anul acesta, și care, aceia, aveau leafa de 300 lei, după legea dlui Istrati.

A venit în fine legea de astăvară, care a fixat leafa de 550 lei pentru profesorii universitari care vor fi numiți de aici înainte, ceea ce face a cincea categorie.

Situațiunea, dar, era așa: profesorii noi numiți trebuiau să se numească cu 550, iar profesorii vechi aveau 535, 501, sau 430. Evident că era o nedreptate. Am încercat anul acesta să umplu golul acesta și să aduc pe toți profesorii la leafa lor normală de 550. Aceasta însă nu am putut s-o fac, căci nu mai am avut destule fonduri. De aș fi avut cei 83.000 lei de la chirii, nepotrivirea se putea repara întreagă, chiar anul acesta. Dar nu i-am avut. Am dispus numai de vreo 25.000 lei din altă parte, cu care m-am servit ca să umplu, măcar în parte, golul acesta, rămânând ca la bugetul viitor să se aducă toți profesorii la norma unică de 550 lei.

Prin urmare nu puteți să-mi faceți mie vină de această stare de lucruri, pe care nu am creat-o; din contră, eu am căutat, prin bugetul de anul acesta, să îndrept această nedreptate, pe care au creat-o cei dinaintea mea.

Acestea sunt răspunsurile pe care le pot da la observațiunile dlui Ciocazan. Dar, nu pot să termin, fără să relev o observațiune foarte justă, făcută de dl Nicolae Ionescu.

Domnilor, părerea mea, ca și a dlui, e că teatrele pot să fie subvenționate de stat, dar ele nu trebuie să conteze să fie întreținute de stat.

Este o mare deosebire între una și alta. O subvenție este un ajutor dar când se dă ajutor cuiva, trebuie ca și el să se ajute. Teatrul trebuie să facă tot ce poate,

ca să trăiască prin el însuşi; să considere subvenţia doar ca un ajutor iar nu să se lase numai pe nădejdea ei. Dar azi teatrele s-au cam deprins să zică: nu pot trăi numai cu subvenţia cutare; dacă nu mi-o dai, închid uşile. Aceasta nu se cade. Când ne gândim la trecut, suntem induşi să facem o apropiere care nu este în avantajul teatrelor din zilele noastre. Era un timp când teatrul nu era subvenţionat; se susţinea singur, deşi publicul cult era mai puţin numeros decât azi şi averea publică mai puţin însemnată. Oare această constatare nu ne dă dreptul să ne întrebăm dacă nu cumva însăşi subvenţia este cauza stării de lâncezeală de astăzi? S-ar putea crede că, lăsându-se pe nădejdea ei, teatrul nu a mai simţit interesul de a cultiva şi atrage publicul şi de aceea a făcut unele greşeli, pe care poate nu le-ar fi făcut, dacă ar fi ştiut că are să le plătească tot el.

Teatrul este întreprindere nu numai artistică, dar şi comercială. A se lăsa toată grija materială pe seama statului, sub pretext că teatrul face numai artă pentru artă, este o procedare foarte greşită, care ne-a dus şi ne va mai duce la încurcături grave, cum este aceea în care se află teatrul din Craiova. Nu mă pricep în materie de teatru; consult pe oamenii competenţi şi nu lipsesc a mă folosi de luminile lor; dar ştiu atâta lucru că nu trebuie admis nici un moment că teatrul trebuie să trăiască numai cu subvenţia statului. Aceasta ne-ar închide într-un cerc vicios: când vom mări subvenţia, se vor mări cheltuielile; se va veni din nou să se ceară mărirea subvenţiei, şi aşa se va merge, Dumnezeu ştie unde. Să vă dau o dovadă: Oare credeţi d-voastră că un teatru din ţara românească ar fi putut face angajamente, ca vreo două din cele cum s-au făcut anul din urmă, dacă nu s-ar fi aşteptat ca statul să astupe golul ce ar fi rezultat din ele. Eu cred că nu, şi daca nu s-ar fi făcut asemenea greşeli, cred că teatrul ar fi avut mai multă libertate de mişcare decât are astăzi.

În special pentru Craiova, mă voi uni cu cuvintele dlui Nicolae Ionescu şi voi întoarce dlui Ciocazan raţionamentul d-sale, zicând: dacă trebuie teatrului din Craiova o subvenţie mai mare, pot şi eu să indic oarecari economii, numai rog pe dl Ciocazan să declare mai dinainte dacă le primeşte. Mi-e teamă că are să-i fie frică. Chiar în Craiova sunt economii care se pot face şi încă economii considerabile. Aveţi la Craiova un liceu care are 13 clase şi aproape 1.300 şcolari, şi în acelaşi timp şi un gimnaziu cu patru clase şi vreo 150 de şcolari. Eu cred că pentru un oraş ca Craiova, liceul ar fi de ajuns şi că prin urmare, gimnaziul ar fi de prisos. Cu toate acestea credeţi că se poate suprima gimnaziul din Craiova, aşa printr-o trăsătură de condei, iar dacă aţi zice d-voastră da, eu aş zice nu, pentru că sunt situaţiuni dobândite nu numai din punctul de vedere al profesorilor, care şi aceia sunt oameni şi nu se cuvine să-i călcăm în picioare, dar chiar din punctul de vedere al şcolarilor. Când voi închide gimnaziul, nu voi mai primi şcolari noi în clasa I-a şi-i voi sili să se ducă la liceu sau la o altă şcoală. Dar cei vechi din clasa a II-a, a III-a şi a IV-a, să-i las cu gimnaziul început şi să nu-l poată termina? Aceasta nu se poate face. Prin urmare, fie la Craiova, fie oriunde, se vor

face suprimări; aceste suprimări nu se pot face decât an cu an, şi clasă cu clasă, şi economiile nu se pot realiza decât treptat şi cel mai puţin în 4 ani.

Asemenea economii nu se pot realiza astăzi.

Aceasta am spus-o întotdeauna şi o spun şi astăzi cu curaj. Nu prea e obiceiul ca miniştrii să spună unele lucruri, dar eu vedeţi că le spun. Învăţământul secundar e prea dezvoltat la noi, în detrimentul altor feluri de învăţământ şi nu putem să ne impunem îndoite cheltuieli, dezvoltând învăţământul profesional şi menţinând învăţământul secundar în proporţiile sale de astăzi. Aceasta este cert, dar mişcarea de transformare trebuie să o facem foarte încet, foarte măsurat şi foarte cu băgare de seamă, pentru ca nu trebuie ca învăţământul profesional, de la început, să se facă nepopular, producând perturbări în deprinderile şi interesele oamenilor.

Sunt apoi şi situaţiuni câştigate, peste care nu se poate trece cu uşurinţă. Iată motivele pentru care, chiar dacă dvs. m-aţi îndemna să fac supresiuni de acestea în mod brusc, nu aş avea curajul să le fac; dar să intre în convingerea şi în aşteptarea dvs. că asemenea reduceri trebuie făcute şi să vă deprindeţi că ele se vor face până în 3, 4 sau 5 ani. Acelaşi lucru se întâmplă cu învăţământul primar urban. Noi avem astăzi 1352 institutori şi după statistica copiilor în vârstă de şcoală, nu am avea trebuinţă decât de vreo 900, vasăzică un număr de peste 400 în plus, care reprezintă în buget o cheltuială de 1.300.000 lei, pe care o facem absolut degeaba.

Cu toate acestea, aveţi dvs. curajul să decretaţi prin buget suprimarea a patru sute învăţători? Dar aceasta ar fi strigător de nedrept.

Oameni care sunt în învăţământ de ani de zile, încărcaţi cu familie, care nu ştiu să facă altceva decât învăţământ, care de la început s-au consacrat acestei cariere, să-i suprimi, şi aceasta pentru ca statul nu şi-a făcut de la început bine socotelile, aceasta ar fi o supremă nedreptate, o măsură care ar tulbura ordinea socială a statului. Dar, apoi, din însuşi punctul de vedere administrativ, suprimarea unui post de învăţător, oricât de neînsemnată pare, trebuie făcută cu foarte mare băgare de seamă, pentru ca trebuie făcute noi combinaţii, care să permită repartizarea copiilor în şcoale , aşa încât suprimarea să se facă fără să se producă vreo zdruncinare. Lucrul acesta nu e în putinţa nimănui să-l facă deodată pentru 400 de posturi.

Acestea sunt economii rezervate viitorului, pe care nu le putem realiza decât treptat şi câte puţin. Deja parte din ele sunt deja realizate chiar în proiectul de buget din anul acesta, dar într-o mică măsură. În special Craiova este oraşul care ne va da în viitor unul din contingentele cele mai însemnate la economia aceasta, pentru ca la Craiova s-a întâmplat că numărul institutorilor este foarte însemnat. Prin urmare, dacă de acolo aş reduce numai patru institutori, aş putea să dau încă 5.000 lei subvenţiune teatrului. Dar nu pot să o fac, pentru ca supresiunile acestea nu se pot face decât atunci când, prin moarte sau prin trecere la pensie, se produc vacanţe.

Iată, domnilor, răspunsul pe care aveam să-l dau dlui Ciocazan. Eu socotesc că observațiunile d-sale nu sunt destul de valide, pentru ca să se zdruncine economia bugetului, care s-a stabilit cu atâta greutate.

Trebuie să știți că bugetul instrucțiunii, așa cum s-a prezentat azi, e până la centimă egal cu cel de anul trecut. Și dacă la total se prezintă o diferență de 470.000 lei, deosebirea aceasta e numai aparentă, pentru ca reprezintă acele 5 școli care au trecut de la Ministerul Domeniilor la Instrucțiune.

În realitate bugetul nostru este întocmai egal cu cel de anul trecut. Pe unde a fost trebuință să se facă oarecari adaose, a trebuit să se găsească în altă parte economie corespunzătoare. De aceea, pentru a adăuga la teatrul din Craiova suma pe care o cere dl Ciocazan, deși foarte modestă, ar trebui în același timp, ca să găsim o economie corespunzătoare în altă parte și vă asigur că eu nu mai știu de unde s-ar mai putea lua. Dacă aș putea să dispun de cele 83.000 lei de la chirii, dacă nu s-ar fi întâmplat ca să am în anul acesta o creștere la gradațiile profesorilor, care au trecut în 1886 de la comună la stat, ceea ce mi-a luat iarăși vreo 200.000 lei, aș fi putut să dispun de vreo 300.000 lei, pe care să-i dau ca economii sau cu care aș fi făcut ceva și pentru teatrul din Craiova. Dar a fost un concurs de împrejurări, care m-a făcut să nu pot prezenta bugetul altfel decât la tanc.

Acestea sunt explicațiunile ce aveam să dau. (Aplauze).

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară 1901–1902, nr. 37 de la 14 februarie 1902, p. 473.)

XX.
Înființarea Casei de Economie

Expunere de motive la proiectul pentru înființarea Casei de Economie și Credit a corpului didactic, prezentat Senatului în ședința de la 18 decembrie 1902

Proiectul de lege pentru înființarea Casei de economii, credit și ajutor a corpului didactic are de scop să pună la dispoziția membrilor corpului didactic, și funcționarilor dependenți de ministerul instrucției publice, de Casa Școalelor și de Casa Bisericii, un mijloc comod de a aduna economiile lor, de a le face să fructifice și de a găsi, la nevoile lor, credit ieftin și în condiții ușoare de achitare. Noua Casă va servi și ca instituție de ajutor pentru cazurile de nenorocire și de protecție pentru văduvele și orfanii membrilor săi. Ea mai are de scop să favorizeze, să ajute și chiar să fundeze instituții de educație pentru copiii membrilor săi, precum și orice alte stabilimente filantropice în folosul lor.

Noua Casă se prezintă, dar, ca o instituție de o netăgăduită utilitate, pentru un corp foarte numeros și care avea trebuință de o asemenea creațiune. Ea nu implică nicio sarcină pentru stat.

Suntem siguri că folosul ce vor avea membrii corpului didactic din alăturatul proiect de lege va fi foarte însemnat.

(Dezbaterele Senatului. Sesiunea ordinară 1902–1903, nr. 15, p. 125.)

Discurs în Senat la discuția Legii pentru înființarea unei Case de Economie, Credit și Ajutor a Corpului Didactic. Ședința de la 18 decembrie 1902

Proiectul de lege alcătuit de Haret a fost trimis în deliberarea Senatului prin mesajul regal din 11 decembrie 1902. Secțiunile, discutându-l, l-au admis și au numit delegați pe: N. Crătunescu, Dr. Petrini-Paul, P. Chenciu, Colonel Bădulescu și Gr. Ștefănescu. Acest comitet al delegaților a ales raportor pe dr. Petrini-Paul. În ședința de la 18 decembrie 1902, proiectul este adus în discuție publică.

După ce raportorul citește raportul său, în care arată că proiectul a fost admis cu mici modificări de detaliu, ia cuvântul senatorul G. Constantinescu-Râmniceanu, recomandând votarea proiectului. Apoi urmează discursul ministrului Haret – reprodus mai jos – și proiectul se ia în considerare. Discuția articolelor se face în această ședință și în cea următoare de la 19 decembrie. Iau cuvântul senatorii: G. Gamulea, dr. G. Iuliano, General G. Manu, dr. Petrini Paul, Gr. Macri, Paul Lazăr, Colonel Bădulescu, G. Cavalioti, G-ral Iacob Lahovari, și dr. Gr. Râmniceanu.

Pus la vot, proiectul se adoptă de Senat cu 69 bile albe din 70 votanți.

În cursul discuției pe articole, Haret ia de câteva ori cuvântul dând explicațiuni asupra unor puncte de amănunt. Reproducem numai unul din aceste răspunsuri, care este mai lung.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor senatori sunt foarte mulțumit de aprecierile favorabile pe care onor. reprezentant de Tutova[1] a binevoit să le facă asupra proiectului de lege. Țin și eu să accentuez că acest proiect are de scop să vină în ajutorul corpului didactic în nevoile lui, și că contribuie pentru a-i ridica prestigiul în ochii lui proprii și în ochii concetățenilor săi.

Fără să facem nici un fel de vină nimănui pentru ceea ce se întâmplă, căci e rezultatul împrejurărilor în care ne aflăm și în care am fost în trecut, nu se poate contesta că unii din membrii corpului didactic sunt plătiți destul de modest, și de aceea sunt nevoiți să recurgă la toate chipurile ca să li se ajungă ceea ce au.

Nu le e permis lor, nu numai să nu facă risipă, dar nici să facă vreun pas greșit, căci orice greșeală îi face să piardă echilibrul modestului lor buget, și odată pierdut nu-l mai pot restabili niciodată.

Mai ales când se întâmplă să aibă greutăți familiale, copii numeroși, greutățile se măresc și mai mult. De aceea nu rareori ni se întâmplă să vedem membri ai corpului didactic luptându-se cu cămătarii și cu nevoile într-un chip care e foarte dureros și pentru dânșii și pentru noi, care suntem puși în poziținne de a avea cunoștință de asemenea dureroase împrejurări.

Casa ce propun a se înființa socotesc că va răspunde, cel puțin în parte, la această trebuință. Precum vedeți din proiect, înscrierea nu este obligatoare. Nimeni nu e silit să se înscrie fără voie.

Dar și pentru acei care se înscriu, condițiunile sunt așa de ușoare, încât mai ca nu reprezintă o sarcină pentru dânșii. Un învățător sătesc, spre exemplu, primește net 72 lei lunar, și depunerea lui la casă va fi de 1,70 lei.

În schimbul acestei neînsemnate depuneri, el va avea o sumă de avantaje. Așa el nu va mai fi silit la nevoie să se împrumute cu dobânzi mari la cârciumarul din sat, de vreme ce va găsi la Casă să se împrumute în condițiunile cele mai avantajoase.

---

1. G. Constantinescu-Râmniceanu, senator liberal, era profesor de istorie la liceul din Bârlad. Cunoscut printr-un studiu asupra *Istoriei ieroglifice* a lui Cantemir.

Dar mai sunt şi alte cestiuni care se rezolvă prin această lege.

De multe ori ni se întâmplă la minister să fim puşi în faţa unor situaţiuni absolut dureroase. Sunt membri ai corpului didactic care, după ce au servit 10–12 ani, mor sau devin infirmi; dacă aceştia din urmă îşi pierd postul, drept la pensie nu au, să muncească nu mai pot şi astfel rămân într-o mizerie neagră, ei şi urmaşii lor.

Ei bine, eu cred că este nu numai uman, dar e şi de demnitatea ţării, ca asemenea lucruri să nu se mai întâmple. Corpul didactic a contribuit şi el într-o mare măsură la dezvoltarea şi şi progresul acestei ţări; dacă rezultatele n-au fost mai mari, nu trebuie să se uite că corpul didactic a fost de la început pus în astfel de împrejurări, încât mă îndoiesc că ar fi putut să producă mai mult decât a produs.

Aşadar, ca şi pentru armată, ca şi pentru corpul inginerilor, ţara trebuie să ţină seamă corpului didactic, că o bună parte din starea ei prosperă de astăzi o datorăm numai muncii membrilor acestui corp, şi de aceea este de demnitatea ei să nu-i lase să cadă în mizerie.

Mai deunăzi societatea institutorilor a voit să înfiinţeze un orfelinat pentru copiii orfani ai membrilor corpului didactic primar. Pentru aceasta ea a făcut în toată ţara o anchetă. Ei bine, această anchetă a descoperit lucruri absolut dureroase; s-a găsit, spre exemplu, o familie de nouă copii mici orfani ai unui învăţător, fără mamă, fără tată şi fără niciun mijloc de existenţă!

În starea actuală a legislaţiei noastre, statul nu poate să facă nimic.

Rareori poate să facă să se primească câte o fată în azil şi câte un băiat în orfelinatul de la Focşani, unde, după cum ştiţi, sunt foarte puţine locuri disponibile.

Vedeţi dar că legea aceasta merită toată solicitudinea d-voastră.

În ceea ce priveşte Corpul didactic, am deja numeroase adeziuni de la dânsul.

Ţin acum să răspund la obiecţiunile dlui Constantinescu-Râmniceanu în ceea ce priveşte cifra dobânzilor.

În proiectul primitiv se prevedea ca dobândă să fie de 8% pe an; cifra aceasta a fost scăzută de comitetul delegaţilor la 7%, şi eu nu m-am opus; şi poate nu m-aş fi opus şi dacă s-ar fi scăzut chiar la 6%; şi nu mă tem că această scădere ar fi cauza că s-ar face împrumuturi prea multe şi fără absolută nevoie, cum spune dl Râmniceanu. În adevăr, dlor, avantajul acestei case stă nu atât în micşorarea dobânzilor, cât în facilitatea rambursării lor, căci puteţi observa pretutindeni în lege că cu cea mai mare băgare de seamă am căutat să se înlăture toate dificultăţile care ar putea să se prezinte membrilor, fie la plata cotizaţiunilor, fie la achitarea împrumuturilor. Astfel, pentru plata cotizaţiunilor, o dată ce se dă declaraţiunea de înscriere ca membru, ea i se reţine din leafă în momentul plăţii lefii, aşa că membrul nu mai are nevoie să trimită banii prin poştă.

Cât pentru cei 3%, dobânda care se dă membrilor, aceasta nu e menită a forma un capital din dobânzi acumulate, căci pentru aceasta este Casa de economii care dă 5%, precum şi băncile populare; scopul este mai mult de a

avea membrii putința de a se împrumuta la nevoie, și de a nu-și vedea familia pe drumuri.

În privința împrumuturilor, am dispus să nu se rețină dobândă la început, ci să se achite în curs de un an, așa că împrumutatul să se poată folosi în momentul împrumutului de toată suma ce a cerut.

Facem dar facilități și la plata cotizațiilor, și la facerea împrumuturilor, și la achitarea dobânzilor și a împrumuturilor.

Dar pe lângă aceste avantaje mai este un altul, poate și mai mare anume că cei care intră în corpul didactic pot avea liniștea sufletească că în caz de nenorocire nu se vor vedea pe drumuri, sau că, închizând ei ochii, văduvele și orfanii lor nu vor ajunge pe la ușile oamenilor.

Cât pentru dobânda însăși, nu ea este care constituie principalul folos al instituțiunii.

În fapt capitalul depus de un membru produce un îndoit beneficiu: pe de o parte, el dă 3 % sub formă de dobândă; iar restul până la 7%, care e dobânda împrumuturilor, servesc pentru a forma fondul de rezervă, din care se servesc pensiuni și ajutoare lui sau familiei lui.

Vedeți dar că folosul întreg tot al membrilor este.

Dacă însă am pune, după cum se cere, ca să se dea 4% sub formă de dobândă, ar rămânea numai 3% pentru fondul de rezervă; dar atunci care ar fi folosul pentru un membru? Cu 1% mai mult nu se vor îmbogăți, pe când fondul de rezervă s-ar micșora cu un sfert, dacă am reduce de la 4 la 3% partea de dobândă care merge acolo.

Iată, dlor, pentru ce cred că legea e bine chibzuită, și vă rog să o admiteți așa cum e, introducându-se bineînțeles oarecari modificări ce se vor propune și pe care le vom crede că trebuie să fie admise. (Aplauze).

Lămuriri la discuția articolelor

Urmează explicațiunile date de Spiru Haret în ședința de la 19 decembrie 1902 la obiecțiunile aduse art. 24 (devenit 25). Iată cuprinsul articolului: „Fondurile pentru ajutoare se vor alimenta: a) din beneficiile ce vor rezulta din operațiunile prevăzute sub titlul III (împrumuturi asupra salariului cu dobândă); b) din donațiuni și legate; c) din produsul serbărilor etc.; d) din suma alocată eventual în bugetul ministerului; e) din 25% taxele de examen ale elevilor pregătiți în particular; f) din 5% din prețul de vânzare al cărților didactice aprobate; g) din contribuțiuni benevole.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor senatori să-mi permiteți să depărtez din discuțiune cestiunile incidentale, care nu au nimic a face cu această lege.

Voi răspunde dar numai la punctele care sunt rezolvate prin lege și asupra cărora d-voastră aveți să vă pronunțați.

Voi lua pe rând obiecțiunile care s-au făcut, și voi răspunde în parte la fiecare.

Când am văzut pe dl General Manu că ia cuvântul la acest articol, mă așteptam să facă cu totul altă obiecțiune, decât aceea pe care a făcut-o.

Fiindcă ieri ne-a anunțat că are să combată art. 24, devenit art. 25, pentru că a auzit că am prevăzut acolo o subvenție din partea statului, pentru ajutorul acestei societăți, obiectând că s-ar face socialism de stat, mă așteptam ca astăzi să combată cu tărie aliniatul d. al art. 24, devenit art. 25.

Astăzi însă a alunecat asupra acestei dispoziții, privitoare la subvențiunile ce eventual s-ar aloca în bugetul ministerului pentru a veni în ajutorul acestei case și s-a oprit asupra dispoziției de la litera e. și f., și aceasta mi-o explic că de ieri până astăzi a trecut o noapte la mijloc, și a avut vreme să citească un articol din legea Casei de credit și ajutor a militarilor, de când era ministru de război dl General Lahovary, și care era o foarte bună lege și din care o mulțime de dispoziții sunt luate chiar în legea aceasta, fiindcă am vrut să profit de experiența făcută. Iată ce găsesc în art. 22 din legea la care fac aluziune: fondurile pentru ajutor ale casei ofițerilor se vor alimenta și din sumele alocate anual în bugetul ministerului de război ca fonduri asigurătoare. Va să zică, vedeți că era o dispoziție identică, într-o lege votată în timpul când dl General Manu făcea parte din minister. (Ilaritate).

Prin urmare, această cestiune e afară din discuțiune; a menționat-o dl General Manu, fără să insiste.

Dl General Manu a mai zis că e o atingere la dreptul de proprietate ca să meargă la fondul de ajutor 25% din examenele particulare și 5% din cărțile didactice. Nu văd deloc ce legătură poate fi între o idee și cealaltă. Dl General Manu e însă scuzabil; vorbește așa pentru că nu cunoaște mecanismul lucrurilor acestea, dar când le voi spune, veți vedea cât de puțin fundată e obiecțiunea d-sale.

Dlor, fiecare școlar pregătit în institutele private sau în familie, ca să capete certificatul de stat plătește o taxă din care se plătesc nu numai persoanele examinatoare, dar și celelalte cheltuieli relative la acest examen, căci sunt multe altele și mai e o parte care merge la Casa Școalelor în virtutea legii fundamentale a Casei Școalelor.

Examinatorii care fac aceste examene, institutori și profesori, se numesc în fiecare an, pentru fiece examen în parte, din întregul corp învățătoresc, căci se face un fel de rulment: într-un an se pun unii, în alt an se pun alții. Fiecare vine și face un lucru de 4–5 zile pe an, pentru care primește o anume plată. Locurile acestea sunt destul de bine plătite, de vreme ce foarte mulți sunt doritori să fie numiți în aceste comisii. Și aceasta mi-a permis ca anul acesta să reduc plata ce facem acestor membri. De la iunie încoace am făcut o modificare în regulament,

în virtutea căreia voi plăti comisiunile mai puțin, prin urmare partea ce merge la Casa Școalelor era mărită. Dar nu numai atât; vă voi spune un lucru pe care d-voastră nu aveți de unde să-l știți și care face onoare corpului didactic.

Am primit astăvară, în iunie, o intervențiune din partea mai multor institutori, membri ai asociației corpului didactic, care mi-au propus ca plata lor pentru examenul să fie redusă la minimum posibil, 5 lei pe grupe de 20 de copii, cu condițiunea ca diferența să fie vărsată la fondul de ajutor al orfelinatului lor. (Aplauze).

Și ce am pus eu în lege, decât tocmai dispoziționea aceasta legiferată, căci altfel se prezintă lucrul când iei o măsură pentru un anume caz și altfel când iei o măsură comună pentru întregul corp didactic. Prin urmare, ceea ce am spus aici, e un deziderat al corpului didactic, pentru ca, foarte bine a zis dl Macri[1], corpul didactic nu face altceva decât să ia ceea ce i se dă azi, ca să pună la fondul de rezervă pentru viitor. Nu tot pentru el se pun la o parte acești bani? Nu se vor plăti de aici ajutoare orfanilor și văduvelor? Nu tot de aici vom face o pensiune nenorocitului de învățători de care vorbea dl dr. Râmniceanu[2], și de care nu poți scăpa fiindcă nu poți să-l lași pe drum?

Iată pentru ce se iau 25% din examenele particulare și 5% din prețul cărților didactice.

D-voastră nu admiteți ca un autor care are această favoare ca cartea lui să fie introdusă în mod exclusiv în școale, să lase ceva din beneficiul lui pentru folosul școalei și al celor ce își mănâncă viața într-însa?

Dlor, e exact că nu toți autori au beneficii mari din cărțile lor, decât aceasta ținea în mare parte din împrejurarea că aprobarea cărților didactice să dădea cu o prea mare largheță; din această cauză se găseau câte 20 cărți didactice pentru aceeași materie și autorii își făceau concurență.

Acum însă, în urma necesității de a avea cărți noi, am strâns eu șurubul, și aprobările acestea se dau cu mai multă rigoare, așa că nu va mai fi atâta concurență între autori și ei vor putea fără nici o pagubă să lase un mic folos pentru această Casă de ajutor a membrilor corpului didactic.

Am avut și eu cărți introduse în școale, care azi nu mai sunt, și știu prea bine că dacă aș fi lăsat din venitul lor 5% pentru școala nu mă ruinam; puteam să las și mai mult.

Vedeți, prin urmare, că nu e vorba aici de nicio idee socialistă, e vorba de a se veni în ajutorul corpului didactic prin contribuțiile tot ale corpului didactic.

În ceea ce privește loteriile, eu nu voi discuta acum, dacă principiul loteriilor este rău sau bun, căci aceasta ne-ar aduce prea departe.

---

1. Grigore Macri, avocat, fost magistrat, senator de Covurlui, membru al Partidului Național-Liberal.

2. Dr. Gr. Râmniceanu (1847–1915), senator de Ilfov, profesor de clinică infantilă la facultatea de medicină din București, membru al Partidului Național-Liberal.

Vă rog să observați însă, că în acest articol se vorbește de loteriile autorizate de lege, nu este vorba prin urmare aici de loterii ca cele de la Hamburg sau aiurea. Ministerul de Interne nu va aproba asemenea loterii decât când sunt pentru scopuri de binefacere.

Mai binefacere ca aceasta de care se ocupă acest proiect de lege ce voiți?

Prin urmare socotesc că și supărarea dlui Beloescu[1] și a dlui Râmniceanu în contra loteriilor nu se potrivește aici.

Am trecut, dlor, în revistă toate obiecțiunile ce s-au făcut la acest articol și socotesc că aceste obiecțiuni nu sunt destul de tari ca să motiveze modificarea acestui articol. (Aplauze).

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară 1902–1903, nr. 15, pp. 134–135, 143).

Discurs în ședința camerei de la 20 ianuarie 1903, în discuția legii pentru casa de economie a corpului didactic

Comitetul delegaților pentru cercetarea acestui proiect votat de Senat, compus din: V. G. Morjun, I. Mitescu, C. Cernescu, G. C. Dragu, D. Șuculescu, N. Constantincscu și I. Demetrescu-Agraru, a ales raportor pe acest din urmă. Demetrescu-Agraru citește raportul său (p. 312) și se începe discuția generală. După cuvântarea deputatului Mihail Vlădescu, vorbește ministrul Haret, apoi se votează luarea în considerare. La discuțiunea pe articole nu ia nimeni cuvântul. Votul în total este: 59 pentru, 2 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor deputați, este știut că partidul advers are ca unică normă de purtare, în corpurile leguitoare, de a zice negru când noi zicem alb.

Dar nu, mă așteptam să văd regula aceasta împinsă așa de departe încât dumnealor să zică negru, chiar când tot dumnealor au zis alb, numai pentru că și noi zicem alb.

Aceasta o văd astăzi nu pentru întâia oară, căci am mai avut ocaziunea și altădată să constat asemenea contradicțiuni, dar o văd astăzi în mod mai caracteristic decât altădată.

Dl Vlădescu a spus că legea de față e copiată după o lege a dumnealor, și a subliniat cuvântul cu un fel de dragoste.

Dlor, aceasta este în mare parte exact; legea de față este luată, în cele mai multe dispozițiuni ale ei, după legea din 1900, asupra casei de economie a ofițerilor. Dar eu, când iau ceva de la alții, nu am obiceiul să mă ascund. Știu pe alții care fac tocmai din contră.

---

1. Stroe Belloescu (1838–1914) era profesor de matematică la liceul din Bârlad, senator de Tutova, statornic membru al Partidului Național-Liberal.

Mi s-a întâmplat să văd pe cineva care a copiat o lucrare apărută cu 7 ani înainte şi care cu toate acestea a avut curajul să învinovăţească pe autorul lucrării de acum 7 ani că l-a copiat pe dânsul.[1]

Dlor, am spus şi alte daţi că eu consider ca prima mea datorie ca legile ce fac să fie bune; puţin importă de unde iau elementele, dar când le iau de la alţii, eu cel puţin spun de unde le iau.

Vă rog să-mi dovediţi că atunci când aţi copiat de la noi aţi făcut tot aşa.

Eu am făcut această lege în luna mai trecut şi am împărţit-o între dascăli; în exemplarele acelea eu am spus jos: „această lege e imitată după legea din 1900". Ba am dat şi numărul „Monitorului" în care fusese publicată.

Făcut-aţi d-voastră astfel când ne-aţi copiat pe noi? Nicidecum.

D-voastră aţi luat ce am făcut noi şi nu numai că vi le-aţi atribuit, dar încă tot pe noi ne-aţi acuzat că v-am copiat pe d-voastră.

Dar, dlor, aceasta este o adevărată discuţiune „de lana caprina"(26) care poate să fie necesară pentru cei cu capital politic neînsemnat, dar nu pentru noi, care, slavă Domnului avem de unde lăsa.

De altfel legile sunt făcute pentru ţară, ele sunt căzute în domeniul public şi sunt proprietatea tuturor.

Avem dar dreptul să ne folosim de legile existente, ori de unde ar fi venite, şi să scoatem din ele tot ce este bun.

Noi nu avem obiceiul să venim la guvern cu un crez politic compus dintr-un singur articol: să desfiinţăm fără cercetare tot ce au făcut adversarii noştri.

Acum, dacă d-voastră, dle Vlădescu, găsiţi că legea aceasta este aşa de rea, după cum spuneţi, nu aveţi decât să faceţi cu dânsa ceea ce făgăduiţi totdeauna că veţi face cu ceea ce am făcut noi; nu aveţi decât s-o desfiinţaţi. De ce faceţi semn că nu?

Dl M. Vlădescu: Avem s-o modificăm.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Nicidecum; desfiinţaţi-o; ştiu bine că vă face plăcere să stricaţi ce facem noi. Spuneţi că legea este rea, că loveşte în prestigiul corpului didactic, în autoritatea lui, în independenţa şi în interesele lui; atunci pentru ce să nu luaţi angajamentul s-o desfiinţaţi, după cum aţi făcut şi pentru legea învăţământului profesional şi pentru a învăţământului secundar şi pentru tot ce facem noi? De ce să nu aveţi curajul a desfiinţa o lege de 30 articole, dacă nu vă sfiiţi să ne ameninţaţi cu desfiinţarea unor legi organice?

Acum ce-o zice dl General Lahovari de vorbele d-voastră de azi, asta este altă cestiune; vă veţi regula socotelile la clubul conservator. Eu însă observ că dl General Lahovari, care este autorul legii pe care ziceţi că am copiat-o, a găsit

---

1. Aluzie la discuţia ce a avut loc între Haret şi Take Ionescu în Cameră în 1898, cu ocazia legii învăţământului secundar.

legea mea bună aşa cum este făcută, şi mi-a dat tot sprijinul la Senat? Aşa se cuvine să se facă între oamenii care nu au decât singura preocupare a binelui public. (Aplauze).

Dlor, dl Vlădescu, pe cât mi s-a părut, în întreaga d-sale cuvântare a fost inspirat de un articol de jurnal, care mi s-a citit şi mie de un prieten, publicat într-un ziar conservator, apărut acum de curând[1]. Articolul în cestiune, care era de o virulenţă extraordinară contra legii de faţă, era semnat de un profesor care a avut ceva de împărţit cu codul penal şcolar şi cu comisiunea de judecată

Dl G. Diamandi: Codul penal i-a dat distribuţiunea.

Dl M. Vlădescu: Cine este acel profesor?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Daţi-mi voie, dle Vlădescu, să nu-i fac reclamă acelui domn (Aplauze).

D-voastră-l cunoaşteţi şi-l ştiţi cine este. (Întreruperi).

Natural, când mi s-a spus că e vorba despre o critică a legii, mi-a atras atenţia; dar când am văzut cine este acela care mă critică şi cum mă critică, am găsit că singurul lucru ce aveam de făcut era să iau jurnalul cu cleştele şi să-l arunc în foc.

Cum se face acum că argumentele, şi chiar cuvintele persoanei despre care vorbesc, le regăsesc azi şi în cuvântarea dlui Vlădescu, căruia nu-i voi face injuria de a-l compara cu acel domn? În prima parte a cuvântării sale, dl Vlădescu a insistat că legea propusă atinge existenţa tuturor societăţilor corpului didactic, lovind în independenţa lor şi în spiritul lor de iniţiativă. Tocmai aceasta era şi tema articolului de care vă vorbii şi care lua de aici pretext ca să afirme ca legea nu este făcută în scopul de a veni în ajutorul corpului didactic, ci pentru un scop cu totul altul.

Se zice că, pentru că astă vară comitetul societăţii corpului didactic primar a luat parte la banchetul dlui Take Ionescu, eu, ca să omor această societate, am făcut legea de faţă.

Dar banchetul dlui Ionescu a avut loc la 22 iunie şi legea eu o făcusem în aprilie şi o publicasem în mai, deci cu o lună înainte de banchet.

Acestea sunt lucruri sigure, bazate pe acte publice şi pe care toată lumea le ştie. Învinovăţirile gazetei conservatoare rămân, dar, ca atâtea altele, nişte simple mizerabile insinuări, cărora nu am socotit că se cuvine să le fac onoarea celei mai mici atenţii. Dar să văd acum pe un om ca dl Vlădescu că merge pe aceeaşi cale!

Dar, dlor, pentru ce să ne certăm pe articole de gazetă? Să vorbim mai bine de lucruri mai serioase. Dl Vlădescu a avut dreptate într-un punct, în ceea ce a spus, anume: că era bine ca această Casă de economie să fi fost făcută prin iniţiativa corpului didactic, trebuie însă să-i spun că ideea aceasta am avut-o eu cu mult înaintea d-sale.

---

1. E vorba probabil de ziarul „Acţiunea“, dar n-am găsit articolul, deoarece în exemplarul de la Academie lipsesc foi.

Deja în anul 1900, cu ocaziunea congresului corpului didactic primar, eu am spus învățătorilor şi institutorilor să se unească într-o societate puternică de ajutor mutual, ca să nu mai aibă nevoie de ajutorul nici al cămătarilor, nici al statului. Lucrul acesta este scris, tipărit chiar în revista pe care o are în mână dl Vlădescu[1]. De atunci, necontenit am spus acelaşi lucru, şi în toate chipurile am căutat să-i unesc pe toți în vederea realizării acestui scop. Nu am putut însă să reuşesc. Şi poate că lucrul este explicabil până la un punct.

Corpul didactic numără aproape 8.000 de membri, împărțiți într-o mulțime de categorii, de la învățătorii de sat până la profesorii de universitate. Sunt printre ei şi măieştri fierari, şi muzicanți, şi veterinari.

Nu este niciun alt corp care să prezinte o mai mare varietate în compunerea lui. Ce chip este să-i uneşti la un loc şi să-i faci să lucreze toți într-o idee comună?

Cum să facem ca toți aceşti oameni să lucreze împreună ca să facă statute, să voteze comisiuni şi comitete, să privegheze administrațiunea Casei, să se ocupe de toate celelalte lucruri pe care le presupune funcționarea unei asemenea instituții complicate.

Am recunoscut şi eu că aceasta este imposibil; şi nu numai eu, dar chiar institutorii, membri ai societății corpului didactic.

Această societate are numeroase scopuri, între care este şi acela de ajutor mutual.

Dar pentru acest scop, ea nu a putut reuni în mai mulți ani decât un capital de vreo 18.000 lei. Ce poți face cu 18.000 lei, la 1.300 institutori şi 4.500 învățători?

Pe urmă, această societate, ca orice societate omenească, este supusă fluctuațiunilor: odată se schimbă comitetul, altădată sunt neînțelegeri, altădată alte neajunsuri.

Bine este ca o instituțiune ca aceasta, care interesează un corp de 8.000 membri, să fie la discreționea unor asemenea întâmplări?

Înaintea dlui Vlădescu, răspunsul mi l-a dat însuşi corpul didactic primar. În primăvara trecută el a fondat o nouă societate, al cărei principal deziderat era înființarea unei case de ajutor. Cel dintâi pas pe care l-au făcut a fost ca să vină la mine şi să-mi ceară spijinul meu.

Când le-am arătat legea, pe care o aveam gata, s-au arătat foarte încântați şi îndată au declarat că, de vreme ce statul constituie casa aceasta de ajutor corpul djdactic nu mai are nevoie să se ocupe de dânsa, şi că ceea ce va face statul va fi bun făcut.

Dl Vlădescu a crezut că este bine să se sprijine pe părerile coreligionarului său politic, despre care vorbeam adineaori; să-mi permită ca eu să prefer să mă sprijin pe părerile celor câtorva sute de institutori, oameni inteligenți, muncitori

1. E vorba de revista „Convorbiri didactice“ din Bucureşti, organul Societății institutorilor, în care s-a publicat articolul lui Haret Liga învățământului (nr. 7–8 pe lunile august–septembrie 1900, p. 271).

și cinstiți, care au găsit că această lege este foarte bună, și care îmi mulțumesc că am adus-o în dezbaterile d-voastră.

Îmi reproșează dl Vlădescu că lovesc în inițiativa profesorilor și în independența lor politică.

Dlor, în ceea ce privește inițiativa corpului profesoral, am dovedit, cred, îndeajuns, că nu se poate exercita cu folos în materia care ne ocupă azi.

Trebuia ca altcineva să vină să închege diversele lui elemente, să unească pe profesorul de universitate cu învățătorul de sat într-o acțiune comună.

Inițiativa corpului didactic o cunosc eu mai bine decât d-voastră, și cu mult înaintea d-voastră; dovada este că m-am adresat ei, ca să realizeze lucrurile care d-voastră nici nu v-ați fi gândit că ar fi cu putință să se facă.

Ați vorbit de băncile populare. Da, ei le-au făcut, căci sunt proprii să le facă. Pentru înființarea lor se cerea o acțiune risipită, întinsă asupra țării întregi, adică tocmai așa cum pot să lucreze mai cu seamă învățătorii. Și să-mi permiteți să observ că d-voastră, care vorbiți azi de inițiativa corpului didactic, niciodată nu v-ați gândit la dânsa decât pentru a o critica și a căuta să o înfrânați. Pentru d-voastră, învățătorii erau socialiști, anarhiști, răzvrătitori ai satelor, și nu știați ce chipuri să întrebuințați ca să faceți din ei niște mașini oarbe și inerte.

Când s-au înființat băncile populare, care erau ideile, d-voastră?

Dl M. Vlădescu: Băncile populare, eu singur sunt care le-am susținut.

Dl M. Moisescu: Când am voit noi să înființăm una, ne-ați adus la parchet.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: dlor, dl Vlădescu a zis că d-sa singur a fost partizan al băncilor populare. Iau act de această declarație sinceră. (Ilaritate). Dar ce zice despre coreligionarii săi de astăzi, care acuză pe învățători că sunt agitatori și că caută sa răzvrătească satele?

Nu sunteți d-voastră care atacați mereu pe prefectul de Covurlui, și-l tratați de socialist, pentru că se interesează de băncile populare? (Aplauze).

Dar, dlor, poate că procesul acesta îl vom judeca vreodată între noi. Eu aștept acea zi cu mare drag, fiindcă nu este vorba numai de a ne da pe față, și unii și alții, gândurile și intențiunile noastre, dar este bine ca Parlamentul să fie pus în cunoștință de ceea ce se petrece în învățământ.

Va veni vremea pentru toate.

Dlor, dl Vlădescu critică legea cu deosebire fiindcă comitetul de administrație îl numește ministrul. Eu aș dori să-i pun o singură întrebare, ca să văd ce va răspunde: să-mi arate d-sa cum să se facă altfel? Dacă ar găsi un alt mijloc, poate că l-aș primi, cel puțin în parte; dar eu nu văd deloc care ar fi mijlocul acela.

Casa de economie este destinată să numere sute și mii de membri din corpul didactic, răspândiți pe toată suprafața țării; și dacă este vorba, după cum este și drept, ca toți acei care vor contribui la existența acestei case să aibă parte în conducerea ei, este logic ca învățătorul de la Mehedinți, profesorul universitar din București și institutorul din Iași să ia parte, deopotrivă, la alegerea comitetului administrativ.

Aceasta nu se poate; şi, fiindcă un comitet trebuie să fie, eu nu am găsit al mijloc decât de a-l face să fie numit de către şeful suprem al învăţământului, de către acela care trebuie să întrupeze şi să apere interesele întregului învăţământ, de către acela care, pe cât timp ocupă acest loc, de drept face parte din corpul didactic, fie că este, fie că nu este profesori, şi, ca atare, el împărtăşeşte toate trebuinţele, toate dorinţele şi durerile corpului didactic. Aşa înţeleg eu rolul ministrului de instrucţie. (Aplauze).

Şi nu puteţi să vă temeţi că un ministru, dacă va fi om de conştiinţă şi cinstit, să aibă curajul să facă o armă politică până şi din gologanul adunat cu atâta trudă şi să caute să abuzeze până şi de sărăcia învăţătorului, ca să apese asupra convingerilor lui politice. (Aplauze). Noi cel puţin putem afirma cu tărie că n-am făcut-o şi nu o vom face niciodată. Atât mai rău pentru cei ce vor face-o sau care au făcut-o. Ştiu că în trecut au fost unii care nu s-au împiedicat de scrupule de acestea; dar formarea spiritului public şi chiar constituirea Casei acesteia vor contribui ca să facă ca pe viitor asemenea lucruri să nu se mai poată întâmpla.

Dlor, îmi este greu ca să iau toate punctele pe care le-a atins dl Vlădescu, mai ales că multe din ele se referă la articole anumite, şi este probabil că dl Vlădescu va mai lua cuvântul când vor veni în discuţiune aceste articole. Dar tot am să ating câteva dintr-însele.

D-sa a zis cum că înfiinţarea Casei de economie ar compromite existenţa orfelinatului corpului didactic primar, ba chiar că eu aş fi promis suprimarea acelui orfelinat.

Mai întâi, nu trebuie cestiunea pusă pe tărâmul acesta. Cum adică? Casa de economie, pe care vrem noi s-o constituim, şi societatea corpului didactic primar sunt două prăvălii care-şi fac concurenţă una alteia, aşa încât una o să lucreze în detrimentul celeilalte? Atât mai bine dacă vor fi două instituţii pentru ajutorul corpului didactic. Obiecţiunea dlui Vlădescu nu se potriveşte nicidecum şi nu pot admite de fel modul d-sale de a vedea.

Mai spune dl Vlădescu cum că pun un impozit de 5% din preţul cărţilor aprobate.

Negreşit. Şi pentru ce nu aş face-o?

Aprobarea unei cărţi constituie pentru un autor un avantaj material, pe care-l realizează cu ajutorul dascălilor, şi pentru ce nu ar contribui şi el cu o mică parte din foloasele lui în profitul celor fără care nu le-ar putea avea. (Aplauze).

Dl Vlădescu ştie poate mai bine decât mine, că sunt autori care au făcut averi, şi averi însemnate, din cărţi. (Aplauze).

Nu zic că sunt toţi în cazul acesta, dar sunt unii care s-au înavuţit numai în doi, trei ani. Credeţi că ar fi nedrept dacă am putea să-i obligăm să dea şi ei ceva pentru folosul şcoalei care i-a îmbogăţit?

Cine trăieşte în şcoală şi prin şcoală este dator să contribuie pentru binele şcoalei şi pentru binele acelora care muncesc pentru şcoală; şi ce bine mai mare se poate face acestora decât asigurând viitorul văduvelor şi orfanilor lor?

Prin urmare, impozitul acesta, dacă impozit vreți să-l numiți, este logic și drept, și vă rog să-l mențineți. (Aplauze).

Am justificat adineaori numirea comitetului Casei de către ministru, prin imposibilitatea materială de a se face această numire pe calea alegerii.

Dar la aceasta mai este și un alt motiv, anume că ministerul este amestecat direct în funcționarea Casei și că el are răspunderea morală pentru buna ei funcționare.

Ministerul este care face reținerea de 2 la sută a mizelor membrilor; el e acela care face reținerile pentru plata împrumuturilor pe fiecare lună și le varsă la casă.

Acestea sunt servicii de prima ordine, pe care ministerul le face Casei și fără care Casa nu ar putea să existe.

Iacă o dovadă: principala cauză pentru care societățile constituite până acum ale corpului didactic au mers greu și unele chiar au dispărut a fost greutatea de a se percepe cotizațiunile.

Nu că fiecare nu ar dori să plătească; dar numai când se gândește cineva că în fiecare lună să umble cu câte un leu, doi, să se ducă pe la poștă, pe la casierie, se dezgustă.

Face mai mult vremea pierdută decât cotizația însăși. Când e vorba de plata împrumuturilor e și mai rău. Ei bine, ministerul asigură Casei serviciul acesta de casierie în modul cel mai sigur și mai lesnicios.

Afară de aceasta, ministerul poate să acorde și subvenții; el va percepe taxele învățământului privat și le va vărsa la casă.

Apoi toate acestea nu dau drept ministerului să știe ce se petrece într-o instituțiune, care mâine, poimâine, are să învârtească milioane?

Eu cred că temerile dlui Vlădescu nu sunt fondate și am convingerea că în curând Casa va prinde așa puteri, că vom fi cu toții mulțumiți de rezultatele ei. Convingerea aceasta o au și membrii corpului didactic, care în foarte mare număr au aderat la înființarea ei.

De aceea eu vă rog să votați proiectul așa cum se prezintă, sau cu modificările pe care le veți crede utile, și puteți fi siguri că faceți un lucru bun și util pentru corpul didactic (Aplauze prelungite).

(Dezbaterile Adunării Deputaților din 1902–l903, nr. 19 de la 6 februarie 1903, p. 318.)

XXI.
Discurs la buget

Discurs în ședința Camerei de la 20 decembrie 1902, în discuția bugetului pe 1903–1904

Raportorul bugetului Ministerului de Culte şi în Instrucție, deputatul V. G. Morțun, citește raportul său (p. 182) apoi, în discuția generală, vorbesc deputații Șt. C. Ioan, I. Mitescu, Sava Gherghiceanu, ministrul Haret, Dim. Sturza, președintele. Consiliului, V. G. Morțun. Bugetul se votează cu 63 voturi pentru, fiind 5 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Domnilor deputați, voi profita de ocaziunea ce-mi prezintă discuțiunea bugetului din anul acesta, ca să aduc la cunoștința Camerei câteva lucruri care cred că o vor interesa, în ceea ce privește mersul învățământului nostru public în anii din urmă.

Este necesară această expunere, fiindcă sunt aproape cinci ani de când a început perioada de transformare a învățământului, pe baza legilor din 1898 și 1899, și împrejurările nu mi-au permis încă să aduc la cunoștința nici a Camerei, nici a Capului statului, printr-un raport detaliat, cele ce se fac în ministerul pe care-l conduc, pentru ca să fiți în cunoștință de modul cum se aplică legile votate de d-voastră.

De aceea să nu vă surprindă, dacă voi ține cuvântul ceva mai mult, deși nu voi insista asupra tuturor lucrurilor pe care s-ar cuveni să le ating.

Pentru același motiv, rog pe amicul meu, dl Mitescu[1], să-mi permită ca, la cestiunea ridicată de d-sa, să nu răspund decât atunci când va veni în discuțiune capitolul VII, aceasta fiind o cestiune specială, iar nu un obiect de discuțiune generală.

Dlui deputat Gherghiceanu[2] îi răspund la început, ca să înlătur din discuțiune și punctul special asupra căruia m-a întrebat d-sa, anume ce am de gând să fac cu terenul și cu locul vechii gări, care mi se oferă de către orașul Râmnicu-Sărat.

Răspund că, în principiu, sunt hotărât să primesc oferirea; însă de când au fost acolo inspectorul și arhitectul ministerului, ca să vadă locul și clădirea, mi-a

1. Ion A. Mitescu, avocat, deputat de Dolj, membru al Partidului Național-Liberal.

2. Sava Gherghiceanu, deputat de Râmnic, național-liberal, fost primar al orașului Râmnicu-Sărat.

fost imposibil să mă ocup de afacerea aceasta. D-voastră ştiţi că, în timpul cât sunt Camerele deschise, timpul nostru pentru lucrări este foarte restrâns.

Afară de aceasta, cestiunea instituţiunii ce este să se facă la Râmnicu-Sărat este strâns legată cu o altă cestiune, care nu este încă rezolvată, aceea a Casei de economii a corpului didactic, proiect votat deja de Senat şi pe care-l voi aduce chiar mâine în discuţiunea Camerei[1].

Cât pentru şcoala profesională din Râmnicu-Sărat, nu pot, anul acesta să fac nimic pentru dânsa, pentru că cu bugetul nostru, aşa de restrâns cum este, nu am putut să creez nicio cheltuială nouă pentru stat.

Prin urmare, şcoala profesională din Râmnicu-Sărat cum a trăit până acum, va mai trăi încă, până când vom vedea ce se poate face cu dânsa.

Vin acum la cestiunile generale, pe care le-a ridicat dl Ştefan Ioan[2].

Domnilor, este anevoie, şi nu încerc să expun înaintea d-voastră toate măsurile pe care a fost impus Ministerul Instrucţiunii să le ia în anii din urmă, pentru aplicarea legilor din 1898 şi 1899.

Sunt însă unele lucruri în strânsă legătură cu bugetul şi care merită să fie expuse mai amănunţit înaintea d-voastră.

Aşa este cestiunea frecventării şcoalelor rurale, atinsă de dl Ştefan Ioan.

Domnilor, toate ramurile învăţământului public la noi au căpătat o dezvoltare mai mare decât cea necesară, după trebuinţele ţării, afară de două: învăţământul primar rural şi învăţământul profesional. Încolo, învăţământul secundar, cel primar urban şi cel superior, ar putea, fără inconvenient, să fie restrânse la proporţiuni mai modeste, fără să înceteze de a răspunde la trebuinţele ţării.

D-voastră, care aţi urmat desfăşurarea afacerilor publice de câţiva ani încoace, înţelegeţi bine de ce a fost aşa.

Prima cauză a răului a fost că la 1864, când s-a făcut legea învăţământului, acela care a fost autorul legii nu a avut timpul să tragă şi planul ei de aplicare. Guvernele se schimbau atunci de trei, patru ori pe an. Acela care a făcut legea nu a putut să o aplice, iar urmaşii lui au lucrat mai mult după inspiraţia momentului. Aşa s-a întâmplat că unele părţi au luat o dezvoltare anormală, pe când altele au rămas cu mult în urmă.

În special, învăţământul profesional nu era atins deloc în legea de la 1864; căci, deşi ea întrebuinţează cuvintele de şcoală reală, şcoală de aplicaţiune, dar aceste cuvinte însemnau într-însa ci totul altceva de ceea ce înţelegem noi prin şcoală profesională.

Legea din 1864 a pus jaloanele unei organizări a învăţământului şi, pentru acea vreme, putem zice că a fost destul de bine concepută, dacă trecem cu

---

1. Proiectul s-a discutat în Cameră şi în Senat şi s-a votat.

2. Ştefan Ioan (n. 1868), profesor, actualmente senator de drept, reprezenta ca deputat judeţul Suceava. Fusese inspector al învăţământului secundar. Atunci era secretar al biroului Camerei.

vederea unele greşeli care se explică în mare parte prin împrejurările când s-a făcut legea. Dar chiar de jaloanele puse în 1864 noi nu ne-am ţinut destul de bine. Pe unele drumuri am mers prea departe, iar pe altele am rămas în urmă.

Astfel am rămas în urmă în învăţământul rural. Cauzele sunt multe: lipsă de localuri, lipsă de personal, lipsă de interes din partea sătenilor şi altele multe.

Lucrurile nu mai pot merge însă tot aşa. Suntem datori ca să punem regulă, care până acum a lipsit, în dezvoltarea învăţământului nostru.

Acolo unde a luat prea mari proporţii, trebuie să-l restrângem, să oprim avântul pe care l-a luat, pentru că tot atât de mare rău este, într-un organism de stat, dezvoltarea anormală a unei părţi, ca şi lipsa de dezvoltare a altor părţi.

Trebuie numaidecât să facem ce vom putea, ca să câştigăm timpul pierdut în ceea ce priveşte învăţământul rural. Acolo avem lipsuri de mai multe feluri: ne lipsesc localuri, ne lipseşte parte din personal, precum şi dotaţiunea materială a şcoalei.

Dl I. At. Mitescu: Şi executarea ei.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: întrucât priveşte localurile, iată ce se întâmplă. Comunele rurale sunt prea sărace ca să poată face faţă primei lor obligaţiuni, necesară ca să aibă şcoală, anume obligaţiunii de a avea un local convenabil. Din această cauză, în multe comune nu s-au putut înfiinţa şcoli deloc, de vreme ce nu era măcar niciun acoperiş sub care să se adăpostească; iar pe unde s-au înfiinţat, populaţiunea şcolii era mai totdeauna cu desăvârşire insuficientă.

Închipuiţi-vă sate în care sunt 400–500 de copii în vârstă de şcoală şi a căror şcoală se rezumă într-o cameră de locuinţă ţărănească de 15 m.p.

Într-o asemenea şcoală puteau să încapă cel mult 20 de copii, dar restul până la 400 ce făceau?

Tocmai aici e locul să răspund dlui Mitescu: să aplicăm legea obligativităţii; să amendăm pe sătenii care nu-şi trimit copiii la şcoală. Dar când sătenii ne vor trimite 400 de copii şi noi nu avem loc decât pentru 20, a cui va fi răspunderea? A lor, a comunei, sau a statului?

Iacă unde stă una din principalele cauze ale răului; iacă pentru ce învăţământul rural a dat aşa de slabe rezultate.

Statul a făcut cheltuieli mari pentru învăţământul rural, fără ca rezultatul să răspundă la aşteptările lui. Dar silinţele lui au fost zădărnicite prin neputinţa sau prin inerţia comunelor, care trebuiau să-i procure localele necesare.

Noi, când înfiinţam o şcoală rurală undeva, plăteam un învăţător care după lege era dator să dea instrucţia la 80 de copii; dar acestui învăţător i se punea la dispoziţie o sală abia pentru 20 de copii. Statul plătea dar învăţătorul pentru 80, şi nu puteau primi instrucţie de la dânsul decât 20 de copii. Prin urmare, abia un sfert din cheltuiala făcută de stat producea efect util; celelalte trei sferturi erau aruncate în vânt.

Pentru ce, dar, să ne mirăm că la țară găsim abia 12–45% oameni care știu carte, după ce de 40 de ani avem legea învățământului obligatoriu? (Aplauze).

Este adevărat că nu trebuie să luăm în mod prea absolut această cifră. Proporția aceasta de 12–15%, de oameni cu știință de carte, s-a stabilit prin rezultatele constatate cu ocaziunea recrutării. Se știe că la recrutare, fiecare tânăr trebuie să declare dacă știe carte și este o manie printre tinerii de la țară ca să declare că nu știu carte, chiar când știu; le-a intrat în cap că cei care știu carte fac serviciu mai lung.

Situația dar nu este așa de rea, cum ar părea după cifra citată de mine; totuși este departe de a fi strălucită,

Ei bine, partea aceasta a răului, cea care privește localurile, cred că suntem pe cale să o îndreptăm. (Aplauze).

O să trebuiască ani de muncă, clar suntem pe calea cea bună. (Aplauze).

Mai întâi a venit înființarea minunatei instituțiuni a Casei Școalelor, acum șase ani[1]. (Aplauze). Camera de atunci îi pusese la dispoziție 30 de milioane, pentru ca să ajute comunele în clădirea localurilor lor de școală. Cunoașteți însă împrejurările care au făcut ca această generoasă intenție să nu poată fi îndeplinită[2]. Din cele 30 de milioane, s-au cheltuit numai vreo 5 milioane, care au servit pentru a se face din nou vreo sută și mai bine de localuri de școală și pentru a se transforma și completa altele. Proporția nu este tocmai avantajoasă, fiindcă prețul fiecărui local revine prea scump.

Dar lucrul se explică lesne. Întâi, era dificultatea cea mare de a construi în bune condiții. Întreaga operațiune era dirijată de la București, de la Casa Școalelor. Era enorm de greu să se găsească antreprenori pentru câte un local prin fundurile județelor și, pe urmă, era și mai greu a priveghea ca acești antreprenori să facă lucrurile bine. Mai era și greutatea de a procura materialul, de a păzi legea contabilității și câte altele.

Al doilea rău a fost că noi ne-am făcut iluziune că cele 30 de milioane vor fi fără sfârșit și am făcut planuri prea luxoase pentru localurile ce aveam să construim. Acum am revenit la o apreciere mai justă a lucrurilor. (Aplauze).

Acum, când nu mai avem nicio centimă la Casa Școalelor pentru clădirile școlare, am dat voie ca să se facă construcțiunea din orice material, cu singura condiție ca să aibă dimensiunile cerute de lege și de cerințele igienice[3]. (Aplauze).

Nu mai cer temelie de piatră, nici ziduri de cărămidă comprimată; mă mulțumesc și cu o construcție de gard, dar destul de mare ca să încapă copiii în ea. Am lăsat liberă inițiativa autorităților locale, primar și prefect, și s-au pus cu toții pe lucru. Unii au dat serbări, alții au făcut loterii, alții au făcut subscripții și rezultatul este că în anul acesta s-au clădit 234 localuri de școală. (Aplauze).

---

1. Casa Școalelor s-au înființat în anul 1896.
2. În 1901 statul a fost nevoit să suprime procurarea subvențiunii acordate.
3. Vezi deciziunea în vol. I, p. 327.

Pentru anul viitor am promisiuni că se vor face şi mai multe. Sunt unele judeţe, cum e, spre exemplu, Brăila, Putna şi altele, unde mişcarea aceasta a fost cu deosebire îmbucurătoare.

Sunt sigur că mişcarea începută nu va slăbi, aşa că până în 9 sau 10 ani toate şcolile rurale vor avea locale bune şi încăpătoare, fără ca comunele să se fi ruinat. (Aplauze).

Vine acum o altă cestiune: cestiunea învăţătorilor.

Învăţătorii pe care i-am recrutat de la 1864 şi mai încoace, lăsau foarte mult de dorit, căci nu erau pregătiţi înde ajuns; ba, pot zice că în mare parte nu erau deloc. Legea permitea ca un absolvent a patru clase primare să fie numit învăţător. Ce se putea aştepta de la dânşii?

Din fericire, Suveranul nostru ne-a învăţat ce trebuie să facem. (Aplauze).

El a înfiinţat prima şcoală normală de învăţători, şcoală care a luat o dezvoltare atât de însemnată[1] şi pe urma căreia s-au mai făcut şi altele. Atunci a fost natural ca să se înscrie în lege ca numai normaliştii să fie învăţători. Şi, în adevăr, acest principiu a şi fost înscris pentru prima oară în proiectul de lege din 1886 şi consacrat pe urmă prin legile din 1893 şi 1896. Aşa se face că acum corpul învăţătorilor se recrutează din ce în ce mai bine şi că putem conta pe dânsul în unele împrejurări în care altădată nici nu era de gândit să ne adresăm la dânsul. (Aplauze).

Sunt ministru acum de aproape doi ani şi am cea mai mare mulţumire, constatând cu cât foc, cu câtă sârguinţă şi cu câtă pricepere acest corp poate să dea ajutor la cele mai mari şi mai nobile întreprinderi. (Aplauze).

Poate că cu altă ocaziune voi putea vorbi mai pe larg despre curentul excelent care domneşte printre învăţători; vă voi spune atunci lucruri care vă vor bucura. Nu pot însă să trec fără să amintesc de instituţia băncilor populare, pe care cu toţii o preţuim aşa de mult. Această instituţie este fapta lor proprie. (Aplauze).

De la centru li s-au dat numai sfaturi şi îndemnări, nimic alt. Aşadar, în ce priveşte pe învăţători suntem liniştiţi pentru viitor: învăţători foarte merituoşi şi capabili avem azi în părţile cele mai depărtate ale ţării, şi atunci când au ce le trebuie, un local convenabil, material didactic, lemne pentru încălzit şi primari care să nu-i necăjească prea tare, vă asigur că se obţin rezultate minunate, pe care am putea să le arătăm cu mândrie oriunde, chiar şi în ţările cele mai înaintate. (Aplauze).

Este însă un alt mare neajuns: nu avem *destui* învăţători. Populaţiunea şcolară sătească de la noi este cam de 700.000 copii, şi noi avem abia 4.500 învăţători în cifră rotundă, dintre care 500 sunt învăţători de cătun.

Dar 4.500 învăţători nu sunt de ajuns pentru 700.000 copii, chiar dacă aş impune fiecăruia 80 de copii şi chiar dacă comuna mi-ar da sala care să conţină aceşti 80 de copii.

---

1. E vorba de şcoala normală de la Câmpulung, înfiinţată în Bucureşti în anul 1867[(27)].

Aceasta este o a doua cauză pentru care frecventarea şcoalelor rurale, în loc să fie de 700.000 copii, este numai de 200.000. Prima cauză a fost lipsa de localuri de şcoli, a doua este lipsa de învăţători.

În anul 1886, pe când era dl Sturdza ministru al instrucţiei publice, s-a făcut o statistică foarte minuţioasă, după care s-a calculat pe urmă sat cu sat, câţi învăţători ar trebui pentru ca învăţământul rural să fie completat, şi s-a ajuns la o cifră enormă; s-a găsit că ar trebui să avem 10.500 învăţători ca să fie atâţia câţi trebuie. Astăzi sunt numai 4.500, deci am avea un gol de 6.000 învăţători.

Ei bine, oricâtă tragere de inimă am avea cu toţii să împlinim acest gol enorm, ştiu bine că nu curând se va putea face aceasta. 6.000 învăţători reprezintă 6.500.000 lei mai mult în buget pe fiecare an. Dacă am sta să aşteptăm până când să putem adăuga atâta la un singur capitol din bugetul unui singur minister, ar însemna că ne condamnăm să nu ne vedem niciodată visul cu ochii, şi poate nici urmaşii noştri.

A trebuit dar să căutăm mijloace de a micşora dificultatea, şi mijloacele acestea socotesc că s-au găsit într-un mod foarte fericit; iată cum.

Şcoala primară rurală are cinci clase. Cele mai multe şcoli rurale au un singur învăţător. Prin urmare, în genere, învăţătorul rural are să se ocupe deodată cu cinci serii de copii, ba, încă de cele mai multe ori sunt 6 serii, pentru că începătorii adeseori sunt şi ei împărţiţi în două serii. Învăţătorul trebuie dar ca, pe când se ocupă să înveţe alfabetul pe prima serie, să aibă ochiul şi asupra celorlalte 5 serii, ca să le ţină în ordine sau să le dea câte ceva de lucru ca să le ocupe. Oboseala ce rezultă de aici pentru dânsul este foarte mare; căci pentru un învăţător greutatea nu este atât ca să aibă înaintea lui 80 de copii, cât este ca aceşti 80 de copii să fie împărţiţi în mai multe feluri deosebite. Este cert că mai lesne îi este învăţătorului să aibă 80 de elevi de o singură clasă, decât 20 de elevi împărţiţi în 6 clase diferite.

Acest lucru este ştiut şi uşor de înţeles. Preocupat de această greutate, încă pe când eram în guvernul de rândul trecut, cu ocaziunea unei convocări a consiliului general, în special dl inspector general Meissner[1] şi dl inspector Haliţa[2], care este încă şi astăzi în administraţiunea ministerului, au găsit un mijloc foarte ingenios: s-au gândit de a pune pe şcolarii de clasa doua la un loc cu cei de a treia, într-o clasă care se face în doi ani; iar pe cei de clasa a IV-a la un loc cu cei de a V-a, într-o clasă tot de doi ani[3].

În realitate şcolarii fac dar tot cinci ani de învăţătură, însă învăţătorul nu are înaintea sa decât trei serii. Astfel dificultatea este redusă în proporţia de 5 la 3.

---

1. Const. Meissner, fost parlamentar şi apoi ministru a ocupat funcţiunea de inspector general al învăţământului primar şi normal între 1897–1900 fiind titular profesor la Şcoala normală din Iaşi.

2. Solomon Haliţa (m. 1926), profesor la Şcoala normală din Bârlad, a fost mult timp inspector, apoi inspector general al învăţământului primar.

3. Programa publicată în „Monitorul“. Cf. 22 ianuarie 1898.

Aceasta, domnilor, a fost un progres enorm.

Dar atât nu a fost încă de ajuns; căci, deşi nu erau decât 3 serii de şcolari, este evident că atunci când învăţătorul se ocupă cu seria I, seriile II şi III, neavând ce să facă, şedeau cu mâinile la piept.

E adevărat că programul zice ca în acest timp seriile acestea să se ocupe cu exerciţii indirecte; dar aceste ocupaţiuni indirecte se reduceau în realitate la jucării şi glume între copii, învăţătorul mai având greutatea ca să-i ţină în frâu, în timpul când se ocupa şi de seria cealaltă, care învăţa carte.

Acestea sunt motivele pentru care anul acesta, de la 1 septembrie, am dispus ca să se pună în aplicare o altă dispoziţiune; şcolarii să vină la şcoală cu rândul: seria a II-a şi a III-a numai de dimineaţă, seria I numai după prânz[1].

Ce urmează de aici? Urmează că la fiecare dată învăţătorul are înaintea sa numai o serie, mult două, şi se poate ocupa cu dânsele în mod intensiv, ne mai pierzând vremea cu alte serii, ca să le ţină în ordine. Mai rezultă că copiii, în timpul cât nu vin la şcoală, se pot ocupa acasă de altceva pe lângă părinţii lor, şi ştiţi că tocmai aceasta era una din ele mai mari dorinţe ale ţăranilor, şi una din cauzele pentru care în trecut nu-şi duceau copiii la şcoală. (Aplauze).

Vasăzică, realizez două beneficii deodată, fără ca învăţământul să sufere; din contră, îl întăresc, căci învăţătorul poate să consacre tot timpul învăţământului, fără a-şi mai pierde vremea cu ţinerea disciplinei seriilor neocupate.

Dar, mai este încă un avantaj mare: acela că, cu localurile actuale, vom putea să avem un număr mult mai mare de şcolari, poate chiar până la îndoit. Dacă am, de exemplu, o sală în care încap 40 de elevi, este evident că pot să dau într-însa învăţământ la 80, din care jumătate ar veni dimineaţa şi cealaltă jumătate după amiază. Prin urmare, pot să măresc frecventarea cu sută la sută, servindu-mă chiar cu localele actuale. În realitate nu va fi tocmai aşa, din cauze care nu au interes de a fi explicate aici. Dacă însă voi mări frecventarea măcar cu 50%, fără să cer niciun sacrificiu nou, cred că oricine va recunoaşte că este un rezultat strălucit. Şi pot să vă spun că acest rezultat l-am şi realizat în câteva judeţe, chiar din prima zi a aplicării noului orar. (Aplauze).

În fine, noua dispoziţie va avea pentru viitor şi un alt avantaj, mai mare poate decât toate cele pe care le-am examinat până acum.

Am spus adineauri că, pentru completarea personalului didactic necesar învăţământului primar rural, am avea nevoie de un total de 10.500 de învăţători adică încă 6.000 peste cei pe care îi avem deja, cu toate că, după lege, fiecare din aceşti învăţători ar trebui să aibă în seamă până la 80 de copii. Cu noua dispoziţie, dacă fiecare învăţător ar avea în rândul de dimineaţă nu 80, ci 60 de copii, şi tot 60 în rândul de după amiază, el ar putea să dea cu înlesnire învăţământul la un total de 120 de copii. Aşa fiind, un mic calcul arată că un număr de vreo 6.500 de învăţători ar fi de ajuns, în loc de 10.500, cât se cerea cu vechiul orar.

---

1. Vezi vol. II, p. 43.

Iacă dar o economie de patru mii de învățători adică de vreo patru milioane și jumătate de lei; cu alte cuvinte, avem pentru viitor siguranța că bugetul Ministerului Instrucțiunii, la articolul învățământului rural, nu va crește cu patru milioane și jumătate, cu care ar fi trebuit să crească dacă nu adoptam noul orar.

Vedeți câte rezultate bune s-au putut realiza, printr-o măsură care nici măcar nu a fost o măsură de lege, ci un simplu ordin ministerial. (Aplauze).

Am insistat asupra acestui punct, nu numai din cauza însemnătății lui, dar și pentru că-mi era permis să-l laud fără rezervă, fără a mă teme că voi fi taxat ca om lipsit de modestie. Zic aceasta, pentru că cea mai mare parte a meritului stabilirii noului orar nu-mi revine mie, ci străduinței și priceperii colaboratorilor care mă ajută în împlinirea sarcinii mele.

Am spus că prima parte a dispoziției noastre, reducerea seriilor de la 5 la 3, fără care orarul de anul acesta nu ar fi fost posibil, se datorește într-o largă măsură dlor Meissner și Halița.

Al doilea pas, și cel decisiv, este datorat în mare parte unui simplu învățător sătesc, pe care-mi fac plăcerea să-l numesc aici, ca să rămână numele lui în analele Camerei, ca răsplată a serviciului pe care, în modestul lui cerc de activitate, a știut să-l aducă țării. Acesta este Vasile Dorin, de la Românești, în județul Iași[1]. (Aplauze).

Este adevărat că ideea aceasta era în aer la minister încă mai de mult; dar noi, care avem răspunderea, ne temeam să luăm o măsură așa de radicală, ale cărei bune rezultate nu ni se păreau destul de sigure. Numai străduinței dlui Dorin se datorește că am avut curajul să o aplicăm; căci ne-am zis că el, care este chemat a aplica prin el însuși măsurile noastre, poate să vadă multe lucruri pe care noi, de aici, nu le vedem; și, dacă el are curajul să susțină cu atâta stăruință măsura ce propune, este multă probabilitate că măsura este bună. De aceea am experimentat-o timp de un an în vreo câteva școli și, când am văzut rezultatele ei, am generalizat-o. Acum, mai toate rapoartele pe care le primim sunt pline de laude pentru noul orar și ne promit cele mai bune rezultate.

Ca să rezum cele ce am spus până acum, pot dar zice că în ceea ce privește învățământul rural, ne este permis să avem speranțe bune pentru viitor atât din punctul de vedere al învățământului, cât și din acela al bugetului. (Aplauze).

Bugetul Ministerului Instrucțiunii este unul din acelea care, prin natura lui, este destinat să mai crească. Aceasta vine din cauza școlilor care s-au înființat mereu și care n-au ajuns încă la deplina lor dezvoltare; din cauza învățământului primar rural care, după cum spusei, trebuie completat; din cauza învățământului profesional, pe care avem să-l înjghebăm aproape pe de-a-ntregul, și, în fine, din cauza faimoasei gradațiuni.

---

1. Vasile Dorin (n. 1869), absolvent al Școalei normale din Iași, a fost învățător, apoi institutor.

Prin urmare, orice s-ar face în acest buget pentru a micşora sarcinile viitoare, va fi bine venit.

Dintre toate cauzele pe care le-am enumerat, cea mai gravă este aceea a învăţământului primar rural. Dar am arătat că creşterea ce are să provină de aici putem să o reducem cu vreo patru milioane şi jumătate. Aceasta este deja un rezultat foarte considerabil, pe care îl punem la activul nostru. (Aplauze).

În ce priveşte învăţământul profesional, socoteala ce am prezentat în expunerea de motive a legii din 1899 este destul de doveditoare. Acest învăţământ, dacă ar fi completat aşa cum cere acea lege, şi în şase ani şi în limitele legii, nu ar costa pe stat decât opt sute de mii de lei pe an, pe lângă care s-ar adăuga o sumă aproape echivalentă din partea judeţelor şi a comunelor. Dar această cheltuială este compensată cu prisos cu economiile pe care ea va permite să le facem în celelalte ramuri ale învăţământului, şi în special în cel secundar.

Ating aici o cestie foarte simţitoare, dar care are o deosebită gravitate; de aceea ţin să mă explic lămurit.

Am mai spus şi în alte împrejurări, şi repet şi acum, că învăţământul nostru secundar, adică liceele şi gimnaziile, costă prea mult.

Ca să vă faceţi o idee, am să vă dau o singură cifră: în Franţa, Belgia, Germania şi Austria, patru ţări din cele mai culte, învăţământul primar costă de 6 ori mai mult decât cel secundar. La noi nu costă nici de trei ori mai mult. Prin urmare, învăţământul nostru secundar costă mai bine decât de două ori mai mult decât în cele patru ţări citate, în comparaţie cu învăţământul primar.

Cheltuim nouă milioane şi un sfert pentru învăţământul primar, pe când cheltuim trei milioane şi jumătate pentru învăţământul secundar.

Domnilor, este evident că trebuie să fie oarecare raport între întinderea învăţământului primar şi a celui secundar al unei ţări. Gradul de dezvoltare al unuia presupune pe al celuilalt. Ei bine, dacă în ţări aşa de înaintate ca cele citate de mine şi pentru care este o experienţă stabilită de secole, este suficient un învăţământ secundar ca acela pe care-l au, cum să credem noi că în România nu se face o cheltuială zadarnică, când se întreţine un învăţământ de două ori mai dezvoltat?

Învăţământul secundar, prin el însuşi, nu creează nicio carieră alta decât pe cele bugetare; şi, este evident, că dacă el este prea dezvoltat, produce o pletoră de postulanţi, în dauna tuturor celorlalte cariere, care rămân în suferinţă. Iată pentru ce învăţământul nostru este supus la atâtea critici, că nu dă rezultate bune, că umple ţara de postulanţi de funcţiuni, că nu răspunde la trebuinţele adevărate ale ţării. Cererea de funcţionari este determinată de întinderea ţării şi de trebuinţele ei culturale şi administrative, şi când şcolile îi dau de două ori mai mulţi decât îi trebuie, este evident că jumătate din ei vor fi întrebuinţaţi, iar cealaltă jumătate va rămânea pe la uşile şi pe scările ministerelor. Cum să ne mai mirăm dar de dezechilibrul pe care-l constatăm? (Aplauze).

Aceste consideraţiuni m-au făcut ca, încă de la 1897, când pentru prima oară am venit la minister, să am curajul de a da alarma şi a spune pe faţă şi fără

înconjur, că aici este buba şi trebuie adus leacul; şi de atunci, neîncetat, am insistat în toate ocaziile. În septembrie 1897 nu eram încă înarmat cu legea învăţământului profesional; cu toate acestea, am adresat circulare ca să se restrângă admisiunea şcolarilor în cursul secundar şi să nu se primească decât aceia care dau dovezi că pot merge înainte. Până atunci se ştie că uşile liceelor şi gimnaziilor erau date în lături, şi cine voia, intra, ca într-o casă pustie[1].

Mai mult decât atât. Încă la 1885, pe când aveam onoarea a servi ca secretar general sub dl Sturdza, tot eu am insistat pe lângă d-sa ca să se dea vestita ordonanţă, după care admiterea în licee şi gimnazii să se facă numai prin concurs.[2]

Vedeţi dară că nu erau la mine numai o inspiraţiune a momentului măsurile pe care le-am luat de la 1897 încoace, şi prin circulare, şi prin ordine, şi prin legi.

Noi am înscris în legea din 1898 că admisiunea în licee se face numai cu examen, ca să se primească numai cei buni şi că ministerul poate suprima clasele inutile. Aceasta s-a făcut pentru ca să se mărginească admisiunea, peste măsură de mare, care se făcea până atunci în şcolile secundare.

Dar măsura aceasta mai este justificată şi prin altceva şi mai grav. Din 1.000 de şcolari care intră în clasa I secundară, numai 250 ajung de termină clasa IV-a şi abia 92 termină pe a V-a. Clasa a VI-a s-a înfiinţat abia anul acesta, aşa că pentru dânsa nu avem încă statistică; dar nu mi-a fost greu să calculez că abia 56 o vor termina.

Vasăzică, din 1.000 de şcolari, care părăsesc carierele bănoase şi sigure ale comerţului şi agriculturii, abia 56 vor putea să ajungă să aibă o hârtioară la mână, cu care să asedieze scările ministerelor; iar ceilalţi ce se fac?

Ce se face un tânăr care a urmat două sau trei clase de liceu, şi căruia i-a intrat în cap că ştie latineşte şi franţuzeşte? Nu este el un om pierdut? (Aplauze).

Cheltuim noi trei milioane şi jumătate cu scopul ca să scoatem 56 de oameni utili şi 944 de proletari, nu numai inutili, dar chiar primejdioşi? (Aplauze).

Iată situaţiunea. Nu este aceasta un pericol pentru stat?

Şi dacă această situaţiune va mai continua, unde vom ajunge?

Facultatea noastră de drept scoate pe an, pare-mi-se, 200 licenţiaţi. Câţi dintre dânşii intră în magistratură, câţi în avocatura şi ce se fac ceilalţi? Şi încă aceştia sunt norocioţii; pentru că au căpătat o hârtie care-i mângâie, cel puţin, cu ideea că au căpătat ceva. Dar ce fac ceilalţi care au rămas pe drum, înainte de a ajunge la acea fericită licenţă?

Cestiunea aceasta este extrem de gravă şi vă rog să vă daţi seama de pericol, cum desigur v-aţi şi dat.

Şi, să nu credeţi că nu mai este nimic de zis în această cestiune. Dacă v-aş spune tot ce este de spus, v-aţi pune mâinile în cap. Dar pentru un moment, este destul atât.

---

1. Vezi circularele în vol. I, p. 323.
2. „Monitorul Oficial“, 9 iulie 1886.

Trebuie deci luate măsuri drastice, ca să se pună cât mai curând capăt acestei situațiuni.

Dar ce este de făcut?

Fără îndoială că în viața publică a unei țări e nespus de greu să faci un pas înapoi, în orice direcție, chiar când direcția ar fi greșită.

Vedeți ce s-a petrecut cu școalele.

S-au înființat o sumă de gimnazii și licee. Și cu câtă ușurință! Era destul ca la discuția bugetului, deputații unei localități să ceară, și Camera vota, convinsă că face bine. Acum facem bilanțul și vedeți ce constatăm: ceea ce se credea că e un bine, se vede că ne-a dus la un mare rău și că trebuie să dăm înapoi. Fi-va acum tot așa de ușor să desfacem, precum a fost de ușor să facem?

Evident că nu. Sunt deprinderi stabilite, sunt situații dobândite; se mai amestecă și considerațiunile de amor propriu. (Aplauze).

Dar, asemenea considerațiuni nici nu merită să fie puse în cumpănă, când este vorba de cestiuni așa de vitale pentru țara întreagă…

Să nu ni se spună că atunci, când se desființează un gimnaziu, se lovește în drepturile sau interesele cutării localități.

Este interesul cel mare al țării care primează totul.

Am ajuns acum cu toții la convingerea că nicio centimă din avutul țării nu trebuie cheltuită fără folos pentru dânsa. Și când constat că 50.000 lei sunt cheltuiți nu numai în mod inutil, dar cu primejdie pentru țară, să nu fac eu nimic ca să fac să înceteze această risipă?

Doamne ferește! Aș socoti că lipsesc de la datoria mea, care este de a spune adevărul, măcar orice s-ar întâmpla.

În sensul acesta am făcut deja ceva; dar ceea ce mai rămâne de făcut trebuie să se facă încet și cu băgare de seamă.

Înțelegeți că nu eu voi veni să cer să se taie deodată bugetul învățământului secundar, deși este de două ori mai mare decât trebuie; dar sunt pe cale, dacă nu să-l reduc numai la două milioane, în orice caz să reduc cifra actuală în mod destul de simțitor.

Deja anul trecut, prin buget, s-a redus un număr de clase divizionare de la diferitele licee, care se găseau inutile. S-a redus un gimnaziu din Bârlad, un gimnaziu la Slatina, un liceu la Brăila; la Bârlad s-a transformat liceul de fete în școală profesională. Avem un câștig de vreo 45 clase; și anul acesta prevăd începutul altor reduceri de școli, pe unde nu sunt trebuitoare. (Aplauze prelungite.)

Toate acestea reprezintă economie deja făcută sau pe cale de a se face până în patru ani, prin reduceri succesive de câte o clasă pe an, a școalelor ce se suprimă; căci nu se poate reduce un gimnaziu dintrodată, ci se reduce clasă cu clasă.

Toate acestea reprezintă economii de mai bine de 500.000 lei la învățământul secundar. Și, vedeți, cea mai mare parte din economiile acestea s-au realizat deja și nu și-a dat nimeni seama că s-au desființat 40 de clase în interval

de 12 luni. Aceasta este cea mai bună dovadă că acele clase nu răspundeau la o trebuință simțită. (Aplauze).

Eu sunt convins că tot așa va merge lucrul și în viitor dacă vor fi luate măsurile cu băgare de seamă și nu în mod violent.

Acestea nu sunt singurele reduceri ce s-au făcut în învățământul secundar. Mai am încă reduceri de aproape 600.000 lei ce s-au făcut acolo. Dar acelea sunt de altă natură. Acelea erau cheltuieli evident inutile, făcute fără a se înmulți școlile, prin creațiuni de posturi inutile în școlile vechi.

Spre exemplu: împărțirea unei clase de 16 școlari în două și plata a două serii de profesori, în loc de una. (Aplauze).

Economii de acestea am făcut în primăvara anului trecut, în septembrie trecut și în septembrie acesta, pentru aproape 600.000 lei.

În rezumat, bugetul ministerului nostru este îndrumat pe calea economiilor și în partea lui privitoare la învățământul secundar: economii deja făcute, sau care vor avea a se face în viitor.

O a treia economie însemnată va fi cu timpul la învățământul primar urban. După cum spune dl Ștefan C. Ioan, noi avem 1351 institutori. Populația școlară a orașelor de 80.000 copii, în care intră și acei ce-și primesc instrucția în familie sau în școli private, e în număr de vreo 12.000. Prin urmare, chiar punând câte 70 copii de fiecare institutori, ne-ar trebui vreo mie de institutori pentru a face față tuturor trebuințelor. Așadar, sunt 351 inutili.

Dar de unde vine aceasta? Vine tot de acolo, că comunele nu au dat localurile necesare. Când într-un oraș se înființa o școală cu patru clase, comuna închiria o casă, care nu era făcută anume pentru școală, o simplă casă particulară cu camere de 20 sau 25 m.p., în care nu încăpeau cu totul mai mult de 80 de copii, pe când ar fi trebuit să încapă 320. Rămâneau dar pe dinafară 240 din cei 320, pentru care statul plătea pe institutori. Comuna atunci zicea: „Iată 240 copii care n-au loc în școală. Trebuie să facă ministerul o a doua școală".

Și ministerul o făcea, și astfel ministerul plătea câte trei și patru rânduri de învățători pe când trebuia să plătească numai un rând. Și această stare de lucruri există și astăzi în multe părți, pentru că sunt foarte puține comune care și-au făcut datoria de a-și construi localuri anume pentru școli.[1]

Dar, oricum ar fi, acest corp de institutori există; ei au fost numiți, îi avem, și astăzi nu-i putem arunca pe drumuri. Suntem dar nevoiți să-i plătim până la încetarea lor din viață, sau până la ieșirea la pensie. Iată pentru ce, de multe ori sunteți mirați că atunci când se produce vreo vacanță în învățământul primar urban, mă auziți că postul acela se va desființa.

Anul trecut am desființat astfel 40 de locuri. Anul acesta, însă, față cu dispozițiunile noii legi a pensiunilor, s-au desființat foarte puține. Dar această sistemă

1. Chestiunea aceasta se găsește în circulara sa din colecția noastră, vol. I, p. 245.

trebuie urmată încă mult timp, pentru ca să putem ajunge cu împuținarea institutorilor până la numărul îndestulător de 1.000. (Aplauze).

Și lucrul nu este de neglijat, pentru că cei 351 de institutori inutili reprezintă pentru bugetul nostru o sarcină inutilă de 1.100.000 lei pe an. Vedeți ce grozave poveri s-au impus bugetului statului, numai din cauză că comunele nu și-au făcut datoria.

Apoi, dacă așa se prezintă lucrurile, dacă la învățământul secundar avem un surplus de cheltuieli, pe care-l evaluez la un milion și jumătate, dacă la cel primar urban mai avem un milion și mai bine, nu se mai cuvine să ne mirăm dacă bugetul Instrucțiunii Publice se ridică la cifra de 25.000.000 lei. Și încă nu trebuie să uităm că cele nouă și jumătate milioane, pe care le cheltuim pentru învățământul primar, sunt în realitate cheltuială comunală; căci pretutindeni, afară de la noi, întreținerea învățământului primar este în sarcina comunelor, iar nu în a statului. Dacă am da la o parte această cifră, bugetul ministerului s-ar reduce la mai puțin de 16 milioane, din care cultele singure iau 5 milioane. Astfel privit bugetul ministerului nu se va mai părea nimănui prea încărcat; mai ales dacă ținem seamă că cu dânsul am organizat aproape totul într-un timp de mai puțin de patru decenii. (Aplauze).

Să fie bine înțeles că, dacă am amintit că cheltuiala învățământului primar ar trebui să privească pe comune, nu am avut intenția să spun că rău a fost că s-a făcut așa cum s-a făcut.

Din contra, cred că bine este că s-a făcut așa și că trebuie continuat astfel mai multă vreme. Comunele nu sunt încă bine experimentate în manipularea afacerilor școlare. Administrarea unei școli este lucru destul de delicat și nu este prea mult a zice că ea reclamă cunoștință aprofundata a tuturor cestiunilor tehnice care o privesc.

De aceea, cred că actuala stare de lucruri va trebui să mai dureze încă câtva timp. Ceea ce justifică această credință, care nu trebuie să jignească pe nimeni, este ceea ce s-a petrecut cu obligațiunile deja impuse comunelor prin legea învățământului primar. Această lege a pus în sarcina statului, plata personalului didactic, iar în a comunelor procurarea localelor de școală, și v-am spus cum comunele și-au îndeplinit obligațiunea aceasta.

Dacă s-ar fi făcut și cu plata personalului, cum s-a făcut cu localele, ce era să fie? Unde eram astăzi cu învățământul primar? (Aplauze).

Îmi mai rămâne puțin de zis, în ceea ce privește învățământul profesional.

Dl Eduard Ghika,[1] și dl Ștefan C. Ioan astăzi au atins această cestiune, care este foarte însemnată.

---

1. Eduard Ghica era deputat de Vaslui, mare proprietar, membru al Partidului Național-Liberal.

Dar asupra ei nu insist astăzi prea mult, căci ea ar cere oarecari dezvoltări, pe care timpul nu-mi permite să le fac. E cert însă că este nevoie să organizăm temeinic învățământul profesional.

Constatăm cu toții că acest învățământ a fost prea mult neglijat întotdeauna la noi.

Ochii noștri au fost ațintiți întruna asupra învățământului teoretic, secundar și superior, și aceasta ne-a făcut să pierdem din vedere aproape cu totul învățământul profesional. (Aplauze).

Rezultatul a fost că avem azi prea mulți oameni care se oferă să facă servicii în prima direcțiune și o lipsă absolută de oamenii necesari în a doua direcțiune.

Vă surprinde că am fost nevoit să fac anunțuri, ca să găsesc un lăcătuș sau un lemnar? Dar care a fost școala care să ni-l formeze?

Dl I. Mitescu: De ce nu vi l-au format școalele profesionale?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dar, ni-i vor forma oare gimnaziile d-voastră? Unde au fost uzinele și atelierele care să formeze pe meseriașii noștri? În alte părți, școalele profesionale nu au prea multă însemnătate, căci acolo meseriașii se formează în uzine, în fabrici, în ateliere. Nouă ne lipsesc toate acestea. Până le vom avea, trebuie oare să așteptăm cu mâinile încrucișate, ca să ne cadă din cer lemnarul sau lăcătușul de care avem nevoie? Deloc. Vom începe cu școlile profesionale pe care le avem și le vom îmbunătăți gradat. (Aplauze).

Dacă la 1864 am fi ezitat să înființăm și învățământul secundar și universitatea, sub cuvânt că ne lipsesc elementele necesare, în ce stare ne-am fi aflat noi astăzi?

Dar dacă am fi început de la 1864 să facem pentru școlile profesionale ceea ce am făcut pentru cele secundare și pentru universități, azi învățământul profesional avea să stea tot așa de bine ca și celelalte. (Aplauze).

Trebuie însă ca ceea ce nu am făcut până acum, să se facă cel puțin de aici înainte și, începând cu puțin, să ajungem la mult.

În învățământul profesional, este de considerat cu deosebire cestiunea învățământului agricol. Și aici aș voi ca, în puține cuvinte, sa vă spun ce am putut face până acum și care sunt speranțele noastre pentru viitor.

Este adevărat că școli de agricultură nu am înființat decât 9; și dl Eduard Ghika m-a și întrebat adineauri, de ce am făcut numai atâtea.

Iată de ce:

Mai întâi o școală de agricultură, fie elementară, fie inferioară, are trebuință de pământ, 20 sau 100 de hectare de fiecare școală. Dar întinderea aceasta de pământ nu o am în toate părțile; și mai ales nu o am în localitățile care sunt cele mai potrivite pentru înființarea unei școli de agricultură. Aceasta este prima cauză.

A doua este că învățământul agricol va trebui să fie mult mai descentralizat decât învățământul meseriilor propriu-zise. Noi avem 5 milioane suflete de

țărani, adică un milion de capi de familii țărăneşti, care se îndeletnicesc cu agricultura. Învățământul agricol trebuie pus la îndemâna tuturora.

Legea învățământului profesional prevede înființarea a câte patru şcoli de agricultură în fiecare județ şi am speranța că nu va trece mult până ce să se realizeze acest deziderat. Dar ajunge numai atât? Aceste şcoli vor fi foarte utile pentru a forma cu încetul o pătură de țărani posedând oarecare instrucție agricolă mai rațională; ele însă nu vor fi niciodată pentru cele 700.000 de copii de săteni. Trebuie dar să mai căutăm şi alte mijloace de acțiune.

Ei bine, acest mijloc îl avem, este în mâna noastră: este şcoala primară rurală.

Tot mereu s-a spus, şi cu drept cuvânt, că una din principalele cauze, poate cea mai principală din toate, care fac ca şcoalele rurale să fie privite ca nerăspunzând chemării lor, este că ele nu răspund la toate trebuințele imediate şi simțite ale țăranului. Noi îl învățăm pe țăran geografia Americii, istoria războaielor şi altele încă; dar când iese copilul săteanului din şcoală, tatăl său nu-l vede că este întrucâtva superior lui însuşi în ceea ce priveşte nevoile lui imediate. Când copilul ştie carte, fără îndoială, aceasta constituie pentru dânsul o enormă superioritate față de tatăl său; dar această superioritate tatăl său nu ştie să o aprecieze.

Dar mai este şi o altă considerație. Trebuie să recunoaştem că pentru un om sărac, a consacra 5 ani de zile pentru ca să nu capete alte noțiuni imediat necesare, decât scrierea, citirea şi calculul, este în adevăr prea mult. Ca să ajungă cineva să trăiască, să iasă din nevoi în lupta înfierbântată care este astăzi pentru existență, trebuie să utilizeze fiecare minut al vieții lui în modul cel mai fructuos posibil. Şi să stea copilul, tocmai în vârsta cea mai bună de lucru, 5 ani de zile, ca să aibă numai atâta folos real, țăranului i se pare prea mult; şi să vă spun drept, şi mie tot aşa.

Şcoala rurală, ca să răspundă chemării ei, trebuie să fie o pregătire pentru viața țărănească, sub toate manifestările ei, şi cea mai principală dintr-însele este activitatea agricolă. Ei bine, în învățământul nostru rural, partea aceasta a fost mereu sacrificată.

Noi am făcut de la început o greşeală – a cărei explicare o voi da îndată, – anume: am făcut şcoale la oraşe şi am considerat satele ca prelungirea oraşelor, aşa că satele au avut şcoli întocmai la fel cu cele ale oraşelor. Ba încă, la început şcoalele rurale erau cu patru clase, ca şi la oraşe, cu toate că la țară era un singur învățător la toate patru clasele. Mai în urmă s-au făcut 5 clase şi dl Aurelian[1] a încercat chiar să facă 6, din care, cea din urmă, consacrată exclusiv agriculturii; dar această organizare nu s-a putut realiza din cauza dificultăților bugetare.

În fond, dar, şcoala primară rurală nu diferă deloc de cea urbană. Dar se ştie că aceasta din urmă, prin organizația ei, este un fel de vestibul al învățământului secundar. Aşa că am înmulțit şi la țară şcoli pregătitoare pentru liceu, în loc de a face şcoli pregătitoare pentru viața țărănească. (Aplauze).

---

1. Petre Aurelian a fost ministru de Instrucție în anii 1882–1884.

Cum s-a făcut această greşeală, este uşor de înţeles, dacă observasem că prea adeseori noi privim pe ţăran şi nevoile lui cu ochii noştri de orăşeni. Nu odată, cele mai bune intenţiuni ale noastre au rămas zadarnice şi nu am putut face ţăranului tot binele ce am voit, pentru că am asemuit prea mult nevoile şi aspiraţiunile lui cu ale orăşeanului, cu care nu se potrivesc de cele mai multe ori. (Aplauze).

Va trebui, prin urmare, în ceea ce priveşte învăţământul, să căutăm a repara greşeala, şi să ne silim să acomodăm învăţământul rural cu trebuinţele ţărăneşti. (Aplauze).

În prima linie a acestor trebuinţe, este ca băiatul ce iese din şcoală să fie agricultor ceva mai bun decât tatăl său; va trebui pe urmă ca fiii şcolarilor de azi să fie agricultori ceva mai buni decât dânşii; şi aşa mai departe. Aceasta este legea progresului şi eu mă mulţumesc cu dânsa.

Nici nu-mi trece prin minte să caut a scoate agricultori perfecţi din şcoala rurală; aceasta este imposibil.

Niciodată în viaţa unui popor nu se fac salturi; şi aceasta este aşa de adevărat, încât, chiar dacă am dispune de milioane şi de un personal enorm, tot ar fi imposibil de a trece deodată de la starea înapoiată de astăzi la cea pe care o dorim cu toţii.

Să ne luăm dar gândul de la asemenea aspiraţii. Eu, unul, mi l-am luat şi mă mulţumesc, cum am spus, să fac ca copiii ţăranilor să ştie ceva mai multă agricultură decât părinţii lor. (Aplauze).

Procedând de la acest punct de vedere, eu am întreprins până acum două lucruri, foarte modeste, dar care pe mine mă mulţumesc şi mă încurajează prin rezultatele deja dobândite. M-am silit ca prin şcoală să fac a se lăţi cultura legumelor şi, al doilea, am căutat să introduc în şcoala rurală un învăţământ practic agricol foarte modest.

Pentru ambele aceste lucruri, prima dificultate ce se ivea era personalul de învăţământ, care, cu toate că este compus în mare parte din normalişti şi aproape toţi fii de săteni, nu posedă însă destule cunoştinţe practice agricole.

Până deunăzi agricultura se făcea în şcoalele normale numai cu creta pe tablă. Pe viitor socotesc că vom reuşi să înlăturăm acest rău, pentru că toate şcoalele normale ce s-au construit au câte o bucată considerabilă în jurul lor şi în programa lor am introdus agricultura, ca ştiinţă practică, care se va face pe câmpul şcoalei.

Fiecare clasă este datoare să lucreze cu rândul, odată pe săptămână, pe câmp, aşa că agricultura nu se mai face acum cu creta pe tablă, ci cu plugul pe câmp. (Aplauze. Bravo!)[1].

Pentru viitor putem fi, dar, liniştiţi. Astăzi însă se simte lipsă de învăţători pentru agricultură, din cauza că generalitatea lor nu poate încă să aibă cunoştinţele

1. Vezi circulările din vol. I, p. 383, vol. II, pp. 130, 152.

de care avem nevoie. Sunt însă printre dânşii unii care se pricep, fie că au trecut prin vreo şcoală de agricultură, fie că s-au pregătit singuri.

Putem conta să avem câte trei, până la patru de aceştia în fiecare judeţ, pe care îmi propun să-i utilizez ca să înveţe pe ceilalţi; pentru aceasta am instituit *învăţătorii ambulanţi.* Iată ce înţeleg prin învăţător ambulant: este un învăţător ca toţi ceilalţi, dar care posedă acele câteva cunoştinţe de agricultură, grădinărie, pomologie, de care am nevoie. Acestui învăţător îi dau concediu de 6 luni pe an şi plătesc pe suplinitorul lui în contul meu, sau mai exact în contul Casei Şcoalelor[1], căci de la d-voastră încă nu am cerut nimic pentru acest scop. (Aplauze).

În timpul celor 6 luni, învăţătorul ambulant este dator să peregrineze la un număr de şcoale rurale, care sunt mai în vecinătatea locuinţei lui. Îi dau în seamă 7, 10 sau 12 şcoli, după cum sunt şi împrejurările; bineînţeles, şcoli din acelea care au pământ, pentru că sunt vreo 1.200 de şcoli care au pământuri prin împroprietăriri sau altfel.

Învăţătorul ambulant este dator să se ducă la prima şcoală, anunţând mai dinainte sosirea lui.

Acolo găseşte pe învăţător cu şcolarii cei mai înaintaţi în vârstă şi se lucrează una sau două zile sub ochii lui şi după indicaţiunile lui. Pe urmă se duce la altă şcoală, unde face tot aşa; şi aşa mai departe.

După ce a trecut pe la toate, se întoarce la prima şcoală şi asistă la o nouă serie de lucrări.

Cu modul acesta, un singur învăţător poate să dea învăţământul practic la un număr de 7, 8 sau 10 şcoli, după împrejurări. De învăţământul acesta profită nu numai şcolarii şcoalelor date în seama învăţătorului ambulant, dar şi învăţătorii lor; aşa că am speranţa ca, până în câţiva ani, unii din ei să poată şi ei la rândul lor să servească ca învăţători ambulanţi. Cu modul acesta, în puţină vreme, prin generalizarea sistemului, am putea pe toţi învăţătorii să-i facem apţi pentru învăţământul agricol.

Anul acesta n-am putut înfiinţa decât 32 de învăţători ambulanţi, câte unul de judeţ.

E evident că e foarte puţin, dar nu avem mijloace mai multe, fiindcă şi Casa Şcoalelor are puteri mărginite. Şi pe urmă era bine să începem mai cu mic, de vreme ce era vorba deocamdată de o experienţă. Experienţa s-a făcut, şi pot zice că e încurajatoare. Nu zic că a reuşit deopotrivă de bine peste tot, dar sunt mulţi învăţători care îmi raportează despre rezultatele foarte bune ce s-au dobândit mai ales în partea grădinăriei. Vă citez un sat din judeţul Prahova, unde în doi ani, din 201 case de săteni, au rămas numai 14 fără grădină de legume împrejurul casei.

Grădinarii străini, cei mai mulţi, au început să dispară din multe localităţi. (Aplauze).

---

1. Vezi circulara din vol. II, p. 166.

În județul Vâlcea, unde am fost în septembrie trecut, mi s-a spus că grădinarii străini, de unde mai înainte umpleau tot județul, acum nu mai sunt decât în vreo două centre, și anume o mică grupă lângă Drăgășani, și alta lângă Râmnicu-Vâlcii; în restul județului nu mai este nici unul. (Aplauze).

Aceste încurajări, foarte modeste – căci nu-mi fac iluzii prea mari asupra lor, – sunt îndrumări pentru viitor care meritau să fie aduse la cunoștința d-voastră, pentru ca Parlamentul să cunoască cel puțin, în liniamentele generale, ceea ce se face pe tărâmul învățământului. (Aplauze).

Învățământul trebuie să fie una din principalele noastre preocupări. Am avut această preocupare în trecut, să o avem și astăzi cu deosebire, să o avem și pentru viitor pentru ca nu numai să lucrăm, dar să lucrăm în mod ordonat, pentru ca niciun efort al nostru să nu se piardă zadarnic.

Dacă astăzi, rezultatele în învățământ ar fi în raport cu cheltuielile pe care le-am făcut, am fi departe.

Și dacă rezultatele nu sunt în raport cu silințele ce am pus, aceasta vine din cauză că acele silințe nu au fost totdeauna îndreptate în aceeași direcție. Prea adeseori s-a întâmplat ca unii să anuleze ceea ce alții edificaseră cu mari greutăți. De multe ori, asemenea lucruri regretabile s-au întâmplat din cauză că nu era o tradițiune la Ministerul Instrucțiunii Publice și că de multe ori miniștrii nu cunoșteau rostul măsurilor luate de predecesorii lor. Am speranța că, cel puțin întrucât privește cele câteva măsuri despre care am vorbit astăzi, voi fi fost destul de clar, pentru ca urmașii mei să nu se lovească de această greutate. Ca să rezum vorbirea mea, și întrucât este vorba de buget, repet că bugetul Ministerului Instrucțiunii este așezat pentru viitor pe o cale de economii, care sunt de două feluri: pe de o parte, unele cheltuieli pe care le făceam, și pe care nu le vom mai face, și pe de alta, unele cheltuieli pe care trebuia să le facem în viitor și pe care iarăși nu le vom mai face.

Acestui buget de viitor pe care vi-l prezint, sper ca-i veți da aprobarea d-voastră.

(Aplauze prelungite și îndelung repetate).

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea 1902-903, nr. 16 de la 14 ianuarie 1903, p. 135).

XXII.
Răspuns la interpelare

Discursuri rostite în ședința Camerei de la 29 ianuarie 1903, ca răspuns la interpelarea deputatului M. Moisescu și la chestiunea personală ridicată de Take Ionescu

În ședința de la 29 ianuarie 1903, deputatul M. Moisescu adresează ministrului de Instrucție o interpelare despre „neregularitățile și faptele puțin cuviincioase ale unui membru al corpului didactic cu prilejui unui banchet politic la Câmpulung". S-a asociat la această interpelare deputatul Mihail Vlădescu, care zice că e vorba de un „pretins toast al profesorului M. Mihăileanu din Pitești". Deputatul Ștefan C. Ioan, luând cuvântul ca asociat la interpelare, zice că interpelarea lui Moisescu a fost fără interes și discursul lui Vlădescu a fost inutil și plin de chestii personale. După ce deputații I. Negrea și Take Ionescu renunță la cuvânt, vorbește ministrul Haret.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: dlor deputați, poate să vă surprindă pe unii din d-voastră, că obiectul interpelării dlui Moisescu,[1] care ar părea că constituie un incident de mică importanță, ia oarecari proporții, de vreme ce s-au asociat atâția d-ni deputați la interpelarea d-sale. Eu, însă, nu privesc lucrul tocmai așa, independent dacă cazul dlui Mihăileanu a fost în realitate așa cum se spune, sau nu.

Este o cestiune de un ordin mai înalt, care socotesc că e bine că s-a adus înaintea d-voastră.

Mai întâi, ca să răspund de-a-dreptul la interpelarea dlui Moisescu, vă voi spune că eu însumi am cercetat cazul dlui profesor Mihăileanu și într-un mod foarte simplu: Am chemat pe dl Mihăileanu la București și l-am întrebat dacă este exact faptul așa cum îl știe dl Moisescu.

El a tăgăduit. A spus că, la sfârșitul mesei, rămânând câțiva tineri, s-au schimbat între ei câteva vorbe, dar că toast propriu-zis nu a fost.

Eu m-am mulțumit cu această declarație a dlui Mihăileanu, pentru că n-am nici un motiv să pun la îndoială vorba unui profesor până la proba contrarie. (Aplauze).

---

1. M. Moisescu, deputat național-liberal de Muscel, fusese institutor și a demisionat spre a-și pune candidatura la alegeri.

Aşa fiind, nu voi da nicio urmare acestui incident. În adevăr, ori a spus drept, – şi am motive de a crede că e aşa – şi atunci se înţelege că nu e loc de a se urmări; sau a comis fapta şi s-a căit de dânsa, de vreme ce acum o tăgăduieşte, şi în acest caz iarăşi nu e loc să intervin. (Aplauze).

Cu toate astea, permiteţi să mai ţin cuvântul câteva minute, pentru că doresc ca, cu ocazia acestui incident, să ridic înaintea d-voastră o cestie pe care eu o consider ca fiind de o mare importanţă.

Dlor, niciun moment nu poate cineva să conteste că profesorii au dreptul să facă politică şi nici mie nu-mi trece acest lucru prin minte. Dreptul acesta le este consacrat prin lege şi prin obicei şi nu este locul a se reveni asupra lui. Oamenii din amândouă partidele au recunoscut această stare de lucruri şi s-au folosit de dânsa până astăzi.

Dar, dlor, este vorba să ne înţelegem: ce va să zică a face politică, când e vorba de profesori?

Cuvântul politică, în sensul lui primitiv şi mare, înseamnă mare lucru: *ta politika, afacerile publice.* A face cineva politică, va să zică a se ocupa de afacerile publice, de interesele cele mari ale ţării, aşa că ar fi absurd să se interzică tocmai corpului celui mai luminat de a zice cuvântul lui, în anumite împrejurări, în afacerile care privesc ţara.

Dar cuvântul acesta, ca multe altele, în cursul timpurilor, a deviat de la înţelesul lui primitiv, aşa că astăzi are un sens aşa de larg, că a ajuns vremea să fie nevoie să se caracterizeze, prin numiri deosebite, mai multe feluri de politică ce se face. Aşa este politica pe care o face omul de stat; este politica care se zice militantă şi care are o nuanţă ce o deosebeşte de politica superioară a omului de stat. Mai este şi o politică de ordine cu mult mai inferioară, cum este politica de stradă şi altele. (Aplauze).

Întrebarea este: pentru un profesor bine este ca să nu facă alegere în felul de politică pe care o face? Eu răspund neted: nu. Alta este libertatea de acţiune a unui om care nu este ţinut prin niciun fel de consideraţiune morală, şi alta este situaţiunea unui profesor, care este chemat să formeze educaţiunea morală a ţării. Ceea ce este permis unui oricare anonim nu este permis – din punctul de vedere moral, nu legal, – unui profesor să o facă. (Aplauze).

Dlor, magistraţii şi militarii formează şi ei corpuri luminate de stat, sau nu? Cuvântul lor are greutate în afaceri importante de stat, de politică, sau nu? Fără îndoială că da.

Vasăzică, din acest punct general de vedere, a face politică e fără îndoială permis magistraţilor şi militarilor. De aceea, la anumite momente, ei au dreptul să-şi spună cuvântul lor în ceea ce priveşte conducerea afacerilor politice. Cu toate acestea, ce aţi zice d-voastră de un magistrat, dacă l-aţi vedea luând parte la întruniri zgomotoase, ieşind la manifestaţii de stradă, atacând armata cu pietre, sau aşa ceva?

Fără îndoială, un asemenea fapt, chiar dacă nu ar fi oprit prin lege, ne-ar revolta pe toți, pentru că este în simțul nostru, al tuturor acelora care avem simțul de ordine, că magistratului, care e chemat să dea dreptate, care are în mâna lui onoarea și averea cetățenilor, nu-i este permis să manifesteze opiniunile lui în același fel ca un altul care nu e legat de asemenea considerațiuni.

Profesorul are mai multă libertate de mișcare decât magistratul; legea i-a recunoscut dreptul de a face chiar ceea ce se cheamă politică militantă, de a veni în Parlament, spre a-și spune cuvântul liber, ceea ce nu poate să facă magistratul și militarul; însă cred că e contrar spiritului chemării profesorului, ca exercițiul acestui drept al său să-l facă într-un mod necumpănit, cum poate să facă un altul.

După părerea mea, rolul corpului didactic în politică e foarte mare și de un ordin foarte superior.

Politica are acest mare rău, că pasionează pe om, și pasiunea ia vederea omului și nu-l lasă să vadă așa de clar și cu atâta sânge rece cât se cere pentru a se judeca afacerile publice, care sunt așa de greu de rezolvat.

Și aceasta este pricina, poate, că oamenii care fac politică militantă sunt împărțiți în tabere, care se combat unele pe altele cu atâta înverșunare.

Răul se micșorează dacă între cei pe care politica militantă-i pasionează, la anumite momente vin să judece aceia pe care pasiunea nu i-a orbit și să dea dreptate unora sau altora după meritul lor.

Apoi, cine mai bine decât corpul didactic ar fi chemat să facă parte din acest element ponderator?

Corpul didactic este luminat, numeros, răspândit în toată țara, și cuvântul lui ar avea cea mai mare greutate în cumpănă. Dar, dacă el își pierde sângele rece, dacă și el se pasionează ca toți ceilalți, va lipsi în momentele cele grele un element cumpănitor de cel mai mare preț.

Din nenorocire punctul acesta de vedere a fost nesocotit, așa că vedem astăzi membri de ai corpului didactic făcând politică tot așa de pasionată ca și când nu ar fi profesori.

Răspunderea pentru această tristă stare de lucruri o au aceia care au lucrat ca să introducă pe profesori în politica violentă și pasionată, și aceasta este o mare greșeală. Dar sunt convins că corpul didactic, cu vremea, va ajunge să judece singur situațiunea cu sânge rece și să dea înapoi acolo unde va fi înaintat prea mult. (Aplauze).

De aici înainte vorbirea mea nu va avea de obiect decât să ilustreze, prin exemple, ceea ce am spus. Eu cer ca politica pe care o face corpul didactic să fie o politică liniștită, calmă, și care să nu fie în opozițiune cu chemarea sa așa cum este fixată atât prin legile scrise, cât și prin legea morală.

Chemarea corpului didactic este lămurită și modul cum el poate să facă politică este circumscris prin legile și regulamentele școlare. Pentru aceasta am să citesc numai câteva linii.

Art. 47 din lege spune:

„Membrii corpului didactic care vor călca îndatoririle ce le sunt impuse prin legi sau regulamente, vor fi supuși, după gravitatea culpei, la una din următoarele pedepse.“

Acum iată ce spune și regulamentul care lămurește unele din îndatoririle corpului didactic:

„Art. 217. Chemarea profesorului este de a face, din copiii ce-i sunt încredințați, oameni instruiți, cu purtări bune în familie și în societate, cu sentimente alese și buni cetățeni din toate punctele de vedere.“

„Art. 224. Datoriile profesorului, din punctul de vedere al educației ce trebuie să dea școlarilor, sunt de o însemnătate tot așa de mare ca și acelea ce privesc instrucția lor.“

„… Pentru aceasta exemplul profesorului însuși este cel mai bun mijloc de educație“.

Deja aș putea să mă opresc aici, pentru ca să întreb: exemplul unui profesor, care se coboară în stradă pentru a face politică de stradă și pentru a arunca cu cărămizi în capul soldaților, este oare exemplul cel mai bun pe care-l cere regulamentul, pentru ca să inspire copiilor principii sănătoase de conduită, sentimente bune și alese?

Mai departe:

„Art. 225. Prima datorie a școalei este de a forma buni cetățeni, însuflețiți de cea mai nețărmurită iubire pentru țară, de respect pentru legile și instituțiile ei, de iubire și încredere către concetățenii lor. De aceea este interzis, în modul cel mai absolut, profesorilor ca, prin vorbele sau aluziile lor, în prezența școlarilor, fie în școală, fie afară din școală, să caute a le inspira ură sau dispreț pentru unele categorii de cetățeni, sau de simpli locuitori ai țării; ură sau dispreț pentru cutare sau cutare instituție a țării; nesupunere la legi, la autorități, lipsă de respect pentru conducătorii țării și pentru oamenii care, sub orice formă ar fi, au adus sau aduc servicii țării.

O asemenea purtare ar fi negațiunea deplină a chemării profesorului și ar constitui, din partea lui, cea mai gravă abatere de la datoria lui de profesor.

Datoria profesorului este, din contra, a căuta prin toate mijloacele și în orice ocazie, să dezvolte și să întărească iubirea școlarilor pentru țară și neamul lor, precum și simțul supunerii și respectul către legile, instituțiile și autoritățile țării. Profesorul este dator să evite, cu cea mai mare îngrijire, a provoca ura sau disprețul copiilor pentru oricine ar fi, și să caute a întări într-înșii mândria națională, încrederea în țară și în conducătorii ei, simțul de datorie, simțul de devotament pentru binele public.“

Acestea sunt sentimentele naturale ale tinerimii, și care singure trebuie cultivate.

„Art. 226. Profesorul este dator a se purta cu deferență față de autoritățile țării în genere și ale școalei în particular…“

Cum putea să fie mai bine trasă linia de purtare a profesorului decât este în acest text de regulament? Şi ce uşor este a concilia aceste datorii evidente cu dreptul ce are profesorul de a participa la tratarea afacerilor publice! Căci numai oamenii lipsiţi de cultură pot crede că violenţa, injuria şi minciuna sunt indispensabile pentru lămurirea intereselor publice.

Ei, bine, fac apel la d-voastră, care urmăriţi cele ce se petrec, şi vă întreb: este potrivită cu datoria de profesor, aşa cum este definită prin regulament, atitudinea unora din profesorii care fac politică? Păzesc ei regula de a întări în şcolarii lor simţul supunerii şi respectului către legile, instituţiile şi autorităţile ţării? Propagă ei respectul pentru conducătorii ţării şi pentru oamenii care, sub orice formă ar fi, au adus sau aduc servicii ţării? Se poate zice că ei se poartă cu deferenţă faţă de autorităţile ţării?

Vă amintesc campania de acum patru ani, când s-au văzut profesori amestecaţi printre tulburătorii din strada Enei, şi urmăriţi chiar azi articolele de gazete ale unora din ei, ca să vă daţi seama de modul cum unii profesori, din fericire nu mulţi, îşi înţeleg datoria lor către şcoală.

Afirm că acei care fac politică în felul acesta, care nu ştiu să concilieze dreptul lor de a face politică cu datoria ce le este prescrisă prin regulament, îşi calcă această datorie şi merită dezaprobarea absolută a tuturor celor care au grijă de şcoală şi viitorul ţării.

De aceea cred că toţi cei care fac politică să fie înţeleşi odată asupra lucrului acestuia: să facă ei politică militantă cât vor vrea, dar în luptele de toate zilele, în partea cea acută a luptelor lor, să nu mai amestece pe profesori, pentru că profesorii au şi ei o chemare în stat, care nu este deloc mai joasă, ca importanţă, decât chemarea omului care face politică militantă. (Aplauze).

Cel din urmă are să se îngrijească de nevoile zilnice ale ţării; el are să îngrijească de echilibrul bugetar, să facă legi bune, să ţină ordinea în stat; dar profesorul se îngrijeşte de ceea ce este viitorul ţării, şi cum prepară el astăzi tinerimea aşa va fi ţara viitoare. Şi dacă vom lăsa să se strice, să se corupă astăzi capitalul moral al tinerimii, pe care trebuie să-l lăsăm urmaşilor noştri, vom face ca oamenii neprevăzători care-şi mănâncă într-o zi toată averea, iar pe copii îi lasă pe drumuri. (Aplauze).

Trebuie să ne gândim la ziua de mâine, când nu vom mai fi noi şi când copiii pe care astăzi profesorii îi formează vor lua succesiunea noastră; să ne gândim cum vor conduce ei treburile ţării, când de la profesorii lor ei vor fi căpătat exemple din care să înveţe că minciuna şi injuria sunt nedespărţite de îngrijirea afacerilor publice. (Aplauze).

Dlor, îmi pare rău să constat că regula aceasta n-a fost păzită până acum, şi de aceea s-a ajuns astăzi la o stare de lucruri aşa de regretabilă. Politica a intrat în şcoală. Mai întâi, profesorul a ieşit din şcoală şi s-a dus să caute politica în afară; dar când s-a întors în şcoală, politica a venit cu dânsul şi s-a introdus şi ea în şcoală şi aceasta pentru cea mai mare nenorocire a educaţiunii tinerimii. (Aplauze).

Aceasta este un mare pericol, atât de mare, încât merită să ne punem cu toții de acord ca să-l facem să înceteze. (Aplauze).

Această înțelegere ar fi cu atât mai necesară, cu cât, în mare parte, nu profesorii sunt răspunzători pentru ceea ce se întâmplă. A fost o serie de împrejurări și un șir întreg de mijloace puse în mișcare, pentru a-i atrage în politica cea violentă, pe care o dezaprob. Partidele politice care nu aveau contingente îndestulătoare și care simțeau trebuința de a și le mări, natural că nu puteau să treacă cu vederea un corp așa de important și de numeros ca corpul didactic.

Dacă un partid politic ar avea norocul ca să aibă vreodată întregul corp dăscălesc în partea lui, s-ar conta foarte serios cu dânsul, și tocmai așa se explică pentru ce cu atâta stăruință s-a lucrat, prin tot felul de mijloace, permise și nepermise, pentru ca corpul didactic să fie atras în politica militantă.

Voi cita dovezi care, natural, nu vor fi plăcute adversarilor noștri. E posibil ca și dlor să citeze în sarcina noastră exemple contrare, dacă le vor avea. Îmi place a crede că nu vor avea; dar, și dacă vor avea, sunt sigur că vor fi foarte rare, și eu, dinainte, le dezaprob. (Aplauze).

Cum vreți, spre exemplu, ca niște tineri să nu meargă să se înscrie într-un partid politic, când acest partid le creează posturi anume ca să le dea mijloace de trai? Lucrul acesta s-a întâmplat; l-am citat și în alte împrejurări, și, pentru ca să nu se creadă că evit de a-l cita, acum că dl Take Ionescu este față, îl voi reaminti din nou. În 1899, în momentul cel mai greu și mai periculos al situațiunii financiare, s-au înființat posturi absolut inutile în învățământ, pe care eu le-am desființat cu grămada în anul următori. Înțelegeți bine că acei care au beneficiat de posturi și pe care eu i-am redus, nu au lipsit să se ducă să se înscrie în oarecari registre, gata să-i primească. Iată dar unul din mijloacele prin care se atrag în luptele politice membri ai corpului didactic.

Alt exemplu. Mă voi feri de a cita numele proprii, pentru ca să micșorez, pe cât se poate, caracterul personal al exemplelor ce dau; dar aceste exemple sunt așa de cunoscute, că niciunul din profesorii prezenți nu va fi care să nu poată pune nume pe exemplele ce voi da.

Al doilea exemplu iată-l: doi învățători din același sat sunt dați în judecată și pedepsiți; unul, cel mai vinovat, primește o oarecare pedeapsă și celălalt o pedeapsă mai mică. Se schimbă partidul de la putere și vine celălalt. Acesta anulează pedeapsa celui mai greu pedepsit și lasă neatinsă pe a celui mai puțin vinovat. Pentru ce? Pentru că cel dintâi era înscris în clubul partidului, iar celălalt nu. Vă întreb acum: acel care a profitat în această împrejurare nu va fi el în stare, când se va întâmpla ca partidul să aibă nevoie de dânsul, să pună mâna pe orice îi va cădea înainte ca să-l susțină?

Alt exemplu. Un ministru dă unui profesor două însărcinări care-l reclamă simultan în două localități deosebite: îl numește profesor în Alexandria și în același timp și în Ploiești, și-i dă leafă din amândouă părțile. Omul acesta nu se

va închina el trup și suflet ministrului care i-a făcut această favoare? (Aplauze). Și cu ce ochi are să se uite el la succesorul care-i va lua din mână…?

O voce: Ciolanul.

Dl *Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Când un altul e profesor în Pitești și în același timp este slujbaș și în București, și pe lângă aceasta mai primește și indemnizații de călătorie pentru misiuni, nu devine el partizan și luptător aprig, când va fi vorba să lupte pentru acela care i-a dat atâtea avantaje?

Când un învățător de sat este răsplătit pentru un discurs politic prin crearea anume pentru dânsul a unei școli rurale în București, în plin bulevard, nu este a face din omul acesta un luptători un agent de politică militantă?

Când iei pe un om ce n-are titlul necesar pentru a fi numit profesor de liceu și-l numești acolo fără drept, servindu-te de mijloace abătute, dar evident necorecte, nu faci oare din el un partizan vajnic al tău, bun pentru orice fel de întreprinderi?

Aș putea să înșir multă vreme exemple de acestea, ca să vă fac să înțelegeți pentru ce niște oameni care, prin chemarea lor, ar trebui să stea liniștiți, îi vedem uneori că iau o atitudine de o violență care nu e deloc mai prejos de aceea a agenților celor mai ordinari de mahalale.

Iată, dlor, care sunt procedările la care trebuie să ne înțelegem să renunțăm odată pentru totdeauna. (Aplauze).

Să lăsăm în pace pe profesori să-și caute de treaba lor și când va veni vremea să-și exercite drepturile politice, să ne folosim de luminile lor, dar să ne ferim de a-i scoborî la rolul de nedemni agenți electorali. (Aplauze).

Vă rog să credeți că, în ceea ce mă privește, cu mult mai mult prețuiesc pe un om care stârnește a rămânea într-un partid, oricare ar fi acela, decât pe acela care aleargă de colo dincolo, după vânătoare de avantaje. (Aplauze).

Ei bine, dlor, când un partid cere și primește servicii de această natură, neapărat că el contractează față de cei care i le aduc îndatoriri care revoltă orice simț de morală și de dreptate. (Aplauze).

Sunt iarăși nevoit să vă citez exemple:

Mai deunăzi am dat în judecată pe un institutor, despre care vă rog să credeți că nici idee nu aveam că era conservator.

De unde puteam să știu cine sunt conservatori dintre toți institutorii ce sunt în țară?

L-am dat în judecată pentru fapte dovedite.

Între cei care au procurat dovezi contra vinovatului a fost un alt institutor de la aceeași școală.

Credeți că cel dat în judecată și-a bătut capul să se justifice, sau cel puțin să promită a se îndrepta pe viitor ca să-și atenueze culpa? Nicidecum. El a dat fuga la clubul conservator cel mai apropiat și s-a înscris într-însul. Clubul i-a luat îndată apărarea, așa că acest om, pe care toți oamenii onești trebuiau să-l repudieze este prezentat ca victimă politică; iar eu, care mi-am făcut datoria, mă văd vilipendat[28] din cauza unui asemenea om.

De altfel, trebuie să știți că acesta e un mijloc care acum se întrebuințează în mod curent: Nu poți să mai iei pe nimeni la socoteală pentru fapte rele, oricât de evidente și oricât de necinstite ar fi, fără să nu ai a face cu clubul conservator.

Așa, cu ocazia acestei dări în judecată, gazeta conservatoare locală scrie: „Dl X., ca dascăl, are o singură vină: aceea de a fi conservator… Spre a fi lovit, ministrul și subalternii săi nu se dau în lături de la nicio murdărie. Mai poate fi considerat ministrul care se coboară atât de jos“?

Pot să vă spun că omul a cărui apărare s-a luat pe tonul acesta este cunoscut în învățământ. Anii trecuți el se afla în altă localitate, unde produsese o așa vrajbă între colegii lui, încât la un moment dat toți au fost dați în judecată. Comisia de judecată a dovedit pe vinovat și l-a pedepsit cu transferarea în altă localitate.

Cum s-a dus acolo, și acolo a adus vrajba, și a trebuit să fie dat din nou în judecată. Vina lui a fost din nou dovedită și de astădată a fost pedepsit cu excluderea temporară din corpul didactic.

Dar morala incidentului acestuia ne-o dă colegul celui pedepsit, acela despre care am spus că dedese o parte din dovezile care au servit la condamnare.

În cursul cercetării s-a dovedit că și el însuși era vinovat, și l-am dat și pe el în judecată. Ce și-a zis el atunci? De vreme ce colegul meu s-a pus sub ocrotirea conservatorilor, să mă fac și eu liberal, pentru că de va lua și clubul liberal apărarea mea, precum au luat-o conservatorii pe a lui, sunt sigur de scăpare. Și așa, adresează gazetei liberale din localitate următoarea scrisoare: „Văzându-mă înscris între membrii clubului Partidului Conservator întreb pe dl președinte: în baza cărui act a făcut această înscriere, deoarece subsemnatul nu am făcut niciodată cerere de înscriere între membrii acestui partid, nici nu am arătat că aș împărtăși ideile Partidului Conservator“. Pe lângă scrisoare era alăturată și o cerere de înscriere în clubul liberal.

Din norocire partidul nostru nu se recrutează dintre cei certați cu justiția; pe aceștia îi lăsăm celor care vor să-i ia. Scrisoarea a rămas fără efect; înscrierea în club s-a respins și judecata și-a urmat calea. Rezultatul a fost că și el a fost condamnat la aceeași pedeapsă ca și colegul său. (Aplauze).

Îndată după condamnare, liberalul de ieri trimite gazetei conservatoare, și aceasta se grăbește să publice, o lungă scrisoare, în care, între altele, zice: „Și eu și dl B. suntem conservatori înscriși în clubul conservator din Ploiești“. Și povestește pe urmă că declarațiile ce dedese contra lui B. i le ceruse revizorul școlar, dar că nu erau deloc adevărate.

Iată, dlor, la ce degradare morală conduc mijloacele întrebuințate de adversarii noștri față de profesori. Este o școală detestabilă care se creează și contra căreia nu voi înceta un moment de a lupta, luptă de exterminare; pentru că dacă asemenea apucături le vom lăsa să prindă rădăcini, mai bine să dăm foc școalelor noastre.

Pe cel vinovat de o așa de josnică lipsă de caracter și de rușine, chiar dacă nu ar fi fost dat în judecată de mai înainte, l-aș fi dat numai pentru o asemenea

nedemnă purtare. (Aplauze). Dar pentru că fusese deja judecat şi condamnat, am socotit că noua dovadă de nedemnitate ce dedese nu poate fi trecută cu vederea şi l-am dat din nou în judecată. (Aplauze).

Trec la un alt exemplu:

Astăvară, cu ocaziunea banchetului politic dat dlui Take Ionescu de unii profesori, au venit lucrurile aşa că doi din cei care luaseră parte la banchet au fost supuşi unei cercetări şi iată cum:

Primesc o telegramă de la directorul unui gimnaziu din provincie, că în cancelaria şcoalei s-a produs un mare scandal. Cei doi profesori veniseră cu o telegramă către dl Take Ionescu ca să o iscălească şi colegii lor; aceştia nevoind, ei s-au supărat, au vociferat şi au proferat cuvinte injurioase şi la adresa mea, care nici nu ştiam nimic de ce se petrecea. Am ordonat cercetare şi afacerea continuă cursul ei în acest moment.

Afacerea este din cele mai banale şi nu ar merita să o menţionez, dacă adversarii nu ar fi amestecat şi aici obişnuitele lor apucături. Eram în dreptul meu: era de datoria mea să cercetez scandalul petrecut şi să iau măsuri contra celor vinovaţi; de nu făceam aşa, aş fi lipsit de la datoria mea. Dar adversarii au strigat că e prigonire politică. După dlor, oricine e conservator sau bănuit ca atare are dreptul să-şi permită orice.

Dar iată şi aici cum stă lucrul: unul din cei doi era director al gimnaziului acum doi ani, în momentul când am venit la minister. Cu ocazia unei măsuri luate de mine şi-a permis să-mi adreseze o telegramă necuviincioasă şi pentru mine şi pentru un înalt personaj bisericesc, un episcop. Pentru aceea a fost silit să-şi dea demisiunea; chiar a doua zi s-a înscris la clubul conservator.

Ei bine, acest nestrămutat conservator doar cu două luni înainte, la 12 decembrie 1900, era obiectul următoarei scrisori, pe care prefectul local o adresa ministerului:

„Domnule Ministru,

Dl N., directorul gimnaziului, având o conduită necorectă către publicul din oraş şi făcând manifestaţii politice, vă rog respectuos, în interesul instrucţiei publice, a fi înlocuit în postul de director al gimnaziului cu D. C., profesor la acelaşi gimnaziu, care are o foarte bună conduită în localitate“.

Mai întâi să relevăm faptul că, pe vremea conservatorilor, prefecţii cereau ministerului destituirea directorilor de gimnaziu întocmai ca pe a unor copişti.

Astăzi nu se mai întâmplă aşa şi, dacă s-ar întâmpla vreodată, pot asigura că prefectul nu va fi satisfăcut.

În orice caz reţin lucrul acesta că acel care în decembrie 1900 era acuzat de liberalism, se face conservator peste două luni, pentru că a pierdut direcţiunea gimnaziului, şi vine anul acesta şi insultă pe ministrul Instrucţiunii în cancelaria şcoalei şi se pretinde să nu-l atingă pentru că este conservator! (Aplauze).

Mai anul trecut am citit prin gazete, că la clubul conservator din Bucureşti a fost o mare discuţiune asupra cazului a trei institutori pedepsiţi într-un oraş nu departe de Bucureşti.

Unul din membrii marcanţi ai partidului a vorbit cu multă violenţă în contra mea.

Un alt membru şi mai marcant a declarat că, îndată ce Partidul Conservator va veni la guvern, va restabili pe cei trei pedepsiţi în toate drepturile lor, ca unii care sunt victime ale persecuţiunii politice.

Dlor, iată cum stă lucrul cu aceşti institutori:

Unul dintre dânşii a fost pedepsit pentru că a dosit din banii Casei de economii ai şcoalei, lucru dovedit cu probe scrise.

Un altul a fost pedepsit pentru că a trăit, chiar în localul şcoalei, în concubinaj cu o cumnată a lui, cu care a avut şi copii.

Cel de al treilea, şi acest caz este şi mai caracteristic, a fost pedepsit pentru că în calitate de director elibera certificate false, pentru ca să înscrie în listele electorale oameni care nu aveau cursul primar făcut.

Asupra acestui caz am să insist un moment, pentru că are oarecare însemnătate.

Acest d-n, când eu eram ministru în rândul trecut, fusese denunţat că liberează certificate unor oameni care nici nu trecuseră prin şcoală, pentru ca să aibă dreptul să se înscrie în listele electorale.

Am ordonat o cercetare, asupra căreia s-a depus raportul în ziua de 7 aprilie 1899, adică cu 5 zile înainte de ieşirea mea din guvern. Raportul constata pe deplin cele denunţate, şi pe baza lui am trimis pe vinovat în judecata consiliului permanent. Peste cinci zile se schimbă guvernul. Urmaşul meu nu dă nicio urmare rezoluţiei mele, şi cel vinovat continuă a fi director şi a libera, prin urmare, certificate false pentru înscrierea în listele electorale.

Tocmai peste un an de zile ministrul conservator dl Istrati, ordonă o nouă anchetă, care se face de dl inspector general Meissner. Se constată din nou că directorul este vinovat, cu toate acestea, în loc să fie dat judecăţii şi în loc de a i se retrage direcţia, se mulţumeşte numai să-i aplice o simplă cenzură, şi este lăsat să fie director mai departe! (Exclamaţiuni, protestări).

Iată cum este consemnată această pedeapsă în foaia lui disciplinară:

„Pedepsit cu cenzura, pentru că a liberat certificate false, *numai* în vederea înscrierii în listele electorale“.

Vă place această atenuare?

„Numai în materie electorală!“ Ce poate să fie mai simplu şi mai nevinovat pentru un conservatori decât a libera certificate false *numai* în materie electorală?! (Ilaritate).

Viu eu, din nou, ca ministru, şi-l găsesc funcţionând în linişte ca director.

Într-un târziu mi-am adus aminte de cele petrecute şi am şi întrebat ce urmare avusese rezoluţia mea de la 7 aprilie 1899. Cu părere de rău am văzut că

vinovatul fusese pedepsit numai cu cenzura; pentru că, deşi pedeapsa era ridicolă faţă cu mărimea culpei, nu m-am mai socotit în drept să dau urmare rezoluţiei mele şi să-l trimit în judecată. Altfel nu este îndoială că judecata i-ar fi aplicat o pedeapsă cu mult mai mare.

Fiindcă fusese însă pedepsit o dată, l-am lăsat şi i-am luat numai directoratul, căci era imposibil să las mai departe certificatele şcoalei pe mâna unui om care făcea cu dânsele o asemenea speculă.

Ei bine, dlor, acest director falsificator este o victimă politică şi când adversarii noştri vor veni la guvern, i-au promis că au să-l restabilească ca director pentru ca să mai libereze şi alte certificate false, *numai* pentru materie electorală! Mai departe.

Ştiţi cu toţii grozăvia ce s-a întâmplat acum doi ani într-un institut privat din Bucureşti.

După ce s-a judecat procesul la Curtea cu juraţi[1], natural că s-au luat măsuri contra directorului institutului, din a cărui neglijenţă se făcuse posibilă acea grozăvenie. Rezultatul a fost închiderea institutului.

Care din d-voastră i-ar fi dat mai puţin? Este cineva care şi-ar fi luat răspunderea de a permite funcţionarea mai departe unui asemenea institut?

Dar acel domn este şi profesor public într-un liceu. Vă pot asigura că în oricare altă ţară din lume un asemenea om nu ar mai fi putut continua să fie profesor nici măcar o oră. Eu m-am mulţumit să-l dau în judecata consiliului permanent numai ca director de institut privat şi pedeapsa dată a fost să se închidă institutul; lucru care de altfel era să se facă de sine, fiindcă-mi închipuiesc că niciun om cu mintea întreagă nu era să-şi mai trimită copiii într-o asemenea şcoală. (Aplauze).

Ei bine dlor, şi acesta este victimă politică; de aceea l-am pedepsit, nu pentru că în şcoala lui se adăposteau asasini, ci pentru că el era conservator!

Acum scrie şi articole de gazetă, dintre care mi se pare că pe unele le iscăleşte, prin care mă ia la socoteală ca pe un om de rea credinţă şi incapabil, el floarea partidului conservator! (Aplauze, ilaritate.)

Altul, şi cel din urmă pentru azi.

Este un profesor care de zece ani de zile este urmărit de reclamaţiuni din dreapta şi din stânga pentru operaţiuni incorecte: lua bani din o parte, lua din alta; vindea pe la autorităţi şi pe la particulari lucruri pentru care lua bani, dar nu da lucrurile; lua garanţii din câte două părţi pentru una şi aceeaşi lucrare.

În cele din urmă am fost silit să ordon a se face o anchetă. Dar atunci am ieşit din guvern. A venit guvernul conservator care a făcut cercetarea şi s-a dovedit vinovăţia. S-a schimbat iar guvernul şi a venit guvernul noilor conservatori care hotărăşte darea în judecată a vinovatului. Când vin eu iar la guvern, găsesc lucrurile în situaţiunea aceasta.

---

1. E vorba de procesul lui Candiano Popescu, care asasinase pe o femeie şi se găsea ca elev în institutul numit „Liceul modern de băieţi“ din Bucureşti[(29)].

Judecata a pronunțat eliminarea pe doi ani din corpul didactic.

Și fiindcă s-a întâmplat ca pedeapsa să se pronunțe când eram eu ministru, eu nu am putut, după lege, decât să aplic pedeapsa pronunțată de comisiune și am și aplicat-o.

Ei bine, eu sunt călcător al drepturilor dascălilor și persecutor politic, fiindcă am suspendat pe doi ani pe acest om care s-a făcut vinovat de adevărate excrocherii, judecat și condamnat în modul cel mai legal, în urma unei cercetări făcute chiar de conservatori! Ba, încă, partidul conservator l-a luat imediat, l-a pus scriitor la gazetele sale, și azi el scrie articole de o violență fără seamăn, pe care are curajul a le iscăli. Și, peste două, trei luni, se împlinesc cei doi ani la care fusese condamnat și eu, ministru, insultat de acest om, va trebui să-l reprimesc în corpul didactic!

Cazul acesta poate servi ca răspuns dlui Ștefan Ioan, care zicea că sunt bine înarmat. Iată cum sunt înarmat!

Ca să ilustrez exemplul și mai bine, vă voi citi câteva rânduri din unele articole ale acestui domn.

Este unul care, printr-o curioasă coincidență, este intitulat *„Pro domo“*. (Mare ilaritate).

Concluzia acestui articol este aceasta:

„De acum canalia nu are decât să continue, căci eu odată pornit pe această cale nu mă opresc decât la capăt“…

O voce: Cine este canalia?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Canalia sunt acei care-l acuză și unul din aceia sunt și eu.

Același domn, într-un alt ziar, mă ia la socoteală pentru urmărirea celor doi institutori despre care am vorbit adineauri.

Iată o frază din acel articol:

„Spre a fi atinși, ministrul și subalternii nu s-au dat în lături de la nici o murdărie…. Mai poate fi considerat ministrul care se coboară atât de jos?”

Ei bine, dlor, ca să nu mai lungim vorba cu citări de felul acesta, nu vedeți d-voastră cum se pervertește spiritul public prin procedeuri de acest fel? (Aplauze).

Dacă cineva ar primi în casa sa și ar prezinta în lume ca prieten intim și prea iubit al sufletului său pe un om pe care tot el îl tratase de hoț și-l dedese în judecată ca atare, cum ar trebui considerat cel care ar face așa? (Aplauze).

Dar în politică se vede că sunt permise unele lucruri care în viața zilnică sunt considerate ca lucruri necinstite și dezonorătoare, și tocmai de aceea politica, făcută în felul acesta, are de efect stricarea caracterelor și corupția oamenilor.

Dl acela, care cu o lege mai severă ar fi meritat să fie exclus pentru totdeauna din corpul didactic, are să vină peste 2–3 luni să-l restabilesc chiar eu în

corpul didactic şi are să meargă mai departe pe calea pe care a mers şi până acum. Şi dacă astăzi, când este exclus, el iscăleşte articole ca acestea, în care înjură în aşa chip pe ministru, ce are să fie când va avea şi leafă? Răspundeţi d-voastră. (Mişcare).

O şcoală unde acest domn, sau altul ca dânsul, va fi profesori, ce exemplu de morală va avea înaintea ochilor?

Cum se vor împlini prescripţiunile regulamentului care spune: profesorii să fie exemplu de bune purtări, prin propria lor persoană?

Ce exemplu viu este un om ca acesta pentru copii? Peste cinci şase ani, şcolarii lui au să meargă să voteze şi ei şi au să-şi aducă aminte că, cu cinci ani în urmă, au avut un profesor, pe care un întreg partid politic l-a îmbrăţişat şi i-a făgăduit recompense, pentru că i-a învăţat să nu respecte nimic: nici lege, nici autoritate, nici morală! (Mişcare).

Aici este pericolul, şi acest pericol trebuie cu orice preţ evitat. Cel mai cuminte lucru ar fi să ne dăm înţelegere ca să renunţăm cu toţii şi pentru totdeauna la asemenea procedeuri (Aplauze); ca acela, care este necinstit pentru unul, să fie necinstit pentru toţi, iar nu să zdruncinăm în oameni orice idee morală prin palinodiile noastre, pentru că nu poate exista o societate de la al căreia fundament lipseşte ideea morală. (Aplauze).

Voi face acum un pas mai departe şi voi arăta la ce anume se întrebuinţează profesorii, care prin procedări de felul acesta sunt înrolaţi; căci, odată trecuţi în registre, este evident că trebuie să fie întrebuinţaţi la ceva. În parte, aţi văzut, sunt întrebuinţaţi să scrie articole de felul celor citate. Se înţelege, când are cineva gazete, trebuie să le umple cu ceva.

Mai servesc apoi ca număr la banchetele politice, şi asupra acestui punct să mă opresc un moment.

Astăvară, un număr de profesori au găsit de cuviinţă să dea un banchet dlui Take Ionescu. Nu am nimic de zis în contra acestui lucru.

Găsesc foarte natural ca cineva, care a fost cinci ani ministru al Instrucţiunii, să fi lăsat simpatii în corpul didactic, măcar cât de puţine; oricari ar fi fost motivele care au determinat aceste simpatii pentru un fost ministru, e natural ca să le manifeste în ocaziuni solemne.

Vă asigur că aş avea foarte puţină consideraţie pentru cineva care ar fi fost prieten cu dl Take Ionescu, care ar fi lucrat cu dlui şi care i-ar întoarce spatele în o împrejurare ca aceasta. Foarte bine au făcut cei care, încrezători în capacitatea d-sale şi în linia d-sale de conduită, i-au dat acest banchet.

Dar iată ce nu aprob eu: pentru mulţi, care au participat la acest banchet, a lipsit spontaneitatea, pentru că ştiu că au fost îndemnaţi cu stăruinţă să vină la banchet, de către oamenii care nu făceau parte din corpul didactic şi care nu aveau ce căuta în această manifestaţiune; şi mai ştiu că, atunci când s-a făcut convocarea la banchet, s-a spus că nu se va face politică acolo, şi sunt foarte

mulți care au mers numai cu această credință, că banchetul nu va fi politic. Dovadă este însăși convocarea, semnată de dl Cosăcescu, membru în Partidul Conservator și amic al dlui Take Ionescu. Iată ce spune convocarea:

„Fără a da un colorit politic, noi dorim numai a sărbători cu acest prilej pe cetățeanul distins etc."

„Fără a da un colorit politic"; și cu toate acestea, după ce s-au întrunit profesorii, în credința că nu va fi colorit politic, și s-a început banchetul, deodată s-a sculat președintele și le-a zis: „Acum că ați venit aici, vă pot spune că banchetul e politic".

Ba încă i-a pus să iscălească și o telegramă către șeful Partidului Conservator!

Dlor, mă cred în drept a judeca cu severitate asemenea fapte.

Profesorii au, slavă Domnului, destulă minte, pentru ca să nu se uzeze față de dânșii de asemenea mijloace de amăgire.

Dl Vlădescu spunea adineauri că corpul didactic are dreptul să facă politică, afară de directori pentru că directorii sunt funcționari direcți ai ministerului. Ei bine, la banchetul de astăvară, au fost atrași unii directori care desigur că n-ar fi mers dacă știau că era la mijloc o manifestare politică.

Vorba dlui Vlădescu îmi spune lămurit că, dacă acești directori ar fi făcut o asemenea faptă în timpul ministerului dlui Take Ionescu, ei ar fi fost destituiți în masă. Eu i-am lăsat la locul lor, tocmai în considerația mijloacelor ce s-au întrebuințat pentru a-i atrage în cursă.

Am destituit numai pe unul, ca să afirm dreptul meu și să dau un avertisment și celorlalți. Dar atâta-mi este de ajuns. Nu vreau să uzez de măsuri de rigoare, când pentru mine este dovedit că adevărații vinovați nu sunt cei care au manifestat, ci acei care s-au servit de mijloace incorecte, pentru a da o aparență politică unei simple manifestații de simpatie personală. (Aplauze).

Dl Take Ionescu: Cer cuvântul în chestiune personală.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Trec, dlor, la un alt caz.

Astă-toamnă, când se pregătea campania electorală pentru alegerile comunale, s-au făcut întruniri electorale la care s-au convocat profesori, numai profesori. Vasăzică, profesorii sunt considerați, în tabăra opusă, ca orice agenți electorali, pe cari-i organizează și-i reped la atac, întocmai ca pe simplii agenți de mahalale, așa de bine cunoscuți de prin alegerile conservatoare.

Eu consider rolul acesta ca dezonorant pentru un profesor, și partidul care scoboară pe profesori la un asemenea loc necinstește corpul didactic. (Aplauze).

Dlor, pentru că vorbirea mea a fost deja cam lungă, voi încheia, oprindu-mă un moment asupra unui caz mai concret, care rezumă el singur tot ce am spus până acum.

Regulamentul pe care vi l-am citat spune că profesorii sunt datori să propage respectul pentru legile și instituțiile țării, iubire și încredere pentru concetățeni, supunere la legi și autorități, respect pentru conducătorii țării.

Ei bine, am să vă citez exemple din proza unui profesor în exercițiu, extracte din articole pe care le scrie în gazete și pe care le iscălește.

Vă rog să observați că și până acum nu v-am citat decât exemple extrase din articole iscălite. Iată mai întâi o broșură iscălită, care a apărut de curând și este intitulată: „Domnia fără-de-legilor“[1].

Cel făr'de lege sunt eu! (Ilaritate). În corpul articolelor relev fraze ca acestea: „Ceea ce caracterizează pe liberalii noștri este impudența și duplicitatea lor politică. Așa a făcut dl Sturdza în chestia națională, acuzând pe conservatori de trădători spre a comite însuși la guvern faptul trădării naționale.“

Acest domn ține un discurs înaintea cetățenilor cu ocaziunea unei întruniri electorale. Pe ce ton? Vă puteți închipui: „D. Sturdza a comis trădarea cauzei naționale peste Carpați și Dunăre“.

Același, sub titlul: „Pângăritorii armatei“, scrie: „Pe dl Sturdza, care a bârfit armata, unde-l lași? Ne întrebi pe noi dacă nu este aceasta o mișelie neiertată? Ba da, este, monseniore Radovici; dar de ce i-o ierți d-sale, și o pui în cârca noastră“?

Să mă ierte dl Radovici că pomenesc numele d-sale, dar sunt silit să citez în întregime.

Vorbind tot de dl Radovici, același domn zice în alt articol: „Unul din acești pești stricați, care a trecut din mocirla socialistă în cea colectivistă, unde credem că de astădată i s-a înfundat, este și dl Al. Radovici“. (Exclamații, ilaritate.)

Și toate aceste articole sunt semnate cu un nume de profesor!

Dl dr. Ion G. Radovici: Este profesor de literatură.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Da, profesor de literatură. Ați auzit ce proză scrie, și acest domn și-a permis să înjure pe dl secretar general al ministerului de instrucție publică, sub cuvânt că nu scrie bine românește! Ca d-sa nu scrie, e adevărat! (Aplauze, ilaritate).

Alta, tot de același:

„Va veni ea apa și la moara noastră, nu numai a părintelui Ioachimescu. Iar dacă vei îndrăzni să mai faci și gâlceveală după trânteală, îți vom răspunde“.

Profesor care făgăduiește trânteală, întocmai ca orice mizerabil bătăuș; profesor de liceu; profesor de literatură în cursul superior! (Mișcare).

Mai este un număr din același ziar, pe care-mi pare rău că nu-l am aici, în care V-aș fi arătat un alt articol, semnat de același, în care se dovedește că eu sunt mai rău decât Mărunțelu.

Dl Ștefan C. Ioan: Un caz patologic.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: dlor, nu vreau să lungesc mai mult aceste citațiuni, care sunt deja prea multe, pentru că nu vreau să vă obosesc. Dar vă întreb, cu o îngrijire foarte sinceră: ce trebuie să fie școala română, dacă într-însa au reușit să se introducă elemente de acestea?

---

1. Broșura intitulată „Domnia fără-de-legilor. Studiu critic“ de T. Raica, Buc., 1902.

Mă întreb dacă ne este permis nouă, care avem răspunderea prezentului şi viitorului acestei ţări, să trecem cu vederea asemenea lucruri şi să nu facem nimic? (Aplauze).

Dlor, acestea nu sunt lucruri care se pot trece cu vederea. Articolele pe care vi le-am citat au provocat ilaritatea d-voastră; dar pe mine vă mărturisesc că mă îngrijesc şi mă întristează. Ele dovedesc că trebuie să fie o boală foarte gravă în corpul nostru didactic, dacă poate să dea loc la manifestaţiuni de felul acesta. (Aplauze).

O voce: Taie!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Ziceţi: taie! E uşor de zis; dar orice măsură voi lua, adversarii noştri au să facă piedestal celor pedepsiţi, prezintându-i ca victime politice, şi atunci efectul moral al pedepsei este pierdut!

Aţi văzut cum unui falsificator în acte publice i se promite protecţia şi sprijinul Partidului Conservator.

Cum va fi dar considerat de acel partid un profesor care nu are altă vină decât că mă tratează pe mine de bandit şi pe dl Sturdza de trădător?

Pentru adversari, acest mod de a înţelege rolul şi datoria profesorului este natural. D-mnealor nu văd în profesori, ca şi în oricare alt om, decât o pastă electorală, din care caută să scoată tot ce poate da, pentru menţinerea sau pentru aducerea la putere a partidului dlor. Pentru mine rolul acesta al profesorului îl consider ca o dezonoare pentru dânsul şi ca un dezastru pentru şcoală. (Aplauze prelungite.)

Mă întreb însă ce este de făcut?

Dlor, legea învăţământului a prevăzut, cu multă înţelepciune, stabilitatea corpului didactic, care poate este în acelaşi timp şi un corp politic. Dar care este dreapta cumpănă care trebuie să se ţină între dreptul şi datoria profesorului? Şi dacă legea asigură drepturi profesorilor, ea trebuie să dea şi mijloace suficiente pentru a obliga pe profesor să-şi facă şi datoria cum trebuie, şi una din datoriile lui este să fie cuviincios în toate împrejurările.

În această privinţă legea, cum a fost prezentată la 1898, dădea oarecari mijloace de a se ţinea regula în şcoale ; dar în di-scuţiune s-a admis amendamente şi s-a mai lărgit încă stabilitatea ce se dăduse prin proiect corpului didactic.

Rămâne acum să se găsească mijlocul de a se concilia această largă stabilitate cu respectul pe care profesorii îl datorează legilor şi regulamentelor în tot momentul şi în toate împrejurările. (Aplauze prelungite.)

Răspuns în ședința Camerei de la 29 ianuarie 1903 la chestiunea personală ridicată de Take Ionescu

Take Ionescu ia cuvântul în chestie personală (Dezbateri, p. 376) și zice că ministrul, în loc de a se ocupa numai de faptul puțin important adus de Moisescu, a făcut un rechizitoriu administrației lui. Cere să i se precizeze unde s-au întâmplat toate cele pomenite, ca să poată cerceta și răspunde.

E datoria profesorului a se amesteca în politică și a lua parte la toate acțiunile politice, bine înțeles fiecare după temperamentul său personal.

Urmează răspunsul lui Haret:

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor deputați, dați-mi voie să răspund la ultimele cuvinte ale dlui Take Ionescu.

Dacă iau cuvântul, este mai mult ca să lămuresc ceea ce am spus, pentru că, pare-mi-se, nu s-a înțeles bine, cel puțin judecând după ceea ce a spus dl Take Ionescu.

Eu am zis, și repet și acum, că recunosc profesorilor dreptul de a face politică și că nicio lege nu-i împiedică de la aceasta.

Dar susțin că este un oarecare fel de politică, de la care se cuvine, pentru considerațiuni de ordine morală, ca profesorii să judece dacă pot face cutare lucru sau nu-l pot face.

Să răspund acum la alte câteva puncte ale cuvântării dlui Take Ionescu.

D-sa a zis că nu este bine ca politica să intre în școală.

Prea bine; dar pentru asta ar trebui ca profesorii să nu facă politică nici afară din școală, cel puțin acel fel de politică contra căruia mă ridic eu.

Să vă dau două exemple, ca să dovedesc că atunci când sileşti pe profesori să facă o politică pe care o dezaprobi, politica intră de sine în școală și duce la rezultate pe care însuși dl Take Ionescu zice că nu le dorește.

Acum câțiva ani, pe când eram secretar general la Ministerul de Instrucțiune, am primit o reclamațiune, care s-a dovedit perfect exactă: că un profesor, după ce a dat notă rea unui școlar, i-a zis în fața clasei întregi:

„Să se învețe minte tatăl tău să mai fie colectivist“.

Deunăzi, în ajunul alegerilor comunale, un profesor de liceu din provincie umbla din prăvălie în prăvălie și zicea alegătorilor: „Aduceți-vă aminte că aveți copii la liceu și că ei sunt în mâna mea“!…

Dl Take Ionescu: Și la Caracal s-a întâmplat acelaşi lucru, însă pe dos.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Foarte rău! Oriunde s-ar întâmpla și oricine s-ar face vinovat de asemenea fapte, repet încă o dată, face foarte rău! (Aplauze).

Dacă ajunge școala în halul acesta, ca notele școlarilor să servească ca mijloc de presiune asupra părinților, aceasta este culmea decăderii școlare.

Şi să-mi daţi voie să amintesc: că acum patru ani, când d-voastră, dle Ionescu, – să mă iertaţi că mă adresez direct d-voastră – aţi venit la Ministerul Instrucţiunii Publice, în ajunul alegerilor generale din 1899, aţi anulat regulamentul de promoţiune, aşa încât au fost promovaţi, dintr-o clasă la alta, şi elevii cu notele cele mai rele, fără ca măcar să fie obligaţi să mai treacă un examen de corigenţă.

Când se fac lucruri de acestea, se creează pentru şcoală o tradiţiune detestabilă, care foarte greu se mai poate dezrădăcina pe urmă. (Aplauze).

Ce am păţit eu la examenele generale din 1901, am să pomenesc şi pe lumea cealaltă, pentru că toţi cereau să fac şi eu ce aţi făcut d-voastră. (Aplauze).

Dlor deputaţi, eu doresc, şi aş putea zice că acesta este idealul meu: să văd corpul profesoral servind ca element ponderator în luptele politice, să facă politică cât de largă, dar cu calm şi stăpânire de sine. Îmi pare rău când văd că, sub pretext de luptă politică, se ajunge la nişte excese de limbaj, încât nu-ţi vine a crede că pot ieşi din gura sau din pana unui profesor. (Aplauze).

Dacă v-aţi fi aflat într-o ţară străină şi aţi fi citit o proză ca aceea pe care v-am citat-o eu, v-ar fi trecut oare vreodată prin minte că acel care a scris-o este profesor?

Şi dacă vi s-ar fi spus că este profesori, aţi fi zis oare că este bună organizaţia unei ţări care poate duce la asemenea consecinţe? Desigur că nu! (Aplauze).

Dlor în ceea ce priveşte banchetul Dlui Take Ionescu, despre care se spune că nu se putea ca să nu fie politic, îmi permit să insist şi să spun că nu trebuia să se facă cum s-a făcut.

Ce nevoie era să se spună: „fără nici o culoare politică facem banchetul“, pe câtă vreme se ştia că avea să se facă politică?

Trebuia să ştie cei chemaţi: că odată ce era banchetul Dlui Take Ionescu, trebuia să se termine printr-o telegramă Dlui Cantacuzino, iar nu să li se spună contrariul pentru a-i ademeni.

Cum că aşa este şi că mulţi din cei chemaţi au fost de bună credinţă în ideea că banchetul nu este politic, să vă citesc câteva rânduri din o scrisoare a unuia din cei care s-au încrezut în sinceritatea convocării Dlui Cosăcescu:

„Eu, ca cel care nu sunt în curent cu discuţiile politice, necitind de ani de zile alt ziar decât «Universul» (râsete), – lucru ştiut de altfel de toţi colegii mei de la şcoală, – n-am priceput deocamdată planul lor. n-a trecut însă jumătate de ceas şi am căutat să mă informez, de la cei care cunosc mai bine chestiunile politice, despre rostul acelei telegrame. (E vorba de o telegramă trimisă dlui Take Ionescu cu ocazia banchetului.)

Aflând adevăratul ei scop, am reproşat iniţiatorilor pentru mijlocul de care s-au servit pentru a obţinea iscălituri şi am cerut ştergerea semnăturii mele“.

Pot să adaug: că cei care luaseră iscălitura prin asemenea mijloace nu au mai voit să-i permită a şi-o şterge. (Aplauze, ilaritate.)

Dacă se procedează în felul acesta, cum să nu zic că s-au uzat de mijloace necorecte pentru a se ademeni oamenii?

Aceste sunt mijloacele prin care adversarii noştri introduc până şi în şcoală politica cea rea şi nesănătoasă şi contra cărora mă ridic şi mă voi ridica mereu cu toată puterea. (Aplauze).

Incidentul este închis.

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea ordinară 1902–1903, nr. 22 de la 9 februarie 1903, p. 370 şi următoarele, 377 şi următoarele).

XXIII.
Răspuns la interpelare

Discurs rostit în Adunarea Deputaților în ședința de la 27 februarie 1903, ca răspuns la interpelarea deputatului Teodor Vasiliu despre situațiunea învățământului primar rural

În ședința de la 27 februarie 1903, deputatul Teodor Vasiliu își dezvoltă interpelarea sa, în care întreabă: cum stăm cu învățământul primar rural? Constatând că starea lui nu este mulțumitoare, deoarece are multe lipsuri de personal, local etc., cere ministrului să spună care sunt mijloacele prin care crede să grăbească dezvoltarea lui.

Haret răspunde precum urmează:

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor deputați, la sfârșitul cuvântării sale, dl Vasiliu a zis un cuvânt, cu care am să încep vorbirea mea. D-sa a zis: „Se face și s-a făcut mult pentru învățământul primar, însă tot nu este de ajuns".

Eu voi zice: oricât se va face pentru învățământul rural, niciodată nu va fi de ajuns, pentru că problema este așa de vastă și de importantă, și reclamă atâta timp și atâtea mijloace, încât nu este de crezut că vreunul din noi va ajunge ca să-i vadă sfârșitul. Cu toate acestea noi suntem datori să facem tot ce e cu putință ca să apropiem problema cât se poate mai mult de soluțiunea ei. Și, în această privință, cred că putem spune cu conștiința împăcată că, de câte ori Partidul Liberal a fost la guvern, niciodată n-a neglijat această chestiune; din contră.

Din acest punct de vedere, împărtășesc pesimismul – d-sa singur l-a numit așa – dlui Teodor Vasiliu.

Fără îndoială, ar trebui să stăm mai bine decât stăm în această privință, dar totuși sunt convins că nu stăm așa de rău, după cum s-a zis, după cum ne temem chiar noi.

Dl Vasiliu a citit o statistică străină, după care mijlocia acelora care știu să citească și să scrie în țara noastră ar fi abia 10 la sută din populațiune.

Dlor, să nu ne speriem de asemenea statistici. Deja acum doua luni, când am vorbit în cestiunea bugetului, am spus ce cred eu în această privință.

Înseși statisticele noastre ne spun că 15 la sută din populațiunea noastră are știință de carte. Eu am convingerea că această statistică este greșită și că, în

realitate, proporția este mai bună. Ca să ajung la această convingere, îmi este destul să fac statistica acelora care au trecut prin școală, a acelora care au trecut prin armată, din care mulți se întorc cu știință de carte, și multe alte mijloace prin care se ajunge la cunoștința de carte.

Dacă aș lua numai două cifre: aceea a copiilor din școalele urbane și aceea a copiilor din școalele rurale, și le-am pune la un loc, aș ajunge cu siguranță la o cifră ca de 25 la sută din populațiune cu știință de carte, înțelegând prin cuvântul acesta pe acei care știu să citească și să scrie, căci pentru aceasta este de-ajuns ca cineva să facă două clase primare.

Dar, asupra acestui punct, am socotit că nu este de ajuns să ne mulțumim numai cu date aproximative; ci, fiindcă este trebuință și pentru necesitățile administrative și pentru cele politice, și pentru ca să facem să înceteze legendele cele rele pe socoteala noastră, ca să știm odată cum stăm cu cestiunea aceasta, acum de curând am început să studiez mijloacele pentru a putea face o statistică a populațiunii de la sate care știe carte.

Nu m-am încumetat să fac aceasta și la orașe, pentru că îmi lipsesc mijloacele; pe câtă vreme la sate, prin preoți și învățători socotesc că, nu târziu, vom ajunge să cunoaștem cu exactitate numărul acelor care știu carte, așa că sper că la iarnă Camera va fi pusă în pozițiune de a fi lămurită asupra acestui punct. (Aplauze).

De altfel cestiunea la orașe este mai puțin arzătoare, și, aș putea zice, chiar mai puțin interesantă: pe de o parte, pentru că populațiunea orașelor nu prezintă decât a cincea parte din populațiunea totală a țării, iar pe de altă parte, că la orașe stăm cu mult mai bine decât la sate.

Acum să intrăm în inima cestiunii.

Așa cum a pus-o dl Vasiliu, eu împărtășesc în întregime îngrijirea d-sale; dar eu socotesc că cestiunea învățământului primar rural trebuie privită dintr-un punct de vedere mai general decât cum o privește dl Vasiliu. Ceea ce ne interesează pe noi, este ca țăranii să știe carte. Școala nu este alta decât unul din mijloacele pentru a se ajunge aici.

Dacă s-ar cunoaște vreun chip ca să răspândim instrucția la țară altmintrelea decât prin școale și în mod mai eficace, nimic nu ar împiedica să închidem școalele și să ne servim de acel mijloc.

Ei bine, noi trebuie să ne ocupăm de întreaga cestiune a învățământului de la țară; nu numai de învățământul copiilor, ci și de al tuturor țăranilor.

Altfel, o să așteptăm mult până o să vedem soluțiunea deplină a cestiunii.

Avem la țară cam șapte sute de mii copii în vârstă de școală. Să presupunem că toți ar urma la școală: din șapte sute de mii, în cazul cel mai bun, ar absolvi cursul primar abia o sută de mii de copii pe an.

Și de vreme ce avem cinci milioane suflete de țărani, ar trebui, până să-i facem pe toți să știe carte, să treacă cel puțin cincizeci de ani.

În realitate, însă, atâta nu ar ajunge, ar trebui să treacă nu 50, ci 150 ani, pentru că trebuie să ținem seamă de mortalitate și de nenumăratele împrejurări nefavorabile. De aceea, chiar dacă am avea mijlocul să facem ca toți copiii de țărani să intre în școală chiar de acum și să urmeze școala până la sfârșit, încă nu ar fi de ajuns. Problema trebuie considerată în întregimea ei; trebuie să ne gândim nu numai la învățământul copiilor, ci și la al adulților. Atunci lucrul se complică, și cestiunea prezintă un interes și mai mare.

Deoarece dl Vasiliu a ridicat această cestiune, și deoarece nu de multe ori se prezintă ocaziunea să se ocupe Camera de asemenea cestiuni, eu profit de ocaziune ca să arăt prin ce mijloace ne silim, dacă nu să rezolvăm problema în întregimea ei, cel puțin să ne apropiem cât mai mult de soluțiune.

Voi începe chiar cu obiecțiunile făcute de d.Vasiliu.

D-sa s-a ocupat, în prima linie, de cestiunea localurilor de școală.

Nu stăm bine aici. Avem 2.600 școale rurale în cifră rotundă și nu știu dacă avem 1.200 localuri care să corespundă trebuințelor; și prin aceasta înțeleg un local în care să încapă toții copiii satului care sunt în vârstă de școală, și să încapă în condițiuni omenești, fără să grămădești câte trei copii pe un metru pătrat, cum se întâmplă uneori, ci să le dai aerul și lumina de care are nevoie organismul unui copil ca să trăiască și să se dezvolte. Și mai trebuie ca școala să aibă împrejurul ei o bucată de pământ pentru practica agricolă, o locuință pentru diriginte, și apoi materialul didactic necesar. Dacă aceste condițiuni nu sunt îndeplinite, nu se cheamă că școala corespunde chemării ei. Ei bine, localurile care se află în aceste condițiuni nu trec de 1.200; ne-ar mai trebui dar încă de două ori atâtea, fără să mai contăm că ne mai trebuie numărul învățătorilor mărit, și încă câteva sute de școli înființate din nou.

Ce este atunci de făcut? Dl Theodor Vasiliu face apel la Casa Școalelor. Acesta este un mijloc; dar e numai unul din multele la care trebuie să recurgem; căci nu este cu putință să facem apel numai la Casa Școalelor pentru rezolvarea deplină a cestiunii.

Am spus deunăzi că Casa Școalelor, deși dispune de 30 milioane pentru construcțiunea localurilor de școli primare, n-ar fi de ajuns să facă cu această sumă, mai cu seamă după cum fusese așternută cestiunea în 1896, când Casa Școalelor a început să funcționeze. Dar de atunci, nevoia ne-a învățat multe lucruri; a mai venit și criza, care a făcut de s-a retras Casei Școalelor milioanele ce statul îi pusese la dispoziție. Problema însă a rămas întreagă, și noi căutăm să-i găsim o soluțiune.

Vă spuneam deunăzi cum, cu mijloace care la prima vedere se pare că nu au nicio importanță, am ajuns în campania anului 1902 să construim un număr de școli mai mare decât acela care s-a putut construi atunci când Casa Școalelor a dat 5 milioane; pentru aceasta am căutat să profităm de o sumă de mijloace, care până acum treceau nebăgate în seamă, dar care reunite au putut să ne dea resurse foarte însemnate.

Printre aceste mijloace, în prima linie este concursul pe care ni-l dau înseşi comunele, şi la care erau obligate prin lege. După legea din 1864 şi după aceea din 1901, comunele sunt obligate să construiască localurile şcolare. Dl Vasiliu spune că comunele rurale sunt sărace şi nu pot să facă acest sacrificiu. În parte, obiecţiunea este dreaptă, dar numai în parte. Vă rog să observaţi că obligaţiunea aceasta a fost impusă comunelor în 1864; se împlinesc 39 de ani de atunci. Dacă în 39 de ani cea mai săracă comună ar fi pus la o parte o sumă cât de mică pentru construcţiunea localului de şcoală, fără îndoială că până azi mai toate localurile ar fi fost gata.

Aş putea să afirm că nu există nicio comună, cât de săracă, care să nu fi putut face lucrul acesta. Când s-a discutat legea accizelor, d-voastră aţi auzit că comunele din o întreagă regiune a ţării nu aveau impozitul accizelor; dar acele comune erau cele mai sărace. Aceste comune au avut ambiţiunea să nu-şi impună acest impozit, cu toate că aveau obligaţiuni puse prin lege pe care nu le îndeplineau, cum era, în prima linie, obligaţiunea de a construi localuri de şcoală.

Dar, dlor, ca să vedeţi până la ce punct a fost pusă la o parte preocuparea aceasta a localurilor de şcoală, vă voi spune că chiar comunele care aveau resurse, care dispuneau de mijloace pentru construcţiuni de şcoli, la cea dintâi ocaziune dispuneau de acei bani pentru scopuri cu totul deosebite.

Aşa, mi s-a întâmplat să aud că într-un judeţ s-au luat toate resursele pentru construcţiuni de şcoale ca să se facă telefoane. Mi se pare că telefoanele ar fi putut să mai aştepte, pe cât timp localurile de şcoală aşteptau de 40 de ani.

Într-un rând am descoperit că o comună a ridicat de la casa de depuneri o sumă, pe care o avea consemnată pentru construcţiune de şcoală, ca să facă plantaţiune pe marginea şoselei ce trece prin comună, deşi şoseaua trecea printr-o pădure. Vedeţi cât de multă tragere de inimă era pentru şcoală.

Cu chipul acesta înţelegeţi că o comună care a adunat ani de zile bani pentru clădirea şcoalei, e de ajuns să aibă un singur consiliu comunal de reavoinţă ca să anuleze fructul silinţelor de ani de zile ale comunei.

Iată pentru ce atâtea comune nu au localuri de şcoli. Nu tăgăduiesc că vor fi multe care cu cea mai mare bunăvoinţă nu au putut să-şi facă localuri, dar, fără îndoială, acestea erau să reprezinte o minimă minoritate din numărul total de trei mii de comune, şi am fi stat mult mai bine decât stăm, dacă s-ar fi făcut presiune asupra comunelor ca să-şi facă datoria.

Acum suntem mai bine înarmaţi decât cum erau miniştrii sub legea de la 1864.

Legea actuală ne dă dreptul să înscriem din oficiu în bugetul comunelor sumele pe care sunt datoare să le cheltuiască pentru şcoli.

Fără îndoială, nu s-a abuzat deloc de dispoziţiunea aceasta, căci până acum, în şase ani, de când această dispoziţiune este trecută în legea învăţământului primar, nu ştiu dacă s-a aplicat la şase comune; dar acum, când prin noua lege a accizelor resursele comunelor sunt mărite, când vor fi comune care vor avea

venitul lor crescut cu sută la sută, vă asigur că voi uza de dreptul pe care ni-l dă legea, şi voi obliga pe comune să-şi facă datoria faţă de şcoli, precum şi-o fac şi faţă de alte obligaţii. (Aplauze).

Cu toate că nu sunt de ajuns mijloacele despre care am vorbit până acum, totuşi eu pun mare temeiu pe dânsele. voi continua dar a lăsa autorităţii locale, prefectului şi primarului, o mult mai mare libertate de acţiune decât o aveau mai înainte de anul 1896, când a început Casa Şcoalelor să lucreze.

Când s-a instituit Casa Şcoalelor, ea avea o răspundere foarte mare, fiindcă trebuia să întrebuinţeze în cel mai bun mod posibil capitalul de 30 milioane; atunci s-a alcătuit o organizare după care toate clădirile şcolare se plănuiau la minister.

Dar acum doi ani, suprimându-se resursele de la Casa Şcoalelor, ca să nu opresc în loc construcţiile şcolare, fără de care cu siguranţă ar fi de prisos să ne gândim la îmbunătăţirea învăţământului rural, am autorizat pe prefecţi să facă construcţiunile şcolare în modul cel mai simplu şi mai economic posibil, impunându-le o singură condiţiune, ca sălile de clasă să nu fie mai mici decât Trebuie, şi rezultatul l-aţi văzut: s-au construit sute de localuri de şcoale, fără să avem nevoie să debursăm aproape nimic. S-au dat doar oarecari mici ajutoare sub formă de împrumut, care toate la un loc nu se ridică decât la 50.000 lei. Anul care vine, am convingerea, cum că campania va fi mult mai fructuoasă decât anul trecut. Dacă anul trecut am construit 234 localuri, sper că anul acesta vom trece cu mult peste cifra aceasta.

Dl G. Diamandi: De ce nu faceţi apel şi la marii proprietari?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Am făcut şi aceasta, şi nu-mi pare rău. Chiar zilele acestea, am primit o donaţiune de 200.000 lei pentru construcţii şcolare (Aplauze).; dar sunt şi altele mai mici, destul de numeroase.

Dar, dlor, în cestiunea localurilor şcolare este şi o altă împrejurare care a venit să uşureze mult construcţia lor. Este orarul cel nou, care permite ca unul şi acelaşi local să servească pentru un număr mult mai mare de elevi.

Aşa, dacă într-un sat aveam 400 de şcolari, trebuia o şcoală care să aibă 5 săli de clase; acum sunt de ajuns numai 3; prin urmare cheltuielile de construcţie se reduc în proporţia de la 5 la 3.

Zilele acestea am dat instrucţiuni cum să se construiască localurile de şcoală, ţinând seamă de această reducere, aşa încât acum şi cele mai mici sate pot cu o cheltuială mică să-şi facă şcoală.

Azi construcţiunea unui local de şcoală rurală cu o singură sală se poate face cu 3.000 lei, lucru care altădată nu se putea face fără 12.000 lei.

Numai această împrejurare ar fi de ajuns ca să permită chiar şi comunelor celor mai sărace să-şi clădească şcolile. Până acum comunele mai sărace, când erau puse în faţa unei cheltuieli de 12.000 lei, nici nu îndrăzneau să se gândească că vor putea vreodată să aibă o şcoală atât de costisitoare; pe câtă vreme la o şcoală care costă trei sau patru mii lei, lesne se pot gândi să o clădească.

Dar dl Vasiliu nu se mulțumește cu atât, și bine face.

Resursele acestea ale comunelor, ale subscrierilor, ale concursului proprietarilor, pot să fie foarte bune, dar este puțin probabil că ne vor permite să construim cele 2.000 și mai bine de localuri de școală de care noi avem trebuință.

Fără îndoială, că ar trebui să se revină la dispoziținea art. 10 din legea Casei Școalelor; dar aici să-mi permită dl Vasiliu să răspund că nu eu sunt stăpân. Stăpânul nostru al tuturora este dl ministru de Finanțe. Ce va dispune d-sa, aceea se va face. Când d-sa va găsi momentul ca să se revină la art. 10 din legea Casei Școalelor, fiți siguri că nu-l voi lăsa liniștit; dar atunci d-sa va răspunde, de sigur, cu toată dragostea la apelul meu.

În orice caz, cestiunea să nu credeți că va rămânea uitată. Dar până să putem reveni la art. 10, nu putem să lăsăm lucrul așa, și natural a trebuit să fac apel la alte mijloace, pentru ca soluția problemei să poată fi dusă mai departe.

Înainte de a trece la cestiunea învățătorilor, nu pot omite de a vorbi, tot cu privire la localurile de școli, încă despre soluțiunea care a fost propusă de dl prefect de Botoșani.

Această soluție mi se pare foarte nimerită, dar pentru punerea ei în practică este trebuință de o lege.

Prefectul de Botoșani propune un fel de tovărășie între comunele județului pentru ca să-și construiască pe rând localurile de care au trebuință.

Așa, de exemplu, dacă luăm o grupă de 10 comune ale județului, aceste 10 comune pun la un loc economiile lor dintr-un an, și cu dânsele se face un local într-o comună, anul viitor în altă comună și așa mai departe.

Această sistemă, aplicată bine, ar putea da rezultate foarte bune. Rămâne însă ca ea să fie aplicată la timpul ei.

Să trec acum la cestiunea învățătorilor. Avem astăzi ceva mai mult de 4.600 învățători. Ne-ar trebui cu 2.000 mai mult ca să facem față, în starea actuală a lucrurilor, la toate trebuințele învățământului rural.

Este destul enunțarea acestei cifre de 2.000 de învățători ca să se înțeleagă cât mai este de făcut până să putem zice că avem cadrele învățământului rural complete.

Dacă ne-am propune un termen de 10 ani pentru completarea numărului învățătorilor, ar trebui să adăugăm cel puțin câte 200 de învățători pe fiecare an la numărul actual. Pentru aceasta, dlor, nu este de ajuns să avem numai bani. Cestiunea financiară aș putea zice că vine numai pe al doilea plan.

Pe primul plan este cestiunea personalului, căci trebuie să ni-i formăm întâi pe acești 200 învățători; pe urmă să căutăm să-i introducem în buget.

Ei bine, preocuparea aceasta o aveam nu de astăzi, ci de mult; și nu numai eu, ci toți acei care am trecut pe la minister în timpul din urmă, am căutat să îndrumăm cestiunea spre soluțiune, dezvoltând în acest scop școalele normale primare.

După legea actuală, care este foarte rațională, nu se mai pot numi învățători sătești decât normaliști. Apoi școala normală nu e în stare să ne dea normaliștii de care avem nevoie. La 4.600 de învățători trebuie să contăm o proporție cam de 3–5 la sută pe an de pierderi naturale, prin moarte sau retragere.

Vasăzică, vreo 200 învățători pe an ne-ar fi necesari numai ca să menținem întregi cadrele actuale, fără ca să le mai mărim.

Școalele noastre normale până mai ieri nu dădeau nici 100 de absolvenți pe an, căci era cutare școală care da abia 7 absolvenți și alta 10.

Nu era una singură care să dea într-un an 50 de absolvenți.

De ce? În prima linie pentru că lipseau localurile: căci într-un local unde nu încăpeau decât 80 de interni, împărțiți în 5 clase, este evident că ultima clasă, a cincea, nu putea să aibă mai mult de 16 elevi.

Am ajuns însă acum ca toate școlile normale să fie instalate în localuri suficiente; așa că toate școalele normale pot să aibă completul de 250 de elevi, a 50 elevi de clasă.

Prin urmare, putem spera ca fiecare școală normală să dea cei puțin 40 de absolvenți pe an.

Poate veți exprima temerea că nu vor putea școalele normale să fie pline, din pricină că ar costa prea mult întreținerea atâtor interni. Dar nu este așa, pentru că locurile de normaliști sunt căutate și de solvenți, așa încât în fiecare școală normală sunt solvenți destui pentru locurile rămase goale.

Putem dar fi siguri că școlile normale vor da numărul suficient de absolvenți, pentru ca să ne umplem golurile ce se produc în cursul anului, și creațiunile cele noi.

Și acum, când suntem înarmați, putem să ne gândim să introducem în buget sumele necesare pentru mărirea numărului învățătorilor.

Poate până acum ar fi fost de prisos, în tot cazul excesiv, să prevedem în fiecare an sumele necesare pentru creațiunea a 200–300 de învățători noi, pe câtă vreme nu aveam de unde să-i luăm.

Anii trecuți ajunsese un moment când aveam 1.000 de vacanțe de învățători ocupate de suplinitori recrutați Dumnezeu știe cum.

Acum vom putea păși mai cu curaj, și să căutăm să mărim cifra de creațiune de școli rurale în fiecare an.

Anul acesta încă am fost foarte strânși în alcătuirea bugetului; în viitor sper că vom putea face mai multe sporiri, nu atâtea cât dorește dl Vasiliu, dar în orice caz mai mult decât anul acesta.

Până aici am vorbit îndeosebi despre nevoile ce ar trebui școalelor rurale; dar am spus că pe mine mă preocupă nu numai cestiunea învățământului copiilor de la țară, dar pe cât se va putea a tuturor sătenilor. (Aplauze).

Partea aceasta a problemei, fără îndoială, este mult mai grea decât cea dintâi, fiindcă scapă mai de tot puterii administrative; aici nu poți să întrebuințezi decât mijloacele de persuasiune, și mai deloc mijloace administrative,

Cu toate acestea, eu am încercat să fac ceva, și rezultatele pe care le-am dobândit până acum sunt de natură a mă încuraja; și, dacă se vor menținea măsurile luate de mine, sunt convins că vom putea ajunge să avem rezultate mult mai bune decât am putut crede.

În prima linie este de învins marea dificultate că absolvenții școalelor rurale de multe ori pierd cunoștințele lor, prin faptul că nu le întrebuințează.

Un copil de țăran, dacă intră în școală la vârsta de 7 ani și dacă urmează regulat cele 5 clase, termină școala la 12 ani; dar nu trebuie să uităm că cazul acesta este excepțional; foarte deseori copiii de la țară nu fac cinci clase, ci trei și chiar două.

Ei bine, o sumă așa mică de cunoștințe ca acestea, pe care le capătă un copil în trei clase rurale, numaidecât se pierde, dacă nu le întrebuințează; și nenorocirea este că la țară nu este chip de a le întrebuința, fiindcă acolo nu se găsește o carte, un ziar; niciun mijloc nu are țăranul ca să citească trei rânduri într-o zi.

Din această cauză, de nenumărate ori mi s-a întâmplat să văd țărani care învățaseră carte, dar care uitaseră.

M-am silit să remediez pe cât se poate acest neajuns. De aceea am înființat biblioteci rurale, 320 acum patru ani și 320 anul acesta.

Bineînțeles, nu trebuie să se creadă că aceste biblioteci sunt mare lucru; m-am mulțumit să dau fiecăreia un număr de 30–40 de volume, alese în modul cel mai potrivit, pe înțelesul și trebuințele țăranilor.

Însă m-am lovit de o dificultate, pe care ușor o putea cineva prevedea, anume că cărțile au rămas de cele mai multe ori necitite.

E adevărat că pe unde au fost învățători deștepți și harnici, au știut ei ce să facă pentru ca să atragă lectori. Anul trecut, prefectul de Covurlui s-a gândit să instituie premii pentru lectori și rezultatele au fost bune, căci deodată numărul cititorilor, de unde era numai de câteva zeci în tot județul, a devenit de mai multe mii.[1]

Nu este mare lucru acest rezultat; dar nu e de lepădat, mai ales dacă îl combinăm cu altele, ca înființarea de reviste și colecții populare, cum este „Albina“, cum este societatea „Steaua“, care are de obiect să răspândească pe la țară publicațiuni ieftine și altele asemenea.

Vom căuta să facem o mică colecțiune de cărți de lectură pentru săteni. Astăzi va citi unul, mâine vor citi doi sau trei. Va merge încet; dar sunt mulțumit să nu stăm pe loc, în amorțeala în care suntem. Dacă pot să deștept într-un punct oarecare al acestei mase inerte o mișcare oarecare, sunt mulțumit, pentru că sunt sigur că mișcarea, odată începută, va urma înainte.

---

1. Prefect era I. C. Atanasiu.

Încă un mijloc de acțiune este acela al cercurilor culturale, învățătorii sunt obligați ca în fiecare duminecă să se întrunească, în număr de câte 7–8, pe rând, în satele din circumscripția lor, și să vorbească sătenilor, cu scop de a-i instrui asupra trebuințelor lor.

E adevărat că uneori subiectele acestor vorbiri nu sunt tocmai bine nimerite, dar cu încetul se va face o educațiune în această privință. Mă silesc să fac o colecțiune din cestiunile cele mai bine tratate până acum, ca să înlesnesc întrucâtva învățătorilor sarcina lor. Dar ceea ce este îmbucurător este că la aceste cercuri sătenii se grămădesc atât de mult că nu mai încap în școală.

Pentru a-i atrage și mai mult, am recomandat ca să întrebuințeze proiecțiunile luminoase, cu o lanternă magică.

Se fac proiecțiuni instructive, care pot face să treacă și alte lucruri mai aride și mai puțin plăcute la ascultare.

În aceeași ordine de idei sunt și șezătorile pe care le fac învățătoarele, căci ele nu pot să facă conferințe. Aceste șezători sunt foarte urmate. Ca exemplu pot să vă spun că în județul Covurlui, unde sunt 37 de învățătoare, sunt organizate 32 de șezători.

Mai presus de toate acestea, însă, eu contez pe cursurile de adulți, prevăzute în lege. Ele erau prevăzute încă în legea de la 1864; dar au rămas ca un *pium desiderium*, niciodată realizat.

Vor fi fost poate cursuri de adulți pe ici colo, dar cu totul în afară de prevederile legii, și fără nicio organizare.

Legea actuală zice că învățătorii sătești vor înființa cursuri de adulți, și că pentru acestea ei vor primi o plată de 10 lei pe lună.

Foarte multe comune rurale plăteau subvenții pentru învățători dar subvenția li se da ca un simplu ajutor fără să li se ceară un serviciu în schimb. Eu am obligat pe acești învățători ca să facă cursul de adulți, așa că țara s-a acoperit astăzi cu o mulțime de cursuri de adulți, al căror număr poate că trece deja peste 1.000.

După lege, cu cinci auditori se poate constitui un curs de adulți la țară; și eu m-aș mulțumi ca în fiecare sat să urmeze regulat cursul cinci adulți, căci fiind 3.000 de comune, am avea 15.000 de adulți. În fapt, însă, sunt mai mulți decât cinci.

Statistică nu am; lucrul de abia s-a înjghebat; dar știu că rezultatele sunt deja mult mai sus decât limita inferioară pe care o cere legea.

Pentru a ajunge aici, am avut și concursul autorităților, și îndeosebi pe al autorităților militare, care au obligat pe milițieni ca dumineca, când sunt concentrați, să urmeze și cursul de adulți. De aceea se întâmplă uneori că învățătorii au mai mulți adulți decât pot să conducă.

Ei bine, prin aceste diverse mijloace, adăugate pe lângă noul orar, care-mi permite să îndoiesc numărul școlarilor care vin la școală și care a permis deja ca frecventarea școalei să se mărească cu 50 la sută numai în câteva luni, cred că situația învățământului rural a căpătat o bună îndrumare.

Dacă starea aceasta de lucruri va dura mai mult, dacă nu vom mai vedea că ceea ce se face astăzi se desface mâine, dacă se va menținea câțiva ani de zile ceea ce cu atâta greutate s-a înjghebat, să fie convins dl Vasiliu că atunci, când peste 10 sau 12 ani va voi să vorbească din nou în cestiunea învățământului rural, va fi mulțumit să constate rezultate mult mai bune decât cele constatate astăzi. În orice caz, solicitudinea guvernului să fie d-sa convins că nu va lipsi în această mare și gravă cestiune. (Aplauze prelungite).

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară prelungită 1902–903, nr. 36 de la 2 iulie 1903, p. 709 și urm.)

XXIV.
Răspuns la interpelare

Discurs rostit în ședința Camerei de la 12 martie 1903, ca răspuns la interpelarea deputatului Mihail Vlădescu despre introducerea politicii în școală

În ziua de 11 martie 1903, deputatul Mihail Vlădescu adresează o interpelare ministrului de Instrucție (Dezbateri, p. 798) în care relevă afirmațiunea lui Haret că Partidul Conservator ar împinge, prin acțiunea sa, corpul didactic în luptele politice și ar atrage pe membrii corpului didactic prin satisfacerea intereselor materiale. Citează o serie de fapte pentru a arăta că și partidul liberal a persecutat pe adversarii politici și a favorizat pe amici.

Își termină cuvântarea în ziua de 12 martie, încheind cu aceste cuvinte: „Ambele partide au introdus motive și considerațiuni de ordine politică în raporturile care există între diferiți membri ai corpului didactic. Să înceteze aceste raporturi și sunt convins că corpul didactic va ști să-și facă datoria".

La această interpelare răspunde Haret precum urmează:

Dl Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii Publice: Dlor deputați, este, dacă nu mă înșel, mai mult decât o lună de când interpelarea dlui Vlădescu a fost anunțată.

Dl M. Vlădescu: O săptămână.

Dl Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii Publice: Mă iertați, atunci când dl Moisescu a dezvoltat interpelarea d-sale, onor. deputat de Romanați, dl Take Ionescu, a spus că va veni vremea ca să-mi întoarcă, interpelarea pe care atunci zicea că am făcut-o cu Partidului Conservator.

Din ziua aceea până astăzi este mai bine de o lună. Ei bine, vă spun drept că pentru o lună și mai bine de cercetări, de căutări prin dosare, găsesc că teribila interpelare, sub amenințarea căreia am fost ținut atâta vreme, a ieșit cam slabă și fără miez.

Vă rog dați-mi dosarul liceului din Ploiești, care este la dvs.

Dl M. Vlădescu: Nu este la mine.

Dl Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii Publice: Îmi pare foarte rău, îmi era foarte necesar. Mă contrariază lipsa lui atât de mult, încât aș fi în stare să cer amânarea răspunsului meu până mi se va aduce dosarul; dar mă gândesc că cu aceasta aș întrerupe discuțiunea legii asupra băncilor populare, și nu știu dacă regulamentul Camerei permite întreruperea unei discuțiuni începute.

Dl Președinte: Dle Vlădescu, l-ați înapoiat în cancelarie?

Dl M. Vlădescu: Nu l-am luat; m-am uitat puțin în el și l-am lăsat acolo.

Dl Președinte: Suspend ședința.

– Ședința se suspendă.

– La redeschidere, dl președinte M. Pherekyde ocupă fotoliul prezidențial.

Dl Președinte: Dl ministru al Cultelor are cuvântul.

Dl Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii Publice: Dlor deputați, după cât am înțeles, spiritul vorbirii dlui Vlădescu a fost acesta: „noi am făcut politică în școală; dar, fiindcă ați făcut și dvs. același lucru, noi nu mai avem nicio vină".

Eu, dlor, nu pot să admit modul acesta de argumentare. Dacă un adversar face o greșeală, nu vasăzică că aceasta ne îndrituiește pe noi să facem ca dânsul, sau mai rău decât dânsul. (Aplauze).

Dar din dovezile pe care dl Vlădescu le-a citat, pentru ca să dovedească că eu nu fac decât politică în școală, nici nu rezultă ceea ce d-sa vrea să demonstreze.

Nu voi întreprinde să răspund în parte la fiecare din numeroasele învinovățiri mărunte pe care mi le-a adus dl Vlădescu. E destul să vorbesc de câteva din cele mai însemnate, pentru că după acelea se vor putea judeca și celelalte.

Dlor, prima cestiune pe care a adus-o în discuțiune dl Vlădescu, este o cestiune din cele mai importante. În mai multe rânduri trecute, eu am făcut aluziune la cheltuielile create de guvernul reprezentat prin dl Take Ionescu la ministerul Instrucțiunii Publice, cheltuieli create anume pentru considerațiuni personale.

Dl Vlădescu a contestat lucrul acesta și a zis: bugetul nostru nu a fost mai mare în 1900 decât bugetul liberalilor în 1899. Eu nu am zis, însă, că acest buget a fost mai mare sau mai mic; am zis că s-au creat peste buget cheltuieli care erau inutile, create în vederea unor anume persoane.

Mai repet și acum exemplul pe care l-am citat și altădată: în anul 1899, când era în aplicațiune bugetul votat de liberali, s-au creat clase inutile în București și în alte orașe.

Astfel, în București s-au înființat două clase pentru 16 școlari, numai ca să se cazeze un număr oarecare de profesori din provincie, cunoscuți ca conservatori.

Aceasta înseamnă că Partidul Conservator venit la putere, plătea cu banii țării conștiințele clienților registrelor sale.

Zic că aceste clase erau inutile pentru că cei 16 școlari de la liceul Mihai-Viteazul se puteau ușor repartiza la celelalte clase existente și nu era nevoie să se înființeze două clase anume pentru dânșii.

Dovada este că anul următor am desființat aceste clase fără nicio greutate. (Aplauze).

La Iași, la externatul de fete, toate clasele s-au îndoit. La această școală, unde în fiecare clasă nu erau mai mult de 30 sau 40 de eleve, unde nu era nicio clasă care să treacă peste efectivul normal, fiecare clasă s-a înjumătățit; din fiecare clasă s-au făcut două, astfel că anul trecut a trebuit să mă lupt cu multe greutăți, pentru ca să readuc lucrurile în stare normală.

Știu anume persoanele pentru care posturile acestea au fost create. Cum poate dar dl Vlădescu să spună că dlor n-au creat cheltuieli anume, în vederea de persoane și pentru scopuri politice?

Dlor, procesul acesta al cheltuielilor e un proces foarte lung, care va trebui cândva să fie lămurit pe deplin. De mai multe ori eu l-am ridicat, și mi s-a răspuns tot pe de lături, sau întorcându-mi alte acuzațiuni, în loc de a răspunde la cele făcute de mine. Nu cu modul acesta se va lămuri cestiunea; trebuie odată bine văzut și lămurit ce a făcut dl Take Ionescu cu bugetul Instrucțiunii Publice. Eu pot să rezum într-un cuvânt constatările mele; am evaluat că trecerea guvernului conservator pe la Ministerul Instrucțiunii Publice a costat cel puțin două milioane în 15 luni, bani care au fost cheltuiți din punga țării numai pentru interese de partid, ale celor ce dețin puterea. Observați că nu fac comparație între bugetul de la 1899 și cel de astăzi, făcut în urma reducerilor din 1901; de aș face așa, deosebirea ar fi cu mult mai mare. Eu vorbesc de cheltuielile create în mod absolut inutil, în cea mai mare parte peste buget, cum au fost cele trei sute de mii de lei cheltuiți peste bugetul Macedoniei, cele șase sute și mai bine de mii pentru creațiuni de posturi inutile, și altele asemenea. La aceste întrebări voiesc să mi se răspundă. Pentru ce nu mi se răspunde? (Aplauze).

Al doilea exemplu este acela al numirii de profesori în câte două orașe distincte.

Când cu interpelarea de acum o lună, am făcut aluzie la un caz de acestea, ceea ce mi-a atras un răspuns verde din partea aceluia care s-a recunoscut în aluzia mea. Acesta este un profesor care acum câteva luni abia a scăpat dintr-o cercetare disciplinară, și a scăpat grație mie, nu însă de hatârul d-sale, ci pentru că am voit să evit un mare scandal în învățământ. Drept răsplată, mi-a adresat acum un răspuns absolut necuviincios, publicat în ziarele conservatoare, deși eu nu pomenisem numele d-sale, pentru că vorbeam în principiu. De altfel nu era singur d-sa în cazul acesta.

O voce: Ce măsuri ați luat?

Dl Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii Publice: voi spune pe urmă ce am de gând să fac.

Este vorba de un principiu aici: era în drept dl Take Ionescu ca să numească pe cineva în acelaşi timp profesor titular în două locuri deosebite, și în Ploiești și în Alexandria? Era în drept să numească pe cineva și în Brăila și în Buzău? Nu. E destul să reamintesc legea cumulului, propusă și votată în timpul guvernului conservator dragă-doamne, contra abuzului cumulului, atribuit liberalilor, dar de care niciun exemplu nu s-a văzut vreodată, sub un guvern liberal, care să semene măcar de departe cu acele datorate dlui Take Ionescu. (Aplauze).

Legea cumulului singură ar fi trebuit să fie de ajuns ca să împiedice asemenea numiri extraordinare.

Legea aceea spune precis: nu poate nimeni să ocupe două posturi simultane în două orașe.

Dar nici nu era nevoie de lege. Este aproape de mintea omului: este o cestiune de bun simț și de bună credință, că nu poți să dai două posturi definitive, aproape inamovibile, uneia și aceleiași persoane, în două orașe situate la sute de kilometri unul de altul. Cum are să-și facă omul acesta serviciul? Cum poți d-ta, ministru, să iei angajament față de dânsul, ca numaidecât să-i creezi post în orașul unde are sa se așeze el mai târziu? Și dacă iei un asemenea angajament, nu se vede cât de colo abuzul scandalos care se face cu funcțiunile statului pentru folosul favoriților? (Aplauze).

Dar, dl Vlădescu mi-a întors argumentul și a spus: „Și dvs. ați făcut așa". Acesta este un argument? Dacă noi am fi făcut așa, aceasta nu era o dovadă că conservatorii au făcut bine. Dar nici nu este exact ceea ce a spus dl Vlădescu. Nu va putea d-sa să găsească, în toată administrația liberală, un singur caz analog cu cazul lui Kalmuschi; ba pot zice că până acum dl Take Ionescu este singurul ministru care a inventat și a practicat această sistemă, care revoltă și bunul simț și orice sentiment de corectitudine. Întrucât mă privește pe mine îndeosebi, ca să se vadă modul meu de a vedea în această cestiune, voi cita un exemplu concret.

Când eram ministru în rândul trecut, mi s-a întâmplat cazul următor. S-a dat un concurs pentru o catedră de științe naturale, și a reușit un tânăr, care, în urma concursului, a fost numit de mine profesor la Turnu-Severin.

După ce capătă numirea, vine și îmi spune: „Acum, te rog, să-mi dai un concediu sau să mă muți în București, pentru că la Severin nu mă pot duce, fiindcă sunt profesor în același timp și la Brănești, lângă București". Eu i-am răspuns: „Aceasta nu se poate. Dacă d-ta erai profesor la Brănești, numirea la Severin este nulă și neavenită, cu tot jurământul pe care l-ai depus. Te rog să optezi pentru una din două: ori rămâi la Brănești, ori te duci la Severin". Și fiindcă a refuzat, l-am destituit de la Severin în virtutea legii cumulului și mai ales în virtutea legii bunului simț. Acest domn era fiul unui liberal bine cunoscut, care s-a supărat atunci foarte tare pe mine. Nu știu ce urmare va fi avut supărarea tatălui, dar pentru fiu, știu că urmarea a fost că s-a dus să se înscrie în partidul conservator.

O voce: Călătorie sprîncenată. (Ilaritate).

Dl Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii Publice: O altă urmare a mai fost că, îndată ce am ieșit noi de la guvern, dl Take Ionescu l-a restabilit în postul său de la Severin, și pe urmă l-a adus la București, unde nici nu era catedră liberă, și a trebuit să i se creeze una anume, așa că profesorii cu materii similare au rămas numai cu câte 7 sau 8 ore de curs pe săptămână, pentru ca să i se facă loc acestui domn.

Departe de a fi urmat și eu procedura dlui Ionescu, nu m-am sfiit să lovesc chiar în partizanii politici, pentru ca să fac să domnească legea dreptății. (Aplauze).

Dar, dl Vlădescu citează cazuri recente de profesori, care au catedre într-un oraș și mai ocupă o funcțiune în alt oraș. Vă asigur că dl Vlădescu, denunțându-mi aceste cazuri, mi-a făcut un bun serviciu mie, și un prost serviciu celor vizați, pentru ca toate cazurile acestea am să le revoc. Bine că mi s-a spus. (Aplauze).

Şi mă tem chiar ca nu cumva domnul ministru de Finanţe, care mă ascultă, să nu meargă mai departe decât simpla revocare; să-i oblige să dea înapoi una din cele două lefuri pe care au luat-o pe nedrept. (Aplauze).

Dl Em. Costinescu, ministru de Finanţe: Mă tem că se vor înscrie la clubul conservator. (Ilaritate).

Dl Spiru Haret, ministrul Instrucţiunii Publice: Dl Vlădescu ştie bine că, acum câteva zile, aflând că asistentul d-sale de la institutul de botanică…

Dl M. Vlădescu: Nu este, a fost.

Dl Spiru Haret, ministrul Instrucţiunii Publice: Aflând că este profesor la Severin şi în acelaşi timp ocupă şi postul de la institutul din Bucureşti, m-am dus şi am spus dlui Vlădescu că trebuie să opteze, pentru ca eu nu pot să tolerez lucrul acesta. Apoi, înţelegeţi că dacă am vorbit aşa dlui Vlădescu, nu puteam să mă expun să nu fac tot aşa şi pentru alţii. Dar acum, graţie dlui Vlădescu, afacerea se lămureşte, şi iau angajamentul ca în două trei zile să o regulez spre satisfacerea d-sale.

Înainte de a trece mai departe, permiteţi-mi să răspund în câteva cuvinte, la o învinovăţire a dlui Vlădescu, pe care aş fi preferat să nu o aud de la d-sa.

Este un institutor în Bucureşti, dl Popovici-Taşcă, care nu se bucură de nicio situaţiune privilegiată, nici în partid, nici în corpul didactic; pe domnul acesta eu l-am întrebuinţat la mai multe însărcinări care nu sunt înscrise în buget.

Aşa, când am înfiinţat revista „Albina“, pe dl Popovici l-am numit administratori pentru ca avea experienţa cerută.

Acum în urmă l-am însărcinat, fără leafă, să se ocupe cu cestiunea caselor de economie de la şcoalele primare, care fusese lăsată în părăsire de câtva timp, şi din cauza aceasta mergea cam rău. Eu l-am însărcinat ca, cu ocaziunea peregrinaţiunilor sale pentru revista „Albina“, să se ocupe şi de casele de economie de la şcoli.

Pentru aceasta îi dau doar un bilet de cl. II. Nu înţeleg, dar, de ce presa conservatoare s-a năpustit asupra dlui Popovici cu o furie nespusă şi afirmă că primeşte lefuri, pe câtă vreme singura lui plată este de 200 lei pe lună ca administrator la „Albina“ şi acel bilet de clasa doua. Am dat dezminţiri oficiale şi categorice, dar nu au avut nici un efect.

Cum să aibă efect?

Interesul presei conservatoare nu era de a şti adevărul, ci de a forma legendă în jurul Ministerului Instrucţiunii, cum că acolo se continuă sistemul din trecut.

Zadarnică încercare! Nu născocirile gazetelor salariate vor putea înşela lumea. Găsiţi neregularităţile reale, dacă puteţi. Ele vă vor servi mai mult decât 5 sau 6 gazete înnegrite pe fiecare zi cu asemenea invenţii fără socoteală. (Aplauze).

Nu pot să trec mai departe, fără să fac încă o tristă constatare de acelaşi fel. Dvs. ştiţi câte servicii eminente a adus ţării, numai în 6 ani de când există Casa

Şcoalelor, cu toate că are resurse foarte mărginite. Cu cea mai mare bunăvoinţă şi tragere de inimă. Casa Şcoalelor a ajutat la mişcarea din anii din urmă, ale cărei bune rezultate am avut ocazia să le constatăm împreună. În momentul acesta, se afla în capul ei un funcţionar model din toate punctele de vedere: este muncitor, este onest, este priceput, are energie, are iniţiativă, are tot ce-i trebuie.[1]

Aşa fiind, aş vrea să ştiu care este rostul învinovăţirilor infame care se varsă în toate zilele asupra Casei Şcoalelor şi asupra administratorului ei, prin unele gazete conservatoare? Este vorba despre neregularităţile descoperite deunăzi la Ministerul de Finanţe. Afacerea aceea, mi se părea că n-am aşteptat să ne tragă de mânecă conservatorii ca să o trimitem la parchet.

Au fost alţii care ar fi putut s-o facă înaintea noastră, dar n-au făcut-o. (Aplauze).

Cu toate acestea, noi care am făcut-o, noi suntem învinovăţiţi de neregularităţi, noi care nu ne-am sfiit să luăm de guler şi să trimitem pe cei vinovaţi acolo unde trebuiau să meargă. (Aplauze).

Aceasta trebuiau să o facă conservatorii de acum trei ani; dar n-au făcut-o; şi cu toate acestea, chiar ei au azi curajul să formuleze nu ştiu ce insinuări infame contra acelora care şi-au făcut o datorie, pe care ei, conservatorii, n-au voit să şi-o facă.

Au ei trebuinţă, în situaţia în care se află, să se agate de ce pot, fie cât de necurată prăjina pe care le-o întinde soarta. (Aplauze).

Nu mă surprinde aceasta. Sunt deprins cu ideea că conservatorii nu au gusturi prea mult rafinate, când e vorba de vânătoarea puterii.

Dar totuşi nu pot înţelege cărui calcul urmează ei, când caută să învăluiască în acuzaţiunile lor pe nişte oameni care nu numai sunt absolut nevinovaţi, căci aceasta nici nu se discută, dar care n-au nimic a face nici cu afacerile de la finanţe, nici cu politica conservatoare, nici cu gazetele conservatoare.

Când gazetele afirmau zile întregi că la Casa Şcoalelor se tripotează cu averile lăsate şcoalelor, nu se gândesc la răul pe care îl pot face unei instituţiuni de utilitate publică.

Sau dacă se gândesc, cu ce intenţiune se face aceasta? Ar trebui să ştim: aveţi oare intenţiunea să ruinaţi Casa Şcoalelor?

Să fie oare că cedaţi încă o dată patimei meschine de a desfiinţa ceea ce nu aţi fost în stare să faceţi înşivă? Sau că, trecând peste capul administratorului Casei Şcoalelor, vă încercaţi să mă atingeţi pe mine? Oricare ar fi calculele dvs., vă previn că am mijlocul de a face ca loviturile ce-mi destinaţi, să se întoarcă contra dvs. (Aplauze).

---

1. E vorba de Mihail Popescu, fost cu mici întreruperi, administrator al Casei Şcoalelor de la 1901 până la moarte.

Îmi pare rău că suntem aproape de sfârşitul sesiunii, pentru că altmintrelea aş fi rugat pe dl Vlădescu să-mi mai facă o interpelare, anume asupra administraţiunii Casei Şcoalelor.

Dar şi dacă nu poate să o facă în sesiunea aceasta, îl rog să ia notă şi să nu uite să mi-o facă altădată. Ţin foarte mult la aceasta, pentru că atunci ne vom judeca noi cum se face administraţiunea Casei Şcoalelor astăzi, şi cum s-a făcut altădată. Vă promit să vin atunci, nu cu o lungă listă de mărunţişuri, îmi vor fi de ajuns câteva fapte concrete, ca să fac să se judece în mod comparativ cele două administraţiuni. Până atunci, nu voi da cea mai mică atenţiune învinovăţirilor ce se aduc şi Casei Şcoalelor şi Casei Bisericii, pentru că şi Casa Bisericii a fost învăluită în campania pornită de adversari.

S-a spus că şi Casa Bisericii tripotează cu averile; ea n-are nici o avere până acum. S-a spus că şi ea trage la sorţi în mod fraudulos efecte pe care nu le are.

Încă o dată, nu voi da cea mai mică atenţiune acestor infamii, pentru că mă ştiu aşa de tare, încât în ziua când voi eu să dau lovitura de măciucă, ştiu că voi face să amuţească îndată gura limbuţilor de astăzi. (Aplauze).

Dlor, îmi pare rău că timpul este scurt, şi nici nu voi să abuzez de răbdarea dvs. vorbind de prea multe lucruri mărunte.

Cu toate acestea, afirm că nu este un singur caz din cele citate de dl Vlădescu, la care să nu am răspuns, dar ar fi prea oţios ca să dau răspuns în parte la fiecare.

Mă mulţumesc să iau la întâmplare vreo câteva, după care se vor putea judeca şi celelalte.

Dl Vlădescu mi-a imputat că am schimbat pe toţi revizorii şcolari pentru consideraţiuni politice.

Nu înţeleg cu ce drept poate cineva să-mi ceară socoteală pentru ce am numit revizor pe cutare, şi nu pe cutare altul. Ce aţi zice dvs. când, fiind la guvern, v-ar cere cineva o asemenea socoteală?

Nu cumva ar fi voit dl Vlădescu să menţinem în aceste posturi de încredere pe agenţii electorali cu care dl Take Ionescu le împănase? Nu cumva eram să dau încrederea mea acelora care, alături cu d-sa, iscăleau manifestele prin care se denunţa dl Sturdza ca trădător al ţării? A trebuit să o aud cu urechile mele, a trebuit să vină din tabăra dlui Take Ionescu o asemenea îndrăzneaţă pretenţie, pentru că să o cred posibilă. (Aplauze).

Revizorul şcolar este persoană de încredere a ministrului; cu dânsul ministrul are să-şi realizeze ideile lui, şi nu pot admite să am mâinile legate şi să fiu silit să lucrez cu un om care nu împărtăşeşte vederile mele, care nu are încredere în mine, şi care ştie că nici el nu se bucură de încrederea mea.

Aş mai fi înţeles să se ridice o asemenea pretenţie, dacă adversarii care o ridică ar fi încercat, măcar cât de puţin, să facă ceea ce pretind de la mine. Dar dumnealor nu s-au mulţumit să înlocuiască pe toţi revizorii bănuiţi de liberalism, ci au mers şi mai departe. A pomenit dl Vlădescu numele dlui revizor

Ciocan, omul cel mai liniştit şi cel mai inofensiv care poate să existe. Pe acest dl revizor nu s-au mulţumit să-l destituie la 1890, dar odată cu destituirea i s-a impus să plece din oraş în termen de două zile.

Unde aţi mai văzut dvs. petrecându-se asemenea lucruri?

În ce lege este scris că cineva nu are dreptul de reşedinţă într-un loc oarecare? Cine altul decât Partidul Conservator putea să comită o călcare aşa de gravă a libertăţii individuale? Şi, cu toate acestea, tot el nu se sfieşte a ne face nouă acuzări.

Pe dl Ciocan l-aţi silit ca în două zile să părăsească oraşul. Aţi fi voit oare ca, revenind eu la guvern, să păstrez pe revizorul care se făcuse instrumentul dvs. în acesta urâtă afacere?

S-a vorbit şi despre pedepsele aplicate şi de mine şi de dumnealor.

Despre pedepsele pe care le-am aplicat eu, v-am citat exemple rândul trecut; am spus atunci lucruri concrete, asupra cărora dl Vlădescu nu mi-a răspuns nimic. Aceasta dovedeşte că s-a convins şi d-sa că am avut dreptate să procedez aşa cum am procedat în acele cazuri.

În schimb, însă, dl Vlădescu zice: „Când noi am judecat pe învăţătorii liberali, am fost indulgenţi faţă de dânşii şi i-am achitat". Şi citează cazul dlui Sinişteanu, fost revizor în Bucureşti, şi cazul unui preot de la Târgovişte. Dar să spun eu cum au stat lucrurile.

Preotul de la Târgovişte a fost dat în judecata consiliului permanent, sub acuzaţiunea că a fost la o manifestaţie politică împreună cu şcolarii săi.

La înfăţişare însă s-a dovedit că această din urmă acuzaţiune nu era exactă; consiliul însuşi a recunoscut acest lucru.

Cu toate acestea, preotul a fost condamnat la 15 zile de cenzură, pentru motivul pe care unul din membrii consiliului l-a spus: „chiar dacă nu te condamn ca institutor, te condamn ca preot".

Dar el era dat în judecată ca institutor, iar nu ca preot.

Ca preot nu putea să fie judecat de consiliul permanent.

Şi pe urmă, fie ca institutor, fie ca preot, nicio lege nu-l oprea de a lua parte la o manifestaţiune politică. Dacă ar fi aşa, ce nu am fi noi în drept să facem profesorilor conservatori care abuzează, în chipul pe care-l ştiţi, de acest drept? Cu toate acestea, preotul a fost condamnat. Şi când eu anulez o asemenea sentinţă, nepomenită, mai aveţi curajul să-mi faceţi vină?

Cu dl Sinişteanu lucrurile s-au petrecut în mod tot aşa de arbitrar. D-sa a fost dat în judecată fiindcă a cerut concediu pentru timpul conferinţelor anuale. Acest concediu îl ceruse fiindcă era bolnav; a prezentat certificat medical pentru constatarea bolii.

Cu toate acestea a fost dat în judecată pentru că a cutezat să ceară concediu.

Vasăzică sub un regim care a creat abuzul acesta nemăsurat al concediilor, de care după atâţia ani nu putem scăpa, cu toate silinţele noastre, un institutor

liberal nu numai că nu are dreptul la concediu, chiar bolnav fiind, dar merită şi pedeapsă dacă îndrăzneşte să-l ceară. Asta se cheamă dreptate şi imparţialitate la dlor! Când dl Sinişteanu a venit la înfăţişare, i s-a cerut să prezinte tot felul de dovezi, până şi reţetele medicilor, ca să se vadă dacă era în adevăr bolnav. Mai făcut-a vreodată aşa ceva în nenumăratele cazuri când se acordau concedii cu anii pentru partizanii care îşi petreceau timpul prin cluburi şi prin cafenele? Ei bine, pentru dl Sinişteanu, cu toată vădita intenţie de a-i găsi cusururi, boala a fost aşa de evident dovedită şi cu certificatele medicilor şi cu reţetele efectuate, încât nici consiliul permanent al dlui Take Ionescu nu a mai putut tăgădui evidenţa, şi a achitat pe dl Sinişteanu. Şi acum îşi face un merit din asta! Dar eraţi datori să-l achitaţi! (Aplauze).

Mi s-a mai imputat că am schimbat pe nişte directori.

Dlor, cred că era mai bine ca dl Vlădescu, care poate nu este tocmai în curent cu cele ce s-a petrecut în timpul guvernului conservator să nu fi ridicat cestiunea aceasta, căci mă pune pe mine în poziţiune să-i aduc aminte oarecari lucruri, care desigur nu-i vor plăcea.

Ştie d-sa că directorul de la liceul din Buzău a fost destituit prin telegraf, cu două zile înainte de alegeri, fără nicio vină. Să mi se spună pentru ce a fost destituit acest om, care avea 30 ani de activitate didactică fără nicio pată? Un alt director acela de la liceul din Bârlad, a fost asemenea destituit în ajunul alegerilor; şi ca culme a batjocurii, destituirea i-a comunicat-o prefectul, un ignorant, care desigur nu merita să fie nici secretarul directorului destituit de dânsul. (Aplauze).

Fără îndoială, ministrul are dreptul să schimbe pe un director în care nu are încredere. Directorul trebuie să execute ordinul ministrului, şi nu se poate cere acestuia să se expună a vedea ordinele sale nesocotite de un funcţionar care şi-ar primi inspiraţiile din altă parte. Dar este o măsură şi o socoteală în toate. Nu se destituie un director de liceu în acelaşi fel ca un subcomisar de mahala. Iar dacă cineva împinge aşa de departe desconsiderarea pentru un funcţionar aşa de superior, cum de-mi mai cere socoteală mie, care niciodată nu am procedat aşa?

Acum o lună, dl Vlădescu a spus că directorii nu au dreptul să facă politică, căci directorii sunt funcţionarii ministeru-rului, şi sunt datori să asculte porunca lui. Tot aşa cred şi eu.

Dar atunci, cum califică d-sa actele unor directori care fac acte politice îndreptate în contra mea? Astă vară, la banchetul politic al dlui Take Ionescu, au asistat mai mulţi directori iar alţii care n-au asistat au trimis telegrame ce s-au publicat prin gazete. Eram eu sau nu în drept să-i destitui? Ce aţi fi făcut dvs. dacă eraţi în locul meu?

O voce: Nu rămânea unul.

Dl Spiru Haret, ministrul Instrucţiunii Publice: Da, vă asigur eu că nu rămânea unul. Până în 2l ore pe toţi i-ar fi destituit. Cu mine însă sunt toţi la locurile lor până astăzi, afară de unul.

O voce: Foarte rău.

Dl Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii Publice: Aveți dreptate, foarte rău, fiindcă sunt foarte rău răsplătit pentru indulgența mea.

În Bucureşti s-a suprimat postul unui director. Dar în Bucureşti se face o operațiune pe care o urmăresc continuu de șase ani, anume regularea circumscripțiilor școlare făcute fără nicio socoteală. În centru sunt zecimi de școli una lângă alta, pe când pe la margini ele lipseau cu desăvârșire. Acum patru ani când am înființat o școală primară la Obor, într-o singură zi s-au înscris peste 200 școlari. De aceea, profit de orice ocazie, pentru ca acolo unde o școală este inutilă să o desființez și să o înființez acolo unde trebuie. Și dacă prin faptul acesta un director rămâne fără direcție, eu nu sunt de vină; nu pot menține un post inutil numai în vederea unei persoane. (Aplauze).

Dar dl Vlădescu zice: Cum se face că a rămas pe dinafară, tocmai un director care fusese la banchetul de astăvară?

Eu întorc întrebarea: Aveam eu sau nu dreptul de a destitui pe acel director tocmai pentru faptul că a fost la banchet? Negreşit că da, după chiar teoria expusă de dl Vlădescu aici. Dacă este așa, ce nevoie aveam să recurg la un mijloc abătut pentru a-i lua direcția. Puteam să-l destitui pur și simplu, și nimeni nu ar fi avut dreptul să-mi ceară vreo socoteală. De altminteri, pentru persoanele, sau cel puțin pentru una din persoanele pe care dl Vlădescu a citat-o, îl rog să nu mai insiste, fiindcă voi cita și eu statul ei personal, și nu va fi bine pentru dânsa. Dl Vlădescu a mai vorbit despre școalele rurale din orașe.

Dlor, școala rurală în oraș, este un nonsens; este destul să considerăm alăturea acestor două cuvinte: rural și oraș, ca să vedem ce absurdă este această concepție. Școală rurală este pentru sate, și a mai lua din nenorocitul buget al școalelor rurale un număr de posturi și să le aduci în Capitală, numai ca să faci favoruri la partizani politici, este un lucru nedrept, neuman și necinstit. (Aplauze).

Dl Em. Culoglu: Condamnabil din toate punctele de vedere.

Dl Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii Publice: Este neuman și lipsește pe bieții țărani măcar și de acele puține școli ce mai au, pentru ca să înființezi în plin bulevard o școală rurală cu 15 copii, ca să plătești pe un învățător din cei mai răi, numai pentru cuvântul că era înscris în clubul conservator. Pretindeți dvs. să continui acest sistem, și să mă fac și eu răspunzător de asemeni fapte ale dvs? Nu o voi face cu nici un preț.

Într-o altă școală de fete, tot din București, care nu avea decât două clase, clasa a II-a a fost despărțită în două: una s-a lăsat vechii institutoare, care a rămas și directoare, iar cu cealaltă jumătate, care nu avea decât 20 de eleve, s-a format o clasă rurală; la aceasta s-a adus de la țară o învățătoare, căreia i s-a dat și ei titlul de directoare, pentru ca să aibă locuință. Așa că s-a văzut în aceeași școală, sub același acoperământ două directoare pentru trei clase, care toate la un loc nu aveau nici 80 de eleve.

Dl Em. Culoglu: Prea frumos. Turceşte ca la Stambul. (Râsete).

Dl Spiru Haret, ministrul Instrucţiunii Publice: Dlor, nu voi insista mai departe asupra cazurilor citate de dl Vlădescu.

După cum ziceam de la început, nu este măcar unul dintr-însele la care să nu pot răspunde în modul cel mai dezavantajos pentru d-sa. Dar, cu toate că timpul ne este scump şi că nu vreau să abuzez de răbdarea dvs., să-mi permiteţi să insist asupra unui caz, asupra căruia dl Vlădescu a alunecat repede, deşi mă aşteptam ca interpelarea să ruleze, cu deosebire asupra lui. Când dl Vlădescu a anunţat interpelarea a cerut dosarul anchetei de la Ploieşti, dar cu mirare am văzut că nu s-a servit de el.

Ei bine, să-mi permiteţi să mă servescesc eu de el. Cu condiţia aceasta voi scurta răspunsul care putea să fie foarte lung, pentru că aveam şi eu o listă foarte lungă de întrebări ce aş fi avut de pus dlui Vlădescu.

Mă voi mărgini, dar, să vorbesc numai de cazul de la Ploieşti, ca să vedeţi întrucât lucrez eu cu pasiune politică, în afaceri de şcoală.

Iată ce este cu liceul din Ploieşti. Acel liceu, care este unul din cele mai mari şi mai populate din ţară şi care până anii trecuţi mergea foarte bine, a ajuns într-o stare de tot proastă din cauza neînţelegerilor dintre profesorii lui, neînţelegeri de natură politică. Când am ieşit eu din guvernul de la 1899 era cea mai perfectă linişte acolo; dar în timpul celor doi ani cât am lipsit, dl Take Ionescu a găsit de cuviinţă să-l transforme într-o citadelă a politicii sale, umplându-l cu partizani pe care i-a adunat de prin toate părţile.

Când am venit acum doi ani la guvern, am găsit acolo o vrajbă extraordinară.

Erau două tabere: liberalii de o parte, conservatorii de alta.

Nu am apucat să iau bine ministerul în mână şi am şi primit demisiunea directorului liceului. Natural, directorul liceului se considera ca persoană politică şi nu putea să lucreze el, conservator alături cu mine.

Deja acest fapt arată spiritul ce se introdusese la liceul acela şi efectul politicii amestecate în cei doi ani precedenţi până şi în numirea directorilor.

Înţeleg un prefect să-şi dea demisia când se schimbă guvernul; înţeleg un secretar general; dar un director de şcoală!

Directorul însă era foarte logic, el ştia că fusese numit numai în vederea calităţii sale de conservator precum şi fuseseră numiţi şi alţii, şi era natural să se retragă când s-a schimbat regimul.

Demisionând el, am numit pe altul.

Peste trei sau patru zile primesc o denunţare de la unul din profesorii conservatori ai liceului. În ce tristă necesitate mă văd pus, de a tot fi silit să fac la îiecare pas deosebirea aceasta între profesori liberali şi profesori conservatori! Şi ce tristă răspundere şi-a luat acela care a adus pasiunile sale până şi în şcoală, unde nu trebuia să domnească decât pacea şi unirea!

Primesc, zic, o denunțare cum că noul director permisese să se țină în liceu de către o persoană străină de liceu o conferință puțin potrivită pentru școlarii care au ascultat-o.

Atunci, cu toate că știam că denunțătorul era din clubul conservator nu m-am sfiit să-i fac observații directorului, pentru că permisese o asemenea neregularitate.

Directorul însă se apără și dovedește că nu era vinovat.

Era numit numai de patru zile, în care nici nu apucase încă să ia în primire liceul și să se pună în curent cu administrația lui; nu putuse să se ocupe și de conferința incriminată. De altfel, această conferință fusese aprobată, înainte de intrarea lui în direcție, de către comitetul Ateneului din care făcea parte și fostul director și însuși domnul care făcuse denunțarea.

Așadar denunțătorul era el însuși vinovat de faptul pe care îl denunțase.

Atunci pentru ce făcuse denunțarea?

Cu scop că chiar de la început să creeze o dificultate noului director punându-l în conflict, ori cu mine, ori cu colegii lui. Faptul acesta mi s-a părut așa de necorect și semănând așa de mult cu mijloacele pe care știm că le întrebuințează conservatorii în luptele lor politice, încât nu am ezitat a retrage avertismentul de la director și a-l da aceluia care făcuse denunțarea. (Aplauze).

La această măsură, foarte anodină, pentru că avertismentul este cea mai mică pedeapsă ce se dă în învățământ, am primit din partea acelui profesor un răspuns, de a cărui lectură vă scutesc, dar al cărui ton era departe de acel ce se cuvine să-l țină un profesor în orice corespondență a lui, și cu atât mai multă față de ministru. De altmintrelea, despre stilul acelui domn v-ați putut face o idee, deunăzi, când am citit extractele din mai multe din articolele sale, publicate într-un proces[30] din Ploiești.

Pe acel răspuns, eu am pus, la 14 iulie 1901, rezoluția următoare:

„Este evident că petiția de față constituie o provocare din partea dlui Raica. Avertismentul ce i s-a dat a fost motivat de faptul că a indus ministerul în eroare, făcându-l să creadă că vina pentru ținerea conferinței *despre amor* cădea asupra dlui director Lăzărescu, pe când nu era așa. Ținerea conferinței se hotărâse în comitetul Ateneului (din Ploiești) înainte de numirea dlui Lăzărescu, pe când era director dl Ludwig și dl Raica fiind membru în acel comitet. D-sa nu dovedește că a făcut atunci ceva pentru a împiedica ținerea conferinței, deși acum afirmă că ar fi fost contra.

În orice caz, deși recunoaște singur că dl Ludwig era pentru ținerea conferinței, nu a denunțat lucrul ministerului, pentru a se împiedica ținerea conferinței. Pretinde însă că dl Lăzărescu, care nu era membru al Ateneului și care era director numai de patru zile, să fi luat măsura de a opri conferința, al cărei conținut nu-l cunoștea, și nici nu avea vreme să-l cunoască până în ziua ținerii ei, ca unul care pe atunci avea grija de a primi administrația liceului în mână. Intenția dlui Raica a fost de a crea dificultăți noului director punându-l în alternativa

de a se pune rău cu Ateneul chiar de la intrarea sa în directorat, sau de a fi denunțat ministerului, după cum a și fost.

Era de datoria ministerului de a nu se face părtaș la asemenea calcule, și tot datoria și-a făcut atunci când a avertizat pe dl Raica, cea mai mică pedeapsă ce putea să-i aplice.

Dl Raica însă continuă a-și agrava situația: 1. A publicat, sub propria sa semnătură, în ziarul „Prahova", un articol injurios la adresa dlui secretar general al ministerului, articol al cărui pretext este o circulară semnată de acesta; 2. Adresează ministerului întâmpinarea de față, al cărei ton agresiv și necuviincios este evident; 3. În această întâmpinare chiar se servesc de termeni insultători la adresa dlui secretar general al ministerului, care nu este pentru nimic în toată această afacere, care mersese la Ploiești cu o însărcinare specială dată de noi, și nici nu știa despre avertismentul dat dlui Raica; 4. A publicat în „Prahova", tot sub propria semnătură, un nou articol, injurios în cel mai înalt grad, contra ministrului însuși, pe care-l tratează de bandit, pentru că i-a adresat acel avertisment; articolul l-a publicat înainte de a aștepta rezultatul petiției de față.

În urma acestora, mi se pare neîndoios ca, pe lângă că dl Raica este lipsit cu totul de noțiunea bunei cuviințe, a datoriilor sale de profesor, a obligației ce are de a trăi bine cu colegii săi, de a fi disciplinat și cuviincios în toate relațiile sale, mai dă dovadă că în afacerea de față caută într-adins a provoca pe ministerul la măsuri aspre, în ce scop, este indiferent să cercetăm.

Asemeni apucături le mai au si alți profesori la liceul din Ploiești, deși cu mai multă discreție și cu mai puțină lipsă de tact decât dl Raica. Rezultatul este că în momentul acesta starea morală a liceului din Ploiești este cea mai rea posibilă.

Așa fiind, cer avizul consiliului permanent asupra măsurilor ce trebuie luate în privința dlui Raica, care se pare că ține a se face protagonistul acestei mișcări de răzvrătire contra tuturor regulilor nedespărțite de existența școalei. Se cuvine a i se aplica vreuna din pedepsele ce sunt de competența consiliului? Sau să se trimită înaintea comisiei de judecată? Sau să se mai aștepte?

Cât pentru ceilalți profesori care sunt implicați în certurile de la Ploiești, aștept să văd efectul oarecăror măsuri de potolire ce am luat. Dacă aceste măsuri vor rămâne și ele fără efect, îi voi trimite și pe dânșii înaintea consiliului permanent.

Vă întreb acum, dacă un ministru conservator într-o împrejurare analoagă, ar fi dat dovadă de mai multă răbdare și sânge rece decât mine.

Dar să urmăm mai departe. Aproape în același timp când a avut loc incidentul cu dl Raica, despre care am vorbit, s-a întâmplat la liceul din Ploiești un alt incident; directorul descoperă cum că unii școlari căpătau la unii profesori note care i s-au părut că nu sunt drepte, și a pus mâna pe dovezi scrise, care justificau întrucâtva bănuielile sale. În urma acestora el a denunțat cazul parchetului.

Am reprimandat[31] pe director pentru că a făcut denunțarea aceasta fără să mă întrebe.

Nu am aprobat ca această afacere să iasă din sfera şcolară şi să intre în cea judiciară.

Pasul acesta a avut de efect că a înăsprit încă şi mai tare relaţiunile la liceul din Ploieşti. Dar odată ce lucrul apucase să intre pe calea aceasta, nu puteam să-l mai întorc înapoi.

Întrucât mă priveşte, am trimis în anchetă doi inspectori şcolari, şi chiar pe secretarul general al ministerului. Ei au făcut lungi cercetări, care au durat luni de zile.

Înaintea acestei comisiuni de cercetare dl Raica a prezentat o întâmpinare, despre care vă puteţi face idee numai după această singură frază: „Auziţi, un director de liceu care, deşi prevenit asupra lucrului, permite să se ţină de un amic al său politic, la liceu, în faţa elevilor, a căror educaţie îi este dânsului încredinţată, o conferinţă de *caffé chantant* şi totuşi n-are nicio vină. Ba dimpotrivă, vinovat sunt eu, care l-am prevenit asupra datoriei sale! „Merçi".

Pe raportul comisiunii de anchetă eu am pus o rezoluţiune, din care este destul să citesc numai două părţi:

„Exprim marea mea nemulţumire pentru duşmănia care există între profesorii de la liceul din Ploieşti. Nu este nevoie să mă urc în trecut ca să văd cine este de vină pentru începerea acestei duşmănii; constat însă că manifestarea ei, în mod necumpătat, prin ziare şi chiar în cuprinsul liceului, a făcut să se distrugă cu totul disciplina şcoalei şi a scoborât acest liceu, care altădată era clasat printre cele mai bune, la rangul cel mai de jos. Se vor pune acestea în vederea corpului didactic al liceului, cerându-i cu toată energia ca disputele şi vrăjmăşiile să înceteze, cel puţin în manifestaţiile lor exterioare, pentru că datoria mea mă obligă să fac tot ce pot pentru a reduce liniştea şi buna-cuviinţă, şi nu voi lipsi de a-mi face această datorie; cer însă ca profesorii înşişi să înţeleagă că au alt loc, alte mijloace de a-şi exercita pasiunile politice, iar nu şcoala, şi mai ales în modul cum înţeleg să şi le exercite".

Şi mai departe:

„Denunţarea la parchet contra dlui Stroescu, făcută de dl director deşi făcută cu oarecare precipitare, este bine că a fost făcută, pentru că orice măsură de rigoare este bine venită contra oamenilor atât de lipsiţi de simţul moral, încât să terfelească prin gazete, în chipul cel mai mizerabil, pe proprii lor profesori. Nu admit însă a se comunica parchetului copie de pe acest raport al inspectorilor, atât pentru că cuprinde detalii de natură confidenţială şcolară, cât şi pentru că nu vreau să se dea, poate, un nou aliment unor animozităţi regretabile, şi care trebuie să înceteze cu orice preţ".

Pretutindeni şi în tot timpul, vedeţi cum am făcut apel la linişte şi potolire şi niciodată n-am voit să iau măsuri de represiune precipitată.

Dacă aș fi cedat cât de puțin unei revolte foarte legitime, în fața purtării necuviincioase și a atacurilor care erau îndreptate chiar contra mea, câte ocazii și câte mijloace aș fi avut să lovesc cu severitate pe autorii dezordinelor! Dar eu aveam în vedere interesul liceului mai presus de toate, și nu m-am gândit un moment măcar la demnitatea mea ultragiată. (Aplauze).

În ceea ce privește pe dl Raica, îndeosebi, v-am spus că deferisem cazul său consiliului permanent, încă de la 14 iulie 1901. Consiliul însă, urmând însăși rezoluția mea, a tot amânat să ia hotărâre, în speranța de a vedea potolindu-se certurile. Abia la 28 februarie 1902 el dă următorul aviz, pe care îl citez în întregime:

„E netăgăduit că purtarea dlui Raica merită o aspră pedeapsă disciplinară, poate mai aspră decât cele care cad în competența consiliului. Însă, deoarece atitudinea provocatoare a acestui profesor este în legătură cu starea de dezordine a corpului didactic de la liceul din Ploiești și deoarece dl ministru în rezoluțiunea sa spune că a luat măsuri în privința acestor profesori și că așteaptă efectul acestor măsuri pentru a vedea dacă este sau nu locul de a li se aplica și lor pedepse disciplinare care să restabilească ordinea necesară școalei, consiliul permanent este de părere să se aștepte rezultatul măsurilor luate de dl ministru, și să se aplice pedepsele disciplinare dlui Raica, în legătură cu măsurile, disciplinare ce se vor aplica celorlalți. Rămâne, deci, ca dl ministru să aprecieze singur, și în cazul când dl ministru se va hotărî a da în judecată pe profesorul Raica, consiliul permanent e de părere să se dea în judecata comisiunii disciplinare, deoarece cazul e foarte grav".

Avizul acesta mă înarma destul, după cum vedeți, ca să lovesc în mod foarte aspru pe dl Raica; și puteți fi siguri că dacă un ministru conservator pe care-l știu eu, ar fi fost în locul meu și dacă în locul dlui Raica ar fi fost un profesor liberal, este multă vreme de când afacerea sa ar fi fost lichidată. Eu însă aștept de un an și mai bine, tot cu speranța că liniștea și răbdarea mea va dezarma pasiunile; și când mi s-a prezentat spre aprobare avizul din 28 februarie 1902, l-am lăsat să mai aștepte, și a rămas și până azi încă nerezolvat.

O voce: Și atunci Raica continuă să-și facă meseria.

Dl Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii Publice: Dacă aș fi fost un ministru pătimaș, dacă aș fi voit, nu să-mi exercit pasiunile mele politice, dar să uzez numai de dreptul meu de ministru, așa făceam? Dl Raica mai putea să-și bată joc nu numai de mine, dar și de liceul la care e profesor, și de toată lumea?

Și, dlor, ca să vă faceți o idee de tonul la care a dus polemica dl Raica, și până la ce punct aș fi justificat să uzez de cele mai aspre măsuri de represiune, vă voi trece din mână în mână două numere din gazeta locală „Prahova", în care, pe lângă două articole, purtând semnătura dlui Raica, se află alte două articole, absolut incalificabile, încât nici nu îndrăznesc să citesc ceva din ele înaintea dvs.

În unul din aceste numere în coloana întâia, este un articol iscălit de dl Raica, și pe aceeași pagină, cu o coloană mai departe, un alt articol, în care Principele de Coroană al țării este batjocorit în modul cel mai mizerabil. (Mișcare).

În celalt este o gravură infamă, în care personajul din stânga reprezintă pe un profesor al liceului, coleg al dlui Raica, contra căruia de ani de zile se exercită furia d-sale.

Ei bine, când se petrec asemenea lucruri, când se tipăresc asemenea mișelii, care zilnic apar în gazetă și care circulă în mâinile elevilor, nu eram în drept să le reprim cu cea din urmă energie? (Aplauze).

Și când aș fi trimis pe dl Raica înaintea unei comisiuni de judecată, s-ar fi găsit oare judecători care să aibă curajul să-l achite?

Cu toate acestea, dlor, am răbdat până astăzi, și încă nu l-am dat pe dl Raica în judecată, căci aveam speranță că lucrurile se vor potoli și că odată liceul va scăpa de această plagă care e pe capul lui.

Și ca să vă arăt că am încercat toate mijloacele posibile pentru a evita măsurile de rigoare și pentru a face pe cei abătuți să-și vină în cunoștință, vă voi mai da o ultimă dovadă. Acum un an, la ianuarie, atunci când gâlceava de la Ploiești era în furia ei, am primit o scrisoare de la unul din profesorii de acolo, de la dl Lupulescu, colegul dl Raica și ca profesor și ca convingeri politice, dl Lupulescu mi se plângea de niște atacuri contra d-sale dintr-un ziar local, pe care d-sa le atribuia dlui Rigu, profesor liberal.

Trebuie să știți, însă, că eu încă din mai 1901 stăruisem și obținusem de la amicii noștri politici din localitate ca să înceteze în gazetele lor cu orice aluziuni la afacerile de la liceu. În adevăr au și încetat; căci de la mai 1901 nu s-a mai văzut în gazeta „Lumina“ nimic relativ la certele de la liceu. Am fost, prin urmare, surprins când am primit scrisoarea dlui Lupulescu. Eram în dreptul meu să nu răspund; dar am socotit că e bine să nu las să treacă și acest mijloc ce mi se oferea de a face să se audă o vorbă de pace, și am răspuns dlui Lupulescu.

Scriam unui domn pe care nu-l cunoaștem, cu care nu vorbisem niciodată, pe care-l știam că este unul din redactorii de la „Prahova“; și cu toate acestea iacă ce scrisoare i-am adresat:

Domnule Profesor,

„Prin scrisoarea d-tale din 15 ianuarie te plângi de dl Rigu, că nu ar fi încetat cu atacurile sale prin publicitate contra d-tale.

Fiindcă te-ai adresat de-a-dreptul mie și în mod privat, să-mi dai voie să-ți spun că, deși nu aprob deloc fapta dlui Rigu, dacă cumva e în adevăr vinovat de ea, nu d-sa este cel mai vinovat aici.

Să luăm lucrurile de la început.

Pe cât știu, la liceul din Ploiești era cea mai deplină armonie între profesori, deși mai mulți din ei făcea politică militantă în tabere opuse; dar neînțelegerile politice se opreau la pragul școalei, iar în școală toți erau buni camarazi.

În trecutul meu minister, îmi aduc bine aminte că nu am avut a mă ocupa de cea mai mică neînțelegere între profesorii de acolo.

După mai puțin de doi ani, revenind la minister, prima afacere de care m-am lovit au fost certele de la Ploiești între aceiași profesori, care mai înainte trăiau așa de bine.

Ce se întâmplase în interval nu știu. Se spune că originea gâlcevei fusese oarecari nedreptăți care se făcuseră unora.

Dar de asta nu vreau să mă ocup. Oricare ar fi originea răului, este evident că nu puteam eu să mă întorc cu un an sau doi înapoi și să iau lucrurile de la început.

Asta ar însemna să răscolesc cenușa acoperită și să fac mai mult rău decât bine. De aceea m-am silit să fac să se uite trecutul, să fac pe fiecare să lase ceva din ceea ce credea că este dreptul său și să readuc lucrurile în starea de pace în care știam că era altă dată.

Iacă pentru ce de un an de zile mă abțin de a recurge la vreo măsură de represiune sau la orice ar putea semăna cu dânsa. Și cu toate acestea, mi se pare că nu-mi lipseau nici motivele, nici mijloacele de a face. Nu uita, te rog, că colegul d-tale, dl Raica, a publicat sub propria sa semnătură și cu indicarea titlului său de *profesor* un articol injurios contra secretarului general al ministerului, cu care nu avea nimic de împărțit, și altul contra mea, în care m-a pus alături cu Zdrelea sau cu Mărunțelu, nu-mi mai aduc aminte. M-am făcut că nu știu, pentru că mi-am zis că orice măsură de severitate luată de mine cu astă ocazie ar fi contribuit cu siguranță a mări greutățile unei potoliri, fără să văd întru ce ar fi câștigat prestigiul meu ca ministru, pe care nu-l consideram ca atins prin atacurile dlui Raica. Din contră, puteam spera că dovada de longanimitate ce dam eu, ar fi putut fi măcar cât de puțin un îndemn la liniște și răbdare și pentru dvs. profesorii.

Dar neînțelegerile dintre dvs. nu se exercitau numai în școală, ceea ce era destul de dezastruos, ele emigraseră în ziarele locale, care își aruncau zilnic atacuri furioase, în care victimele nu erau cei vizați, ci morala și disciplina liceului. Mă ocup cu afacerile școlare de 23 de ani, și niciodată nu am văzut o polemică în care erau amestecați profesori, ajunsă la tonul pe care l-am văzut întrebuințat la Ploiești, între profesorii uneia din cele mai de seamă instituții culturale din țară.

Pe cât timp ar fi continuat campania aceasta, era sigur că potolirea era imposibilă. De aceea, am uzat de tot creditul meu pe lângă amicii noștri din localitate, și trebuie să recunoști că de la finele lui mai, a încetat în mod subit și cu desăvârșire orice aluzie în ziarul „Lumina“ la afacerile școlare și la profesorii implicați în cearta de până atunci, și cred că nu poți să nu recunoști că ceea ce spun eu este perfect exact.

Și, cu toate astea, nu era lucru ușor să mențin această tăcere, pentru că ziarul advers, departe de a prețui și de a urma exemplul pe care i-l da „Lumina“, nu a încetat nici un moment atacurile sale. Și ce atacuri! Cred că nu e nevoie să le apreciez; și mai cred că, oricât de pasionat ai zice că este dl Rigu, vei recunoaște și d-ta că trebuie o mare doză de răbdare și de stăpânire de sine unui om, pentru ca opt luni de zile să nu răspundă nimic la grozăviile care zilnic îl loveau în

onoarea lui de om și de profesor, mai ales când „Prahova“, din când în când, găsea de cuviință să-l mai trateze și de om fără caracter, tocmai pentru că nu răspundea.

Poate îmi vei zice că nu aveai mijlocul să oprești polemica. Dă-mi voie să-ți spun că nu aș admite scuza aceasta. Știu că și d-ta și dl Raica faceți parte din comitetul de redacție al ziarului, publicat în capul primului număr, și ca atare nu era cu putință să nu aveți nicio acțiune în această afacere. Dacă nu ați fi putut face nimic, calitatea dvs. de profesor, care trebuie să primeze pe oricare alta, vă impunea obligația de a vă retrage din comitetul de redacție și, în cazul cel mai rău, dacă nici asta nu credeați că se poate, ar fi trebuit să vă degajați într-un mod oarecare, cel puțin de responsabilitatea campaniei duse pe tema aceasta.

La septembrie, în urma anchetelor dlor Pangrati și Răşcan, am mai făcut altă încercare, văzând că până atunci silințele mele rămăseseră zadarnice. Am trimis la liceu apelul de împăcare, la care și d-ta faci aluzie în scrisoarea d-tale. Rezultatul care a fost? „Prahova“ a găsit aici un nou aliment pentru campania sa, și nu numai nu a încetat atacurile sale contra dlui Rigu, dar încă a publicat o serie de comentarii asupra adresei mele, cu totul contrarii spiritului și literei ei, și prezentând-o ca un blam pentru director și dl Rigu, ceea ce nu era. În acelaşi timp atacurile personale contra dlui Rigu continuau cu mai multă violență decât oricând și pe un ton încă și mai nepotrivit cu o discuție între dascăli.

De altă parte, știu ca, în conferința în care s-a citit adresa mea, profesorii de la „Prahova“ au și declarat formal că ei nu vor dezarma.

Se înțelege, nu te voi întreba pe d-ta ce zici despre o asemenea atitudine; de vreme ce ai aderat la dânsa, se vede că ai găsit-o bună. Nu cred, însă, că părerea aceasta ar împărtăși-o oricine care, făcând parte din corpul didactic, ar pune interesul școalei și simțul dreptății mai presus de considerațiunile politice. E adevărat, că de la o vreme am observat în tonul „Prahovei“ oarecare îmbunătățire, și declarația publicată de dl Raica, oricare vor fi fost motivele sale, eu nu o pot vedea decât cu ochi buni, pentru că cel puțin este un profesor mai puțin care să poarte de aici înainte răspunderea față de liceu pentru această polemică. Toate acestea d-ta le știi; prin urmare, lunga mea scrisoare ar fi fost inutilă. Dar nu e tocmai așa, pentru că, în urma tuturor acestor lucruri, a căror realitate nu se poate contesta, socotesc că vei admite și d-ta, fără supărare, că indignarea d-tale pentru un articol din jurnal poate să se pară cam neașteptată. Dl Rigu a fost tratat timp de 8 luni cum e imposibil să fie cineva tratat mai rău, și el n-a răspuns nimic. De această tărie ce a avut de ce nu i-ați ținut nicio seamă, și acum vă grăbiți a releva un articol anonim dintr-un jurnal anonim și a i-l atribui?

Repet cu insistență că, oricine ar fi autorul atacurilor din jurnalul contra d-tale, le dezaprob cu toată energia, mai ales dacă va fi profesor. Dar trebuie să fii și d-ta drept și să recunoşti că, dacă autorul ar fi dl Rigu – ceea ce nu admit – adversarii săi au făcut totul pentru ca să-l exaspereze.

De altfel, ce este acest jurnal? Cine-l scoate? Pe cine reprezintă? Întru ce am fi noi solidari cu ceea ce face el? După cât înțeleg, dintr-un articol din

jumătatea de foaie ce mi-ai trimis – singura pe care o cunosc – se pare că chiar dvs. l-ați considerat ca un fel de organ dizident. Prin urmare, ce amestec poate fi între noi și dânsul? Cu toate astea, voi căuta să iau informații și dacă voi avea cea mai mică putință de a tăia scurt cu această nouă încercare de a se reînvia polemica, o voi face cu hotărâre. „În schimb, însă, cer și eu ca și d-ta și amicii d-tale să puneți capăt oricărei campanii în care să fie amestecat liceul. Și dacă vă trebuie numaidecât un țap emisar, mă ofer eu cu deplină voie bună.

Nu te mira că am ajuns până a formula și eu pretenții, tocmai de la niște adversari politici. Știu că în politică, și mai ales în politica cum o facem noi, asemeni obiceiuri nu sunt admise, și e păcat. Dar m-am socotit îndreptățit a-ți scrie, precum ți-am scris, chiar prin faptul ca mi-ai scris d-ta întâi în această afacere".

Iată dlor, cum fac eu politică în școală. Vedeți cum caut în toate modurile posibile să aduc liniștea și buna înțelegere acolo unde adversarii aduc numai vrajba și dușmănia. Și răsplata pentru silințele și abnegația mea care a fost? Broșura de deunăzi a dlui Raica, din care v-am citit extracte, care mă insultă în mod grosolan și care mă amenință că mă va da în judecată.

Dl Vlădescu a încercat să explice această ultimă faptă a dlui Raica printr-o pretinsă nedreptate ce i-aș fi făcut, că adică la repartiția orelor din septembrie trecut nu i-aș fi dat o clasă superioară pe care o pretindea dl Raica.

Dar d-sa uită că la martie 1901 s-a votat o lege după care se suspendă efectul oricărei legi care putea să ducă la o cheltuială bugetară inutilă. În puterea acelei legi, eu am făcut combinațiile de ore cele mai potrivite, pentru a nu da loc la cheltuieli inutile. (Aplauze).

Dar în ceea ce privește pe dl Raica, în special, a mai fost un motiv, pe care nu aș fi voit să-l spun în vileag, și pe care îmi pare rău că dl Vlădescu mă silește să-l spun aici; iacă-l:

Dl Raica este numit în 1892 profesor de limba română la cursul superior.

În 1894 se prezintă din nou la concurs, ca să capete și catedra de curs inferior, tot de limba română, de la același liceu. La acest concurs d-sa este respins chiar de la prima probă. Trebuie încă să adaug că la acest concurs a reușit primul la clasificație dl Rigu, care a și fost numit. Întâmplarea aceasta poate că explică în cea mai mare parte vrăjmășia neîmpăcată cu care dl Raica urmărește acum pe dl Rigu, precum și toate dezordinele de la Ploiești.

Ca să mă întorc la cestiunea repartiției, la septembrie trecut aveam să aleg, pentru clasele cele mai superioare ale liceului, între un tânăr excelent care reușise cu mare succes la examenul de capacitate din anul trecut, și între dl Raica, care căzuse la 1894 la un concurs pentru curs inferior, și care afară de aceasta, mai dăduse în „Prahova" și pe aiurea probe de modul cum cunoaște și cum întrebuințează limba românească.

Între acești doi, eu n-am ezitat, și bine am făcut; și voi menține măsura ce am luat, pentru că e bună și în interesul școalei. (Aplauze).

Închei aici răspunsul ce aveam de dat dlui Vlădescu. Socotesc că ajunge pentru astăzi.

Nu mai am de adăugat decât o declarație.

Ați putea vedea din cele ce am spus că răbdarea mea este mare, și mai mare încă grija ce am de a nu depăși drepturile ce-mi conferă legea. Dar toate au o margine și vine vremea când, continuând a uza numai de blândețe și de mijloace de împăciuire, pot fi acuzat că compromit tocmai interesele școalei pe care zic că vreau să le asigur.

Este știut că sunt unii oameni față de care este o eroare a se recurge la mijloace blânde.

Asemeni oameni sunt totdeauna dispuși a considera asemeni mijloace ca o dovadă de slăbiciune, și a abuza de răbdarea și de indulgența ce li se arată.

Față de dânșii numai mijloacele severe pot avea efect. Călătorii, care au avut a face cu popoare de o mentalitate inferioară, știu că această regulă mai că nu suferă excepție față de dânsele.

Se vede ca într-un așa caz mă aflu și eu. Stăruința mea de doi ani, de a nu recurge la măsuri de severitate, nu a avut alt efect decât de a convinge pe unii că totul le este permis. Și convingerea aceasta este și explicabilă până la un punct, pe câtă vreme mă văd interpelat azi chiar de dl Vlădescu, că și atâta cât am fost indulgent tot nu e de ajuns. Asta ar însemna, dacă înțeleg bine, că trebuie să mă aștept pentru viitor la violențe și mai mari din partea amicilor d-sale din învățământ.

Aceasta însă nu se mai poate tolera; și dacă aș continua a mai spera în efectul indulgenței, m-aș face culpabil de a încuraja eu însumi dezordinea și anarhia.

Am răbdat doi ani, și nu am luat măsuri de represiune, cu speranța că cei abătuți își vor veni la cunoștință. (Aplauze).

Cu aceia cu care am reușit sau am speranța că voi reuși să-i conving să se liniștească, voi urma cum am urmat până acum. Cât pentru ceilalți, voi dovedi că știu să-mi fac și datoria de severitate, precum știu să mi-o fac și pe aceea de indulgență. (Aplauze).

Nu va fi vina mea dacă cei care până acum au făcut ce au voit, se vor vedea puși la regulă într-un mod care nu le-ar plăcea.

Eu am căutat în tot chipul să-mi fac datoria cu binele Acum vom încerca și altfel. voi reuși sau nu voi reuși, aceasta viitorul o va arăta; dar, în orice caz să-și schimbe gândul acei care își vor fi închipuit că mă intimidează cu atacurile lor Să le iasă din minte lucrul acesta. Eu nu mă intimidez așa ușor, cunosc drepturile și armele cu care sunt înarmat, și voi dovedi ca știu să uzez de dânsele când trebuie. (Aplauze vii și prelungite).

Incidentul este închis.

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea 1902–1903, nr 41 de la 9 iulie 1902, p. 806 și următoarele.)

XXV.
Fondul de construcțiuni școlare în Macedonia

Expunere de motive la proiectul de lege prin care se creează un fond de 600.000 lei pentru construcțiuni de școli și biserici românești în Imperiul otoman și pentru cumpărarea terenurilor necesare lor

Printre populațiunile creștine din Turcia neamul românesc constituie unul din elementele cele mai numeroase și mai înzestrate cu inteligență, capacitate și aptitudini de tot felul; de aceea, el a fost obiectul unor continue încercări de deznaționalizare ce s-au urmat de mai bine de un secol prin biserică și școală. Procesul de deznaționalizare însă, deși a avut pentru neamul nostru consecințe păgubitoare, aruncând asupra lui vălul unei culturi străine de tradițiunile lui, totuși n-a putut întuneca cu desăvârșire în inimile românilor conștiința originii și a naționalității lor. A întări la ei sentimentul național, a le inspira încrederea în propriile puteri ale neamului, a fost grija noastră neadormită îndată după ce, România a devenit stăpână pe destinele ei.

De aproape treizeci și cinci de ani, printr-o acțiune moderată, dar stăruitoare, prin sacrificii potrivite cu situațiunea din ce în ce mai bună a finanțelor sale, România a susținut opera de regenerare a populațiunilor române din Turcia. Silințele noastre, conduse cu patriotism și cu energie, au avut de învins la început cele mai mari dificultăți. Politica prudentă a regatului român a știut treptat să le înlăture și a reușit să le alunge orice umbră de îndoială ce s-ar fi putut arunca asupra sincerității scopurilor culturale urmărite de noi.

Dacă, în împrejurările actuale, a fost dat acțiunii noastre să culeagă oarecari roade bine meritate și să vadă terenul ce i se deschide de aici înainte ceva mai liber, ceva mai lipsit de greutăți și obstacole decât cel prin care a trecut până acum, aceasta se datorește încrederii de care ea se bucură, mulțumită faptului că ea este în Orientul Europei colaboratoarea tuturor factorilor de pace, de ameliorare și de propășire.

Pe de o parte, Turcia a recunoscut interesul ce-l are de a proteja elementul român atât de harnic și de fidel, apropiindu-și-l astfel încă mai mult, iar în simpatiile care ne leagă cu românii din Imperiu vede o chezășie pentru dânsa și pentru menținerea păcii.

De altă parte, puterile cele mari, stăpânite de singura grijă de a menține pacea, asigurând deopotrivă bunul trai tuturor populațiunilor din Macedonia, au constatat legitimitatea drepturilor și a intereselor conaționalilor noștri.

Intrarea unui delegat român în comisiunea de reforme instituită pe lângă Inspectoratul General al vilaietelor macedonene, alături cu câte un delegat al celorlalte naționalități, constituie pentru silințele noastre o dovadă îmbucurătoare a bunei lor îndrumări.

Dacă, totuși, prea mulți români se sfiesc încă a-și mărturisi hotărât neamul, aceasta provine din faptul că ei nu erau tratați, din punctul de vedere politic, pe un picior de egalitate cu celelalte naționalități. Această grea situație numai în parte s-a îmbunătățit, căci rămân încă a se îndeplini de fapt consecințele legale firești ale recunoașterii existenței românilor în imperiul otoman.

Noua fază în care a intrat opera de redeșteptare a conștiinței naționale printre frații noștri cere ca, de aici înainte, să nu mărginim ajutoarele noastre numai la întreținerea personalului bisericesc și didactic român din Macedonia, ci să dăm acțiunii noastre un caracter de stabilitate, de temeinicie, prin construirea de localuri proprii biserici și școalei, potrivite cu misiunea înălțătoare ce au și cu avântul ce sunt destinate a lua.

De aceea vă propun ca din excedentele anilor trecuți să se destine o sumă de 600.000 lei ca fond pentru construcțiuni de biserici și școli române în imperiul otoman și pentru cumpărarea terenurilor necesare lor.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1903–1904, nr. 10 de la 17 decembrie 1903, p. 50.)

Discurs în ședința de la 28 noiembrie 1903 a Camerei Deputaților în discuțiunea legii pentru crearea unui fond destinat construirii de școli și biserici românești în Imperiul otoman

Raportorul proiectului este Nicolae Coculescu, profesor la Universitatea din București. După citirea raportului său (Dezbateri, p. 23), vorbesc deputații Mihail Vlădescu, Nicolae Ionescu și Nicolae Dimancea, cărora le răspunde ministrul Haret.

După luarea în considerare și votarea articolelor în parte, se procedează la votul în total și rezultatul este 98 voturi pentru și 1 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor deputați, proiectul de lege care este azi în dezbaterea d-voastră, este așa de clar și așa de bine în acord cu tot ce cunoașteți d-voastră despre ideile mele asupra cestiunii școalelor din Macedonia, încât nici nu ar fi fost nevoie poate să mai iau

cuvântul, mai ales în urma onor. membri din majoritate care au vorbit înaintea mea. Cu toate acestea, pentru că, cu adversari ca aceia care sunt în fața noastră, mai bine este să facă cineva zece constatări decât una.

Îmi veți permite ca să dau câteva lămuriri onor. dlui Vlădescu, și cu părere de rău voi fi silit să distrug iluziunile d-sale, cum că a-și fi revenit la politica conservatoare în privința școalelor din Macedonia. Îl rog să mă ierte; nu am revenit deloc; am rămas nestrămutat în vederile mele de acum doi ani; nu schimb o iotă dintr-însele, și resping în mod absolut orice fel de apropiere cu politica conservatoare în privința aceasta; am fost vrăjmaș neîmpăcat al acestei politici de mistificare, și tot așa am rămas.

Resping, dar, orice fel de apropiere cu această politică. Ceea ce vreau eu este să avem lucruri reale, fie și puține, dar nu lucruri neexistente, scrise numai pe hârtie.

Am desființat 21 de școli care erau numai pe hârtie, care nu aveau niciun singur școlar, care nu existau altmintrelea decât prin institutorii ce primeau leafa, dar stau în București și patinau pe lacul Cișmigiului. Am desființat niște ficțiuni de școli, imaginate, numai pentru ca să aibă Partidul Conservator motive de a spune că a inaugurat o eră nouă în Macedonia.

Din nenorocire, nu era deloc o eră nouă, era numai continuarea și agravarea unei politici urmată de ani de zile de Partidul Conservator. Noi nu facem așa. Când am găsit școale fictive, cari nu aveau nici un singur școlar, după constatările făcute chiar de inspectorii pe care d-voastră îi plăteați, și care azi sunt redactori la gazetele d-voastră, ca să combată actualul proiect de lege, când asemenea constatări s-au făcut de însuși dl Take Ionescu, creatorul acelor școli, prin ordine oficiale, cum vreați d-voastră ca eu să continuu a plăti asemenea școli?

Repet, prin urmare: școlile fictive din Macedonia s-au desființat acum doi ani și au rămas bine desființate. Vă mai declar, că dacă vreodată se va întâmpla să se repete situațiunea de la 1901, dacă ne vom mai regăsi vreodată pe această bancă, după ce se vor fi înființat iar școli fictive în Macedonia, noi le vom desființa din nou. (Aplauze).

Dar dacă nu ne putem împăca cu ficțiunile costisitoare și corupătoare ale altora, noi, de doi ani încoace, am făcut în Macedonia ceea ce conservatorii nu au știut niciodată să facă.

Am lucrat liniștiți în tăcere; nu am bătut toba că inaugurăm o eră nouă, dar am făcut ca școalele, care altădată erau pustii și pe care agenții plătiți se sileau să le pustiască de tot, făcând o întreagă campanie pentru ca să se închidă toate, după cum am dovezi în mână, acele școale azi cunosc o eră de liniște și de muncă cinstită, pe care de multă vreme nu o cunoscuseră încă.

De altă parte știți că bugetul, care deja în anul teribil era de 530.000 lei, dumnealor l-au mărit aproape la 800.000 lei, fără niciun vot al Camerei, fără știrea nimănui s-a angajat personal, s-au făcut cheltuieli pe baza unui buget de 762.000 lei, când nu aveau votați decât 530.000 lei.

Toate acestea pentru ce? Pentru ca să se plătească o sumă de persoane care nu lucrau nimic, pentru ca să se plătească faimoasele biciclete, cu care vroiau să se combată influența lui Platon și Aristotel.

Vă aduceți aminte că am citat atunci un cunoscut discurs al dlui Take Ionescu, de la Craiova, în care zicea: „Primesc discuțiunea pe biciclete; ele sunt un simbol, și plâng pe cei care nu-l înțeleg. Cine râde de biciclete, dovedește că nu este mistuit încă de dorul românesc".

Pe terenul acesta, nici nu primesc discuțiunea, și mă mir că dl Vlădescu își face iluzia că m-am întors la politica bicicletelor. Cu ce am dovedit eu aceasta?

Dlor, cu un buget restrâns, pe care nevoile țării ni l-au impus să-l votăm, am reușit să întreținem, dacă nu acele 92 de școli, ce dl Take Ionescu zicea că le are în Macedonia, aproape tot atâtea, adică 84. Dar aceste școli sunt reale, au institutori care lucrează și copii care le urmează.

Acest lucru am izbutit să-l fac prin o chibzuită întrebuințare a fondului foarte restrâns, care în 1901 a fost de 300.000 lei, și pe urmă de 335.000 lei. După această proporțiune, dacă mi-aș fi făcut și eu un buget de 760.000 lei, eram în stare să dau 200 școli, reale, populate cu școlari, iar nu 92 de școli pustii.

Socotesc că cu vremea situațiunea de astăzi se va mai îmbunătăți încă, și chiar în proiectul de buget ce vi se va prezintă zilele acestea, înainte de a fi fost solicitat de dl Vlădescu, eu am introdus o creștere de 65.000 lei la suma pentru școlile și bisericile din străinătate. Împrejurările de astăzi sunt mai bune decât cele de acum doi ani și ne putem permite o lărgire a cercului nostru de activitate. Am încrederea că cu cei 65.000 lei pe care sper că-i veți vota, vom putea trece cu mult peste programul fictiv al dlui Take Ionescu, și la anul, pe vremea aceasta, veți putea avea dovadă de ceea ce afirm astăzi.

Zice dl Vlădescu că suma de 600.000 lei pe care o cer astăzi pentru clădire de școli și biserici, ar însemna revenirea la politica conservatoare față de școlile din Macedonia.

Nu înțeleg deloc ce îndrituiește pe dl Vlădescu să vorbească așa.

Partidul conservator care timp de șase ani de zile a avut conducerea școalelor din Macedonia, în acești șase ani nu a cerut o singură dată măcar o centimă pentru clădiri de școli și de biserici în Macedonia.

A cerut, și uneori și-a atribuit fără să ceară, sume enorme ca să plătească lefuri pentru agenții săi personali, ca să plătească profesori de dans și ca să cumpere biciclete; dar ca să facă un așezământ stabil, ca să dea un semn vădit de existență și un mijloc de funcționare regulată școalelor și bisericilor de acolo, nu s-a gândit niciodată.

Mă înșel; o singură dată s-a gândit, și iată cum:

În ultimul său minister, dl Take Ionescu a fost solicitat de o comunitate românească din Macedonia ca să-i dea un ajutor pentru clădirea unei biserici. D-sa făgăduiește comunității un ajutor de 8.000 lei. Comunitatea, pe baza acestei

făgăduieli, începe lucrarea, dar dl Ionescu, în loc să dea cei 8.000 lei făgăduiți comunității, înființează armata de slujbași pe care o știți. Comunitatea a rămas cu biserica neisprăvită, iar făgăduiala dlui Take Ionescu a trebuit să o plătim noi ca să se poată termina lucrarea începută.

Iată singura dată când conservatorii s-au gândit la ceva de felul propunerii noastre de astăzi.

Din contră, s-ar părea că tot ce seamănă a așezământ făcut cu rost și în mod durabil, le repugnă dumnealor.

În 1899, când s-a alcătuit faimosul buget de 762.000 lei, dl Take Ionescu găsise, în bugetul lăsat de mine, o cifră destul de însemnată pentru plata chiriilor localurilor de școli din Macedonia. Ei bine, știți ce a făcut d-sa?

În momentul când mărea numărul institutorilor cu vreo 100 și mai bine de inși, în același moment reducea fondul destinat pentru plata chiriilor, așa că, de unde noi plăteam chiria pentru 61 de școli, dl Take Ionescu nu o mai plătea decât pentru 47. Și cu toate astea; d-sa se laudă că are 92 de școli! Ce dovadă mai bună se poate da că d-sa niciodată nu s-a preocupat de a avea școale, și că singurul lucru ce voia era să aibă slujbași, pe care să-i poată întrebuința la nevoie ca tulburători după cum s-a și încercat să facă?

Ei bine, dlor, contra acestei politici, noi ne-am ridicat, continuăm de a ne ridica și o repudiem cu desăvârșire. Ceea ce vrem este să conservăm, să dezvoltăm și să consolidăm rezultatele reale, obținute până acum în mod cinstit, stăruitor și prin bună înțelegere cu guvernul otoman.

Avem școli care funcționează în mod regulat, și vrem ca aceste școli să aibă în viitor existența asigurată, și pentru aceasta avem să le procurăm localurile la care până astăzi nimeni nu s-a gândit. (Aplauze).

Iată, dlor, pentru ce am prezentat acest proiect de lege; vă rog să credeți că suma ce o cerem o voi întrebuința cu cea mai mare scrupulozitate și că nici o picătură din apele Nilului nu voi permite să se reverse asupra școalelor din Macedonia.

(Aplauze).[1]

Voi alcătui un plan regulat de lucrări și voi executa din această sumă, în condițiunile cele mai bune de soliditate și ieftinătate, cât mai multe din lucrările de care este nevoie.

Vă rog dar să votați acest proiect de lege (Aplauze), fiind perfect convinși că nu avem nimic a face cu politica conservatoare (Aplauze). Și că ceea ce lucrăm noi în Macedonia este lucru bine chibzuit în vederea viitorului și nu va întâmpina niciun fel de dificultate din partea guvernului otoman. (Aplauze).

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea 1903–1904, nr. 10 de la 2 decembrie 1903, p. 25 și următoarele.)

---

1. Aluzie la expresia „revărsarea Nilului“, cu care se caracterizase atunci larghețea lui Take Ionescu cu fondurile ministerelor.

Discurs în ședința Senatului de la 9 decembrie 1903 în discuția fondului pentru construcțiuni școlare și bisericești în Imperiul otoman

Raportorul comitetului delegaților (compus din Episcopul de Argeș, C. Ionescu, P. Chenciu, General Photino și Valerian Ursianu) aleg raportor pe acesta din urmă. El citește raportul său (Dezbateri, p. 49) asupra legii votate de Senat (Dezbateri, p. 49), după care urmează o discuție mai lungă decât în Cameră. Iau cuvântul: G-ral I. Lahovari, care zice că „nu s-a făcut nimic pentru românii din Turcia“ și crede că lealitatea de care au dat dovadă ei față de guvernul turcesc nu le-a slujit la nimic, și Petre Grădișteanu, cărora le răspunde Haret. După închiderea discuției generale, se aprobă luarea în considerare. La discuția pe articole vorbește numai generalul Lahovari, care termină zicând că deși găsește că se dă prea puțin, dar va vota legea. Toți fiind de acord, este totuși 1 vot contra la votarea în total, față de 65 pentru.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor senatori credeam că Partidul Conservator va fi fost deja lămurit asupra politicii guvernului liberal în Macedonia, cu ocaziunea discuțiunii acestui proiect de lege înaintea Camerei.

Dar, vorbirea dlui General Lahovary astăzi aici nu este decât reproducerea vorbirii, aproape identice, care s-a ținut la Cameră, la care am răspuns atunci și la care voi răspunde din nou astăzi.

Dl Vlădescu, la Cameră, tot cu ocaziunea discuțiunii acestui proiect de lege, a început prin a ne acuza că urmăm o politică contradictorie în Macedonia. Nu știu dacă a zis și că fac *mea culpa* prin acest proiect de lege, după cum a zis astăzi dl general Lahovary.

Am răspuns dlui Vlădescu: nu este nicio politică contradictorie din partea noastră în chestiunea românilor din Macedonia. Ceea ce am făcut la 1901, vom face oricând, dacă aceleași împrejurări se vor prezenta. Nu suntem prin urmare, nicidecum dispuși să urmăm politica inaugurată, sau mai bine zis consacrată, prin bugetul macedonean pentru anul 1899 al dlui Take Ionescu.

Hotărât și scurt. Persistăm fără cea mai mică șovăire în politica noastră de la 1901, pentru că avem ferma convingere că bine am lucrat, și rezultatele la care am ajuns dovedesc aceasta.

Dlor, este ușor ca la faptele cele mai evidente prin sine înseși, să se dea interpretări potrivite, trebuințelor unei cauze. Dar, cine se va ocupa vreodată ca să intre în adâncul lucrurilor și să judece faptele nu numai după articole de gazetă sau după părerile celor interesați, ci după documentele care s-au publicat în cea mai mare parte, și care se vor mai publica, – căci mai sunt și altele, – va vedea că niciun om care ar avea dorința de a face treabă bună, în Macedonia, nu poate să urmeze politica începută de guvernul conservator prin bugetul din 1899.

Eu am adus cestiunea la tribuna Camerei, acum 2 ani, în decembrie 1901, și am vorbit asupra ei pe larg și fără cea mai mică reticență.

În anul acela, opoziţiunea, timp de 6 luni, îşi făcuse cal de bătaie din cestiunea Macedoniei. Aceasta, însă, numai în timpul vacanţelor parlamentare, iar când s-au deschis Camerele, opoziţiunea a amuţit, deodată, dar eu ţineam să lămuresc lucrurile şi să tai scurt una din legendele pe care conservatorii, după obiceiul lor, umblau să o creeze împrejurul acestei cestiuni. De aceea, opoziţia, căutând să se sustragă de la discuţie, am fost siliţi, să aducem noi dezbaterea în Cameră.

Să amintesc în câteva cuvinte despre ce e vorba: când am plecat noi de la guvern în 1899, noi ne siliserăm să umplem o grămadă de goluri, care erau în organizaţiunea şcolară bisericească a românilor macedoneni. Situaţiunea era destul de grea în vremea aceea, pentru că moştenisem o situaţiune rea încă din timpul când venisem la guvern în 1895. Vorbea adineauri dl general Lahovary de politica contradictorie a guvernului liberal. Aş ruga şi eu pe dl general Lahovary, ca şi pe întreg Partidul Conservator să binevoiască să-mi spună, cum se poate atunci califica politica guvernului conservator dintre anii 1892 şi 1895? Când într-unul şi acelaşi guvern, doi miniştri nu se înţelegeau asupra cestiunii macedonene; când unul trăgea în dreapta, iar celalt în stânga; când dl Take Ionescu se opunea la înfiinţarea eforiilor şcolare, iar dl Alexandru Lahovary împingea la dânsa; când un ministru punea la dosar hârtiile celuilalt; când schimbau între dânşii o corespondenţă mai mult acră decât dulce, aceasta se cheamă politică cu şir, în cestiunea macedoneană? Asupra acestui lucru să ni se răspundă. Eu am publicat documente în această privinţă, şi la această publicaţiune de documente nimeni n-a răspuns până astăzi. Iacă cauza învrăjbirii românilor din Macedonia: unii trăgeau de partea lui Lahovary, ceilalţi de partea dlui Take Ionescu. Sciziunea produsă atunci, abia acum s-a potolit. Bineînţeles, nu vorbesc de pretinşii macedoneni adăpostiţi prin redacţiile gazetelor conservatoare; aceia au declarat că sunt şi rămân conservatori până la moarte, măcar dacă am da noi 6 milioane, în loc de 600.000 lei; dar aceia sunt macedoneni de contrabandă, pentru că în Macedonia nu se admit nici conservatori nici liberali. (Aplauze).

Iată care este situaţiunea moştenită la 1895; o învrăjbire între românii macedoneni ale cărei rădăcini erau însuşi în guvern. Iată ce va să zică politică contradictorie.

Venind la guvern în 1895, noi ne-am silit să potolim pasiunile, să dăm învăţământului din Macedonia o organizaţiune care-i lipsea cu desăvârşire. Ca să vă închipuiţi până unde mergea dezorganizarea, cu toate cele 530.000 lei ce se zvârleau acolo pe fiecare an, amintesc că în liceul din Bitolia nu era catedră de limba română. Şi se pretindea ca acest liceu să fie focarul naţionalităţii româneşti! (Ilaritate).

Aceasta se cheamă politică cu şir la d-voastră? (Aplauze).

În acelaşi liceu era o catedră de matematică în cursul superior, şi nu era la cursul inferior. Şi aş putea să citez lucruri de acestea o jumătate de oră, dacă aţi vrea.

Dl General I. Lahovary: Trebuia să îndreptaţi.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Am îndreptat, şi cu asemenea îndreptări ne-am ocupat de la 1895 şi până la 1899. Nu numai că am îndreptat, dar am tras încă un plan de organizare şi de lucrare pentru viitor şi am lăsat acel plan la minister cu un început de execuţiune, iar nu ca faimosul referat al dlui Take Ionescu de la 1900, pe care nimeni nu l-a văzut vreodată. Noi am lăsat la minister un plan de lucrări, cu un început de execuţiune, care a fost înregistrat, care s-a aflat şi se află în dosarele ministerului. Ce s-a făcut cu acel plan? Când s-a schimbat guvernul, a fost pus la dosar. D-voastră aţi făcut apoi faimosul buget de 800.000 lei pe baza unei cifre de 500.000 lei care era alocată în buget.

Apoi, cum socotiţi d-voastră că era să luăm noi răspunderea unei asemenea situaţiuni? Partidul Conservator poate să aibă tezaure de indulgenţă pentru asemenea fapte, şi nu este îndoială, că, dacă Camera conservatoare ar fi fost chemată să dea un bil de indemnitate dlui T. Ionescu care-şi deschidea singur creditul de 300.000 lei, fără să întrebe pe nimeni, era să i-l dea. Dar noi ne găseam în altă situaţiune; veneam în urma anului teribil, în urma milioanelor risipite la Ministerul Instrucţiunii Publice fără niciun rost; trebuia să umplem toate golurile şi să mai umplem şi golul de 300.000 lei deschis prin înfiinţarea a 21 de şcoli fictive.

Aceasta nu puteam să o luăm asupra noastră, nu numai din cauza greutăţilor de acum 2 ani, dar la niciun alt moment căci partidul nostru nu are principiul de a-şi cumpăra partizani cu banii ţării.

Dar să vorbim şi despre acea faimoasă afacere a şcoalelor desfiinţate de noi. Dl Take Ionescu a înfiinţat la 1 septembrie 1899, 21 de şcoale primare şi 2 şcoale comerciale în Macedonia. La 1 septembrie 1900, fiind la putere tot guvernul conservator şef al guvernului fiind dl Carp şi şef al partidului dl G. Cantacuzino, ce se întâmplă?

Din acele 21 de şcoale înfiinţate de dl Take Ionescu se desfiinţează 19.

Eu am spus lucrul acesta, şi am dat lista şcoalelor desfiinţate atunci de dl Arion; iat-o: şcoala primară din Constantinopol, Pisuderi, Cavaia, Ferica… şi aşa mai departe; peste tot 19 şcoale.

Pentru ce atunci nimeni nu a zis nimic? Pentru ce dl Take Ionescu, nu şi-a apărat opera şi pentru ce nu s-a zis că partidul urmează politică condradictorie?

Înţeleg ca în această chestiune să fie deosebire de vederi între două partide opuse cel puţin asupra mijloacelor, dacă nu asupra scopului.

Dar, ca membrii unuia şi acelaşi partid să nu se înţeleagă nici asupra scopului, nici asupra mijloacelor, aceasta se cheamă politică contradictorie. (Dl general Lahovary întrerupe.)

Dl general Lahovary zice că nu a avut când să vină cestiunea în Cameră. Cum așa?

Dar, școalele se desființează la 1 septembrie 1900 și Camera s-a deschis la 15 noiembrie 1900; și nici d-voastră nici autorul erei noi nu a deschis gura să zică vreun cuvânt; nici în presa d-voastră, nici în gazeta macedoneană subvenționată de d-voastră nu s-a zis un cuvânt.

Și, cu toate acestea, se desființaseră 19 din 21 de școli. Pentru ce dar sunt eu vinovat de politică contradictorie, iar dl Arion, cu Partidul Conservator întreg, nu?

Dar, dlor, acum doi ani partidul conservator avea, ca totdeauna, trebuință de platformă de luptă. Puțin îi păsa de Macedonia în 1901, precum puțin îi păsa și în 1900, dar în 1900 era la guvern, și nu avea de ce să se agite pe cestiunea suprimării școalelor din Macedonia; anul următor nu mai era la guvern, și voia să pună iar mâna pe dânsul. Iată pentru ce, în 1901, a lucrat așa cum a lucrat.

Contra liberalilor este permis conservatorilor să uzeze și de cestiunea macedoneană, și de cestiunea veteranilor, și de a meseriașilor, și de a funcționarilor (Aplauze), și de orice s-ar ivi, fără alegere de mijloace; era să zic și fără alegere de țintă; dar aceasta nu ar fi exact, căci ținta este totdeauna aceeași: puterea.

Dar pe noi nu pot să ne impresioneze asemenea mijloace de luptă.

Noi avem o țintă la cestiunea macedoneană, pe care o urmărim de 35 de ani, de atunci de când cestiunea macedoneană este la ordinea zilei în țara românească, pusă, nu de Partidul Conservator ci de liberali; și înțelegeți bine că nu era să ne schimbăm linia de conduită în fața atacurilor interesate de acum doi ani.

Am urmat calea bună, am urmat-o neclintit, și o vom urma în viitor.

Ce am făcut la 1901?

Am găsit că se aruncau sute de mii de lei pentru niște pretinse școale, care nu existau decât în imaginația celor interesați; și în anul acela, când noi eram obligați să facem economii peste tot, să restrângem în toată țara toate cheltuielile, să lăsăm funcționari pe din afară, acei funcționari asupra cărora s-a lucrat atâta ca să îi scoată în stradă; în anul când noi ne sângeram aici pentru ca să nu cheltuim nici un ban fără trebuință, vă închipuiți d-voastră că era să continuăm să azvârlim 300.000 lei în Macedonia, pentru a plăti lucruri care nici nu existau?

Mi se spune: dar dacă era greșit planul înființării școalelor, dacă se aleseseră rău locurile, dacă în școalele acelea nu erau școlari, trebuia să se mute școalele în altă parte. Mai întâi, nu avem nimic de mutat pe câtă vreme școalele pentru care mi se face vină că le-am desființat, erau deja desființate de mai bine de șase luni de zile, chiar de d-voastră. Dar chiar de n-ar fi fost desființate, nu era atunci momentul să cheltuim 800.000 lei, ca să începem atunci să căutăm școlari; iar în timpul până ce-i vom găsi, să nu facem altceva decât să subvenționăm pe agenții politici ai d-voastră. (Aplauze).

Dl general G. Manu: Agenți politici în Macedonia? E lucru copilăresc ceea ce spuneți d-voastră; ziceți mai bine custozii de la creditul funciar.

Dl dr. G. Râmniceanu: Era unul la „Patriotul“, care a declarat că a primit ordin să mă înjure în toate zilele ca să mă terorizeze! Era plătit cu 120 lei pe lună din Macedonia! Nu dedeați din buzunarele d-voastră, ci de la visterie!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor, să mă credeți că-mi pare rău că discuțiunea a fost atrasă pe tărâmul acesta, ceea ce n-aș fi dorit.

Dl General G. Manu: Vă rugăm să fiți d-voastră obiectiv.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dacă Partidul Conservator era decis să voteze pentru acest proiect de lege, bine era să nu zgândărească lucrul, dar dacă l-a zgândărit, suntem datori să răspundem, pentru că noi, partid politic și partid de guvernământ, care nu căutăm în stradă mijloacele noastre de guvernământ, înțelegem ca capitalul nostru politic să fie păstrat întreg. Nu vom pretinde niciodată că creăm ere noi, în felul celei create la 1899 în Macedonia; dar iarăși nu putem admite să fim terfeliți trei ani de zile pe o cestiune în care dreptatea e cu noi în contra d-voastră, și să nu răspundem. (Aplauze).

Vorbiți d-voastră că noi am umblat s-o îngropăm, sau chiar că am îngropat-o. Apoi, dlor, am spus și acum doi ani, și amintesc și acu, că șase luni de zile de la aprilie și până la toamna anului 1901, a fost o muncă și o silință înverșunată pentru a se închide toate școalele din Macedonia și acțiunea aceasta s-a urmat cu știința și sub protecțiunea Partidului Conservator și cei ce au lucrat pentru aceasta, cei care au împins din toate puterile lor la acest lucru, care era în adevăr un act de trădare ce ar fi îngropat cestiunea macedoneană pentru veșnicie, aceia se adăpostesc și azi în redacțiunile gazetelor conservatoare, și declară că chiar 6.000.000 de am da noi pentru școalele din Macedonia, tot conservatori vor rămâne! Noi am căutat să îngropăm chestiunea macedoneană? Noi căutăm să o exploatăm ca o cestiune pur politică pentru noi? Am aici originalul unei scrisori, trimise de unul din acești membri din redacțiunile conservatoare, care prin tot felul de amenințări căuta să facă a se închide toate școalele. Care din două rele era mai mare: aceea de a se desființa niște școale neexistente sau a se închide deodată 84 de școale care existau?

Cine din doi este cel criminal? Țin scrisoarea la dispoziția oricui; pentru aceasta am și tipărit-o.

Dl Dr. G. Râmniceanu: V-am ruga s-o citiți.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu. Să-mi dați voie să opresc aici această parte neobiectivă a vorbirii mele, cum o numește dl general Manu. Să ne mulțumim cu constatarea modului cum a lucrat Partidul Conservator în cestia macedoneană; iar noi să ne urmăm politica noastră neclintită.

Dl General I. Lahovary: Nu putem lua noi răspunderea unei scrisori scrisă de alții.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Bine, dar atunci izgoniți autorul ei, care se adăpostește încă și astăzi sub aripile d-voastră.

O voce: Le trebuie.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor, vă asigur că nu prea știu cum să răspund la învinuirea care se face guvernului liberal de cele ce s-au întâmplat anul acesta în Macedonia.

Poate că n-am înțeles eu bine, dar mi se pare că dl general Lahovary ne-a făcut o vină din faptul că noi nu am împiedicat măcelul macedonenilor din Cruşova. Dacă dl general cunoaşte un mijloc prin care am fi putut face aceasta, i-aş fi foarte îndatorat dacă ni l-ar spune şi nouă.

Dar asupra acestor lucruri, colegul meu de la externe va vorbi în curând şi va face deplină lumină.

Pot însă să afirm că realitatea lucrurilor e foarte departe de cei 100.000 de români măcelăriți, de care vorbea dl general Lahovary. (Ilaritate).

Dl General Lahovary: N-am zis 100.000.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Ba da: 8.000 lei, a 8 bani cadavrul, fac 100.000 de cadavre. (Mare ilaritate).

Dl General Lahovary: Rectific, câte 80 bani de cadavru (Ilaritate).

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor, dacă în împrejurări aşa de grele ca cele de astăzi, guvernul românesc a reuşit să capete lucruri pe care nu reuşiseră să le capete nici guvernele liberale, nici cele conservatoare, în timpuri mai liniştite, mi se pare că pentru aceasta se cuvine mulțumiri, iar nu critică, guvernului liberal.

E uşor să se zică, că numirea unui român în comisiunea de reforme nu înseamnă lucru mare; este însă în realitate un lucru enorm, căci pentru aceasta s-a recunoscut existența naționalității române în Macedonia, cu drepturi egale ca ale celorlalte naționalități; d-voastră ați urmărit ani de zile realizarea unor lucruri cu mult mai neînsemnate decât atâta, şi când ați obținut autorizația unei şcoale la Durazzo, după 8 ani de stăruință, ați trâmbițat-o ca un mare succes; şi când noi am reuşit să facem să se recunoască existența unei naționalități române în Macedonia, şi aceasta în fața întregii Europe, d-voastră faceți fi de acest succes, şi spuneți că aceasta nu înseamnă nimic!

Dar nu este acum momentul ca să vorbim pe larg de această cestiune. Va veni vremea când se va cunoaşte partea de acțiune a fiecăruia din partidele noastre în această cestiune. Noi aşteptăm momentul acela cu liniște, pentru că ştim că partea noastră este mare şi frumoasă.

Dlor, de vreme ce cu toții suntem de acord asupra însemnătății şi utilității creditului ce cerem, eu aş fi de părere să oprim aici discuțiunea, şi să votăm acest credit, care va fi începutul unei importante serii de lucrări, – nu zic o eră nouă – va fi un început de aşezăminte stabile pentru cestiunea macedoneană, care până acum uu prea avea puncte de sprijin. Să nu se creadă că cu 600.000 lei, se va face tot. După socotelile mele, în actuala stare a lucrurilor din Macedonia, ar fi necesară o sumă de 1.400.000 până la 1.600.000 lei, deocamdată, şi poate mai târziu să mai trebuie încă; însă această sumă ar fi inutil să se dea

întreagă în momentul acesta, chiar dacă am avea de unde să o luăm, căci lucrări de acest fel nu se pot face repede, şi ar fi inutil să se pună la dispoziţia guvernului un credit prea mare, de care să nu se poată uza decât în 2 sau 3 ani. Asemenea lucrări trebuie făcute fiecare la timpul său.

Nu-mi mai rămâne de zis decât un singur cuvânt, ca răspuns la vorbirea dlui P. Grădişteanu.

D-sa, mi-a făcut complimente, pentru că acum aş fi având părerea cum că toţi românii sunt conaţionalii noştri. Nu înţeleg bine ce sens dă d-lui cuvântului de conaţional…

Dl P. Grădişteanu: Este în expunerea de motive a d-voastră.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Ceea ce pot asigura pe dl Grădişteanu, este că părerile mele niciodată nu au variat întru nimic, asupra acestui punct.

Dl P. Grădişteanu: Tocmai pentru aceasta vă felicit.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Astăzi cerem creditul acesta, căci putem imediat uza de dânsul, în perfectă înţelegere cu guvernul otoman; şi să nu fie niciun fel de îndoială asupra acestui punct, căci n-am fi venit să cerem un credit de care n-am fi putut să uzăm. Vă rog dar, să binevoiţi a vota creditul cerut. (Aplauze).

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1903–1904, nr. 10 de la 17 decembrie 1903, p. 52 şi următoarele.)

XXVI.
Modificarea Legii învățământului primar

Lege pentru modificarea unor articole din legea învățământului primar și normal-primar din 1896 și 1901 și adăugarea unui articol nou

Expunere de motive

Experiența făcută în curs de opt ani cu aplicarea legii învățământului primar din 1896 a dovedit că e nevoie de oarecari modificări ale unor dispoziții de ordin secundar din această lege.

Încasarea amenzilor de la părinții care nu-și trimit copiii la școală întâmpină dificultăți din pricina termenului scurt ce se acordă pentru aceasta. De aceea, în locul termenului de 10 zile, prevăzut de art. 9, propun a se pune termen de 15 zile.

Școlile de cătun, prevăzute de art. 20 și 21 din lege, pentru localitățile unde nu sunt mai mult de 40 de copii în vârstă de școală, nu pot să dea foloasele ce trebuie să așteptăm de la ele, din pricină că învățătorii sunt plătiți cu suma minimă de 40 lei lunar ca diurnă și sunt toți suplinitori schimbându-se în tot anul, ba uneori chiar de mai multe ori pe an. Absolvenți ai școlilor normale nu se pot numi, fiind cu mult inferioare condițiile de învățător-ajutor față de acelea de învățător de școală comunală propriu-zisă; și, chiar de ar fi numiți în așteptarea vacanțelor de la școale comunale, s-ar considera aici numai ca trecători și nu și-ar da ostenelile pe care le putem cere de la un învățător statornic. Suntem, deci, obligați să numim persoane cu titluri cu totul inferioare. În asemenea condițiuni, școala cătunală nu-și îndeplinește menirea.

Ca să îndreptăm acest rău, am creat o categorie de învățători-ajutor care se vor recruta dintre absolvenții liceelor sau gimnaziilor și vor putea fi numiți cu titlu provizoriu după un serviciu de trei ani, în care timp vor fi supuși unor inspecțiuni serioase și repetate. Odată numiți cu titlu provizoriu, vor fi plătiți *cu leafă* de 60 lei lunar, căpătând de atunci drept la gradație și la pensie. Dându-le statornicie și îmbunătățindu-le situația, vom putea cere de la dânșii mai mult decât de la suplinitorii trecători de azi și fără îndoială că rezultatele vor fi cu mult superioare.

Învățământul fetelor la sate este cu mult înapoiat în comparație cu al băieților, fiindcă părinții nu înțelege îndestul cu ce s-ar folosi ele urmând la școală. Legea a prevăzut, e drept, ca în acele sate unde este un învățător bărbat să funcționeze și o maestră de lucru de mână, plătită de comună; și acolo unde această dispoziție se aplică, numărul fetelor trimise la școală sporește; dar este necesar ca acest fapt să se statornicească și, acolo unde mijloacele comunei permit, să se înscrie în mod obligatoriu în bugetul ei plata maestrei de lucru de mână pentru fete. În acest sens se modifică art. 25.

În art. 44 se face o mică modificare, destinată a ușura formalitățile admiterii bursierilor în secția normală a Azilului „Elena Doamna".

Înaintarea pe loc a învățătorilor este, fără îndoială, măsura cea mai potrivită pentru înălțarea nivelului corpului didactic rural și pentru a aduce școalei sătești foloase mari.

Primul examen de acest fel, ținut în anul 1902, a dat deja rezultate așa de bune, în cât a fost o adevărată surprindere pentru mulți. Din nenorocire, măsura aceasta fiind introdusă în lege în momentul maximului crizei, nu a putut fi introdusă în măsura necesară, având în vedere mai ales că dintre învățătorii înaintați pe loc se recrutează institutorii urbani. Pentru aceste motive, se propune modificarea art. 57 din lege.

În ce privește judecata acelor membri ai corpului didactic care cad în vreo vină, legiuirile de azi fac o deosebire între membrii corpului didactic secundar și în cei ai corpului primar. Profesorii au drept să se prezinte în fața judecătorilor însoțiți de apărători; învățătorii și institutorii trebuie să se apere singuri. Profesorii au drept să ceară revizuirea procesului în cazul când pedeapsa este excluderea din învățământ; învățătorii și institutorii nu au acest drept.

Pentru a se unifica normele de judecată pentru toți membrii corpului didactic, propun modificarea art. 70, acordând și membrilor corpului didactic primar posibilitatea revizuirii și dreptul de a fi asistați de un apărător.

Când vorbim de pedepse și de profesori vinovați trebuie să facem o distincțiune.

Sunt unii pentru care pedeapsa nu este un mijloc de îndreptare. Socotindu-se adăpostiți de garanțiile pe care legea le acordă, ei cred că pot considera catedra ca un mijloc de trai asigurat, ca o rentă personală, care le permite să nesocotească datoria ce au către școală și către țară. Contra acestora trebuie să se uzeze de toată severitatea.

Sunt alții care prima oară cad în greșeală, dau dovada de părerea de rău și se îndreaptă în urma pedepsei. Pentru aceștia se poate admite că abaterea a fost consecința unei greșeli, a unei porniri momentane. Este evident că fața de aceștia nu e necesar a se proceda cu aceeași rigoare ca față cu cei dintâi. Scopul pedepsei fiind numai îndreptarea celui greșit, nu ar fi necesar și nici drept a face să apese asupra cuiva consecințele unei greșeli trecătoare, mai ales când a dat în urmă dovadă că s-a îndreptat.

De aceea regulamentul pentru aplicarea legii învățământului primar prevede prescrierea efectelor unei pedepse după un termen oarecare, în care timp se poate constata că acel pedepsit s-a îndreptat.

Trebuie însă să facem un pas mai departe în direcțiunea aceasta. Trebuie să dăm posibilitate ministrului ca, atunci când un membru al corpului didactic cade într-o greșeală pentru prima dată și când trecutul lui îndreptățește la aceasta, să poată suspenda aplicarea pedepsei pronunțate pentru un timp oarecare, și, dacă în timpul acesta cel pedepsit ar fi dat dovezi neîndoioase de îndreptare, să-i poată radia pedeapsa, fără ca ea să fie aplicată.

În acest sens propun a se introduce sub nr. 70 bis un nou articol, care legiferează acest principiu.

Afară de motivul de evidentă dreptate care dictează această măsură, trebuie luat în seamă și faptul că pentru un învățător sau institutor este de o necesitate absolută ca prestigiul său să rămână cât mai mult posibil, și de aceea ori de câte ori va fi posibil a se face economie de pedepse, se va lucra chiar în interesul școalei, independent de al învățătorului.

Discurs în Adunarea Deputaților în ședința de la 13 februarie 1904 asupra proiectului care modifică legea, învățământului primar și normal-primar din 1896 (modificată în 1901)

Comitetul delegaților e compus din I. Stănculeanu, Dr. I. Radovici, St. C. Ioan, N. Crapeleanu, Th. Vasiliu, I. Negrea și St. Drăghicescu, raportor. În discuția generală nu ia nimeni cuvântul. Se votează luarea în considerare. La discuția articolelor, vorbește deputatul M. Moisescu, căruia îi răspunde Haret.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor deputați, rog pe dl Moisescu să binevoiască a renunța la amendamentul acesta, pentru că guvernul nu ar putea să-l admită.[1] Nu că în principiu nu ar fi bun, este foarte necesar ca în fiecare sat, la fiecare școală să fie o maestră de lucru manual; dacă se întâmplă școala să aibă o învățătoare femeie, atunci lucrul se rezolvă de la sine. Dar la cele mai multe școli nu este învățătoare femeie, atunci ar trebui să se ia una sau mai multe maestre pe de lături.

Dacă se admite amendamentul dlui Moisescu, atunci ajungem la o cifră destul de însemnată de cheltuieli pentru stat, și d-voastră știți că sunt azi destul de însemnate cheltuielile pentru ca să mai înscriem în legi dispozițiuni care ar duce la noi cheltuieli mari.

---

1. Amendamentul propus cerea să se adauge la articolul 25 dispoziția că dacă comuna nu dispune, maestra de lucru va fi plătită de stat.

Să facem o mică socoteală.

Avem azi vreo 4700 învățători din care mai puțin de 600 sunt femei; prin urmare, abia vreo 600 de școli sunt care au maestre pentru lucrul manual.

Ar trebui ca la cele mai multe din celelalte școli, adică la vreo 3.100 să fie maestre plătite de stat, pentru că maestrele plătite de comună vor fi în minoritate. Să zicem că ar trebui numai 2.000 maestre, pe care să le plătească statul, numai cu 40 de lei pe lună; totuși ajungem la o cheltuială de un milion pe an.

Astăzi nu ne putem angaja la o asemenea cheltuială, cu atât mai mult că la noi învățământul primar și normal primar e aproape cu totul în sarcina statului, lucru care nu se întâmplă nicăieri aiurea și ar trebui să nu se întâmple nici la noi; pentru că dacă este un serviciu eminamente local, este desigur acesta. Cu toate acestea, au fost însemnate împrejurări care au impus în 1864 ca învățământul primar să fie în sarcina statului, și împrejurările acelea nu s-au înlăturat încă. Dar, dacă suntem siliți pentru câteva timp ca să mergem tot așa cu învățământul primar, cel puțin să nu mai mărim greutățile statului. Să lăsăm dar comunelor sarcina aceasta și, după ce experiența se va face câtva timp, va veni vremea ca întregul învățământ primar să treacă pe seama comunelor.

Așa fiind, amendamentul dlui Moisescu ar însemna un pas înapoi în direcțiunea pe care trebuie să o urmăm.

De aceea nu mă unesc cu părerea d-sale.

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară 1903–1904, nr. 11 din martie 1904, p. 461.)

Discurs în Senat în ședința de la 24 februarie 1904 în discuția proiectului prin care se modifică legea din 1896 (modificată în 1901) asupra învățământului primar și normal-primar

Comitetul delegaților, compus din: G. Constantinescu-Râmniceanu, Colonel Bădulescu, P. Chenciu, Episcopul de Râmnic și Ștefan Filipescu. alege raportor pe G. Constantinescu-Râmniceanu. Acesta citește raportul său în ședința de la 24 februarie; apoi iau cuvântul: Episcopul de Râmnic, I. Lahovari, P. Grădișteanu, General I. Lahovary și ministrul Haret. După ce se votează luarea în considerare, urmează discuția pe articole, la care vorbesc: Episcopul de Râmnic, Dr. I. Munteanu, Episcopul Dunării-de-Jos, I. Lahovaru și ministrul Haret.

În ședința de la 25 februarie se dă votul în total, fiind 53 pentru și 11 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor senatori fiindcă onor. prevorbitori au atins cestiuni de natură cu totul distincte, voi urma și eu ordinea în care s-a vorbit, pentru a răspunde fiecăruia pe rând.

Natural, voi face excepțiune pentru dl Grădișteanu care a vorbit asupra ambelor ordine de idei, în care au vorbit alți doi oratori. Voi începe cu Prea Sf. Sa părintele Episcop de Râmnic.[1]

P. S. S. constată că e o mare lipsă de preoți, și ca remediu al acestei stări de lucruri propune ca învățătorii de cătun, pentru care eu propun oarecari îmbunătățiri prin proiectul de lege în discuțiune, să poată fi seminariști, care în același timp, să se hirotonisească și să fie în urmă consacrați preoți la bisericile la care ar rămâne locuri vacante.

Am fost contra acestei propuneri în comitetul de delegați și sunt contra și acum. Să nu se zică că vorbesc așa pentru că vreau să țin bisericile pustii de preoți.

P. S. Eparchioți și poate și d-voastră știți că cestiunea aceasta a bisericilor fără preoți, mă preocupă nu de acum, ci de când am venit întâi la guvern.

În 1896 era lipsă de 400 preoți.

În 1898 se cereau 500, acum se cer 700 preoți.

Se înșeală, prin urmare, P. S. Sa că lipsesc numai 400 preoți; 700 lipsesc în realitate.

Pentru aceea nu e multă vreme de când am alcătuit un proiect de lege pe care l-am supus cunoștinței P. S. Lor, și prin care căutam să dau o soluțiune aceste dificultăți. Acest proiect de lege nu a avut darul să placă.

Pentru ce?

Pentru că eu propuneam ca pe lângă parohiile de astăzi, în comunele prea mari, să se adauge preoți ajutor care sa fie plătiți direct de credincioși.

Preotul avea să fie tocmit cu comuna, nu cu credincioșii; iar credincioșii, aveau să verse plata către comună, asigurându-se regularitatea plății prin legea de urmărire.

Aceasta era combinațiunea mea.

Ea nu a plăcut, pentru motivul că nu propuneam ca noii preoți să fie plătiți de stat.

Nu propusesem aceasta, pentru că ar fi însemnat să impun statului o nouă cheltuială de vreo 700.000 lei, pe lângă acele pe care actuala lege a clerului i le impusese deja în prezent și în viitor. Cu sistemul de a se tot impune statului cheltuieli fără chibzuială se ajunsese la situația de acum 3 ani.

Dacă alții au curajul să mai facă așa ceva, n-au decât s-o facă; eu nu-l am, și nu o voi face. De aceea, dlor, propunerea mea am lăsat-o să doarmă deocamdată până la timpuri mai bune. Și am lăsat-o să doarmă, pentru că nu mi-a plăcut modul cum s-a întreprins combaterea părerilor mele.

Bune sau rele, propunerile mele trebuiau să fie considerate ca provenite din dorința mea de a contribui la îndreptarea unei stări de lucruri foarte rea și pe

---

1. Episcop de Râmnic era Atanasie Mironescu (1856–1931), mai târziu (1909) mitropolit al Ungro-Vlahiei, demisionat în urma unui scandal în 1911.

care nu eu am contribuit a o crea. Nu avea nimeni drept a pune la îndoială buna mea credință, și dacă proiectul meu era rău, să-l combată cu argumente scoase chiar dintr-însul, iar nu pe motive închipuite.

Dar nu s-a făcut așa. S-a căutat să se agite lumea cu tot felul de născociri, unele mai nedrepte și mai fantastice decât altele. Așa s-a zis cum că eu vroiam să suprim inamovibilitatea preoților, să le reduc lefurile, să le suprim posturile. Nimic de așa fel nu era în proiectul meu; așa că mă întreb ce scop urmăreau inventatorii acestor vorbe. Dacă sistemul ce propuneam eu pentru înființarea preoților ajutători nu era bun, pentru ce nu combăteau sistemul, și-mi puneau în socoteală lucruri închipuite? Iar dacă contra sistemului însuși, așa cum îl propuneam eu, nu găseau argumente, cum să privim oare pe acei care în numele bisericii, căutau să împiedice realizarea unei măsuri necesare bisericii?

Dl Grădișteanu ne-a arătat cum la moșia d-sale stau oamenii de ani de zile fără preot și cu biserica închisă.

Dar crede d-sa că numai într-un loc se întâmplă așa?

Nu este nicio jumătate de ceas de când a venit la banca mea un deputat din Tutova, cu o hârtie din partea locuitorilor unei comune, care zic: „Dă-ne preot, îl plătim noi". Au și pe un tânăr seminarist care primește să le fie preot în asemenea condițiuni:

I-am răspuns:

„Nu pot: legea actuală nu-mi dă dreptul să fac așa, și nici să îndrept legea nu mă lasă".

Și lucruri de acestea domnilor se petrec în toate părțile. Anul trecut, dl Exarcu[1] de la Bacău ne-a adresat o interpelare în acest sens, și astăzi dl senator Grădișteanu îmi spune același lucru.

Pot să vă afirm că am teancuri de asemenea reclamații, dar nu pot să dau satisfacere nimănui, pentru că legea din 1893 nu mă lasă.

Eu nu sunt răspunzător pentru ce se întâmplă, răspunzători să fie acei care mă împiedică să îndrept starea de lucruri cerută de legea din 1893.

O spun cu hotărâre, pentru că trebuie odată să se știe cum stau lucrurile și pentru că nu voiesc să fiu eu făcut răspunzător că nu mi-am făcut datoria de a voi să îndrept răul. Eu văd răul și eram să-l îndrept; dar alții ori nu-l văd ori dacă-l văd, sunt dominați de considerații care nu au nimic a face cu interesul bisericii.

Este lesne să vină cineva cu legi care să nu corespundă cu nici o realitate a lucrurilor, nebazate pe cel mai mic studiu, fără cea mai mică socoteală și fără să-și dea seamă de urmările ce vor decurge din asemenea legi!

---

1. În ședința Camerei de la 24 februarie 1903 deputatul G. Exarcu întreabă pe ministrul de Culte: de ce nu se hirotonisesc preoți la biserici lipsite de preoți și menite a rămânea închise. Haret îi răspunde că dispozițiile legii din 1893 cer ca la 4 parohii vacante într-un județ să se facă o hirotonisire. Necesară atunci, măsura aceasta trebuie modificată și în acest sens lucrează un proiect de lege pe care intenționează a-i prezenta Parlamentului. (Dezbateri Camera, vol. 1902–1903, p. 682.)

Dar asemenea fapte totdeauna se plătesc.

S-a pus în 1893 principiul ca să fie numai un preot de fiecare comună: dar nu s-a făcut măcar cea mai mică socoteală ca să se vadă care este întinderea şi populaţia mijlocie a unei comune. Nu s-a preocupat nimeni să vadă dacă va fi posibil ca un preot să viziteze câte 1200 şi 1500 familii, dacă se va putea să străbată câte 20 km în lung şi 20 km în lat! Gânditu-s-a cineva la toate acestea?

Nicidecum; unul face legea, altul îi trage nevoile. Cel care a făcut-o se laudă că e reformator iar eu sunt ocărât pentru că legea nu-mi dă putinţă să dau preoţii necesari. Dar eu sunt de vină?

Dl P. Grădişteanu: Hai să o modificăm, domnule ministru.

Dl Spiru Haret, ministrul cultelor si instrucţiunii publice: Asta vreau şi eu; daţi-mi putinţă să o fac, şi o fac. Proiectul îl am gata.

Vorbea Prea Sfinţia Sa de preoţi supranumerari; s-au numit toţi aceia care trec peste numărul de 3000, adică peste numărul comunelor. După lege, aceşti preoţi trebuie să fie numiţi de preferinţă la parohiile care rămân vacante. Sunt însă azi o mulţime de parohii vacante şi avem totuşi 1300 de preoţi supranumerari. Pentru ce nu se numesc la parohiile vacante? Pentru că refuză să se ducă. Fiecare supranumerar zice: „Am aici gospodăria mea, nu vreau să mă duc aiurea“. Şi pentru că ei nu vor să se ducă, statul continuă a-i plăti degeaba, deşi parohiile sunt fără preoţi. Aceasta este, dlor, starea lucrurilor. Conform legii supranumerării trebuie să se ducă unde sunt parohiile vacante. Dacă aş fi aplicat eu legea cu atâta strictеţe cât zicea Prea Sfinţia Sa, ar fi trebuit să şterg din buget leafa tuturor supranumerarilor care refuză să se ducă în parohiile vacante.

Voci: Foarte bine aţi fi făcut.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Şters-am eu leafa cuiva? Nu-mi vorbiţi deci că am aplicat legea cu strictеţă. Sunt sate cu câte 100 de familii şi cu trei preoţi, toţi plătiţi de stat, pe când la 20 km de acolo stau bisericile pustii, pentru că supranumerarii, pe care îi plătim ca să nu facă nimic, nu vor să se ducă acolo.

Voci: Ştergeţi-le leafa din buget.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: voi fi silit să ajung şi acolo. Dacă până acum am aplicat legea cu indulgenţă, iar nu după cum zicea Prea Sfinţia Sa adineaorea, sunt silit să o aplic pe viitor *ad litteram*, aşa cum e scrisă, şi nu după cum s-a interpretat până acum. Veţi vedea atunci la ce consecinţe vom ajunge; vom vedea atunci dacă va mai avea cineva curajul să împiedice pe ministru de a schimba mai curând această lege dezastruoasă.

Acum P. S. S. Episcopul Râmnicului propune ca seminariştii să poată fi numiţi învăţători la şcoalele din cătune, şi să fie în acelaşi timp hirotonisiţi.

Prima parte a propunerii nici nu trebuie să fie făcută, pentru că art. 58 din legea instrucţiunii prevede că seminariştii pot fi numiţi învăţători.

Dar a doua parte a propunerii, adică ca, cu ocaziunea numirii seminariştilor ca învăţători ei să fie şi hirotonisiţi, nu o pot primi, căci aceasta ar fi un mijloc

abătut de a se modifica legea clerului, şi eu nu vreau să uzez de asemenea mijloace. Vreau ca legea să se modifice în mod franc în toate părţile ei care nu mai pot merge; dar ca printr-o lege secundară de detaliu privitoare la învăţământ, să deschid portiţa la nenumărate hirotoniri care să se facă fără nici o normă, fără nicio pază, aceasta nu pot face. Să se hirotonisească preoţi, ştiu că trebuie; ştiu că sunt multe locuri lipsite de preoţi; să se facă preoţi, dar să se facă aşa cum trebuie: să se modifice legea clerului în părţile ei care s-au dovedit cu prisosinţă că sunt rele, dar nu cu ocaziunea unei legi asupra instrucţiunii să se hirotonisească 700 de preoţi; lucrul acesta nu-l pot face.

Prea Sfinţia Sa a mai făcut observaţiune cum că în bugetul ministerului cheltuielile pentru cler sunt ceva mai mici decât acelea prevăzute pentru învăţământul primar rural.

Mai întâi, să-mi dea voie Prea Sfinţia Sa ca să nu primesc discuţiunea pusă pe tărâmul acesta, pentru că atunci am putea ajunge departe cu vorba; trebuie să vedem ce se cheltuieşte pentru învăţământul primar urban, faţă cu ce se cheltuieşte cu învăţământul secundar; ce se cheltuieşte pentru justiţie, faţă cu ce se cheltuieşte pentru armată; ce se cheltuieşte cu clerul, faţă cu ceea ce se cheltuieşte pentru sănătatea publică.

Vorba este că atât cât se cheltuieşte astăzi pentru cler se cheltuieşte mult, şi trebuie să ni se facă serviciu pentru ceea ce se cheltuieşte.

Noi cheltuim pentru cler, nu 5 milioane şi jumătate, ci mai mult, căci trebuie să se ţină seamă şi de ceea ce cheltuiesc comunele urbane, precum şi de cheltuielile accesorii care sunt însemnate.

În fine, se cheltuieşte pentru cler îndestul pentru ca să avem dreptul a cere ca trebuinţele religioase ale ţării să fie satisfăcute. Legea actuală a îndrumat statul spre o cheltuială care va ajunge la 8 milioane.

Anul acesta, când noi eram angajaţi să nu creştem bugetul am fost siliţi să ne abatem de la programul nostru, din cauza gradaţiunii preoţilor, votată acum 10 ani, şi pe care o plătim noi azi.

Întrebam pe Prea Sfinţia Sa în secţiuni: ce s-ar fi întâmplat dacă cei 10 ani s-ar fi împlinit în anul 1900 sau 1901?

Este lesne să tragi poliţă asupra urmaşilor. Mi-ar fi lesne şi mie să înfiinţez acum 700 preoţi cu leafă mare, şi să las să-i plătească cei care vor veni după noi.

Eu nu fac aceasta, căci nu am trebuinţă să-mi fac partizani pe socoteala ţării; aceasta ar fi o adevărată delapidare a banului public.

Se mai zice, că economia unde nu trebuie, este un rău.

Economie, Prea Sfinte, pretutindeni trebuie; nicăieri nu trebuie să se cheltuiască un ban fără trebuinţă, mai ales când banul pe care-l cheltuieşti este luat din punga ţării.

În orice caz, o soluţiune, bună sau rea, era propusă; datoria celor în drept era să o discute, cu dorinţa sinceră de a scoate dintr-însa ceea ce era bun. Cei ce nu au făcut-o nu şi-au făcut datoria.

Am mai auzit spunându-se că vor oamenii să treacă la catolicism dacă nu li se vor da preoți.

Doamne! de multe sute de ani s-a tot auzit acest lucru şi slavă Domnului că țară mai bine credincioasă decât țara românească nu este alta.

Dar dacă se aud vorbe ca acelea, aceasta înseamnă că oamenii au ajuns la exasperare, când cu legile noastre făurite de aici din Bucureşti, fără nicio cunoştință şi nicio grijă de nevoile lor, lovim în obiceiurile lor şi zdruncinăm rostul vieții lor aşezate de secole.

Avem exemplu legea clerului din 1893, înjghebată Dumnezeu ştie cum, fără nicio cunoaştere a împrejurărilor vieții țărăneşti, fără nicio grijă de greutățile problemei, numai cu preocuparea harnică de a strica ceea ce era de sute de ani, fără a se calcula ce se pune în loc.

Dar ce era de vină bietul țăran dacă la Bucureşti s-a găsit cineva care simțea trebuința a se improviza reformator? Pentru ce să plătească el cu prețul liniştii lui sufleteşti, cu prețul credinței lui în Dumnezeu, lipsa de pricepere sau de prevedere a celor care pretind să-i reguleze soarta după convenienţele lor personale?

Ce era de vină țăranul din creierii munților ca să fie condamnat să rămână nebotezat, necununat cu anii, aruncat în pământ ca un câine?

Ce nevoie era ca cineva să-şi formeze capital politic cu prețul iscodirii unei chestiuni religioase într-o țară unde această plagă nu a fost niciodată cunoscută? Ce nevoie era?

Ştiți dvs. că de la 1893 până azi sunt sate unde nu s-au slujit o dată măcar serviciul religios, nici la Paşti, nici la Crăciun?

Am la minister teancuri de reclamații de acest fel. Şi bisericile unde a mai rămas câte un preot sunt depărtate cu zeci de kilometri de satele unde nu este niciunul aşa că sunt copii în vârstă de 10 ani care niciodată nu au văzut popă slujind într-o biserică care nu s-au grijit o dată, poate care nu sunt nici botezați.

Iată unde a dus acea lege de dezastru pe care nu sunt lăsat măcar s-o îndrept în ceea ce se mai poate îndrepta!

Eu, domnilor, când am voit să fac aceasta, nu am avut pretenția de a face o mare reformă. Am voit să repar răul făcut, să redau oamenilor pe popa al lor cu care erau deprinşi şi fără care vedeți că nu se poate. Mijlocul era găsit gata, pentru că cei interesați chiar îl propun.

Dacă oamenii se învoiesc să plătească ei pe preot, dacă siguranța de plată e deplină, deoarece se aplică legea de urmărire pentru realizarea plății preoților, unde era imposibilitatea sistemului propus de mine?

De ce numaidecât să se treacă preotul în bugetul statului? Pentru ce numaidecât să fie el slujbaş, dacă se poate să nu fie? Dar nu era bun mijlocul propus de mine? Să se fi căutat altceva; dar nu pe calea propusă de P. S. Sa. Se înlătură un rău aşa de mare ca acela de care suferim. Iată ce aveam de răspuns P. S. S. Episcopului de Râmnic.

Să vin la cele rostite de dl Lahovary şi de dl Grădişteanu, fiindcă amândoi au vorbit despre aceeaşi chestiune, pusă pe acelaşi tărâm.

Mai întâi mă felicit şi eu, ca şi dl Grădişteanu, că partidul conservator nu scapă ocaziunea ca să se pună la adăpostul principiilor liberale; şi, dacă aşa e, am putea cu toţii să ne întrebăm care e pricina că de câte ori e vorba să realizăm aceste principii, îi găsim pe dlor totdeauna în calea noastră?

Dar aceasta este altă chestiune. Eu meşter în vorbire nu sunt; meşter în politică şi mai puţin, eu nu mă voi încumeta să pun problema aceasta, care se discută şi se va discuta încă multă vreme între cele două partide. Eu vin la ceea ce mă priveşte pe mine, la proiectul de lege în dezbatere, şi mă pipăi şi eu – cum zicea dl Grădişteanu adineaori – să văd sunt aşa de reacţionar cum mă tratează dlui, şi dacă merită acest inofensiv proiect de lege să facă să se cutremure busturile de marmoră ce ne înconjoară.

M-am pipăit, dlor, şi vă asigur că sunt foarte liniştit în conştiinţa mea faţă şi de mine şi de principiile ce reprezintă guvernul de pe această bancă. Principii liberale, da! Dar principii liberale faţă de cine? Faţă de popor sau faţă de slujbaşii poporului?

Când e vorba să aleg între unul şi altul, eu prefer totdeauna pe cel dintâi. Dacă sunt reacţionar pentru aceasta, aruncaţi-mi piatra; eu o primesc. Când e vorba de a se asigura un serviciu public de către nişte persoane care sunt plătite pentru a face acest serviciu, şi când eu fac cum e mai bine pentru ca acest serviciu să fie bine făcut în interesul ţării, puţin îmi pasă cu ce nume voi fi decorat; eu mi-am făcut datoria sunt mulţumit cu mine însumi. Unde se mai înţelege liberalismul în felul d-voastră?

Liberalismul în aplicarea regulilor de administraţie curentă? Liberalismul pe socoteala intereselor publice?

Ziceţi d-voastră că proiectul de lege e antiliberal? Dar eu vă rog să-mi arătaţi d-voastră în ţările cele mai liberale ce veţi vrea să alegeţi, să-mi arătaţi una singură unde legislaţia şcolară să fie liberală cum e la noi, chiar cu restricţiunea ce propun eu acum. Să-mi arătaţi dv. o ţară unde se putea petrece un lucru ca acela la care a făcut aluziune Dl Lahovary, cazul de la Ploieşti, fără ca cei vinovaţi să fie imediat azvârliţi afară din învăţământ[1]. O singură ţară să-mi arătaţi unde profesorii să provoace pe studenţi la răzvrătire fără să li se întâmple mai niciun neajuns.

La noi lucrul acesta a fost posibil, şi va fi mai posibil şi după legea ce discutăm.

Sunt liberal, onor. dle Lahovary, căci voi să asigur un serviciu public; şi dacă acest serviciu va fi bine făcut şi va aduce disciplina intelectuală şi morală

1. Despre chestiunea profesorilor de la Ploieşti s-a vorbit cu ocazia interpelării deputatului M. Vlădescu. Vezi colecţia aceasta, vol. V, p. 27.

în şcoală, eu îmi voi fi făcut pe deplin datoria mea, şi de ministru şi de liberal. (Aplauze).

Uşor este să ia cineva o temă oarecare, şi să facă un discurs asupra ei; dar pe mine nu mă interesează tema, oricât de sonor nume ar purta; pe mine mă interesează realitatea lucrurilor. Faţada nu mă interesează, căci dacă am judeca lucrurile după faţadă cum spunea adineaori dl Lahovary şi dlor ar fi liberali.

Eu nu mă iau după faţadă însă. (Ilaritate).

Dlor, legislaţia actuală disciplinară şcolară este votată întreagă sub regimul liberal; pentru învăţământul primar la 1896 şi pentru învăţământul secundar şi superior la 1898; şi la 1898 pentru întâia oară s-a văzut apărând în lege dispoziţiunea că şedinţele de judecată a membrilor corpului didactic pot să fie publice.

Apoi dacă dl Lahovary este un partizan aşa de aprins al publicităţii şedinţelor, să binevoiască să-mi spună de ce nu au introdus dlor principiul acesta în legea dlor de la 1893 a învăţământului primar?

Dar oare numai atât lipsea legii dlor de la 1893?

Dacă ar fi să ne întoarcem la dispoziţiunile disciplinare ale legii conservatoare de la 1893, precum şi la cele cuprinse în proiectul de lege al dlui Take Ionescu asupra învăţământului secundar şi superior, atunci cu bună seamă am avea cele mai frumoase exemple de legi în adevăr reacţionare.

Ne acuzaţi d-voastră de reacţionari, pentru că am făcut o lege sub regimul căreia partizanii d-voastră au putut să facă ceea ce au făcut la Ploieşti?!

Atunci ce sunteţi dv. sub al cărui regim s-a dat afară, pentru toată viaţa, un foarte distins membru al corpului didactic, pentru un articol de ziar neiscălit în contra revizorului şcolar?

Apoi dv. care sunteţi autorii unor asemenea mostruozităţi, puteţi să-mi vorbiţi mie acum de reacţionarism?

Dl Grădişteanu poate să-mi vorbească, pentru că d-sa nu a făcut niciodată nicio lege, dar dv. nu.

Dl P. Grădişteanu: Am propus multe, şi multe au devenit legi.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Am vrut să zic că nu aţi făcut legi pe care să le aplicaţi sub responsabilitatea dv.

Dl P. Grădişteanu: Eu n-am avut niciodată onoarea să fiu pe acele bănci.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Eu n-am să regret nimic din toate proiectele de legi ce am propus, pentru că sunt numai rezultatele experienţei; vă pot asigura însă că niciodată nu voi propune o lege ca acea de la 1893, nici ca proiectul de la 1895.

Acelea da, erau legi reacţionare în toată puterea cuvântului, dar vorbiţi astfel de legea de faţă? Ce cer prin proiectul meu? D-voastră aveţi cunoştinţă cum se judecă membrii corpului didactic, cum se constituie comisiunea de judecată, formată din membri de la Curtea de Apel, inamovilibi, şi din profesori de universitate, oameni cărora nu le pasă câtuşi de puţin de ministru, oameni competenţi,

deprinși a judeca și aplica legea, și care au în de ajuns sentimentul responsabilității lor. Dacă nu aveți încredere…

Dl P. Grădișteanu: Dar nu este acolo chestiunea.

Dl I. Lahovary. Și parlamentele franceze care judecau ocult erau inamovibile.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Mă rog, dlor, eu n-am făcut nicio întrerupere, cu toate că aș fi avut ocaziunea să fac, și doresc ca nici eu să nu fiu întrerupt.

Aveți d-voastră mai multă încredere în publicul care a onorat cu prezența sa dezbaterile de la procesul ce s-a judecat în octombrie trecut în cuprinsul universității de aici?[1] Ați fi voit d-voastră ca să las să se perpetue mai departe vociferările și scandalurile de atunci?

Să mă iertați, dar aceasta nu se poate, și atât mai rău pentru acei care au dat ocaziunea să se prezinte acest proiect de lege. La 1898, când am propus legea asupra învățământului secundar și superior, nu era scris într-însa că ședințele vor fi secrete; această dispoziție s-a introdus la Cameră fără voia mea. Eu am spus că este o greșeală ceea ce se face; dar Camera era suverană, și am lăsat să se facă așa cum voia; dar acum se vede în a cui parte a fost dreptatea, și aș vrea să văd dacă mai sunt mulți cei care cred că mai bine este salvgardată demnitatea corpului profesoral judecându-se cum s-a judecat la 8 octombrie trecut, decât cum cer eu acum ca să se facă.

Dl Lahovary spune că nu s-a mai pomenit judecată cu ușile încuiate. Dar uitați dv. cum se judecă magistrații? În legea de organizare judecătorească stă scris că în judecata disciplinară a magistraților dezbaterile sunt totdeauna secrete. Oare secretul este bun când este vorba de demnitatea magistraților, și pentru a profesorilor nu? Dar eu găsesc că mai multă trebuință este ca ședințele pentru judecata profesorilor să fie secretă. În amândouă cazurile este vorba de demnitate, dar ceea ce se poate petrece la profesori nu se poate petrece la magistrați, căci niciodată magistrații nu fac politică, pe când profesorii fac; și nu mă supără deloc acuzațiunea dlui Lahovary că propun această dispoziție în vederea cazurilor în care s-ar amesteca și politica. Se vorbește despre cazurile politice ca și cum ele ar fi intangibile. Politica ar fi, după dl Lahovary, o mantie care ar trebui să asigure privilegii deosebite și impunitate deplină celor care s-ar ascunde sub dânsa. Dar de ce așa? Este știut că profesorii au dreptul să facă politică afară din școală; aceasta de demult n-o discută nimeni, dar este o cestiune dacă profesorii pot să facă politică în școală; nu știu cum priviți dv. lucrul, dar eu în școală nu admit pentru nimeni dreptul să facă politică, și când prind pe un profesor vinovat de

1. E vorba de procesul profesorilor din Ploiești (Lupulescu, Tutunaru, B. Spirescu) care s-a desfășurat în zilele de 22 octombrie 1903 și următorul la Universitatea din București. Comisiunea a hotărât ca ședințele să fie publice și s-au produs din partea publicului manifestații zgomotoase. Vina profesorilor era că au luat parte la Congresul studenților în Ploiești, congres oprit de Rectorat, și i-au încurajat în atitudinea lor nedisciplinată.

acest fapt îl trimit de-a dreptul înaintea judecății. Asemenea lucruri se petrec sub ochii noştri în toate zilele, şi rău fac acei care pe cei pedepsiți pentru asemenea motive îi iau sub protecție şi îi prezintă ca victime ai persecuției. Cât pentru mine, asemenea învinovățiri nu mă intimidează deloc, şi nu frica că voi fi tratat de reacționar mă va împiedica vreo dată de a pedepsi pe cel vinovat, oricâtă protecție i-ar da cei care amestecă politica în şcoală.

Dar nu are nimic a face datoriile didactice ale profesorului cu drepturile lui politice.

Poate cineva să facă politică cât vrea, cu condiție să nu lipsească de la niciuna din datoriile lui de profesor; şi mi se pare că cu mine au trăit destul de bine oamenii care au convingeri diametral opuse de ale mele, dar cu condiție să-şi țină convingerile unde ar vrea, dar nu la şcoală.

Tocmai aceasta voi să evit; nu vreau să se amestece manipulațiunile politice din afară de şcoală, şi şedințele publice deschid poarta la aceasta. S-a văzut deunăzi un lucru care nicăieri sub soare nu s-a mai văzut. S-a văzut profesori provocând şi îndemnând pe profesori la nesupunere la ordinele ministrului lor; s-au trimis acei profesori în judecată. S-a văzut apoi un alt profesor de drept, luând apărarea lor în fața unui public compus din studenți şi şcolari de licee, şi făcând apărare într-un mod care constituia chiar el un apel la dezordine şi răzvrătire.

Şi lucrul acesta a putut să se petreacă în mijlocul Bucureştiului în palatul universității. Am văzut palatul universității necinstit de bande de indivizi care habar n-aveau de ce va să zică şcoală, din care mulți poate nu ştiau nici să se iscălească, venind să judece între ministru şi profesori.

Şi aceasta e starea ce voiți s-o perpetuați sub pretext de liberalism?

Dacă aş şti că soarta proiectului meu de lege, împreună cu celelalte dispoziții ce mai cuprinde, atârnă numai de mențiunea publicității şedințelor, vă asigur că aş retrage proiectul la moment, pentru ca nu aş vrea ca cu consimțământul meu să mai treacă încă o dată o greşeală care s-a făcut.

Avem ocaziunea să îndreptăm această greşeală; vă rog să nu vă intimidați de cuvinte, ci să judecați lucrurile aşa cum sunt. Abuzul ce se face azi cu publicitatea dezbaterilor e unul din lucrurile care duc şcoala la pieire, şi nu pot să las ca acest lucru să se petreacă fără să mă opun din toate puterile mele la agravarea lui.

Dar, dlor, a spus dl Lahovary: cum vreți dv. să puneți onoarea omului la discreționea unui tribunal inchizitorial care judecă cu uşile închise?

Nu prea înțeleg cum poate să se facă o asemenea obiectiune sau, mai bine, înțeleg că se face această obiecțiune din partea unui domn senator care nu e profesor şi care nu cunoaşte detaliile de organizare judecătorească şcolară. Apoi, dlor, sunt mai multe instanțe judecătoreşti pentru profesori.

E în prima linie ministrul, e consiliul permanent şi e comisiunea de judecată.

Nu e vorba în tot ce s-a spus astăzi decât de publicitatea şedințelor comisiunii de judecată. De ce nu vorbiți şi de judecata făcută de consiliul permanent?

Căci şi consiliul permanent judecă. Ar trebui, prin urmare, consiliul permanent să meargă să judece, nu la minister, ci la Curtea cu Juraţi, la Dacia sau cine ştie unde, ca să aibă şedinţă publică, şi de câte ori se va pronunţa, cenzura sau transferarea să fie tot publicul din Bucureşti de faţă.

Nu vedeţi la ce concluziuni extraordinare se poate ajunge cu teoria dvs?

Aţi avut în mână pâinea şi cuţitul atâţia ani de zile. De ce n-aţi introdus atunci în lege dispoziţiunea pe care ne-o cereţi? Şi pentru ce, din contră, aţi introdus în legile dvs. dispoziţiuni de acelea care au făcut posibilă eliminarea pentru totdeauna din învăţământ a unui excelent învăţător numai pentru că nu a fost respectuos faţă cu revizorul şcolar? Pentru ce o asemenea monstruoasă sentinţă s-a pronunţat cu uşile închise şi nu în şedinţă publică?

Şi aceasta, dlor, este un singur caz dintr-o mie, pentru că aşa s-a făcut în vremea dumnealor, nu numai cu învăţătorii, dar şi cu profesorii secundari şi, dacă nu mă înşel, şi cu profesorii superiori. S-au făcut atunci legi speciale, anume pentru a se lovi în anumite persoane. Să se spele dar dlor mai întâi de aceste păcate şi pe urmă să vină să ne dea nouă lecţii de liberalism.

Dar fiindcă pomenii adineaori de instanţele disciplinare ale magistraţilor, fie-mi permis a mai face încă o apropiere. Colegul meu de la justiţie, fost înalt magistrat atâţia ani, îmi spune că sentinţele de judecată ale magistraţilor nu sunt motivate. Prin urmare, la ei, nu numai că şedinţele sunt secrete, dar nici nu se motivează sentinţele. La noi, cel puţin, se motivează sentinţele, şi aceasta stabileşte o mare deosebire între sentinţele de judecată ale magistraţilor şi între acelea ale membrilor corpului didactic, deoarece pentru aceştia din urmă, nu poate să spună cineva că este pedepsit fără să cunoască motivele.

Sentinţa arată şi motivele şi cauza şi pedeapsa; ceea ce la magistraţi nu este.

Dl P. Grădişteanu: Legea organică a judecătoriilor este făcută de conservatori nu de liberali.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Atunci conservatorii să nu-mi facă mie lecţiune de liberalism!

Dar, dlor, s-a vorbit de salvgardarea demnităţii profesorului dat în judecată. Apoi în felul acesta vreţi să o salvgardaţi? Credeţi că este bine ca un profesor să fie expus ca tot ce va avea de spus contra lui, cu drept sau cu nedrept, inspectorul acuzator să fie dat în vileag şi să ajungă până la urechile colegilor şi chiar ale şcolarilor lui?

Astfel se conservă demnitatea unui om a cărui reputaţie trebuie să rămână pe cât e mai mult posibil întreagă şi neatinsă?

Dar, dlor, când este vorba de demnitatea profesorului, să-mi daţi voie să cred că doar îmi dau şi eu seama de ceea ce înseamnă acest cuvânt, pentru că de 33 de ani fac parte din corpul didactic şi până astăzi cred că nu i-am făcut necinste.

Doar voi fi înţelegând şi eu ce este spre cinstea şi ce este spre înjosirea dăscălimii. În această privinţă, socot că pot multe să învăţ pe alţii dar că sunt

foarte puțini aceia care pot să-mi dea mie lecții: în orice caz, nu pot să mi le dea aceea care nici nu sunt, nici nu au fost vreodată profesori, precum nici tinerii profesori fără mustață, intrați în corp abia de câteva luni, care mai deunăzi se apucaseră să mă învețe ce este și cum trebuie păzită demnitatea profesorului.

Iată ce aveam de zis cu privire la chestia secretului ședințelor.

Trec acum la a treia și cea din urmă parte a cuvântării mele.

Mai întâi, dlor, vreau să dau afară din discuțiune elementul străin.

Dl Lahovary mi-a zis:

Ai vrut să faci legea Bérenger[32] pentru dascăli; fie însă că n-ai înțeles-o ori că așa ai voit, ai fost mai reacționar decât Bérenger.

Se înșeală dl Lahovary când afirmă așa ceva. Nu este vorba aici de legea lui Bérenger. Că principiul suspendării pedepselor a fost pus de cineva pe care îl cheamă Bérenger, este foarte adevărat, însă nu este exact că eu am căutat să introduc legea lui, în legea de față.

D-voastră știți că una și aceeași idee ia diferite forme după împrejurările în care acea idee trebuie să ia corp. Așa, altfel vei aplica legea lui Bérenger unui om acuzat de omor, și altfel unui profesor care s-a abătut numai de la îndatoririle lui curat profesionale.

Cum? Vreți dvs. să aplic legea lui Bérenger pentru membrii învățământului, tot așa cum se aplică ea în Franța vinovaților de drept comun?

Să lăsăm, dlor, la o parte asemenea apropieri, care sunt cu totul nepotrivite.

Eu discut asupra faptelor numai: dispozițiunile ce propun eu se potrivesc sau nu se potrivesc corpului didactic? Iacă ce mă interesează pe mine și ceea ce trebuie să vă intereseze și pe d-voastră. Dacă însă dispoziționea aceasta seamănă cu legea.

Bérenger sau nu… ce ne pasă! Și ce-i pasă și lui Bérenger că aplicăm legea lui sau nu! (Ilaritate, aplauze.)

Să luăm acum cele trei obiecțiuni pe care le face dl I. Lahovary.

D-sa zice că legea Bérenger se aplică numai celui care n-a fost niciodată pedepsit, pe când eu o aplic chiar celui care a fost pedepsit printr-un avertisment.

Dlor, dacă ne ținem pe tărâmul liberalismului absolut, pe care s-a pus d-sa, atunci nu înțeleg obiecțiunea ce-mi aduce; ar trebui, din contră, să mă laude, dacă e vorba să rămânem în ordinea de idei a d-sale. În realitate însă nu merit nici una, nici alta. Avertismentul în învățământ nu se prea consideră ca pedeapsă; el este doar un fel de deșteptare ca să nu mai greșească. Dacă însă avertismentul a devenit pedeapsă de fapt, aceasta a venit din împrejurarea excepțională că corpul didactic are epiderma cu deosebire de subțire, căci el nu este ca un alt corp oarecare; pentru dânsul demnitatea personală este un element de succes în împlinirea chemării lui, și orice atingere, orice bănuială care i se aduce, natural că-l îngrijește. De aceea, profesorul consideră avertismentul ca o pedeapsă, pe când un alt funcționar nici nu s-ar uita la dânsul.

Prin urmare, chiar din punctul de vedere al legii Bérenger, n-aş fi deloc în opoziţiune cu dânsa asupra acestui punct.

În fine, obiecţiunea cea mai gravă care s-a făcut în acest punct, a fost că ministrul – şi, vedeţi, este iarăşi o obiecţiune de reacţionarism grozav – ministrul îşi atribuie dreptul de a suspenda pedeapsa. Cum? Atunci, el care are dreptul de graţie, să ia şi dreptul de suspendare a pedepsei?

Aici, dlor, îmi este mai lesne de răspuns decât oriunde, pentru că răspunsul meu se va mărgini în a vă citi două linii din lege:

„Dacă însă pedeapsa a fost pronunţată de comisia de judecată, ministrul nu poate uza de dreptul definit în acest articol, decât dacă comisia de judecată, în sentinţa sa dă avizul că ministrul poate, dacă crede, să uzeze de acest drept“.

Atunci de ce am vorbit degeaba?

Dl I. Lahovary: Poţi să nu uzezi! După principiul legii dacă Tribunalul suspendă, rămâne suspendată pedeapsa.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: În orice caz, nu aceasta este obiecţiunea dvs. de adineaori. Stenografii sunt de faţă. Mi-aţi zis şi aţi revenit de mai multe ori: cum îşi atribuie ministrul dreptul de a suspenda pedeapsa, pe câtă vreme vinovatul a fost judecat de comisiunea de judecată? Răspunsul îl aveţi în proiect: Eu nu pot să mă servesc de dreptul acesta, decât dacă comisiunea de judecată îmi dă voie.

Dl I. Lahovary: Dar dacă comisiunea de judecată vrea şi d-ta nu vrei?

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Cu dialoguri nu pot să vorbesc. Dacă comisia nu are încredere în mine, n-are decât să-mi dea dreptul de a uza de dreptul de suspendare; sau să aplice chiar de la început o pedeapsă mai mică. Este imposibil să admit teoria că ministrul trebuie să fie o persoană suspectă de drept, şi că legile trebuie să se facă contra lui, iar nu contra vinovaţilor.

Dlor, nu ştiu dacă am reuşit să fac să pătrundă în spiritul dvs. convingerea, nu că sunt liberal sau reacţionar, pentru că asemenea epitete rezultă din fapte, iar nu din discursuri; dar convingerea că proiectul de lege ce-l propun este un proiect folositor îmi permit a crede că este aşa, pentru că constat că din obiecţiunile care s-au făcut, nici una n-a mers asupra fondului legii. S-a spus că legea e reacţionară sau că e liberală; nu s-a spus însă că e rea sau bună. Propunerea P. S. S. Episcopului de Râmnic este ceva concret, face o propunere pozitivă; veţi discuta-o şi veţi vedea dacă o admiteţi sau nu.

Dar să se discute dacă legea este reacţionară, sau liberală este inutil, căci aceasta nu se poate pune la vot.

Dl P. Grădişteanu: Pentru mine este, că dacă nu e liberală, eu votez contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Legea cum este, este bine chibzuită, şi vă rog să o votaţi. (Aplauze).

Nu mai am nimic de adăugat.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1903–1904, p. 377. Şedinţa de la 24 februarie 1904.)

* * *

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor senatori iau cuvântul, nu atât ca să vorbesc în chestiunea amendamentului propus, pentru că am mai vorbit deja, și stăruiesc a zice că nu mă unesc cu dânsul[1]. Dar iau cuvântul ca să răspund P. S. S. Episcop de Râmnic, care mi-a făcut o sumă de învinuiri, și între altele pe cea mai gravă, că de ce am dat cestiunii asemenea proporțiuni.

Am adus-o, pentru că mi s-au adus învinovățiri neadevărate asupra proiectului de lege ce preparasem. Am fost învinovățit pe o așa fel de cale, pentru că se spera că nu voi putea răspunde, căci nu era de demnitatea mea ca să urmăresc pe acuzatorii mei pe tărâmul insinuărilor ascunse. De aceea am adus dezbaterea aici. Trebuia să fac să știe țara întreagă care este adevărul, și pentru aceasta am uzat de lumina tribunei Senatului, iar nu de întunericul insinuărilor calomnioase.

S-a făcut propagandă în lume, cu deosebire printre preoți, cum că legea ce pregăteam eu lovea în biserică, ale cărei temelii le zdruncina.

Este ușor să se azvârle vorba, mai ales când ai nădejdea că nu ți se răspunde. Dar un proiect fiind propus, el trebuie să se discute; dacă era bun să se primească; dacă nu, să se modifice; dacă era rău de tot, să se respingă; dar să se refuze discuțiunea contradictorie și să se ducă discuțiunea pe tărâmul unde s-a dus, aceasta nu era permis.

Era dreptul meu să lămuresc lucrul ca să se vadă cine este acela care înțelege și apără adevăratele interese ale bisericii.

Nu era adevărat că propuneam a se atinge întru ceva leafa preoților în ființa; nu era adevărat că ceream a se lăsa preoți pe dinafară; nu era adevărat că dam ministrului drept de a destitui și de a transfera pe preoți; nu era adevărat nimic din ce mi s-a pus în socoteală. Din contră, proiectul meu cuprinde anume dispoziția că situația preoților în ființă rămâne în totul neschimbată. Pentru ce dar s-a afirmat toate aceste lucruri neadevărate? Aceasta a fost cea mai bună dovadă că cei care au recurs la asemenea mijloace necinstite știau bine că proiectul era bun, pentru că altfel l-ar fi combătut pe baza defectelor lui reale, și nu ar fi recurs la defecte inventate.

Și dacă este așa, dacă ei au căutat să facă să avorteze un proiect pe care singuri îl vedeau că e în folosul bisericii, ce fel de prieteni ai bisericii sunt? Și care să fi fost mobilurile care au făcut să lucreze așa cum au lucrat?

Dar spune P. S. Episcop de Râmnic că prevedeam dreptul de a se suspenda leafa preoților pe patrii sau cinci luni.

Era în adevăr o dispoziție în proiect ca ministrul să poată suspenda leafa până la două luni pentru abateri de natură civilă.

---

1. Episcopul de Râmnic propusese ca absolvenții seminariilor numiți învățători-ajutor să fie hirotoniți preoți dacă cătunul respectiv va avea nevoie de preot.

Era aceasta o chestiune care se putea discuta. Nu aici era temeiul proiectului şi nu pentru atâta se putea respinge proiectul în total.

Propusesem în adevăr această dispoziţiune, pentru că eu, ministru şi cap civil al afacerilor bisericeşti, am fost pus în imposibilitate de a face să se respecte legile, şi când încerc să oblig pe cei abătuţi să revină la datoria pentru care statul îi plăteşte, sunt bravat şi nu am niciun mijloc de acţiune. Dar toţi trebuie să-şi facă datoria.

Dl General Gh. Manu: Nu suntem în epoca arbitrară.

Dl Spiru Haret, ministru Cultelor şi Instrucţiunii Publice: dle General, suntem în epoca când statul trebuie să privegheze la buna îndeplinire a datoriei de către oricine, fără excepţii.

Dl General Manu: Dar să nu devii autocrat.

Dl Dr. G. Râmniceanu: Până ieri când se învârtea bâta nu se vorbea de aceasta.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Pe tărâmul acesta, primesc discuţiunea oricând veţi voi; nu mă tem de dânsa.

Dar cred că nu este astăzi momentul să o facem. Ceea ce am vrut a fost ca să mă apăr de învinovăţirile care mi s-au adus. Atât mai rău pentru acei care au crezut că mă voi teme de lumină. Pentru altă dată să ştie să-şi aleagă mai bine mijloacele de luptat cu mine.

P. S. S. Episcop de Râmnic mai zice: cu ce drept am suprimat subvenţia de 500.000 de lei pentru clerul urban, cu ce drept am redus leafa protoiereilor şi a revizorilor eclesiastici?

Apoi am suprimat şi am redus în virtutea unei legi, precum s-a redus şi leafa magistraţilor, şi la toată lumea. S-a suprimat subvenţia de 500.000 lei pentru că în schimb s-a creat comunelor venituri noi de trei ori şi jumătate mai mari şi, prin urmare, nu se putea micşora obligaţiunea primăriilor de a plăti pe preoţi.

Va să zică suprimarea subvenţiei nu lovea niciunul din drepturile subvenţiei şi întrebarea Prea Sfinţiei Sale nu are rost.

Dar numai la protopopi s-a redus leafa?

Pe profesori nu-i vedeţi că fac întruniri şi memorii în chestia reducerilor ce s-au făcut lefurilor lor? Uitaţi că profesorii de universitate au fost reduşi de la 900 la 500 lei pe lună? Pentru ce, ceea ce s-a făcut pentru profesorii de universitate nu s-ar fi făcut pentru protoierei?

Îmi pare rău că discuţiunea a fost adusă pe tărâmul acesta, dar, încă o dată, nu putea face altmintrelea decât să răspund la învinuirile ce mi s-au adus.

Voi încheia numai cu două cuvinte relativ la acea ce a spus P. Sfinţia Sa, că proiectul meu de lege nu făcea decât să arate spiritul de care eu sunt animat pentru biserică. Prea Sfinte, vă rog să credeţi că ministrului care ar fi animat de sentimente rele faţă de biserică nu-i lipsesc mijloacele de a-i face neajunsuri, eu

însă m-am silit totdeauna să aduc servicii bisericii; dacă n-am putut să fac atât cât am vrut, nu e vina mea. „Pune, Doamne, strajă gurii mele“.

Cu aceasta eu cred că e timpul să încheiem discuțiunea deja prea lungă și să revenim la proiectul de lege. (Aplauze).

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară prelungită. 1903–1904, nr. 30 de la 24 februarie 1904, p. 384.)

* * *

Senatorul I. Lahovary vorbește asupra articolului 70, despre comisiile de judecată, cerând să se indice anume că „ședințele vor fi publice“. Haret îi răspunde.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor senatori nu iau cuvântul pentru că să răstorn argumentele dlui Lahovary,[1] pentru că sunt aceleași pe care le-a susținut și la prima oară.

Eu nu variez în părerea mea, cu atât mai mult cu cât părerea mea nu este deloc luată în urma incidentului pomenit de onor dl Lahovary, ci o am de cel puțin 10 ani. Ea, însă, nu s-a manifestat decât în 1898 când cu votarea legii învățământului secundar. Ce autorizează dar pe dl Lahovary să zică că eu propun ședința secretă numai în urma celor petrecute la Ploiești?

Dar dl Lahovary zice: Băgați de seamă, fiți prudenți… Nu-mi dau bine seamă ce se ascunde în cuvintele acestea!

Să fie oare o amenințare pentru viitor când se va întoarce roata norocului?

Să creadă dl Lahovary că eu știu prea bine care sunt condițiile legalității când este celălalt regim la putere. *Era altă dată* când s-au făcut legi personale, pentru ca să se elimine din universitate anume persoane supărătoare…

Cred că noi n-am făcut niciodată acest lucru.

Dl I. Lahovary: Nu d-tale, dar altora.

Dl Spiru Haret, ministru instrucțiunii publice și cultelor: Se poate prea bine. Cât pentru aceia dintre profesorii care nu profesează ideile conservatoare îi cunosc pe toți și știu că sunt incapabili să facă ceea ce s-a făcut de partizanii d-voastră în toate împrejurările posibile. Iar când este vorba despre incidentul de la Ploiești, nu-mi schimb deloc părerea. Precum vorbesc acum, după atâtea luni de atunci, voi vorbi și peste 10 ani. Ceea ce s-a petrecut la Ploiești este lucru care nu s-a petrecut nicăieri și în nicio școala din lume nu se petrece. Dacă dv. vreți să perpetuați starea aceasta de lucruri, dovediți că interesele școalei le puneți în al 10-lea plan față de interesele politice ale partidului d-voastră.

---

1. Ioan Lahovary (1848–1915), frate cu Alexandru și generalul Iacob, reprezentant al Partidului Conservator, fusese ministru de Externe în 1899.

Eu fac din contră: pe primul plan pun interesul școalei. În interesul școalei erau cele ce s-au petrecut la Ploiești? Ei bine, pentru ca așa ceva să nu se mai întâmple de aici înainte, stărui cu toată insistența ca amendamentul să fie respins.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară prelungită 1903–l904, nr. 30 de la 24 februarie 1904, p. 386.)

XXVII.
Modificarea legii învățământului secundar și superior

Expunere de motive

Legea învățământului secundar și superior din 1898 introducând o organizare cu totul deosebită de cea din trecut a școlilor secundare, s-a dovedit că e nevoie de câteva mici modificări de detaliu, pe care practica zilnică le-a semnalat.

În secțiunea reală a liceelor legea prevede între obiectele de studiu și limba italiană și cea engleză. Dificultatea de a găsi buni profesori de aceste limbi a făcut ca în cele mai multe școli cursurile acestea să dea rezultate foarte slabe, în altele nici să se poată preda. De aceea e bine a se înlătura aceste învățături din lista obiectelor de studiu ale acestei secțiuni, rămânând ca orele ce se destinau lor să se întrebuințeze pentru alte materii din programă sau pentru cursuri de comerț ori de agricultură. Această schimbare s-a încercat în anul școlar curent la liceele din Buzău și din Piatra și a fost foarte bine primită de opiniunea publică din localitățile acelea.

Se înțelege, nu e vorba de a face din liceeni agricultori ori comercianți, precum cursul de istorie nu-i face istorici, nici cel de chimie nu-i va face chimiști, ci e vorba de a-i familiariza cu o serie de probleme pe care viața noastră de stat și trebuințele noastre economice le pot pune în discuțiune în orice moment. De vreme ce liceul este o școală de instrucțiune generală, care trebuie să facă tinerimea a cunoaște mediul și timpul în care trăiește, se cuvine să-i deschidem ochii și să-i îndepărtăm privirile spre acele ramuri de activitate care ocupă un loc așa de mare în viața noastră.

În acest sens se modifică art. 3 din lege.

Modificarea art. 3 aduce după sine ștergerea din lista specialităților pentru care se trec examenele de capacitate a acestor două materii: italiana și engleza, deci se modifică astfel art. 23.

Norma din nou introdusă pentru recrutarea profesorilor secundari – examenul de capacitate – a dat până acum rezultate mai mult decât satisfăcătoare. S-au introdus în corpul didactic tineri nu numai bine pregătiți în specialitățile lor, dar încă inițiați în problemele pedagogice și apți pentru punerea lor în practică.

S-au ivit însă oarecari dificultăți.

Candidații pot acum să-și aleagă ca specialitate principală oricare din cele prevăzute de lege; sunt însă materii care au așa de puține ore în programă, încât e peste putință a da unui profesor majoritatea orelor din aceste specialități. Trebuie, deci, ca acele specialități, și anume: filosofia, dreptul și cosmografia să nu poată fi alese ca specialități principale.

În acest sens se face, deci, o modificare în art. 25.

A doua dificultate ce s-a ivit în ținerea examenelor de capacitate este greutatea de a forma comisiunile examinatoare. Legea prevede că ele vor fi compuse numai din profesori universitari. Se întâmplă însă că pentru unele materii cursul de la universitate e făcut de un agregat, și, în acest caz, tocmai specialistul în materie nu poate intra în comisiune. Se impune, deci, ca în același articol 25 să se facă modificarea aceasta, dând ministrului drept să numească în comisiunile pentru examenele de capacitate și agregați, nu numai profesori universitari.

Aplicarea măsurilor de disciplină are nevoie de asemenea de o mică modificare.

Pe de o parte vom modifica art. 49, precizând că profesorul acuzat poate avea numai un apărători iar ședințele comisiunii nu vor fi publice.

Pe de altă parte vom adăuga un articol nou, care se va numerota 50 bis, prin care să se introducă și în legea învățământului secundar și superior principiul radierii pedepsei, admis de mult în cea a învățământului primar, cum și principiul suspendării pedepsei, propus acum pentru corpul didactic primar.

Dacă se cuvine a lua măsurile cele mai severe în contra acelor profesori care socotesc catedra lor drept o proprietate personală, care să le aducă numai venit, fără să le impună îndatoriri, se cuvine însă ca, pentru aceia care comit abateri numai din cauza unor greșeli întâmplătoare și dau dovezi reale de îndreptare, să se îndulcească efectul pedepselor. Vom stabili, deci, prin acest articol nou:

a) că o pedeapsă aplicată unui profesor se poate radia după un termen oarecare, dacă în acest timp el a dat semne vădite de îndeplinirea conștiincioasă a datoriei;

b) că o pedeapsă dictată unui profesor poate fi suspendată pentru un termen oarecare, și dacă în acest interval profesorul nu s-a mai făcut vinovat cu nimic, acea pedeapsă să nu se mai aplice și să se considere ca si cum n-ar fi existat.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1903–1904, p. 474.)

Discurs în ședința de la 14 februarie 1904 a Camerei în discuția proiectului de modificare a câtorva articole din legea învățământului secundar și superior

Proiectul lui Haret modifică art. 3, 23, 25, 49, 51 și 77 din legea învățământului secundar și superior din 1898 (restabilită în 1901). Comitetul delegaților se compune din: Șt. Drăghicescu, I. P. Roșianu, C. Arghir, G. C. Dragu, N. P. Romanescu, Dr. C. Angelescu și Șt. C. Ioan, raportor. După ce vorbesc Șt. C. Ioan, Al. Pâcleanu, I. Bianu, Pană Buescu, răspunde Haret și proiectul se ia în considerare. La discuția pe articole ia cuvântul G. C. Dragu, care propune un amendament, pe care nu-l admite ministrul.

Legea în total se votează cu 59 voturi pentru, fiind 3 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor deputați, s-a dat o importanță exagerată unor lucruri care n-au absolut nici o însemnătate din punctul de vedere al legii ce discutăm. Care este scopul dispoziținii din lege, ca acuzatul să aibă apărător?

Este ca acuzatul să nu poată fi surprins, fie din cauză de timiditate, fie din alte cauze, de acuzările reprezentantului Ministerului Instrucțiunii.

Așa fiind și având în vedere că procesele despre care poate fi vorba în legea de față nu sunt decât de natură pur școlară, de care orișice membru din corpul didactic nu poate fi considerat ca străin, ar fi inutil în principiu ca acuzatul să mai fie asistat de un apărător. Prima dată când s-a introdus principiul ca acuzatul să aibă apărători a fost în anul 1898, în legea învățământului secundar și superior; mai înainte, în nicio lege, de la 1864 încoace, niciodată acuzatul nu a avut dreptul să aibă apărător; era dator să se apere singur. Prin urmare, deja a fost un mare progres introducerea în lege a principiului acesta de a avea un apărător. Dar acum proiectul comitetului delegaților cere ca apărătorul să facă parte din corpul didactic și s-a combătut dispoziținea pe motivul că nu se lasă deplină libertate apărării.

Dlor deputați, eu în această chestiune aș avea dreptul să fiu indiferent, pentru că nu eu am propus dispoziținea ce se discută; totuși nu pot să zic că nu o găsesc bună.

Eu zic, din contră, că dispoziținea este foarte bună, pentru că eu privesc cestiunea dintr-un punct de vedere deosebit de a acelora care au combătut-o. Eu, mă pun din punct de vedere al intereselor școalei, iar nu din punct de vedere al interesului acuzatului. Câștigă școala prin faptul că acuzatul își va putea alege un apărător în afară de membrii corpului didactic?

Dacă câștigă, atunci da, să primim bucuroși modificarea ce se cere; dacă nu, să nu o primim. Dar eu zic că școala nu va câștiga nimic, și nici acuzatul însuși nu câștigă; pentru că, oricât s-ar părea mai bun un alt apărători oricât de instruit ar fi în alte direcțiuni și oricât de bun cunoscător al legilor, nu va fi, în afacerile pur școlare, decât poate să fie un membru al corpului didactic.

Temerea aceasta, cu atât mai puțin o împărtășesc, cu cât corpul didactic are oameni de toate competențele posibile, și în special corpul care se vizează îndeosebi, corpul avocaților, al căror nume s-a și pronunțat, numără membrii distinși în sânul corpului didactic. Atunci, care ar fi temerea că apărarea nu ar fi destul de largă?

Dlor, nu vreau să insist asupra acestui lucru, pentru că, după cum am spus, nu vreau să dau lucrului o importanță mai mare decât o are. De altminteri, dl Bianu[1] și dl Ștefan Ioan, au expus lucrul destul de bine, și nu cred că mi-a mai rămas ceva de adăugat. Vă rog, însă, să nu uitați că nu mai departe decât acum 24 de ore d-voastră ați votat pentru învățământul primar o dispoziție la fel cu aceea care este combătută astăzi.

Ieri s-a votat o lege în care se spune că un institutor sau un învățător nu poate să aibă ca apărător decât pe un membru din corpul didactic, și n-ar fi logic să se facă deosebire între unii și alții. Din contră, dacă este să se facă deosebire, această deosebire ar trebui să fie făcută, nu în dezavantajul învățătorilor și institutorilor, ci în avantajul lor, căci un învățător sau un institutor poate mai mult să fie expus timidității, decât un profesor secundar sau superior, care au în mai multe ocaziuni de a face cu autoritățile școlare, decât ceilalți.

Eu cred, dar, că este bine să se păstreze dispoziția așa cum este propusă de comitetul delegaților. (Aplauze).

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea 1903–1904, numărul de la 11 martie 1904, p. 476 și următoarele.)

Deslușiri date in discuția pe articole a proiectului de modificare a legii învățământului secundar și superior în ședința Camerei de la 14 februarie 1904

Vorbește despre amendamentul propus de deputatul G. C. Dragu.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor deputați, declar fără ocol că nu mă unesc cu propunerea dlui Dragu; să nu se considere însă opunerea mea la propunerea d-sale ca făcută din punct de vedere al competenței.

După cum am spus în una din secțiuni, unde s-a ridicat această chestiune, după cum am spus și în comitetul delegaților, nu este vorba de competența unor anumiți membri individual luați din corpul didactic secundar. În acest scop s-au găsit și se găsesc și astăzi, oameni de știință foarte distinși.

---

1. Ion Bianu (1856–1935), profesor la Facultatea de litere, membru al Academiei, a făcut politică în epoca aceea și a fost de mai multe ori deputat, ca membru în Partidul Liberal.

Este însă cunoscută deprinderea noastră, precum şi economia întregii legi, de a se constitui comisiunile de examen cu examinatori luaţi din categoria superioară celor examinaţi. Aşa cum propune dl Dragu, nu se poate admite, şi exemplului citat de d-sa se pot opune oricâte exemple contrare.

În învăţământul superior se pot găsi oameni de o capacitate în genere mai intensă decât aceea a profesorilor secundari şi nu văd pentru ce să se schimbe un sistem urmat de 40 de ani, care este întărit prin legea actuală şi care dă foarte bune rezultate, pentru a se înlocui cu altul necunoscut?

Dacă ar fi să ne punem pe terenul pe care s-a pus dl Dragu, aş întreba şi eu: pentru ce în comisiunea examenului de capacitate a învăţătorilor n-am pune un învăţător? Pentru ce în comisiunea pentru examinarea institutorilor n-am pune un institutor?

De altfel, la constituirea comisiunilor de examinare, noi ar trebui să aducem o întreagă tulburare în distribuirea specialităţilor fixate prin lege, pentru ca să putem forma comisiunile de examinare. Numărul membrilor comisiunii azi este de trei; ar trebui să punem cinci sau şi mai mulţi.

Pentru aceste motive, vă rog să nu admiteţi amendamentul propus, care ar introduce în articolul ce discutăm o perturbare cu mult mai mare decât aceea pe care a avut-o în vedere proiectul de lege şi decât se aşteaptă însuşi dl Dragu.

Dl Preşedinte: Suspend şedinţa pe 5 minute pentru a se consulta comitetul delegaţilor.

Şedinţa se suspendă.

Dl Ştefan C. Ioan: Dlor deputaţi, amendamentul dlui Dragu este în cuprinderea următoare: „din profesori luaţi, doi dintre profesorii sau agregaţii de la universităţi şi unul dintre profesorii definitivi de la învăţământul secundar".

Acest amendament, pus în discuţiunea comitetului delegaţilor, a întrunit trei voturi pentru şi patru contra: d-nii Dragu, Arghir şi cu mine au fost pentru admitere; iar d-nii Romanescu, Dr. C. Angelescu, Ştefan Drăghicescu şi I. Roşianu au fost contra.

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor 1903–1904, p. 478.)

* * *

La discuţia art. 49, C. Dissescu cere să se lase vechea redactare a articolului, anume ca comisia învăţătorilor să decidă dacă şedinţele vor fi publice sau nu. Haret îi răspunde.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dlor deputaţi, să-mi permiteţi să încep răspunsul meu printr-o întrebare. Eu, şi ca om, şi ca ministru de 7 ani, de când mă aflu cu întrerupere pe această bancă, dat-am dovezi de principii democratice sau nu?

Socotesc că nu mi se poate da decât un răspuns, pe care să nu-l poată contesta nici chiar dl Dissescu.

Cu toate acestea, cu toate că sunt om din popor şi cu convingeri democratice adânci şi dovedite prin fapte, sunt cu desăvârşire contra şedinţelor publice când este vorba de judecata disciplinară a profesorilor, pentru că nu este nimic, dar absolut nimic comun între principiile democratice şi dispoziţia ce se cere să se voteze prin proiectul de lege.

De altmintrelea, în această chestiune, eu sunt consecinţe cu mine însumi, căci să nu mi se zică că în legea din 1898, care este a se modifica acum, este prevăzut ca şedinţele să fie publice, şi că acum vin să propun modificarea; eu sunt consecinţe cu mine însumi, căci în proiectul de lege aşa cum îl prezentasem eu corpurilor legiuitoare la 1898, era prevăzut ca şedinţele să nu fie publice şi numai în Cameră s-a făcut modificarea ca şedinţele să fie publice.

Natural, că în dezbaterile de atunci aveam eu în vedere alte lucruri cu mult mai însemnate decât publicitatea sau nepublicitatea şedinţelor, şi nu puteam eu să fac o cestiune de principiu dintr-însa; şi, de altmintrelea, mi s-a părut firesc să las să se facă experienţă, pentru ca mai târziu, când se va fi dovedit că eu aveam dreptate, să se revină la propunerea mea primitivă.

Ei bine, azi vin înaintea d-voastră, forte de experienţa făcută, pentru ca să cer să se revină la proiectul de lege aşa cum fusese prezentat de guvern în 1898, şi a se hotărî secretul şedinţelor în toate cazurile de judecată disciplinară profesorală.

Dlor, cred că nu este nevoie să insist asupra cazurilor la care mă refer, când zic că experienţa este făcută; dar pot să insist asupra faptului că judecata despre care este vorba în această lege, nefiind altceva decât o judecată pur disciplinară, pentru cazuri care sunt pur şcolare, nu are ce căuta publicul la dânsa.

Se pune la îndoială independenţa comisiunii de judecată şi competenţa ei şi se crede că prezenţa publicului va fi un control care să o împiedice de a greşi.

Acest lucru nu-l admit cu niciun preţ; dimpotrivă s-a văzut exemple când presiunea publicului, – şi pot zice că în asemenea materie totdeauna va fi aşa,– când presiunea publicului s-a exercitat în sensul cel rău, ca să tulbure comisiunea, ca să nu o lase să judece aşa cum crede ea că se cuvine să judece.

În procese de materie şcolară nu are ce căuta publicul; nu are el să lumineze pe comisarii judecători asupra modului cum un profesor îşi face datoria ca profesor. Acestea sunt lucruri prea speciale ca să le înţeleagă publicul curent care de ordinar asistă la asemenea şedinţe.

Pe urmă, este un oarecare public care nici nu trebuie să asiste la asemenea discuţii, căruia ar trebui să-i fie chiar interzis să treacă pragul sălii de şedinţă; publicul acela este cel format din studenţi universitari şi din şcolari de licee. Cum vreţi d-voastră ca să admit eu, om cu dreaptă judecată, ca la judecata unui profesor, să vină să asiste şcolarii lui, şi ca la zeflemelele şi spiritul de prost gust al apărării, să aplaude copiii de prin şcoli?

S-a zis că cel puţin profesorii ar trebui să fie lăsaţi să asiste la şedinţe; atunci ar trebui să distribuim cărţi de intrare cu fotografia posesorului; şi să fie cineva la uşă ca să controleze pe cei ce intră.

Vedeți la ce urmări am ajunge.

Apoi, dlor, care ar fi corpul didactic care poate să asiste la asemenea ședințe.

Judecata aceasta nu se face decât în București, și deci numai profesorii din București ar putea să asiste, iar toți ceilalți nu. Dacă ar fi vreun profit pentru cei care ar asista la asemenea judecăți, apoi de ce profitul acesta să îl aibă numai unii, iar ceilalți nu?

Dlor, sunt lucruri asupra cărora se pot face concesii, mai mult sau mai puțin; dar acesta este unul din acelea la care eu vă declar neted că nu pot să fac concesiunea cerută de dl Dissescu.

Este o afacere regulată, nu vreau ca să continue a se mai face politică cu ocaziunea dării în judecată a profesorilor.

Dl Dissescu a și zis cuvântul că pot să fie cazuri politice; să mă ierte d-sa; cazuri politice nu pot să fie în școală, și nu trebuie să fie (Aplauze); și când am văzut că sunt oameni care caută să prefacă în cazuri politice niște cazuri pur școlare, trebuie să luăm toate măsurile ca să împiedicăm pe viitor asemenea încercări detestabile. Unul din mijloacele care au servit la aceasta a fost publicitatea ședințelor, și tocmai de aceea vă rog să o suprimați din lege. (Aplauze).

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară 1903–1904, numărul de la 11 martie 1904, p. 478 și următoarele.)

Discurs în ședința Senatului de la 25 februarie 1904 în discuția modificării unor articole din legea învățământului secundar și superior

Proiectul votat de Cameră vine în discuția Senatului în ședința de la 25 februarie 1904. Vorbește contra numai senatorul I. Lahovary, care propune amendamente. Haret îi răspunde. Apoi se pune la vot proiectul în total și se votează cu 43 voturi pentru, fiind 3 contra.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor senatori cestiunea ridicată de către onor. dl Ion Lahovary, fiind sleită de ieri, după cum reiese chiar din vorbirea de azi a d-sale, nu voi avea nici eu să fie lung.

Mă voi mulțumi numai să relevez a doua oară cum că dl Lahovary, care a repetat de două-trei ori până acum că noi instituim prin această lege tribunale inchizitoriale, nu a binevoit să ne explice cum se face că în legea de organizare judecătorească, făcută de conservatori la 1898, aceste tribunale inchizitoriale au fost introduse de dumnealor și ele s-au menținut până astăzi, cu toate că conservatorii au fost de atunci la guvern cinci ani de zile!

Dar oare un tribunal este inchizitorial numai pentru că nu judecă în public afacerile disciplinare?

Când un membru al corpului didactic este pus în neplăcuta situație de a fi judecat, el, cel dintâi, are interes ca afacerea să se isprăvească fără multă vâlvă.

Acum că vor fi unii care ar voi, din contra, ca să se facă cât mai mare zgomot împrejurul lor, aceasta este altceva; dar aceştia nu vor fi decât, iertați-mi expresia, scandalagii, şi noi facem legi pentru oameni de ordine, iar nu pentru scandalagii!

Eu nu văd deloc ce ar putea să câştige un profesor în caz când şedința n-ar fi secretă; nu înțeleg întrucât ar fi bine ca discuțiunile care-l privesc să se facă înaintea unei mulțimi de studenți, de şcolari şi de agenți de ordinea cea mai de jos ai cluburilor politice, care se grămădesc la asemenea spectacole, şi care se pricep la chestiile şcolare tot atât ca şi în limba chineză…

Eu, vă rog, dlor senatori să conservați dispoziținea legii aşa cum a fost propusă şi să nu se mai repete aceea ce s-a zis, cum că eu aş fi variat în părerile mele.

De la 1898, de când prevăzusem în proiectul meu de lege tot această dispoziținue, părerea mea a rămas intactă.

Tot acelaşi lucru am de zis şi pentru celelalte obiecțiuni, asupra cărora am răspuns eri pe larg.

Rămâne acum să împac pe dl Sturdza cu dl Lahovary.

Dl I. *Lahovary:* Pardon, cu dl Râmniceanu. (Ilaritate).

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Fie şi cu dl Râmniceanu.

Dl Lahovari, dacă nu mă înşel, nu era în viața politică pe la 1885–1886, când dl Sturdza era ministru al Cultelor şi Instrucțiunii Publice.

Dl I. Lahovary: Vă înşelați, dle ministru, am trista nenorocire de a fi intrat în viața politică de la 1873.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Credeam că nu erați în țară la aceea epocă, dar în fine, nu vreau să insist asupra acestui lucru.

Dl Lahovary trebuie să ştie acest lucru că între anii 1885–1888 stau lucrurile foarte rău cu corpul didactic.

Pe vremurile acelea, dăscălimea era foarte mult frământată tot din afară şi tot pentru cauze care nu aveau nimic a face cu interesele cele mari ale şcolii. De aceea, pe atunci nimeni nu putea să zică că corpul didactic era disciplinat: nici dl Sturdza, şi probabil nici dl Lahovary.

Dar de atunci lucrurile s-au schimbat mult, şi eu, care deja de 7 ani de zile acum, am a face de aproape cu corpul didactic, nu mai am motiv de a vorbi tot aşa despre dânsul; din contra, am putut să constat de mai multe ori, şi aici în Senat şi la Cameră, că am avut ocaziune să mă felicit de concursul pe care corpul didactic mi l-a dat pentru realizarea marei şi grelei reforme a învățământului public.

Dacă dl Sturdza ar reveni la Ministerul Instrucțiunii și ar putea să cunoască și dlui lucrurile de azi precum le cunosc eu, vă asigur că dl Sturdza ar vorbi așa cum dl Lahovary dorește, și cum a vorbit și dl raportor.

Așadar, dlor, fiindcă nici o obiecțiune de fond nouă nu s-a făcut proiectului de lege, și fiindcă, pe cât se pare, cestiunea a fost destul de elucidată ieri, deoarece principiile asupra cărora se discută astăzi au fost votate ieri, socot de prisos să prelungim discuțiunea, și vă rog să votați acest proiect, precum ați votat și pe celalt.

După o replică a senatorului I. Lahovary, urmează Haret.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor senatori onorabilul dl Lahovary a binevoit a pleda cauza mea și îi mulțumesc.

Exact pentru motivele pe care le-a invocat d-sa pentru magistrați, vă rog și eu să votați proiectul de lege așa cum este propus.

Întocmai ca și magistrații, profesorii au mai presus de toate caracter moral, și, în asemenea împrejurări, un profesor nu poate decât să piardă, când afacerea lui este discutată în public, cum este și pentru magistrați. Dar dl Lahovary, spune că, cu toate acestea, nu știe dacă nu ar fi mai ca și pentru magistrați să se facă ședință publică, ca să nu se înfrângă principiul.

Când se va face ședință publică pentru magistrați, poate vom face și pentru profesori. Dar până atunci, să ne ținem la principiul reacționar din 1890, așa cum se face cu magistrații.

Acum, fiindcă dl Lahovary, în mod foarte apăsat, și astăzi și ieri, mi-a dat sfat ca să nu fac legi sub impresiunea pasiunii, a mâniei, a răutății, îl vom ruga să binevoiască să observe că dacă aș fi avut gust ca să lovesc pentru propriile mele considerațiuni personale pe acei care au fost vinovați în afacerea de la Ploiești, nu aveam trebuință să-i trimit în judecată, căci îi aveam în mâna mea pe toți, precum îi am și astăzi, puteam să-i pedepsesc eu însumi de-a dreptul în mod mult mai simțitor decât puteam să mă aștept de la comisia de judecată.

Unul este numit la locul lui printr-o călcare de lege; când voiam, îl puteam și îl pot încă trimite înapoi de unde a venit. Altul a fost adus la catedra lui din alt oraș, cu neobservarea formelor legii; când voi vrea, îl pot trimite înapoi în orășelul de unde a venit. Un altul, institutor și director când voi vrea, îl voi da afară. Ca director el mi-e dator supunere și respect absolut, și nu-i e permis să se abată nici cu o iotă de la această supunere, pe care e dator să mi-o dea întreagă, iar ca institutor n-are dreptul să facă politică militantă.

Se invocă mereu dreptul profesorilor să facă politică militantă; dar dreptul acesta pe ce se bazează? Numai pe aceea că ei au dreptul d-a fi aleși în Camere și în consiliile comunale. Institutorul însă n-are acest drept; prin urmare, n-are dreptul să facă politică militantă. Aveam dar toată putința să pedepsesc pe cel la care fac aluzie în mod mult mai greu decât printr-un avertisment, și cu toate astea este director și azi!

Un al patrulea, învățător sătesc, pedepsit cu transferarea în 1899, cu trei, patru zile înainte de a pleca eu din guvern, a venit guvernul celalt și i-a anulat pedeapsa, contra legii, fiindcă pedeapsa lui nu se putea prescrie decât peste cinci ani, și nu trecuseră decât cinci săptămâni.

Pedeapsa lui nu este prescrisă nici azi, și am și dreptul să i-o aplic, așa cum a fost pronunțată; și, cu toate astea, el este tot la Ploiești, continuă a face servicii clubului conservator.

Aceasta numiți d-voastră pasiune? Atunci va rog să fiți și d-voastră pasionați cum sunt eu, dar să nu fiți cum ați fost față de Herascu, de Orăscu, față de Mohor, față de nenumărații aceia profesori liberali, pe care, prin călcări de legi sau prin legi speciale, făcute anume pentru ei, i-ați azvârlit afară din corpul didactic pentru că au cutezat să se atingă cu toată cuviința până și de un simplu revizor școlar. Acest fel de pasiune politică eu nu o am, căci dacă aș fi avut-o fiți siguri că de mult aș fi pus botniță acelor care ne terfelesc în toate părțile și în toate chipurile. N-am făcut-o, pentru că în cestiuni de acestea n-am pasiune, și al doilea pentru că am cel mai desăvârșit dispreț pentru acei care se dezonorează prin manifestațiuni de felul acesta. (Mari aplauze).

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1904–1905, p. 390 și următoarele.)

XXVIII.
Răspuns la interpelare

Discurs în şedinţa Senatului de la 30 noiembrie 1904 ca răspuns la interpelarea lui Petre Grădişteanu cu privire la Institutul Notre-Dame de Sion din Galaţi, Iaşi şi Bucureşti şi în privinţa propagandei catolice

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dlor senatori onor. dl Grădişteanu[1] a anunţat încă de la începutul vorbirii sale cum că interpelarea sa nu trebuie să fie considerată ca având un caracter ostil pentru guvern. Adevărul este că nici n-ar fi fost drept să fie altminterea, pentru că, dacă se potrivea asprimea dlui Grădişteanu pentru cineva, desigur că nu pentru guvern, şi în special pentru mine, ar fi fost meritată.

Dl P. Grădişteanu: Nici n-am zis aceasta.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Din înseşi citatele dlui Grădişteanu aţi putut constata cu câtă stăruinţă, în amândouă rândurile când am fost ministru, am urmărit această afacere, nelăsând-o din mână niciun moment. Atât cât s-a putut face în împrejurările foarte grele în care eram, – şi vă voi expune de unde veneau greutăţile, – nu cred să se fi putut face mai mult; şi dovada este că, atât înainte de mine, cât şi în intervalul dintre cele două ministere ale mele, alţi miniştri nu au putut face mai mult decât am făcut eu.

Dl P. Grădişteanu: N-au făcut nici pe jumătate.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dar adaug că, dacă aş fi voit să fac mai mult, nu aş fi putut în situaţiunea actuală, şi cred că nici nu ar fi trebuit să fac mai mult.

Dlor, nu voi urma pe dl Grădişteanu în expunerea neregularităţilor pe care mi le-a arătat, pentru că acele neregularităţi le cunosc foarte bine; ba încă pot zice că dl Grădişteanu, care nu este om de şcoală, a văzut în dezordinele acestea mai puţin încă decât am văzut eu, dar cu toate acestea, în concluziuni eu difer de d-sa.

---

1. Petre Grădişteanu (m. 1921) avocat şi om politic, care s-a ocupat şi cu literatura în tinereţe, a fost, şi ca parlamentar şi ca orator în întruniri publice, un propagandist naţionalist care ţinea să-şi afirme cu tărie credinţele sale în toate împrejurările.

Este incontestabil cum că de multă vreme, înainte încă de a intra eu întâia dată în guvern, au fost stăruințe mari din partea miniștrilor de instrucțiune după vremuri, pentru ca să aducă la regulă aceste trei școale și că au fost din partea lor o rezistență surdă. Când o stare de lucruri, oricât de neregulată ar fi, este urmarea unui șir lung de ani, în care bine sau rău, pe drept sau pe nedrept, nu s-a pus regulă acolo unde trebuie să se pună, nu din o zi în alta se putea aduce ordine acolo unde era dezordine, și nu socotesc că este un act de energie bine înțeles, de a da cu toporul, după ce ani întregi nu ai dat nici cu vârful degetului.

Am să vă citez însă un fapt care să dovedească cât de mult s-au schimbat lucrurile prin acțiunea din timpurile din urmă. Pe la 1892 sau 1893, ministerul nemulțumit de modul cum se făcea învățământul religios în școalele catolice, care pe atunci erau două la număr, la Iași și la Galați, a cerut ca acest învățământ să fie făcut, pentru fetele ortodoxe, de un preot ortodox.

La această cerere a ministerului s-a răspuns că, cât va fi lumea și pământul, preot ortodox nu are să calce în nici unul din aceste institute.

Și acest răspuns nu a avut nicio urmare rea pentru institutul care a cutezat să-l dea; din contră, s-a făcut cum a zis el, pentru că preot ortodox nu a intrat în școală, și învățământul religios a continuat a fi cum era înainte, și acest învățământ era cum spune dl Grădișteanu, ba și mai rău decât atât, căci învățământul religios ortodox la școala din Iași era predat de o călugăriță catolică.

Lucrul acesta l-am aflat în urma unei inspecțiuni făcută de d-ra Cancicov[1] și în urma unei corespondențe destul de acră urmate între noi și institut. Astăzi profesor de religiune la școala cu pricină este un ortodox, un profesor de la seminarul din Iași.

Pe urmă, la examenul următor, am trimis un preot ortodox ca să facă examenul și am în mână raportul lui. În fine, în urma celor petrecute astăvară n-am mai stat să întreb și să cer consimțământul institutelor, dacă să trimit ori nu preot, ci am dat ordin. De azi înainte învățământul religios în aceste școale se va face exclusiv de români ortodocși, preot sau licențiat în teologie, și va fi un preot atașat la fiecare institut pentru a supraveghia educațiunea religioasă a fetelor române. Și această măsură vă asigur eu că are să se aplice întocmai la 10 decembrie; personalul l-am și ales. Și la acest ordin nu mi s-a mai răspuns ca altădată, că nu va călca preot ortodox în acele școale; s-au închinat și au rămas bine închinate. (Aplauze). Vedeți dar cum că și stăruința e bună la ceva.

Dl Grădișteanu se mira cum a putut măcar să fie discuțiunc între noi și aceste institute timp de 12 ani pentru simpla aplicare a regulamentelor? Apoi, dlor, să nu vă prea mirați de lucrul acesta, pentru că dacă ați cunoaște mijloacele de acțiune ale ministerului, ar trebui să vă mirați că s-a făcut și atât. Știți d-voastră

1. D-ra Elena Cancicov, profesoară, a fost mulți ani inspectoarea școalelor particulare de fete din țară. Numită de Haret, a continuat și sub alți miniștri.

că eu, pentru toate şcoalele private de fete din toată ţara, n-am decât o singură inspectoare? Această fată trebuie să alerge de la un cap al ţării la celalt, veşnic, în fiecare lună să fie 20 de zile pe drum şi cu toate acestea e peste putinţă să facă faţă tuturor trebuinţelor. Şi când face o inspectiune azi la Iaşi, abia după trei luni mai poate să se ducă să vadă ce urmare a avut prima inspectiune. Nu se aplică astfel măsurile de energie: când ai dat un ordin, trebuie după 2–3 zile să te duci din nou să vezi dacă s-a executat sau nu. Mie aceste mijloace mi-au lipsit.

Dl Grădişteanu zice: de ce nu ai închis şcoalele când ai văzut că nu s-au supus? Pentru că o şcoală privată nu se închide aşa lesne. Eu n-am dreptul ca să închid aşa uşor o şcoală, şi nici d-voastră nu trebuie să doriţi ca eu să am acest drept. Nu trebuie să se poată închide aşa uşor o şcoală unde sunt grămădite multe interese şi capitaluri.

Pentru a închide o şcoală privată, trebuie s-o dai în judecata consiliului permanent şi să aibă avizul conform al lui. Aşa se face în toate părţile şi e bine că e aşa şi la noi.

Voieşte dl Grădişteanu să fi cerut eu închiderea acestor două institute, pentru că nu au trimis orarul sau programa la vreme, că n-au afişat orarul, şi altele asemenea. Acestea sunt, fără îndoială, abateri care dovedesc acel spirit surd de nesupunere de care vorbeam adineauri; dar nu eram sigur că cu aceste elemente puteam căpăta închiderea şcoalelor. Şi dacă o ceream şi nu o căpătăm, bine era? Nu ar fi fost pentru ele o încurajare mai mare?

Eu, dlor, nu am procedat aşa. Am preferat să urmez o cale mai lungă şi mai grea, dar mai sigură.

Am căutat prin tot felul de măsuri, prin ameninţări, prin inspecţiuni, să fac să intre în mintea acestor directoare datoriile lor faţă de minister. Şi cred că, şi dacă nu vor fi înţeles pe deplin ceea ce am vrut să le fac să înţeleagă, în orice caz am reuşit să le fac să înţeleagă măcar în parte că nu mai merge aşa, şi că vine vremea când se apropie – vorba românului – funia de par; dacă până acum ne-am mulţumit cu corespondenţe, cu ordine, cu scrisori şi cu invitări şi dacă aceste ordine şi invitări au fost ascultate numai în parte până acum, înţeleg că de aici înainte să se intre cu totul în regulă; dacă nu, vom şti ce să facem pentru ca legile, regulamentele şi ordinele noastre să fie executate şi respectate (Aplauze).

Dlor, dl Grădişteanu s-a preocupat de două ordine de idei: abaterile şcolare şi cestiunea conversiunilor.

În privinţa abaterilor pur şcolare, lucrul se poate uşor lămuri. Regulamentul din 1895 asupra şcoalelor private, singura normă pe care o aveam pentru învăţământul privat, fiindcă o lege nu avem, acest regulament prevede condiţiunile pe care orice şcoală privată este datoare să le îndeplinească, şi anume: să funcţioneze cu personal autorizat de minister, să aibă programul şi orarul aprobat şi aşa mai departe.

Dlor, vă asigur că eu țin mâna cu toată energia, pentru ca toate aceste dispoziţiuni să fie păzite întocmai, şi dacă dl Grădişteanu se îndoieşte că eu voi fi destul de înarmat ca să fac să se execute aceste condiţiuni.

Dl P. Grădişteanu: N-am zis aceasta.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: În tot timpul cuvântării d-voastră aţi spus că nu voi izbuti să fac nimic.

Dl P. Grădişteanu: Am zis că nu se va mai face nimic, când d-voastră nu veţi mai fi acolo.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: dlor, în ceea ce priveşte autorizările anterioare, bune, rele, complete sau necomplete, ele sunt toate retrase. Şcoalele acestea sunt datoare să ceară autorizări din nou şi aceste autorizări nu se vor da decât condiţional, dacă şcoale le vor îndeplini toate condiţiile cerute de regulament, şi pe cât le vor îndeplini. Îndată ce aceste condiţiuni vor înceta de a se mai îndeplini, autorizarea se va retrage de drept.

Ce voiţi mai puternică armă decât aceasta?

D-voastră voiaţi însă să închid şcoalele la septembrie. Dar de ce să le închid, dacă ele vor executa toate condiţiile puse de mine?

Avem destule mijloace ca să le obligăm să intre în regulă; dacă nu vor intra, le vom închide. (Aplauze).

Dl Grădişteanu zice: apoi eu nu sunt sigur că veţi fi tot d-voastră pe acea bancă. Eu sunt absolut sigur că nu voi fi. Nu cred însă că se va găsi vreodată un ministru care să nesocotească datoria lui, să admită şi să permită lucruri care să fie contra ordinii publice şi contra unei bune educaţiuni naţionale; şi dacă s-ar găsi vreodată un asemenea ministru, socotiţi d-voastră că ne vom considera noi legaţi de faptele lui?

Apoi munte cu munte se întâlneşte, dar partidele cu puterea!

Slavă Domnului, va veni vremea când vom putea din nou să apucăm la socoteală pe aceste institute dacă vom constata că au fost afară din regulă, şi nu va fi niciun ministru care să admită vreun soi de prescripţiune pentru asemenea abateri, oricât timp va fi trecut la mijloc, căci abaterile de acest fel trebuie pedepsite şi stârpite cu orice preţ.

Trecând la cealaltă preocupare a dlui Grădişteanu, la cestiunea convertirilor, trebuie mai întâi să ne înţelegem. Dacă nu mă înşel, dl Grădişteanu a exprimat temerea în privinţa extinderii acţiunii surorilor catolice asupra religiei populaţiunii româneşti; parcă s-ar fi temut ca nu cumva acţiunea lor să facă cândva să se schimbe legea ţării. Pe tărâmul acesta pusă cestiunea, eu absolut deloc nu împărtăşesc temerile d-sale, căci pentru mine este cu totul afară din discuţiune cestiunea convertirii ţării româneşti la catolicism. Dacă în secolele XIII şi XIV, pe când ţările noastre încă nu se scuturaseră bine de legăturile pe care le aveau cu regate mari şi puternice catolice, pe când regatele acestea uzau şi abuzau de drepturile reale sau fictive pe care le aveau asupra noastră pentru

a căta să ne impună pe cale politică şi militară convertirea ţării la o altă religiune, dacă în asemenea timpuri, când forţa de rezistenţă a ţării era aşa de neînsemnată şi tot n-a putut fi vorba de convertirea românilor la catolicism, cum am putea avea azi o asemenea temere? Dacă din vremurile acelea n-a rămas un sat măcar de români catolici, cum credeţi d-voastră că astăzi 20 de călugăriţe la Galaţi şi 30 la Iaşi vor preface religia ţării? Această temere, daţi-mi voie să vă spun, nu este serioasă şi nici n-o iau în serios. Dacă călugăriţele acestea socotesc că vor câştiga raiul răpind pe ascuns de ici de colo câte o fată din legea noastră, să le fie de bine; dar pentru una care se duce, sunt 20 care vin, căci e ştiut că mai mult câştigăm noi decât pierdem. Dar mai este încă ceva: dacă veţi examina lista celor câteva convertiri de care avem cunoştinţă – vreo 33, mi se pare, veţi vedea că răpite de la legea părinţilor noştri nu este nici una din acelea a căror familie are rădăcini înfipte adânc în pământul românesc, căci cele care îşi leapădă religia sunt de ordinar tot din acelea care-şi leapădă şi limba şi orice altă legătură cu ţara, tot aşa de sfântă, şi vă spun drept că asemeni pierderi eu nu le socotesc că sunt o pagubă mare pentru ţară.

Prin urmare, nu din acest punct de vedere mă preocupă pe mine cestiunea conversiunilor, ci din altul. Eu socotesc că nimeni n-are drept în ţara aceasta, mai ales când vine de peste graniţă, să tulbure liniştea noastră. Atâta tot. O conversiune făcută într-o familie, tulbură liniştea acelei familii (Aplauze). Afară dacă nu se converteşte întreaga familie, şi de aceea nu tolerez conversiunile şi nici să se gândească să facă conversiuni, fără voia deplină a întregii familii unde este să se facă.

Dar nu admit să se lucreze în mod ascuns asupra spiritului copiilor, care nu sunt în stare a se apăra, şi după ce i-a influenţat ani întregi ca minori, să-i rupă de legea lor, după ce ajung majori, şi să aducă tulburarea şi jalea în familie.

Iată pentru ce nu admitem ca nimeni să lucreze asupra credinţelor religioase ale celor de la noi, cel puţin prin mijloacele de care se servesc călugăriţele de la Galaţi.

E o simplă cestiune de ordine publică.

Dar la noi, cum se face armă politică din orice, partidul care are pretenţia de a fi singurul apărător al credinţei strămoşeşti, nu a lipsit a ridica deunăzi contra mea şi acuzaţiunea că lovesc în libertatea de conştiinţă.

Repet, nu am avut în gând să mă preocup de convingerile religioase ale oamenilor. Dar nu pot admite ca o şcoală să se abată de la ceea ce este unica ei chemare, aceea de a învăţa şi de a educa pe copii, urmărind alte scopuri.

Iată de ce în ordinul de la iulie am pus în vedere celor trei şcoli, că nu admit niciun fel de încercare de presiune asupra conştiinţei copiilor, şi ordinul acesta l-am repetat şi în august şi mai târziu la 10 octombrie şi vom ţine la executarea lui cu cea mai mare severitate. După ce se fac fetele mari şi devin majore, pot să facă ce vor, dar în şcoală nu admitem niciun fel de presiune asupra lor.

Atâta eram în drept, atâta era bine că facem şi atâta am făcut.

Dar, zice dl Grădişteanu, ce mijloace o să aveţi ca să ştiţi dacă se lucrează asupra spriritului copiilor?

Știu și eu că mijloacele noastre sunt slabe, sper însă că de astăzi înainte vom fi mai bine înarmați. Oricât s-ar ascunde adevărul, nu se poate să nu vină vremea când să iasă la iveală. Chiar în cestiunea celor trei școli catolice d-voastră aveți astăzi o probă suficientă pe care nu o aveați anul trecut sau mai înainte.

Și când vom avea probe că ordinele noastre nu au fost păzite, vom ști să luăm măsuri în cazurile care se vor ivi, dar nu în mod general și vag, fără a se preciza.

De altminteri, deoarece vom avea câte un preot pe lângă fiecare din institutele acestea, care să se ocupe anume cu îngrijirea religioasă a copiilor, deja este o garanție mare, la care unii miniștri dinainte renunțaseră, sau nu voiseră să uzeze de dânsa. Noi nu vom face așa.

Dl Grădișteanu, în vorbirea sa, a mai spus cum că aceste trei institute au întrebuințat personal neautorizat, că au deschis secții întregi fără autorizare și chiar fără știrea ministerului; toate acestea sunt adevărate.

Dar tocmai pentru acestea am fost noi în luptă atâta vreme, și tocmai aici voim să punem regulă, retrăgând toate autorizările, ca să nu se mai acopere nimeni cu niște autorizări dobândite și păzite Dumnezeu știe cum. Dar ce zicem noi *neautorizate!* Erau uneori institutoare călugărițe sau laice, care nu numai că erau neautorizate, dar cărora chiar li *se refuzase autorizația,* și cu toate acestea ele continuau să funcționeze mai departe, și ministerul nu avea cunoștință despre acest lucru decât cine știe când, și cine știe cum, și atunci era prea târziu ca să se mai poată lua vreo măsură în contra lor. Am să citez iarăși un caz, ca să vedeți în ce relațiune era ministerul cu aceste institute:

Școala călugărițelor din Galați a găsit de cuviință odată să deschidă o secțiune primară de băieți, și a și deschis-o. După câtva timp ministerul aude despre acest lucru și dă ordin să se închidă școala mai întâi pentru că nu era autorizată și al doilea pentru ca regulamentul învățământului privat nu permite să se facă școală de băieți, la un loc cu o școală de fete.

Ei bine, nu numai că a urmat corespondență lungă între minister și institut și nu numai că școala nu s-a închis, dar institutul a deschis și clasa 3-a și a 4-a, completându-se astfel întreg cursul!

Și după ce și-a completat cursul în modul acesta, fără să țină absolut deloc seamă de ordinele ministerului, vine un ministru și-i zice: acum te iert, poți să ții școala deschisă!

Dl M. Ghelmegeanu: Dle Ministru, vă rugăm să spuneți care era ministrul care a confirmat înființarea acestor clase? Pentru că e bine să știe țara acest lucru!

Dl Spiru Haret, ministru Cultelor și Instrucțiunii Publice: Nu-mi aduc aminte numele, dar știu că lucrul s-a petrecut în 1899 sau 1900.

Apoi, dlor, când ministerul făcea greșeli de felul acesta, nu vedeți d-voastră că este și o parte de responsabilitate a noastră în cele ce s-au petrecut până acum? Și așa fiind, nu vedeți că ministerul nu putea uza deodată de cea mai mare pedeapsă!

Iată pentru ce am crezut că se cuvine să tragem deocamdată cu buretele peste ce s-a făcut până acum, să lichidăm adică trecutul, şi să căutăm să intrăm în regulă cel puţin de aici înainte.

Dar să se ştie că de aici înainte, nu numai nu trebuie să mai dăm astfel de autorizaţiuni, dar trebuie să nu mai permitem în niciun chip a se mai comite abuzurile de până acum.

Eu socotesc că bine am făcut aşa cum am făcut, şi sper că voi fi convins şi pe dl Grădişteanu.

D-sa a mai amintit şi despre aşa zisul, „hotel garni“, care ar exista pe lângă unele din aceste institute.

Este incontestabil, dlor, că şi înfiinţarea acestui „hotel garni“ este o abatere gravă de la legile şi regulamentele noastre, nu trebuie însă să ne înşelăm asupra cuvintelor şi să dăm loc la interpretări greşite.

Este adevărat că, pe lângă institutele din Iaşi şi Galaţi, există un fel de adăpost, unde stau cu plată mamele, surorile şi unele eleve chiar, care au terminat şcoala.

Dar acest adăpost funcţionează fără autorizare şi fără ştirea ministerului. Şi acest lucru nu-l voi mai permite, chiar dacă din cauza lui ar trebui să închid institutul.

Şi, în genere, toate aceste institute trebuie să se supună fără nicio şovăire legilor şi regulamentelor noastre şcolare, altfel vor fi închise fără nicio vorbă.

Dlor senatori de vreme ce socotesc că nu este trebuinţă a intra în analiza fiecăruia din cazurile citate de dl Grădişteanu, pentru că eu – după cum am spus – nu le contestez deloc, şi pentru că cred că asupra acestor lucruri ne-am lămurit în dea-juns, rămâne ca să vorbesc puţin asupra cauzelor care au adus această stare de lucruri.

Dlor dl Grădişteanu spunea cum că însăşi raţiunea de a fi a acestor institute călugăreşti este de a face propagandă religioasă, că aceasta este chemarea lor.

Fără de îndoială, este o parte de adevăr în ceea ce spune d-sa; am auzit chiar pe cineva – un om de şcoală – spunându-mi: dacă nu voiaţi să aveţi conversiuni, trebuia de la început să nu fi dat permisiunea acestor institute să se aşeze în ţară, pentru că, odată aşezate, aceasta va să fie menirea lor: conversiunile.

Se poate să fie aşa. Dacă chemarea acestor congregaţiuni este de a face conversiuni, interesul ţării este, dimpotrivă, ca să nu facă conversiuni în felul cum ele umblă să le facă, şi, de vreme ce este atunci conflict între interesul ţării şi interesul instituţiunii, soluţiunea este evidentă: suntem pe pământul nostru, şi atunci interesul ţării este cel care primează totul.

Fiind conflict între interesul ţării şi interesul congregaţiilor, acestea trebuie să dispară numaidecât. Nicio discuţie nu admitem asupra acestui punct.

Să cercetăm însă lucrurile mai de aproape şi să ne întrebăm: oare călugăriţele catolice singure sunt de vină în ceea ce se întâmplă? Dar părinţii? (Aprobări).

Apoi, dlor, eu eram tânăr de când aud mereu vorbindu-se, scriindu-se şi strigându-se contra propagandei catolice, că este primejduită religiunea ţării din cauza ei. Exagerațiuni, nu-i vorba, dar în sfârşit s-a zis şi s-a scris aşa.

Atunci ce să cred eu despre acei părinți care, cu toată frica pe care o aveau în sân de propaganda catolică, nu ezitau de a-şi duce copiii cu sutele în acele institute? Nu trebuiau să-şi ducă copiii acolo.

Voci: Aşa e!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Deci ori e pericolul real, şi atunci nu trebuia nici un bun român să-şi ducă copilele în institutele catolice; ori pericolul e fictiv, şi atunci de ce să mai vorbim degeaba despre dânsul?

Dlor, eu am putut să constat că în unele din institutele acestea sunt fete de preoți ortodocşi, şi uneori de preoți săteşti, care scot cel din urmă gologan din fundul pungii lor sărace ca să-şi ducă fata la pensioanele catolice. Dacă un preot nu crede că este pericol de catolicizare în aceste institute, atunci să nu mai vorbim de dânsul; iar dacă este pericol şi dacă se citează exemple de conversiune, cum se poate ca părinții români, şi în special preoți ortodocşi, să-şi ducă copiii acolo?

Dl M. Corbescu: Se explică prin lipsa de licee de fete.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Mă iertați, dle Corbescu, licee de fete sunt, avem şcoli secundare mult mai bune decât în cele mai multe ţări străine, vă rog să mă credeți. (Aprobări). În orice caz, şcoalele noastre publice sunt necomparabil mai bune decât cele trei institute catolice despre care vorbim, în care instrucția ce se dă fetelor este cu totul superficială.

În şcoalele noastre, dar, trebuie să meargă copiii noştri, iar nu la călugărițele catolice; sau de nu, să nu se mai vorbească de pericol.

Nu este tot o româncă aceea care, în capul instituțiunii din Galați, a condus toată acțiunea aceasta nefastă de care ne plângem astăzi? Permis este lucrul acesta? Şi întrucât acțiunea guvernului, în asemenea caz, nu este stânjenită, când el trebuie să lupte, nu numai contra tendințelor unei congregațiuni străine, dar şi contra lipsei de sprijin pe care o întâmpină din partea chiar a concetățenilor săi?

Merg mai departe. Am dat ordin anul trecut, şi ordin sever, ca de astăzi înainte să se învețe cum se cuvine religiunea şi limba română în institutele acestea.

S-au găsit însă români, care să se pună paravan între mine şi institute.

S-au luat profesori fictivi, ca să figureze numai pe listele trimise la minister, dar care au făcut lecțiuni de religiune, nu patru pe lună, cum zice dl Grădişteanu, ci patru într-un an!

Şi aceşti oameni care-şi vindeau numele, ca să se practice cu dânsul o asemenea înşelătorie, erau profesori în şcoli ale statului!

O altă piedică în acțiunea mea vine din lipsa unei legi asupra învățământului privat, căci o asemenea lege nu există.

În legea de la 1864 sunt abia câteva dispoziții neînsemnate şi fără nicio sancțiune, nu avem decât regulamentul învățământului privat de la 1896. Şi

deunăzi, când s-a agitat chestiunea de închidere a uneia din şcoalele acestea, unii mi-au contestat dreptul de a închide o şcoală, în virtutea unui regulament. Sper însă că voi depune zilele acestea un proiect de lege asupra învăţământului privat. (Aplauze).

În fine, cu părere de rău, constat că în acţiunea ce am întreprins contra celor trei institute, care era aşa de dreaptă şi întemeiată pe fapte atât de concrete şi evidente, am întâmpinat opoziţiune din partea întregului partid advers, partidului care după ce ani de zile ne-a acuzat că favorizăm propaganda catolică, pentru că nu luăm măsuri de represiune contra abaterilor pe care chiar el le semnala, ne-a atacat cu violenţă şi în chipul cel mai nedrept atunci când, înarmaţi îndeajuns, am întreprins să aducem la ordine pe cei abătuţi.

Nu este greu să se stânjenească acţiunea unui ministru ori cât de dreaptă şi patriotică ar fi ea, atunci când se găseşte un partid politic atât de lipsit de şir de idei şi de cea mai elementară jenă faţă de opinia publică, un partid în care se găsesc oameni care să meargă aşa de departe cu lipsa de orice scrupule, cum a mers dl Alexandru Xenopol[1] de la Iaşi, care a mers până a scrie în gazetele străine, d-sa, fost deputat, profesor şi fost rector de universitate, şi să învinovăţească el, român, pe un ministru român, că în represiunile unor abateri de natură pur şcolară, el nu a căutat decât să lovească în interesele unei ţări străine, cu scopul de a-şi asigura…

Dl dr. Gr. Râmniceanu: Şi-a schimbat părerea.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Dar voi reveni asupra acestei cestiuni. Toate aceste greutăţi trebuie să le aibă cineva în vedere când este la guvern.

Când nu eşti pe banca aceasta, ai toată libertatea de vorbă, şi putinţa să crezi orice vrei; dar când ai răspunderea, nu este tot aşa. A guverna este a prevedea, şi orice faci trebuie să te gândeşti la urmări.

Dlor, voi încheia vorbirea mea, pentru că nu vreau să abuzez de răbdarea d-voastră.

Dar, mai întâi, să-mi daţi voie să mă răfuiesc cu dl Xenopol, pentru că am acest drept, şi ca om şi ca ministru, şi în cazul acesta nu de ministru liberal, ci de ministru al ţării, căci cestiunea s-a pus de dl Xenopol între ţara românească şi ţara străină.

Onor. dl dr. Râmniceanu ne-a amintit că şi-a schimbat în urmă părerea. Eu nu cred aceasta, pentru că părerea pe care o are acum, totdeauna trebuie să o fi avut, şi tocmai aici este vina d-sale. Atunci când d-sa înaintea justiţiei spunea lucruri pe

---

1. Alexandru Xenopol (1847–1920), cunoscut istoric, profesor la Universitatea din Iaşi şi membru al Academiei Române, a combătut pe Haret în diferite împrejurări în legătură cu măsurile privitoare la şcoalele străine. El a fost apărătorul conducătoarelor Institutului Notre Dame când au fost date în judecata Consiliului permanent.

care le-a scris în „Courrier Européen“[1], d-sa știa bine că lucrurile erau așa cum le prezentam eu și nu cum le prezenta d-sa, și dovadă e scrisoarea pe care peste câteva zile, a publicat-o în „Cronica“[2] și în care spune că de aceea a intrat ca director la institutul din Iași, ca să îndrepte abaterile și dezordinele ce erau acolo.

Dacă dar erau abateri și dezordine, cu ce curaj vine dlui să scrie într-o gazetă străină ceea ce a scris?

O voce: Banii!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dacă este vorba să ne învinovățim unii pe alții, apoi eu sunt altfel pus decât d-sa, pentru ca să arăt până la ce punct a fost neatacabilă purtarea mea, și până la ce punct a fost neprihănită purtarea d-sale. Cunoașteți faimoasa telegramă care s-a publicat într-o gazetă din București?

O voce: Nu toți.

Dl *Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Dlor, trebuie să vă spun că eu aveam cunoștință de telegrama aceeea, pe atunci, pe când dl Xenopol ducea în contra mea, cu amicii d-sale politici, campania pe care o cunoașteți, și în care mă învinovățea de lucruri așa de urâte. Aveam cunoștință de telegramă, și vă închipuiți ce armă teribilă aveam în mâna mea, cu care aș fi putut oricând aș fi vrut să-l reduc la tăcere, și pe d-sa și pe partidul d-sale. N-am făcut-o, pentru că am socotit că datoria mea era să caut să acopăr asemenea turpitudini, care nu era să ne facă onoare înaintea străinătății, și care în acelaș, timp erau de natură a zdruncina orice credință a celor de la noi în ceea ce este bine și cinstit. Dacă aș fi publicat eu telegrama dlui Xenopol, pe care o cunoșteam de demult, nu desființam eu dintr-o dată toată campania care se ducea în contra mea? Nu am făcut aceasta. Dar pentru că lucrurile au ieșit la iveală pe când eu nu eram în țară,[3] când credeam că se isprăvise toată afacerea aceasta, și au ieșit tocmai din cauza dlui Xenopol, care putea să nu-și mai încarce pasivul cu ceea ce a publicat, să-mi dați voie să restabilesc lucrurile așa cum sunt, fără să mai adaug comentarii; voi lăsa să facă comentariile atât onoratul Senat, cât și cei din afară care mă vor asculta.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor, telegrama așa cum s-a publicat în „Voința Națională“, era exactă, iar nu cum a rectificat-o dl Xenopol pe urmă, pentru trebuința cauzei sale.

Telegrama exactă voi citi-o în franțuzește și voi traduce-o și în românește, pentru ca să rămână pentru vecie, în notele stenografice ale Senatului. Telegrama a fost trimisă superioarei de la Notre Dame de Sion, din Galați, în dimineața

---

1. N-am putut găsi în București la nicio bibliotecă numărul respectiv din „Courrier Européen“.

2. Scrisoarea lui Xenopol e publicată în ziarul „Cronica“ din București, 17 noiembrie 1904.

3. Haret era în concediu în străinătate.

zilei când era ultima înfățișare a procesului, înaintea consiliului permanent, înfățișarea era la 5 ore seara și telegrama s-a trimis la 10 și 30 minute dimineața, și iacă ce zicea:

„Procès grandes proportions. Impossible continuations pour somme reçue Envoyez télégraphiquement par Banque 5.000 francs, pas 500. Trouvé moyen vous conserver direction. Collègues accordé supplément. Attends argent aujourd'hui Bucarest, sans quoi abandonne tout… Repondez immediatement".

Adică pe românește: „Procesul proporțiuni mari; imposibil să continui pentru suma pe care am primit-o; trimiteți telegrafic prin bancă 5.000 lei, nu 500. Am găsit mijlocul de a vă conserva direcția. Colegele au acordat suplimentul. Aștept banii astăzi la București, altfel părăsesc totul. Răspundeți imediat".

Am suprimat o frază de trei cuvinte, care este încă mai rușinoasă decât tot restul telegramei, din respect uman, și pentru a cruța Universității din Iași o rușine și mai mare.

Aceasta este telegrama autentică, iar nu aceea ciuntită de dl Xenopol. Mi-aduc aminte că, între altele, dl Xenopol afirmă că în telegramă erau cuvintele: „Peut-être trouve moyen" adică:

„Poate am găsit mijlocul". Aceasta nu este exact. Dl Xenopol afirmă, fără nici un poate, că a găsit mijlocul de a conserva direcția superioarei din Galați.

Prin urmare, dl Xenopol, a promis că va face un lucru pe care știa că nu-l poate face; și aceasta pentru a i se da 5.000 lei, iar nu 500.

La această telegramă, d-sa a primit două răspunsuri, în aceeași zi, chiar la începutul ședinței, la minister; prin unul din acele răspunsuri i se anunța că i s-a trimis banii prin bancă.

Vă las pe d-voastră să calificați cum merită fapta dlui Xenopol, mai ales când în urma acestei telegrame a ținut discursul său înaintea consiliului permanent, prin care afirmă că călugărițele nu sunt vinovate, ci sunt persecutate, pentru că dau cultură franceză, iar nu germană.

Și dl Xenopol nu se mulțumește nici cu asta, ci mai publică și în „Courrier Europeen" scrisoarea pe care o știți, și pe care nu o mai citesc, pentru respectul ce-l datoresc acestui Senat.

Dar nu s-a mulțumit nici cu atât. După ce și-a publicat scrisoarea într-un ziar străin, o publică și într-unul din țara, ca să vadă și românii până unde a putut să se coboare dl Xenopol.

După această publicație din țară, trec abia patru zile și tot dl Xenopol publică în „Cronica" altă scrisoare în care spune că călugărițele sunt un tacâm (ilaritate) și toate ororile pe care le știți, și accentuând d-sa lucruri pe care eu în actul de acuzare nici nu le pusesem, și spunând că călugărițele și de aici înainte se prepară a se abate de la regulament, recunoscând că și până atunci, în tot timpul, călugărițele nu făceau decât asta.

O voce: Ferice de studenți!

Altă voce: Instinctul de rasă.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Care este însă explicația acestei din urmă scrisori, publicată în „Cronica“?

D-sa însuși se însărcinează să spună, chiar în acea scrisoare: atunci când călugărițele intraseră în chichion[33] cu mine, crezând că o să scape de obligațiile pe care i le impuneam eu, au tocmit cu leafă pe dl Xenopol, dragă Doamne, ca director de studii. Pe urmă, când au pierdut procesul, crezând că nu mai au trebuință de dl Xenopol, i-au dat drumul. Atunci d-sa s-a apucat să le dea în tărbăceală, cum ați văzut.

Dlor, nu-mi trebuie nicio altă răzbunare, nici o altă explicație; dl Xenopol s-a însărcinat să mă răzbune și să explice țării întregi cum s-a petrecut întreaga afacere și cine a avut dreptate. (Aplauze). Când noi între noi ne judecăm și ne dăm tot felul de epitete, ca trădători și câte altele, noi știm ce să credem; dar cu străinătatea tot așa este? Ce vor fi zicând acei oameni distinși, publiciști de mâna întâia, precum sunt cei de la „Courrier Européen“, când văd că în țara românească un profesor de universitate, fost rector trimite asemenea scrisori unui ziar străin, contra ministrului țării lui? Și mă mai întreb ce vor gândi oamenii aceia, dacă vreun indiscret se va gândi să le trimită și scrisorile ulterioare ale dlui Xenopol? Ce vor zice ei de nivelul moral al acestei țări?

A avut dreptate dl Grădișteanu când a adus învinovățiri călugărițelor abătute de la datorie; dar cei mai mari vinovați suntem noi, care lăsăm posibilitatea ca între noi să se petreacă asemenea lucruri, și că nu uzăm în de ajuns de legi pentru a le face imposibile. Iată ce aveam de zis. (Aplauze).

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1904–1905, pp. 39–43.)

XXIX.
Răspuns la interpelare

Discurs în Senat, ședința de la 10 decembrie 1904, ca răspuns la interpelarea lui Petre Grădișteanu în privința proiectului de lege al ministrului de culte din Ungaria relativ la școalele și bisericile românești din Trasilvania și în privința școalelor ungurești din România

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Dlor senatori am ascultat cu multă atențiune dezvoltarea interpelării de astăzi a dlui P. Grădișteanu și vă asigur că sunt foarte încurcat ca sa răspund, pentru că d-sa a anunțat o interpelare care, în realitate, privește nu numai pe mine, ci și pe un alt ministru cu care eu n-am nimic de împărțit și care nu este în situațiune de a răspunde.

Cât pentru cealaltă parte a interpelării, aceea care m-ar privi direct, d-sa n-a dezvoltat-o deloc, ci a atins-o numai în treacăt, anume aceea care privește școalele ungurești din București. Interpelarea dlui Grădișteanu cum a fost făcută într-o ședință anterioară, pomenea numai despre școala calvină din Str. Știrbei-Vodă; pe urmă s-a adăugat și școala din Str. Polonă, și tocmai mai târziu s-a adăugat că va vorbi și despre proiectul de lege depus de dl Berzevicz[1].

Dlor, înțelegeți bine că dacă aș fi fost în ziua aceea la Senat, chiar atunci aș fi răspuns la prima parte, dar nu pot să accept discuțiunea asupra celei de a doua părți a interpelării pentru că cu aceasta aș îndreptăți și pe alții să se ocupe de treburile noastre interioare, și aceasta nu o putem admite cu niciun preț.

Așadar, trecând peste partea aceasta la care nu mă voi opri niciun moment, mă voi opri numai la lucrurile care mă privesc; fără însă a vorbi prea mult nici despre ele, fiindcă dl Grădișteanu le-a menționat numai fără a insista asupra lor. D-sa ne-a arătat modul cum presa din altă țară se poartă față de noi și sentimentele pe care ni le arată.

Dlor, nimeni nu e stăpân pe sentimentele altuia; ba aș putea zice că nu e stăpân nici pe propriile sale sentimente, cu atât mai puțin pe ale altuia.

---

1. Albert Berzeviczy a fost ministru de Instrucție în Ungaria în cabinetul prezidat de Ștefan Tisza și în 1903 a făcut o lege pentru învățământ.

În fața sentimentelor de dreptate sau de antipatie ce alții pot să aibă față de noi, noi nu putem să urmăm decât o singură linie de conduită, adică pe aceea pe care am urmat-o și până acum.

Noi avem calea noastră de urmat, și aceea este cea bună. Noi nici prin ură, nici prin invective nu am ajuns acolo unde suntem. Nici prin ură, nici prin persecuțiuni, ci prin dreptate și iubire noi am ajuns să consolidăm naționalitatea noastră.

De altfel, naționalitatea noastră e atât de solidă, încât nu avem trebuință de mijloace, extraordinare ca să o apărăm contra unor pericole imaginare.

Să avem, prin urmare, încredere deplină în noi înșine, și înțelepciunea acelora care conduc această țară, și să creadă dl Grădișteanu că nu vom lipsi de la datoria noastră așa cum se cuvine să o înțelegem.

În ceea ce privește partea interpelării care e relativă la la ministrul Instrucțiunii Publice al țării românești, am puțin de răspuns fiindcă și dl Grădișteanu foarte puțin a vorbit. D-sa a făcut aluziune la o singură școală ungurească din București, unde nu s-ar fi profesând îndeajuns limba română și sentimentele cuvenite față de țară.

Un lucru pot să spun. Pe cât îmi e posibil, eu am ochiul nu numai asupra acestei școale, dar asupra tuturor școalelor din țară, fie ținute de români, fie de străini, și ori de câte ori am probe de abateri ca acelea semnalate de dl Grădișteanu, nu stau la gânduri să lovesc. Am dat, cred, destule dovezi despre aceasta și voi mai da, dacă va fi nevoie.

În ceea ce privește școala din Str. Polonă, deschisă acum doi sau trei ani, ea a fost deschisă după permisiunea dată de mine, cu condițiunea expresă ca în această școală să nu fie primit nici un copil român și am impus acestei școale condițiuni care cred că ar fi trebuit să mulțumească pe dl Grădișteanu.

Am impus condițiunea ca să se predea limba română și istoria țării în spirit astfel încât să producă în sufletul elevilor admirație pentru mult înțeleptul și gloriosul nostru Rege, pentru țară însăși.

Este adevărat că mijloacele de control de care dispune ministerul până astăzi sunt foarte mărginite, după cum spuneam și deunăzi; sper, însă, că după votarea legii asupra învățământului privat, lucrurile au să se schimbe.

Cu mijloacele, însă, restrânse de control de care dispun astăzi, nu pot face să se controleze abaterile numeroase de felul celor semnalate de dl Grădișteanu. Și eu mulțumesc dlui Grădișteanu că mi-a atras atențiunea asupra celor ce se petrec la școala ungurească din strada Polonă, și-i promit că dacă voi constata că cele avansate de d-sa sunt adevărate, voi căuta să pun regulă și să nu se mai repete pe viitor asemenea abaterii.

Până acum, însă, ministerul neavând niciun fel de dovadă de abateri, nu putea lua nicio măsură în această privință. Și, ca să închei vorbirea mea, care văd că nici nu se poate întinde mai mult, pentru ca nici n-am de ce să vorbesc,

trebuie să recunosc că noi ne-am dat multă silință de 40 de ani să dezvoltăm învățământul nostru de toate gradele şi cred că am reuşit destul de bine.

Că mai avem încă mult de făcut, este adevărat, însă cu timpul vom face şi ceea ce mai lipseşte.

Trebuie însă, să spun că noi am neglijat a face o cheltuială puțin însemnată, dar care este indispensabilă, aceea pentru controlul învățământului.

Căci este evident că controlul învățământului nostru nu e destul de eficace, şi de aici se explică, în parte, neajunsurile semnalate de dl Grădişteanu, care pot să fie întrucâtva reale.

Tot aşa, în satele heteroglote din România, cultura limbii româneşti n-a fost destul de îngrijită.

Şi aceasta, din cauză că n-am avut destui învățători şi acei pe care i-am avut n-au dispus de destule mijloace şi n-au fost destul de sprijiniți.

Înțelegeți bine, că mi-ar fi greu să mă întind acum asupra acestei cestiuni la care m-am gândit atât eu cât şi alții.

Dar, în urma unor dispoziții pe care le-am luat acum în urmă, sper că în curând are să înceteze această stare de lucruri, şi rezultatele bune nu vor întârzia de a se vedea, dacă măsurile luate de mine se vor pune în aplicare. Unele din aceste măsuri nu sunt de natură a se expune în Senat, iar altele find de natură pur şcolară, v-ar ocupa timpul în mod inutil. Destul este să spun, că aceasta este o cestiune care are şi ea oarecare însemnătate şi nu trebuie să ne dezinteresăm de ea. Din contră, trebuie ca măsurile ce se iau să fie aplicate cu stăruință şi continuitate. Şi când acest lucru se va face, îndreptarea va veni, pentru că poporul românesc n-are trebuință de mijloace de violență, nici de mijloace certate cu principiile unei civilizațiuni înaintate, ca să asigure la el în țară respectul ce se cuvine limbii şi instituțiunilor lui.

Am dovedit acesta în trecut, şi vom dovedi-o şi în viitor. (Aplauze).

Acestea am avut de zis, dlor senatori cu privire la interpelarea dlui Grădişteanu.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1904–1905, p. 61–62.)

XXX.
Legea învățământului privat

Expunere de motive citită în Adunarea Deputaților în ședința de la 3 decembrie 1904

Proiectul de lege asupra învățământului privat, pe care-l supunem dezbaterilor corpurilor legiutoare, completează seria de legi după care va avea a se conduce întregul învățământ național.

Învățământul privat la noi nu a avut niciodată o lege proprie a sa, care să reguleze modul lui de funcționare și raporturile dintre el și învățământul public. În legea din 5 decembrie 1864 sunt câteva articole care se referă la dânsul; ele însă nu rezolvă niciuna din importantele cestiuni ce s-au ivit de atunci încoace. La 1885 și 1896, în fața dezvoltării ce luase învățământul privat, a fost nevoie a se lua oarecari dispozițiuni regulamentare, care, deși au suferit de atunci schimbări de detaliu, continuă încă a forma principala normă pentru învățământul privat.

Proiectul de față consacră dispozițiunile care sunt deja intrate în obiceiuri și pe care experiența le-a dovedit bune, și dă soluție oarecăror dificultăți de natură specială.

Școlile private fiind puse sub autoritatea și controlul ministerului instrucțiunii publice și al cultelor, deschiderea lor trebuie să fie autorizată de minister (art. 1), iar directorii lor să împlinească oarecari condițiuni de capacitate și moralitate (art. 3 și 4). Libertatea deplină a învățământului (art. 2) este temperată în ceea ce privește învățământul primar, care, fiind obligatoriu pentru toți copii de români, nu putea fi lăsat la discreția directorilor de școli private (art. 6). De asemenea, pentru motive pe care orial istoriei, al geografiei și pentru copii ortodocși și al religiei, în limba română și după programa oficială (art. 7) și am luat precauțiuni pentru ca școala să nu poată deveni nici într-un caz un instrument de propagandă religioasă (art. 11). Pentru ca învățământul acestor materii să fie efectiv, prin art. 12 s-au luat dispoziții în privința personalului didactic care va avea să le predea, iar prin art. 14 în privința cărților didactice. Aceste dispoziții, precum și cele luate pentru a asigura oarecari garanții personalului învățământului privat (art. 13), vor contribui în mod puternic, pe de o parte, pentru a da învățământului privat caracterul de seriozitate care, în mare parte, îi lipsea până acum, iar pe de alta va permite utilizarea, tot în folosul învățământului, a personalului didactic special în

şcolile noastre normale, în universităţi şi în seminarele pedagogice anexate pe lângă dânsele.

De altă parte, legea (art. 15) caută să asigure oarecari garanţii şi pentru directorii de şcoli private faţă de părinţi, ferindu-i de enormele pagube ce suferă din cauza celor răi de plată şi care sunt una din principalele cauze care nu permit să trăiască institutele private serioase.

Art. 17 are de obiect de a face oarecari înlesniri institutelor care vor îndeplini deosebite condiţiuni de seriozitate şi bună organizare. Măsura aceasta are de scop nu numai de a încuraja şcolile cele bune, dar şi de a face din ele nişte ajutoare utile pentru şcolile statului, din care o parte din elevi se vor putea deversa în asemenea şcoli, fără temere că învăţământul ce vor primi nu va avea gradul de seriozitate cuvenit.

Art. 18 dă o însemnată consacrare învăţământului privat şi va permite, în acelaş timp, a utiliza într-însul pe mulţi din tinerii capabili, care nu mai găsesc loc în învăţământul public, din cauza ocupării locurilor cu titulari.

Art. 23 fixează taxele pe care vor avea să le plătească institutele de învăţământ privat. Aceste taxe sunt de două feluri: o taxă anuală, care va servi întreagă pentru plata personalului de control, a cărei creaţiune se impune pentru a asigura buna funcţionare a legii; şi o taxă de examen, care este înfiinţată deja de la 1885, şi care se menţine aproape neschimbată, atât ca cifră, cât şi ca mod de întrebuinţare.

În ceea ce priveşte şcolile pe care străinii le-ar înfiinţa ce bun român le va înţelege, am impus, în cursul secundar, pentru copii de români, învăţământul limbii române, al istoriei, al geografiei şi pentru copii ortodocşi şi al religiei, în limba română şi după programa oficială (art. 7) şi am luat precauţiuni pentru ca şcoala să nu poată deveni nici într-un caz un instrument de propagandă religioasă (art. 11). Pentru ca învăţământul acestor materii să fie efectiv, prin art. 12 s-au luat dispoziţiuni în privinţa personalului didactic care va avea să le predea, iar prin art. 14 în privinţa cărţilor didactice. Aceste dispoziţiuni, precum şi cele luate pentru a asigura oarecari garanţii personalului învăţământului privat (art. 13), vor contribui în mod puternic, pe de o parte, pentru a da învăţământului privat caracterul de seriozitate care, în mare parte, îi lipsea până acum, iar pe de alta va permite utilizarea, tot în folosul învăţământului, a personalului didactic special în şcolile noastre normale, în universităţi şi în seminarele pedagogice anexate pe lângă dânsele.

De altă parte, legea (art. 15) caută să asigure oarecari garanţii şi pentru directorii de şcoli private faţă de părinţi, ferindu-i de enormele pagube ce suferă din cauza celor răi de plată şi care sunt una din principalele cauze care nu permit să trăiască institutele private serioase.

Art. 17 are de obiect de a face oarecari înlesniri institutelor care vor îndeplini deosebite condiţiuni de seriozitate şi bună organizare. Măsura aceasta are de scop nu numai de a încuraja şcolile cele bune, dar şi de a face din ele nişte

ajutoare utile pentru şcolile statului, din care o parte din elevi se vor putea deversa în asemenea şcoli, fără temere că învăţământul ce vor primi nu va avea gradul de seriozitate cuvenit.

Art. 18 dă o însemnată consacrare învăţământului privat şi va permite, în acelaş timp, a utiliza într-însul pe mulţi din tinerii capabili, care nu mai găsesc loc în învăţământul public, din cauza ocupării locurilor cu titulari.

Art. 23 fixează taxele pe care vor avea să le plătească institutele de învăţământ privat. Aceste taxe sunt de două feluri: o taxă anuală, care va servi întreagă pentru plata personalului de control, a cărei creaţiune se impune pentru a asigura buna funcţionare a legii; şi o taxă de examen, care este înfiinţată deja de la 1885, şi care se menţine aproape neschimbată, atât ca cifră, cât şi ca mod de întrebuinţare.

În ceea ce priveşte şcolile pe care străinii le-ar înfiinţa pentru instruirea copiilor lor, li se dă cea mai deplină libertate să le organizeze cum voiesc (art. 8 şi 9), cu singura rezervă ca limba română să se predea în fiecare clasă cel puţin câte două ore pe săptămână. Prin art. 10 se regulează, în fine, şi modul de administraţie al acestor şcoli, pentru care până acuma lipsea o normă regulată. Bineînţeles, dacă asemenea şcoli ar primi copii de români, aceştia rămân supuşi dispoziţiunilor din lege, care-i privesc, (art. 6 şi 7).

Proiectul de lege, astfel alcătuit, va pune frâu tendinţei pe care o au şcolile private de a deveni receptaculul şcolarilor care, din diverse cauze, nu sunt în stare a urma în şcolile statului, procurându-le, pentru a-şi trece clasele, mijloace mai comode decât pot găsi în şcolile statului. Din contră, şcolile private vor putea să devină un ajutor preţios pentru învăţământul public.

De altă parte, proiectul nostru va permite utilizarea în învăţământul privat a numeroase elemente bune, care, din cauza completării locurilor, nu mai găsesc întrebuinţare în şcolile publice.

Pentru aceste motive, credem că proiectul va aduce reale servicii învăţământului nostru.

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea ordinară 1904–1905, p. 49 şi următoarele.)

Proiect de lege asupra învăţământului privat

De regulă n-am pus în această colecţiune proiectele de legi prezentate de Haret. Am socotit, însă, că acesta care n-a devenit lege trebuie a se înfăţişa cititorului ca lucrarea personală a lui; de aceea îl reproducem în întregime.

Art. 1. – Toate şcolile private din ţară, de orice natură, sunt puse sub privegherea şi controlul ministerului instrucţiunii publice şi al cultelor.

Nicio şcoală privată, de nicio categorie şi de niciun grad, nu poate să se deschidă, nici să funcţioneze decât pe baza unei autorizaţii date de ministrul

Instrucției Publice și al Cultelor, în urma raportului unui inspector școlar. Atât autorizația, cât și raportul se vor publica prin „Monitorul Oficial“ și prin „Buletinul“ ministerului. Autorizația va preciza numele și titlurile directorului școli; localitatea unde are să funcționeze ea; dacă va fi internat, semiinternat sau externat; felul învățământului pe care-l va da, programa ce va urma, personalul didactic, precum și dacă școala este sau nu autorizată a primi copii de români, ori este destinată numai pentru copii de străini. Nicio schimbare nu se va putea aduce la nimic din cele stabilite prin actul de autorizație, decât cu învoirea scrisă a ministerului, care de asemenea se va publica.

Orice școală privată deschisă fără o asemenea autorizație se va închide pe cale administrativă, în urma unei decizii ministeriale și a unei simple somațiuni, făcuta cu 15 zile înainte.

În caz când o școală, închisă în asemenea condiții, s-ar redeschide fără autorizația cuvenită, directorul ei se va pedepsi cu interdicția de a servi în învățământul privat, pe timp mărginit sau pentru totdeauna, fără prejudiciul măsurilor prevăzute la art. 26, alin. II din această lege.

Orice școală privată autorizată care, fără o nouă autorizare a ministerului, s-ar depărta întru ceva de la condițiile puse prin autorizare, în ceea ce privește organizarea, programa, personalul didactic, localul, sau în orice altă privință, se va pedepsi cu amendă, prin decizie ministerială, iar în caz de recidivă, se va închide, în urma avizului conform al consiliului permanent.

Art. 2. – Se va considera ca școală privată orice reunire de 5 sau mai mulți copii în etate de mai puțin de 19 ani, adunați în același local, ca interni, semiinterni sau externi, fie cu plată, fie gratuiți, pentru a primi un învățământ oarecare.

Învățământul în școlile private poate să se dea ori după programa vreuneia din școlile publice, ori după un program propriu, cu rezervele prevăzute la art. 6, 7, 8, 9 și 11 din această lege și cu condiția ca învățământul să nu conțină nimic care să fie contrariu ordinii publice, bunelor moravuri, legilor și instituțiilor țării.

Școlile private nu pot fi mixte decât pentru grădinile de copii, pentru școlile confesionale și pentru școlile primare; în toate aceste cazuri, trebuie ca niciunul din copii admiși să nu aibă etatea mai mare de 9 ani și ca școala să nu aibă internat.

Art. 3. – Orice școală privată trebuie să aibă un director sau mai mulți directori pe numele cărora se va da autorizația școlii. Directorul sau directorii sunt responsabili pentru buna conducere a școlii și pentru păzirea legilor și a regulamentelor. Dacă școala are mai mulți directori responsabilitatea lor este solidară și în caz de retragere a autorizației, măsura îi va privi pe toți deopotrivă.

Școlile private de băieți vor avea numai directori bărbați, iar cele de fete, numai directoare femei.

Pentru școlile mixte, prevăzute la art. 2, alin. III va fi o directoare femeie, afară de azilurile confesionale, care vor putea avea directori-bărbați.

Dacă directoarea unei școli private este căsătorită și dacă soțul ei împlinește condițiile de vârstă și moralitate cerute de această lege, soțul va putea fi autorizat

ca asociat la direcție însă numai pentru cestiile de natură curat administrativă; în acest caz și pentru asemenea ceștii, ambii soți vor fi solidari responsabili. Ministerul are însă dreptul a revoca și numai autorizația dată soțului, când va crede de cuviință.

Art. 4. – Directorul sau directoarea unei școli private trebuie să aibă etatea de 25 ani împliniți, să aibă diplome sau certificate valabile, care să constate că posedă studii de același fel și de un grad cel puțin egal cu acele care vor avea a se face în școala pe care are să o dirige; să aibă purtare bună și de o deplină moralitate, atât privată cât și în societate, și să nu fi suferit nicio condamnare pentru fals, furt, înșelăciune, abuz de încredere, mărturie minciunoasă, atentat la bunele moravuri în cazurile prevăzute de art. 262, 263, 264, 267 și 271 din codul penal, delapidare de bani publici, mituire, percepere de taxe ilegale, spargere de sigilii, sustragere de acte în cazul art. 204 din codul penal. Pe lângă acestea, directorul unui azil confesional va trebui să aibă și un certificat de capacitate din partea preotului, pastorului, rabinului sau muftiului religiei căreia aparține el, din localitatea unde are să funcționeze școala.

Pe lângă condițiunile prevăzute în acest articol, dacă școala este autorizată să primească și copii de cetățeni români, directorul sau directoarea vor trebui să justifice și cunoștința limbii române, în mod suficient pentru a o înțelege și a fi înțeleși bine. Dacă școala nu primește decât copii de străini și dacă directorul sau directoarea nu cunosc limba română, va trebui ca școala să aibă un subdirector sau o subdirectoare, care să împlinească această condiție.

Directorul, care în urma căpătării autorizației, va cădea în vreunul din cazurile de incapacitate, prevăzute prin acest articol, va pierde de drept autorizația.

Art. 5. – Străinii, pentru ca să poată funcționa în învățământul privat ca institutor, profesori, maeștri sau directori pe lângă condițiile prevăzute la art. 4, vor trebui să îndeplinească condiția de a fi avut reședința în țară timp de cel puțin 5 ani și de a prezenta certificate de bună purtare din partea autorităților localităților din țara unde au avut această reședință. Ei nu vor putea funcționa decât în puterea unei autorizații a ministerului.

Art. 6. – În școlile private care admit copii de români în etate de 7 ani până la 14 ani, ce nu au absolvit cursul primar conform programului oficial, se va preda acestor copii, în mod obligatoriu, învățământul primar întocmai după programa oficială, fără nicio reducere sau modificare, nici ca întindere, nici ca număr de ore.

Se vor putea însă adăuga, pe lângă materiile prevăzute în programa oficială, și alte materii, după cererea direcției; în acest caz ministerul va putea admite ca materia de curs primar să fie repartizată pe 5, sau cel mult 6 ani.

Art. 7. – În școlile private cu curs diferit de cel primar, care sunt autorizate să admită copii de români, se va preda acestor copii, în mod obligatoriu, cursul de limba română, de istorie și de geografie, iar pentru cei creștini ortodocși, și

cursul de religie, exclusiv în limba română şi după programa oficială a şcolilor statului, care sunt de acelaşi fel cu şcoala privată în cestie, fără nicio reducere sau modificare, nici ca întindere, nici ca număr de ore.

Art. 8. – Străinii aşezaţi în ţară pot avea şcoli de orice grad, cu orice organizaţie şi cu orice programă, pentru a da învăţătură copiilor lor, cu rezervele prevăzute la art. 1 şi la art. 2, alin. II şi alin. III din această lege. Oricare ar fi însă programa adoptată, ea va trebui să cuprindă şi învăţământul obligatoriu al limbii române pentru cel puţin 2 ore pe săptămână în fiecare clasă, care se va da de profesori autorizaţi de minister pentru a preda acest învăţământ în şcolile private.

Dacă însă şcoala va fi autorizată a primi şi copii de cetăţeni români, ea va fi obligată a respecta pentru aceşti copii art. 6 şi 7 din această lege; în caz de abatere, i se va putea retrage dreptul de a admite copii de români.

Art. 9. – Străinii de rit religios deosebit de acela creştin ortodox, vor putea avea şcoli confesionale de ritul lor, în care nu se va putea admite niciun elev supus român, de nicio confesiune, şi niciun elev străin de o confensiune deosebită de acea a şcolii. În asemenea şcoli va trebui să se predea, în mod obligatoriu, limba română, câte cel puţin două ore pe săptămână în fiecare clasă, de profesori autorizaţi de minister pentru aceasta.

Ca director al unei şcoli confesionale va putea funcţiona preotul, pastorul, rabinul sau imamul religiei respective din localitate; în acest caz el va fi dispensat de condiţia de reşedinţă prevăzută la art. 5.

Art. 10. – Când o grupă de străini va voi să deschidă o şcoală în felul prevăzut la art. 8 şi 9, ea va alege din sânul său un comitet, compus din cel puţin trei şi cel mult şapte persoane. Comitetul va fi ales pe trei ani şi va fi reeligibil; puterile lui vor fi stabilite prin o delegaţiune în scris, semnată de toţi alegătorii lui, ale căror semnături vor fi legalizate.

Comitetul va administra şcoala, o va reprezenta în relaţiunile ei cu ministerul şi cu celelalte autorităţi, va numi şi va revoca personalul didactic şi administrativ al şcolii, cu respectarea dispoziţiunilor acestei legi; va supraveghea mersul şi învăţământul şcolii. El va putea delega parte din puterile sale unui director numit de dânsul, în condiţiile acestei legi şi aprobat de minister.

Vacanţele ce s-ar produce în comitet în cursul celor trei ani pentru care a fost ales, se vor împlini prin alegeri suplimentare.

În caz de abateri, ministerul va putea dizolva comitetul, după ce va lua avizul consiliului permanent de instrucţie, care va chema pe cei inculpaţi ca să-şi prezinte apărarea în scris sau verbal.

Membrii comitetului dizolvat nu vor putea fi realeşi timp de trei ani.

Art. 11. – În toate şcolile private, fără excepţie, este cu desăvârşire interzisă orice încercare de a se exercita vreo influenţă, în orice sens ar fi, asupra credinţei religioase a copiilor de români, nici de a li se impune sau permite nicio practică religioasă străină de a religiei lor.

Direcția școlii este îndatorată să privegheze ca acești copii să împlinească în mod strict datoriile religiunii lor, conform regulamentelor școlilor publice analoage.

Învățământul religios li se va preda în mod obligatoriu după programa oficială și numai de către profesori care să aparțină religiei lor. Dacă se va constata că învățământul religios al copiilor de români se dă în mod defectuos sau nesuficient, ministerul va putea să impună ca predarea religiei să se facă de un profesor numit de dânsul, în contul școalei.

Art. 12. – În școlile private în care sunt admiși copii de români, materiile învățământului primar obligatoriu vor fi predate de români, absolvenți cu diplomă ai unei școli normale-primare, sau, în lipsă, de aceștia, de români absolvenți ai liceului, sau care să fi trecut cu succes examenul de capacitate pentru postul de învățător de cătun; iar limba română, istoria, geografia și religia de curs secundar, de români care să fi trecut cu succes examenul de capacitate respectiv, și, în lipsă de aceștia, de români respectiv licențiați în litere, în științe sau în teologie.

Religia se va putea preda și de preoți ortodocși, licențiați în teologie sau absolvenți ai unui seminar complet.

Salariul institutorilor și profesorilor prevăzuți în acest articol va fi egal cu cel puțin jumătate din acela care este prevăzut prin legi respective pentru institutorii sau profesorii de același fel din școlile statului de același grad, din localitate.

Ministerul are dreptul a interzice funcționarea în învățământul privat a oricărei persoane, român sau străin, care va fi în vreunul din cazurile prevăzute la art. 4, alin. I din această lege, sau care se va fi dovedit că propagă idei contrarii ordinii publice, bunelor moravuri, legilor și instituțiunilor țării.

Art. 13. – Profesorii, institutorii, repetitorii și pedagogii școlilor private vor fi angajați de direcția școlii prin o învoială scrisă, care se va face în dublu exemplar și care va fixa în mod lămurit condițiile serviciului lor și plata lunară.

Direcția este datoare să achite salariul personalului de orice fel cel mult până într-o lună după împlinirea fiecărei luni servite; neîmplinirea în mod repetat a acestei îndatoriri, va putea aduce închiderea școlii.

Pentru a se garanta plata personalului, direcția fiecărei școli private va fi datoare a consemna la Casa Școalelor, pe fiecare lună, câte o sumă egală cu a 12-a parte din salariul lunar al întregului său personal, până la completarea acestui salariu pentru două luni.

Suma astfel formată, se va putea pune în efecte publice, ale căror cupoane se vor elibera direcției la scadența lor.

Din suma astfel formată, în caz de reclamațiuni recunoscute drepte și după ce se va asculta și direcția școlii, ministerul va dispune a se achita lefurile neplătite ale personalului. În acest caz, direcția școlii va fi obligată să împlinească suma plătită prin noi plăți lunare, ca mai sus.

În caz de închidere a școlii, suma rămasă neîntrebuințată se va restitui întreagă direcției școlii.

Art. 14. – În şcolile private nu se va putea întrebuinţa nicio carte tipărită şi nicio hartă care nu va fi fost aprobată de minister. Ministerul va putea interzice în mod absolut întrebuinţarea cărţilor şi a hărţilor pe care le va socoti vătămătoare sau va putea impune a se aduce modificări acelora care prezintă numai defecte parţiale.

În orice caz, învăţământul primar obligatoriu, precum şi limba română, istoria, geografia şi religia în cursul secundar şi în celelalte cursuri se vor preda copiilor de români numai după cărţi române, aprobate de minister. Pentru celelalte cursuri, se vor putea admite orice cărţi, române sau străine, care vor fi fost aprobate confom articolului de faţă.

Cărţile, hărţile şi manuscrisele neautorizate, care se vor găsi întrebuinţate într-o şcoală privată, se vor confisca, iar direcţia va fi pedepsită cu amendă de 100 până la 1.000 lei.

Art. 15. – Admisiunea unui elev într-o şcoală privată se va face printr-o învoială scrisă pe hârtie timbrată, în două exemplare, încheiată între direcţia şcoalei şi părintele sau tutorul elevului; într-însa se vor arăta în mod lămurit condiţiile şi obligaţiile respective şi în special condiţiile de plată. Nu se va putea face excepţie la această dispoziţie decât pentru copii admişi gratuit în şcolile private înfiinţate cu scop de binefacere.

Plata datorată de părinte sau tutore în puterea învoielii prevăzute la aliniatul precedent se va considera ca datorie privilegiată. Judecarea contestaţiilor provenind din neachitarea ei se va face de urgenţă de către tribunalul, precum şi formalităţile de urmărire, în caz când va interveni o sentinţă de plată.

Dacă plata cuvenită direcţiei nu a fost achitată pe deplin şi dacă dreptul ei este stabilit printr-o sentinţă rămasă definitivă, direcţia are dreptul a nu libera elevului certificatele relative la studiile făcute de dânsul în şcoală până ce nu se va fi achitat datoria; ea însă nu va putea reţine alte acte sau certificate ale elevului.

Art. 16. – Pentru copiii de români din cursul primar promoţiunea se va face după un regulament special făcut de minister. Tot asemenea se va face promoţiunea şi pentru şcolile de orice alt grad decât cel primar, pentru ca certificatele de promoţiune să poată fi echivalente cu acelea din şcolile similare ale statului.

Art. 17. – Se vor bucura de un tratament special şcolile private de învăţământ primar, secundar sau comercial care, pe lângă celelalte condiţii prevăzute prin această lege, vor împlini şi pe cele următoare:

a) să aplice programele respective ale şcolarilor statului de acelaşi fel, fără nicio reducere sau modificare, nici ca întindere, nici ca număr de ore;

b) să aplice întocmai regulamentele respective ale şcolilor statului de acelaşi fel, întru tot ce priveşte epoca înscrierii elevilor, frecventarea, disciplina, notarea asiduităţii lor, lucrările şi exerciţiile lor, precum şi regulile de promoţiune;

c) să aibă în cea mai deplină ordine şi curăţenie toate matricolele, cataloagele, dosarele şi registrele cerute de regulamentele şcolilor statului de acelaşi fel;

d) să aibă un personal didactic în număr suficient, şi întregul personal didactic să fie luat, pentru cursul primar, numai dintre absolvenţii cu diplomă ai unei şcoli normale primare din ţară sau dintre institutorii sau învăţătorii şcolilor primare publice; pentru cel secundar numai dintre persoane care să figureze pe tabelele de capacitate respective ale învăţământului secundar sau din personalul didactic al liceelor, gimnaziilor sau şcolilor secundare de fete ale statului; pentru cel comercial, dintre persoane care să împlinească condiţiile prevăzute prin legea învăţământului profesional, pentru numirea ca profesori sau maeştri în şcolile comerciale ale statului, sau din personalul didactic al acestor şcoli;

e) ca plata personalului didactic pentru fiecare curs să fie egală cu cel puţin două treimi din acea prevăzută prin legile respective pentru personalul de acelaşi grad din şcolile statului.

În şcolile care vor împlini aceste condiţii, promoţiunea elevilor se va face după notele obţinute de dânşii în şcoală, în cursul anului, urmându-se întocmai prescrierile regulamentelor şcolilor statului de acelaşi fel, relative la promoţiuni.

Ministerul va exercita controlul său pentru a se convinge că toate condiţiile impuse prin acest articol sunt împlinite fără întrerupere şi că notele elevilor sunt date potrivit meritului lor. Certificatele de promoţiune vor fi vizate de minister sau de un delegat autorizat de dânsul şi vor fi echivalente cu acelea liberate de şcolile statului de acelaşi fel.

Dacă inspectorii sau delegaţii însărcinaţi de minister vor constata nereguli sau parţialitate în darea notelor, ministerul va putea lua măsuri de îndreptare a notelor sau de represiune contra şcolii, mergând până la retragerea dreptului de a beneficia de tratamentul special.

Dispoziţiile prevăzute în acest articol nu se aplică examenelor de absolvire pentru cursul primar, secundar inferior, secundar superior şi comercial, care se vor face numai de către comisiile numite în acest scop de către minister şi numai în şcolile publice fixate de dânsul, conform legii şi regulamentelor respective.

Art. 18. – Timpul servit în învăţământul privat, în şcoli care vor funcţiona în conformitate cu această lege, de către persoane înscrise în tabelele de capacitate pentru învăţământul primar sau secundar, li se va adăuga la termenul de trei ani, cât înscrierea lor în tabelă este valabilă, după art. 52, alin. IV din legea învăţământului primar şi normal primar şi după art. 26, alin. II şi III din legea învăţământului secundar şi superior. Cu toate aceasta, termenul de înscriere astfel prelungit nu va putea trece, nici într-un caz, peste şase ani.

Art. 19. – Nicio şcoală privată nu are dreptul a elibera niciun fel de diplomă; ele nu pot elibera decât certificate care să constate studiile făcute în şcoală. Forma şi cuprinsul acestor certificate vor fi fixate de minister pentru fiecare fel de şcoală în parte.

Art. 20. – Orice şcoală privată este datoare să ţină în cea mai deplină regulă şi să prezinte la orice cerere a personalului de control cataloagele, matricolele,

statele de plata personalului, registre de numele, locuința și naționalitatea elevilor și a părinților lor, precum și orice alte acte, registre sau documente s-ar impune prin regulamentele speciale privitoare pe școlile private.

Orice școală privată este obligată ca în fiecare an, între 1 și 30 septembrie și între 1 și 31 martie, să înainteze inspectorului sau revizorului respectiv lista elevilor săi, cu arătarea etății, naționalității și clasei în care urmează fiecare, precum și a numelui și locuinței obișnuite a părinților sau tutorilor lor. Indicațiunile neexacte sau necomplete din partea unei școli se vor pedepsi. În caz de recidivă, și după gravitatea cazului, i se va putea retrage dreptul de a mai primi elevi fii de români.

Art. 21. – Inspectorii și revizorii învățământului privat sunt datori ca, în fiecare an, să prezinte ministerului rapoarte asupra mersului fiecăreia din școlile private din circumscripția lor. Aceste rapoarte, împreună cu rezultatele promoțiunilor școlilor care se vor fi bucurând de tratamentul special, în virtutea art. 17 din această lege, se vor publica.

Art. 22. – În orașele unde școlile publice, posedă colecții, laboratorii, biblioteci și instalații didactice de orice fel, elevii școlilor private din oraș sau din apropiere vor putea fi autorizați să uzeze de dânsele, după cererea direcției școlii și în limita posibilității.

În acest caz se va percepe în folosul Casei Școalelor, o taxă proporțională cu numărul elevilor admiși și care se va fixa în fiecare caz particular.

Art. 23. – Fiecare școală privată va plăti pentru fiecare elev al său, de orice sex sau naționalitate, o taxă anuală, după cum urmează;

1 leu pe an pentru elevii grădinilor de copii și azilelor confesionale;

4 lei pe an pentru elevii de curs primar, comercial elementar sau de meserii, oricare ar fi programa aplicată;

1 leu pe an pentru elevii de curs primar, care sunt admiși în școală în mod gratuit;

10 lei pe an pentru elevii de curs secundar, comercial superior, sau oricare alt curs decât cele menționate mai sus. Venitul acestor taxe se va întrebuința în întregime pentru plata personalului de inspector revizor și delegați, însărcinați în special cu inspecția și controlul școalelor private.

Afară de aceste taxe, orice elev, pregătit în familie sau într-o școală privată, care va voi să obțină pentru vreo clasă certificat de promoțiune valabil în școlile statului, va plăti o taxă de examen după cum urmează, oricare ar fi sexul sau naționalitatea elevului;

15 lei pentru elevii de curs primar, comercial elementar sau de meserii;

5 lei pentru elevii de aceleași cursuri, care sunt admiși, în mod gratuit în școlile private înființate în scop de binefacere;

30 lei pentru elevii de curs secundar inferior și comercial superior;

40 lei pentru elevii de curs secundar superior;

25 lei pentru examenul de corigență de curs secundar, inferior sau superior, ori de cel comercial superior;

30 lei pentru examenul de absolvire al cursului secundar inferior sau al celui comercial superior;

40 lei pentru examenul de absolvire al cursului secundar superior;

20 lei pentru un examen de diferență de curs secundar sau de curs comercial.

Taxele de examen vor servi pentru plata delegaților la examene, a inspectorilor și revizorilor învățământului privat și pentru fondul de ajutoare al Casei de Economie, credit și ajutor a corpului didactic, conform legii acestei case; restul va rămâne în folosul Casei Școalelor.

Pentru școlile de curs primar ale confesiunilor și comunităților străine, înființate în scop de binefacere, cu elevi gratuiți sau admiși cu o taxă minimă, taxele de examen prevăzute în acest articol, vor putea fi reduse de Casa Școalelor, după aprecierea sa; nici într-un caz însă ele nu vor putea fi mai mici decât suma necesară pentru plata delegaților însărcinați cu facerea examenului.

În acest caz, partea cuvenită Casei de Economie și Casei Școalelor, se va micșora în proporție cu reducerea făcută.

Toate taxele prevăzute în acest articol se vor vărsa la Casa Școalelor, care le va întrebuința la destinația lor, conform dispozițiunilor de față.

Art. 24. – Pentru abaterile comise de direcția unei școli private autorizate, ea poate fi supusă la una din următoarele pedepse:

a) avertismentul secret;

b) avertismentul public, dat prin „Monitorul Oficial“ și prin Buletinul Ministerului instrucției publice și al cultelor;

c) amenda în folosul Casei Școalelor cu o sumă de 50 până la 3.000 lei;

d) pentru școlile ținute de străini, interdicția de a mai putea primi elevi fii de cetățeni români;

e) închiderea școlii.

Afară de cazurile anume prevăzute de această lege, când pedeapsa se poate aplica de-a dreptul, pedepsele enumerate în acest articol se vor aplica în modul următor;

avertismentul secret, de ministru;

avertismentul public și amenda pentru prima oară într-un an școlar, de ministru, după ce va lua avizul consiliului permanent de instrucție;

repetarea amenzii în același an școlar, interdicția de a primi elevi români și închiderea școlii, de ministru, cu avizul conform al consiliului permanent.

Pedepsele de sub literele c, d și e, se vor aplica numai după ce inculpatul va fi prezentat apărarea sa scrisă sau verbală.

Dacă pedeapsa pronunțată este amenda, și dacă ea nu va fi achitată până în termenul fixat prin sentința de condamnare, ea se va putea înlocui prin închiderea școlii.

Art. 25. – Se va închide orice școală privată care, din lipsă de supraveghere, din neîngrijire sau din incapacitate a direcției, din rea organizare sau din orice

altă cauză, ar compromite moralitatea sau sănătatea copiilor sau ar contribui să propage idei contrarii religiunei moralei, legilor şi instituţiunilor ţării.

Se va închide, de asemenea, orice şcoală privată în care nu s-ar inspira copiilor sentimente de iubire şi respect pentru ţara lor, în care nu s-ar respecta credinţele lor religioase sau s-ar face încercări de a-i abate de la aceste credinţe.

În caz de flagrant delict sau de urgenţă, şcoala se va putea închide imediat în mod provizoriu, până ce să se pronunţe consiliul permanent, conform art. 24, când atunci închiderea va putea să rămână definitivă.

Art. 26. – Când închiderea unei şcoli private a fost pronunţată, autorităţile administrative sunt datoare să ia măsuri pentru închiderea ei şi, eventual, pentru a împiedica redeschiderea. Funcţionarii în a căror atribuţie ar cădea această îndatorire şi nu ar îndeplini-o, vor fi pedepsiţi pentru refuz de serviciu datorat, conform legii.

Directorul unei şcoli private închise, care ar redeschide-o fără a fi căpătat o nouă autorizaţie, va fi dat în judecată corecţională şi condamnat la amendă în folosul Casei şcoalelor de 50 până la 3.000 lei, iar în caz de recidivă, la închisoare de 5 zile până la 3 luni.

Art. 27. – Ministerul instrucţiunii publice şi al cultelor va elabora regulamentele necesare pentru punerea în aplicarea legii de faţă.

Art. 28. – Această lege se va pune în aplicare de la 1 septembrie 1905.

Se abrogă dispoziţiunile privitoare la învăţământul privat coprins în legea de la 5 decembrie 1864. Se abrogă de asemenea toate regulamentele şi dispoziţiunile anterioare care vor fi contrarii legii de faţă.

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea 1904–1905. Şedinţa de la 11 decembrie 1904, p. 88 şi următoarele.)

Discurs în şedinţa de la 11 decembrie 1904 a Adunării Deputaţilor în discuţiunea proiectului de lege pentru învăţământul privat

Haret urmărea de multă vreme să facă o lege asupra învăţământului privat, asupra căruia îşi exprimase părerile sale încă din 1884 în raportul său asupra stării şcoalelor. Credinţa lui era că acest învăţământ trebuie încurajat, fiindcă poate deveni un preţios auxiliar al statului, dar, în acelaşi timp, trebuie supus unor reguli care să împiedice abuzurile şi să înlesnească funcţionarea institutelor bine întocmite şi bine intenţionate.

De aceea alcătuieşte proiectul pe care l-am reprodus mai înainte şi-l prezintă în Adunarea Deputaţilor în decembrie 1904. Comitetul delegaţilor se compune din: C. Robescu, C. Dimitrescu-Iaşi, C. Arghir, C. Cernescu, I. Demetrescu-Agraru, G. Dimitriu şi I. Bianu, raportor. Raportul e citit în şedinţa de la 11 decembrie 1904 (Dezbateri,

p. 87) și apoi ia cuvântul Al. Marghiloman, care cere amânarea. Haret se opune și Camera respinge cererea de amânare. În discuția generală vorbesc numai Take Ionescu, care acuză pe ministru că prin acest proiect „vrea să acopere o greșeală politică făcută cu școalele catolice", și P. P. Carp, care-l găsește mai teribil decât legea lui Ieszenski contra minorităților din Ungaria. Haret răspunde, proiectul se ia în considerare și urma ca discuția pe articole să înceapă la 13 decembrie; însă în această ședință Dl Sturdza, președintele Consiliului, anunță că Ion I. Brătianu, și Vasile Lascar au demisionat și în locul lor au fost numiți Sturdza la externe și Haret la Interne. În zilele următoare nu se ține ședință, fiindcă nu vine niciun ministru, iar la 17 decembrie se anunță că guvernul a demisionat și în locul lui, se prezintă noul guvern prezidat de G. Gr. Cantacuzino.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Domnilor deputați, doi vorbitori înaintea mea, vorbitori din cei mai îndemânatici în luptele politice, au atacat proiectul de lege pus în dezbaterea d-voastră. L-au atacat pe un tărâm pe care, fără îndoială, eu nu sunt de forță să lupt cu dumnealor, fiindcă eu studii constituționale nu am făcut, dar înțeleg și eu Constituția și legile așa cum socotesc că sunt făcute pentru binele comun și așa cum trebuie să fie orice lege, ca să o înțeleagă oricine, iar nu numai avocații, care știu să vadă lucruri ce nu sunt scrise într-o lege.

Domnilor, fiindcă discuțiunea urmată până acum a fost amestecată și cu oarecari considerațiuni de natură mai mult sau mai puțin personală, să-mi permiteți să repar această parte; să dau la o parte mai întâi ceea ce nu privește direct legea și pe urmă voi expune legea așa cum am înțeles-o eu, și cum trebuie să o înțeleagă orice om lipsit de idei preconcepute. Atunci d-voastră veți alege între cele două explicațiuni.

Eu, domnilor, știți că aproape șase ani, cât am petrecut pe această bancă, nu m-a văzut nimeni niciodată că am ținut să se voteze numaidecât legi care să nu fie inspirate de dorința de a aduce serviciu cauzei publice și nici nu am prezentat niciodată vreun proiect care să tindă la cine știe ce scopuri ascunse. Tot așa și cu legea de față. Dacă este să aducă un serviciu învățământului privat, vă rog să o votați; dacă veți găsi că este rea, atunci bine veți face dacă o veți refuza.

Dl Take Ionescu, mai întâi a început prin a spune că d-sa nu va prezenta amendamente, pentru că își rezervă să o amendeze în alte împrejurări.

Dacă n-aș ține minte din trecut ce s-a mai petrecut în asemenea ocaziuni, aș zice că dl Take Ionescu a făcut un progres, pentru că altă dată d-sa și partizanii d-sale, îndată ce propuneam noi o lege, mai ales în ceea ce privește învățământul, de mai înainte se angajau să o desființeze îndată ce vor veni la guvern.

Îmi aduc aminte că odată dl Take Ionescu găsea că una din legile noastre era bună în generalitatea ei și că are trebuință doar de oarecari amendamente; ceea ce nu l-a impiedicat pe urmă ca, peste câteva luni, venind la guvern, să o desființeze întreagă, cu părțile ei bune ca și cu părțile rele ale ei. De aceea, eu am o încredere foarte limitată în promisiunea d-sale de azi, că legea aceasta va

fi amendată când d-sa va veni la guvern. Știu care-i va fi soarta dacă d-sa va fi în măsură să facă ceea ce va vrea.

Dar, să las pe dl Take Ionescu să facă ce va ști și să mă silesc numai să vă lămuresc pe d-voastră, cât voi putea mai bine și să vă conving că nu este în legea aceasta ceea ce văd d-nii Carp și Ionescu.

Zicea dl Take Ionescu cum că acest proiect de lege este prezentat ad-hoc, ca să acopăr o greșeală politică comisă astă vară, cu ocaziunea dării în judecată a călugărițelor catolice.

Dlor, în nenumărate rânduri am auzit pe dl Take Ionescu spunând că d-sa nu renegă nimic din trecutul d-sale politic, fără a excepta nici chiar acțiunea de stradă.

Înțelegeți bine că, dacă d-sa vorbește așa despre fapte cu strada Enei, cu atât mai mare cuvânt mă socotesc eu în drept să vorbesc așa, în ceea ce privește în special întâmplarea la care d-sa a făcut aluziune și să afirm că nu numai nu admit că a fost o greșeală politică, nici altfel, ceea ce am făcut astă vară, dar, sunt convins că ceea ce am făcut, bine am făcut; și că dacă ar fi să repet de zece ori ceea ce am făcut, de zece ori o voi repeta. (Aplauze).

Nu sunt eu omul care să intru într-o afacere pe care nu am studiat-o și pe care s-o las neisprăvită.

Ceea ce am început, voi duce la bun sfârșit; aceasta să fie bine înțeles. Dacă d-voastră credeți că este demn de un partid politic, unul care a guvernat țara și care pretinde să o mai guverneze, ca pentru interesul bănesc al unui singur om să-și schimbe dintr-o zi într-alta întreaga lui linie de conduită, pe care ani de zile a avut-o, acesta îl privește; dar, eu aceasta nu o pot face.

Ceea ce am făcut, bine am făcut și voi duce până la sfârșit ceea ce am început. (Aplauze).

Domnilor, amândoi oratorii care au vorbit înaintea mea s-au pus exclusiv pe terenul: dacă este legea liberală sau nu. Dar, eu și în alte ocaziuni am spus că nu este modul meu de a proceda așa, pe șabloane, cum zic inginerii; să pun pe lucruri o etichetă, și după etichetă să judec lucrul. Eu judec lucrul în sine și las să i se pună pe urmă eticheta.

Voi judeca dar legea în sine și pe urmă am să o etichetez; dar lecțiuni de liberalism de la dl Take Ionescu eu nu primesc; înțeleg să primesc de la majoritatea cu care, în sens liberal, am lucrat atâția ani de zile; dar liberalismul dlui Take Ionescu îmi este suspect…

Dl C. Dissescu: Cer cuvântul.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Domnilor, mi s-a citat art. 23 din Constituție și s-a tins a se dovedi că legea ar fi opusă spiritului acestui articol din Constituție.

Eu am să pun o întrebare: învățământul privat este sau nu necesar în țara aceasta; răspunde sau nu răspunde la o trebuință? Și, dacă este astăzi în așa stare încât nu numai că nu răspunde la o trebuință, dar din contră, face un rău

învățământului public, atunci poate să fie un articol din Constituție, care să acopere o asemenea stare de lucruri? Și putem noi admite că vreun articol din Constituție să fie scris numai pentru a acoperi o asemenea stare de lucruri? Nu cred că cineva să susțină un asemenea lucru.

Eu vreau să fac o lege care să asigure buna funcționare a învățământului privat, așa ca să fie spre binele țării și pentru ajutorul învățământului public. Dacă se va dovedi că altceva am făcut decât ceea ce am voit, atunci voi recunoaște că legea nu este bună și voi ruga chiar eu să o respingeți. Dar, dacă legea va fi bună, ea va fi de perfect acord cu Constituția și va trebui votată, fiindcă numai așa se va putea completa seria de legi asupra învățământului public, pe care le-ați votat cu atâta avânt, și care, slavă Domnului, n-au dat greș în mâinile noastre.

Să-mi dați voie să intru acum în explicațiunea foarte sumar a legii și să aleg ideiile principale care domină în alcătuirea ei.

Învățământul privat privește mai întâi două feluri de copii; sunt copii de cetățeni români și cetățeni străini. Astăzi noi nu avem mai niciun mijloc de a îmbunătăți învățământul privat al niciuneia din aceste două categorii de copii.

Nicio lege nu avem în această materie. Din această pricină nu numai că învățământul copiilor de străini nu este acela ce ar trebui să fie în marea lui generalitate, dar însuși învățământul copiilor de români merge rău. De aceea nu este cu putință ca înseși legile învățământului public să le aplicăm cum trebuie, căci învățământul privat este ca o spărtură prin care se pierd efectele bune pe care ar trebui să ni le dea învățământul public. Mergând mai departe, copiii de români, ei înșiși, sunt de două categorii: sunt copii de la 7 până la 14 ani, care sunt supuși obligativității învățământului primar și copii în afară de această obligativitate. Iată deci, trei categorii de copii la care a trebuit să ne gândim la alcătuirea proiectului de lege.

Ce se întâmplă astăzi? Învățământul privat este în așa fel organizat încât este un mijloc de a sustrage copii de români de la învățământul primar obligatoriu. Vă întreb: aceasta este scopul art. 23 din Constituțiune? Când acest articol a zis: învățământul este liber, înțeles-a el că libertatea învățământului merge până acolo, încât să se anuleze o altă dispoziție tot prin Constituțiune, obligativitatea, care este și ea impusă cu un alineat mai jos? Și trebuie oare să stăm nepăsători cu brațele încrucișate și cu ochii închiși să lăsăm ca copii noștri să fie sustrași obligativității învățământului primar și să fie crescuți Dumnezeu știe cum? Aceasta este sensul Constituțiunii? Și dacă eu vreau ca, cu această lege să asigur obligativitatea pentru toți copiii români, fără excepție, calc eu Constituțiunea? Dar aceasta ar însemna ca spiritul unei legi fundamentale să fie îndreptat în contra ordinii în stat. Constituția înțelege ca dispozițiunile ei să fie respectate în spiritul și litera lor și în ceea ce privește învățământul primar obligatoriu, astăzi nu este așa.

Proiectul de lege nu tinde la altceva, decât să asigure în prima linie acest învățământ primar obligatoriu pentru copiii de români. Să se dovedească că nu

e așa, să se dovedească că dispozițiunile privitoare la copii de la 7 până la 14 ani, tind la altceva, și atunci vom putea discuta și dacă vor fi dispoziții care să lovească în acest principiu primordial, le vom amenda.

Dar tot Constituția spune: e liber învățământul, întrucât nu e contrariu ordinii în stat.

Dar conform este cu ordinea în stat ca copiii noștri să fie crescuți în idei de vrăjmășie către statul nostru? Ca să fie depărtați de limba noastră? Ca să fie înstrăinați de religia noastră? Ca să privească trecutul nostru cu rușine și oroare? Să nu aibă despre țara lor nici cele mai elementare cunoștințe, nici asupra trecutului, nici asupra prezentului ei? (Aplauze).

Să stăm noi, oameni care pretutindeni să împingem țara pe o cale largă de naționalism, de întărire pentru viitor să asistăm neputincioși la uneltirile acestea, care se fac sub ochii noștri de către negustorii de supă? (Aplauze). Domnilor, eu nu m-am crezut în drept să fac așa.

Puteam una din două: ori să nu prezint nicidecum legea și să las să meargă lucrurile cum le-o duce apa, cum merg astăzi, sau să prezint o lege care să fie o lege, iar nu numai o ficțiune, ca să zic că am făcut o lege mai mult.

Scopul legii este să fac din învățământul privat o realitate și un învățământ românesc.

Domnilor, s-au făcut multe învinuiri proiectului.

Am luat notă de dânsele. Cele mai multe sunt cestiuni de detaliu.

Voi răspunde, pe cât voi putea, la cele mai însemnate dintre dânsele. Pentru învățământul primar, am dispus ca pentru copii de români, el trebuie să se dea integral, după programul oficial și fără reducțiune.

Această dispoziție, și pentru dl Take Ionescu și pentru dl Carp este o crimă contra libertății învățământului. Apoi, domnilor, dacă este o crimă contra libertății ca să oblig pe copilul de om bogat să urmeze învățământul primar așa cum îl prescrie legea, cum trebuie să numesc eu atunci celelalte dispoziții legale care sunt prescrise de legea învățământului primar și prin care toți copii de români sunt obligați să urmeze învățământul primar integral? Sunt 800.000 sau 900.000 de copii care toți sunt datori între 7 și 14 ani, și sub prescripțiuni legale ca amendă și urmăriri legale de tot soiul, să urmeze școala, să dea examenele regulat și să facă tot cursul întreg, cum este scris în program, cu atâtea ore pe săptămână.

Aceasta este ceea ce se cheamă învățământul primar obligatoriu. Acum întreb: copilul care vine și se înscrie în școalele publice să fie supus la această obligațiune, iar acela care se sustrage de la ea, acela care poate să plătească și se duce la o școală privată, să nu fie supus? Voiți să mai admit fraudele de până acum?

Aceasta numiți d-voastră o atingere la libertate?

Dar însăși Constituțiunea spune că libertatea părinților, dreptul lor de a dispune de sorta copiilor lor, este ridicată, căci învățământul primar trebuie să-l

facă după programa oficială. De ce copii de boieri sau cei care sunt în stare să plătească 200 lei pe an să fie scutiți de această obligațiune?

Legea spune că orice copil de la 7 la 14 ani este dator să urmeze învățământul primar, după realitatea lui, iar nu să se facă numai o ficțiune de învățământ. Proiectul de lege ia măsuri pentru ca această obligațiune să devină o realitate pentru toată lumea și prin urmare este foarte bun și în totul conform cu Constituția.

Mi s-a mai făcut vină că de ce am impus ca personalul didactic să fie ales după anumite condițiuni.

Tot pentru același motiv. La stat nu se poate numi un învățător sătesc, care nu îndeplinește anumite condițiuni de capacitate. Trebuie să fi făcut școala normală; trebuie să fi trecut examenul de capacitate, examenul de definitiv și altele.

Toate aceste obligațiuni, în ce scop sunt puse? Sunt ele puse numai așa, ca mijloc de vexație pentru învățători ori cu vreun rost? Scopul este că legislatorul a avut grija ca învățământul primar să fie un învățământ real. Copilul care iese din școală, să iasă de acolo cu suma de cunoștințe indispensabile oricărui om în viață și s-a socotit că un program, oricât de redus ar fi, nu poate să fie îndeplinit de un om incapabil. De aceea s-au cerut garanții de capacitate.

Pentru ce învățătorul privat, care și el se ocupă să predea învățământul primar, ar fi dispensat de conditiunile acestea? Pentru ce într-o școală privată, care adună bani de la copii, să se poată ca același învățământ primar să poată întrebuința ca personal oameni incapabili, culeși cine știe de pe unde, care de multe ori să nu aibă decât patru clase primare?

Repet încă o dată: după vorbe și forme nu mă iau.

Eu am citit în Constituțiunc că învățământul primar este obligatoriu și vreau să fac o realitate din această obligațiune, chemarea unei școale nu este să dea numai certificate, ca să se poată spune: cutare a trecut prin clasele primare, fără să știe ce a făcut acolo și fără să fi putut face ceea ce legea și constituțiunea cere. Pentru aceasta am luat garanții și odată ce Constituțiunea impune acest învățământ, urmează de sine că învățătorul trebuie să fie un om capabil.

Dar tot așa sunt în drept să cer ca acest învățător să nu fie tratat ca o slugă și să pun obligațiunea ca el să fie plătit măcar cu jumătate din leafa pe care o primește învățătorul de la stat. Sunt foarte modest în pretențiunile mele, căci deja statul nu plătește așa de mult: 160 lei pe lună pentru un învățător de oraș; mult este să se plătească un învățător privat 80 lei pe lună?

Dacă ar fi așa, ar urma ca învățământul privat să nu fie altceva decât un fel de ventuză destinată să scoată doar banii din buzunarul oamenilor și să nu dea nimic în schimb. (Aplauze).

Să trecem mai departe. D-voastră ziceți: bine! Fie! învățământul primar este obligatoriu, dar ce cauți la acel secundar? Caut să fac ca nicio școală, nici

primară, nici secundară de niciun fel să nu fie în drept să deznaționalizeze pe copiii de români în Țara Românească. (Aplauze).

Voci: Prea bine (Aplauze).

Alte voci: Prea bine!

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Eu cer ca pe copiii de români care trec printr-o școală de pe teritoriul românesc, oricare ar fi aceea, fie a statului, fie particulară, acea școală să-i învețe mai înainte de toate să cunoască bine limba, istoria și geografia țării lor (Aplauze). Să-i învețe că sunt români (Aplauze).

În ceea ce privește cum vor învăța latina, matematica sau celelalte materii, puțin îmi pasă, nu pun niciun fel de obligațiune; se pot pune profesori de matematici, de latinește, cum veți vrea și să-i plătiți cum vreți. Pretind însă ca pentru limba română, istoria română și geografia să aibă profesori buni, care să învețe lucruri bune (Aplauze).

Și aș vrea să văd dacă cineva dintre acei care mă contrazic asupra acestei legi, va avea curajul să spună că eu nu am dreptate?

Să mi se spună că rău fac eu că cer ca copii de români să învețe cum se cade românește, istoria țării lor și geografia în orice școală ar fi. (Aplauze). Acestea sunt punctele principale în privința cărora mi s-au făcut acuzațiuni. Atunci ce mai rămâne din aceste acuzațiuni? Că am cerut trei ani de reședință pentru străinii care vin să dirijeze școli în Țara Românească. Dar vom putea vedea în discuție, dacă măsura aceasta este indispensabilă și până la ce punct; nu aceasta este unul din punctele cardinale ale legii. Dar, domnilor, s-au susținut, chiar aici în Cameră, lucruri mai extraordinare ca acesta și totuși nu s-a mai făcut atâta caz.

Atunci, pentru ce se face atâta caz pentru că cer eu ca cineva, când dirige o școală în Țara Românească, să aibă cât de puțin cunoștința țării aceștia, căci omul acela o să aibă a face cu localitățile locale, o să aibă a face cu copii care trăesc și care, poate, vor rămâne pentru totdeauna, aici în țară.

Și atunci, să se scandalizeze cineva așa de grozav că cer ca acest om să cunoască măcar cât de puțin această țară?!

Spune dl Carp că n-ar vrea să traducă cineva legea aceasta într-o limbă străină…

O voce: În limba maghiară, mai ales.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice: Ca să nu dăm de rușine. Mai acum câțiva ani a mai exprimat un orator o asemenea dorință, a propos de legea învățământului profesional, propusă tot de mine. Dl Take Ionescu zicea atunci: aș voi să traduc legea aceasta în franțuzește sau în altă limbă, ca s-o vadă străinii, s-o vadă lumea și să râdă de dânsa. Eu am scutit pe dl Take Ionescu de osteneala aceasta. Am tradus-o chiar eu și am trimis-o în toată lumea ca s-o vadă toată lumea. Când va veni d-sa vreodată la Ministerul Instrucțiunii Publice, va vedea dacă a râs cineva de dânsa, sau nu. În tot cazul,

după 5 ani de experienţă şi cugetare, eu pot să-i spun d-sale că mă găsesc grozav de bine şi de mulţumit cu această lege.

Domnilor, condiţiunile noastre interne ne sunt proprii nouă şi pe noi ne privesc şi nu se potrivesc cu conditiunile care vor fi în alte părţi. Prin urmare de traducătorii străini nu mă închietez absolut deloc. Singurul lucru care mă închietează este dacă această lege se potriveşte cu conditiunile acestei ţări. Dacă se potriveşte, este bună; dacă nu, nu este bună.

Cât despre avizul dlui Ieszensky, puţin îmi pasă de dânsul, nu vreau să-l ştiu.

Dl C. Dissescu: Nouă nu ne este indiferent. Dacă se întâmplă ceva contra intereselor noastre, noi suntem mai sensibili, şi nu putem rămânea indiferenţi.

Dl Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice: Credeţi d-voastră că Ieszensky are trebuinţă de legea aceasta ca să facă ceea ce face? (Aplauze, râsete).

Domnilor, s-a mai zis că unul din scopurile legii acesteia ar fi să se opună tendinţelor de conversiune a românilor la catolicism sau la altă lege.

Dl Take Ionescu, în acest singur punct a fost de părerea mea, D-sa nu se teme de conversiunea românilor la catolicism şi nici eu nu mă tem. Nu este multă vreme de când am spus-o într-un mod foarte explicit la Senat. Românii nu se convertesc la catolicism. Am spus eu cine se converteşte; aceia care sunt cei mai puţin români posibil.

Ca să părăsească cineva religia lui, trebuie mai întâi să fie capabil să părăsească încă ceva: limba sau sentimentele româneşti (Aplauze).

Vă rog să verificaţi odată listele celor convertiţi şi să vedeţi dacă este măcar o singură excepţiune la această regulă.

Dacă este aşa, cum eram să mă preocup eu de asemenea temere şi să pun piedică unor asemenea persoane ca să părăsească religia strămoşească? Asemenea oameni, orice le-ai pune în cale, nu-i vei împiedica; ceea ce ţine legat pe om de ţara lui este inima; dacă nu are inimă pentru ţara aceasta, nu-şi va păstra nici religia, nici limba. (Aplauze).

Nu dar acesta este scopul a unui sau două articole din proiect, privitoare la credinţele religioase, ci este tot ceea ce spune Constituţia, ca învăţământul să fie liber, cu condiţie ca să nu atingă ordinea publică. Dar este o atingere a ordinii publice încercările de conversiune care se fac asupra copiilor în vârstă fragedă când nu sunt în stare să judece.

Aceasta este totul. Cum să admitem noi că în sânul familiilor noastre să se introducă dezordinea şi vrajba, pentru ca un proprietar de institut oarecare să câştige raiul, convertind pe copii noştri la altă religiune. La acest lucru vreau numai să pun piedică, dar nu la libertatea conştiinţei.

Libertatea de conştiinţă nu poate să o aibă decât acela care are deja conştiinţa formată; iar nu copiii. Să protejăm libertatea de conştiinţă a omului format, dar la copilul de şapte sau opt ani, libertatea lui de conştiinţă voiţi să o protejaţi prin lege? (Aplauze).

Domnilor, cum că legea aceasta ar fi contrarie art. 2 din Constituție, nu ni s-au dat alte dovezi decât acelea despre care am vorbit. Restul nu sunt decât obiecții de detaliu, asupra cărora în mare parte am răspuns, iar la altele voi răspunde cu ocazia discuției pe articole.

Voi mărgini dar aici vorbirea mea de astăzi, lăsând ca d-voastră să judecați între mine și onorabilii vorbitori care m-au precedat. (Aplauze).

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea 1904–1905, nr. 14 de la 25 februarie 1905, p. 103 și următoarele.)

NOTE

1. *Drapeliștii* alcătuiau gruparea care a editat în 1897 ziarul „Drapelul“, constituită din membri ai Partidului Național Liberal, nemulțumiți de poziția moderată a lui D. A. Sturdza asupra votului universal. În anul 1892 liberalii au inclus în „Programul de la Iași“ adoptarea sufragiului universal. Printre membrii se numărau P. S. Aurelian, Vasile Lascăr, Emil Costinescu, Petre Grădișteanu, Barbu Ștefănescu-Delavrancea.

2. *Ion Lahovari* (1848–1915), om politic român. Doctor în drept la Paris. Președinte al Partidului Conservator în perioada mai-iunie 1915. De mai multe ori ministru. Deputat și senator. Ministru plenipotențiar la Paris.

3. *Constantin Dissescu* (1854–1932), jurist. Doctor în drept la Paris. Prof. univ. la București și Iași. Se angajează în politică ca membru al Partidului Național Liberal, dar în anul 1885 optează pentru Partidul Conservator. În anul 1908 se numără printre conducătorii Partidului Conservator-Democrat. După Primul Război Mondial intră în P.N.L., fiind unul dintre artizanii Constituției din 1923. Deputat și senator. De mai multe ori ministru. Din anul 1922 este numit în delegația României la Liga Națiunilor.

4. *Ion C. Grădișteanu* (1861–1932), jurist și om politic. Doctor în drept la Paris. Membru al Opoziției unite. Membru al Ligii Culturale. Deputat. Ministru în guverne conservatoare.

5. *Renta școalelor din Brașov*. La 14 iulie 1899 s-a semnat la Sinaia Convenția româno-austro-ungară privind reglementarea subvenționării școlilor românești din Brașov. Sprijinirea prin subvenții de stat a școlilor românești din Transilvania ființează din timpul domniei lui A.I. Cuza.

6. *Afacerea Hallier* se referea la: a) concesionarea căilor ferate; b) modernizarea șoselelor; c) modernizarea portului Constanța.

7. *Raymond Poincaré* (1860–1934), avocat și om politic francez, prim-ministru al Franței de mai multe ori și președinte între 1913–1920.

8. *Iacob N. Lahovari* (1846–1907), general, politician și ministru de Externe român. A fost fratele lui Alexandru N. Lahovari și Ion N. Lahovari.

9. *Constantin P. Olănescu* (1844–1928), inginer. Profesor universitar la Școala de Poduri și Șosele din București. A organizat învățământul superior tehnic. A lucrat la construirea căii ferate București – Craiova. Membru al Partidului Conservator. Deputat și senator, ministru al Lucrărilor Publice și al Internelor.

10. *Vasile G. Morțun* (1860–1919), ziarist și om politic. Unul dintre întemeietorii revistei „Dacia viitoare“ (1883). La alegerile parlamentare din februarie 1888 este ales în Parlament, fiind primul deputat socialist. Membru în conducerea P.S.D.M.R. În anul 1900, a trecut cu grupul „generoșilor“ în Partidul Național Liberal.

11. *N. Coculescu* (1866–1952), astronom. Profesor la Universitatea din București. A întemeiat, în 1908, Observatorul astronomic din București. Lucrări: *Chestiunea calendarului*, *Teoria refracției astronomice*, *Doctoratul la facultățile noastre*, *Curs de astronomie teoretică*.

12. „Lumea nouă“, publicație socialistă. Apare la București, la început zilnic: 2 noiembrie 1894 – 17 noiembrie 1898, apoi săptămânal: 22 noiembrie 1898 – 1 octombrie 1900. Din Comitetul de redacție fac parte: I. Nădejde, C. Mille, G. Diamandi, I. C. Frimu. Colaboratori: Al. Ionescu, G. Panu, C. Dobrogeanu-Gherea, H. Sanielevici. Are două suplimente: „Lumea nouă literară și științifică“ (7 noiembrie 1894 – 23 februarie 1897, „Drepturile țăranului“ (11 iulie – 22 august 1899). În anul 1895 gazeta nu poate pătrunde în Transilvania.

13. *Mihail Vlădescu* (1865–1944), botanist și politician. Rector al Universității din București. Ministrul Instrucțiunii Publice. Deputat. Lucrări: *Catalogul plantelor vii*, *Noțiuni de geologie și mineralogie*, *Discursuri*, *Problema despăgubirilor de război*.

14. *Ioan Radovici* (1868–1908), medic. Deputat liberal. Prefect de Vaslui. În tinerețe a fost adept al socialismului, dar în 1900 trece în Partidul Național Liberal.

15. *Constantin Mille* (1861–1927), ziarist, scriitor, avocat și militant socialist, precum și un activist prominent pentru apărarea drepturilor omului. I-a urmat lui Alexandru Beldiman la conducerea ziarului „Adevărul“, fiind în același timp proprietar al acestui ziar.

16. *Dimitrie A. Teodoru* (1866–1910), publicist și poet. Studii de istorie și geografie la Paris. Funcții în Ministerul Cultelor și Instrucțiunii. În tinerețe a fost militant și publicist socialist, membru al cercului de la Iași grupat în jurul lui I. Nădejde. A fost membru al Partidului Național Liberal. Scrieri: *Poezii*, *Știința pentru știință și artă pentru artă*.

17. Este exagerat a se vorbi de Alexandru D. Xenopol ca om politic. A fost membru al Partidului Conservator-Democrat, dar nu a dus o politică militantă.

18. *Titu Frumușanu* (1861–1919), om politic. A fost primar al orașului Tg. Jiu. Deputat liberal.

19. Notă confuză. După cum se poate observa din discursul lui S. Haret, cel incriminat este elevul Ștefan Vlădoianu și nu Candiano Popescu.

20. *acompt*, acont.

21. dânsele, corect *dânsa*.

22. *Haralambie Balamace*, preot aromân. A fondat școala și biserica din Corcea. A fost ucis de antarții greci.

23. „Conservatorul“, cotidian. Apare la București în perioada 15 decembrie 1900 – 1914. S-a constituit din fuziunea ziarelor „Constituționalul“ și „Timpul“.

24. „Macedonia“, organ săptămânal al românilor macedoneni, București, 1 octombrie – 10 decembrie 1901.

25. *valiu*, guvernatorul unui vilaiet, un fel de vicerege.

26. *de lana caprina* (lat.), discuții sterile.

27. *Școala normală de la Câmpulung*. A fost înființată de domnitorul Carol I prin Decretul din 20 octombrie 1867, cu sediul în București. S-a mutat de la București la Câmpulung în anul 1896. Era una dintre cele mai moderne școli din Europa.

28. *vilipendat* (fr.), denigrat.

29. O confuzie a editorilor. În realitate este vorba de elevul Ștefan Vlădoianu

30. Corect este „publicate într-un ziar din Ploiești“.

31. *reprimandat*, de la a reprimanda, a dojeni.

32. *Legea Bérenger*, lege elaborată de René Bérenger (1830–1915), avocat și om politic. Legile sale din 1885 și 1891 au introdus liberarea condiționată a celor condamnați cu închisoarea. A introdus mărirea pedepsei pentru recidiviști.

33. *chichion* (reg.), încurcătură.

CUPRINS

Introducere. Activitatea parlamentară a lui Haret în anii 1901–1904 și împrejurările politice în care s-a desfășurat / 5

XIV. Punerea în vigoare a legilor din 1896, 1898, 1899
Expunere de motive la proiectul de lege pentru punerea în vigoare cu oarecari modificări a legilor: a) învățământul primar și normal din 29 aprilie 1896; b) învățământul secundar și superior din 23 martie 1898; c) învățământul profesional din 31 martie 18 / 31

Problema organizării învățământului formează, în toate țările culte, una din preocupările de căpetenie ale oamenilor politici. / 31

Discurs rostit în ședința Senatului de la 18 iunie 1901 la discuția proiectului de lege pentru restabilirea unor legi și introducerea câtorva modificări în alte legi / 36

Discurs în Adunarea Deputaților în ședința de la 21 iunie 1901 la discuția legii care pune în vigoare legile din 1896, 1898 și 1899 / 42

XV. Răspuns la interpelare
Răspuns la interpelarea deputatului Titu Frumușanu despre pedeapsa dată de minister unui elev, în ședința Camerei de la 3 decembrie 1901 / 60

XVI. Răspuns la interpelare
Răspuns la interpelarea deputatului G. C. Dragu în ședințele Camerei de la 8 și 10 decembrie 1901, relativă la situația școalelor românești din Imperiul Otoman / 69

XVII. Răspuns la interpelare
Răspuns la interpelarea lui Nicolae Ionescu despre desființarea seminarului din Roman și înființarea unei școale profesionale în locul lui. Ședința Camerei de la 20 decembrie 1901 / 131

XVIII. Înființarea Casei Bisericii
Expunere de motive la proiectul pentru înființarea Casei Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Române / 135

Discurs rostit în ședința Senatului dela 18 decembrie 1901. În discuția legii pentru înființarea Casei Bisericii / 136

Discurs în discuția legii pentru Casa Bisericii Ortodoxe române. Ședința Camerei de la 11 ianuarie 1902 / 148

XIX. Discurs la buget

Discurs la discutarea bugetului Ministerului Instrucțiunii pe anul 1902–1903. Ședința Camerei de la 5 februarie 1902 / 153

XX. Înființarea Casei de Economie

Expunere de motive la proiectul pentru înființarea Casei de Economie și Credit a corpului didactic, prezentat Senatului în ședința de la 18 decembrie 1902 / 161

Discurs în Senat la discuția Legii pentru înființarea unei Case de Economie, Credit și Ajutor a Corpului Didactic. Ședința de la 18 decembrie 1902 / 161

Lămuriri la discuția articolelor / 164

Discurs în ședința camerei de la 20 ianuarie 1903, în discuția legii pentru casa de economie a corpului didactic / 167

XXI. Discurs la buget

Discurs în ședința Camerei de la 20 decembrie 1902, în discuția bugetului pe 1903–1904 / 174

Discursuri rostite în ședința Camerei de la 29 ianuarie 1903, ca răspuns la interpelarea deputatului M. Moisescu și la chestiunea personală ridicată de Take Ionescu / 192

Răspuns în ședința Camerei de la 29 ianuarie 1903 la chestiunea personală ridicată de Take Ionescu / 208

XXIII. Răspuns la interpelare

Discurs rostit în Adunarea Deputaților în ședința de la 27 februarie 1903, ca răspuns la interpelarea deputatului Teodor Vasiliu despre situațiunea învățământului primar rural / 211

XXIV. Răspuns la interpelare

Discurs rostit în ședința Camerei de la 12 martie 1903, ca răspuns la interpelarea deputatului Mihail Vlădescu despre introducerea politicii în școală / 221

XXV. Fondul de construcțiuni școlare în Macedonia

Expunere de motive la proiectul de lege prin care se creează un fond de 600.000 lei pentru construcțiuni de școli și biserici românești în Imperiul otoman și pentru cumpărarea terenurilor necesare lor / 241

Discurs în ședința de la 28 noiembrie 1903 a Camerei Deputaților în discuțiunea legii pentru crearea unui fond destinat construirii de școli și biserici românești în Imperiul otoman / 242

Discurs în ședința Senatului de la 9 decembrie 1903 în discuția fondului pentru construcțiuni școlare și bisericești în Imperiul otoman / 246

XXVI. Modificarea Legii învățământului primar
Lege pentru modificarea unor articole din legea învățământului primar și normal-primar din 1896 și 1901 și adăugarea unui articol nou / 253

Discurs în Adunarea Deputaților în ședința de la 13 februarie 1904 asupra proiectului care modifică legea, învățământului primar și normal-primar din 1896 (modificată în 1901) / 255

Discurs în Senat în ședința de la 24 februarie 1904 în discuția proiectului prin care se modifică legea din 1896 (modificată în 1901) asupra învățământului primar și normal-primar / 256

XXVII. Modificarea legii învățământului secundar și superior
Expunere de motive / 273

Discurs în ședința de la 14 februarie 1904 a Camerei în discuția proiectului de modificare a câtorva articole din legea învățământului secundar și superior / 275

Deslușiri date in discuția pe articole a proiectului de modificare a legii învățământului secundar și superior în ședința Camerei de la 14 februarie 1904 / 276

Discurs în ședința Senatului de la 25 februarie 1904 în discuția modificării unor articole din legea învățământului secundar și superior / 279

XXVIII. Răspuns la interpelare
Discurs în ședința Senatului de la 30 noiembrie 1904 ca răspuns la interpelarea lui Petre Grădișteanu cu privire la Institutul Notre-Dame de Sion din Galați, Iași și București și în privința propagandei catolice / 283

XXIX. Răspuns la interpelare
Discurs în Senat, ședința de la 10 decembrie 1904, ca răspuns la interpelarea lui Petre Grădișteanu în privința proiectului de lege al ministrului de culte din Ungaria relativ la școalele și bisericile românești din Trasilvania și în privința școalelor / 295

XXX. Legea învățământului privat
Expunere de motive citită în Adunarea Deputaților în ședința de la 3 decembrie 1904 / 298

Proiect de lege asupra învățământului privat / 300

Discurs în ședința de la 11 decembrie 1904 a Adunării Deputaților în discuțiunea proiectului de lege pentru învățământul privat / 309

Note / 319